

SLOVÁCKO

LIII

2011

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

SPOLEČENSKOVĚDNÍ SBORNÍK PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ
ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

SLOVÁCKO
LIII
2011

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 2011

Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí – odborný recenzovaný časopis • Ročník LIII • Vychází 1x ročně • Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace, Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště dne 26. 7. 2012 • Odpovědný redaktor: Ivo Frolec • Tajemník redakce: P. Číhal • Redakční rada: P. Číhal, J. Čoupek, I. Frolec, M. Frolcová, L. Galuška, R. Habartová, M. Martykánová, H. Myslivečková, K. Pavlišník, Z. Pokluda, L. Poláček, B. Rašticová, M. Šimša, L. Tarcalová, M. Vaškových, E. Večerková, A. Vyskočil • Tisk L.V. Print, Stará Tenice 1132, 686 01 Uherské Hradiště • Náklad 250 ks

ISBN 978-80-86185-99-6

ISSN 0583-5569

OBSAH

Národopis

<i>Romana Habartová</i> : Lajbl, marinka, kabát, halena... Příspěvek k typologii mužských svrchních oděvních součástí na Slovácku (na příkladu sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti) – 1. část	11
<i>Marta Kondrová</i> : Mužské soukenné vesty – <i>korduly</i> ve sbírkách Slováckého muzea. Příspěvek k typologii oděvních součástí na Slovácku	59
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Kroj – živý fenomén současnosti. Příspěvek k problematice jeho funkce	85
<i>Petr Číhal</i> : Hudební nástroje ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti	93
<i>Andrea Husseiniová</i> : Manufakturní a tovární produkce keramiky na Moravě. Sbírká Františka Kretze v Moravské galerii v Brně	107
<i>Olga Floriánová</i> : Současná podoba lidového stavitelství na jižním Kroměřížsku.	113
*	
Nestárnoucí nestor Josef Jančář (<i>Romana Habartová</i>)	137
Osmdesátka Karla Pavlišťika (<i>Josef Jančář</i>)	140
K padesátinám Ivo Frolce (<i>Karel Pavlišťík</i>)	142
Vladimír Židlický: Kyjovsko: lidé, kroje, tradice (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	146
Pavel Popelka: Od věnečku k obálence aneb Co všechno kdysi znamenala svatba na Uherskobrodsku a Moravských Kopanicích (<i>Romana Habartová</i>)	147
Eva Večerková: Lidové obyčeje a jejich výtvarné komponenty: tvary a symboly (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	149
Kolektiv autorů: Nivnice v proměnách času: 750. výročí písemné zmínky o Nivnici (<i>Marta Kondrová</i>)	151
Alžbeta Lukáčová: Samko Dudík a jeho kapela: fenomén výraznej osobnosti v tradičnej hudobnej kultúre (<i>Petr Číhal</i>)	152
<i>Romana Habartová, Markéta Holubová</i> (eds.): Svět mužů a žen: muž a žena ve svědectvích lidových tradic (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	155

Archeologie

<i>Zdeněk Schenk</i> : Nové sídliště kultury s lineární keramikou v Hluku (okr. Uherské Hradiště)	161
<i>David Válek, Martin Kuča, Miriam Nývltová Fišáková, Miroslav Vaškových</i> : Lengyelské sídliště staršího stupně z Ostrožské Lhoty (okr. Uherské Hradiště)	169
<i>Zdeněk Schenk, Jan Mikulík</i> : Předběžné výsledky záchranného archeologického výzkumu na Velehradě	195
<i>Dana Menoušková</i> : Znak pánů z Lomnice na reliéfech kachlů z Uherského Hradiště.	217
<i>Miroslav Vaškových</i> : Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu barokního mostu na Velehradě.	227
<i>Tomáš Chrástek</i> : Zpráva o výzkumech v Uherském Hradišti, Masarykovo náměstí, čp. 21 a čp. 329	239
*	
Egypt a Nubie. Poklady starověkých civilizací (<i>Miroslav Vaškových</i>)	251

Historie

<i>Jan Zapletal</i> : Obecní finance a hospodářské poměry v Uherském Brodě, Uherském Ostrohu a Veselí nad Moravou v procesu modernizace na přelomu 19. a 20. století	255
--	-----

<i>Jaroslav Rychtalík: Málem zapomenutí hrdinové z odboje na Uherskobrodsku za 2. světové války. Učitel Jan Rychtalík a jeho blízcí spolupracovníci</i>	269
<i>Marek Junek: Počátky Katolické akce v Gottwaldovském kraji a na Veselsku</i>	283
<i>Pavel Portl: Příslušníci Krajského velitelství Státní bezpečnosti Uherské Hradiště ve světle personálních spisů</i>	291
<i>Milan Krápek: Život a dílo Otakara Borůvky</i>	305
*	
<i>Blahopřání k osmdesátinám Bedřichu Čerešňákovi (Josef Jančář)</i>	317
<i>Kolektiv autorů: Hluk: dějiny města (Ludmila Hobzová)</i>	318
<i>Jiří Pajer a kolektiv: Kněždub: minulost a současnost obce (Miroslav Plaček)</i>	321
<i>Miroslav Plaček a kolektiv: Veselí nad Moravou: město na řece času (David Válek)</i>	325

Dějiny umění

<i>Jana Macháčková: Jan Jiří Heinsch – Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverským. Pokus o identifikaci skupiny evropsky oděných mužů a interpretaci scény</i>	331
<i>Jaroslav Pelikán: Joža Uprka a Slovácko. K 150. výročí umělceva narození</i>	345
*	
<i>Ohlédnutí za výstavou Joži Uprky v Hodoníně (Ilona Tunklová)</i>	353
<i>Antonín Sládek – filmové plakáty, obrazy, kresby, grafika (Milada Frolcová)</i>	356
<i>Tomáš Měšťánek a jeho „Apokalypsa všedního dne“ (Milada Frolcová)</i>	363
<i>O obrazech Tomáše Měšťánka, ne však odborně, nýbrž laicky – a co jsem z nich vyčetl (Arnošt Goldflam)</i>	369
<i>Zpráva o III. sympoziu Trojkolky (Michal Vitanovský)</i>	371
<i>Galerie UH2 (a další aktivity Ústavu vizuální tvorby) (Richard Vodička)</i>	372

Muzejnictví

<i>Ivo Frolec, Blanka Rašticová: Slovácké muzeum v roce 2011, výroční zpráva</i>	377
<i>Romana Habartová: Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje – prezentace výstav a expozic.</i>	397
<i>Kamil Andres, Petra Jahnová: Výstava betlémů ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti</i>	403
<i>Romana Habartová: Drobné zvykoslovné předměty z těsta na Vizovicku.</i>	407
<i>Olga Floriánová, Romana Habartová: Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje a grantové projekty Ministerstva kultury ČR v roce 2011.</i>	413
*	
<i>Výstavy Slováckého muzea v roce 2011 (Blanka Rašticová)</i>	415
<i>Nabídkový list publikací a CD Slováckého muzea v Uherském Hradišti (Iveta Mátlová)</i>	417
<i>Technické pokyny redakce pro publikování ve sborníku Slovácko (Redakce)</i>	423

SUMMARY

Ethnography

<i>Romana Habartová</i> : Lajbl, Marinka, Coat, Blouse... A Contribution to the Typology of the Upper Parts of Clothing in Moravian Slovakia (Documented by the Example of the Collections of the Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště) – 1. part . . .	11
<i>Marta Kondrová</i> : Men´s Woolen Waistcoats (korduly) in the Collections of Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště. A Contribution to Typology of Parts of Clothes in Moravian Slovakia	59
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Costume – a Live Phenomenon of the Present. A contribution to the problems of its function	85
<i>Petr Číhal</i> : Musical Instruments in the Collections of the Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště	93
<i>Andrea Husseiniová</i> : Manufacture and Factory Production of Pottery in Moravia. The collection of František Kretz in the Moravian Gallery in Brno	107
<i>Olga Floriánová</i> : Present-day Form of Folk Architectonics in South of the Region of Kroměříž	113
*	
Messages	137

Archeology

<i>Zdeněk Schenk</i> : New Settlement with Linear Ceramics in Hluk (district of Uherské Hradiště)	161
<i>David Válek, Martin Kuča, Miriam Nývltová Fišáková, Miroslav Vaškových</i> : Lengyel Settlement of the Early Phase from Ostrožská Lhota (Uherské Hradiště District) . . .	169
<i>Zdeněk Schenk, Jan Mikulík</i> : Preliminary Results of the Rescue Archaeological Research in Velehrad	195
<i>Dana Menoušková</i> : The crest of the lords of Lomnice on the reliefs of the tiles from Uherské Hradiště	217
<i>Miroslav Vaškových</i> : Preliminary Report on Archaeological Research of the Baroque Bridge in Velehrad	227
<i>Tomáš Chrástek</i> : Report of research in Uherské Hradiště, Masaryk Square at numbers 21 and 329	239
*	
Messages	251

History

<i>Jan Zapletal</i> : Municipal funds and business situation in Uherský Brod, Uherský Ostroh and Veselí nad Moravou during the process of modernization on the turn of the 19th and 20th centuries	255
<i>Jaroslav Rychtalík</i> : Almost Forgotten heroes of the resistance Movement from Uherský Brod during WWII. A teacher Jan Rychtalík and His Close Colleagues	269
<i>Marek Junek</i> : The Beginning of Catholic Action in the Regions of Gottwaldov and Veselí . .	283
<i>Pavel Portl</i> : Members of the District Headquarters of Secret Police in Uherské Hradiště in the Light of Personal Files	291
<i>Milan Křápek</i> : The Life and Work of Otakar Borůvka	305
*	
Messages	317

History of Art

<i>Jana Macháčková</i> : Jan Jiří Heinsch – Baptism of the duke of Bungo by Francis Xavier . . .	331
--	-----

Jaroslav Pelikán: Joža Uprka and Moravian Slovakia. On The 150th Anniversary
of the Artist's Birth 345
*
Messages 353

Muzeums

INHALTVERZEICHNIS

Völkerkunde

<i>Romana Habartová</i> : Joppenartige Kleidungsstücke („lajbl“, „marínka“), Mantel, Kitte... Beitrag zur Typologie der Männeroberkleidung in der Mährischen Slowakei (am Beispiel der Textilsammlung des Museums der Mährischen Slowakei) – 1. Teil.	11
<i>Marta Kondrová</i> : Tuchwesten („korduly“ genannt) – männliche Kleidungsstücke im Sammlungsbestand des Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště. Beitrag zur Typologie der Kleidung in der Mährischen Slowakei.	59
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Trachten als lebendiges Phänomen der Gegenwart. Beitrag zur Problematik der Funktionen von Tracht.	85
<i>Petr Číhal</i> : Musikinstrumente im Sammlungsbestand des Museums der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště.	93
<i>Andrea Husseiniová</i> : Keramikproduktion in Manufakturen und Fabriken Mährens. František Kretzes Sammlung in der Mährischen Galerie Brno	107
<i>Olga Floriánová</i> : Der jeweilige Zustand der Volksbaukunst im Südteil des Gebiets von Kroměříž	113
*	
Nachrichten.	137

Archäologie

<i>Zdeněk Schenk</i> : Neue Siedlung der Linearbandkeramik-Kultur in Hluk (Bezirk Uherské Hradiště)	161
<i>David Válek, Martin Kuča, Miriam Nývltová Fišáková, Miroslav Vaškových</i> : Lengyel Siedlung von der älteren Stufe in Ostrožská Lhota (Bezirk Uherské Hradiště).	169
<i>Zdeněk Schenk, Jan Mikulík</i> : Vorergebnisse der archäologischen Rettungsuntersuchung in Velehrad	195
<i>Dana Menoušková</i> : Wappen der Herren von Lomnice an Kachelreliefs aus Uherské Hradiště	217
<i>Miroslav Vaškových</i> : Vorläufiger Bericht zur archäologischen Untersuchung der Barockbrücke in Velehrad	227
<i>Tomáš Chrástek</i> : Bericht zu archäologischen Untersuchungen in Uherské Hradiště am Masaryk-Platz Nr. 21 und Nr. 329.	239
*	
Nachrichten.	251

Geschichte

<i>Jan Zapletal</i> : Gemeindefinanzen und wirtschaftliche Verhältnisse in Uherský Brod, Uherský Ostroh und Veselí nad Moravou im Modernisierungsprozess an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert	255
<i>Jaroslav Rychtalík</i> : Fast vergessene Helden des Widerstands im zweiten Weltkrieg im Gebiet von Uherský Brod. Lehrer Jan Rychtalík und seine engsten Mitarbeiter	269
<i>Marek Junek</i> : Anfänge der Katholischen Aktion im Bezirk Gottwaldov und im Gebiet von Veselí	283
<i>Pavel Portl</i> : Stasi-Mitglieder von der Bezirkskommandatur Uherské Hradiště im Licht der Personalakten.	291
<i>Milan Křápek</i> : Leben und Werk von Otakar Borůvka.	305
*	
Nachrichten.	317

Kunstgeschichte

<i>Jana Macháčková</i> : Jan Jiří Heinsch – Taufe des Fürsten von Bungo durch Franziscus Xaverius	331
<i>Jaroslav Pelikán</i> : Joža Uprka und die Mährische Slowakei. Zum 150. Jahrestag der Geburt des Künstlers	345
*	
Nachrichten	353

Museum

NÁRODOPIS

LAJBL, MARÍNKA, KABÁT, HALENA...

Príspevek k typologii mužských svrchních oděvních součástek na Slovácku (na příkladu sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti) – 1. část

Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

V mužském oblečení můžeme sledovat řadu společných rysů na celém území Čech a Moravy, odlišnosti souvisejí s dobovými změnami v různých stádiích vývoje i prohlubující se diferenciací závislé na sociálním rozvrstvení společnosti.

Úvodem

Pro obyčejného člověka byl důležitý, stejně jako obživa, střecha nad hlavou, nástroje a náradí, též oděv, který potřeboval každodenně ke své existenci. Oděv sloužil především jako ochrana, na významu nabýval v čase zimy a nepohody. Proto také textilní výrobu můžeme považovat za jeden ze základních souborů tradiční rukodělné výroby, která charakterizovala způsob života a kulturu společnosti. Zpracování textilních vláken představuje pestrý souhrn různých výrobních postupů a technik, které byly v rodové společnosti provozovány podomácku, převážně pro vlastní potřebu. Se vznikem feudalismu se začaly vyčleňovat specializované výroby určené pro určitý okruh městské společnosti, jejich technická úroveň se profesionalizovala a zpětně ovlivňovala i domácí textilní produkci, kde se udržovaly nejjednodušší techniky. S nástupem kapitalismu a jeho vyšší úrovní výrobních technik byly postupně ovlivňovány i jednoduché způsoby výroby udržované na vesnici. Do poloviny 19. století se tak v textilní výrobě vesnického společenství prolínaly ve stejném časovém období rozvinuté techniky s jednoduchými, podomácká výroba s vyspělejšími řemesly, začalo se uplatňovat živnostenské podnikání se snahami o povznesení rukodělné práce, na vesnicích však stále převládala domácká výroba pro vlastní spotřebu a pro trh.¹

K základním materiálům, které se vyskytují v textilích a které byly používány a vyráběny venkovskými i městskými obyvateli na našem území, patřily především len, vlna a konopí, od 19. století také bavlna. Přestože můžeme už od 16. století sledovat základy nové organizační formy výroby (tzv. nákladnický systém nezávislý na řemeslnických organizovaných v cechu, ale na zprostředkování práce obchodníky), které se plně rozvinuly v 17. století a přetrvaly až do 19. století, pro domácí potřebu se ruční zpracovávání příze v nejjednodušší formě udrželo v našem regionu až do 20. století. Pro obyvatele vesnic se řemeslo stávalo doplňkovou alternativou k zemědělství. Nejrozšířenější bylo ruční předení, na vřetenou, na kolovratu. Tkaní bylo v období rodové společnosti a raného feudalismu typickou domáckou výrobou. Ale až při zakládání měst ve 13. století se objevují zmínky o řemeslných tkalcích – soukenících, poté plátenících, kteří na několik století tvořili nejpočetnější řemesla. Domácí tkalci a tkadleny pracovali na vesnicích mnohem déle. V polovině 18. století bylo tkalcovství prohlášeno za svobodné povolání a soustředilo se do horských a méně úrodných oblastí jako základní doplňková výroba. Tkaní látek pro vlastní potřebu rodiny i řemeslné tkalcovství zanikalo během druhé poloviny 19. století kvůli její průmyslové výrobě, ale někde se udrželo až do poloviny 20. století. Mezi látkami, které tkali řemeslní i domácí tkalci pro svou potřebu i ke zpracování lokálního obyvatelstva, převažovalo nebarvené plátno, polovlněné tkaniny přírodních barev. Hrubé plátno sloužilo především v hospodářství k výrobě plachet, pytlů, na slavníky, prostěradla, ručníky, na výrobu pracovního oděvu – košile, spodničky, spodky. Z jemnějšího plátna byly hotoveny sukně, živůtky, zástěry, mužské vesty, z nejtenčího plátna pak mužské i ženské košile a rukávce, obřadní plachty. Polovlněné i vlněné valchované i nevalchované látky se používaly k šití svrchních teplejších oděvních součástek.

Silnější polovlněné látky s hrubě předenou domácí vlnou v útku se dávaly valchovat a byly ještě v první polovině 20. století rozšířeným, stabilním a téměř nepromokavým materiálem, který sloužil k zhotovování tradičních mužských oděvních součástí. Režná bílá sukna se valchovala na Valašsku ještě po druhé světové válce. Ke zkvalitňování tkanin sloužilo vedle valchování také bílení. Bělila se příze, ale i plátna. Podomácku si plátno bílily hospodyně běžně už v 18. století, v 19. století se jím začali zabývat profesionální běličiči.²

Oblečení lidových vrstev obyvatelstva můžeme rozčlenit na pracovní, všední, sváteční, slavnostní a obřadní, k zvláštním příležitostem, se specifikací na oblečení rolnické, řemeslnické, dělnické. Svou roli sehrávala krajová charakteristika oděvu, biologická příslušnost (oblečení mužské a ženské), věková kategorie (oblečení batolat, dětí, mládeže, dospělých, starých) a stav a zařazení ve společnosti (svobodní, vdané a ženatí, vdovy a vdovci).

O vytváření krajových typů s označením „tradiční oděv“ můžeme hovořit od 18. století, kdy jej ovlivňovala řada faktorů: přírodní a zeměpisné podmínky, stav výroby a obchodu, vytváření ekonomicko-tržních oblastí (jarmarky, trhy), stav domácí, domácké i manufakturní výroby, individuální schopnosti řemeslníků a domáckých výrobců, styk s městy, stav módy v panském prostředí, etnicita, náboženské vyznání, příslušnost k panství, k farnosti a další. Přírozený proces vzniku krajových typů lidového oděvu zpomalily válečné události, po nichž docházelo k přesunům obyvatelstva, emigrace do zahraničí, zchudnutí obyvatel. Po třicetileté válce se v závislosti na stabilizaci poměrů životní podmínky nestejněměrně zlepšovaly. Pod vlivem zakládání nových farností docházelo k další diferenciaci tradičního oděvu v rámci větších celků. Jednotlivé farnosti si postupně vytvářely vlastní krojový typ, poukazující vnější znakovostí na vlastní identitu. V bohatších zemědělských oblastech a kolem měst se regionální typy tradičního oděvu vytvářely a ustálily rychleji, v podhorských a horských oblastech byl proces pomalý a v odívání zůstávalo více variant. Větší typovou pestrost odívání lze na Slovácku sledovat do dnešních dnů.

O vlivu módy na svrchní mužský oděv

V mužském oděvu můžeme vidět znaky vlivu dvorské francouzské kultury (francouzské módy) Ludvíka XIV. (1638–1715). Přelom 17. a 18. století můžeme označit jako dobu nejvýraznějšího módního období, kdy se po renesanci uplatňuje nový sloh – barok. Do mužského svrchního oděvu přinesl mj. *nový kabát – cosaque*, který úzce přiléhá k tělu, vepředu se zapíná na knoflíky, ale nosil se otevřený, aby byla vidět zdobená vesta. Byl dlouhý asi po kolena, od pasu zvonovitý, pošitý bohatě tresami visle dolů obvykle po švech. Novinkou na kabátu byly kapsy a výložky na rukávech, rukáv byl ohrnut a podložen stejnou barvou jako výložky. Kabát neměl límec. 18. století a rokoko přineslo zjemněnou oděvu a pestré barvy. Kabát si v mužském oděvu zachoval svou formu, ale je rozstřížen do šosů, vypodložených rámkem, aby šůsky odstávaly od těla. Tato doba podtrhovala smysl pro detail, důraz byl kladen na střih, práci s prýmkou a také se zvětšily knoflíky jako zdobný prvek.

Na tento kabátek se často oblékal ještě jeden kabát vrchní, který měl výrazně vysoké manžety, které Angličané ustríhli. Tak se později vyvinul nový typ kabátu, tzv. *frak*. Zmizelo pošívání oděvu tresami, ale přibýlo zdobení předního okraje, límce u kabátu i zadního rozstříhu výšivkami, provedenými hedvábím a zlatem.

Poprava Ludvíka XVI. (1754–1793, vládnoucího v letech 1774–1792) a revoluce lidu proti dvoru a šlechtě zasáhly hluboce do vývoje kroje, který se zbavil okázalosti a přepychu a soustředil se na prostotu a jednoduchost. Svrcní oděv mužů revoluční doby byl tvořen tzv. *dělnickým kabátkem – kazajkou*. Jednalo se o módu revoluční, tzv. *directior* (direktoár), módu doby vlády direktorů republiky (1795–1799), poté konzulů (1799–1804), módu prvního císařství (1804–1814), tzv. *empíru* a klasicismu (do roku 1830). V tomto období můžeme

mužský svrchní oděv charakterizovat kabátem – frakem, jehož šosy byly zúženy a vepředu byl více otevřen. Kabát měl límec, který byl vzadu vysoký, směrem k přednímu dílu měl na obou předních ležatě široké klopy, tzv. reversy. Upouštělo se od pestrosti, používala se neurčitá, popelavá, lomená barevnost. Jako vrchní kabát nosili muži stále redingot, šosatý kabát, podobný spodnímu, nebo plášť typu pláštěnky. Novinkou této doby byl špenzer (*spencer*), krátký úzký „anglický“ rovný kabátek, který se uchytil původně v ženské, poté i v mužské módě. Jeho název byl odvozen od lorda Herberta Spencera. Těsně přiléhá k tělu, měl dlouhé rukávy, které byly v ramenou širší a v zápěstí zúžené. Jeho střih byl velmi rozmanitý, složený z řady dílů, aby co nejvíce kopíroval tělo. Sahal mírně nad pás. Špenzry měly stojaté límečky a udržely se po celé 19. století v různých formách. Byly velmi oblíbené a hojně se uchytily v lidovém prostředí. Zde můžeme v oblasti jihovýchodní Moravy sledovat viditelný vliv i v mužském oděvu, v němž jsou přednice vest i kabátků bohatě zdobené řadou knoflíků. Můžeme říci, že na západní část našeho území měla v lidovém prostředí největší vliv právě rokoková móda (dlouhé šosaté kabáty nebo špenzrové krátké kabátky s vestami).

V oblasti východní části země se projevil v mužském lidovém oděvu nejvíce vliv vojenské uniformy husarů z doby římskoněmeckého císaře Františka I. Štěpána Lotrinského, manžela císařovny Marie Terezie. Krátké špenzry i úzké nohavice zdobené šňůrováním jsou ohlasem právě těchto uniforem. Mezi venkovský lid se rozšířily prostřednictvím vysloužilých vojnů, s nimiž se do mužského kroje přenesl i střih a sutaškové vyšívání, zejména v oblasti Uher-skohradištska, Břeclavska.

Po napoleonských válkách reprezentuje ve střední Evropě životní styl středních vrstev měšťanská móda tzv. *biedermeieru* (1815–1848). V tomto období můžeme sledovat poslední slohovou jednotu v mužském i ženském kroji. Svrchní oděv mužů prodělal zásadní proměnu. Kabát typu fraku byl v pase hodně zúžen a šosy byly všity dovnitř kulatě tak, že tvořily zvon od pasu dolů. Rukávy se nahoře značně rozšířily, čímž změnily celou siluetu od ramen dolů (Haná). Toto období lze označit jako zásadní, s pozastavením vývoje mužského kabátu, který se pak měnil jen v rukávech, ramenou, v šosech a límci, později se ještě zkracovaly šosy. Jako svrchní kabát se nosil *šosový anglický kabát* zvaný *carrick*, podobný redingotu minulé doby, ale měl dlouhé zvonové šosy, byl šitý těsně na tělo a na ramenou měl několik límců nad sebou jako pelerínky. Začal se nosit také dlouhý límcový plášť s dvojitým límcem, kulatého střihu s barevným sukmem, z něhož se vyvinul *haverlok* či *havelok* (pojmenování podle generála Havelocka), zpravidla bez rukávů.

Na území našeho regionu musíme brát v potaz také vliv lidového oděvu východní Evropy a tureckých válek. Zásadní rozdíl představoval střih, a to řasnatý, ovinovacího nebo kaftanového typu, zakrývající obvykle celé tělo. Typickým byl právě *kaftan* u mužů. Od západních střihů se lišil tím, že přední díly kaftanu se překládaly a připínaly se na prsou. K tělu se kaftan upínal pásem nebo dvěma řadami knoflíků na prsou, můžeme říci – současná podoba dvouřadových zimních kabátů nebo četnických či vojenských uniforem. Kaftan se objevil v západním kroji kolem roku 1830 jako tzv. *polský kabát* s bohatým šňůrováním na prsou, v době, kdy Evropa sledovala útlak a následně krvavě potlačené povstání v Polsku 1830–1831.

Kaftan přinesli Turci z východní Asie, od Peršanů. U Maďarů se kaftan nebo kratší *dolman* (na prsou bohatě šňůrovaný kabát s řadou knoflíků) stal slavnostním, tzv. národním pláštěm, který převzala uherské šlechta, když se spojovala s Turky proti rakouské dynastii v tureckých válkách v Uhrách. Tak se dostala jako kroj k sedmihradským knížatům. Husarská uniforma s množstvím vodorovně skládaných sutašek nad sebou není maďarského původu, ale údajně byla převzata od vojenských uniforem roku 1741 se založením husarských pluků, do kterých byli odváděni slovenští mládenci z povodí Horní Tisy. Za maďarský vliv je považována krátká mužská *kazajka* i bílé huněné pláště.

V letech 1840–1875 nedocházelo v mužské módě k podstatným změnám. Novinkou se

stalo zúžení rukávů a jejich hladké nenabírané vsazování do kabátu pomocí druhého švu. Frakovitý kabát se proměnil v *žaket*, který měl na rozdíl od fraku vepředu zakulacené rohy. Frak zůstal slavnostním oděvem. Z vesty se postupně vyvinul krátký kabát – *sako*. V této době vznikla velká řada různých svrchních šatů, různé *mantily*, *kacabajky*, v pase přiléhající a dole vepředu se zakulacenými díly, na přednicích bohatě zdobené tresami, sutaškami a pozamentérií, což jsou různé druhy širších a užších prýmků a různé kombinované aplikace a ozdoby z nich.

Na našem území doba národního obrození představovala snahu nadšenců o docílení národního uvědomění širokých lidových vrstev s vnějším výrazem národního kroje. Na základě pravděpodobně původně polského kabátu byl v roce 1849 vytvořen český prototyp národního stejnokroje, tzv. *čamara*, černý kabát s řadou prýmkových šňůrek a knoflíků na předním díle (podobných jako na kaftanu nebo dolmanu). Z něj se vyvinula podoba např. sokolského stejnokroje.

Na konci 19. století prodělával mužský кроj mezi vládnoucí a vyšší sociální vrstvou už jen mírné změny. Kroj lidových vrstev se vyvíjel mnohem pomaleji. Lid přijímal velmi rozvázně jen takové novinky, které mu vyhovovaly prakticky, líbily se mu, nebo je přijímali pod vlivem vlastenectví. Móda se nešířila stejně rychle, obtížně pronikala do horských krajů a oblastí odloučených od možnosti styku s městy a komunikací s nimi. Rolnický lid si svůj lidový oděv uchovával jako výraz stavovské hrdosti, dělníci a řemeslnické stavy začali lidový oděv odkládat dříve. V naší oblasti vlivem horského prostředí, odloučených údolí v Karpatech, vlivem panských poměrů, vládnoucích až do převratu v Uhrách, si lid udržoval v odívání svůj charakter. Na proměnách se podepsaly hospodářské poměry, nerozvinutý průmysl na východě a možnost lepšího zaměstnání a nedostatek peněz, které neumožnily lidem nakupovat novinky. Popřevratové osvobození lidu, sociální povznesení, vzdělání, školství, pokrok a další faktory se postupně začaly podepisovat na stírání rozdílů v odívání vesnických vrstev a odkládání kroje.

Doklady odívání

Doklady odívání představují pozůstalostní inventáře a spisy městských řemeslníků, kde lze zjistit, jaké oděvy se nosily a z jakých materiálů byly šité, např. z kanafasu, cajku, krize-tu, barchetu, kartounu, ale i hedvábí, dykyty a dalších tkanin. Bohatí řemeslníci nosili např. dlouhé i krátké soukenné kabáty, typy kožichů s kožešinou uvnitř, potažené se svrchní strany cajkem nebo sukнем (župice, mentýky), vesty ze sukna výrazných barev, zdobené knoflíčky a stříbrnými portami.

Z pozůstalosti víme, že během 18. století začaly ženy z některých řemeslnických rodin i na malých městech kupovat na zástěry kartoun a hedvábí, na kabáty dovážené sukno a že odložily sukne a zástěry z tištěného a barevného plátna a kabátky z mezulánu. Tyto materiály zůstaly běžné jen na vesnicích, kde se stále šilo z lněných a vlněných tkanin, zhotovovaných doma nebo místními řemeslníky. Okázalost v oblečení byla běžná i v malých městech, tím více zdomácněla již dříve ve městech větších. Bohaté vesnice spojené hospodářsky i kulturně s městskými centry tedy také nezůstávaly pozadu, tamní majetnější vrstvy se snažily držet krok s požadavky dobové módy. V duchu rokoka se v polovině 18. století zkrátily a rozšířily ženské sukne a zástěry, živůtek se rozevřel a vyplnil jej vepředu punt, přes něj se živůtek-šněrovačka šněruje. Změnil se střih kabátků, zkrátil se ženský kabátek, který pruhem varhánků sahal pod pás, zkrátily se šosy mužského kabátu-kazajky. Naproti tomu se rozšířil dlouhý mužský kabát a jeho pás se snížil. V obutí žen i mužů se ujaly nízké střevíce na podpatku, mužské vysoké boty s přehnutými holeněmi přestaly být oblíbené. Ke střevícům se začaly nosit ručně pletené punčochy.³

Nejdůležitějším obdobím pro změny v lidovém oblékání se tak stal konec 18. a první de-

setiletí 19. století. Přispělo k tomu zrušení nevolnictví a stoupající úroveň venkova i měst, kdy lidé více dbali na své oblečení i jeho vzhled také díky rozvoji tvůrčího projevu v celkové skladbě oblečení, barevnosti i v detailech. Pozornost byla více soustředěna na oblečení sváteční, které upozorňovalo na osobnost svého nositele. O všedním pracovním oblečení jsou fakta doložena až z 19. století, ale od konce 18. století jej lze zevrubně dokladovat náčrtem celkového obrazu vývoje až do poloviny 20. století, kdy byl pracovní lidový oděv definitivně odložen.

Do devadesátých let 19. století a v horských oblastech až do čtvrtiny 20. století byly používány ručně tkané látky a materiály místní nebo domácí výroby, především lněná a konopná plátna, kanafasy, mezulány, hrubá sukna, nevalchované tkaniny-šerka (podle barevnosti v tónu šedé-šeré), doma činěné kůže. Materiál byl vždy vázán na místní prostředí a pěstování konopí a lnu. Důležitým znakem byla v minulosti i šíře tkaniny, neboť se vždy dbalo na to, aby spotřeba materiálu byla co nejmenší.

V mužském oblečení můžeme sledovat řadu společných rysů na celém území Čech a Moravy, odlišnosti souvisejí s dobovými změnami v různých stádiích vývoje a diferenciaci prohlubuje sociální rozvrstvení společnosti.

Na pracovní oděvní součástky se používalo hrubé koudelové rezné lněné nebo konopné plátno. Pro chladnější období bylo používáno domácí huněné sukno z nebarvené bílé vlny. Pastevcům na horách a pro práci v lese sloužila starobylá prostá huňa rovného střihu s jedním švem vodorovně přes prsa a na rukávech.

Ve svátečním oblečení se záhy začalo odrážet postavení nositele a stav hospodářského a společenského vývoje určité obce nebo regionu. Lze již sledovat větší pestrost v materiálu a fakt, že hlavním požadavkem už není jen funkčnost a účelnost, jako je tomu u pracovního oblečení. Součástky již mají více variant, a to dobových, krajových, místních a dotvářejí celkový charakter oblečení. Tyto změny vyvrcholily během 18. století a v jeho poslední čtvrtině. Záleželo na jednotlivých panstvích, kde vrchnost diktovala různá nařízení, umožňovala větší svobodu jako hlavní předpoklad pro hospodářský a společenský růst oblasti. V souvislosti s tím pronikaly do oblečení nové i dovážené textilie, nové střihy, doplňky, způsoby zdobení, techniky a další. Na Slovácku se z řady důvodů vyvíjelo tradiční lidové oblečení specificky v největší rozrůzněnosti, od třetiny 20. století lze sledovat úpadek vkusu, který je charakterizován předimenzováním některých částí a přemírou zdobení.

Společenské rozdíly se projevovaly v používání drahých, jemných, vlněných a hedvábných, průmyslově vyráběných a dovážených tkanin a materiálů. Nejchudší vrstvy používaly po celý rok jediné oblečení z látek dostupných, podruzi měli i na svátek plátěné kalhoty, vestu a halenu, případně jeden kabát nebo plášť. Sedláci, bohatí mlynáři, šenkýři měli často vícero oblečení z dražších i dovážených látek. Základními součástkami již u nich byly krátké kabátky-kazajky, často i několik kabátů, hedvábných vest, ale i kožich a plášť.

V horských hospodářsky méně rozvinutých oblastech nedocházelo k velkým odlišnostem mezi svátečním a všedním oděvem. Základní součástky mužského i ženského oděvu byly pro všechny příležitosti podobné, s malými obměnami. Charakteristickými svrchními součástkami mužského oblečení byly soukenné kabáty a bílé ovčí kožichy. Typickým kabátem mužů byla bílá soukenná halena, na svátek se nosila obvykle jen přehozená přes jedno rameno, huňa, sloužící pastýřům jako pracovní oděv. Z tmavého modrého nebo zeleného sukna to byl kabát zvaný župica s podobným střihem. Pokud byly župice, mentýky i huně nové, šetřily se a používaly se spíše ke svátečním příležitostem. Základním rozlišením mezi pracovními a slavnostními součástkami představoval způsob ošetření textilií: pracovní oděv se dal prát, u svátečních součástek se s praním často vůbec nepočítalo.

V jednotlivých oblastech můžeme sledovat dobovou rozmanitost, je nutné sledovat základní znaky a krajové typy v těch podobách, do jakých se vyvinuly do posledních desetiletí 19. století, či do doby, kdy se začaly postupně proměňovat pod vlivem obecně rozšířeného městského oděvu.

Obecná charakteristika svrchního mužského oděvu

Abychom mohli s textilním fondem reprezentujícím mužský lidový oděv detailně pracovat, bylo nutné vytvořit systematiku jeho třídění, která se stala základem pro jeho další podrobnou specifikaci a definování. Při studiu soukenných mužských oděvních součástí ze sbírek Slováckého muzea jsme se primárně zaměřili na dokumentaci stříhových konstrukcí. Jejich analýzou lze získat přehled o vývoji krojových součástí na širším území. Při formulování charakteristik jednotlivých stříhových konstrukcí soukenných kabátků a kabátů jsme se na základě sledování rozlišovacích znaků zaměřili na stříh zadních a předních dílů, na délku oděvu včetně způsobu zakončení spodního okraje oděvu. Pozornost byla věnována způsobu řešení a tvaru rozparků či šůsků, které se nejen u mužských vest, ale také u mužských kabátků v jednotlivých krojových okrscích podstatně odlišují. Sledována byla přítomnost, podoba a tvar límce, klop, kapes a jejich patek, v neposlední řadě skladba textilního materiálu včetně podšívky. V rámci tohoto studia nebyla záměrně věnována zásadní pozornost výzdobným prvkům, výšivkám či aplikacím. Obecná charakteristika jednotlivých svrchních mužských oděvních součástí vytvořila tuto základní charakteristiku:⁴

Kabátek (kamizola) sloužil jako základní oděvní součástka mužů, u mladých a mužů ze sociálně níže postavených vrstev jako hlavní svrchní oděv. Jako základní zcela užžitná součástka oblečení se vyskytuje na celém území Čech a Moravy od konce 18. století. Neliší se tolik místní formou, ale spíše místním označením – *kazajka, moldonka, kamizol, kamizola* (Hornácko–Suchov), *marínka, marinka* (Kyjovsko–Labuty), *kabaňa* (Podluží–Lanžhot), *kordula* (Rohatec), *lastyňák* (Kyjovsko–Milotice, Ratíškovice, Místřín), *lajbl* (Uherskohradištsko), *kacabajka* (hanácké Slovácko–Věteřov), *pruclek* (Uherskobrodsko, Kopanice–Březová, Strání, Hornácko), *lajbrík, špencl, špenzl, špencl, rukávník* (Zálesí), *ratyňák, ratyňák, plůžňa* (Podluží–Dolní Bojanovice) a další.

Představuje krátký svrchní kabátkový oděv, sahající nejnižší po bokovou přímkou. Základní díl bývá buď **rovný**, nebo **princesově profilovaný**, přičemž boční díly bývají často součástí předních dílů, jindy jsou záda a přednice oddělené. Přední díl je většinou otevírací s rovnými okraji, uzpůsobenými k zapínání, které může být **jednořadové** i **dvouřadové**. Rukávy jsou většinou dvoušvové, prolomené s oblou koulí, která je hladce všita do průramků. Nabíraná koule rukávu se u mužských kabátků vyskytuje zřídka. Rukávy bývají zakončeny buďto manžetou se svislou vykrojenou patkou, nebo rozparkem se zapínáním, může se nosit podložená kontrastním materiálem a ohrnutá. Zakončení zádovkových dílů bývá řešeno různě tvarovanými **šůskami**. Kabátek mívá na přednicích dvě výpustkové **kapsy** s různě tvarově řešenou **patkou**. Kolem krku má kabátek prostřížený průkrčník, opatřený stojatým **límečkem** i **límcem**, který s klopou většinou tvoří fazónku. Důležité je tvarování klop, její přední okraje mohou být rovné i přeložené. Skladbu vrstev kabátků představuje podšívka, vložkování, ojediněle vatování. Významným hlediskem je druh textilií, u kabátků nejčastěji sukno nebo flanel, nověji vlněné, polovlněné látky, manšestr. Sváteční vlněné kabátky bývají zdobené drobnou krejčovskou výšivkou na límci, klopách, zapínání, přešití přeložek, na namáhaných místech. Podobně jako vesty byly tyto kamizoly zdobené řadou kovových knoflíků.

Kabát (krátký) představuje vrchní mužský kabát ze sukna, s dlouhými rukávy, jeho délka sahala od boků ke kolenům. Od pasu dolů obvykle rozšířený klíny. Kabáty tohoto stylu vycházely z barokní módy. V 18. a na počátku 19. století představovaly běžnou oděvní součástku krojů na našem území. Vzadu byly rozšířené klíny, vepředu se zapínaly na řadu knoflíků. Jsou častou součástí dobových vyobrazení venkovanů, ale reálně se v Čechách téměř nedochovaly. Pro kroje východní Moravy byly typické obdobné kabáty župicového tvaru, rozšířené klíny po stranách, které vycházejí z jiného stříhového systému, spjatého se starým oděvním stylem východní Evropy. Tohoto stylu je delší valašská župice šitá ze zeleného, modrého, hnědého i bílého sukna. Podobného typu byly i staré kabáty na Podluží i zajímavě

řešené kabáty na Hornácku, šité z bílého a světle modrého sukna, vpředu volné, asymetricky řešené v přeložení, zdobené aplikací.

Vedle tradičních typů provázely krátké kabáty mužské tradiční oblečení v průběhu 19. století ve stříhové podobě polodlouhých kabátů denního užití bez výrazného krajového stylu. Patřily hlavně k zimnímu oblečení a k obřadním a slavnostním příležitostem.

Kabát (mentýk, mentík) představuje soukenný kabát podšitý kožešinou a kožešinovými lemy a límcem. Kabáty tohoto stylu byly obvyklou součástí středověkého šatníku, často byly označeny jako šuby. Na Moravě patřil ke slavnostnímu a obřadnímu oděvu v oblasti styčné se Slovenskem na východní, jihovýchodní a jižní Moravě. Má zde župicový střih – tj. kabátec s rozšířenou suknicí, je pošíty barevným sukнем a podšitý stříhaným beránkem. Lemy byly hotoveny z beraní kvalitní stříhané kožešiny nebo kožešiny dražší, liščí, kuní nebo astrachán. Vpředu na přednicích byly obvykle zdobeny šňurovaným přepínáním s užitím kovových gombíků. Mentýky byly nošeny muži i ženami. Představují přechodový typ mezi kabátem a kožichem.

Kabát dlouhý zahrnuje svrchní mužský kabát o délce sahající od podkolení níž, často až k zemi, s dlouhými rukávy, vpředu rozevřený, obvykle na zapínání, oblékaný na košili, vestu, někdy kamizolu. Kabát patřil k oděvu, který chrání před nepohodou a zimou, často byl ve společenské hierarchii mužského šatníku považován za jeden z nejcennějších kusů, nošených k významným událostem. V 19. století byl charakteristickým oděvem ženatých mužů. Byl pořizován poprvé ke svatbě, proto je někde nazýván „ženící kabát“. Kabáty měly díky svému významu, dlouhé době užívání a obecnému rozšíření různé místní a dobové formy, délky, šíře, odlišné detaily, různou kvalitu a barvu materiálů, z nichž výrazně převládalo vlněné sukno různých tónů a odstínů (temně modrá, zelená, hnědá). Některé byly stříhově prosté (např. světlý šerkovák z horního Chodska). Častější a typické pro 19. století jsou kabáty sahající nejméně do půlky lýtek, šité z jemného sukna, složitější stříhové konstrukce, vycházející z barokních předloh. Mají princesový střih zad se vsazenými klíny, stojatým límečkem, s klopami kapes a s řadou knoflíků nebo háčků k zapínání. Krajové a dobové detaily se týkají výzdoby, ale i drobných odchylek ve střihu, a to v nasazení klínů, v zádech – u pasu, nad i pod pasem, rozšíření do švů. Kabáty tohoto druhu, zvané např. župany, se nosily v Čechách (Chodsko, Blata), ale i na Moravě (bílé na Hané, kde je unikátní také složitý honosný sedlácký plášť s vrstveným límcem).

Kabát – plášť (halena) představuje svrchní mužský oděv šitý z rovných dílů, obvykle ze světlého huněného sukna (valchovaného, jemného) ve stylu volného kabátu. Na našem území se oděv tohoto stylu zachoval v oblasti vlivu karpatské kultury ve styčném pásu Moravy se Slovenskem a přiléhajících oblastech. Na rozdíl od vlastních kabátů zachovává primární způsob zhotovování oděvu ve střihu i způsobu šití, což lze více sledovat u prostých kusů, užívaných k práci a krytí postavy v nepohodě. Přirozenost střihu podmiňovala původní kvalita silného sukna, které se po vláknu krájelo a bylo sešito lněnou reznou nití vrchním přešitím v úzkém švu. Na lemu se u ozdobnějších kusů šití překrývalo páskem jiného, tenčího, barevného materiálu nebo šňůrkou. Tato přirozená a logická ozdoba zdůrazňovala také její střih.

Na našem území nejstarší a ojedinělý střih představuje valašská huňa, kabátec z jednoho kusu huněného sukna, který se pomocí tří nástřihů dal složit do tvaru kabátu a sešít několika švy. Podobné typy jsou známé více ze slovenské strany Karpat. Na území jihovýchodní a střední Moravy se nosily haleny složitějšího střihu, sešíváné do rozměrné formy kabátu z různých obdélníkových dílců. Jejich tvarový vzor je zřejmě panonského původu. Sahaly často až k zemi, měly široké rukávy, vzadu rozměrný límec darmovis, schlopec nebo hazuchu, pokračující na předním dílu do přehrnutých, v některých oblastech zdobených přednic, výložek. Límec vývojově souvisí s kapucí a zjevně se z ní vyvinul. Zpětný vývoj se projevil v 19. století na *halině* z Brněnska, která má kapuci, a nosili ji zde nejchudší vrstvy jako pracovní oděv. Halena se za deště a nepříznivého počasí oblékala i na kožich a límec se přehazoval i přes klobouk či beranici.

Tato systematika se stala základem pro specifikaci mužského lidového oděvu:

Kabát představuje vrchní nebo svrchní kabátový oděv s délkou nejméně k bokové přímce a s ohraničenými předními kraji, které se většinou zapínají. Bývá podšitý, někdy kožešinou. Rozlišujeme **krátké kabáty**, jejichž trup sahá do míst mezi bokovou a sedovou přímkou. **Tříčtvrteční** kabáty sahají přibližně mezi sedovou a kolenovou přímkou a **dlouhé** kabáty pak přibližně do poloviny lýtek a níže. V průběhu historického vývoje se vyvinulo několik vzájemně odlišných stříhových konstrukcí, které se vzájemně odlišují a je možné je srovnávat pouze navzájem mezi sebou.

Rozlišujeme kabáty klínové, šosové a životové. U kabátu klínového má jeho zádový díl rovné okraje, které se směrem dolů mírně sbíhají. Přední díl je otevírací s rovnými okraji, které však mohou být v dolní části rozšířeny protilehlými klíny. Zapínání je jednořadové. Klíny bývají vsazeny na bocích a opticky celou dolní část rozšiřují. Rukáv je jednošvový s rovným okrajem, bez vykrojené koule. Konec rukávu bývá na hřbetu ruky vykrojený, takže je možné jej ohrnout, čímž vzniká ozdobná patka (manžeta). Okolo krku je prostrížený mělký průkrčník, opatřený stojatým límečkem či límcem. Kabát bývá opatřen soukennou podšívkou, u některých typů je podšitý a lemovaný i kožešinou.

U šosového kabátu je jeho zádový díl dělený, horní část je princesově prostrížená, zúžená dolní část má uprostřed rozperek a na bocích rozšiřující klíny. Přední díl je otevírací s rovnými nebo do boků se rozevírajícími okraji. Zapínání je jednořadové. Součástí přednic jsou v horní části boky zádového princesu a v dolní části rozšiřující klíny. Rukávy jsou nejčastěji dvoušvové, prolomené, s oblou koulí, hladce všitou do průramků. Okraje rukávů jsou ve starší variantě zakončeny širokou přehnutou manžetou, v mladší variantě manžetou se svislou patkou. Okolo krku je prostrížený průkrčník, ve starší variantě bez límce, v mladší s límcem. Kabát je podšitý sukнем, často v kontrastní barvě.

Kabát životový vývojově navazuje na kabát šosový, ale s výrazným omezením rozšiřujících klínů a dokončeným oddělením horní životové a dolní rozšířené části. Zádový díl je dělený, horní část je princesově prostrížená se samostatnými bočními díly, zúžená dolní část má uprostřed rozperek. Přední díl je otevírací s rovnými okraji. Zapínání je dvouřadové. Dolní část je kónicky rozšířená a přesahuje až na zadní díl. Rukávy jsou nejčastěji dvoušvové, prolomené, s oblou koulí, nabíranou do průramků. Okraje rukávů jsou zakončeny manžetou s příčnou, vykrojenou patkou. V příčném švu přednic jsou všity výpustkové kapsy s patkami. Okolo krku je prostrížený hluboký průkrčník s všitým přeloženým plochým límcem a fazonkou, na níž navazují přehnuté klopky. Kabát je podšitý a často i vatovaný.

Pláště představují kabátový typ oděvu, který kryje trup, ruce a větší část nohou. Slouží především jako ochrana spodních oděvních součástí před deštěm a sněhem. Byl nošen také jako přehoz, rukávy často sloužily jako kapsy nebo kabely. Textilii použitou při výrobě tohoto typu pláště byla nezřídka silně valchovaná vlněná huňa. Pokud má plášť rukávy podélného ponča, jedná se o typ **haleny**. **Plášť může mít rukávy příčného ponča** s rovnými díly (**typ huňa**), nebo s rozšířením na bocích (**typ haleny z Nedašova**). Dalšími specifickými variantami jsou **plášť s rukávy a řasnatým límcem (typ Garick)** a **plášť bez rukávů s řasnatým límcem**.

Ikonografické doklady

V rámci studia mužského svrchního oděvu se pramenem stala publikace *Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814* Miroslavy Ludvíkové, která ukazuje na vývoj kroje, jeho přechod z 18. do 19. století, provázený uvolňováním stavovsky podmíněných omezení, který probíhal v různých krajích nestejně, v závislosti na mnoha životních faktorech určitého území a dané příležitosti.

Na mužský кроj měla zásadní vliv vojenská uniforma, přestože byla vojna vždy nevíтанá, pro mladé muže představovala inspiraci k napodobování stejnokroje. Vliv je zřetelný v materiálu, střihu i výzdobě mužského oděvu.

Stávající studie je zaměřena pouze na svrchní oděv mužů – kabáty, kabátky a pláště. Kabátky byly původně bez límce, kolem roku 1800 měly již malý stojatý límeček, který se postupně zvyšoval, kolem roku 1814 byl již vysoký. Dlouhé kabáty se rozšiřovaly v šosech, dragounské kabáty v polovině 18. století nabyly v bocích.

Roku 1785 ve shodě s módou direktoria byly kabáty dlouhé a úzkého střihu bez možnosti zapnutí po celé délce. Ke konci 18. století ubylo knoflíků, prýmků a zdůraznění zapínání horizontálními linkami, přední šosy se z praktických důvodů upínají dozadu a přibližují se frakové módě.

Na počátku 19. století byly již kabáty v předním díle krátké, s rovným dolním okrajem, s častou červenou podšívkou. Kolem roku 1803 se uplatňoval střídmy plášť kaput. Zajímavý je obrázek z roku 1818, tedy mladší než jsou kvaše, kde má plášť vojenského povozníka velký límeček (sedláci byli bráni „na foršpón“ (*Vorsbah*) – formanské práce s dopravou vojáků nebo vojenského materiálu).

Vojenské uniformy v té době neměly obecný charakter, ale byly do nich vstřebávány různé prvky, často i od nepřítele (např. v období tureckých válek nepřimo, ale s oblibou u vysokého panstva). Naopak také mohly přejímat prvky lidového oděvu, aby se stala vojna přitažlivější. Tak např. v uherském vojsku bylo možné vidět dlouhé úzké kalhoty do vysokých, nahoře vykrojených bot uherského charakteru. Zdobení celé uniformy představovalo velké množství prýmků a šňůrování. Do takového vzoru mužského oděvu se promítaly lokální prvky s vlivy módních dobových proměn, ale i potřeb vojenské služby, hlavně v úpravě střihu a barevnosti. Bílé či našedlé sukno bylo sice nejlevnější, ale kvůli každodennímu nošení bylo nepraktické, proto bylo barveno. Také barevné doplňky hrály (v době vedení válek) především roli rozlišovací.

Muž ve světlé soukenné haleně s malým límcem, lemovaným červeným suknem. Panství Napajedla. Kvaš z roku 1814.

Muž v obřadním tmavě modrém mentýku. Panství Buchlov. Kvaš z roku 1814.

Mladý muž ve slavnostním vypasovaném dvouřadovém kabátě župicového střihu. Strážnice. Kvaš z roku 1814.

Na počátku 19. století měl mužský kroj tradiční sestavu: v západní části území to byly krátké kožené kalhoty, k nim punčochy, střevíce nebo vysoké boty, vesta, kabátek. Kabát však jen výjimečně, neboť se jednalo o velmi nákladnou součást oblečení. Součástí byl též klobouk (v zimě kožešinový oděv).

Pro východní Moravu, která je sběrnou oblastí Slováckého muzea v Uherském Hradišti, jsou typičtější zdobnější vesty, které jsou na dochovaných vyobrazeních ukryty právě pod dlouhými kabáty nebo kožichy (Ludvíková 2000, 33).

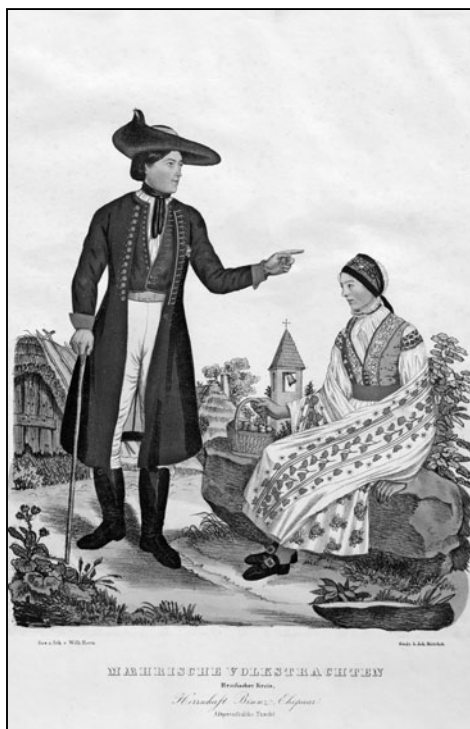
Kabáty a kabátky se oblékaly na vesty. Na kvaších jsou obvykle zobrazeny jednoduché, prosté, poměrně dlouhé, delší než vesty, se stojatým límečkem, s jednou řadou hustě pod sebou našitých knoflíků (v některých oblastech je knoflíků méně a jsou větší).

Další vývojové stádium představují kabátky s přeloženým límcem, tady již s náběhem na reversy-klopy, jejich délka je polodlouhá nebo zkrácená. Reversy jsou dokladem vlivu uniform a k jejich rozšíření dochází až v 19. století.

Kabáty východní části našeho území se přidržují starších vývojových typů, typických pro Uhry, v sousedství slovenského pohraničí. Kabátky, kterým se na Slovácku říká mentýky (mentíky), na Valašsku pak župice, mají různou délku, spíše jsou kratší, stříhově je reprezentují záda v celku, rozšiřují se na bocích. Především na Valašsku jsou vepředu od pasu dolů kaftanovitě zešíkmené,⁵ což způsobuje, že jsou cípy přednic přeloženy přes sebe. Jsou zdobeny šňůrováním a mají zvláštní sestavu knoflíků. Mentýky ovlivnily i stříhy kožichů. Byly šity jednak potažené sukmem či jinými tkaninami, pak vypadaly velmi reprezentativně a uplatnily se jako oděv bohatých sedláků a obecně k obřadním příležitostem (srovnej Ludvíková 2000, 35), tak prosté (kůží nahoře), tzv. dubené (odvozeno od dubeňáku).

Svobodný pár z Bzenecka (Vracov), muž v kabátě, kamizolu či lajblíku. Wilhelm Horn, 1836.

Mladí manželé z Bzenecka (Vracov), muž v modrém lajblu, který překrývá dlouhý plášť typu obřadní župice z temně modrého sukna. Wilhelm Horn, 1836.

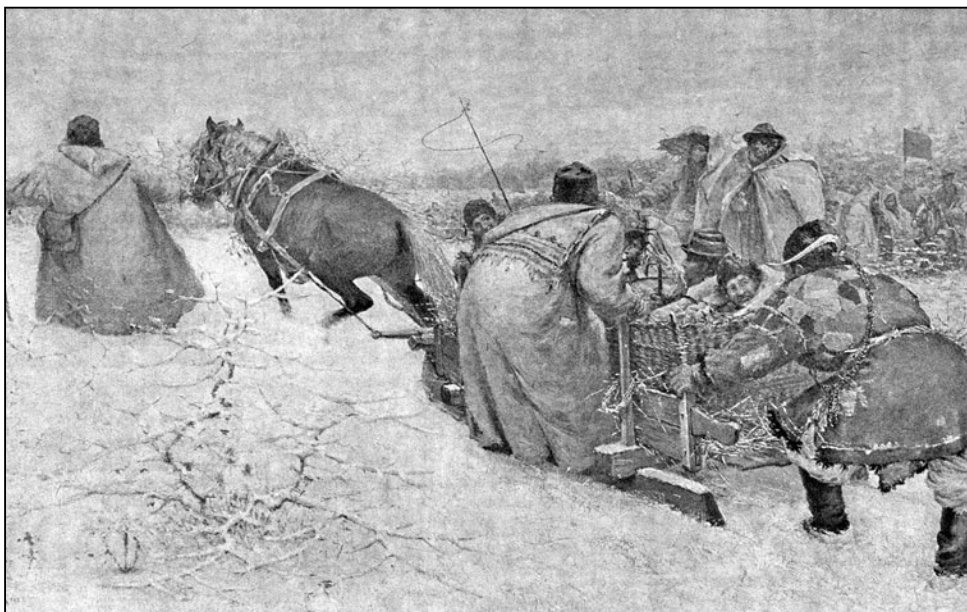
V horských oblastech severního Valašska se nosil zajímavý kabát z hnědé hrubé huně jednoduchého střihu, bez zapínání. Byl ušit z jednoho kusu látky bez přizpůsobení se tělu, nástřihem rukávů, předního dílu s otvorem pro hlavu se podobá nejstaršímu známému svrchnímu oblečení.

Jižněji byl rozšířen plášť z bílé či nažloutlé nebo našedlé huně – tzv. halena. Střihově vycházel z rovných dílů, s velkým obdélníkovým límcem, který byl v čase nepohody přehazován přes hlavu. Na naše území se rozšířil z jihovýchodu, přicházel z jihu až na západ, kde zdomácněl pro svou praktičnost (např. pro povozníky). Halena neměla knoflíky a původně se podle potřeby převazovala tím, co bylo po ruce.

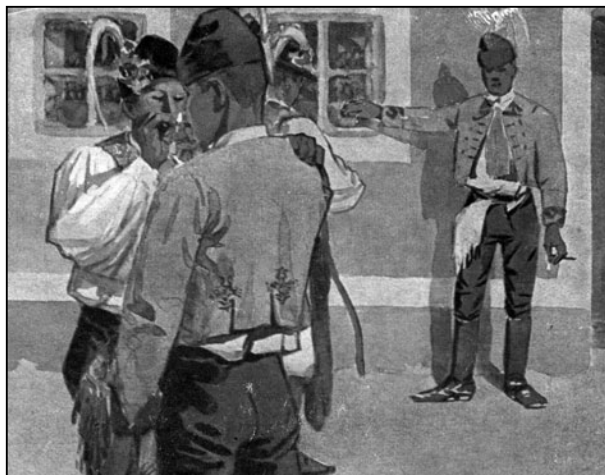
Významný pramen a možnost studia mužského svrchního oděvu představuje také obrazové dílo malíře Wilhelma Horna, soubor alba *Maehrens auszezeichnete Volkstrachten*, jež vzniklo v roce 1836 při příležitosti korunovace a návštěvy císaře Ferdinanda V. s císařovnou Karolinou Augustou v Brně. Soubor obsahuje barevné litografie krojů moravského, německého a chorvatského obyvatelstva, které se zúčastnilo zmíněné lidové slavnosti. Význam tohoto díla spočívá v tom, že podává obraz krojů díky věrohodnosti kolorování.

Nutno poznamenat velký posun ve vývoji kroje do současnosti. Jednotlivé Hornovy litografie prozrazují, že k podstatné diferenciaci krojového rozvrstvení došlo až po roce 1848 v souvislosti se zrušením poddanství a možnosti volného pohybu obyvatel a industrializace vedla k postupnému vytlačení domácí rukodělné výroby a nahrazování novými textiliemi.

V druhé polovině 19. století zaujal lidový oděv na Slovácku řadu akademicky vzdělaných malířů, např. Josefa Mánesa (1820–1871), který zobrazil hradištský typ kroje z Bílovic a Březolup v jeho vrcholné vývojové fázi (1848), Karla Žádníka (1847–1923), který jej dokumentoval kolem roku 1880, Jožu Uprku (1861–1940), jenž zaznamenal řadu svátečních, slavnostních a obřadních příležitostí, Antoše Frolku (1877–1935), který čerpal zkušenosti u Joži Uprky, ale věnoval se více všednímu životu slováckého venkova, Cyrila Mandela (1873–1907), Aloise Kalvodu (1875–1934), Ludvíka Ehrenhafta (1872–1955), Josefa Schneiderku (1899–1945) a další.

Joža Uprka. Zkouška koně na tarmaku. 1890. Ze soukromé sbírky (Muži na Horniácku v různých typech halen).

Mladí muži v lajblu. A. Frolka: Šohaji z Tasova. Reprodukce obrazu (pohlednice). Veselsko, Tasov. 1910.

a fotografa Františka Horenského (1873–1933); pedagoga, národopisného badatele, znalce lidového oděvu na Moravě, fotografa a zakladatele české vědecké etnografie Josefa Klvaňu (1857–1919); německého cestovatele, uměleckého fotografa a průkopníka dokumentární fotografie Erwina Rauppa (1863–1931); kreslíře a fotografa Josefa Šímu (1859–1929).

Obecná charakteristika sledovaného území

V poslední třetině 19. století docházelo v tradičním oblečení, zejména u svátečního oděvu k postupnému stírání místních zvláštností, především v souvislosti se změnami v hospodářském vývoji. Velký vliv na vývoj kroje měl způsob života, který souvisel s ústupem starého úhorového hospodaření a nástupem intenzivního zemědělství s použitím strojů, pěstováním cukrovky a výnosnějším chovem dobytka ve stájích. Zlepšení životní úrovně se projevilo změnou stavební kultury, stravovacích návyků, ale i změnou kroje. V mužském oděvu probíhal tento proces rychleji. Bohatě vrstvy těchto vesnic odkládaly tradiční sváteční oblečení hlavně proto, že představovaly výraz jejich dřívější stavovské nerovnoprávnosti. Chudší vrstvy obyvatel, hlavně bezzemci, zase z toho důvodu, že oblečení z nových továrních látek bylo lacinější a dostupnější, ale dělníci se také chtěli odlišit od sedláků. Můžeme tedy říci, že sváteční oblečení oblékají déle selské vrstvy, které mají vlastní suroviny k výrobě oděvů, len, vlnu, kůže. Lze shrnout, že bezzemci, tovární i rolníci dělníci měli sváteční oblečení jen z bavlněných látek. Muži nosili obleky z cajku, štruku či štruksu, silnější bavlněné nebo vlněné tkaniny s oblymi vroubky, manšestru, případně z továrně vyrobeného sukna horší kvality. Chalupníci, střední rolníci a drobní řemeslníci používali více místního tradičního oblečení z mladších dob, a to jedny šaty na neděli a svátky, ostatní všední a pracovní. Rodiny z velkých hospodářských usedlostí a vyhlášení řemeslníci měli větší zásobu oděvů, sváteční součástky z dražších vlněných tkanin a kvalitního sukna.

Úrodné nížinné zemědělské oblasti představovaly rychlejší uplatňování pestrosti a nákladnosti textilií včetně zdobnosti. Také na Slovácku patřil k obřadním součástkám ženicha, družby starý typ kabátu, tzv. mentýk nebo župice, které sahaly až ke kotníkům. Na Hornácku byly světlemodré, na Podluží červené. Zde to byla i šuba, na Valašsku kožich. V oblasti luhačovického Zálesí se mužský oděv podobal jižnímu valašskému oděvu. V mužském oděvu Hornácka a Zálesí se místo bílé uplatila světle modrá barva sukna, které se používalo na

Jako zdroj zkoumání lidového oděvu se v té době již začala uplatňovat fotografie. Mezi fotografy a majiteli souborů dobových snímků té doby jmenujme alespoň amatérského fotografa Josefa Brauna (1855–1929) z Uherského Ostrohu; Eduarda Horského (?), pedagoga a amatérského fotografa z Uherského Brodu; učitele, redaktora, publicistu, sběratele lidového umění, hudebníka a fotografa Františka Kretze (1859–1929) z Uherského Hradiště; architekta, výtvarníka, historika užitého umění, etnografa a fotografa Jana Koulu (1855–1919); kněze, učitele

kalhoty, vesty i krátký kabát. V podhorském a horském prostředí Bílých Karpat jsou zřetelné souvislosti se slovenským příhraničím.

Vesty, ale především kabáty a kožichy si pořizovali mladí muži obvykle až ke svatbě, pak tyto oděvní součástky sloužily hlavně při obřadních a slavnostních příležitostech.

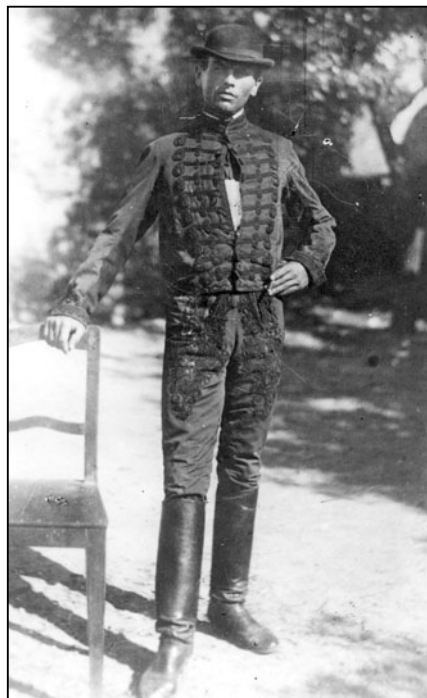
Proč si kraj uchoval svou pestrost právě na Slovácku? Mezi lidem se říkalo, že na Hané zanikl kraj pro bohatství, na Valašsku pro chudobu, na Brněnsku pro blízkost velkoměsta, na Slovácku si jej udržel pro zvláštní charakterové vlastnosti bujného slováckého lidu.

Sběrná oblast Slováckého muzea v Uherském Hradišti je zaměřena na území celého Slovácka. Příspěvek pojednává o oděvních soukenných mužských součástkách, jimiž lze doložit rozšíření sledovaných textilií v jednotlivých subregionech. Příspěvek analyzuje soubor mužských svrchních oděvních součástek – kabátků, kabátů a pláštů, z nichž fond Slováckého muzea zahrnuje 87 kusů kabátků (lajblů, marýnek, lastyňáků i sak), 21 hornáckých bílých a světlých kabátů, 17 kusů halen, 2 kusy župic, 3 kusy mentýků a 2 zimní kabáty (svrchníky, pláště) městského střihu.

Uherskohradištsko

Oblast **uherskohradištského Dolňácka**, v níž je rozšířen uherskohradištský typ kroje se znaky dolského rovinného charakteru, je velmi rozsáhlá a zaujímá úrodný rovinatý kraj v horní části Dolnomoravského úvalu, kolem středního toku řeky Moravy a dolního toku Olšavy, od Uherského Hradiště a Starého Města po Napajedla a na druhou stranu až po Moravský Písek. Josef Klvaňa jako první provedl třídění lidového oděvu na Slovácku a Uherskohradištsko označil jako základní typ slováckých dolňáckých krojů s **variantou kroje hradištského: polešovického** (Polešovice, Vážany, Ořechov, Tučapy, Nedakonice, Kostelany nad Moravou, Boršice, Zlechov, Tupesy, dnes také Medlovice, Stříbrnice, Hostějov, Újezdec, Syrovín, Domanín, Těmice. Jádrem podoblasti s **variantou kroje staroměstsko-jarošovského** tvoří Staré Město a městské čtvrti Uherského Hradiště: Mařatice, Jarošov. V horách nad Napajedly jsou dvě obce, Žlutava a Halenkovice, osídlené v minulosti obyvatelstvem z Valašska, které se ale přizpůsobilo okolním osadám. Řadíme je k **variantě kroje velehradsko-spytihněvského**. V západní části okresu, po pravém břehu Moravy, ustupují jednotlivé obce do podhůří, původně s pasekářským osídlením s obcemi Kudlovice, Jankovice, Velehrad, Tupesy, Břestek až po Buchlovice. Zde musíme vyčlenit vymykající se samostatný krojový okrsek, v němž se nosí střízlivý **buchlovický kroj**. Ještě na konci 19. století se tento typ kroje nosil v sousedních Stříbrnicích, v Medlovicích, snad i v Hostějově, ve Starých Hutích a ještě na začátku 20. století doznívala jeho podoba v Osvětimanech.

Dnes se nosí jen v Buchlovicích a Břestku. Mužský kroj této oblasti již zanikl, ale jeho podobu dokládá vyobrazení Karla Žádníka. Ani sbírky muzea tento lajbl nevlastní. Lajbl představuje krátký kabátek, který sahá nad pás, kde je

Muž v lajblu. Osvětimany. Foto J. Koula, 1892.

Muž v lajblu. Buchlovice. Karel Žádník, výřez z obrazu *Svatební tanec*, 1881.

Muž v lajblu. Bílovice. Josef Klvaňa, 1895.

mezi ním a nohavicemi vidět košile. Lajbl byl šitý ze stejného sukna jako nohavice (tmavě modré sukno), jeho střih je vypasovaný, takže těsně přiléhal k tělu. Je dvouřadový, se dvěma řadami obvykle šesti lesklých kovových knoflíčků a zapínal se až ke krku. Na obou přednicích vytvářely knoflíky v našití mírný oblouk směřující od pasu k ramenům jako jediná ozdoba na kabátku. Zádový díl byl v celku a při sešití s přednicemi jen v místě sešití vytvářel dva nezřetelné šusky. Neměl zdobené výložky a plně odpovídal střídmosti buchlovického lidového oděvu, který naznačuje odlišný původ a charakter kroje ovlivněný panským prostředím a kolonizací. Na jihu se oblast rozšiřuje do dolního Pomoraví. Druhým směrem na levém břehu Moravy se rozkládají starobylé obce Kněžpole, Bílovice (s připomínkou Josefa Mánesa a jeho modelů Veruny Čudové a Jana Postavy ze sousedních Březolup) a Topolná, s vyčleněním **varianty kroje bílovického** s dalšími okolními obcemi Šarovy, Zlámanec, Svárov, Částkov, Nedachlebice, Místřice, Javorovec.

V ostatních obcích se během 20. století přiklonili k tradičnímu dolňáckému oděvu, charakteristickému pro Uherskohradištsko. Na severu směrem k Částkovu a dále k Vizovické pahorkatině se blíží Pomoraví k luhačovickému Zálesí.

Z druhé strany leží specifický okrsek **Kunovicko** s městskou uherskohradištskou částí Sady, Věsky, Míkovice, městem Kunovice a obcemi Podolí a Popovice. Tato oblast se na jedné straně setkává s **Uherskobrodskem**, na druhé s **Uherskoostrožskem**, které se od Kunovic táhne dále východním směrem až k Babím horám, za nimi pak **Veselskem**, kde leží také obce, v nichž se nosí kroje pohorského i horského charakteru, směřující k **Hornácku**. Na východě, na moravsko-slovenském pohraničí, tvoří obce kolem Starého Hrozenkova a úpatí Bílých Karpat zajímavou národopisnou oblast **moravských Kopanic**.

Předmětem našeho zájmu jsou v této dílčí studii všechny druhy a typy mužských kabátků, kabátů a plášťů, které můžeme doložit bohatým textilním sbírkovým fondem Slováckého muzea. Krátkému kabátku se na Uherskohradištsku říká **lajbl**. Především ženatí muži jej v minulosti nosili v chladnějším čase na košili a na vestě, kdy bylo ještě brzy na kožich.

Lajbly zde byly šité z krémového vlněného flanelu nebo jemnějšího sukna, často také z ratynu, jemnější vlněné tkaniny s krátkým vlasem, získané díky ratynování, tření povrchu tkaniny jedním směrem. **Hradištský lajbl** představuje krátký přiléhavý (ne těsný) kabátek s dlouhými rukávy, sahá do pasu či mírně nad pas. Oblékal se na nenaškrobenou košili a k nohavicím. Obvykle se nezapínal, pokud ano, pak v případě chladu, na jeden horní knoflík u krku. Doklady od druhé poloviny 19. století ukazují, že byl pro zpevnění lemován po celém obvodu bílým plátnem nebo barevnou (zelenou, modrou) vlněnou paspulkou a zdoben červeným, zeleným nebo modrým sukmem (ale i barevným atlasem, typickým spíše pro lajbly ženské), jímž byly vyloženy z vnitřní strany přednice, které jsou zdobně šteповány vlnkovitým stehem. U krku tvoří přeložení přednic do lícni strany obvykle zakulacené trojúhelníkové klopy-výložky, nazývané v minulosti též revery, které jsou po obvodu zdobně zoubkovitě střiženy. Lajbl z Halenkovic, darovaný muzeu P. Tomášem Lopraisem, má výložky přeložené po celé délce.

Muž v lajblu. Staré Město. Josef Klvaňa, 1895.

V jejich rozích jsou obvykle dírky, jimiž se výložky připínají na malé knoflíčky. Nad nimi jsou někdy ještě další, na něž se dá rever zapnout, aby byl lajbl uzavřen u krku. Po obou stranách rovných přednic je obvykle našita rovná nebo mírně zešíkmená řada kostěných, bílých porcelánových nebo různě barevných knoflíků anebo také 8 až 10 skupin tří kovových miniaturních knoflíčků, tvořících zdobné trojlístky (Uherskohradištsko, E 33.539; Mařatice, E 14.268; Halenkovice, E 2588). Ve spodní části jsou obvykle na obou bočních stranách výpustkové nebo falešné kapsičky s vykrojenými patkami směrem nahoru, které jsou rovněž lemovány sukmem i zdobným šteповáním. Obvykle cca 5–10 cm od spodního okraje bývají na obou přednicích prostřiženy jeden až tři páry dírek, jimiž se mohla vést tkanička ke stáhnutí kabátku, jak je tomu doposud třeba v Březové, ale na Hradištsku se nepoužívá. Dvoušňové rukávy jsou poměrně úzké, stejným způsobem zdobené u manžet, které se nosí ohrnuté sukmem nahoru a nezapínají se. Hradištský lajbl má nízký, shodně přizdobený límeček. Obě přednice vyběhají do zadního dílu malým praporečným šúškem (vysokým od 6 do 10 cm dle lokality), lemovaný barevnými (nejčastěji zelenými – např. Modrá, Halenkovice, modrými – např. Topolná, Částkov) haraskami, tvořícími paspulkou. Zadní díl je zvolna princesově krojený, střižený ze dvou dílů, v levé či pravé polovině s malým praporečkem, takže zadní díl vykazuje tři šúsky, dva směřují k sobě nebo se překrývají. Není pravidlem, zda na pravé nebo levé straně. Mladší lajble mají na levé přednici na prsou malou výpustkovou nebo neprostriženou kapsičku (pod vlivem družstva Slovač) zdobně lemovanou shora zoubkovitě střiženým sukmem.

Lajbly byly v průběhu 20. století postupně vytlačovány selskými obleky, které jsou zastoupeny kabátem typu saka ze Zlechova a Nedakonice. Ve 20. století se součástí šatníku staly také zimní pláště, mantly, svrchníky (Staré Město, Nedakonice), které nahradily haleny a kožichy a oblékaly se na saka. Představovaly oděv selských mužů bez rozdílu věku, nosily se jako zimní, sváteční, slavnostní i obřadní oděv (např. odvedenecký, svatební).

Lajbl, Halenkovice (E 3799), kolem roku 1900.

Lajbl, Uherskohradištsko (E 33.539), kolem roku 1920.

Lajbl, Staré Město (E 16.213), kolem roku 1910.

Lajbl	Uherskohradištsko	E 32.194	426/03	Bílé sukno, úzký stojatý límeček s malými špičatými klopami, vyložení červeným sukem s vyšitými srdíčky, květem, tulipánem. Po obvodu podšito šifonem. Okraje lemovány bílým lemem a modrým křížkem. Na obou předních při okraji řada bílých knoflíků se zlatým lemem. Okraje manžet s červeným soukenným vyložení, na obou předních malé tvarované kapsičky, lemované bílým šifonem. Zadní díl se 3 šůsky.	1950
-------	-------------------	----------	--------	---	------

Lajbl	Uherskohradištsko	E 33.539	112/05	Bílé sukno, stojatý límeček lemovaný zelenou harasovou stuhou, prošitý zeleným hedvábím do vlnovek. Dlouhé rukávy na okraji s manžetou z červeného sukna, se zoubkováním. Na obou předních širší klopa posítá červeným sukem se zoubkováním. Obvod lajblu lemován zelenou haraskou. Na obou předních kapsička s tvarovanou klopou, lemovanou zelenou haraskou se žlutým prošitím do vlnovek a řada hnědých lesklých kulíček našitých vždy ve skupinkách po 3. Vzadu 3 šůsky obsíté zelenou haraskou. Uvnitř podšitý bílým plátnem.	1930
Lajbl	Uherskohradištsko	E 2587	40/63	Bílé sukno, stojatý límeček, přednice a rukávy lemovány modrou stužkou. Na obou předních přeložené klogy s červeným sukem, stejně jako manžety na dlouhých rukávech, na obou stranách v řadě po 9 knoflíčkách. Na zadním díle 3 šůsky lemované modrou stužkou.	
Lajbl	Uherskohradištsko	E 2893	383/70	Bílé sukno, nízký stojatý límeček, celý lemován plátnem. Na klopách a manžetách rukávů našito červené sukno s výšivkou. Na obou předních kapsy a řada 13 bílých knoflíků. Zadní díl šitý ze dvou dílů, se 3 šůsky.	1930
Lajbl	Ořechov	E 3529	441/69	Bílé sukno, nízký stojatý límeček, manžety a klogy z červeného sukna, okraje lajblu bíle lemovány, na předních řada malovaných bílých knoflíčků.	
Lajbl	Tupesy	E 3653	55/68	Bílé sukno, stojatý límeček. Lemování zelenou hedvábnou stužkou. Přeložené klogy a manžety zdobeny červeným zoubkovaněm střížným sukem, 16 knoflíků, na kapsách po 3 ks.	1930
Lajbl	Mařatice	E 12.842	46/82	Lajbl, bílé sukno, nízký stojáček, malé klogy vyložené červeným sukem, na obou předních porcelánové knoflíky tvarované kapsičky, manžety červeně vyložené, na zádech 3 šůsky.	
Lajbl	Mařatice	E 2894	338/70	Bílé sukno, nízký stojatý límeček, celý je lemován plátnem. Klogy obou přednic, manžety rukávů jsou zdobeny červeným sukem, vyšitým pestrými bavlnkami (kozinou). Po obou stranách řada 11 drobných mosazných knoflíčků. Zadní díl je šit ze dvou dílů, 3 šůsky zdobeny modrou a tmavočervenou křížkovou výšivkou.	Kolem roku 1920
Lajbl	Mařatice	E 14.268	129/83	Bílé sukno, stojatý límeček, přeložené klogy vyložené červeným sukem, na obou stranách kapsičky, okraje přednic s červeným zoubkováním, okraje rukávů zdobené červenými manžetami s kulatým knoflíčkem, na zádech 3 šůsky zdobené béžovou mešterkou.	
Lajbl	Mařatice	E 2894	338/70	Bílé sukno, nízký stojatý límeček, celý je lemován plátnem. Klogy obou přednic, manžety rukávů jsou zdobeny červeným sukem, vyšitým pestrými bavlnkami (kozinou). Po obou stranách řada 11 drobných mosazných knoflíčků. Zadní díl šit ze dvou dílů, se 3 šůsky, zdobeny modrou a tmavočervenou křížkovou výšivkou.	Kolem roku 1920
Lajbl	Staré Město	E 2838	405/40	Bílé jemné sukno, nízký stojatý límeček, rukáv s manžetou z červeného zoubkového sukna s modrou křížkovou výšivkou. Obě přednice s přeloženými klopami, lemované červeným sukem s modrou křížkovou výšivkou. Na obou stranách řada 8 kovových knoflíků s modrou výplní, kapsy s našitými klopami. Vzadu 3 šůsky s bílou a oranžovou drobnou výšivkou, celý lemován bílým plátnem.	Kolem roku 1920
Lajbl	Staré Město	E 2594	37/63	Bílé sukno, nízký stojáček, po obvodu se zelenou stužkou, přední klogy a manžety rukávů zdobeny modrým saténem s bílými květy. Na obou předních 9 červených keramických knoflíků, vzadu 3 šůsky.	

Lajbl	Staré Město	E 16.213	111/84	Bílé sukno podšité bílým hrubým plátnem, lemován tmavomodrou stužkou, u krku nízký stojáček, s přeloženými klopami, vyložené červeným brokátem s bílými růžemi, na obou klopách růžový knoflík, na přednicích po 9 knofličích.	Kolem roku 1910
Lajbl	Staré Město	E 16.286	72/84	Bílé jemné sukno, obšit zelenou tkaničkou, nízký stojatý límeček, prošit modrou a bílou nití, přeložené klogy vyložené červeným ozoubkovaným sukmem, na přednicích po 9 skleněných knofličích, v klopě prošití ve tvaru tulipánu. Dole 2 dírky.	
Lajbl	Staré Město	E 3792	452/63	Bílé sukno, po obvodu obšito bílým plátnem, podšito bílým plátnem, stojáček, přeložené klogy a manžety - červený satén s bílými květy, v rukávech našita krajka. Na obou přednicích kapsy, dírky obšity červenou bavlnkou, řada 11 růžových knoflíků, vzadu 3 šůsky, nad nimi červená výšivka.	
Lajbl	Modrá	E 3647	807/72	Bílé sukno, malý stojatý límeček, po obvodu lemován zelenou stužkou a strojovou zelenou výšivkou i na kapsách. Na přednicích přeložené klogy zdobené červeným zoubkovým sukmem, prošitým žlutou bavlnkou. Řada kulatých kovových knoflíků seskládaných do trojúhelníků. Na zádech 3 šůsky.	
Lajbl	Halenkovice	E 3799	1254/65	Bílé sukno, podšito bílým plátnem, lemováno kůží, úzký stojáček. Přednice a manžety z tmavozeleného sukna, prošité strojovou výšivkou, 3 dírky, 1 knoflík. Na obou přednicích 10 knoflíků, na kapsách po 3. Žáda se 3 šůsky.	
Lajbl	Halenkovice	E 2588	1253/65	Bílé sukno, lemován zelenou hedvábnou stužkou, stojatý límeček prošit žlutou, modrou a zelenou nití, stejně jako obě přednice s červeným zoubkovaným sukmem. Na obou přednicích řada malých kulatých knoflíků uspořádaných do trojúhelníků. Obě klogy na přednicích pošity červeným sukmem, prošito žlutozelenou nití, stejně jako manžety na rukávech. Vzadu 3 šůsky prošity červenou nití.	
Lajbl	Halenkovice	E 3526	50/71	Bílé sukno, lemován kolem krku a přednic červeným sukmem zdobně prošitým. Na kapsičkách a přednicích našity kovové knoflíčky.	
Lajbl	Halenkovice	E 3527	52/71	Bílé sukno, lemován úzkým modrým proužkem, kovové knoflíčky.	
Lajbl	Halenkovice	E 3528	51/71	Bílé sukno, klogy a manžety zdobeny červeným květovaným atlasem. Lemován modrým proužkem, na přednicích a kapsách kovové malé knoflíčky.	
Lajbl	Halenkovice	E 3530	53/71	Z bílého sukna, s malým stojatým límečkem, na klopách a manžetách našit červený kašmír s drobným černým vzorem. Okraje lajblu jsou lemovány úzkým červeným proužkem. Na přednicích je řada knoflíčků.	
Lajbl	Halenkovice	E 3799	1254/65	Bílé sukno, podšito bílým plátnem, lemováno kůží, úzký stojáček. Přednice a manžety tmavozelené sukno prošité strojovou výšivkou, 3 dírky, knoflík. Na obou přednicích 10 knoflíků, na kapsách po 3. Žáda 3 šůsky.	
Lajbl	Jankovice	E 620	708/72	Světlé sukno, nízký límeček zdoben červeným prošitím, zevnitř červenou krepinkou ze sukna, manžety obou rukávů a klogy z červeného sukna, žlutě prošité. Obě kapsičky prošity červeně, modře lemované okraje, ve špicích jeden knoflík, spodní zádový okraj lajblu se 3 šůsky, lemovány modře a prošity červeně, podšité plátnem.	1880–1890

Lajbl	Kudlovice	E 26.408	365/92	Bílé sukno, nízký stojáček, přeložené klopky, lemováno na manžetách červeným sukнем, na obou přednicích kapsa zakončená třemi velkými zuby, po obou stranách 11 knoflíků. Obě přednice zakončeny u krku velkou špicí. Na zádech 3 šůsky, podšito bílým plátnem.	
Lajbl	Částkov	E 2839	38/63	Bílé jemné sukno, nízký stojatý límeček, klopky přednic, kapsy a dlouhý rukáv, lemováno červeným sukнем, prošitý modrou, žlutou a zelenou nití. Límeček, kapsy a přednice zdobeny strojovou výšivkou – vlnovky a kvítky v barvě zelené, červené a modré. Na přednicích řada kovových knoflíčků seřazených do malých trojúhelníků. Vzadu 3 šůsky.	Kolem roku 1920
Lajbl	Částkov	E 11.425	76/81	Bílé sukno, po obvodu modře lemován, na klopách s červeným sukнем s výšivkou do žlutých halúzek ve špicí skleněný knoflík. Na pravé přednici řada zlato-skleněných knoflíků, na obou tvarované kapsičky, modře lemované, zdobně prošité s knoflíkem. Stojatý límeček je zdobně prošit, na zádech 3 šůsky modře lemované, podšito bílým plátnem.	
Lajbl	Topolná	E 2595	1019/63	Bílé sukno, nízký stojatý límeček, lemován modrou stužkou. Přední klopky a manžety rukávů zdobeny červeným sukнем. Na každé přednici řada 8 ks modrých knoflíčků, vzadu 3 šůsky.	
Kabát-sako	Zlechov	E 29.745	126/99	Černá vlněná oblekovina s bílými proužky, s dlouhými rukávy, vpředu límeček a zakulacené klopky, jedna malá kapsička na levé straně a po stranách kapsy s patkami. Zapíná se na 3 knoflíky. Uvnitř podšité černým saténem. Sako patří ke kalhotám a vestě E 29.743, E 29.744.	
Kabát-sako	Nedakonice	E 30.198	182/2000	Černý, vlněný, s dlouhými rukávy, menší límeček s klopami, na obou přednicích na prsou dvě kapsy s légou, s klopou a knoflíčkem, další dvě kapsy o něco větší, stejného střihu. Zapíná se na 4 černé knoflíky. Uvnitř černá podšívkovina. Rukávy uvnitř podšité bílo-modrým pruhovaným rypsem.	
Kabát-mantl, zimník, dlouhý	Staré Město	E 31.180	143/2002	Černý vlněný dlouhý zimník, dvouřadový, se 6 většími černými potahovanými knoflíky, se vzorem do šachovnice, se 2 klopami na všítech kapsách, límeček větší kulatý, olemovaný černou kožešinou. Uvnitř černá podšívka. Pod poutkem na zavěšení všitá firma krejčího: Václav Ševčík, Staré Město při Uh. Hradišti. Na vnitřní levé kapse monogram BS.	
Kabát-zimník	Nedakonice	E 30.199	183/2000	Kabát dlouhý vlněný, límeček pošitý černým plyšem s malými klopami. Všité kapsy na každé straně klopky, zapínání na 4 velké knoflíky. Vzadu velký rozstřih a uvnitř vyteplený, podšitý černou látkou. Poutko z kovového řetízku. Rukávy uvnitř podšité pruhovanou černou látkou.	

Hradištské haleny z běžného života vymizely podstatně dříve než kdekoli jinde, ale i zde představovaly obvyklý oděv do nepohody. Střih a výzdoba hradištské haleny se nelišily od ostatních dolňáckých halen. Byly šité z přírodní hrubé krémové houně, s převýslým asi 40 cm širokým límcem, tzv. schlopcem, který byl stejně jako rukávy lemován úzkou červenou soukennou paspulkou. Střih haleny představuje úspornost v šití, z tohoto důvodu se zde halena celá neoblékala, ale přehazovala se jen přes ramena. Za chladného počasí se oblékala i na kožichy. V muzejní sbírce není uchován ani jeden kus.

Kunovicko

Kunovicko tvoří severovýchodní část středního Pomoraví. Kunovický typ kroje se nosí v obcích Kunovice, Sady (Derfle), Vésky, Míkovice a Podolí. Mařatice, které sem ještě na počátku 19. století některými znaky oděvu náležely, přijaly už v průběhu první poloviny 19. století oděv staroměstského typu. V 18. století, kdy bavlněné plátno teprve začalo pronikat do vesnických domácností, bylo na Kunovicku konopné a lněné plátno hlavním materiálem pro základní součásti oděvu žen i mužů. Je známo, že se tzv. tovar opatroval přímo v Kunovicích – konopné plátno, houně. Venkovští řemeslníci sem dodávali nažloutlý flanel na lajble, strážniční tkalci proslavené sukno, koželuhové telecí kožky a hovězinku na úkladové boty, kožešníci zde vydělávali vydří kůžky na vydrovce a ovčí na kožichy, barvení zde barvili plátna.

Tradiční oděv mužů na Kunovicku, jak jej známe z obecných popisů v inventářích pozůstalostí poddaných z 18. století i z Klvaňových popisů z konce 19. století, nepodléhal ve svém vývoji změnám jako oděv žen, ale už na počátku 20. století byl postupně nahrazován oděvem městského vzhledu, černými selskými obleky. Muži zde nosili do konce 19. století při chladnějším počasí flanelový kabátek lajblík, s nímž se však v pramenech 18. století ještě nesetkáváme. Často se o mužích v letním oděvu, tj. v nohavicích, košili a kordule říkávalo, že jde *vyfšlečený, vyslečený*. Tento pojem neměl pejorativní význam, ale naopak se tím rozumělo, že byl oděn v letní variantě oblečení, bez svrchních součástí.

V Kunovicích se nosily **lajbly dvojího druhu**. Starší varianta je dnes již zapomenutá. Jednalo se o lajbl z bílého jemného vlněného flanelu, stejného střihu jako ženský, ale bez rukávů, který se v okolních obcích nevyskytoval. Mohli bychom tuto součástku pojmenovat jako lajblová kordula. Byl určen pro starší ženáče a nejstarší generaci, která dle výpovědí pamětníků už *nehleděla na parádu, enom na teplo na zadku*. Postrádal výzdobu, měl pouze protáhlé štíhlé červené výložky pod krkem a dvě řady porcelánových či skleněných kulatých knoflíků šikmo našitých na obou přednicích. Údajně existovaly dvě varianty, jedna s rovnými zády a zdobnější, se šůsky na zádové části, které si tzv. *parádníci* nechávali u krejčích podšít červeným sukénkem; na vnějších stranách byly ozoubkovány. Střih byl identický s ženským, včetně již zmíněných štíhlých výložek, zapuštěných kapes s našitými shora vykrojenými patkami. Oproti hradištským lajblům měl kunovický stejně jako vestu zadní díl v celku, dole s vyšším štíhlým a téměř rovným praporovitým šůskem, který zdobil i oba zádové švy, spoje s přednicemi. Celý lajbl byl dokola i kolem celého obojku lemován namodralým šifonovým plátnem, včetně výložek a šůsků na zádech. Výložky byly zdobně štepovány bílým a fialovým hedvábem křížkovým *znamennem* (ozdobou). Přednice mají po obou stranách 10 až 12 funkčních dírek, proti nim ve vzdálenosti cca 9 cm byly přišity dvě řady malých bílých knoflíčků, které se zde nikdy nezapínaly.

Z něj byl vyvinut lajbl z bílého jemného vlněného flanelu bez ozdob, s rukávem. Jednými zdobnými prvky zůstaly pod krkem štíhlé klopky a ohrnuté manžety, podobně jako

Lajbl, Kunovice (E 21.384), kolem roku 1910.

ženské, pošíté výložkami z červeného sukna (někdy decentně vyšité barevným rostlinným motivem na klopách i manžetách), dírky po stranách přednic a dvě zešíkmené řady bílých porcelánových knoflíčků, později kulatých kovových gombíčků. Celý lajbl byl lemován šifonovým plátnem, čímž získal nejen zajímavý detail, ale především šlo o zpevnění celého obvodu kabátku. Byl oblékán především v období jara a podzimu. Rukávy jsou dvoušvové, u zápěstí lemované červenou manžetou, která se ohრuje. Byly v minulosti delší, sahaly až k pěstím. V pase byl kabátek vždy delší než kordula. Kolem krku má nízký stojáček. Na obou přednicích jsou zapuštěné kapsy, které mají patky lemované bílým šifonem a jsou otočené profilem vzhůru. Zadní díl je vcelku, středem prostrížený pouze od spodního okraje asi do hloubky 8 cm, kam se vkládají malé klínky vytvářející praporovitý téměř rovný šůsek, boční šůsky jsou vytvořeny v obou bočních švech. Lajbl Kunovicka prodělal několik vývojových změn. Byl doplněn o rukávy, poté byly po vzoru hradištského stříhu a výzdoby lajblu rozšířeny výložky pod krkem ze štíhlých na zaoblené trojúhelníkové, a také byly podloženy praporkové šůsky na zadním díle. Dnes vedle sebe existují oba.

K nejstarobylejším součástkám svrchního oděvu mužů patřila **halena**, která se na Kunovicku přestala nosit na začátku 20. století. Haleny z Kunovicka jsou obdobné pro celé území Dolníhácka, mají jednoduchý střih s dokonalou funkčností, prověřenou letitým užíváním, což nevytvořilo předpoklady pro vznik podstatných regionálních odlišností. Jsou téměř identické s halenami z Veletin, Vlčnova, Rohatce i z území Kyjovska. Nepatrné odchylky tvoří výzdoba na límci, který je u kunovické haleny prostý, pouze je lemován červeným proužkem sukna, který zdobí výstřih kolem krku do hloubky asi 10 cm pod všité malé klínky. Haleny byly v Kunovicích zdobeny tak, že si zdejší krejčí upletli z bílých nití a soukenného červeného proužku šňůrku, tenký dvoubarevný provázek, který všívali na švy obou klínků do tzv. klopy, stejně tak na vodorovné švy pod rukávy a kolem zápěstí rukávů. Zdejší haleny byly hotoveny z hrubého tvrdého a málo poddajného sukna, huně. Říkalo se jim *živé* a byly sešívány silnými konopnými nitěmi. Sahaly zde asi do půlky lýtek, byly mnohem kratší než na Hornácku nebo Kopanicích. Také límec nebyl rozměrný a nebyl nikdy zdoben štrápci. Některé haleny mají přednice široce přeložené až ke spodnímu okraji, kunovická halena je přeložena pouze k pasu. Nikdy se nezapínala pomocí spon, šňůrek, ale muži si ji přidržovali rukou. K práci používali na připevnění haleny povřísla, později opotřebovaný opasek.

Lajbl (chla-pecký)	Uherskohradištsko - Kunovice	E 21.384	159/87	Světlé žluté sukno, pošíté jemným plátem, lemován červeným sukem, po obvodu bílou stužkou. Nízký stojatý a přeložené klopy, límeček obšit modrou, červenou a zelenou bavlnkou. Vzadu 3 šůsky se zlatým knoflíkem. Na přednicích řada zlatých knoflíků.	
Lajbl	Kunovice	E 21.979	295/87	Jemné nažloutlé sukno, po obvodu lemován bílým plátnem, pošíté bílým plátnem, nízký stojáček a přeložené klopy s červeným vyložním vyšitý plochým rostlinným barevným motivem (bílo-zeleno-žluto-fialovou bavlnkou). Na rukávech větvička s květy. Přednice má řadu obšitých dírek, 12 skleněných zelených knoflíků. Vzadu 3 šůsky.	
Halena	Kunovice	E 4309	3324/41	Hrubé sukno-huňa, široký převíslý límec, lemován červenou dutinkou a červeno-bílou šňůrkou, přední okraje zahnuté, kapsy zdobeny červeno-bílou šňůrkou, rukávy nastříženy.	1860
Kabátek-sako	Kunovice	E 5589	136/77	Vlněná tmavě modrá látka, dlouhé rukávy se zdobným prošitím u okrajů, se 3 černými knoflíky. Malý límeček s klopami, dvouřadový, s barevnou béžovou károvanou vložkou. Uvnitř na pravé straně kapsa ze stejného materiálu, na obou přednicích zdobné černé prošití a 4 knoflíky. Z obou stran kapsy s klopami. Na poutku nápis Jan Malina Kunovice. Na levé přednici nahoře kapsička zdobně prošitá.	

Kabátek-sako	Kunovice	E 21.935	240/87	Kabát černý, soukenný, podšitý hnědo-běžovým károvaným barchetem. Zadní díl mírně zúžený ze 3 dílů. Kolem krku přeložený límeček. Na přednicích dvouřadé zapínání a 3 kapsy. Zapínání na 6 černých knoflíčků. Konec rukávů zdobí 3 malé černé knoflíčky a proštepování.
Kabátek-sako	Kunovice	E 26.010	62/91	Sako modré až černé, vlněné dvouřadové, s 2 kapsami s klopou, jedna kapsička na prsou zdobně obšitá, rukávy dlouhé se 3 knoflíčky a zdobným prošitím, uvnitř černá látka bíle károvaná.
Kabátek-sako	Kunovice	E 30.815	58/2001	Sako s dlouhým rukávem, z černé vlněné látky, se světlou károvanou podšívkou. Dvouřadové zapínání na 3 a 3 knoflíky, límeček na ohnutí, 2 kapsy s patkami. Na levé straně náprsní kapsička. Na koncích rukávů našity 3 knoflíky. Límeček, kapsičky a konce rukávů ozdobně prošity černou nití. Patří ke kompletu selského kroje z Kunovic E 30.815 – E 30.817.
Kabátek-sako	Podolí	E 6136	94/78	Sako od selského obleku, soukenné, černé, s límečkem a menšími klopami. Na levé přednici kapsička zdobně prošitá. Sako dvouřadové, zapíná se na 3 knoflíky, 3 na ozdabu. Při spodním knoflíku a dírci zdobně prošití. Na obou stranách kapsy s klopami. Rukávy dlouhé, při okraji zdobně prošité, se 3 knoflíčky. Vnitřek saka podšit béžově-černou károvanou látkou, rukávy podšity hrubším plátnem. Žáda směrem dolů projmutá a zdobná štěpy.

Uherskoostrožsko

Do ostrožského Dolňácka spadají kroje uhersko-ostrožské, které se s lokálními odchylkami nosí na území ohraničeném obcemi Ostrožská Nová Ves s Chylicemi a Kvačicemi, Uh. Ostroh s Milokoští, Blatnice pod Sv. Antonínkem, Blatnička, Ostrožská Lhota a Hluk.

Právě zde můžeme sledovat značné proměny, které ostrožský kroj prodělal během 20. století, což lze doložit nejen dobovými snímky od konce 19. století, ale také bohatým sbírkovým fondem muzeí, kde jsou krojové součástky z této oblasti hojně zastoupeny. Výrazná zdobnost a pestrost kroje (především ženského) se proto stala vyhledávaným námětem pro umělecké dokumentování výtvarníky i fotografy.

Svrchní bílé lajblly patřily k oděvu ženatých mužů, kteří ho nosili místo kordul. Je nejvíce podobný lajblům sousedních Kunovic, šitých z jemného nažloutlého flanelu nebo jemnějšího sukna, po obvodu jsou lemovány bílým plátnem, s nízkým stojáčkem. Jedinými zdobnými prvky jsou protáhlé štíhlé trojúhelníkové výložky a ohnuté manžety, pošité červeným (v minulosti i tmavším modrým) sukнем, které se nosí ohnuté do lícni strany. Téměř na bocích jsou umístěny výpustkové kapsičky se směrem nahoru vykrojenými patkami, které

Lajbl, Hluk (E 12.842), kolem roku 1920.

Odvedenci v kabátkách. Hluk. Kolem roku 1925.

Otec a synové v selském obleku. Hluk. 1914.

nejsou zdobené. Ostrožský dvouřadový lajbl je mnohem kratší, sahá vysoko nad pas. Snad i z tohoto důvodu má po stranách obou přednic obvykle jen 8 párů dírek a za nimi šikmé řady skleněných nebo porcelánových obvykle plochých knoflíčků, jejichž počet nesouhlasí s dírkami. Samostatně stojí knoflíčky v místě vsazení límečku, které dříve sloužily na zapnutí konců výložek, aby lajbl přiléhál ke krku, dnes jsou hlavně dekorativní. Na rozdíl od kunovických lajblů mají ostrožské kabátky zadní díl neobvykle střížený ze šesti dílů. Středový šev je opatřen štíhlým šůskem směřujícím vlevo, na vedlejších dvou princesově projmutých švech směřují šůsky dovnitř.

Josef Klvaňa začátkem 20. století poznamenal, že se lajble na Ostrožsku pomalu vytrácejí a jsou nahrazovány poloměstskými černými nebo tmavě modrými sakovitými kabáty, které zdejší muži nosili k třaslavicím i k nohavicím. Během 20. století se stále častěji uplatňovaly jako domácí oděv, v běžném pracovním procesu, kabátky typu saka nebo celé obleky sloužily jako sváteční i obřadní oděv v rámci rodinného i výročního cyklu.

K starobylým součástkám mužského svrchního oděvu patří na Ostrožsku halena. Byly šité z huně nebo světlého sukna a po obvodu lemované červeným sukem. Tady je to tříčtvrteční nebo i ke kotníkům sahající plášť rovného střihu s čtverhranným límcem, který visí asi do třetiny zad, tedy delším než v sousedních Kunovicích. Muži je nosili také často jen přehozené přes ramena. Josef Klvaňa zapsal, že se halena Ostrožska lišila od okolních hlavně límcem, který sahal hlouběji do zad a na konci byl tzv. *ofranclený*, přizdobený krátkým třepením (typu nastříhání). Nad ním byly dva zdobné černé asi 10 cm od sebe vzdálené vodorovné proužky.

Lajbl	Hluk	E 12.842	46/82	Bílé sukno, nízký stojáček, malé štíhlé klopky vyložené červeným sukem, dvouřadový, na obou přednicích porcelánové knoflíčky, tvarované kapsičky, manžety červeně vyložené, vícešvová záda se 3 šůsky.	
Kabátek Sako	Hluk	E 27.704	16/95	Sako tmavě modré, dvouřadové, s fazonkou, s kapsami na každé straně s klopou. Na pravé straně nad kapsou malá kapsička s klopou, na levé straně na prsou malá kapsička. Knoflíky černé, ploché. Límec lemován černým sametem. Uvnitř tmavohnědá károvaná látka, sako vyfutrováno. Na konci rukávů 2 zdobné menší knoflíčky. Zavěšuje se na řetízek.	

Při detailnějším pohledu na oblast veselského Dolňácka zjistíme velkou nesourodost jak z historického, tak geografického hlediska. Do poloviny 19. století patřily veselské vesnice pod tři různá panství – veselské, ostrožské a strážnické. Pod Uherský Ostroh patřilo Hroznolhotsko, pod panství strážnické Kněždub a Tvarožná Lhota a k panství veselskému se řadily obce Veselí, Zarazice, Vnorovy a Moravský Písek. Obyvatelé Hroznové Lhoty, Tvarožné Lhoty a Kněždubu byli ve Strážnici i Veselí nazýváni Podhořáky nebo Podhořáky.

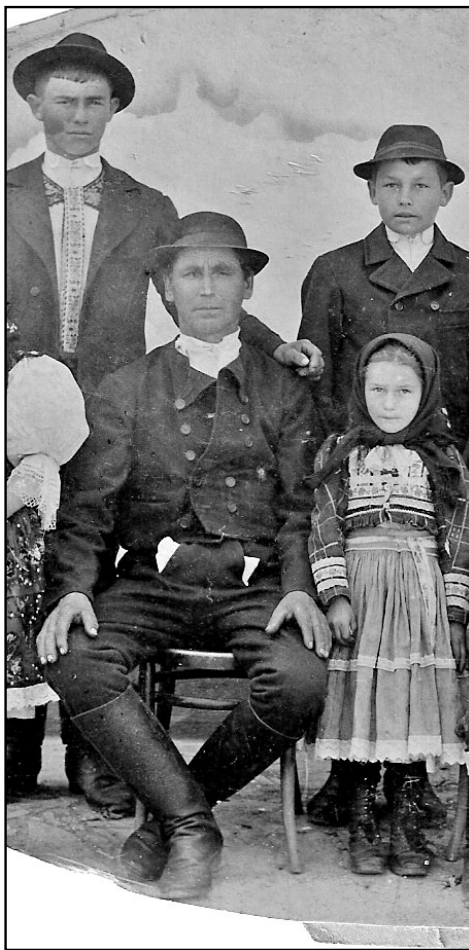
Geograficky lze jasně vyčlenit obce, v nichž byl život ovlivněn blízkostí řeky Moravy: Veselí a okolní obce Milokoš, Zarazice, Vnorovy, Lidéřovice, na druhé straně břehu Moravský Písek. Kontrastem proti nim jsou relativně vzdálené podhorské obce Hroznová Lhota, Tasov, Žeraviny, Kozojidky, Kněždub, Tvarožná Lhota, jejichž obyvatelé byli úzce spjati s podhůřím Bílých Karpat, kde hospodařili na svých polích, v lesích, lukách, vinohradech i sadech. Zde chovali stáda ovcí a skotu, podle Štěpkovy kroniky pásali Hroznolhoťané ovce na bělokatrpských lukách běžně ještě kolem roku 1805. V Tasově bylo evidováno na 7000 kusů zušlechtěných ovcí ještě kolem roku 1850 (Nekuda 1999, 539). Pastvin však rychle ubývalo. Kníže Lichtenštejn dal zčásti na jejich místech vysadit les Dubník, zčásti byly pastviny rozorány pro zemědělské účely, hlavně pro pěstování řepy cukrovky. Podle kronikáře byly pastviny definitivně rušeny v roce 1876, kdy byla zrušena funkce obecního pastýře. Způsob života podhorských obcí se lišil od života v Pomoraví, lišily se surovinové zdroje. Štěpka uvádí, že před zavedením pěstování cukrovky patřily k významným komoditám pěstování konopí a lnu, které se zde zpracovávalo do práden a nití a dodávalo se místním tkalcům (Petruchovi) a přespolním do Kuželova a Malé Vrbky. Tato informace koresponduje s příslušností těchto obcí k ostrožskému panství a dalším důkazem napovídajícím o vzájemné blízkosti s obcemi v Podkarpátí.

Pokud si všímáme zdejšího svrchního mužského oděvu, byl **mužský kabátek – lajbl** původně hotoven z bílého nebarveného sukna, které bylo na přelomu 19. a 20. století nahrazeno sukem černým či tmavě modrým. Lajbl si zachoval stříh s širším vykrojením u krku, s nepatrným stojatým límečkem, působícím spíše jako zvýšený lem průkrčníku. Tmavý lajbl byl dvouřadový, ještě na začátku 20. století s protáhlými špičatými klopami (obdobnými jako v Kunovicích), se zapnutým knoflíkem v zakulaceném vrcholu. Obě přednice byly lemovány většími plochými od sebe více vzdálenými knoflíky, na pravé straně s obvykle 6 dírkami (na zapínání), po obvodu byl lajbl lemován kulatou šňůrkou. Rukáv byl s nástřihem a neohrnoval se do manžety. V meziválečném období byly tyto lajblly tzv. vylepšovány příkrasami v podobě drobné naturalistické výšivky s pestrobarevnými rostlinnými motivy. U krku se mnohem více otevřel, obvod byl lemován nízkým stojáčkem vyšitým barevným rostlinným motivem, klopy se zkrátily a více zakulatily a byly rovněž vyšity do tulipánu. Přednici z jedné strany lemují motivy tulipánků nad sebou, po bocích jsou zapuštěné kapsy nadkryté shora dolů rovnými patkami, pod levým ramenem je výpustková kapsička lemovaná kolem dokola výšivkou. Manžety jsou kryty červeným sukem a červeně je obvykle lemován celý lajbl. Princesová záda jsou středem rozstřížená a švy nejsou došity do úplného kraje, s dotykovým ukončením.

V oblasti Hroznolhotska se do začátku 20. století nosil **kabát mentýk** hornáckého stříhu, který sloužil k obřadním příležitostem a pro vyšší sociální vrstvu. Na začátku 20. století jej tady nosili radní. Podle Klvaně to byl starý hroznolhotský krátký kabátec „...se stojatým límcem a šosy odstálými, v „kulínce“ (dokulata) šitými, ze sukna tmavomodrého, tvaru podobného, jak jej poznáme u slavnostních kabátů na Horňácku. Kolem límce zprědu a u kapes měl kabát světlemodré šňůrování v „očkách“ červeným sukénkem podšité. Kolem kabátu ovíjel obřadník „pás“ čili „prak“ z červených hedvábných šňůrek, jež uzlíky, stříbrem

Mistr Antoš Frolka v lajblu a haleně. Veselsko, Tvarožná Lhota. Foto B. Pračka, 1933.

Muž v lajblu, mládenci v městském šatu. Hroznová Lhota. 1904.

opletenými, na oddíly byly rozděleny.“ V *Moravském Slovensku* na s. 137 dále poznamenal, že si jej naposledy nechal ušít poslanec Pavlica z Hroznové Lhoty, místo zmíněného pásu byl však u ženicha používán v té době již bílý šátek.

Haleny se nosily za chladného počasí, zde dosahovaly délky po paty. Byly šité ze světlé huně či houně, obyčejné, nezdobené, s dlouhým límcem, kterému se tady říkalo *hazucha* či *hažucha*.

Už na přelomu 19. a 20. století se do venkovského mužského šatníku dostaly svrchní oděvní součástky městského typu **kabátků, tzv. súkeňáků**, polodlouhých kabátků s límcem konfekčního střihu, ušitých z cajku nebo manšestru (s vestou i kalhotami). Tyto oděvní součástky se začaly hojně rozmáhat po první světové válce.

Tato oblast prodělala během století významnou proměnu, což můžeme mj. doložit zlomkem starobylých oděvních součástek dochovaných ve sbírkách muzeí, na dobových snímcích a ikonografických dokladech. Hroznolhotský kroj 19. století tak přináležel do skupiny horských karpatských krojů, koncem 19. a na počátku 20. století byl přiřazen mezi kroje dolňácké. Dnes k této oblasti bývá někdy řazena i Blatnice pod Sv. Antonínkem. (srovnej Nekuda 1999, 201). Ze sledovaných mužských součástek se ve sbírce muzea žádná nenachází.

Uherskobrodsko

Uherskobrodsko tvoří etnografickou podoblast kolem městského centra Uherského Brodu. Z etymologického hlediska označení Dolňácko představuje oblast nížinou, konkrétně tedy povodí řeky Olšavy, což není dostačující, neboť směrem na jihovýchod se z této nížiny zvedají Bílé Karpaty. Pokud se podíváme na vymezení sousedních etnografických oblastí, zjistíme, že řada obcí je zařazena k Uherskobrodsku, aniž by ležely v povodí zmíněné řeky. Označení uherskobrodské Dolňácko nespĺňuje tedy přesně své poslání a neexistuje žádná studie, která by přesně vymezovala obce spadající do Uherskobrodsko.

Východiskem pro nás může být přesné vymezení okolních oblastí. Antonín Václavík uvádí v monografii *Luhačovské Zálesí* výčet obcí, který nám může posloužit pro určení severní a severovýchodní hranice Uherskobrodsko. Dalším sousedním regionem jsou Kopanice, označení pro oblast kolem Starého Hrozenkova, zahrnující ještě obce Vyškovec, Vápenice, Lopeník a Žitkovou. Problematickým však zůstává, že sousední karpatské obce (např. Březová, Olšovec, Strání) se do etnografické oblasti Kopanice nezahrnují proto, že nemají ráz kopanic, ale nářečím i některými složkami tradiční kultury s nimi tvoří jednotu. Západní hranice sledovaného území není také zcela jasně daná, neboť přechod mezi obcemi nížinné části Uherskobrodsko a Uherskohradištska je z pohledu tradiční kultury zcela plynulý. Pokud by se tedy mělo Uherskobrodsko vydělit přísně etnograficky, pravděpodobně bychom uvažovali jen o povodí řeky Olšavy od Bojkovic k Veletinám a o některých dalších obcích přilehlých k Uherskému Brodu.

V rámci Uherskobrodsko vyčleňujeme okrsek kroje hradčovického, uherskobrodského, vlčnovského, nivnického, boršického, bánovského, straňanského a březovského.

Hradčovický kraj

Kroj hradčovický se nosí v obcích Hradčovice (Lhotka), Drslavice a Veletiny. **Mušský lajbl** zde představoval bílý huněný kabátek s dlouhými rukávy a oblékal se na kordulu. Srovnáním s okolními obcemi Uherskobrodsko, Nivnicka a Strání byl lajbl z Hradčovic příbuzný brodskému typu a stříhově byl shodný. Byl šitý z lehčí bělavé huně a výzdoba se podobala výzdobě hradčovické korduly, ne však v tak rozvinuté podobě. Můžeme analogicky předpokládat, že měl šňůrování kolem dírek takové, jako měla archaická modrá kordula dochovaná ve Slovákém muzeu, lajbl však není dochován. Na lajblech byla tato modrá šňůrovaná výzdoba pravděpodobně méně rozvinutá u kapes i na zadním díle nad šusky, kterým se zde říkalo *faldy*. V polovině 20. století popsal tento lajbl zdejší krejčí František Kadlčík: „*Lajbl se šil z bělavé huně s důkladnou podšívkou, jako lajble v okolí. Po stranách měl dvě kapsičky bez příklopek-patek, byl po okrajích celý olemován bílým plátnem. Na předkoch měl na obou stranách knoflíky-hlaďáky ve dvou řadách hustě našité. Kromě toho měl stejné knoflíčky ještě navíc na zapínání. Dírky byly červeně vlnou obšité. Úzký postavený obojek byl také lemovaný plátnem a neměl žádné výzdoby.*“ Podle jeho tehdejších slov lajble a huně šil jeho otec jako vyhlášený krejčí také do Veletin.

Lajbl zde patřil k rázovitému oblečení, ale i tady byl vytlačován městským kabátem šitým starým poloměstským způsobem venkovských krejčích. Tyto nové oblekové kabátky však již nepřevzaly ráz kroje a vzhledem ke své praktičnosti se brzy prosadily. Selské komplety tvořící saka, vesty a kalhoty (často stříhu nohavic) se však nikdy nestaly ani městským oblečením, protože nikdy neměly čistě civilní městský stříh. Představovaly ohlas na krajové detaily krojových konstrukcí (prvky, detaily, zdobné štepování). Jak bylo již ne jednou poznamenáno, v selském obleku se stal jeho nositel nenápadný a splynul s okolím jako obyvatelé měst.

Halena, Veletiny, (E 19.331), kolem roku 1880.

Josef Beneš popsal další druh kabátu, který se v hradčovicském okrsku uchoval déle. **Mentýk starobylého střihu** představoval dlouhý kabát z tmavomodrého sukna, ve švech a na límci, kolem knoflíků a dírek bohatě zdobený šňůrováním. Byl podobný českým, ale i valašským kabátům. Podle Jiřího Pavelčíka se jednalo o typ pláště převzatého od pohraničních útvarů, od portášů a jiných hraničářů, kteří jej nosili jako uniformu. U portášů nesloužili jen Valaši, ale i mládenci z Brodska, díky nimž jsou především formou dobových fotografií doloženy mentýky právě z Uherskobrodska (Nivnice, Blatnice, Boršic u Blatnice). V Hradčovicích vlastnili mentýky jen bohatí sedláci, muži nižších sociálních vrstev si je za úplatu půjčovali ke zvláštním slavnostním a obřadním příležitostem (pohřby, svatby, církevní průvody a další).

Hradčovicovou halenu můžeme zařadit do okruhu dolňáckých halen typických pro Hradištsko, Kunovicko, ale především pro Vlčnov, neboť sem byly dodávány hlavně vlčnovskými krejčími a lidé si je zajížděli kupovat na jarmarky do Uherského Brodu. Stříhem se nelišily, každá obec měla snad obměnu jen ve výzdobě a velikosti aplikovaných výložek, tady zvaných *výložků* a *hazuchy*, tedy límce. Takže i podle haleny se dalo v minulosti poznat, odkud kdo pochází. Zde byla používána huňa silná, tzv. pořádná, nažloutlé barvy, zde se říkalo *došpinava*.

Minimalizace šití halen souvisela s omezením a posléze zrušením chovu ovcí, což vedlo ke zdražení huně. Nákup huně vyráběné z cizí suroviny bylo natolik drahé, že se nevyplatilo ji kupovat. Proto byly haleny, na které se spotřebovalo velké množství sukna nebo huně, nahrazovány vlněnými soukennými kabátky. Haleny se postupně dotrhávaly, i v Hradčovicích je staří muži nosili na tzv. špinavou a těžkou práci a převazovali si je povřísem. Stářím huňa zhnědla, nikdy se nečistila ani neprala, často mužům na pastvě sloužila jako deka. Na Hradčovicu zanikly haleny kolem roku 1900, především se změnou hospodaření a přechodu horského způsobu na nížinný se i zde začal více uplatňovat dolňácký kroj. Poté co haleny tzv. vyšly z módy, byly druhotně užívané, proto se v terénu nedochovaly. Byla to především podomácká práce v době okupace, kdy se huňa barvila a vykrajovala na papuče. Halenu zde muži nosili do první republiky. Hradčovicská halena je formou výložek a černých výrazných pruhů na límci podobná vlčnovské, jen dolní okraj je jiný a Klvaňa jej nazývá *ofranclovaný*. Konce jsou jemně nastříhány a stočeny. Rukávy byly též lemovány červeným sukem a halena byla opatřena na prsou dvěma koženými řemínky ke svázání. Lemy byly ve stejné barvě jako ve Vlčnově (červená, bílá, zelená).

Halena	Veletiny	E 19.331	1/86	Hrubé sukno, široký límec „darmovis“, na kterém schází ukončení. Límec je zdoben dvěma černými soukennými proužky. Límec, rukávy a náznaky kapes jsou lemovány červenou a modrou úzkou stužkou.	Kolem roku 1880
--------	----------	----------	------	---	-----------------

Vlčnovský kroj

Starobyloou součástí mužského oděvu byl vlčnovský lajbl. Byl však z běžného života vytlačen soukennými kabáty, které se nosily v chladnějším počasí. Poměštný kabát byl praktičtější. Josef Klvaňa popsal lajbl velmi stručně: „...byl flanelový, bělavý, se žlutými knoflíky. Pamětníci však potvrdili, že patřil k velmi slušivým a byl zdoben zajímavým šňůrováním a kamrholovými kytkami v podobě rovného nenakadeřeného třepení, které je tolik typické pro vlčnovské korduly. Byl šit z bílého sukna, které bylo mnohem jemnější než kvalitní zdejší sukno halenové. Střihem byl delší než kordula a sahal asi 10 cm pod pás. Vzadu měl stejné šůsky-faldy jako na kordule. Oba přední díly, tady nazývané dírkový díl a knoflíkový díl, byly zdobeny jednoduchým modrým šňůrováním. V předním dolním rohu bylo na obou stranách srdéčko a z něj vyrůstaly modré tulipány – malé pány. Lajbl měl stojatý límeček jako kordula, nebyl vůbec zdoben. Zapínání se skládalo z 10 knoflíků, ale obvykle se zapínal jen jeden spodní nebo první shora. Vzadu nad každým šůskem byla modře šňůrovaná malá jatelinka.“

Podle proslaveného krejčího Antonína Solíka zanikl mužský lajbl ve Vlčnově už kolem roku 1860, do roku 1920 byly postupně dotrhány. Vlčnovský lajbl se střihem a výzdobou podobal kabátkům uherskobrodským. Střih se blížil střihu újezdeckému nebo straňanskému, ale výzdoba v podobě originálního šňůrování byla typicky vlčnovská.

Obřadní kabát – mentýk byl také ve Vlčnově hojně rozšířen, podobně jako v okolí. Zde údajně dosloužily podle pamětníků kolem roku 1860. Tento dlouhý kabát z tmavomodrého sukna měl do pasu přiléhavý střih, od pasu byl střižen zvonovitě a byl podobný nivnickému nebo blatnickému. Byl používán jako obřadní (svatební, pohřební) oblečení, pro tyto výjimečné účely se ve Vlčnově půjčoval. Byl zde údajně dlouho uchovávan u Zemků a později byl prý prodán řediteli Františku Pospíšilovi do muzea v Brně.

Vlčnovská halena je téměř identická s halenami hradištského Dolňácka od Polešovic, přes Boršice, Zlechov, Staré Město, Kunovice, Veletiny až po Kyjovsko. Střih je téměř nezměněný. Ve Vlčnově však byla šita z kvalitnějšího sukna a Vlčnovjané vždy dbali na to, „aby dobře vypadali“. Pro reprezentativní účely tak zůstávala i zde při nošení jen „frajerský“ přehozená přes rameno. Staré již dosloužené haleny si muži, obvykle staříci, oblékali na práci, do chladu, opásávali je opaskem. Pro Vlčnov je výjimečná neobvyklá početnost dochovaných halen, které nezměnily během svého vývoje střih. Na rozdíl od halen z Horňácka (obdobné haleny se nosily i v Blatnici a Boršicích), má vlčnovská halena přední přeložené části užší a po celé délce stejně široké. I zde je lemována červeným sukénkem, které je o něco zdobnější než v Kunovicích nebo na Kyjovsku. Proužek sukna byl štepován bílou nití a byl našíván podle bočního rozstříhu po délce 8 cm na vnitřní straně rukávů. Boční díly jsou v pase pod rukávy zdobeny paspulkou, nahoře červenou, uprostřed bílou a dole zelenou. Stejným způsobem byla tvořena i výzdoba na tzv. *oblůčky* na přednicích, které jsou dlouhé kolem 19 cm a široké 10 cm. Obojek, tady *darmovis* nebo *schlopec*, kryl hlavu i s kloboukem před nepřízní počasí. Je obdélníkový o rozměrech cca 50 x 55 cm a je přerušen dvěma pásky, paspulkami z černého sukna, vzdálenými od sebe cca 8 cm. Dolní okraj límce je rozstříhaný na proužky do hloubky asi 3 cm, podobně jako na Ostrožsku. Na starších halenách

Muži v halenách. Vlčnov. Kolem roku 1930.

se často objevovalo v dolním okraji obojku písmeno M, signatura soukeníka Michala (Jána, Ondreja) Mečiara z Prievidze, který do Vlčnova dodával nejkvalitnější halenové sukno. Jeho iniciála bývala značkou kvality a současně i výzdobným prvkem. Krejčí pak musel stříhat halenu tak, aby se symbol ocitl uprostřed límce a byl dobře znatelný. Haleny byly na Uherskobrodsku hojně rozšířené, neboť blízký hornatý kraj a horské hospodaření oplývalo chovem ovcí a o vlnu tak nebyla nouze. Huňu vyráběli hlavně v Bojkovicích, haleny zhotovovali vyhlášení krejčí ve Vlčnově. Haleny stejného střihu a téměř identického vzhledu se rozšířily i díky tomu, že to bylo běžné zboží na jarmarcích v Uherském Hradišti nebo v Kyjově.

Halena	Vlčnov	E 26.616	5/93	Bílé sukno, dlouhá, dlouhý rukáv, při okraji lemovaná červeným sukнем s rozparkem, velký límce ze dvou stran lemován na ploše dvěma zdobenými černými soukennými pruhy. Klopy límce orámované zeleno-červeným úzkým sukнем.	Kolem roku 1880
Halena	Vlčnov	E 27.507	297/94	Bílé sukno, dlouhá, s dlouhými rukávy lemovanými při okraji červenou úzkou paspulí, límce velký, dlouhý do třetiny zad, se dvěma vsazenými černými pruhy sukna. Po stranách límce červený lem ze sukna, který vede až do jedné třetiny délky. Výložky nezdobené, jen lemované červeně a zeleně jako límce. Červený a zelený pruh je i ve výšce pasu pod rukávy.	Kolem roku 1880

Uherskobrodský kroj

Na předměstí Uherského Brodu se stejně jako v okolních obcích oblékal typ kroje uherskobrodského. Mužský kroj je v základních znacích téměř shodný v Uherském Brodě s městskými částmi: Havřicemi, Těšovem, Újezdcem u Luhačovic a Maršovem, v Pašovicích, Prackšicích, dříve také v Rudicích a Šumicích.

Uherskobrodský lajbl je ve srovnání s předchozími velmi jednoduchý, bez podstatných příkras. Nápadný je vyšší stojatý límce zdobený harasovým zeleným kruhovitým šňůrováním z kulatých sutašek, pletených z harasové vlny. Je vyztužen, aby držel formu, jeho vnější kraj je lemován červenou paspulkou. Nenápadné trojúhelníkové klopy-výložky jsou šikmo střiženy a připnuty na cca pátý knoflík řady 25–30 kovových plochých knoflíků, které jsou vedeny v mírně šikmé linii z obou stran přednic. V úrovni posledních knoflíků jsou dva páry dírek, které zůstávaly nezapnuté. Přední díly jsou symetricky opatřené zapuštěnými kapsami, k nimž jsou zesponu našité shora lomené patky, podložené konopným plátnem, zdobené v lomu třemi knoflíky. Celý lajbl byl podšitý barchetem. Střih je odlišný od dolňáckých. Zadní díl je středem rozstřížený, výrazně (podobně jako vesty) princesově klenutý tak, že se švy sbíhají téměř uprostřed, ale na kabátku vytvářejí jeden malý nezašitý trojitý šusek,

Muž v lajblu a haleně. Újezdec u Luhačovic. Josef Klvaňa 1895.

Lajbl, Uherskobrodsko (E 2589), kolem roku 1900.

překrytý třemi knoflíky. Rukávy jsou dvoušvové, poměrně úzké, na rameni je látka nenápadně nařasena. Zadní šev rukávu a zadní boční šev se stýká v jednom bodě, u zápěstí je nesešitý, se dvěma dírkami a krytý jedním knoflíkem.

Haleny bývaly na Brodsku v minulosti hojně rozšířené, nejvíce v Šumicích, jak konstatoval Klvaňa. Střih byl běžný, ale zezadu dole je nástřih-rozparek vysoký 20 cm, zdobně obšitý, podobně jako na halenách ze Zálesí. Ukončení límce bývalo výtvarně vypracované, a to barevností výložek (tmavomodrá, černá, lemovaná červenou harasovou paspulkou), čímž se brodské haleny lišily od okolních. Přední horní okraje a límec byl lemován černým tenkým sukнем. Klvaňa uvedl, že se jednalo spíše o haleny ostrožského typu, které byly hotové kupovány na jarmarcích v Uherském Hradišti a Uherském Brodě.

Lajbl	Brodsko	E 2589	45/63	Bílé sukno, stojatý límeček lemovaný červeným sukнем, šňůrován zelenou úzkou tkaničkou. Na obou přednicích po 12 kovových knoflíčích, princesová záda šita ze 2 dílů, spojených do 3 nenápadných šůsků, nad nimi kovové knoflíky.	1900
-------	---------	--------	-------	---	------

Nivnický kroj

Nivnický krojový okrsek vytvářejí obce Nivnice, Dolní Němčí, Horní Němčí, Slavkov a Korytná. Josef Klvaňa zařadil kroje nivnické do krojů uherskobrodských-záleských, kam zahrnul také kroj hradčovický, vlčnovský, bánovský, straňanský a březovský, z nichž (jak je patrné výše) Vlčnov, Hradčovice a Uherský Brod vykazují spíše dolské prvky, ostatní horské.

Nutno podotknout, že v letech 1890–1900 prožívaly kroje největší proměnu, která souvisela s rozkvětem zemědělství, hlavně s pěstováním cukrovky, což napomohlo k značné nesooudosti krojů této oblasti. Ve své době Klvaňa vedl hranici kroje dolňáckého typu přes Hradčovice, Uherský Brod a Vlčnov a mezi kroje hornáckého typu: Nivnice–Bánov–Strání–Březová. Kopaničářský kroj vymezil samostatně pro evidentní horské krojové znaky. Lajbly okrsku nivnického, bánovského, straňanského a březovského vykazují stejný střih, liší se pouze zdobnými výšivkovými prvky.

Nivnice zahrnovala čtyři farnosti: nivnickou, korytnanskou, horněmčanskou (s přífařeným Slavkovem) a dolněmčanskou. Zařadil sem také Boršice u Blatnice s tím, že jsou zde právě v mužském kroji (kordula, lajbl, halena) viditelné hornácké prvky. Výzdobou, hlavně kamrholovými kytkami se začal tento kroj řadit k dolňáckým obcím, střihem k Hornácku (délka kordul, lajblů, halena). Podolňáčtění kroje je pak více markantní v ženském odvání, které inklinuje jednoznačně k Uherskoostrožsku. Termínem lajbl je zde nazývána modrá soukenná vesta.

Nivnický bílý lajbl byl ještě na konci 19. století hojně rozšířen a vykazoval hornácké rysy, tedy patří k horskému typu. S likvidací chovu ovcí se přirozeně vytrácel ze života. Zhotovován byl z jemnějšího bílého ratýnového sukna, jemnějšího, s nižší gramáží než bylo sukno

halenové, které představovalo kvalitní lajblové sukno bělejších tónů. Byl ve srovnání s předchozími delší, sahal až po boky, s velmi jednoduchou výzdobou. Býval zde podšitý pevnou konopnou látkou, aby držel formu. Lajbly horského typu jsou již bez klop, po celém obvodu jsou pro zpevnění lemovány bílou jehněčí kůžičkou nebo kozinou (stejně jako v dalších podhorských a horských obcích). Stojatý límeček je vyšší, také lemovaný paspulkou z kůže, která je zdobně přešita barevně červenými a modrými stehy. Výzdoba na límci byla v 19. století pestřejší, jeho celá plocha byla ručně vyšitá motivem červených hvězdiček či stromečků (Slavkov, E 2300), které tvoří řadu vždy tři nad sebou. V rozích jsou stromečky v tzv. pyramidkách. Přední díly jsou zdobeny svislým pruhem výšivky po obou stranách, s modrým obšitím řady falešných dírek, z nichž na levé straně je každá druhá prostržena a na pravé straně je vedle nich řada plochých větších kovových knoflíků, které jsou i na rukávech u zápěstí a sloužily k zapínání. Jednořadový lajbl má na přednicích výpustkové kapsy s konopným vsazeným váčkem, jsou shora kryty profilovanou patkou se zakulaceným vykrojením směřujícím dolů a podobným výšivkovým motivem. Zada jsou princešově střižená ze dvou dílů, se třemi nezašitými vyššími nástřihy, které tvoří nákrýtové klikaté ukončení, rovné praporkovité šušky. Zdobení ve švech zde jasně naznačuje technický zpevňovací význam. Také na výzdobě lajblů tohoto krojového okrsku můžeme sledovat na mladších exemplářích nabývání forem zdobení, které si však zachovává velmi decentní charakter (např. Korytná E 10.622 a rozšířená forma výzdoby Korytná E 3783).

Muž v mentytku. Nivnice. Josef Klvaňa 1895.

Muž v haleně a bílém lajblu. Nivnice. Josef Klvaňa 1895.

Nivnickou halenu popsal Josef Klvaňa v monografii *Moravské Slovensko* na s. 181, kde uvádí, že haleny jsou na Nivnicku s velmi výraznými černě olemovanými výložkami, nahoře z černého čtverečku, s červeným středem a dole se zaokrouhleným modrým sukmem, po okrajích s černými zoubky a velkou hazuchou vzadu, která je pojmenována od přehazování přes hlavu. Na přednici byla opatřena koženými řemínky nebo točenou šňůrou. Halena dosahovala $\frac{3}{4}$ délky. Obdobně vypadala halena v Horním a Dolním Němčí. Nivnická halena je vyobrazena Uprkou v publikaci *Kožuchy*.

Lajbl, Slavkov (E 2590), kolem roku 1880.

Lajbl, Nivnice (E 9353), kolem roku 1900.

Lajbl, Korytná (E 3783), kolem roku 1920.

Lajbl	Nivnice	E 650	730/72	Jemný flanel, jednořadový, stojáčkový límeček, v rozích zdoben červenou výšivkou, lemován bílou kůží, šev zdůrazněn bílou kůží. Pravá i levá přednice zdobena červenou výšivkou harasovou vlnou, modrým harasovým obsmykáváním kolem knoflíků a dírek. Patky na kapsách obšity kůží, zdobeny drobnou výšivkou. Dvoušvové rukávy lemovány bílou kůží, konce jsou rozstříženy, zapínají se na knoflík, podšit hrubým plátnem.	1900
Lajbl	Nivnice	E 9353	332/80	Bílé sukno, jednořadový, stojáček, obě přednice vyšity červenou a tmavomodrou bavlnkou. Na obou přednicích falešné díry, stejně jsou vyšity i kapsy, na zádech při okraji 3 rovné vyšší šůsky s červenými hvězdičkami, podšito bílým plátnem.	1900

Lajbl	Korytná	E 3783	395/69	Bílé sukno, jednořadový, ke krku, stojatý límeček, bez klop, obě přednice i kapsy zdobeny červeným a modrým řetízkovým stehem, kapsy obšity bílou kůží. Zapínání na velké kovové knoflíky s orlicí. Dírky jsou obšity tmavomodrou bavlnkou. Vzadu 3 šušky, nad nimi výšivka.	1900
Lajbl	Korytná	E 10.622	393/69	Lajbl bílý, flanelový, jednořadový, s dlouhými rukávy a malým stojatým límečkem. Okraje lajblu lemovány bílou kůží. Při okraji přednic zdoben drobnými červenými kvítečky. Na nízkém límečku drobný trojúhelníček. Přednice zdobeny modře s naznačenými dírkami a řadou kovových knoflíčků. Na obou stranách kapsičky zdobné střížené a vyšité drobnými červenými kvítky, s náznaky dírek. Rukávy u kraje obšité bílou kůží s modře obšitou dírkou. Zada se 3 šušky, na nich červená výšivka.	Kolem roku 1900
Lajbl	Slavkov	E 2590	414/69	Bílé sukno, jednořadový, po obvodu lemován bílou kůží, stojatý límeček vyšit červenou a modrou bavlnkou do stromečků. Na přednicích zapínání, kolem červená a modrá výšivka. Na pravé přednici kapsa se stejnou výšivkou, 9 velkých kovových knoflíků. Vzadu jsou 3 šušky, nad nimi drobný červeno-modrý motiv.	Kolem roku 1880

Boršický kroj

Z krojového okrsku nivnického jsme samostatně vyčlenili kroj boršický, který se nosí pouze v Boršicích u Blatnice. Charakterem oděvu inklinuje více k Hornácku.

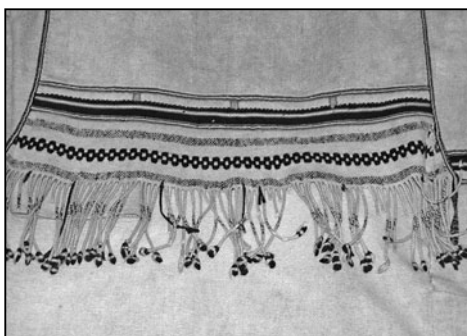
Bílý boršický lajbl si zachoval stříh horského oděvu a je téměř identický s předchozími lajblly obcí kolem Nivnice, Bánova, Strání a Březové, ale hojně aplikovaná cifrovaná oranžová výšivka prozrazuje ovlivnění dolňáckým Ostrožskem. Jednořadový lajbl z bílé tlučě-

Lajbl, Boršice u Blatnice (E 2582), kolem roku 1860.

Halena, Boršice u Blatnice (E 4304), kolem roku 1880.

né vlny sahá pod boky, je bez klop, po celém obvodu zpevněn bílou kůží, stejně jako vysoký stojáček. Je vyšit stejnými motivy jako boršická kordula, ale není opatřen harasovým třepením, tzv. *kystěmi*. Přednice jsou po obou stranách lemovány širokými cifrovanými i vyšívanými oranžovými pruhy jako revery vedle dírek a plochých větších kovových knoflíků, výšivka je použita na i nad výpustkovými kapsami, nad nimiž jsou krojené patky s profilací směrem dolů. Žáda princesového střihu jsou střižena ze dvou dílů, střih je ale téměř rovný, s klíny v podpaží, v dolní části se třemi vysokými šůsky. Nad každým z nich je rozvinutá trojúhelníková či srdcovitá cifrovaná výšivka. Dvoušvové rukávy jsou s nástřihem a zapínají se na jeden knoflík.

Muž v haleně. Boršice u Blatnice. Kolem roku 1930.

Boršická halena byla šitá z hrubé vlněné látky, halenového sukna, sahala až po paty, vepředu se zavazovala na řemínek. Její okraje jsou asi 10 cm přeloženy do stran a zdobeny asi 35 cm od ramen směrem dolů barevnými výložkami, aplikací příčných pruhů v barvě fialové, černé, červené a žluté, mnohem náročnější než na haleně nivnické. Některé pruhy a výložky jsou lemovány řetízkovým stehem, červenou nebo bílou barvou. U kapes má boršická halena černé pásy s červenými a bílými proužky, má dlouhé černé trásně, *frangle*, nad nimi zdobnou formu z černých pruhů, částečně vetkaných, ale i našitých ze sukna. V publikaci *Kožuchy* je zobrazen mj. i Boršičan v haleně, kterou má přehozenou přes kožich. Rovněž v Boršicích byly haleny používány druhotně, staré huněné haleny se barvily a šily se z nich papuče. V Boršicích byla halena považována za oděv sváteční či obřadní a je příbuzná hornáckým, nejvíce se podobá halenám z Nové Lhoty.

Mentýky v okolí obcí Nivnice, Blatnice a Boršic u Blatnice patřily ke slavnostním kabátům a říkalo se jim také **kmotrovské kabáty**, **menítky**, **mentlíky**, **župice**. Na začátku 20. století jej však údajně vlastnil už jen nivnický mlynář, který ji půjčoval. Jednalo se o dlouhý soukenný kabát, který měl snad dokladovat snahu venkovského lidu vyrovnat se v módě panstvu. Kabáty se zde nosily ještě na přelomu 19. a 20. století k významným příležitostem (ženich, obecní starší, úředníci k ceremoniím, o Božím těle...). Také W. Horn znázornil ženichovský záleský pár v tomto oděvu. Kabát má standardní župicový střih, od pasu dolů

je rozstřížený s vloženými klíny, je zdobený šňůrováním, v podpaží a po celém obvodu je zdoben našitou modrou šňůrkou jako u kordul. Přední díl má kulaté gombíky modře ošňůrované, podobně jako na čamrdách, což připomínají dírky na druhé straně, ale jen v náznaku. Kabát se nezapínal a dírky nebyly prostřížené. Bývalo jich celkem 12 až 15 v řadě nad sebou, dírky byly zdobné do délky cca 5–6 cm, s našitými štrápci. Výzdoba připomíná zdobené uherských vojenských uniforem. Límeček byl vyložen barevně, na bocích byl přišit modře ošňůrkovaný žalud, prodloužený zdobnou šňůrou. Kapsy byly lemovány šňůrkou a vypodloženy halenovým sukнем. Na levé straně měl mentýk průstřih, pravá strana byla opatřena kapsou z konopného plátna.

Lajbl	Boršice u Blatnice	E 2582	466/40	Bílé sukno, jednořadový, celý lemován bílou kůží. Stojatý límeček, obě přednice a klopy kapes vyšity červeným, zeleným a modrým vyšíváním do kroužků a šňůrováním. Zapíná se na 10 kovových knoflíčků. Vzadu jsou 3 šůsky a nad nimi červeno-modro-zelená vyšívka do trojúhelníků, doplněno šňůrováním.	Kolem roku 1860
Lajbl	Boršice u Blatnice	E 2583	42/63	Bílé sukno, jednořadový, celý lemován bílou kůží. Stojatý límeček, přednice a kapsy bohatě vyšité červenou a modrou bavlnkou. Zapíná se na 10 knoflíků. Vzadu 3 šůsky, nad nimi červeno-modrá vyšívka do trojúhelníků.	
Halena	Boršice u Blatnice	E 4303	471/40	Hrubá huňa béžové barvy, s převislým límcem zv. schlopec, 55 cm široký, zdobený červeno-černým paspulováním, pruhem černé látky na jedné straně vystřihovaným do zoubků a zdobeným červeno-černým-bílým řetízovým stehem. Následuje černo-bílé protkávaní při okraji s trásněmi, výložky vpředu zdobené příčnými pruhy střídavě černými, fialovými, s okraji vystříženými do zoubků, s prošíváním černo-bílým řetízovým stehem, rukávy rovné, široké.	Kolem roku 1870

Bánovský kroj

Lajble nošené v obcích Bánov, Bystrice pod Lopeníkem a Suchá Loz jsou příbuzné s předchozími. Jejich střih je totožný, odlišují se detaily ve výzdobě. Na Bánovsku se jim říká bílý brunček (Brustfleck), stejně jako vestě (tmavý brunček). Obojí jsou zde delší, sahají až ke kyčlím. Muži je oblékali na vesty za chladnějšího počasí. Tyto kabátky byly šity ze světlého flanelu, starší typy byly téměř nezdobené, podobné straňanským nebo březovským. Jednořadový kabátek s nízkým stojáčkem byl vždy po obvodu lemován bílou kůží. Obě přednice a kapsy byly zdobeny dírkami obšitými tmavomodrou bavlnkou, po stranách nebyla ještě kolem roku 1860 žádná nebo jen drobná vyšívka v podélném pruhu. Na obou předních dílech jsou zapuštěné kapsy s dole profilovanými patkami, na nich jsou našity ploché větší kovové knoflíky. Rozstřížená záda zdobí tři štíhlé šůsky, zpevněné drobnou červenou vyšívkou. Rukávy jsou dvoušvové, na koncích olemované kůží, s rozstřihem a jedním knoflíkem. Mladší bílé prunčky či brunčky mají již v rozích límce vyšitý rozvinutější motiv z kosočtverců a červený trojúhelníček. Na obou přednicích bývá do pruhu vedený řetízový geometrický ornament z koleček, linek a trojúhelníků s modrými výplněmi. Na vnitřní straně levé přednice je řada dírek modře obšitých a červených kruhovitých květů, pravá přednice je zdobena řadou kovových plochých výrazných knoflíků. Obě přednice zdobí dole tvarované klopy kapsičky se třemi knoflíky, jsou lemované bílou kůží a zdobené červenými řetízky v podobě koleček na vlnovce a v rozích s červeným trojúhelníkem. Zadní díl je rozstřížený se třemi vyššími šůsky, s vyšitými trojúhelníčky. Od horní dírky na přednici visí strojově vyšitá červená tkanička, která sloužila ke stáhnutí přednic k sobě.

Lajbl Bílý brunclek	Suchá Loz	E 3784	439/69	Bílé sukno, jednořadový, lemování bílou kůží, nízký stojáček, obě přednice a kapsy zdobeny dírkami obšitými tmavomodrou bavlnou. Za dírkami drobná výšivka. Dvě kapsy, na nich kovové knoflíky, na zádech 3 šůsky, nad nimi drobná červená výšivka.	1900
Lajbl Bílý brunclek	Bystřice pod Lopeníkem	E 35.720	471/07	Bílé sukno, jednořadový, dlouhý rukáv, na koncích bíle olemovaný s rozstříhem a jedním zlatým knoflíkem. Ležatý límeček bíle olemovaný, v krajích vyšitý z kosočtverců červený trojúhelníček. Na obou přednicích řetízky vyšitý geometrický ornament do pruhu z koleček, linek a trojúhelníčků s modrými výplněmi. Na vnitřní straně levé přednice řada modře obšitých dírek a červených kulatých kvítků. Na pravé přednici řada zlatých knoflíků. Kapsičky bíle lemované, zdobené červenými řetízky v podobě koleček na vlnovce, 3 zlaté knoflíčky, v rozích červený trojúhelník. Vzádu jsou 3 delší šůsky s trojúhelníčky. Od horní dírky na přednici visí strojově vyšitá červená tkanička.	

Straňanský kroj

Straňanský kroj (mužský i ženský) si dlouho uchovával prostotu, jednoduchost a osobitý ráz. Nosí se v obcích Strání a Květná. V téměř nezměněné podobě se nosil ještě začátkem 20. století, ale zřetelný úpadek straňanského kroje je možné pozorovat od konce první světové války. Rychlejší odkládání krojů zvláště u mužů nastalo za druhé světové války, kdy nákup konfekčního textilu byl vázán na odevzdání určitého počtu bodů oděvního lístku. Proto si každý raději kupoval jen nejnútnejší oděv než materiál a látku na kroj. Navíc v té době nebyl ke koupi materiál vhodný na šití krojů. Z toho je patrné, jaký byl hospodářsko-politický dopad na vývoj a nošení kroje. V horské oblasti stále platí (straňanský kroj nevyjímaje), že situování obcí v horách a menší kontakt s městy měly vliv na zachování konzervativního smýšlení obyvatelstva a tím i archaičtějšího rázu kroje.

Bílé vlněné flanelové kabátky se údajně vyráběly v Bojkovicích. Jednořadové strohé lajble byly lemovány bílou kůží, mají stojatý límeček zdobený modrou šňůrkou a červenou jednoduchou výšivkou ve formě lapidárních stromečků, křížků, hvězdiček, tzv. mřížkami. Přednice jsou z jedné strany zdobeny řadou 8 větších od sebe vzdálených knoflíků, protilehlá strana je zdobena dírkami a křížkovým stehem. Po obou stranách jsou zapuštěné kapsy, s patkou s dole lomeným profilováním, uprostřed s knoflíkem. Okraje kabátku jsou obšity bílou kůží. Zádá jsou šitá ze dvou dílů, které jsou téměř šikmo střižené, dole se třemi vyššími šůsky, které jsou opatřené třemi červenými stehy. V zimě si muži na kabátky přehodili ještě bílé huněné haleny, na prsou sepnuté řemínky. Rukávy se neoblékaly ani tady, volně visely dolů. Nedostatek ovčí vlny domácího zpracování se už v meziválečném období

Lajbl, Strání (E 2300), kolem roku 1890.

projevil vymizením halen, kabátků a dlouhých kabátů. Tyto **obřadní dlouhé mentýky** zde byly šité z téměř černého sukna a z vnitřní strany byla použita kožešina z bílé ovce. Mentýky byly modře šňurované, nosily se ještě ve 20. století o významných církevních i rodinných slavnostech. Tyto krojové součástky byly nahrazeny u žen malými vlnáčky i velkými vlnáčky, u mužů městskými obleky a zimníky. Velkou překážkou nošení kroje se po druhé světové válce staly velké pořizovací náklady.⁶

Lajbl	Strání	E 1201	180/73	Bílý flanel, jednořadový, dlouhý rukáv, u krku malý stojáček, zdoben modro-fialovou stuhou a červeno-zelenou výšivkou. Přednice, límeček a patky kapes obšity modro-fialovou stuhou, mezi nimi drobná výšivka, 8 velkých kovových vypouklých knoflíků. Po jednom knoflíku na klopě kapes. Rukávy zúžené a zapnuty na knoflík. Žáda střížena ze dvou dílů, sešitých v bocích a uprostřed, zakončeny šůsky.	Kolem roku 1930
Lajbl	Strání	E 1202	179/73	Bílý flanel, jednořadový, dlouhý rukáv, u krku stojatý límeček, zdoben modrofialovou stuhou a červeno-zelenou výšivkou. Přednice, límeček a patky kapes lemované bílou kůží. Dírky na zapínání obšity modro-fialovou stuhou, mezi nimi drobná výšivka, 8 kovových vypouklých knoflíčků, po jednom knoflíku na klopách falešných kapes. Rukávy dole zúžené a zapnuté na knoflík, žáda střížena ze dvou dílů, sešitých na bocích a uprostřed, zakončeny šůsky.	Kolem roku 1930
Lajbl	Strání	E 2300	293/40	Bílé sukno, jednořadový, lemován bílou kůží. Stojatý límeček zdoben modrou šňůrkou a červeno-zelenou výšivkou „stromčeků“ a hvězdiček, po obou stranách kapsy lemované bílou kůží, uprostřed s knoflíkem. Dírky na zapínání lemované modrou šňůrkou, mezi nimi drobná červená výšivka. Zapíná se na 8 kovových knoflíků.	1890
Lajbl	Strání	E 9749	613/80	Bílé sukno, jednořadový, se stojatým límečkem, u něj modré jednoduché šňůrování a červeno-zelená výšivka. Na pravé přednici 8 plochých kovových knoflíků, na protější straně modře obšité dírky, na obou stranách kapsička, tvarovaná a lemovaná kůží, na jedné modrá dírka, na druhé monogram AK. Rukávy lemované světlou kůží, s knoflíkem a dírkou na zapínání. Na zádech 3 šůsky lemované kůží, podšito barchetem.	

Březovský kroj

Stříhově stejný je také kůží lemovaný jednořadový **bílý lajbl-prucek**, který muži oblékali v chladném počasí v Březové a Lopeníku. Kabátky byly šité ze sukna nebo flanelu. Na malém souboru kabátků z Březové lze vysledovat rozvíjení nebo utlumování červeno-zelené výšivky na kapsách, obou přednicích, límci i po obvodu krku od poloviny 19. do

Bílý prucek, Březová (E 2580), kolem roku 1880.

poloviny 20. století. Starší typy kabátků nemají stojáček a jsou zdobeny širším jednoduchým vlnkovým stehem, identickým na obou přednicích, v jejichž dolní části jsou falešné dírky prostrížené a jimi provlečena tkanička k možnosti stažení obou dílů k sobě. Červeno-zelené nebo červeno-zeleno-žluté, tzv. *tulipánkové* vyšívaní se nachází ve čtvercovém formátu na spodní části obou přednic, na i kolem patek nad zapaštěnými kapsami, na tzv. *zadním peru*, tj. na zadních švech, které zpevňují tři vysoké rovné praporkové šůsky. Mladší kabátky již mají stříhovou změnu, nízký stojáček. Mužský lajbl je téměř totožný s ženským, je však méně zdoben.

Také **mentýk** zde představoval obřadní oděv, byl podobný mentýku ze Strání, ale snad už kolem roku 1890 jej nikdo nevlastnil.

Halena, tady nazývaná **kabaňa**, sloužila jako zimní oděv z huně sahající k zemi. Byla dozdobena černými a červenými prvky na límci a obou stranách vrchní části přednic. Vyšívaní na přednicích bylo provedeno v barvě zeleno-červené, na tzv. *osminky*, lemováno řetízkem po obvodu celého límce. Naprosto stejné kabaně zde nosily i ženy, ale s vyšívanými tulipánky v obou rozích límce. Haleny se definitivně přestaly nosit v roce 1940.

Lajbl Prucek bílý	Březová	E 2580	334/40	Bílé sukno, jednořadový, celý lemován bílou kůží a zelenou šňůrkou. Obě přednice a klogy kapes jsou vyšity červeno-zelenými vlnkami a čarami. Dole v rozích vyšity kytičky červeno-zelených tulipánů, 10 kovových knoflíků s modrou skleněnou výplní. Vzadu 3 šůsky a nad nimi je vyšit tulipán.	Kolem roku 1890
Lajbl Prucek bílý	Březová	E 2581	41/63	Bílé sukno, jednořadový, celý lemován bílou kůží, přední díly a klogy kapes vyšity červenou, zelenou bavlnkou do stromečků, v rozích a na klopách vyšity tulipány. Stojatý límeček zdoben podobnou výšivkou, 12 knoflíčků, vzadu 3 šůsky, nad nimi drobná výšivka.	
Lajbl Prucek bílý	Březová	E 3785	429/69	Bílé sukno, jednořadový, lemováno bílou kůží a zelenou tkaničkou, obě přednice a kapsy zdobeny řetízkem ve tvaru vlnovek, čar a kytic tulipánů v barvě zelené a červené, na zádech tři šůsky, nad nimi červeno-zelená výšivka tulipánů. Na pravé přednici 8 kovových knoflíků s bílou keramickou výplní. Rukávy na knoflík.	1920
Lajbl Prucek bílý	Březová	E 3786	430/69	Bílé sukno, jednořadový, lemováno bílou kůží a zelenou tkaničkou, obě přednice a kapsy zdobeny řetízkem ve tvaru vlnovek, čar a kytic tulipánů v barvě zelené a červené, na zádech 3 šůsky, nad nimi červeno-zelená výšivka tulipánů. Na pravé přednici 8 kovových knoflíků s bílou keramickou výplní. Rukávy na knoflík.	1920

Moravské Kopanice

K horským podoblastem, ležícím východně od Uherského Brodu, jehož pojmenování je odvozeno od starého způsobu hospodaření, patří moravské Kopanice v okolí Starého Hrozenkova. Jedná se o oblast s velmi archaickou kulturou a krojem, jejíž kořeny nemůžeme hledat na samých Kopanících, ale v místech, odkud osadníci v 18. století přicházeli. V tomto okrsku kopaničářského kroje se nosí kroj starohrozenkovský, který oblékají lidé v obcích Starý Hrozenkov, Vápenice, Vyškovec a Žitková.

Sbírka muzea obsahuje stovky textilií této oblasti, ale svrchní mužský oděv typu kabátků a pláště není zastoupen žádným kusem. Kopaničářský kroj detailně popsal Josef Klvaňa, který jej označil za uhersko-slovenský, hrozenký, který se nosil ve Starém Hrozenkově a v okolních obcích na Žitkové, ve Vápenicích, na Vyškovci a na Lopeníku (v části pod Pavlovým sedlem). Mezi základní mužské oděvní součástky zařadil z plátna šité košile *košele*

a kalhoty *traslavice-gace*, soukenné bílé nebo tmavé nohavice, černé soukenné vesty *lajbríky*. Jako svrchní oděv muži nosili soukennou halenu nebo kožich. Pokrývky hlavy byly různé.

V poslední době věnovala pozornost kopaničářskému kroji v publikaci *Vlastivěda Moravská, Lidová kultura na Moravě* Alena Jeřábková nebo Miroslava Ludvíková v *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska, Lidová kultura*. Uvádějí, že mužský oděv této oblasti je tvořen košilí rovného tunikového střihu, bílými houněnými nohavicemi (tmavé sukno na výrobu nohavic se začalo používat už ve třicátých letech 19. století), černomodrou kordulou (tzv. prucel), součástí jsou krpce s pletenými pančuchami. Předpokládají, že i v této části moravsko-slovenských Karpat se nosily huně, ale jako svrchní mužský oděv byly známé pouze bílé haleny s hazuchou nebo krátké dubené kožíšky. Dobové snímky dokládají, že jako svrchní oděv oblékaly také ženy stejné haleny a kožichy jako muži. Až v průběhu 20. století začaly nosit jupky a vlnáky. Obuvi žen byly bílé sárové papuče, preplety s krpce a černé vysoké boty. V řadě detailů je hrozenský kroj podobný lidovému oděvu slovenské strany hranice, najdeme množství příbuzných prvků s krojem v Březové.

Moravské Kopanice. Kolem roku 1900.

Luhačovické Zálesí

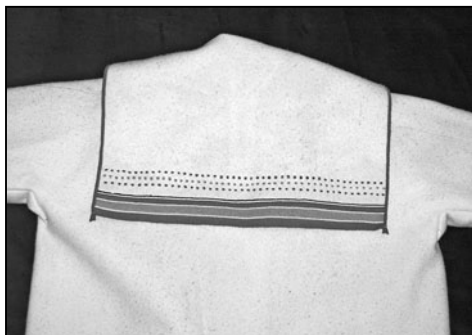
Luhačovické Zálesí je typickou přechodovou oblastí, ve které se střetávají prvky lidové kultury horského typu sousedního Valašska s vlivy nížinných oblastí Slovácka a nedaleké Hané. Nosil se tu kroj luhačovicko-pozlovický (Biskupice, Březůvky, Dolní Lhota, Dobrkovice, Doubravy, Horní Lhota, Hřivínův Újezd, Kaňovice, Kelníky, Kladná, Ludkovice, Luhačovice, Petrůvka, Podhradí, Polichno, Pozlovice, Pradliska, Provodov, Přeckovice, Rudimov, Řetěchov, Sehradice, Slopné, Velký Ořechov, Žilín).

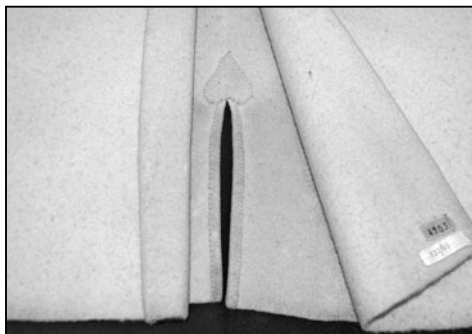
Kabát – župica, luhačovické Zálesí (E 32.213), kolem roku 1930.

Kabát – župica, luhačovické Zálesí, Pozlovice (E 24.555), kolem roku 1930.

Výsledkem je vznik lidové kultury s osobitými rysy, které odlišují luhačovické Zálesí od jiných regionů. Jako první definoval tento region Antonín Václavík v obsáhlé monografii *Luhačovské Zálesí*. Na Zálesí v minulosti převládalo salašnické pastýřství a lid ve svém odívání používal materiály horské oblasti, domácí huně z ovčí vlny, lněné tkaniny, ovčí kožešiny, látky konopné. Prvky horské představují vliv Valaška, vlivy rovinné mají svůj původ na Slovácku, v údolí řeky Moravy.

Halena, luhačovické Zálesí, (E 4305), kolem roku 1930.

Splývání těchto vlivů umožňovalo na luhačovickém Zálesí nejen podnebí, ale i postupující pokrok v zemědělství, přístupnost komunikací do otevřených úrodných rovin s příznivějšími hospodářskými podmínkami a okolnost, že obyvatelé Zálesí často odcházeli za prací, hledali obživu v Pomoraví i Podunají, odcházeli za obchodem. Tato fluktuace obyvatelstva a cesty do světa za přechodným výdělkem znamenala příliv nových prvků do zřejšího kroje, ale také jeho postupné odkládání, zánik a rychlejší šíření oděvu městského charakteru.

Lidový oděv náležel v minulosti k horskému typu a využíval podomácku zpracované materiály jako sukno, konopné a lněné plátno. Ve starší fázi vývoje lidového oděvu převládala barevná a tvarová umírněnost. Postupně kroj přejímal kupované materiály a nové, nížinné prvky. Tato přechodná oblast mezi Slovákem a Valaškem se vyznačovala ve svátečním oděvu světlemodrým sukrem nejen na Luhačovicku, ale dále na Malenovicku, Bojkovicku, Komensku. Tento vliv pronikl i na Valašskokloboucko, na Uherskobrodsko (Strání, Bánov, Nivnice, Březová), na Hornácko a odtud na Strážnicko (Radějov, Rohatec). Přes Brodsko dál na Hradištsko, jak dokládá Mánesův akvarel mládence z Bílovic.

Do této přechodové oblasti spadají kroje valaško-slovácké kolem Bojkovic s již zaniklým kроеm bojkovickým (Bohuslavice, Bojkovice, Bzová, Divnice, Hostětín, Hrádek, Komňa, Křehov, Křekov, Lipová, Nevšová, Nezdenice, Pitín, Rudice, Rudimov, Rokytnice, Šanov, Slavičín, Vlachova Lhota, Vlachovice, Vrbětice, Záhorovice). Tzv. komenský kroj patří do skupiny slavicko-bojkovických (Bohuslavice, Bojkovice, Bzová, Divnice, Hostětín, Hrádek, Komňa), který se jako samostatný zachoval nejdéle. Kroj se v Komni běžně nosil do roku 1900.

Kabátek, v této oblasti **rukávník**, **lajbl**, **špenzl**, byl šitý ze světlého sukna, nosili jej muži v Polzovicích a okolí od osmdesátých let 19. století. Lajbl princesového střihu a v zadním díle středem prostržžený sahal do pasu, nad pasem byly švy ukončeny malými záhyby, šušky. Hluboké klopy navazovaly na přeložený límec. Obě přednice byly zdobeny dlouhou řadou kovových gombíků, které sahaly pod klopy a vytvářely zdobný obloukovitý prvek, podobně jak je tomu na záleské vestě.

Podobný střih měla i letní varianta kabátku, tzv. **špenzl**, který se nosil ve Velkém Orechově. Zadní díl byl středem rozstřížen, na středovém švu a na bočních švech s přednicí vzadu vytvářel tři nepatrné vějířkovité šušky. Z obou stran přednic měl kabátek zapuštěné kapsy s jednoduchou patkou, rukávy byly dvoušvové, s nepřeloženou manžetou, s rozstříhem a zapínáním na dva knoflíky.⁷

Starý typ haleny se zde nazýval **mlsná halena** nebo **kabaňa** a sahala ke kolenům. Byla šitá z přírodní vlny a měla starobylý střih, více přiléhavý, na bocích s velkými klíny, které tvořily šosy. Přední díly byly stříženy tak, že jeden přesahoval přes druhý. Halena měla stojatý límec, celkem úzký, vepředu byla zdobena čtyřmi mosaznými nebo ručně vyráběnými olověnými knoflíky, proti nimž stály z druhé strany poutka z harasových kulatých dutinek. Celá halena byla olemovaná po celém obvodu jasně modrým sukénkem, stejně tak kapsa u pravého šosu. Toto lemování bylo např. ve Slopném v barvě pivoňkové, červené, v Březnici jasně červené. Z téhož sukna byly potaženy i výložky na rukávech, které byly poměrně úzké. Parádnější haleny měly límeček a rukávové výložky konturovány modrou harasovou šňůrkou.

Podle stejného střihu, ale v kratší délce ke kolenům, byly šité **obřadní župice** se světle modrého sukna. Byla bohatěji zdobena tmavomodrým šňůrováním a výložkami z červeného sukna, na přednicích ji zdobily dvě řady ručně odlévaných olověných gombíků.

Mlsné haleny začaly být kolem roku 1860 až 1870 nahrazovány halenami jiného střihu, a to halenami se sklopцем, kterým se říkalo také **halena s cimbálem** nebo schlopцем. Tyto byly šité z halenového valchovaného sukna v šíři od 130 do 140 cm. Střih těchto halen odpovídá klasickým huněným halenám rozšířeným po celém Slovácku, ale na Zálesí se dostaly do většího styku s Brodskem, takže na nich vidíme tyto vlivy.

Byly šité domácími krejčími a jejich výzdoba z červeného, světle modrého sukna na výložkách a na převislém cimbále je jedinečná a typická jen pro Zálesí. I zapínání je neobvyklé, na kovové spony pomocí řetízku. Tyto haleny byly dost dlouhé, delší než jinde na Slovácku, uchovávaly si původní starobylý střih, i zde se nosila přehozená přes rameno.

V podpaží mají haleny vinkl-cvikl, čtvercový klínek. Hlavní ozdobou je zmíněný límec, který je zdoben dvěma pásky ze světle modrého a červeného sukna, které jsou od sebe vzdáleny asi 8 cm. Výložky na přednicích jsou obdélníkovitého tvaru z vnitřní strany s oblým rohem a jsou ze světle modrého sukna, na němž je zdobení červené. Červeným suknem je také olemován boční okraj schlopce a celé výložky. Zajímavý prvek je na zadním díle, halena má rozparek, který je z vnitřní strany začištěn světlým sukénkem ve tvaru srdčka.

Nosil se zde i tmavomodrý dlouhý plášť bez rukávů, tzv. **plášč** se širokým nařaseným límcem, který se zde uplatnil pod vlivem Hané v devadesátých letech 19. století, hlavně jako obřadní oděv bohatších řemeslníků a mlynářů. Pronikl také na Slavičínsko, kde měl čtyři vrstvy a byl zvaný po vzoru pláště **carrick**, který měl na ramenu několik límců nad sebou jako pelerínky. Záleský prototyp se zapínal pomocí mosazné spony.

Kabát – sako, Komňa (E 10.621), kolem roku 1920.

Kabát Župica	Luhačovice - Polovice	E 24.555	85/89	Světle modré sukno, přeložený límeček a okraje obou přednic. Na přeložení přednice pod krkem červené soukenné srdíčko, dole malé srdíčko s plamenem. Dlouhý rukáv na konci částečně lemován červeným sukнем a modrým šňůrováním. Zapíná se na tmavě modrá poutka ze šňůrek na 3 kovové knoflíky. Na přednicích uprostřed stejná poutka a 10 kovových knoflíků. Na zádech v bočních švech uprostřed vyšit červený květ lemovaný modrými šňůrkami a z něho vycházející 3 šňůrky zakončené modrými střapci.	Kolem roku 1930
Kabát Župica	Luhačovické Zálesí	E 32.213	444/2003	Světlemodré sukno, stojatý límeček, vzadu tvarovaný do špice, olemovaný stejně jako celý obvod modrou šňůrkou, dlouhé rukávy, u konce zdobené aplikací červeného sukna a modrou šňůrkou do trojlístků. Rukáv má rozstříh zdobený 4 kulatými zlatými knoflíčky. Na pravé přednici řada stejných knoflíčků, na levé přednici i s poutky modré šňůrky, kabát podšit bílým sukнем, po stranách pod pásem vložený z každé strany velký klín, zdobený 3 modrými šňůrkami. Po obou stranách vloženy kapsy, při okraji olemování červeným sukнем a po stranách s modrým šňůrováním do spirálek a trojlístků.	Kolem roku 1930
Halena	Kelníky	E 4313	829/65	Hladké sukno, široký převíslý límeček, při okraji zdobena dvěma bordó pruhy a modrým pruhem ze sukna, nad nimi tečky z modrého a červeného sukna ve 3 řadách, malé klopky zdobené červeným a modrým sukнем se zoubkovými okraji, na levé straně spona z drátu, na zadním díle dole rozstřížena.	
Halena	Luhačovické Zálesí	E 4305	832/65	Bílé sukno, se širokým převíslým límcem 50 cm širokým, límeček zdoben červeno-modrou aplikací v podobě pruhů a teček, malé klopky zdobené aplikací modro-červeno, žluto-černou v podobě zoubků, rukávy u konců zúženy.	
Halena	Biskupice	E 4311	681/40	Hladké sukno, velký obdélníkový límeček, převíslý, zv. sklopec-cimbál, se 2 proužky z červeného sukna uprostřed se světle modrými proužky, nad pruhy dvě řady hrubých stehů z úzkého proužku červeného sukna, uprostřed světle modré stehy, lemován červeně, sahá k výložkám, výložky zdobené červeným a světle modrým sukнем, zapínání na řetízku a sponu z drátu, rukávy rovné, dlouhé.	Kolem roku 1880
Kabát- sako	Komňa	E 10.621	992/72	Černé, vlněné, s jemným bílým proužkem, s dlouhým rukávem, s menším límečkem a klopami, se 2 kapsami. Zapíná se na 3 knoflíčky. Na pravé straně malá kapsička.	Kolem roku 1920
Kabát- sako	Komňa	E 25.530	137/90	Krátký pánský kabát – sako, černé s bílým jemným proužkem.	Kolem roku 1920

Závěr

Posuzujeme-li tradiční oděv, nemůžeme se zabývat pouze jeho vnějšími znaky, ale je nutné zabývat se důsledně jeho stavbou s přihlédnutím ke všem okolním vlivům a prostředí, kde se кроj formoval, vyvíjel, vstřebával působení velké řady faktorů, včetně charakteru a temperamentu osob, které jej oblékaly. Projevuje se v něm vliv klimatu, prostředí, způsob obživy, dopad průmyslu, městské módy, která v sobě nesla různé zlomky historických slohů. Je v něm vtisknut také vliv nadání, umu a citu pro uměleckou tvořivost, která je nezbytná k vytvoření těchto dokladů lidového odívání.

Lidový oděv není jen odkazem minulosti a dokladem vývoje tradiční lidové kultury. Je nositelem jedinečnosti a slohovosti, který má své zákonitosti a řád. Je s ním i dnes spojena lokální, regionální, národní svébytnost.

Naším úkolem je vedle zmíněných detailních popisných hledisek mít na zřeteli hodnotící kritéria, která mohou v rámci dílčích studií badatelského týmu, podílejícího se na projektu NAKI DF11P01OVV017 – Tradiční lidový oděv na Moravě – přispět k detailní identifikaci a analýze sledovaného textilního sbírkového fondu jednotlivých muzejních institucí.

Pro velkou obsáhlost studie bude její druhá část otištěna v příštím vydání periodika Slovácko 2012. Jejím obsahem bude obdobné pojednání zaměřené na horňácké kabátky (kamižoly), mentýky a haleny, na kabátky-lajble a haleny Dolňácka strážnického a samostatného krojového okrsku rohateckého, na svrchní mužský oděv severního a jižního kyjovského Dolňácka s kabátky zvanými marýnky, marinky, marinky, lastyňáky, na mužský oděv subregionu Podluží (kabátky-kabaně, lastyňáky, ratyňáky) a konečně na lajble a kacabaje hanáckého Slovácka.

Studie je výstupem projektu NAKI DF11P01OVV017 Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950.

Poznámky:

- 1 Srovnej: Výroba. In: *Československá vlastivěda. Díl III, Lidová kultura*. Praha 1968, s. 55, 69.
- 2 Srovnej: Půlpán, K.: *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*, II. díl, Praha 1993.
- 3 Srovnej: *Oblečení*. In: *Československá vlastivěda. Díl III, Lidová kultura*. Praha 1968, s. 141–147.
- 4 Srovnej: Langhamerová, J. *Etnografický slovník. Díl 3, Lidový oděv v českých zemích*. Praha 1990, s. 25.
- 5 <http://cs.wikipedia.org/wiki/kaftan>: Kaftan je mužský, obvykle bavlněný nebo hedvábný plášť. Dosahuje až ke kotníkům, zapíná se vpředu, má dlouhé rukávy a nosívá se s šerpou, zdobení bylo nejčastěji umístěno vpředu a kolem rukávů, ale jako všechno ostatní za osmanské dynastie, i vzory, barvy a knoflíky na kaftanu podléhaly striktní hierarchii, kdy se každý musel oblékat podle společenské třídy, k níž náležel. V Rusku se slovo „kaftan“ užívá pro jiný typ šatstva – pro dlouhý mužský oblek s těsnými rukávy. V 19. století zde byly kaftany velice rozšířeným typem venkovního oblečení mezi rolníky a kupci. V současnosti jej užívají pouze tzv. starověrci jako rituální oděv.
- 6 Zapsáno podle vyprávění Straňanek Marie Reňákové čp. 20 a Alžběty Zderčíkové čp. 362.
- 7 Viz Petráková, B.: *Lidový kroj luhačovického Zálesí*:...Kabátek, nazývaný v Kaňovicích „špenzl“, byl letní náhražkou dlouhé župice. Byl dlouhý do pasu, měl hluboké klopy, vzadu tři záhyby. Na přednicích měl vytočenou esovitou ozdobu ze stříbřitých gombíků, podobnou jako mužské vesty v tomto období. V Kaňovicích a Velkém Ořechově se podle Václavíka šil v popelavé barvě a neměl podšívku. Kabátek se ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně nedochoval. Jediná fotografie, na kterou nás Václavík odkazuje, protože originální kabátek se nám nedochoval, zobrazuje tuto součástku pouze zezadu. Nekvalitní záběr naznačuje, že Václavíkem označená popelavá barva by mohla být spíše našedlým odstínem přírodně bílého sukna (Václavík 1930, TAB. CVII, 285).

Literatura:

- Beneš, J.: *Rok ve Vlčnově 1945-46: národopisný dokument o životě vesnice*. Vlčnov 2003. 263 s.
- Beneš, J.: *Vývoj lidových krojů na Uherskobrodsku. Studie Krajského musea v Gottwaldově. Malá řada společenských věd*, č. 19. Gottwaldov 1957. 22 s.
- Beránková, H. (ed.): *Josef Šíma (1859–1929): kreslíř a fotograf*. Brno 2009. 71 s.

- B i m k o v á, M., S v o b o d o v á, V.: Lidový kroj a jeho výroba. In: Hurt a kol. *Kyjovsko*. Brno 1970, s. 200–222.
- B r o u č e k, S., J e ř á b e k, R. (eds.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek, *Věcná část, A – N*. Praha 2007. 634 s.
- Č a s t o v á, V. a kol.: *Kroje hornácké obce Velká nad Veličkou*. Velká nad Veličkou 2000. 83 s.
- Dokumentace lidových krojů Slovácka*. Družstevní velkoobchod s oděvním zbožím Uh. Hradiště.
- D v o u l e t ý, M. et al.: *Na paletě krojů: slovácké slavnosti vína a otevřených památek Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 2010. 371 s.
- F r o l e c, V.: Lidový kroj jako znak lokální příslušnosti obyvatel současné jihomoravské. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 3, s. 205–216.
- F r o l e c, V.: Oděv. In: Frolec, V., Holý, D., Jeřábek, R. (eds.): *Hornácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966. 615 s.
- F u r y o v á, V.: *Lidový kroj v Hroznové Lhotě a Ratiškovcích*. Hodonín 1981. 21 s.
- H a b a r t o v á, R.: Krojovní krejčí – nositelé rukodělných hodnot na Uherskohradištsku. In: *Slovácko* 50, 2008, s. 91–110.
- H a b a r t o v á, R.: Lidový oděv a jeho současná společenská potřeba. *Národopisná revue* 15, 2005, č. 1, s. 56–58.
- H a b a r t o v á, R.: Polešovice v tradici a zvycích. Polešovický kroj a nářečí. In: *Polešovice 1595–1995: 400 let od povýšení na městečko*. Velehrad 1995, s. 114–117.
- H a b a r t o v á, R.: *Textilní techniky IV., 7. část, současné krejčovské techniky při výrobě mužského kroje*. Doprovodná publikace ke stejnojmennému DVD. Strážnice 2008. 63 s.
- H a b a r t o v á, R.: *Textilní techniky IV., 8. část, současné krejčovské postupy při výrobě ženského kroje*. Doprovodná publikace ke stejnojmennému DVD. Strážnice 2009. 57 s.
- H y n k o v á, H.: Oblečení. In: Macek, J. (ed.): *Československá vlastivěda. Díl III, Lidová kultura*. Praha 1968, s. 141–185.
- J a n č á ř, J.: *Slovač: družstvo umělecké výroby v Uherském Hradišti*. Brno 1985. 127 s. Vlastivědná knihovna moravská; sv. 47.
- J e ř á b e k, R. (ed.): *Počátky národopisu na Moravě: antologie prací z let 1786–1884 = Anfänge der Volkskunde in Mähren: Antologie der Arbeiten aus den Jahren 1786–1884*. Strážnice 1997. 411 s.
- J e ř á b e k, R., J e ř á b k o v á, A.: Moravské lidové kroje v grafickém díle V. G. Kiningera z počátku 19. století. In: *Folia ethnographica* 32, 1998, s. 45–55.
- J e ř á b e k, R., J e ř á b k o v á, A.: Tři příspěvky k ikonografickému studiu lidových krojů. *Český lid* 56, 1969, s. 317–324.
- J e ř á b k o v á, A.: Delimitace regionálních typu lidového oděvu na rozhraní Valašska a Moravského Slovenska. In: *Slovácko* 10–11, 1968–1969, s. 5–26.
- J e ř á b k o v á, A.: Lidový oděv. In: Brouček, S., Jeřábek, R., (eds.) *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek, *Věcná část, A – N*. Praha 2007, s. 498–500.
- J e ř á b k o v á, A.: Odívání. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice 2000, s. 116–158.
- K l v a ň a, J.: Lidové kroje na moravském Slovensku. In: Húsek, J. et al.: *Moravské Slovensko. Sv. 1*. Praha 1918, s. 97–252.
- K r e t z, F.: *O krojích a lidovém umění v Československé republice*. Brno [1927]. 43 s.
- K y b a l o v á, L.: *Barok a rokoko*. Praha 1996. 235 s. Dějiny odívání.
- K y b a l o v á, L.: *Doba turnýry a secese*. Praha 2006. 295 s. Dějiny odívání.
- K y b a l o v á, L.: *Od „zlatých dvacátých“ po Diora*. Praha 2009. 253 s. Dějiny odívání.
- K y b a l o v á, L.: *Od empiru k druhému rokoku*. Praha 2004. 271 s. Dějiny odívání.
- K y b a l o v á, L.: *Renesance: (15. a 16. století)*. Praha 1996. 174 s. Dějiny odívání.
- L a m a r o v á, M., K y b a l o v á, L.: *Estetika odievania: Pre stredné odborné učilištia a stredné odborné školy*. Bratislava 1984. 121 s.
- L a n g h a m m e r o v á, J.: *Etnografický slovník. Díl 3, Lidový oděv v českých zemích*. Praha 1990. 66 s.
- L a n g h a m m e r o v á, J.: *České lidové kroje*. Praha 1994. 150 s.
- L a n g h a m m e r o v á, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha 2001. 262 s.
- Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek, *Věcná část O – Ž*. Praha 2007. [655 s.].
- L u d v í k o v á, M.: *Moravská lidová výšivka*. Brno 1986. 244 s.

- L u d v í k o v á, M.: *Moravské a slezské kroje: kvaše z roku 1814 = Mährische und Schlesische Volkstrachten: Guaschen aus dem Jahre 1814*. Brno 2000. 192 s.
- L u d v í k o v á, M.: *Moravské lidové kroje: stručný přehled*. Praha 1969. 35 s.
- M a c e k, J. (ed.): *Československá vlastivěda. Díl III, Lidová kultura*. Praha 1968, s. 141–185.
- M a n n, A r n e, B.: Migrácia obyvateľstva ako jeden z determinantov zmien v ľudovom odevu. In: *Národopisné informácie*, 1983, č. 1. s. 103.
- M u s i l o v á, H., B e n d o v á, E. (eds.): *Joža Uprka: 1861–1940: Evropan slováckého venkova*. Praha 2011. 381 s.
- N e k u d a, V. (ed.): *Uherskohradišfsko*. Brno 1992. 855 s.
- N e k u d a, V. (ed.): *Veselsko*. Brno 1999. 590 s.
- P e t r á k o v á, B.: *Lidový kroj luhačovického Zálesí*. Zlín 2007. 46 s.
- P o p e l k a, P.: *Od věnečku k obálence, aneb, Co kdysi znamenala svatba na Uherskobrodsku a Moravských Kopaních*. Uherský Brod 2011. 424 s.
- P ů l p á n, K.: *Nástín českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. II. díl. Praha 1993, s. 303–578.
- R a u p p, E. et al.: *Erwin Raupp: Moravská Hellas 1904 = Mährisches Hellas 1904 = Moravian Hellas 1904*. Lomnice nad Popelkou 2010. 238 s.
- S t r á n s k á, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl I, Čechy*. Praha 1949. 277 s.
- S v o b o d o v á, V.: K výzkumu lidového kroje a jeho výroby. *Národopisné aktuality* 6, 1969, s. 17–29.
- Š i m š a, M.: Odívání. In: Čejka, J. a kol.: *Ratiškovice: minulostí slovácké obce*. Ratiškovice 2010, s. 582–660.
- Š o t k o v á, B.: *Československé lidové kroje v barevné fotografii*. Praha 1956. 63 s.
- Š t ě p á n o v á, I., M a l i n a, J. (eds.): *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*. 23, *Člověk a lidová kultura: Člověk a lidový oděv - lidový oděv v životě člověka*. Brno 2005. 99 s.
- T a r c a l o v á, L.: Dolňácké kroje – staroměstsko-jarošovský – Staré Město. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 2, s. 4.
- T a r c a l o v á, L., N á p l a v o v á, M.: Halena nejstarší svrchní soukenný oděv. In: *Slovácko* 29, 1987, s. 69–76.
- T a r c a l o v á, L.: Jak se Staroměšťané oblékali. In: Bezděčka, P. et al.: *Staré Město v proměnách staletí*. Staré Město 2000, s. 322–344.
- T y r š o v á, R.: *Nauka o kroji*. Praha 1913. 134 s.
- T y r š o v á, R.: *Lidový kroj v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*. Praha [1918], s. 45.
- U p r k a, J.: *Kožuchy*. Kroměříž 1920. [7] s.
- U r b a c h o v á, E.: *Lidový kroj na Vsetínsku*. Vsetín 1980. 58 s.
- V á c l a v í k, A.: Vývoj a zánik lidového kroje, jeho znaky, diferenciacie, praktické, estetické a etické hodnoty. In: Václavík, A. *Luhačovské Zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice 1930, s. 152–188.
- V a l í č e k, P.: *--mně bude muzika, do rána, do dna hrát!: [o lidové hudbě a kroji v Hroznové Lhotě]*. Hroznová Lhota 2009. 211 s.
- V y d r a, J.: *Nauka o kroji pro odborné školy pro ženskú povolání*. Praha 1937. 207 s.
- Ž i d l i c k ý, V., O r e l, J., R e h á n e k, F.: *Lidové kroje na Hodonínsku*. Martin 1982. 256 s.
- Ž i d l i c k ý, V.: *Kyjovsko: lidé, kroje, tradice*. Brno 2011. 399 s.

Foto:

Romana Habartová

Ladislav Chvalkovský

Fotoarchiv Slováckého muzea v Uherském Hradišti

Lajbl, Marinka, Coat, Blouse... A Contribution to the Typology of the Upper Parts of Clothing in Moravian Slovakia (Documented by the Example of the Collections of the Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště) – 1. part

A b s t r a c t

The contribution called Lajbl (short man's coat worn over the costume) marinka (the same type of (usually blue) coat worn over the women's costumes, coat, smock is based on studying, identification and documentation of the textile collection of Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště, which has focused on research and typology of the upper parts of men's clothing within the project called "Traditional Folk Costume in Moravia – Identification, Analysis, Conservation and Sustainable State of Collection Materials from the Years 1850–1950".

In its prologue the article briefly covers the period of changes in folk clothing in the end of the 18th century and in the first decade of the 19th century related to the abolition of serfdom and rising standards of the cities and countryside alike. People started to care more for their clothes and their look which was supported by the rise of the creative potential which was demonstrated by general combination of clothes, colours and details. The article briefly mentions definition of time during which hand-made fabrics and materials were of local provenience were used (linen and hemp threads, coarse cotton, mezulán – half woolen fabric with a high proportion of hemp or linen), coarse woolen cloths, unmilled fabrics, home-tanned leather) and points out that the materials were always closely related to the area and to growing of hemp and linen. The width of the fabric was also very important, because attention was always paid to economical use of the material from which the cuts were derived.

Men's clothes shared a whole range of common characteristics across the whole region. The differences lie in time changes in different phases of development and the differentiation is further intensified by social stratification.

Our attention is focused on the upper part of clothes which was made of coarse linen or hemp fabric in case of work clothes and white wool was used for clothes worn in cold season. Festive clothes became the mark of economic status of a person as well as of the state of economic development of the village or region. A higher diversity of materials was observed as well as the fact that the main requirement for clothes is not only its functionality such as in the case of work clothes. Parts of clothing which supplemented the general character of clothes became more diversified (from the point of view of time, and also locally and regionally).

Depending on respective domains the gentry dictated various writs allowing greater freedom as a main prerequisite for economic and social development of the region. As a result new and imported textiles appeared in clothing, new cuts, accessories, ways of decoration, etc.

For a number of reasons traditional folk clothing in Moravian Slovakia developed in the most diversified way possible. From the beginning of the 20th century there was a decline of taste demonstrated mainly by too many decorations and oversizing of some parts of clothing. Social differences were demonstrated by the use of expensive, delicate, woolen and silk mass produced man-made and imported fabrics and materials. The poorest people used the same clothes made from the fabrics available for the whole year, farm labourers wore linen trousers, waistcoat and blouse or one coat even on festive occasions. Farmers, wealthy millers, publicans often had different types of clothes made from more expensive imported fabrics and apart from waistcoat, coats and silk waistcoats they also had fur coat and an expensive overcoat.

In economically less developed mountain areas there were not great differences between casual and festive clothes. Main parts of men's and women's clothing were, with little changes, the same for all occasions. Woolen coats and woolen fur coats were characteristic upper parts of men's clothing.

Men typically wore white woolen blouse and on holidays a fur, usually hanging on the shoulder, served as working clothes for shepherds. Župica (a short women's coat) made from dark green or blue woolen cloth had the same cut. In case the coat or the fur was new they were mainly worn on festive and ceremonial occasions. The contribution also deals with their local names.

In the respective areas we can come across time diversity and it is important to study basic marks a regional types in the shapes they developed into up to the last decades of the 19th century or to the time when they started to change under the influence of the generally spread town clothes.

In our contribution about coats, overcoats and blouses which is a part of the result of the project NAKI DF11P01OVV017 we focused on specification of the varieties of these parts of clothing, their spread and their cuts, but also on their decoration. The study contributes to systematic classification of men's parts of clothing and also to gradual delimitation of mutual relations among specific varieties of the covered parts of clothing.

Joppenartige Kleidungsstücke („lajbl“, „marínka“), Mantel, Kitte... Beitrag zur Typologie der Männeroberkleidung in der Mährischen Slowakei (am Beispiel der Textilsammlung des Museums der Mährischen Slowakei) – 1. Teil

Zusammenfassung

Dem vorliegenden Beitrag liegen Studien, Identifizierung und Dokumentation der Textilsammlung des Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště zugrunde. Im Rahmen des Projekts „Traditionelle mährische Volkskleidung – Identifizierung, Analyse, Konservation und dauerhaft haltbare Sammlungsbestände aus den Jahren 1850–1950“ konzentrierte sich diese Sammlung auf Untersuchung und Erstellung der Typologie von Männeroberkleidung.

Einleitend beschreibt der Verfasser Veränderungen der Volkskleidung gegen Ende des 18. Jahrhunderts und im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts, die im Zusammenhang mit der Aufhebung der Leibeigenschaft und der Verbesserung des städtischen sowie ländlichen Umfelds standen. Man begann mehr darauf achten, was man anzieht. Dazu trug auch ein kreatives Potenzial bei, das sich in Gesamtkomposition, Farbigkeit und Einzelheiten der Kleidung äußerte.

Kurz behandelt er auch den Zeitraum, in dem noch handgewebte Stoffe und hausgefertigte Materialien (Leinwand und Hanfwand, Züchen, Halbwoollengewebe, ungewalkte Gewebe namens „šerka“, unter häuslichen Bedingungen gegerbte Häute) verwendet wurden und weist darauf hin, dass das Material immer an örtliche Verhältnisse und an vorhandenen Anbau von Hanf und Leinen gebunden war. Die Gewebebrette war aus Spargründen auch ein entscheidender Faktor und dadurch wurden auch die Bekleidungschnitte beeinflusst.

Bei der Männerkleidung gibt es mehrere gemeinsame Merkmale im ganzen Gebiet; bestehende Unterschiede erfolgen aus den Zeitveränderungen in verschiedenen Entwicklungsstadien und stellen ein Spiegelbild der fortschreitenden sozialen Differenzierung dar.

Die Aufmerksamkeit wird auf die Oberbekleidung gerichtet: Als Material für die Arbeitskleidung wurden grobe Lein- oder Hanfwand verwendet, für wärmere Tage diente hausgemachtes Filztuch aus ungefärbter weißer Wolle. Die Festbekleidung wurde durch den wirtschaftlichen Status ihres Trägers sowie die wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung bestimmter Gemeinden und Regionen geprägt. Man findet ein breiteres Spektrum in der Wahl des Materials, wobei Zweckmäßigkeit und Nutzen hier nicht vorrangig gefragt werden wie bei der Werktagkleidung. Somit entstanden mehrere Varianten der Volkskleidung. Dies war von einzelnen Herrschaftsgütern abhängig. Boten sie mehr Freiheit als Voraussetzung der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Entwicklung, konnten sich neue, auch importierte Stoffe, neue Schnitte, modisches Beiwerk, Verzierungsart, neue Verarbeitungstechniken durchsetzen.

In der Mährischen Slowakei entwickelte sich die traditionelle Volkskleidung höchst diversifiziert; seit erstem Drittel des 20. Jahrhunderts kann man eine gewisse Geschmacklosigkeit festgestellt werden, vor allem in Übertreibungen und unnötigen Verzierungen. Diese gesellschaftlichen Unterschiede fanden ihren Ausdruck in verschiedenen Textilien – hochwertigen, feinen, wollenen, seidenen, industriell hergestellten oder importierten Stoffen. Die ärmsten Leute trugen das ganze Jahr eine

einzig Kleidung aus leicht zugänglichen Stoffen; Tagelöhner trugen auch an Festtagen eine Tuchhose, eine Weste und einen Kittel, bzw. einen Mantel. Die Bauern, reiche Müller und Schankwirte besaßen mehrere Kleidungsstücke aus teuren und auch importierten Stoffen – neben Joppen, Jacken auch Seidenwesten, Pelzmäntel und teure Mäntel.

In den unterentwickelten Bergregionen gab es keine großen Unterschiede zwischen Fest- und Werktagskleidung und auch die Hauptteile der Männer- und Frauenkleidung waren sich bis auf kleine Unterschiede ähnlich. Zur typischen Männeroberkleidung gehörten Tuch- und Schafspelzmäntel.

Ebenso typisch für die Männerkleidung waren Kittel; an Festtagen nur um die Schulter umgelegt, die Hirten trugen Filzkittel als Arbeitskleidung. Einen ähnlichen Schnitt hatte die so genannte „župica“ aus dunkelblauem oder grünem Tuch. Solange die genannten Kleidungsstücke neu waren, wurden sie für besondere Anlässe geschont. Der Beitrag erwähnt auch örtliche Bezeichnungen von Kleidungsstücken.

Eine zeitlich und örtlich bedingte Vielfalt an Kleidung in einzelnen Gebieten kann bis zu den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts verfolgt werden, als die Kleidung unter dem Einfluss der städtischen Vorbilder stand.

Unser Beitrag über Joppen, Jacken, Mäntel und Kittel (Bestandteil des Projekts NAKI DF11P01OVV017) richtete die Aufmerksamkeit auf Varianten, Verbreitung, Schnitte und Verzierung dieser Kleidungsstücke. Somit trägt er zur Systematik in der Einordnung von Männerkleidungsstücken als auch zur Charakteristik der gegenseitigen Beziehungen zwischen spezifischen Kleidungsvarianten innerhalb der Schwerpunktregion.

MUŽSKÉ SOUKENNÉ VESTY – KORDULY VE SBÍRKÁCH SLOVÁCKÉHO MUZEA

Příspěvek k typologii oděvních součástí na Slovácku

Marta Kondrová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Vesta slove kordulka a jest na severu soukenná, černá a různě šňürovaná s tu červenými (Ostroh, Kunovice, Staré Město), jinde modrými střapci v předu, u šůsků a kapes zdobená. Na Velecku bývá delší z bílého flanelu, vedle toho však i překrátká hedvábná a květovaná...¹

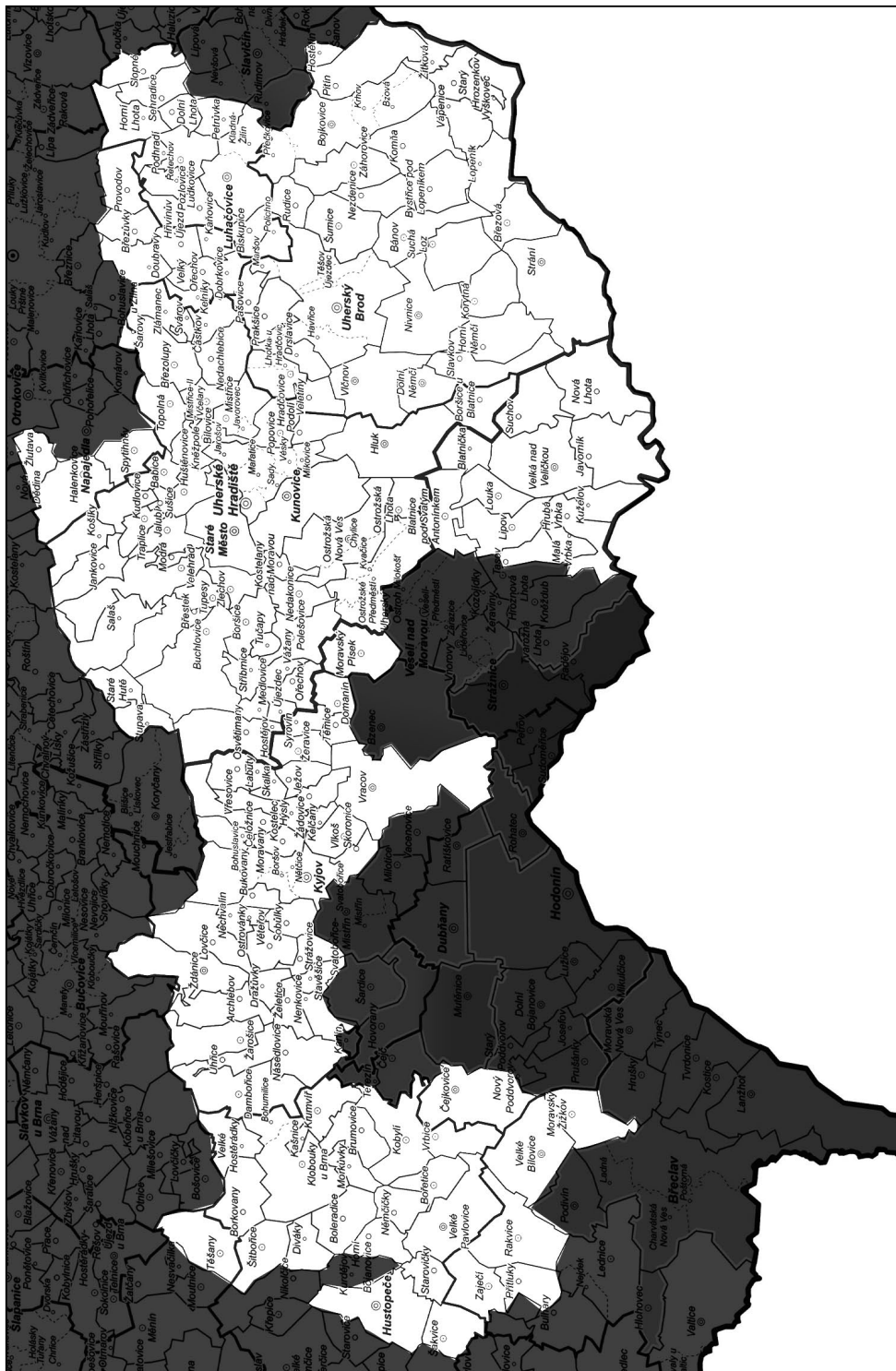
Součástí mužského oděvu na Slovácku je mimo košile a kalhot také vesta, na většině území Slovácka nazývaná jako *kordula*, ale také *lajbl* či *lajbl bez rukávů*, *lajbrík*, *pruclek*, *prucel*. V podhorských oblastech se vesty šily téměř výhradně ze sukna, na rozdíl od nížinného Strážnicka, jižního Kyjovska a Podluží, kde se vestičky kratšího střihu od poloviny 19. století šily z hedvábných látek jako je atlas, ornát, brokát ad.

Řada badatelů považuje vestu – kordulu za vývojově mladší součástku oděvu. Jejich vznik datuje Zikmund Winter do 16. století, nejprve v oděvu ženském.² Podle dalších hypotéz se jako první objevila v mužském oděvu v průběhu 17. století a do českého prostředí ji přinesla třicetiletá válka. Na venkov se vesta dostala v průběhu 18. století a jako první se stala součástí svátečního a slavnostního oděvu.³ V inventářích pozůstalostí např. na Uherskohradištsku můžeme vesty nalézt v 18. století.⁴ V lidovém oděvu na jihovýchodní Moravě si jejich vývoje všiml mimo jiné Josef Beneš, který je označuje za nejmladší součást lidového oděvu a upozorňuje na jejich absenci při některých významných výročních obřadech, např. v oděvu krále a pážat při jízdě králů ve Vlčnově.⁵

Sukno jako materiál pro šití mužských krojových vest se na Slovácku váže k typům kroje dolského v okolí Uherského Hradiště a Uherského Brodu a ke krojům horského typu za hrnujícím kroj kopaničářský a straňanský. Ve Strání se však vesty dostaly do běžného oblékání až kolem roku 1900. Další oblastí s výskytem soukenných mužských vest je hanácké Slovácko a severní Kyjovsko. V našem příspěvku tak budeme popisovat součástky krojů uherskohradištského, ostrožského, kunovického, hradčovického, nívnického, vlčnovského, uherskobrodského, kopaničářského, březovského, ale také oděvu z oblasti luhačovického Zálesí, severního Kyjovska, Vracova a severní i jižní části hanáckého Slovácka.

Sukno na vesty v těchto oblastech se používalo nejčastěji z domácí produkce strážnických či bojkovických soukeníků. Sukna barvili specializovaní barvíři do různých barev a odstínů od jemně modrých barvených indigem přes červené karmazínové až po tmavě modré až černé. Na haleny a kabáty se používala bílá sukna, stejně jako na kamizoly a vesty na Hornácku, na kalhoty *nohavice* světle i tmavě modré.⁶ Josef Klvaňa uvádí, že „*pěkné sukno na nohavice, korduly, mentýky atd. vyrábělo se ve Strážnici, v Bojkovicích, ale i na Valašsku.*“⁷ Strážnické sukno se objevuje na součástkách kroje březovského, straňanského, ale také hanácko-slováckého. Bojkovické sukno se prodávalo na Luhačovicko, do Bánova i Nivnice, Kyjova, na Slovensko i Hanou.⁸ Krojové součástky na Slovácku se šily také ze suken valašských vyráběných ve Vizovicích, Vsetíně či Valašských Kloboukách.⁹

Díličí studie zpracovávající textilní sbírku Slováckého muzea se věnovaly tematice mužských soukenných vest v rámci celé sbírky spíše okrajově, kvantifikovaly jejich přínos pro sbírku a dokumentovaly jejich cestu do fondu muzea.¹⁰ Obdobným způsobem přistoupila ke zpracování části fondu týkající se oblasti Uherskohradištska M. Náplavová, která materiál ze sbírkového fondu popsala, roztříдила do čtyř krojových okrsků a časově utřídila.¹¹ Při studiu soukenných vest ve sbírkách Slováckého muzea jsme přistoupili primárně k dokumentaci

Mapa Slovenska s vyznačenými oblasťami rozšírenia súkenných mužských vest.

stříhových konstrukcí. Jejich analýza umožňuje pohled na vývoj krojových součástek na širším území.

Při charakterizování jednotlivých stříhů soukenných vest jsme si všimli předních dílů, přítomnosti a tvaru límce, podoby kapes a tvaru patek, a zejména stříhu zad a zakončení dolního okraje v podobě rozparků či šušků, které se u jednotlivých krojových okrsků zásadně odlišují. Prvním rozlišovacím znakem byla délka vest, které je možné rozdělit do tří základních skupin – krátké, sahající výrazně nad linii pasu, tříčtvrteční, jejichž délka se pohybuje v rozmezí cca 5–10 cm nad nebo pod pas, a dlouhé, sahající na a pod boky. Regionální rozšíření krátkých vest zahrnuje oblast nížinného Pomoraví kolem Strážnice, Rohatce, Ratiškovice, Mutěnic a rozsáhlou oblast Podluží na Hodonínsku a Břeclavsku. Krátké korduly jsou šité výhradně z lehkých hedvábných brokátových či ornátových látek a v našem příspěvku, zaměřeném na soukenné vesty, se jim proto nebudeme věnovat. V podstatě všechny soukenné vesty na území Slovácka můžeme označit za tříčtvrteční, až na jedinou výjimku, kterou se ukázal být starší typ vesty z Moravského Žižkova v délce pod boky.

Při zhodnocení stříhových konstrukcí se postupně projevilo rozšíření stejného stříhu na širším území, zahrnujícím několik krojových okrsků, kde pak hrála rozlišovací úlohu výzdoba. Při práci se sbírkovým fondem jsme rozdělili mužské soukenné vesty do několika typů, které jsme pracovním nazvali podle přirozeného centra územního rozšíření či charakteristického krojového typu, v některých případech jsme museli přistoupit i k datování. Prokázalo se, že stejný stříh vykazují vesty v několika krojových okrscích, nebo naopak v rámci jednoho krojového okrsku se stříhová konstrukce během vývoje ve druhé polovině 19. století proměnila (Hradčovice, Uherskobrodsko, luhačovické Zálesí, jižní hanácké Slovácko).

První popisovaný typ vest můžeme označit pracovním jako **uherskohradištský**. Do něj zařadíme kromě kordul z obcí na Uherskohradištsku také (s přihlédnutím k prodloužené délce) vesty kroje nivnického a bánovského. Vyznačují se rovnými předními díly, princepským prostřížením zad, šitých **vždy** ze dvou částí, se středovým švem, stojatým límečkem a kapsičkami s oble krojenými patkami.

Typ Uherské Hradiště

Ve sbírkách Slováckého muzea (dále jen SM) patří tento typ vest k nejpočetnějším. Zahrnuje 84 kusů kordul z let 1880 až 1975, které jsou stříhově prakticky shodné s menšími rozdílnostmi, které tvoří na zádech šušky. Vesty na Uherskohradištsku mají šušky či rozparky původně obdélníkového, postupem času lichoběžníkového tvaru, delší korduly podhorských

Kordula, Uherskohradištsko (E 458), r. 1870.

krojů z Nivnicka a Bánovska se vyznačují plytkými obdélníkovými liniemi. Všechny vesty jsou jednořadové, v některých případech jejich výzdoba naznačuje inspiraci dvouřadovými kabáty a mají tedy stejně zdobené přední díly. Převážná většina však má na pravé straně¹² řadu knoflíků a na levé přednici naznačené nebo i prostřížené knoflíkové dírkky. Korduly se však nezapínaly. Zásadní odlišnosti lze spatřovat ve výzdobě, která je také určujícím faktorem pro datování jednotlivých předmětů. Především je to barevnost šňůrování i jeho rozvinutí a tvar do podoby tří oválných či slzovitých *pánů* na zádech korduly nad každým šůskem. V řadě lokalit se vyšivkám na zádech říká *pány* (př. Vlčnov), v některých lokalitách tulipány (Kunovice), kde je fyzicky květ tulipánu také znázorněn. Charakteristické pro dolňácké kordulky je také třepení nazývané *kytky* nebo *kyty*, které kryje zakončení šůsků, ale také zakončení šňůrování na předních dílech. Na hradištských vestách se však vyskytují až v poslední vývojové fázi.

Mužské soukenné vesty v okolí Uherského Hradiště byly šity z tmavě modrého až černého sukna a zdobené byly černým šňůrováním a oranžovým jemným prošitím kolem okrajů. Budeme-li zachovávat členění Josefa Klvani, platilo to pro všechny krojové okrsky – **staroměstsko-jarošovský**, **velehradsko-spytihněvský**, **bílovický** i **polesovický**.¹³ U kroje ve Starém Městě, Mařaticích i Jarošově se již kolem roku 1885 začíná objevovat také kordula s červeným vyšitím a menšími červenými střapci – kytkami. Nejvíce se však tyto červeně vyšité vesty rozšířily v letech 1920–1930. Ve sbírkách Slováckého muzea je několik velmi cenných kusů vest, ze kterých lze vytvořit vývojovou řadu této krojové součástky. Mezi nej-

Kordula, Jalubí (E 1284), r. 1920.

Chlapecká kordula, Jarošov (E 1294), r. 1900.

starší patří kordula E 458 s modrým méně bohatým šňůrováním. Evidována byla v roce 1965 a byla získána s nejstaršími muzejními sběry. Datovat ji můžeme zhruba do roku 1870, avšak není přesněji lokalizována. Další korduly mají bohatěji rozvinuté šňůrování na zádech do podoby oválných *pánů*, rozrůstajících se na většinu plochy zádočných dílů, šůsky se postupně z tvaru obdélníkového stále více zešikmovaly, až do tvaru lichoběžníku. Rozvíjela se také výzdoba prošitím okrajů korduly oranžovým stehem. Krojoví krejčí tímto prošitím vytvářeli vlnovky, lístky a především květy tulipánů v dolních rozích předních dílů i na třech lichoběžníkových šůsčích na zádech. Bez bližšího určení lokality, pravděpodobně v závislosti na přání zákazníka či na rukopisu krejčího, mají tyto vesty přední díly buď zdobené stejně – řadami šňůrek s třepením, doplněných knoflíčky (př. E 314 Uherskohradištsko; E 342 Uherskohradištsko), nebo je takto zdobena pouze přednice levá a pravá je pošíta kulatými drobnými knoflíčky našivanými v řadě či ve skupinách po třech (E 421 Boršice, E 32.884 Babice). Staroměstské a mařatické korduly s červenou výšivkou (př. E 316) doplňující modré šňůrování jsou zastoupeny ve sbírkách v počtu 12 kusů. Z velké části se jedná o menší nebo dětské korduly z let 1920–1940. Červená barva vyšití na kordulách se vyskytuje jen v lokalitách Staré Město, Mařatice, Jarošov a dá se proto usuzovat, že je ovlivněna blízkým krojem kunovickým, ale také krojem hradčovickým a vlčnovským, které na soukenných vestách uplatňují červené výrazné štrápce. Na rozdíl od černých kordul totiž červená varianta z dotčených lokalit přibírá pod velké šňůrované a vyšité pány na záda červené kytky, stejně jako na horní okraje předních dílů a ke kapsičkám. U vest černých se setkáváme v některých případech pouze s malými černo-červenými kytkami pod límečkem na horních okrajích předních dílů a to také na typech vývojově mladších (E 31.443 Huštěnovice; E 32.884 Babice; E 457 Uherskohradištsko). Červená výšivka, která výrazně doplnila původní modré šňůrování, se na mužských vestách objevila již kolem roku 1885, kdy ji na svých akvarelech zaznamenal J. Šíma.¹⁴ Josef Klvaňa při popisu akvarelu s dětským krojem ze Starého Města, datovaného 21. 9. 1886, poznamenal: „*Rodina Holánů byla totiž velice starosvětská a nosila proto jen modré šňůřečkování na kordulkách místo obvyklého červeného.*“¹⁵ Na kroji mládence Matúša Nováka z 19. 11. 1885 byla patrná kordula s červeným vyšitím a červenými kytkami s vlněným tibetovým šátkem v knoflíkové dírci korduly.

Analýza stříhových konstrukcí soukenných vest na Slovácku ukázala, že stříhově shodné jsou vesty kroje hradištského a korduly u kroje **bánovského** (nošeného v Bánově, Bystřici pod Lopeníkem a Suché Lozi) a **nivnického**, oblékaného v Nivnici, Horním Němčí, Dolním Němčí, Korytné, Slavkově a také v Boršicích u Blatnice. Jedinou odlišností je délka vest, které sahají u kroje bánovského a nivnického mírně pod pas, takže mezi kordulou a nohavice-mi není vidět košile. Oba okrsky patří ke krojům podhorského typu silně ovlivněným prvky krojů dolňáckých. Zásadním rozlišením je výzdoba, která na rozdíl od kordul hradištských není tvořena šňůrováním, ale zhruba od roku 1880 výhradně výšivkou. Ta tvoří na předních dílech shodné pruhy lemující přednice, na zádech tři stylizované trojúhelníky. Vyšité jsou i oble krojené klopky kapsiček. Ve sbírkách SM se nachází celkem 23 kusů kordul z Nivnicka, 5 kordul z okolí Bánova, převážně ze Suché Lozi, a 6 kordul z Boršic u Blatnice, které lze díky řadě odlišností označit za samostatný krojový typ. Právě na vestách z Bánova a Suché Lozi lze pozorovat vývoj, který lidový oděv prodělal v této oblasti od poloviny 19. století do čtyřicátých let 20. století. Nejstarším typem vesty v této oblasti byla vesta jednoduše zdobená modrým šňůrováním, které lemovalo okraje, knoflíkové dírcy i kapsičky. Ve sbírkách SM je zastoupena jedním kusem (E 1250) ze Suché Lozi asi z roku 1860. Tato kordula se zapínala na horní a dolní knoflík. Zbylé tvořily pouze výzdobu. Mladší vývojové exempláře jsou již červeně vyšité s tím, že se výšivka časem rozvíjela do širší plochy (E 1263 Suchá Loz – kolem roku 1880; E 1260 Suchá Loz, z roku 1900; E 1254 Bystřice pod Lopeníkem, z roku 1920). Tyto vesty se již nezapínaly, pouze se pomocí nezdobených šňůrek stahovaly přední díly k sobě, obvykle zaháknutím za dolní a horní knoflík.

Mužská soukenná vesta lajbl, Suchá Loz (E 1250), r. 1860.

Soukenná vesta, Suchá Loz (E 1263), r. 1880.

Typ Halenkovice

Ve vývoji lidového oděvu na Uherskohradištsku tvoří zcela specifickou roli skupina vest, které jsou ve sbírkách SM zastoupeny 4 kusy. Přední díly mají (včetně výzdoby) shodné s černě šňurovanými kordulkami hradištskými, zádový díl má však rovné zakončení bez typických lichoběžníkových šůsků. Kapsičky postrádají oble krojenou patku, jsou šity jako výpustkové s obdélníkovou falešnou patkou. Tři z těchto kordul jsou lokalizované do **Halenkovic**, jedna má obecné určení na Uherskohradištsko, dá se však usuzovat na stejný původ. Jinde v okolí Uherského Hradiště se tento střih nevyskytuje, jedná se tedy o další typ, úzce lokálně vymezený, který nemá v nejbližším okolí podobnost. Záda jsou střižena opět princesově s prostrížením uprostřed a do značné míry se přibližuje kordulkám uherskobrodským, které mají však odlišný způsob zdobení a navíc mají záda střižená z jednoho dílu. Halenkovičské korduly (E 518; E 1055; E 1279; E 1299) lze datovat do období kolem roku 1900. Střihově stejný typ, avšak výrazně se odlišující výzdobou, se nachází také ve sbírkách Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici (5203) z Újezdce u Osvětiman. Střih zad vytváří lokálně zajímavé rozmístění od Halenkovic, přes podhorskou oblast Uherskohradištska v okolí Osvětiman až po užší Uherskobrodsko. Halenkovičské korduly ze sbírek SM mají také specifické zdobení. Černé šňurování se omezuje pouze na stojatý límeček, přičemž je na středu zadního dílu

Kordula, Halenkovice (E 518), r. 1870.

rozvinuto do menšího oválu. Zcela chybí typické šňurované výrazné pány, plocha zad je ponechána zcela bez zdobení a kapsičky jsou zdůrazněné pouze mosaznými plochými kulatými knoflíčky, stejně jako u vest na Uherskobrodsku.

Další okruh soukenných vest má téměř shodnou základní stříhovou charakteristiku, s jednou patrnou výjimkou, kterou je stříh zad, šitých vždy z jednoho dílu, na rozdíl od předešlého typu, který má záda vždy rozstřížena. Neprostrížená záda jsou v dolní části zdobená šňurováním či výšivkou v podobě pánů či tulipánů. Další drobnou stříhovou odlišnost tvoří na levém předním díle našitá úzká *léga*, do které jsou vyšity knoflíkové dírky. Do této skupiny můžeme zařadit korduly krojů **kunovického**, **uherskoostrožského**, **hradčovického** a **vlčnovského**. Z tohoto okruhu musíme vyčlenit podtyp či okruh starší varianty vesty z Hradčovic.

Typ Hradčovice – 1860

Jedním z důležitých ukazatelů se při analýze stříhů ukázal tvar šušků, respektive dolní části zad. Jednoznačně se nám vydělil starší typ korduly z Hradčovic se šušky tvarovanými do ostrých špic s polokruhovým vystřížením. Kordula zdobená pouze modrým šňurová-

Kordula, Drslavice (E 1251), r. 1860.

ním a malým třepením se nosila asi do roku 1920 v Hradčovicích, Veletinách, Drslavicích a Lhotce u Hradčovic. Byla starším vývojovým typem, který nosili převážně starší a ženatí muži. Proto se můžeme setkat s domněnkou, že se jedná o vesty ženáčů. Josef Klvaňa uvádí: „Kdo jest stár přes třicet roků, má kordulu jen modře a méně šňůřečkovanou a též střapce na předu u kapes a vzadu u šůsku jsou modré.“¹⁶ Starší generace zachovávala ve svém oděvu původní prvky, kdežto mladí svobodní mládenci si pořizovali nové součásti s červenými kamrholovými kytkami a červeným vyšitím na límečku, obdobně jako v sousedním Vlčnově. Podobný vývoj zaznamenalo zdobení mužských vest v Mařaticích, Jarošově a Starém Městě. Zajímavostí je však, že zároveň se způsobem výzdoby se v Hradčovicích změnila také stříhová konstrukce šůsku na zádech. Zcela se přizpůsobila pravoúhlým obdélníkovým tvarům šůsků v sousedních krojových okrscích kunovickém a vlčnovském. Tam se ani u nejstarších dochovaných vest nesetkáváme se stříhovými změnami a půlkulaté šůsky starého typu hradčovických vest zůstávají na tomto území zcela osamoceným stříhovým jevem. Ve sbírkách SM se nachází 10 kusů starého typu vest z Hradčovic, které lze datovat do let 1860–1890. Všechny pochází z nejstarších muzejních sbírek, evidovány byly v roce 1969 a 1970. Dvě vesty jsou lokalizovány do Hradčovic (E 1233; E 1234), dvě pocházejí z Drslavic (E 1251; E 1236) a zbylých šest kusů je lokalizováno do obce Veletiny (E 1235; E 1237; E 1238; E 1285; E 1287; E 1300). V současné době v obcích vymizelo povědomí o dřívějším oblékání tohoto typu kordul. Jedinou výjimkou jsou Veletiny, kde při obchůzce s beranem 23. 10. 2004 byla zaznamenána účast jednoho člena hodové chasy oblečeného ve starém typu hradčovické korduly.¹⁷

Typ Kunovice

Mušské soukenné vesty z Kunovicka, Uherskoostrožska, Vlčnova a Hradčovic (zde mladší vývojová varianta zhruba od roku 1880) se vyznačují shodným stříhem. Pro stříhovou konstrukci je charakteristický princesově střižený zadní díl šitý z jednoho kusu sukna, rovné přední díly, stojatý límeček, na kterém se u všech typů uplatňuje charakteristická ruční výšivka, a na obou předních dílech kapsičky kryté oble krojenými patkami. Korduly se nezapínaly, všechny typy jsou i ve výzdobě jednořadé s řadou nebo několika řadami knoflíčků na pravé straně a knoflíkovými dírkami na straně druhé. Všechny typy mají na pravé straně našit obdélníkový pás – légu, na které jsou šňůrováním provedeny knoflíkové dírky, zpravidla alespoň ve dvou případech i prostrížené. Prostríženými dírkami se provlékala sutaška nebo ozdobně spletená trikolorová šňůrka (Kunovice), případně se při obřadních nebo slavnostních příležitostech protahoval šátek (Vlčnov). Tento stříhový typ je ve sbírce SM zastoupen 64 exempláři.

Kordula, Kunovice (E 1081), r. 1880.

Mužské vesty na Kunovicku se vyznačují střídáním zdobením, které koresponduje s dalšími krojovými součástkami. Spolu s některými ženskými součástkami lze vypořádat zachování určitých archaických prvků v oděvu této oblasti. Kunovický typ kroje se oblékal (a při řadě slavnostních příležitostí dodnes obléká) v Kunovicích, v částech Uherského Hradiště (v Sadech, Věskách, Míkovcích), Podolí a Popovicích. Korduly v těchto obcích jsou šité výhradně z tmavě modrého sukna a zdobené na levém předním díle charakteristickým modrým šňurováním s motivem květů. Na límečku tvořilo šňurování motiv tulipánů, zde je navíc základní motiv květů doplněn červenou ruční výšivkou. Stejný tulipán se objevuje také na zádech nad prostředním šůskem, kde rozvádí slzovitý šňurovaný motiv. Prostor nad dvěma krajními šůsky je zdoben menším tulipánem, nebo u staršího typu jednoduchým šňurovaným čtyřlístkem, či menším tulipánkem (E 462). Motiv květů zdobí také šňurování na patkách kapes. Na kunovických vestách bývají našity malé nakadeřené kytky z červeného *kamrholu*.¹⁸ Oblast Kunovicka se nachází v nejbližším okruhu Uherského Hradiště a již od počátků sběratelské činnosti proto stála v centru zájmu národopisných pracovníků,¹⁹ proto patří k nejčastěji zastoupeným lokalitám ve sbírkovém fondu Slováckého muzea. Výjimkou jsou však v tomto ohledu právě mužské a chlapecké vesty, kterých můžeme nalézt ve sbírkovém fondu 15 kusů. Nejvíce je jich přitom lokalizováno přímo do Kunovic – 13 kusů (E 404; E 405; E 459; E 462; E 27.282; E 1075; E 1081; E 29.978; E 30.818; E 32.064; E 4848; E 37.987; E 315), jedna vesta byla získána v Míkovcích (E 1276) a jedna v Popovicích (E 1267). Jedná se nejen o nejstarší muzejní fondy získávané v letech 1914–1940, ale také o novější přírůstky z let 1976, 1994, 1999, 2001, 2003 a 2010. Mezi jednotlivými kusy pocházejícími z let 1880–1940 lze vysledovat zcela minimální rozdíly ve výzdobě, která zůstala až do poslední vývojové fáze kroje v těchto lokalitách oproti jiným krojovým oblastem poměrně střídá a esteticky vyvážená. Prakticky žádnou změnu na uvedených vestách nezaznamenal ani střih. Ve výzdobě je zajímavou součástí třífarevná ozdobně spletaná šňurka protažená knoflíkovou dírkou na levé straně korduly, která byla znakem svobodných mláďenců.

Do stejného okruhu z hlediska střihu patří mužské vesty z Uherskoostrožska. Oblast, jejímž přirozeným centrem bylo město Uherský Ostroh, tvoří samostatný krojový okrsek, do něhož spadají mimo Uherský Ostroh také Ostrožská Nová Ves, Ostrožská Lhota, Blatnice pod Svatým Antonínkem, Blatnička a Hluk. Vesty z těchto lokalit jsou šité z tmavomodrého sukna s modrým šňurováním a oranžovým vyšitím i třepením. Zde se na rozdíl od Kunovicka výzdoba značně rozšířila, pány na zádech nabyly velkých rozměrů, takže se téměř dotýkají a mají tvar připomínající pětiúhelník. Stojatý límeček je zdoben oranžovou výšivkou, která se již před rokem 1900 značně rozrostla a zaplnila celou plochu límečku. Stejně

Chlapecká kordula, Uherskoostrožsko (E 27.378), r. 1890.

Kordula, Vlčnov (E 469), r. 1850.

tak se rozvinulo i zdobení na levém předním díle, kde modré šňůrování doplňuje výšivka, na knoflíkových dírkách zajímavě řešená do drobné šachovnice.

U některých vest bylo šňůrování na levé přednici zcela nahrazeno výšivkou (E 509; E 510 – obě Uherský Ostroh, rok 1925). Podle méně rozvinuté výzdoby lze zařadit mezi nejstarší exempláře ve sbírkách SM kordulu z Blatnice (E 409) asi z roku 1880 nebo vestu z Ostrožské Lhoty (E 27.378) z roku 1890. Jednodušší výzdoba však patrně souvisela také s lokálním vývojem a místním vkusem, který zejména v Uherském Ostrohu a Ostrožské Nové Vsi vedl ke značnému rozbujení cifrování i výšivky. Celkem se ve sbírkách SM nachází 25 mužských vest z Uherskoostrožska. Lokalizovány jsou do Uherského Ostrohu (E 507; E 508; E 509; E 510; E 517; E 394; E 10.625), Ostrožské Nové Vsi (E 406; E 408; E 414; E 1038; E 1243; E 33.189), Hluku (E 12.841; E 403) a Blatnice (E 409). Jeden kus pochází z Ostrožské Lhoty (E 27.378) a další jsou určeny pouze na oblast Uherskoostrožska (E 1603; E 293; E 396; E 398; E 27.376; E 27.377; E 14.361 a 354/72). Součástky pocházejí z let 1880–1945.

Samostatný krojový ostrůvek tvoří Vlčnov, který i v případě mužských soukenných vest vyniká značnou zdobností, která byla dokončena na této krojové součástce ve čtyřicátých letech 20. století. Zatímco střih v průběhu posledních 150 let nezměnil svou podobu, na způsobu a zejména rozsahu výzdoby lze doložit vývoj této krojové součásti. Ve sbírkách SM se nachází kordula z doby kolem roku 1850 (E 469), z nejstarších muzejních sběrů, jejíž zdobení tvoří jednoduché modré šňůrování na levé přednici ve tvaru čtyřlístků a *jatelinek*.

Kordula, Vlčnov (E 1019), r. 1910.

Stojáček je velmi mírně dozdoben červeným ručním vyšitím na šňurovaném základu a nad třemi šůsky na zádech je výzdoba redukována na jednoduché jatelinky po stranách a čtyřlístku nad prostředním šůskem. Knoflíky našité v řadě na pravé přednici jsou jednoduché, kulaté, ze stříbrného plechu. Na předních dílech, u kapsiček s oble krojenými patkami i na zádech má kordula našity malé kytky z kombinace modré a červené barvy. Během druhé poloviny 19. století se zejména díky místním krojovým krejčím a vyšívačkám výzdoba rozšiřovala, takže mladší typ vesty se vyznačuje bohatě zdobenými zády do podoby tří stejně velkých i provedených pánů slzovitého tvaru, jehož ústředním motivem je srdce s květinnou výšivkou, nebo pouze vyložené červeným sukнем. Motiv tří srdcí se objevuje také na předním díle korduly, kde je výšivka a modré šňurování navíc doplněno aplikací červeného sukna v horní části. Méně zdobené korduly bez výšivky na červeně vyložených srdéčkách si pořizovali obvykle ženáci a starší muži, respektive je nosili od mládí a v případě, že si nechávali šít kordulu novou, nechali si zhotovit méně zdobnou, než nosila mladá generace. Celou výzdobu doplňují velké střapce, kytky z červeného kamrholu, které na rozdíl od Kunovicka nebo Uherskoostrožska nejsou nakadeřeny, ale hladce sčesaný. V prostřižených knoflíkových dírkách byla zpravidla navlečena modrá šňůrka sutaška a pro obřadní příležitosti se tudy také provlékal růžový vlněný šátek zvaný *tibétek*. Ten byl znakem odvedenců, *legrútů*, dnes jezdců královské družiny, ale také ženicha a družbů o svatbách. Původně se nosil šátek v knoflíkové dírce korduly svobodných mládenců na širším území, kolem roku 1900 však z oblékání mizel.²⁰ Původní ploché knoflíky jsou na vlčnovských kordulách nahrazeny barevnými, sklem vykládanými knoflíky, uspořádanými obvykle do řady trojúhelníků nebo květů. Celkem je tento krojový okrsek zastoupen ve fondu SM 9 mužskými kordulami (E 469; E 470; E 27.785; E 1019; E 473; E 20.112; E 27.509; E 27.519; 148/67) z let 1860–1945.

Posledním krojovým okrskem, který lze z hlediska stříhové konstrukce mužské vesty zařadit do tohoto okruhu, je Hradčovicko. Mladší typ vest, které se zde začaly šít pravděpodobně kolem roku 1880, je značně ovlivněn sousedním krojem vlčnovským. Zde se projevila zajímavá změna stříhu ve tvaru šůsků na zádech, který se z původního oblého špičatého změnil na pravouhlé. Výrazně se dotkla změna také výzdoby. Zatímco šňurování na zádech v podobě tří slzovitých pánů se rozrostlo minimálně, na levé přednici nabylo šňurování polokruhovitěho tvaru podobného jako v sousedním Vlčnově. Na nejmladších kusech se lze setkat také s vyšitým červeným srdéčkem (E 26.275) či dokonce datací (E 1273 z roku 1949, E 1275 z roku 1922, E 6043 z roku 1915). Oproti původním zcela modrým vestám přibírají korduly na Hradčovicko červené vyšití modře šňurovaného základu na límci a velké výrazné červené kamrholové kytky na zádech a předních dílech, které stejně jako ve Vlčnově nejsou kadeřené, ale hladce učesané. Uplatňují se tu také barevné, zdobné, sklem vykládané knof-

Kordula, Drslavice (E 1275), r. 1922.

líky našivané po větších skupinkách na pravou přednici a také barevná výšivka kolem knoflíkových dírek, kde se může objevit i datování nebo monogram majitele. Ve sbírkách SM je uloženo 14 kusů tohoto typu vest z let 1890–1949. Konkrétně se jedná o 6 kusů z Hradčovic (E 1029; E 1241; E 1273; E 1274; E 6048; E 6043), 2 vesty z Veletin (E 1240; E 1278) a 6 kordul z Drslavic (E 1342; E 1272; E 1275; E 26.772; E 26.275; E 26.276).

Typ Uherský Brod

Zajímavý typologický posun od střihu domácích kordul s rovnými předními díly a dolním okrajem zad zakončeným třemi šúsky představuje oblast Uherského Brodu. Brodský či uherskobrodský kroj byl v minulosti oblíbený na předměstí tohoto královského města a jeho dnešních okrajových částí Havříce, Těšov, Újezdec u Luhačovic, které tvořily původně samostatné obce. Dále se tento kroj nosí v obcích Praxšice a Pašovice a původně také v Šumicích a Rudicích, kde ovšem zaniklo nošení kroje už v první polovině 20. století. Do složitějšího vývoje v této oblasti je třeba zařadit také uherskobrodský kroj v zaniklé osadě Maršov.²¹ Mužské vesty jsou zde šité (jako v jiných oblastech) z tmavě modrého sukna. Stříhově i výzdobou se však výrazně odlišují. Přední díly jsou v horní části přehnuty a pevně zajištěny přišitím knoflíčku. Límeček je naznačen jako stojatý, prakticky však nevyčnívá ze střihu předního i zadního dílu. Záda jsou výrazně princesově střižená, šitá jsou z jedné části

Kordula, Těšov (E 1271), r. 1880.

Kordula, Těšov (E 383), r. 1910.

a dolní okraj je rovný bez jakéhokoli prostřížení či rozparku. Zajímavá je v tomto případě příbuznost se stříhem ženských kordulek na Uherskobrodsku, které mají záda stříženy stejně – výrazné vykrojení tvoří v dolní části úzký obrácený trojúhelník, který je na ženských kordulkách barevně dozdoben vyšitím. Délka mužské vesty by měla sahat mírně nad pas až k pasu, aby zdůraznila štíhlou siluetu. Na obou předních dílech se nacházejí malé výpustkové kapsy s falešnou patkou, která je pouze naznačena vyšitím. Výzdoba na předních dílech je symetrická. Sestává především z knoflíků pošitých v několika řadách a zeleného ozdobného strojového prošití. Knoflíky tvořící charakteristickou výzdobu byly nejčastěji kulaté, hladké mosazné, na starších typech vest z Havřic se můžeme setkat také s černými jehlanovitými knoflíky, pravděpodobně kaučukovými. Výzdoba pošitím knoflíků do různých motivů na předních stranách vest lokálně pokračuje z oblasti Uherskobrodsko na luhačovické Zálesí, kde nabývá dalších zdobných forem. Při konfrontaci s dalšími subregiony Slovácka nemá stříh a způsob výzdoby srovnání a tvoří samostatný ostrůvek na širším území. Ve fondu SM jsou mužské vesty z okolí Uherského Brodu zastoupeny velmi okrajově pouze 4 kusy (E 383; E 1271; E 11.415; E 27.379). Mezi nejstarší patří vesta lokalizovaná do Těšova (E 1271) asi z roku 1880, zdobená černými jehlanovitými knoflíky a málo rozvinutou výšivkou v podobě zeleného prošití okrajů. Vesty s černými knoflíky se nosily pouze v Havřicích a na Předměstí Uherského Brodu. Jak ukazuje vesta E 1271 ve sbírkách Slováckého muzea, oblékala se zřejmě také v Těšově, odkud byla získána pro muzeum v Uherském Hradišti v roce 1968 při sběrové akci. Další vesta ze stejné lokality (E 383) z let 1920–1930 naopak vykazuje rozvinutou výzdobu výšivkou i pošitím mosazných knoflíků, tvořících v nejširším místě až 5 řad. Další dvě vesty ve fondu SM jsou lokalizovány do Uherského Brodu bez bližšího určení, z hlediska výzdoby je možné je datovat do let 1910–1920. Vesty se nezapínaly, pouze se stahovaly oba přední díly v horní části k sobě pentličkou zvanou *zápinka* či *rozpinka*. U svobodných byla rozpinka vyšívána a delší, u ženatých krátká nezdobená. Na starších kordulkách se můžeme setkat také s obyčejnou šňůrkou, která stahovala přední díly k sobě v dolní části, z čehož lze usuzovat, že původně se vesta pravděpodobně zapínala, avšak pouze na dolní knoflík. Na levé straně je vyšito nejčastěji devět knoflíkových dírek, prostřížena je však pouze spodní. U vest mužského lidového oděvu na Uherskobrodsku se projevil během osmdesátých let 19. století a především prvních desetiletí 20. století znatelný příklon k lidovému oděvu luhačovického Zálesí.

Vesty s typickým vybíjením popsané výše se zde začaly nosit až někdy kolem roku 1880. Původní vesty byly více podobné kordulám vlčnovským, včetně stříhu i výzdoby šňůrováním. Jeden tento exemplář se nachází ve sbírkách Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, kam se dostal z majetku Martina Cahla v Havřicích čp. 57. Stříhově se skládá z rovných předních dílů, nízkého límečku – stojáčku a na obou předních dílech má kapsy s obdélníkovým šňůrováním zdobenými patkami. Na předních dílech je kordula zdobená modrým šňůrováním – na obou stranách stejným. Na pravé straně je našita řada mosazných knoflíků, které se ale nezapínaly. Záda má stříženy zcela stejně jako ženské kordulky u brodského kroje – jsou výrazně princesově projmuty s prostředním středovým švem a u dolního okraje se třemi šůsky. Fotograficky je tato kordula doložena na snímku E. Horského publikovaném v Moravském Slovensku.²² Poslední tři korduly tohoto typu ušil v roce 1900 krojový krejčí K. Doležálek v Havřicích, nosily se však i v Těšově.²³ Kordulu Ná 547 uloženou v Muzeu Jana Amose Komenského v Uherském Brodě šil kolem roku 1880 slepý krejčí.

Typ luhačovické Zálesí

Stříhově nejpříbuznější k vestám v okolí Uherského Brodu je mladší typ kordul na luhačovickém Zálesí. Vesty z této oblasti se šily jak z tmavě červeného sukna, tak z modrého. Starší červené mají jednodušší zdobení a ukazují na podobnost vývoje s krojem valašským.

Vesty, Velký Ořechov (E 390 pohled zepředu, E 389, pohled zezadu), r. 1910.

Území **luhačovického Zálesí**, jak je vymezil A. Václavík, zabírá okolí lázeňských Luhačovic s obcemi Polichno, Biskupice, Kaňovice, Dobrkovice, Velký Ořechov, Kelníky, Hřivínův Újezd, Doubravy, Provodov, Březůvky, Ludkovice, Podhradí, Retechov, Pozlovice, Horní Lhota, Dolní Lhota, Sehradice, Slopné, Přechovice, Kladná, Žilín. Vesty nazývané jako *brunclek*, *brunclek* byly v tomto regionu šity původně ze světle modrého sukna, od šedesátých let 19. století se dostalo do obliby sukno višňově červené barvy.²⁴ Vývojově nejmladší vesty šité z tmavě modrého sukna jsou bohatě zdobené a přes jistou příbuznost s vestami uherskobrodskými jsou zde stříhové i výzdobné odlišnosti. Přední díly mají v horní části přehnuté klopy, jejich okraj je však střižen do kulata, případně do výrazné špičky. Klopy jsou delší, výrazné a připnuté k předním dílům knoflíkem. Límeček většinou netvoří prostý stojáček, ale je navíc přehnutý a na okrajích zaoblený. Kapsičky v dolní části jsou výpustkové, s falešnou patkou zdobenou prošitím, výšivkou a někdy také aplikací červeného sukna zoubkově vystrizžených pásků na okrajích. Záda korduly jsou uprostřed prostržena, avšak v dolní části jsou sešita, až na menší rozparek tvořící obrácené písmeno V. Některé vesty postrádají tento rozparek, okraj mají sešitý stejně jako vesty uherskobrodské a rozparek je naznačen pouze barveným vyšitím (E 390). Přední díly tmavomodrých vest, datovaných do let 1880–1890, jsou bohatě zdobeny pošitím půlkulatých hliníkových knoflíčků do závitnic a oblouků, které na obou přednicích tvoří zrcadlově obrácený vzor. Ve sbírkách SM se nachází 4 mužské soukenné vesty tohoto typu, z toho tři z Velkého Ořechova (E 389; E 390; E 422) a jedna z Kelník (E 1071).

Typ luhačovického Zálesí – 1820

Jediný exemplář staršího typu mužských vest z oblasti luhačovického Zálesí získal pro muzeum v roce 1942 A. Václavík v době svého zdejšího působení.²⁵ Soukenná vesta z Kaňovic (E 1077) je šitá z červeného sukna, původně byla zajisté i podšitá, avšak zbytek podšívky je patrný pouze na zádech kolem prostředního šusku. Odlišuje se od mladších variant mimo barvu sukna především stříhem. Přední díly jsou rovné jako u kordul hradištských, na levé straně s řadou výšivkou naznačených knoflíkových dírek, které nejsou prostrženy. Na pravé straně je našita řada kulatých hladkých mosazných knoflíků. Obě kapsičky na bocích mají oble krojenou patku stejného tvaru jako na Hradištsku nebo Brodsku. Patka je zdobena barevným vyšitím, které tvoří jedinou výzdobu na ploše vesty. Střih zad spíše ukazuje příklon k hradištskému typu vest: záda jsou princesová a uprostřed prostržena, šitá ze dvou polovin. Dolní okraj zakončují tři šusky, přičemž prostřední je obdélníkový (jako u vest na Kunovicku

Bruclek, Kaňovice (E 1077), r. 1820.

a přilehlých oblastech) a krajní dva jsou špičaté, oble vykrojené, podobné jako se objevovaly na starém typu vest v Hradčovicích. Vesta nemá límeček, výstřih je tvarován do kulata a hladce začištěn.²⁶ A. Václavík při zápisu do přírůstkové knihy datoval tuto vestu do roku 1820.

Typ moravské Kopanice

Na moravských Kopanicích se u mužského kroje nosily vesty z černého sukna, jednoduchého střihu, nazývané *prucel* (Klvaňa) nebo *lajbrík*. Kopaničářský kroj nošený v obcích Starý Hrozenkov, Vyškovec, Vápenice a Žitková si v řadě ohledů zachoval mnoho původních znaků. Vesty přitom patřily k nejzdobnějším součástkám kroje v této oblasti. Šily se z tmavomodrého, spíše však z černého sukna. Střihově se kopaničářské vesty odlišují od vest na Uherskobrodsku a vykazují podobnosti s mužskými vestami na Trenčínsku. Vyznačují se rovným střihem předních dílů, absencí límečku a na zádech dvěma proti sobě střiženými obdélníkovými šůsky (rozparky), střih zad a rozparků je shodný s vestami v okolí Myjavy, konkrétně v lokalitě Turá Lúka. Střihem předních dílů a výzdobou však kopaničářské vesty úzce inklinují k vestám v okolí Trenčína. Podobnost vykazují zejména s krojovými součástkami v obcích Horná Súča, Dolná Súča a dále zejména Kubrá a Trenčianska Teplá, kde ústřední motiv výzdoby zad tvoří barevně vyšité srdce.²⁷ Na lajbrících ze Starého Hrozenkova a okolí tvoří ústřední motiv výzdoby taktéž barevnou hedvábnou přízí vyšité srdce, ze kterého vy-

Lajbrík, Vápenice (E 310), r. 1880.

růstají květy tulipánu. Ty se objevují také z obou stran výpustkových kapsiček. Přední, rovně střižené díly jsou zdobeny stejnou výšivkou, představující řadu zdobených knoflíkových dírek, které však nejsou proštíženy ani na nejstarších vestách.

Ve sbírkách SM je uloženo pět vest tohoto typu z obcí Starý Hrozenkov (E 17.903; 331/65), Vyškovec (E 3853) a Vápenice (E 484; E 310) z let 1890–1930. K nejstarším, asi z let 1880–1890, patří vesty E 310 a 484, obě z Vápenic. Oproti mladším se na těchto kusech uplatnila poměrně chudší výšivka. Vesta E 9768 má na zádech vyšitý motiv srdce v barvě červené, zelené a žluté řetízkovým stehem. Stylizované srdce tvoří dvě proti sobě obrácené závitnice a uprostřed z něj vyrůstají tři květy tulipánů na stoncích. Přední díly zdobí opět řetízkem vyšité légy s motivem knoflíkových dírek. Ani na této vestě, ani na vestě E 484 ještě nenajdeme výrazný zdobný prvek kopaničářských vest, které tvoří zlaté ploché knoflíky našité ve dvou řadách na každém předním díle. Kolem krku má vesta jednoduchý kulatý výstřih bez límečku. Ten je lemován několika řadami červených, bílých a zelených řetízkem vyšitých klikatek, které na mladších vestách nahradily našívané galanterní klikatky *krepinky*.

Typ Březová

Nejen typem kroje, který tvoří samostatný krojový okrsek, ale také stříhem mužských vest se od kopaničářských obcí odlišuje obec Březová a blízká osada Lopeník. Charakterem krajiny a v případě Lopeníka i roztroušeným osídlením tyto lokality blíže souvisí s moravskými Kopicemi. Kroj v těchto obcích byl od počátku 20. století silně ovlivněn změnami, které proměnily podobu lidového oděvu na Uherskobrodsku. Zajímavostí březovského kroje jsou soukenné vesty ženského a mužského kroje, které jsou shodného střihu i výzdoby. Od sebe se odlišují pouze tím, že ženské vesty mají na obou předních dílech našítu taftovou nebo atlasovou stuhu, která oba přední díly stahuje k sobě a po zavázání tvoří na předním díle velkou mašli. Ženská vesta sahá do pasu, stejně jako mužská, rozdíl se ve střihu projevuje pouze v délce *stánku*. Přední díly jsou stejně jako u kopaničářských vest rovné, s kulatým výstřihem bez límečku, na obou předních dílech jsou výpustkové kapsičky s ozdobně vyšitou obdélníkovou falešnou patkou. Jediným rozdílem od vest kopaničářských je prostřední šůsek na zádech, který kopaničářské vesty nemají. Tři šůsky na zádech se stejně jako na širším Uherskobrodsku vyskytují také u vest v obcích Horná a Dolná Súča na Trenčínku. Pro mužské soukenné vesty z Březové je charakteristická rozvinutá výšivka na zádech, jejíž základ tvoří stylizované srdce, ze kterého vyrůstají květy tulipánů v počtu sedmi, devíti až jedenácti. Výšivka má stejný charakter jako na vestách kopaničářských, ale je rozvinutější

Kordula, Březová (E 424), r. 1890.

a bohatší. Při nošení se prucek na předních dílech v současné době stahuje širší vyšitou mašlí *rozpinkou* (objevilo se až během třicátých a čtyřicátých let 20. století pod vlivem blízkého Uherskobrodského). Na starších vestách není ani naznačeno přišíití či připnutí rozpinky. Ve sbírkách SM je březovský typ mužských soukenných vest zastoupen sedmi kusy, pocházejících z let 1890–1920. Čtyři jsou lokalizovány přímo do Březové (E 424; E 1264; E 30.439; 323/40), jedna do Lopeníka (E 17.988) a zajímavostí jsou dvě vesty zakoupené v roce 1980 od J. Lebánka z Vápenic, které proto byly při katalogizaci lokalizovány do Vápenic. Stříhem i výzdobou odpovídají však vestám z Březové (E 9768; E 9769).

Typ Hornácko

Hornácké mužské vesty oblékané ve Velké nad Veličkou a okolí (obce Hrubá Vrbka, Malá Vrbka, Kuželov, Javorník, Nová Lhota, Vápenky, Suchov, Lipov, Louka) se vyznačují výstřihem předních dílů do O a krátkou délkou sahající vysoko nad pas, obvykle se však šily ze sametu, tenkého plyše i vlněných vzorovaných tibeťů, a proto v tomto případě zůstanou stranou zájmu našeho příspěvku. Jediný typ hornácké mužské vesty šitý z bílého sukna se vyznačuje archaickým stříhem, s přednicemi vykrojenými do špičky a dvouřadovým zapínáním. Původně se vesty zvané *pruceky* zapínaly po celé délce přeložením předních dílů přes sebe, a proto jsou na obou přednicích knoflíkové dírky prostrženy. Jedná se (s velkou pravděpodobností) o původní krojovou součástku, kterou postupně nahradily výše zmiňované sametové vestičky s vykrojením do O, které sem přišly z Veselska a Strážnicka krátce před rokem 1900.²⁸ Stejně typy vestiček se nosí také na jihozápadním Slovensku (Mokřý Háj, Osuské, Záhorí a v okolí Trnavy). Původní pruceky s vykrojením horní části předních dílů do špic se udržely v menší míře v oděvu ženatých a starších mužů až do poloviny 20. století. Zadní díl je princesově střižen, uprostřed jsou záda sešita ze dvou dílů a v dolní části jsou zakončena třemi ozdobnými šůsky. V tomto případě se nedá hovořit o šůscích v pravém smyslu slova, protože jsou na zádech našity jako aplikace a nemají žádnou funkci. Krajní cípy jsou obráceny zrcadlově proti sobě, prostřední kryjící dolní část středového švu zad, je v podstatě složením obou krajních šůsků a tvoří osově souměrný střed.

Ve Slovákém muzeu lze nalézt čtrnáct pruceků z bílého, smetanového až nažloutlého sukna různé kvality z obcí Velká nad Veličkou (E 325; E 486; E 1092; E 13.839), Javorník (E 327; E 391; E 465; E 511; E 659; E 670; E 1609; E 31.007), Suchov (E 580) a Nová Lhota (E 23.161) z let 1860–1920. Pruceky jsou zdobeny barevnou vyšivkou s motivem srdce uprostřed zad a na přednicích s barevně obšitými dírkami. Nestarším kusem tohoto typu

Prucek, Javorník (E 1609), r. 1860.

vesty je vesta E 1609 z Javorníka, kterou můžeme datovat do let 1860–1870. Pruclek je šitý z bílého až našedlého hrubého sukna. Vesta je šitá ručně, není zdobená a je bez podšívky. Naproti tomu mladší prucleky jsou podšité, nejčastěji plátěnou podšívkou, a výrazný výzdobný prvek tvoří výšivka v ostře růžové, zelené, modré a červené barvě, se základními motivy srdéček, závitnic a stylizovaných květů na stoncích (E 1092, Velká nad Veličkou, kolem roku 1900–1910).

Typ Nová Lhota

V rámci regionu Hornácka a vyhraněného typu kroje bylo možno v obci Nová Lhota nalézt určité výjimky. Jedna se projevila v odlišném střihu bílých soukenných vest, zvaných *kamizola*, *kamizolka*, které měly shodný střih i výzdobu jak u mužů, tak u žen. Na snímcích mimo jiné také E. Horského je možné vidět nošení této vesty u žen i mužů.²⁹ Vesta má rovný střih předních dílů, na přední straně je zdobena našitím červené, zelené a modré šňůrky na předních dílech. V dolních rozích předních dílů vytváří šňůrky vždy dvě a dvě *jatelinky* na ohnutých stoncích. Oblékání těchto kamizol bylo zaznamenáno pouze v obci Nová Lhota. Spolu s dalšími výjimkami v oblékání (např. dochovaného obouvání krců ad.) tvoří v rámci hornáckého kroje pozoruhodný ostrůvek. Při studiu této součástky se můžeme setkat jen s několika málo vyobrazeními a snímky. Otázce původu, stáří a rozšíření kamizoly nebyla však věnována větší pozornost.³⁰ Jednoduchý střih novohotské kamizoly vykazuje archaické znaky, stejně jako starší typ hornáckého lajblu, jehož střih je s kamizolou shodný, přibírá jen dlouhé rukávy zakončené v Nové Lhotě pouze barevným lemováním bez výložek. Ve sbírkách Slováckého muzea se nachází jediný kus hornácké kamizoly (E 427) pocházející z nejstarších muzejních sběrů. Můžeme jej datovat do roku 1880.

Kamizola, Nová Lhota (E 427), r. 1880.

Typ severní Kyjovsko

Soukenné vesty na severním Kyjovsku tvoří střihově odlišnou skupinu. Vesty oblékané v lokalitách Sobůlky, Bukovany, Boršov, Nětčice, Čeložnice, Ježov, Kostelec, Kelčany, Labuty, Moravany, Hýsly, Skalka, Skoronice, Vlkoš, Vřesovice, Žádovice a Osvětimany jsou šité z černého sukna. Základním střihem připomínají korduly hradištské, s rovnými předními díly, úzkým stojatým límečkem a zády uprostřed prostříženými. Zadní princesově strážné díly jsou u dolního okraje zakončeny třemi šůsky, přičemž prostřední je obdélníkový a krajní dva mírně zkosené se zaoblenou špičkou. Na předních dílech mohou, nebo nemusí být kapsy s ostře krojenými falešnými klopami. Korduly jsou delší, sahají až po pás, zdobe-

Kordula, Vlkoš (E 312), r. 1925.

né jsou barevnou *malovanou* výšivkou na úzkém límečku, jednoduchým červeným obšitím knoflíkových dírek na obou stranách přednic a na zádech u šůšek květinovými motivy. Na pravé straně je našita řada kulatých mosazných knoflíků, okraje se k sobě stahovaly pestrou stuhou, která během první poloviny 20. století získala na objemu a z původní malé mašličky, stahující horní konce vesty, získala tvar velkého trojúhelníka, působícího v kroji jako dominanta. Ve sbírkách SM je tato střihová varianta zastoupena pěti kusy. Z toho tři jsou lokalizovány na severní Kyjovsko (E 31.085; E 31.086) a do Vlkoše (E 312). Další vesta (E 92), která se do sbírek SM dostala převodem z tehdejšího Okresního muzea v Hodoníně v roce 1965, byla lokalizována do Kobylí. Jak střihově, tak výzdobou se však jedná o charakteristickou kordulu z oblasti severního Kyjovska. Posledním kusem, který má naprosto shodnou střihovou konstrukci, je vesta E 464, lokalizovaná na Valašsko. Jedná se o vestu z červeného sukna asi kolem roku 1860. Vestu není zdobena, dokonce nemá ani naznačené knoflíkové dírkky. To může vést k domněnce, že se jedná o nedokončenou práci, případně o jednoduchou původní formu bruncleku ještě nezdobeného.

Typ Vracov

Pouze čtyřmi kusy je ve sbírce SM zastoupena mužská soukenná vesta vracovského typu. Vracov tvoří samostatný krojový okrsek a mužská vesta se výrazně vymyká střihem

Kordula, Vracov (E 25.416), r. 1900.

okolním krojovým oblastem. Přední díly má vracovská kordula rovné, kolem krku je úzký až nepatrný stojatý límeček, na obou stranách kapsy s hranatě krojenou patkou, která je vždy lemovaná modrou tresou a na okrajích zdobená barevnými trojlístky vytvořenými našitou tresou a výšivkou. Zdobení tvoří na přední straně vesty lemování tresou, na pravé straně řada našitých knoflíčků a na levé straně vyšité knoflíkové dírkky. Hlavní odlišností ve střihu vest ve Vracově jsou šušky na dolním okraji zad. Prostření tvoří rozparek s nákrýtovým klikatým šuškem, zakončujícím šev probíhající přes celou délku zad. Po obou stranách je v zakončení švu princesově střižených zad varhánkovitě složený šúsek. Stejný střih šušků se objevuje u mužských vest v okolí Nového Hrozenkova na Valašsku, jinak se se skládanými šušky setkáváme na hedvábných i soukenných kordulkách ženských ve Vlčnově, na Uherskoostrozsku i Kunovicku. Jediným zdobením je nad prostředním přeloženým rozparem výrazný trojlístek, nad skládanými šušky je našito po jednom knoflíku. Ve sbírce SM se nachází dvě vesty z Vracova (E 419; E 25.416) a dvě stejného střihu, které jsou lokalizovány do Labut, tedy na severní Kyjovsko. Tomu odpovídá výzdoba v rozích předního dílu i na zádech v podobě vyšitých barevných květů. Vesty z Labut (E 7426; E 7431) můžeme datovat asi kolem roku 1920. Jedná se o zajímavý přesah střižové konstrukce, anomálii či doklad staršího střihu, který zde mužské vesty měly. Malý počet exemplářů z Kyjovska ve sbírce Slováckého muzea nedovoluje provést rozsáhlejší srovnání. Bylo by proto zapotřebí srovnat zjištěné skutečnosti se sbírkovými fondy dalších muzeí, zejména pobočky hodonínského muzea v Kyjově.

Kordula, Labuty (E 7431), r. 1910.

Typ hanácké Slovácko – severní

Střižově mírně odlišnou skupinu soukenných vest ve tříčtvrteční délce tvoří korduly oblékané v jižní části hanáckého Slovácka. Do skupiny krojů hanácko-slováckých (severních) lze zařadit obce Archlebov, Bohumilice, Boleradice, Borkovany, Brumovice, Dambořice, Diváky, Dražůvky, Kašnice, Krumvíř, Lovčice, Morkůvky, Násedlovice, Nechvalín, Nenkovice, Ostrovánky, Stavěšice, Strážovice, Šitbořice, Uhřice, Velké Hostěrádky, Věteřov, Žarošice, Ždánice, Želetice.

Korduly mají přední díly rovné, v dolní části tvarované do kulata, s výrazným stojáčkem a dvěma výpustkovými kapsami, které mají falešnou obdélníkovou patku zdobenou výšivkou. Nejvýraznější a charakteristickou součástí zdobení jsou na obou předních stranách našité prýmkky hustě u sebe, takže celek působí dojmem velkých přeložených *revérů* – klop. Záda hanácko-slováckých kordulek jsou střižena princesově, z jednoho dílu, v dolní části jsou dva rozparky s mírně zkosenými dvěma šušky, které překrývají prostřední lichoběžníkový cíp. Zajímavostí je na kordulách z této oblasti barevnost sukna, která se pohybuje

od výrazné modré, přes světle modrou, černou až po červenou. Stejně tak je tomu i u barvy prýmků použitých na falešné revery, která osciluje od zlatožluté přes oranžovou až po zelenou. Ve sbírkách Slováckého muzea je uloženo sedm mužských soukenných vest stejného střihu. Ze sukna výrazně až ostře červené barvy jsou šité korduly z Krumvíře (E 849 z roku 1860; E 385 asi z let 1870–1880). Jejich vzájemné porovnání je zajímavé z hlediska rozvoje výšivky a výzdoby. Na starší vestě tvoří výzdobný prvek jednoduché barevné prošíání kapes, průramků a límečku, revery jsou v tlumené zelené barvě lemované krátkými trásněmi oranžové a světle modré barvy, na pravé straně je navíc našita řada plechových knoflíků. Kordula E 385 má kolem světle zelených reverů, průramků, na límečku a u dolního okraje tenký pás ruční výšivky. Zřejmě druhotně je k okrajům předního dílu přišita obdélníková ze stužek a krajkou ušitá rozpinka, která se před rokem 1900 v této oblasti vůbec nenosila. Stříhově se tato kordulka odlišuje prostřížením zad, které na jiných kusech hanácko-slováckých vest nenajdeme. Do doby kolem roku 1880 můžeme zařadit také třetí kordulu lokalizovanou do Krumvíře (E 460), šitou z modrého sukna. Revéry vytvořené našitými prýmků jsou výrazně oranžové barvy. Barevná výrazná květinová výšivka má poměrně rozvinutou formu na předních dílech u límečku a zejména na zádech, kde tvoří větší bílo-červené a oranžovo-červené květy. Barvou sukna i barevností a charakterem výzdoby z tohoto typu korduly vychází vesta (E 32.141) z Archlebova, nově ušitá v roce 1992. Z černého sukna je ušita vesta pocházející ze Stavěšic (E 463). Stříhově je naprosto shodná s předchozími. Výzdobu tvoří černé revery a decentní barevná květinová výšivka kolem okrajů, reverů, na límečku i zádech, kde tvoří u šušků výraznější květy. Při datování se přikláníme k letům 1890–1900. Vesta pochází ze starých fondů, které byly do muzea postupně získávány do čtyřicátých let 20. století. Poslední vesta pocházející z Archlebova (1014/72) je šitá z tmavě modrého sukna, se zlatými revéry a s barevně provedenou květinovou výšivkou. Kordula je dozdobena šitou rozpinkou vytvořenou z pentlí a na levé straně i malovanou stuhou. Doplnky, které se na mužské vesty v této oblasti začaly postupně připevňovat až během čtyřicátých a padesátých let 20. století, jsou ovlivněny jak blízkým Podlužím (hedvábná stuha), tak Kyjovskem (rozpinka), ačkoli se v této oblasti původně nenosily. Nelze je spatřit na fotografiích E. Horského, nezmiňuje je ani J. Klvaňa.³¹

Kordula, Krumvíř (E 849), r. 1870.

Typ hanácké Slovácko (jižní)

Jak výzdobou, tak mírně střihem se odlišují vesty mužského kroje na jižním území hanáckého Slovácka, v obcích Bořetice, Čejkovice, Horní Bojanovice, Kobyly, Němčičky, Starovičky, Velké Pavlovice, Šakvice, Hustopeče, Velké Bílovice, Rakvice, Moravský Žižkov, Urbice a dnes i v obcích Přítulky a Zaječí.

Vesty jsou šity z tmavě modrého sukna, tříčtvrteční délky. Přednice mají střiženy rovně, kolem výstřihu je našit úzký límeček, záda mají v dolní části tři obdélníkové šušky. Charakteristickou výzdobu na hanácko-slováckých vestách v jižní oblasti tvoří barevná květinová výšivka na předních dílech nad i pod zeleně obšitými knoflíkovými dírkami. Kapsy s hranatě krojenou patkou jsou také zdobeny barevnou výšivkou a na levé přednici mají vesty našity vždy řadu knoflíků. Jedinou vestou tohoto střihu a typu ve sbírkách Slováckého muzea je kordula z Velkých Bílovice (998/72). Vesta patří ke kompletnímu kroji a byla zakoupena v roce 1972 pro stálou expozici. Střihově je nejvíce podobná vestám typu Uherské Hradiště s menšími či spíše nepatrnými odchylkami.

Typ Moravský Žižkov – 1860

Jediným exemplářem dlouhé vesty je ve sbírkách SM vesta z tmavě zeleného sukna (E 482). Střihově je v podstatě totožná s mladším typem hanácko-slováckých vest z jižního krojového okrsku. Tato vesta však naprosto postrádá zdobení. Jediným zdobným prvkem je na pravé straně našitá řada knoflíků a na levé několik poutek, která netvoří jednotnou řadu. Na zádech jsou ozdobně prošity tři šušky. Časově můžeme tuto vestu zařadit asi do doby kolem roku 1860. Tvoří tak starší vývojovou fázi oděvní součástky v této oblasti. Podobné vesty z černého sukna, téměř nezdobené a s poutky na levé přednici, se nosí také v současném kroji např. v Bořeticích, avšak jsou už ve zkrácené délce těsně k pasu. Vesta E 482 má délku výrazně protaženou až hodně pod pás. Můžeme proto usuzovat na možnou příbuznost s vestami na blízkém Brněnsku, které však nesou určité střihové odlišnosti. Stejně pozoruhodnou se jeví barva sukna v lahově až tmavě zelené barvě, která nemá v dalších krojových součástkách obdoby a nepopisuje ji ani J. Klvaňa, který uvádí: „Kordula, vesta jest z pěkného černého sukna (dříve strážnického), po pás dlouhá, na předu i na zadu zeleným hedvábím vyšívána...“⁴⁹² Popis vede k závěru, že tento starší dlouhý typ vesty se již kolem roku 1890 nenosil.

Vesta, Moravský Žižkov (E 482), r. 1860.

Cílem příspěvku bylo zhodnotit fond soukenných mužských vest ve sbírce národopisného oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti z hlediska střihu i výzdoby. Fond Slováckého muzea obsahuje reprezentativní přehled těchto krojových součástek z celého území Slovákka. Geografické pokrytí Slovákka umožnilo rozčlenit vesty podle střihové konstrukce a v několika případech tak utvořit větší územní celky s rozšířením jednoho typu či střihu mužské soukenné vesty. Analýza sbírkového fondu z let 1820–1990 s největším za-

stoupením krojových součástí z doby 1850–1950 ukázala, že stříhové konstrukce se v jednotlivých oblastech měnily zcela minimálně (Uherskohradištsko – zešíkmení stříhu šůsků) či vůbec (Kunovicko). Pro určení stáří součástek se ukázala být směrodatná výzdoba – šňůrování, knoflíky, výšivka, její barevnost a rozvinutí. Pomocným faktorem při dataci vest může být také použitá podšívká či barva nebo typ sukna. Zejména na mladších součástkách se v některých oblastech (Hornácko, Hradčovice) objevila vyšitá datace či monogram majitele.

Zásadní vývoj ve stříhové konstrukci zaznamenala oblast luhačovického Zálesí dokumentovaná na předmětech E 1077 z Kaňovic z roku 1820 a vestách E 389, E 390, E 422 z let 1880–1890 z Velkého Ořechova, které se od sebe odlišují jak stříhem, tak výzdobou a použitým materiálem, který se změnil z červeného na sukno modré barvy. Tyto předměty tak dokumentují vývoj oděvu v této oblasti, který zaznamenal A. Václavík: „*Nejstarší bruceleky byly světle modré [...] jak ještě v devadesátých letech (19. st.) jsem viděl u některých staříků na Podhradí a v Shradcích. Pozdější bruceleky byly rudě červené v různé kvalitě a odstínech [...] V letech šedesátých změnily bruceleky poněkud formu. Stojatý límeček byl zvednut až na 3 cm a vlivem měst hotovena u vrchu klopa či patka. Místo plochých mosazných knoflíčků byly po jedné straně vytočeny dvě obloučkovité výzdoby z olovených mosazných gombičků. Tento brucelek, zvaný též lajbl byl šit vždy z „višňového“ sukna. V letech osmdesátých klopa prodloužena a stojatý límeček překlopen. Místo barvy višňové, používáno tmavé karmínové, modravé neb černé a brucelek se zve již všeobecně vestou.*“⁶³

Menší stříhové změny doznaly vesty na Uherskobrodsku a v kroji hradčovickém, a to zejména na tvaru šůsků na zádech, které se z původních zaoblených špičatých proměnily na novějších kordulách po roce 1880 na obdélníkové.

Celkem bylo analýze podrobena 214 mužských soukenných vest, z celkového počtu 386 mužských kordul a kordulek deponovaných ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Studium materiálu z let 1850–1950 prokázalo až na výjimky konzervativnost ve stříhu těchto krojových součástí, která mohla být zapříčiněna řadou faktorů. Svou roli v tomto ohledu sehrála bezpochyby práce specializovaných krojových krejčí, kteří se výrobě soukenných mužských vest v jednotlivých obcích či oblastech na Slovácku věnovali. Zadavatelem práce byl zákazník, který však ovlivňoval především způsob a rozsah výzdoby.

Studie je výstupem projektu NAKI DF11P01OVV017 Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950.

Poznámky:

- 1 K l v a ň a, J.: Lidový kroj na jihovýchodní Moravě. In: *Slovensko*. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému. Praha 1901, s. 84.
- 2 Nově v 16. věku přibyla k lidovému kroji ženskému šněrovačka či živůtek.... Již tenkráté zajisté vznikly ony všeliké formy živůtků, jimž teď říkájí kordulky, laiblíky, stanky. W i n t e r, Z.: *Dějiny kroje v zemích českých II. Od počátku století 15 až po dobu bělohorské bitvy*. Praha 1893, s. 345.
- 3 Heslo vesta, bruncelek, brucelik... In: Brouček, S., Jeřábek, R., (eds.): *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, sv. 3, Praha 2007, s. 1134–1135.
- 4 J a n č á ř, J.: Staroměstský kroj v 18. století. *Věstník národopisné společnosti Československé v Praze*. 1961, č. 2, s. 15–16.
- 5 B e n e š, J.: *Vlčnovská jízda králů*. Vlčnov 1986.
- 6 P a j e r, J.: Soukenictví a tkalcovství ve Strážnici. *Národopisné aktuality* 19, 1982, č. 1, s. 37.
- 7 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, sv. 1, Praha 1918, s. 104.
- 8 M i k u l á š e k, F.: Řemeslo soukenické v Bojkovicích. *Zahrada Moravy* 4, 1927, č. 6, s. 81–83.

- 9 Ch y t i l, J.: Soukenictví východomoravské. *Naše Valašsko* 14, 1951, s. 14–23.
- 10 K o n d r o v á, M.: Textilní sbírka Slováckého muzea a její utváření. In: *Slovácko* 45, 2003, s. 9–25. K o n d r o v á, M.: Typologie textilní sbírky Slováckého muzea v Uherském Hradišti a její vyhodnocení. In: *Slovácko* 46, 2004, s. 9–45. K o n d r o v á, M.: Textilní sbírka Slováckého muzea – péče a využití. In: *Slovácko* 47, 2005, s. 9–20.
- 11 N á p l a v o v á, M.: Mužské vesty z Uherskohradištska ve sbírkách Slováckého muzea. In: *Slovácko* 33–34, 1992–1993, s. 109–115.
- 12 Vesty popisujeme z pohledu jejich nositele.
- 13 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, sv. 1, Praha 1918, s. 97–252.
- 14 J o s e f Š í m a (1859–1929). *Kreslíř a fotograf*. Brno 2009, s. 53.
- 15 K l v a ň a, J.: Prof. Jos. Šímy studie krojové ze Slovácka mor. z r. 1885–86. *Časopis Moravského muzea zemského* 14, 1914, s. 283–307.
- 16 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, sv. 1, Praha 1918, s. 173.
- 17 Fotoarchiv SM, snímky inv. č. 62 347, 62 352, 62 354.
- 18 Název kamrhol zřejmě vznikl z německého das Kamelhaar – velbloudí srst. D o b r o v s k ý, J.: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*. Praha 1821, s. 309.
- 19 K r e t z, F.: *Jak jsem sbíral*. Praha 1913.
- 20 Dokladem šátku ve vestách kroje na Uherskohradištsku jsou mimo jiné kresby Josefa Mánesa: Janek Postava z Bílovic (r. 1848) či Josefa Šímy: Matuš Novák ze Starého Města (19. 11. 1885).
- 21 Maršov byl řízeně vysídlen po velkém sesuvu půdy v roce 1966. Tamní obyvatelé byli přestěhováni do Uherského Brodu.
- 22 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, sv. 1, Praha 1918, s. 172.
- 23 B e n e š, J.: Dokumentace lidových krojů. Kroj Uherskobrodský. 1951 – rukopis.
- 24 P e t r á k o v á, B.: *Lidový kroj luhačovického Zálesí*. Zlín 2007, s. 17.
- 25 T a r c a l o v á, L.: Profesor Antonín Václavík a Slovácké muzeum. In: *Slovácko* 33–34, 1991–1992, s. 27–39.
- 26 Vývoj vest na luhačovickém Zálesí na příkladech konkrétních předmětů pojednala B. Petráková. V případě vesty z Kaňovic ze SM lze nalézt menší stříhové i výzdobné odlišnosti. P e t r á k o v á, B.: *Lidový kroj luhačovického Zálesí*. Zlín 2007, s. 18.
- 27 Srovnej – Dokumentácia ľudového odevu Úluv. <http://www.uluv.sk>
- 28 F r o l e c, V., H o l ý, D., J e ř á b e k, R.: *Hornácko*. Brno 1966, s. 167, 184.
- 29 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, sv. 1, Praha 1918, s. 194, obr. 212, s. 203, obr. 225.
- 30 F r o l e c, V.: Oděv. In: Frolec, V., Holý, D., Jeřábek, R.: *Hornácko*. Brno 1966, s. 155–281. Obrázek kamizoly na s. 160, snímek č. 175, na kterém jsou zachyceny děti z Nové Lhoty v kamizolách.
- 31 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, sv. 1, Praha 1918, s. 240–250.
- 32 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, sv. 1, Praha 1918, s. 245.
- 33 V á c l a v í k, A.: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice 1930, s. 175.

Foto:

Ladislav Chvalkovský

Mgr. Marta K o n d r o v á (n. 1979), odborná pracovnice Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se orientuje na lidový oděv, keramiku a postupně zpracovává sbírkový fond národopisného oddělení.

Men's Woolen Waistcoats (korduly) in the Collections of Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště. A Contribution to Typology of Parts of Clothes in Moravian Slovakia

A b s t r a c t

Waistcoats are among basic parts of folk clothes in Moravian Slovakia. They were worn mainly with the costumes on holidays. As casuals they were usually worn out parts of clothes worn to be finished. Their cut and ornaments determine one of the basic signs which influences regional location of each costume. In Moravian Slovakia the waistcoats were sewn in the foothill or valley areas almost exclusively from woolen cloth, in lowland areas of the Morava River and in Podluží also from silk fabrics such as satin and brocade, etc. Apart from their esthetic function woolen waistcoats were also supposed to warm up a person who wore them. Their regional occurrence is limited by mountain areas of Moravian Kopanice, Hornácko, (the older type), the lowland area of Uherský Brod, Uherské Hradiště and the lowland region of Kyjov and transitional areas of Luhačovice Zálesí and Haná Slovákco. The Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště owns one of the most comprehensive collections and self-contained collections of textile including parts of folk costumes from the whole ethnographic region of Moravian Slovakia from the period of 1820–1975. Out of the total 386 men's waistcoats the major part of the collection – 214 pieces – are woolen waistcoats.

The aim of our contribution was to analyze the cuts of men's woolen waistcoats in the collection of Moravian Slovak Museum the major part of which dates back to the years 1850–1950. The analysis of the cuts proved that the same cuts of woolen waistcoats occurred in several costume areas.

The most decisive factors for the assessment of the waistcoat type was the cut of its front parts, of the back, collar and lapels and, above all, the end of its rear parts in the shape of sort of coat-tails and we also wanted to find out what kind of development within the given 100 years these parts went through. The cut proved to be rather conservative as it changed only rarely, marginally or not at all. Waistcoats from the region of Hradčovice, Luhačovické Zálesí or from the southern region of Haná Moravian Slovakia seemed to be apparent exceptions. These went through development changes from the half of 19th century to the year 1900 which could mainly concerned the cut of coat-tails and the colours of decorations. (Hradčovice), the cut, decoration and the colour of the woolen cloth (Luhačovice Zálesí, Haná Moravian Slovakia, Moravský Žižkov). The essential factor for the development of the folk costume mainly in Hradiště region and in Uherský Brod proved to be the decoration which grew in size, in colours, in the way of decoration, such as embroidery, string decorations and embellishments, etc.

Tuchwesten („korduly“ genannt) – männliche Kleidungsstücke im Sammlungsbestand des Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště. Beitrag zur Typologie der Kleidung in der Mährischen Slowakei

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Westen gehören zu wesentlichen Bestandteilen der Volkstracht in der Mährischen Slowakei. Sie wurden vor allem als Bestandteil der Festtagstracht getragen. Bei Werktagstrachten treten die Westen nur als stark abgetragene Kleidungsstücke auf. Durch Unterschiede im Schnitt, in der Verzierung und im Material werden die Trachten der einzelnen Gebiete geprägt. In Gebirgs-, Vorgebirgs- und Talregionen der Mährischen Slowakei wurden die Männertrachtwesten fast ausschließlich aus Tuch gefertigt, während in Tieflandgebieten Pomoraví und Podluží Seidenstoffe wie Atlas, Ornat, Brokat u. a. vorgezogen wurden. Neben einer ästhetischen Funktion dienten die Tuchwesten ihren Trägern als Kälteschutz. Die Verbreitung dieser Westentypen ist auf folgende Gebiete begrenzt: Rodeackergebiet Kopanice, Hornácko (älterer Typ), Gebiete von Uherský Brod, Uherské Hradiště, Dolnácko um Kyjov sowie Übergangsbereiche von Zálesí bei Luhačovice und die Hannakische Slowakei. Das Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště besitzt eine der umfangreichsten und komplexesten Textilsammlungen, die auch Volkskleidungsstücke der entsprechenden ethnografischen Region aus den Jahren 1820–1975 enthält. Von den insgesamt 386 Männerwesten sind 214 aus Tuch gefertigt.

Unser Beitrag hat zum Ziel, Kleidungsschnitte zu beurteilen, und zwar bei jenen Tuchwesten, deren Großteil in den Zeitraum 1850–1950 fällt. Aufgrund der Analyse wurde der gleiche Westenschnitt in manchen Trachtenbezirken erwiesen.

Entscheidende Faktoren für die Beurteilung von Schnitttypen waren Vorder- und Rückenteile, Kragen, bzw. Taschen und Taschenklappen, Revers, Aufschlag und insbesondere eine Art von Rüsschen am Rückenteil. Es ging auch darum, die Entwicklung dieser Trachtenstücke in der hundertjährigen Periode zu erfassen. Von den insgesamt 28 Trachtenbezirken wurden 16 Tuchwestentypen aussortiert. Den Westenschnitt hat eine eher konservative Entwicklung geprägt, denn er hat sich minimal oder gar nicht verändert. Ausnahmen gab es nur bei Trachtenwesten aus den Gebieten von Hradčovice, Zálesí und aus dem Südteil der Hannakischen Slowakei. Diese Trachtenwesten haben sich mit der Zeit verändert – in Farbe, Schnitt und Verzierung. Eine entscheidende Rolle in der Volkstrachtentwicklung spielte jedoch (besonders in den Gebieten von Uherské Hradiště und Uherský Brod) die Ausschmückung: Vielfalt der Verzierungen, Farbenpracht, Ausschmückungsart (Applikationen, Stickerei, Schnurrenornamente u. a.).

KROJ – ŽIVÝ FENOMÉN SOUČASNOSTI

Příspěvek k problematice jeho funkce

Ludmila Tarcalová, Uherské Hradiště

Lidový oděv neboli kraj se vznikl na základě potřeb a vkusu lidu. Vznikl vždy v určitém okrsku, farnosti či panství. Jiný byl sváteční, pracovní či všední u mužů, žen či dětí. Postupem času v některých oblastech kraj zánikl, jinde podlehl městské módě, částečně byly nahrazeny výrobky továrními, čímž se odchylovaly od své původnosti. F. Kretz: *O krajích a lidovém umění v Československé republice. Brno 1927.*

Na začátku 20. století prorokovali naši osvícení badatelé a národopisní nadšenci brzký zánik kroje. Důvodů k tomuto tvrzení nebylo jistě málo. Píše se však jedenáctý rok 21. století a je zřejmé, že obavy z úplného vymizení kroje byly liché. Míra oblékání je sice omezená, ale kraj v mnoha vesnicích a v městech zůstává živým fenoménem. Na celém Slovácku se dosud traduje oblékání kroje. Oproti jiným regionům Moravy, kde kraj většinou ustrnul v určitém stádiu vývoje, na jihovýchodní Moravě a v podstatě na celém Slovácku dosáhl kraj největší různorodosti. Základní typy krajů se shodují se základními etnografickými regiony. Jen v některých obcích v rámci oblasti zaznamenávají kraj drobné odchylky. Skladba oděvních součástí byla daným prvkem pro zařazení do určitých typů, které specifikoval Josef Klvaňa.¹ V rámci početných typů se vytvářely varianty, kde byly určujícími znaky – materiál, střih, výzdoba, tkanina, krajka, aplikace, šňurování, výšivka, barevnost. Z těchto se pak v rámci jednoho typu vyčleňovaly druhy – dětský, ženský a mužský nošený při různých příležitostech. Diferencovanost lidového oděvu můžeme sledovat již na rozhraní 17. a 18. století, jak se dovídáme z archivních pramenů.² V první polovině 19. století je ve vrcholné fázi svého vývoje. Napomohla tomu řada faktorů, jako zrušení nevolnictví, vzrůstající hospodářská úroveň měst i vesnic, rozšíření řemeslné a později textilní výroby, vliv módy, způsob zaměstnání obyvatelstva, jeho stavovská, sociální a třídní příslušnost. I když se nošení kroje udržuje až do současnosti, svou existenci uchránily pouze kraj sváteční, slavnostní, částečně polosváteční a příležitostně obřadní. Nejkratší životnost měly kraj všední, a pak všechny oblékané v zimě a v létě. Kraj oblékané do dnešních dnů uchovávají řadu funkcí, mnohé z nich je z různých důvodů ztratily, jiné jsou inovovány, nebo na sebe přijaly nové funkce.

Více než před čtvrt stoletím se funkcí kraj, jak v rovině teoretické tak i praktické, zabývali přední národopisní badatelé – Petr Bogatyrev,³ Václav Frolec,⁴ Antonín Václavík⁵ a řada dalších. Stali se autory nejdůležitějších studií zkoumající kraj z hlediska jeho četných funkcí. Především Petr Bogatyrev,⁶ který byl zastánce a představitel funkčně strukturální metody, ve svém pojednání o kroji ukázal, že lidový oděv, mající svoji formu, je i nositelem několika funkcí, které se mohou strukturálně měnit; může dojít ke změně dominantnosti a hierarchie funkcí. Zánikem nebo změnou jedné funkce se nevytratí celá struktura. Ztrátou staré funkce získává novou s novým posláním. A právě na tyto teoretické poznatky o funkčnosti v lidovém oděvu navazuje naše studie zpracovaná na základě materiálu z jihovýchodní Moravy.

Původní funkce kraj

Pokud budeme mluvit o původních funkcích kraj, máme na mysli období největšího rozvoje kraj, druhou polovinu 19. století. Prvotní funkcí kraj, sestaveného z různých oděvních součástí, byla funkce **praktická**. Oblečení vždy sloužilo jako ochrana proti nepřízní počasí v různých geografických a klimatických podmínkách. Zatímco pracovní kraj byl

založen na své užitkové funkci, na svátečním oblečení byla vidět lokální různost a ještě větší sociální diferencovanost. Obřadní kroj se svými ojedinělými atributy si udržel své typické prvky odpovídající lokální obřadnosti.

V rámci místní komunity byla důležitá funkce **sociální a třídní**. Především jednotlivé vrstvy nejen vesnických (chalupník, sedlák, hofer, žebrák, selka, služka, pacholek), ale i městských obyvatel byly poznamenány svým oblečením. Rozdílnost tkvěla v použití materiálu k ušití kroje, v dražších materiálech, které si pořizovali bohatší; i počet krojových součástek byl ukazatelem sociálního zařazení. Tím byly dány i odlišnosti ekonomického a sociálního postavení jednotlivce či regionu. Řadu cenných zpráv o tom, kolik kterých součástek která sociální vrstva vlastnila, nebo co v pozůstalosti u jednotlivých žen a mužů zůstalo, nám mohou prozradit především pozůstalostní inventáře mužů a žen z jednotlivých sociálních skupin. Pozůstalostní inventáře přesně označovaly nejen počet, ale i druh a materiál, ze kterých byla oděvní součástka šitá a v jaké hodnotě. Např. v pozůstalosti Barbory Masařové, hoferky ze Starého Města v roce 1774 zůstal „1 kožuch, 1 kordulka, 1 fěrtoch, 2 šatky,“ a nebo Anna Juříková, vdova po kováři ve Starém Městě, měla ve své pozůstalosti v roce 1783 „1 ženský kožuch, 2 fěrtochy, 2 kordulky, 9 ženských šatek.“⁶⁷ Ještě v polovině 19. století je možné nalézt v některých pozůstalostních inventářích seznamy několika málo kusů šatstva, neuvádí se však sociální původ majitele. V inventáři po zemřelém Pavlu Tomášů z Boršic u Buchlovic v roce 1853⁶⁸ se dochovalo „na šatstvu: kožuch, halena, klobouk, kordulka, nohavice soukenný, spodní gatě, košula denní, boty.“ V seznamu šatstva po Kateřině Kožuvské z Břestku z roku 1853⁶⁹ zůstalo kromě jiného „jeden kožuch starý. Jeden černosoukenný obchodený kabátek, jeden lněný fěrtoch starý, jedny bavlněné rukávce, jedny staré boty, jeden šátek bavlněný černokvětovaný, více všedních šatů se dalo chudíně.“

Lidový oděv byl pro jednotlivé národopisné regiony jihovýchodní Moravy a často i pro jejich obce hlavním rozlišovacím znakem. Od dob, kdy Josef Klvaňa rozdělil na Slovácku kroje do 28 okrsků, typ kroje a jeho krojové doplňky se staly na jihovýchodní Moravě znakem, který prozrazoval identitu jednotlivce, **lokalitu**, popř. **farnost či region**. K rozpoznání posloužil střih, barevnost, výšivky, úvazy šátků, mnohdy nepatrné odlišnosti rozeznali jen obyvatelé jednotlivých obcí.

Reprezentační i lokační funkci měly kroje z Bilovic a z Lipova při promoci absolventů na VUT v Brně v roce 2011. Foto S. Mach.

Znakovost kroje byla silnější především v minulosti, neboť se kroj oblékal každodenně. Antonín Václavík o znakovosti píše: „*I když oděv vychází ze starších jednodušších a jednotlivějších forem, přece jenom ve výzdobě, v materiálu i v barvách se přesně a přísně odlišuje. Tyto odlišnosti jsou kvalitativní i kvantitativní a nutno jim rozumět jako znakům, rozrůznujícím pohlaví, stáří a počestnost, nedospělý, dospělý, odvedený, zasnoubený, mládenec bez poctivosti, ženatý, vdovec.*“⁴⁰ Těmto znakům rozuměl nejen ten, kdo oblékal kroj, ale celá venkovská či městská komunita. Určoval přesně **pohlaví** mužů, žen a dětí, muži nikdy v reálném životě nebrali na sebe ženské oděvní součástky a opačně.

Oblékání kroje bylo také znakem **stáří**, kterému příslušely obvykle tmavší krojové součástky, u svobodných a mladých převládaly barvy světlejší. Důležitá byla **stavovská** znakovost kroje, která určovala rozdíl v oblékání jednotlivých životních stavů (např. vdova, vdaná, svobodný, nevěsta, stárka, mlynář, rychtář apod.). Konkrétní prvky v odívání konkretizovaly rysy každého jednotlivého stavu. **Barevnost** sehrávala roli nejen věku, ale i svátečnosti a obřadnosti.

Důležitý znak kroje představovala i **normativnost**. Ten, kdo se do kroje oblékal, ovládal zákonitost jeho oblékání. Krojové součástky vdané ženy nepříslušely svobodným, které nosily čepce, odlišně se česaly, bylo jich možné rozeznat jiným úvazem šátku. Vdaná si neoblékala krojové součástky světlých barev, svobodná matka nosila oděvní součástky již jako vdaná žena. Při oblékání do kroje se nikdy nekombinovaly součástky dvou typů nebo druhů kroje. Nevěsta si oblékala bílé krojové součástky, neboť bílá barva byla znakem panenství a mravní čistoty, tzv. nepoctivá nevěsta chodila oblečená jako vdaná žena. V průběhu liturgického roku bylo nutné dodržovat v oblékání nepsané normy barevnosti, především v době adventu a půstu. Ženy oblékaly svrchní součástky tmavších tónů, bílé oblečení (původně smuteční) se vlivem církevních slavností stalo barvou slavnostní a obřadní.

Kroj nebyl posuzován jen po stránce praktické, ale byl rovněž záležitostí hodnocenou z hlediska **estetického**. Tuto myšlenku preferoval především Petr Bogatyrev, který píše, že „*kroj je v mnohem větší míře určen nositelem. Podle nositele můžeme určit jeho sociální postavení, jeho kulturní úroveň, vkus. Nositel se stará o to, aby souhlasil s krojem okolí. Vkus se projevoval především na harmonické zdobnosti.*“⁴¹ V tomto tvrzení navazuje na Bogatyreva i Antonín Václavík, který kladl důraz také na funkci **reprezentativní**, která s estetickou úzce souvisela. „*Lidový artefakt [v tomto případě kroj] je výtvarně z našeho hlediska estetického nejhodnotnější tehdy, vychází-li z osvědčených tradičních prvků, barev, technik i z četných vztahů, jimiž se artefakt zapojoval do životních procesů. Předpokládá, že čím více funkcí, tím větší zdobnost.*“⁴² Vlastní funkci estetickou zastupovala funkce reprezentativní.

Ve svém bádání nezapomněl ani na důležitou funkci **národní**, která v první čtvrtině 20. století sehrála velkou roli. Měl za to, že z historických i soudobých funkcí vystupovala do popředí funkce národní, regionální, etická a estetická. Do-

Oblékání do kroje starosty obce při povolování hodů je znakem reprezentativnosti a potvrzením stavovského statusu. Velehrad 2011. Foto Z. Skalička.

mníval se, že tyto dvě poslední neměly v jeho době již té závaznosti, jak tomu bylo dříve.¹³ Nakolik se uvedené funkce kroje dochovaly a mají platnost i v současnosti, se pokusíme zhodnotit v následujícím pojednání.

Současná funkce kroje

Na začátku 21. století se obyvatelé měst a vesnic na Slovácku každodenně oblékají do civilního oblečení, které má především praktickou a estetickou funkci. Nerozlišuje se vesnický oděv od městského, mnohdy ani všední od svátečního či příležitostného – sportovního, společenského apod. Kroj jako denní oblečení se zcela vytratil. Každodenně je oblékán kroj na Slovácku (hlavně na Kyjovsku, Strážnicku a Podluží) jen u nejstarší generace žen. Mladá a střední generace pak obléká příležitostně kroj sváteční. Jedná se předně o děti k prvnímu sv. přijímání či biřmování. Zřídka se do kroje oblékají snoubenci ke svatbě (obvykle zanícení členové folklorního souboru či vesnické hodové chasy). Právě tyto příležitosti poskytují možnost sledovat nejdůležitější funkce kroje, jeho omezené a zaniklé funkce v současnosti.

Ze současného lidového oděvu zcela vymizel **sociální** aspekt. Po roce 1948 se v důsledku proměn v socioprofesionální struktuře dnešní vesnice vytratil sociální a třídní znakovost lidového oděvu. Přestože se obléká k jednotlivým příležitostem během roku jen sváteční a obřadní kroj, zůstává stále velmi důležitá **funkce stavovská**. U jednotlivých nositelů jsou znakem této funkce především krojové doplňky a jejich barevnost. Velmi těžší bychom hledali vdovu oblečenou v kroji „počernu“, i když se starší ženy k pohřbům oblečou do tmavých krojových součástek. Při slavnostních příležitostech ale jasně rozeznáme vdanou ženu od svobodného děvčete, a to jak úpravou hlavy (vdaná má obvykle čepce), jiným úvazem šátku či celým typem oblečení. Svobodný mládenec se ve všech subregionech Slovácka odlišuje od ženatého muže kosírkou za kloboukem či beranicí, na Uherskohradištsku vyšíváním šátkem v kalhotách. Na severním Kyjovsku nosí svobodný chlapec na kordule dlouhou stuhu *zápinku*, ženatí jen krátkou. Z celé oblasti Slovácka bychom mohli uvést nespočetné příkladů. Stejně tak je mnohdy honosnější oblečení stárky. Na Uherskohradištsku obvykle obléká přední sukni z nejnovějšího materiálu, pořizuje si nové vyšívání na rukávce a mnohé nosí na hlavě věneček. Stárek se odlišuje od ostatních chlapců větší voničkou na klopě, typem pokrývky hlavy, počtem kosírků za kloboukem a dalšími krojovými doplňky. Právě při hodových obřadních obchůzkách poznáváme, že v mnoha krojových okrscích či obcích se dodnes uchovala řada původních krojů a krojových součástek, jejichž opatrovateli jsou zástupci starší generace, kteří dbají na dodržování oděvních tradic. I přesto, že některé krojové celky jsou doplňovány novými prvky, forma kroje zůstává stabilní. I dnes může plnit **prestižní funkci**, o což jde nejen stárkám a stárkům, ale i všem hodovým účastníkům.

Vedle již vzpomenuté znakovosti sociální, třídní a stavovské je kroj stále znakem **pohlaví a stáří**. Mužský, ženský a dětský tradiční oděv je natolik identický, že znakovost pohlaví se po dlouhá léta svého vývoje nemohla změnit. Stáří nositele identifikuje kroj jen v rámci ojedinělých příležitostí k oblékání současného kroje. Na jižní Moravě, v oblasti Podluží a Kyjovska, je procento do kroje oblékaných starších žen větší (méně již mužů) než na jihovýchodní Moravě. Oblečení starší a mladší vdané ženy, anebo staršího a středně starého

Dodržování norem v oblékání kroje v současnosti dokazuje kroj svobodné matky, která si nevzala pentlík, ale uvázala turecký šátek. Rohatec 2010. Foto převzato z webové stránky obce Rohatec.

ženatého muže se neprojevuje nijak kontrastně. Tradiční oblečení starší generace je v současnosti prezentováno přehlídkovými příležitostmi v různých obcích na Slovácku (Kunovice 1997, Podolí 2003, Boršice u Blatnice 2009, Slavkov 2010, Dolňácké slavnosti v Hluku 2008, Slováký rok v Kyjově – několik ročníků po sobě, Slováké slavnosti vína – několik let po sobě). Všechny součástky, které vypovídají o znakovosti stáří, nositelé odložili v rámci vývoje kroje v období druhé poloviny 20. století.

Funkcí, kterou však dosud kroj nejvíce vyniká, je znaková funkce příslušnosti – **lokality farnosti či regionu**. Ve srovnání s minulostí, kdy se funkce lokální příslušnosti promítala do

všech druhů tradičního oděvu, v současnosti je těžištěm regionální funkce jen sváteční, částečně obřadní kroj, neboť není tolik příležitostí k oblékání kroje k událostem mimo obec, jako byly v minulosti trhy, jarmaky, poutě, sjezdy různých sdružení a spolků, církevní a státní oslavy. Přesto zůstávají v rámci celého území naší republiky stále rozlišovacím znakem obce či regionu. I dnes odrážejí jednotlivé typy krojů charakteristické svým stříhem, materiálem, výšivkou, úvazem šátku a řadou dalších krojových doplňků lokality, do jisté míry i mentalitu té které oblasti. Odlišnosti a různorodost vznikaly vcelku na malém území, o to těžší je rozeznat typ kroje a jeho místo. S novými možnostmi a příležitostmi (krojové plesy, poutě, folklorní slavnosti, kterých je v během roku nespočet) má kroj nezastupitelnou funkci **znaku** lokální příslušnosti. Především při jevištních vystoupeních je původnost předváděných krojů ohrožena řadou rekonstruovaných krojů, kde stříh a materiál nekopíruje originál. V tom případě již není možné tento pódiový oděv nazvat krojem, neboť ztrácí svoji

původní funkci jako znaku příslušnosti k určité lokalitě či konkrétnímu místu.

Zdálo by se, že kroj již nemůže mít v současnosti funkci **normy**. Je pravdou, že mnohé jevy v oblékání, které tuto funkci v minulosti měly, se vytratily. Důvodem zániku normativnosti je příležitostné oblékání kroje, což způsobuje ztrátu pravidel v jeho oblékání. Norma pro svobodné se lišila od vdaných a ženatých, což se dnes může projevit jen při slavnostech během roku, částečně při rodinných oslavách. Ke svatebnímu obřadu v kroji konanému v posledních letech, kdy nevěsta šla „po bílu“ ve věnci, věnečku či v pentlení, nikdo z vesnické komunity nepřemýšlel o patričnosti či nepatričnosti oblečení nevěsty. S každodenním zánikem oblékání do kroje je normativnost zakotvená v každém jednotlivci samočinně oslabována. Přesto se dodnes najdou příklady pozitivního i negativního přístupu k normativnosti v oblékání do kroje. Stárek v Buchlovicích, který již měl dítě, neváhal vzít na sebe stárkovskou funkci a obléct se jako svobodný chlapec s kosírky za beranící a kapesníčkem v průstřihu kalhot. Na rozdíl od svobodné matky v Rohatci, která se k hodům oblékla do šátku jako vdaná a šla spolu s chasou. Vytýkat chybu ve volbě oblečení je dnes velmi obtížné, neboť nežité zákonitosti jsou nepochopené a obecně vnímané za nepodstatné.

Kroj, který se dnes příležitostně obléká, si uchovává funkci více **užitkovou** než **praktickou** (chrání tělo) a představuje funkci **estetickou a reprezentativní**. Mužský kroj se udržel

v nezměněné podobě podstatně lépe než kroj ženský, takže jeho hodnota nijak výrazně výtvárně nepoklesla. Kroj ženský se vyvíjel (ke své škodě) v celkovém vzhledu a praktičnosti. Od konce 19. století bylo všední a polosváteční oblečení daleko pružnější; kroj se lépe adaptoval, byl schopen přijímat netradiční materiály a přizpůsobovat se po stránce stříhové obecně normě než oblečení reprezentační (jupky, kacabajky, sukně z flanelu, sametu, tištěné zástěry). Ke změně slavnostního kroje přispěly továrně vyrobené krajky a nové materiály. Ženský kroj ovládaly umělé tkaniny, pestrobarevné těžké brokáty. Jestliže se dříve nosily přední sukně ze splývavých vlněných, kašmírových a atlasových látek, těžší materiály způsobily to, že se pod svrchní sukně, kvůli jejich tvaru, začaly přibírat silně naškrobené spodnice. Další velmi podstatnou změnou bylo zkrácení délky sukní. Původní délka sukní sahala do poloviny lýtek, v některých oblastech i ke kotníkům. Díky továrně vyráběné obuvi se změnila celá stavebnost kroje. V druhé polovině 20. století měla na kroj vliv především městská móda; způsobila úpadek vkusu projevovaný předimenzováním některých krojových součástek a přemírou zdobení. Negativní trendy nebyly ve všech jednotlivých národopisných regionech stejné. Vlasta Svobodová zmiňuje vztah lidového kroje a stylové módy v odívání. Podle ní má ovlivňování svoje kořeny v období, kdy móda měšťanů a řemeslníků působila na oděv rolníků a poddaných, což vyplývalo ze vzájemného styku těchto společenských vrstev. Také společenská funkce odívání nesla v mnohém ohledu společné rysy, zejména v oblasti společenské reprezentace.¹⁴

Přes uvedené změny si mužské, ženské i dětské tradiční odívání dodnes udrželo především **reprezentační funkci**. Nositelé kroje nepovažují jeho oblékání za závazné a kroj využívají k výjimečným příležitostem. Přesvědčují nás o tom každoročně pořadatelé slavností, stejně jako starostové obcí při povolování hodů, kteří si v posledních deseti letech k významným akcím oblékají zapůjčený nebo vlastní nově pořízený kroj. Jejich funkce tak získává na důstojnosti a reprezentativnosti daného okamžiku celé akce. Oblékáním kroje je také potvrzením **společenského statusu** nositele.

Kroj stále tvoří nedílnou součást lidové kultury a má v současné době své nositele. Jsou to především mladí lidé z hodové chasy a vesnické skupiny, scházející se při příležitosti výročních slavností (dožínky, hody, živý betlém). Pokud se bude kroj oblékat k rodinným, výročním, státním či církevním slavnostem, můžeme předpokládat i delší životnost zvyků a obyčejů. U obřadních obchůzek, k nimž se dnes kroj přestal oblékat, nabývá obchůzka jiné podoby (velikonoční klepání, šlaháčka).

Na závěr můžeme naše poznatky o funkcích lidového oděvu s výzkumy, které prováděl na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století v jihomoravských vesnicích Václav Frolec. V tomto období zůstal „*lidový kroj především znakem lokální příslušnosti obyvatel a plní reprezentativní funkci vesnického společenství navenek. V současném období se těžiště regionální funkce lidového kroje přesouvá do roviny svátečního kroje.*“¹⁵ I po třiceti letech, na začátku 21. století, je z původních funkcí nepřehlédnutelná funkce **reprezentativní**, nejen na území dané obce, regionu, ale i celé země. Na základě tohoto faktu plní lidový oděv i funkci **národní reprezentace**. Přes změny, které vidíme v oblékání krojů, dodnes zůstala závazná lokální **znakovost a normativnost kroje**, a to nejen u krojů nošených o svátcích a slavnostech, ale i u těch, jež se využívají k jevištní prezentaci. Zcela se vytratila sociální a třídní funkce, hodně je potlačena i funkce stavovská, a to v důsledku proměn v socioprofesi struktuře obyvatelstva.

Lidový oděv vždy vyrůstal z praktických a estetických potřeb lidu a byl součástí jeho života. Ani dnes neztrácí vazbu k životu, přetrvává věky a zůstává fenoménem, který spojuje minulost se současností. Má své nositele, kteří oblékají kroj s hrdostí a důstojností. K tomu všemu přispívá síla tradice nejen v obcích, ale i malých městech jihovýchodní Moravy. Díky nim se stal lidový oděv výjimečným a specifickým projevem současného lokálního společenského a kulturního života.

Poznámky:

- 1 K l v a ň a, J.: Lidové kroje na moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, díl I. Praha 1923, s. 97–252.
- 2 J e ř á b k o v á, A.: Odívání. In: Josef Jančář a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid*. Brno 2000, s. 116–158.
- 3 Prof. PhDr. Petr Bogatyrev, DrSc. (1893–1971), sovětský etnograf, čestný doktor Univerzity Karlovy v Praze, Univerzity Komenského v Bratislavě. Věnoval se problémům teorie etnografie a folkloristiky, především změnám funkcí etnografických a folkloristických jevů. Podle Bogatyreva jsou změny ve struktuře funkcí etnografických jevů důležitější než změny jejich forem.
- 4 Prof. PhDr. Václav Frolec, DrSc. (1934–1992) zkoumal lidový oděv a jeho funkce v jihomoravských vesnicích. Jeho práce byly součástí monografií, vydal samostatné studie a rozhlasové a televizní relace.
- 5 Prof. Antonín Václavík (1899–1959) se funkcemi kroje zabíral v populárních přednáškách konaných v kurzech Zemské rady osvětové moravské v letech 1946–1948 a věnoval se problematice obnovy lidového kroje. „Příspěvky směřovaly k syntetizující práci o lidových uměleckých textiliích, v níž vyložil své podnětné názory na otázky geneze lidového umění, zejména předpoklad, že povstalo z racionálního i iracionálního zabezpečení života prací a obřadem, jak to formuloval také v samostatné práci vydané až posmrtně.“ (J e ř á b e k, R.: *Antonín Václavík*. Strážnice 1991, s. 2).
- 6 B o g a t y r e v, P.: Kroj jako znak. Funkční a strukturální pojetí v národopisu. In: *Souvislosti tvorby: cesty k struktuře lidové kultury a divadla*. Praha 1971, s. 109–114.
- 7 J a n č á ř, J.: Staroměstský kroj v 18. století. *Věstník Národopisné společnosti československé*, 1961, 2, s. 15–16.
- 8 OSUH Uherské Hradiště i. č. 587.
- 9 OSUH Uherské Hradiště i. č. 587.
- 10 V á c l a v í k, A.: Několik poznámek k problematice lidového kroje. *Věci a lidé* 3, 1951–1952, s. 6.
- 11 B o g a t y r e v, P.: c. d., s. 110.
- 12 V á c l a v í k, A.: c. d., s. 20.
- 13 Tamtéž, s. 20.
- 14 S v o b o d o v á, V.: Sociální funkce v kroji a módě na současné vesnici. In: *Životní prostředí a tradice*. Brno 1975, s. 120. (Lidová kultura a současnost, sv. 9).
- 15 F r o l e c, V.: Lidový kroj jako znak lokální příslušnosti obyvatel současné jihomoravské vesnice. *Národopisné aktuality* 17, 1980, s. 205–216.

Literatura:

- B o g a t y r e v, P.: Kroj jako znak. Funkční a strukturální pojetí v národopisu. In: *Souvislosti tvorby: cesty k struktuře lidové kultury a divadla*. Praha 1971, s. 109–114.
- F r o l e c, V.: Lidový kroj jako znak lokální příslušnosti obyvatel současné jihomoravské vesnice. *Národopisné aktuality* 17, 1980, s. 205–216.
- H y n k o v á, H.: Oblečení. *Československá vlastivěda, díl III. Lidová kultura*, s. 141–185.
- J a n č á ř, J.: Staroměstský kroj v 18. století. *Věstník Národopisné společnosti československé*, 1961, 2, s. 15–16.
- J e ř á b k o v á, A.: Odívání. In: Josef Jančář a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid*. Brno 2000, s. 116–158.
- K l v a ň a, J.: Lidové kroje na moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*, díl I. Praha 1923, s. 97–252.
- L u d v í k o v á, M.: Funkce kroje v současné jihomoravské pohraniční vesnici. In: *Životní prostředí a tradice*. Brno 1975, s. 124–127. (Lidová kultura a současnost, sv. 9).
- S e i f r t o v á, Š. (ed.): *Rekonstrukce slavnostního kroje a možnosti její aplikace v praxi. Hanácké Slovácko, jeho tradiční oděvní kultura, současnost*. Hustopeče 2009.
- S k o p o v á, K.: *Lidový oděv v České republice*. Sdružení přátel folkloru v Brně a NÚLK ve Strážnici, 2004.
- S v o b o d o v á, V.: Sociální funkce v kroji a módě na současné vesnici. In: *Životní prostředí a tradice*. Brno 1975, s. 120–123. (Lidová kultura a současnost, sv. 9).
- V á c l a v í k, A.: Několik poznámek k problematice lidového kroje. *Věci a lidé* 3, 1951–1952.

Costume – a Live Phenomenon of the Present. A contribution to the problems of its function

A b s t r a c t

More than a quarter of a century ago the problems of costume on both theoretical and practical levels was dealt with by prominent ethnographers – Petr Bogatyrev, Václav Frolec, Antonín Václavík and many others. They became the authors of the most important studies examining a costume from the point of view of its numerous functions. Mainly Petr Bogatyrev showed in his study that a costume with its form also bears several functions which may vary and there may be a change of dominance and hierarchy of functions. Termination or change of a function does not mean the disappearance of the whole structure. If the old function ceases to exist it is replaced by a new one with a new function.

On the turn of 19th and 20th century a costume had a practical, social, class, estate functions as well as it revealed the identity of its wearer, it was a symbol and a standard, it had esthetical, representative but also political function. Even today a costume represents an inseparable part of folk culture and it has its wearers. By wearing a costume they fulfill a function of national representation. A costume which is worn remains to be admired and honored by its owners for its esthetical values and in many cases it is newly purchased. Despite the changes in fashion a costume remains to be an obligatory local mark and standard which holds true not only for the costumes worn on holidays and festivals but also for the costumes used for stage presentation. This is supported by a strong tradition not only in villages but also in little towns of south-east Moravia. Thanks to that fact a costume has become an exceptional phenomenon of the present-day local social and cultural life.

Trachten als lebendiges Phänomen der Gegenwart. Beitrag zur Problematik der Funktionen von Tracht

Z u s a m m e n f a s s u n g

Vor mehr als einem Vierteljahrhundert befassten sich bedeutende ethnographische Forscher Petr Bogatyrev, Václav Frolec, Antonín Václavík und mehrere weitere bedeutende ethnographische Forscher mit der Funktion von Tracht, und zwar in theoretischer als auch praktischer Hinsicht. Sie wurden zu Autoren wichtiger Studien, in denen vielfältige Funktionen der traditionellen Trachten erfasst wurden. Petr Bogatyrev berichtet in seinem Aufsatz über einige Funktionen der Volkstrachten, die sich in ihrer Struktur auch verwandeln können. In der Dominanz und Hierarchie der Funktionen kann eine Änderung auftreten. Ändert sich oder erlöscht eine Funktion, verschwindet damit nicht die ganze Struktur. Mit Verlust einer alten Funktion tritt eine neue mit neuer Berufung auf.

An der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert hatte die Volkstracht eine praktische und soziale Funktion. Sie verriet die Identität ihres Trägers, war Zeichen der Standeszugehörigkeit und erfüllte eine gewisse Norm. Darüber hinaus besaß die Tracht auch eine ästhetische, repräsentative und politische Funktion. Noch heute stellt die Tracht einen untrennbaren Teil der Volkskultur dar und ist als Ausdruck der heimatlichen Gesinnung anzusehen. Für ihre ästhetische Qualität wird die Volkstracht bewundert und von ihren Trägern beachtet und gepflegt. Manche Leute beschaffen sich neue Trachten. Trotz vielen Veränderungen im Bereich der Kleidermode ist die verbindliche lokale Emblematisierung sowie die Normative der Volkstracht erhalten geblieben, und zwar nicht nur im Falle der Festtagstrachten, sondern auch bei jenen, die im Alltag getragenen werden. Dazu trägt eine tiefe Tradition in den Gemeinden und Kleinstädten Ostsüdmährens bei. Dadurch wurde die Volkskleidung zum außergewöhnlichen Phänomen unseres gegenwärtigen örtlichen Gesellschafts- und Kulturlebens.

HUDEBNÍ NÁSTROJE VE SBÍRKÁCH SLOVÁCKÉHO MUZEA V UHERSKÉM HRADIŠTI

Petr Číhal, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Hudební nástroj od nepaměti spolu s výrobcem tvoří důležitou část hudební kultury. Odráží se v nich vliv okolního prostředí a společenské podmínky, které člověka v průběhu let formovaly.

Pozornost etnografického oddělení Slováckého muzea při rozšiřování svých sbírek byla a stále je upřena především k lidové výtvarné kultuře, keramice a oděvu, což je vzhledem ke specializaci jednotlivých zaměstnanců přirozené. Hudební nástroje spjaté s lidovou hudební kulturou tak zůstaly v porovnání s jinými sbírkovými akvizicemi spíše na okraji zájmu. Jejich získávání probíhalo spíše příležitostně, o čemž se lze přesvědčit v přírůstkových knihách etnografického fondu. V průběhu let se podařilo získat především hudební nástroje, které se v jednotlivých subregionech Slovácka a zejména v přilehlých lokalitách Uherského Hradiště vyskytovaly, avšak jejich původ nemusel vždy s touto oblastí souviset.

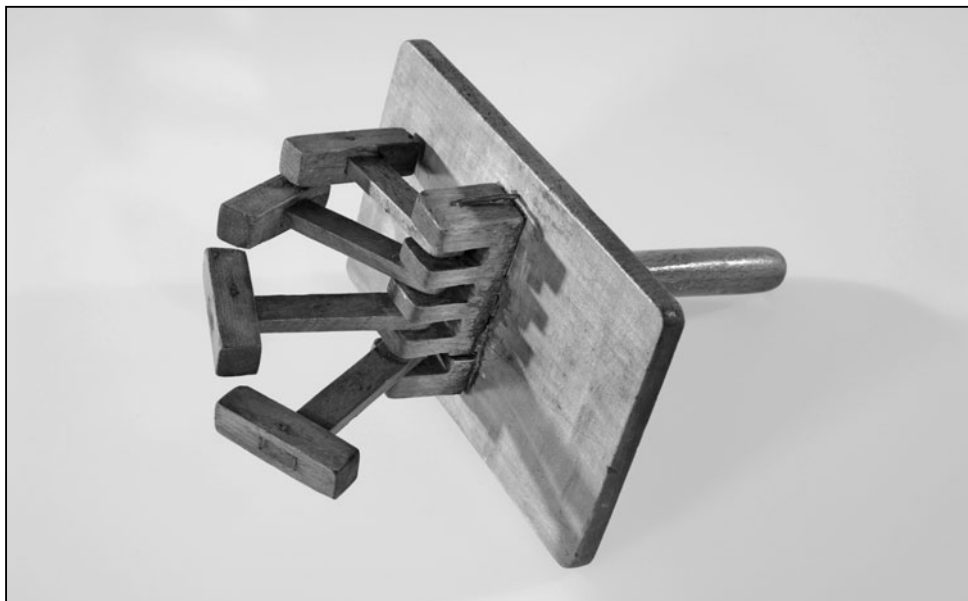
O hudebních nástrojích ve sbírkách Slováckého muzea dosud nebylo v literatuře pojednáno. Příspěvek si klade za cíl rozdělit je podle organologické systematiky a zpracovat pro další badatele jako podrobný katalogizační popis fondu hudebních nástrojů.

Idiofony

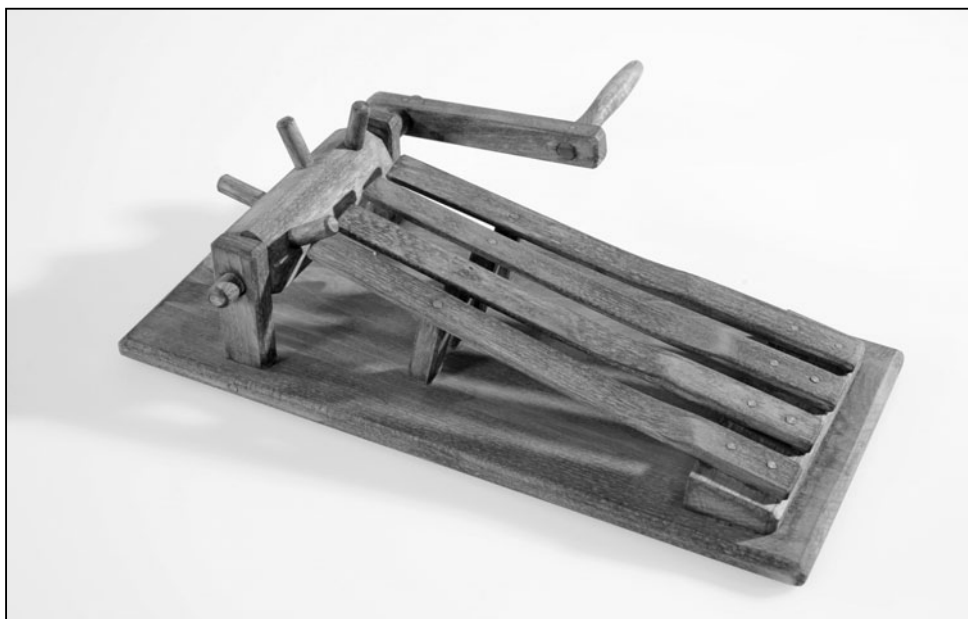
Základní definice podle organologa Pavla Kurfürsta uvádí, že idiofon je hudební nástroj, jehož oscilátor¹ je tvořen tělesem, které není strunou, membránou nebo plátkem aerofonu.² V etnografických sbírkách muzea patří do této skupiny celkem jednašedesát instrumentů, především klepače, řehťačky, valchy či trakaře používané při velikonoční obřadní obchůzce chlapců (tzv. hrkačů). Klepač je zpravidla sestaven z dřevěné klepací desky s jedním nebo více kladivý, jejichž ramena jsou otočná kolem společné osy a mechanicky spojena s deskou.³ Ve sbírkách se jich nachází jednadvacet, přičemž devatenáct má jen jedno kladivo. Jejich délka se pohybuje v rozmezí 12,5–27,5 cm. Klepače (E 108, získán darem; E 109, koupěn od J. Sarguláka z Držkové) jsou vyrobeny z bukového dřeva, u prvního je v rukojeti malá dírka, druhý je navíc zdoben dvěma hnědými hvězdice-mi vyrytými v kruhu, na rozdíl od klepače (E 145, získán darem od Vladimíra Lapčíka, žáka obecné školy z Kněžpole), který je na povrchu bez zdobení. Dřevěná deska klepačů (E 8064; E 8065; E 8066, koupěny od Jana Wintra ze Strání) je zakončena ve tvaru srdce, má přibližně stejný rozměr (cca 19 x 7,5 cm) a podobný způsob opracování, můžeme tedy uvažovat o jednom výrobcu. Stejně tak můžeme usuzovat u tří klepačů (E 26.119; E 26.120; E 26.121, koupěny od Marka Hejdy ze Starého Města), které mají téměř stejné rozměry, obdélníkovou desku zakončenou do tvaru srdce a vyřezávanou ručku připevněnou ke kladívku dřevěným kolíkem. Bez použití hřebíčků jsou jednotlivé části exempláře spojeny pouze čepy (E 16.275, koupěn od Josefa Hejdy ze Starého Města). Po obvodu je ozdoben dvěma soustruženými rýhami a kladívko má tvar soudku. Na desce je vypálen název *ÚLUV* (Ústředí lidové umělecké výroby) a motiv holubice, které prozrazují původ nástroje. Z této skupiny se především kvůli klikovému systému a většímu rozměru vymyká věžní klepač (E 21.454, koupěn od Josefa Hejdy ze Starého Města, který je zároveň jeho výrobcem). Je opatřen šesti kladivý na péru a válcem s dvanácti ostny, který je poháněn klikou. Vrchní deska je v místě kontaktu s kladivý opatřena plechem. Tělo kvádrového tvaru je opatřeno čtyřmi nohami (délka 85 cm, šířka 35,5 cm, výška 68 cm). Tyto klepače

bývaly umístěny na věžích kostelů. Klepačí deska u klepače (E 28.473, dar Bohuše Mlýnka z Kuželova) se skládá ze dvou částí (jedná se buď o překližku, nebo podýhované lišty), kladívko je k vyřezávané ručce připevněno dřevěným čepem. Kolekci šesti klepačů (E 30.216 až E 30.221) získalo Slovácké muzeum darem od Cyrila Fukse z Rybáren (městské části Uherského Hradiště). První z této řady (E 30.216) tvoří úzká obdélníková klepačí deska středem prostoupena kulatou ručkou, která je zakončena pohyblivým hranatým kladívkem. Klepač je poškozen a z obou stran zalátován plechem. Druhý nástroj (E 30.217) má desku se zaoblenými rohy, jejíž středem prochází soustružená ručka se stejně opracovaným kladívkem s dvakrát lehce zúženým průměrem. Třetí klepač (E 30.218) je tvořen z překližkové desky, do které je vsazena ve čtvercovém výřezu kulatá soustružená ručka zakončená pohyblivým kladívkem, jejíž osu představuje šroub s maticí. Další klepače (E 30.219; E 30.220) mají širší obdélníkovou desku, kterou prochází kvádrová zužující se ručka, na jejímž konci je zářez, ve kterém je vsazeno malé kladívko. Stejný popis má také poslední nástroj (E 30.221), pouze obdélníková deska je naprasklá. Klepač (E 31.289, dar Josefa Jančí z Uherského Hradiště) je sestaven z oválné desky s držadlem a k ní hřebíkem připojeného pohyblivého dřevěného kladívka, nástroj je navíc lakovaný. Podobně oválnou, mírně profilovanou desku má také klepač (E 33.141, dar Radka Šipky z Bílovic), který je navíc na obou stranách zpevněn kovovým proužkem se čtyřmi vruty. Kladivo bylo původně červené, což dokládají zbytky barvy na povrchu. Klepač (E 36.839, získán sběrem) je tvořen obdélníkovou deskou, vyřezávanou ručkou a čtyřmi kladívky ve vyřezaném rámcu. Kompletně je natřen bezbarvým lakem (vyroben kolem roku 1930).

Řehťačka se zpravidla skládá z rotující klepačí desky, kterou tvoří dřevěná pružina, jejíž konec naráží na soustavu nepohyblivých kladiv představovanou bočními plochami ozubení pláště dřevěného válce.⁴ V etnografických sbírkách Slováckého muzea se nachází celkem dvaadvacet exponátů ve dvou modifikacích, a to buď ve tvaru obdélníku s klikovým systémem, nebo ve tvaru praporku, přičemž tělo nástroje se otáčí kolem osy, kterou tvoří ručka s ozubeným kolečkem. Délka se pohybuje v rozmezí od 13,3 cm do 42 cm. Řehťačka (E 106, koupě od J. Sarguláka z Držkové) je sestavena ze základní desky obdélníkového tvaru, hřídele opatřené osmi trny, klikou a čtyřmi péry, z nichž dvě jsou ulomená. Péra jsou osazena trny. Všechny části jsou z bukového dřeva. Další řehťačka (E 107, dar Antonína Poláška, žáka obecné školy z Kněžpole) se skládá z vyřezávané základní desky ve tvaru sedla, ozubeného válečku, jednoho péra a kliky. Při hrkání se zavěšovala na krk. Na boku je nápis *Polášek Ant.* Nástroj byl vyroben kolem roku 1900. Řehťačka (E 110, získaná při sběrové akci v roce 1968, původem z Popovic, dar F. Krajče) z bukového dřeva má základní desku obdélníkového tvaru; sestává z jednoho péra (na dvou místech prasklé) a ozubené hřídele s klikou na pravé straně. Nástroj vznikl kolem roku 1920 a je na něm nápis *Krajč.* Řehťačka (E 113, koupená od družstva Slovácké lidové umění moravské v Uherském Hradišti, dále jen SLUM) je vyrobena z borového dřeva a má tvar rozvinutého praporku. Chybí jí ozubené kolečko, péro je slepené dvěma dřevěnými dýhami. Na povrchu je zbytek fialové a zelené barvy. Řehťačka (E 114, získána sběrovou akcí v roce 1969 z Tupes) má stejný tvar jako předchozí nástroj, tvoří ji ozubené kolečko na soustružené ručce a péra. Byla vyrobena kolem roku 1930. Řehťačka (E 115, koupena od družstva SLUM v Uherském Hradišti) je vyrobena z borového dřeva, tvaru rozvinutého praporku, v obdélníkové desce je připevněno ozubené kolečko a péro, které k němu přiléhá. Povrch je pomalován červenou a zelenou barvou, otvory pro ručku jsou vypalované. Řehťačka (E 116, koupě od J. Sarguláka z Držkové) má stejný tvar a mechanismus otáčení, ozdobena je červeným a modrým dekorem v podobě čar a teček. Ručka je vyřezávaná. Řehťačka (E 117, koupě od stejného majitele) je téměř totožná jako předchozí dva nástroje, avšak tělo je prasklé a lepené, chybí péro, nástroj je pomalován dekorem hvězdiček a křížků červené a zelené barvy. Řehťačka (E 1373, koupě od družstva SLUM v Uherském

Klepač se čtyřmi kladívky E 36.839, kolem roku 1930.

Řehtačka (klikový systém) E 23.695, nedatováno.

Hradišti tvaru praporkku má ozubené kolečko a prasklé péro, pochází z třicátých až čtyřicátých let minulého století. Řehtačka (E 16.276, koupena od Josefa Hejdy ze Starého Města) stejného tvaru má červenou barvou natřenou ručku, na níž je nasunut kvádr upravený do tvaru písmene U a ozdobený modrým kvítkem na obou stranách, mezi rameny je umístěno ozubené kolečko, do jehož zubů je opřeno oranžové péro. Řehtačka (E 16.277, koupena od stejného majitele) má stejný popis jako předchozí nástroj, ozubené kolečko

a pérko je z bukového, zbylé části pak ze smrkového dřeva. Je vyrobena bez použití hřebíčků. Další čtyři nástroje tvoří zvuk pomocí klikového systému. Řehtačka (E 21.464, způsob nabytí v přírůstkové knize neuveden) má základní desku vyřezanou do tvaru sedla, z jedné strany je připevněn kolík jako úchytko, z druhé strany ve stejném místě jsou dva boční sloupky, ve kterých je zasazena malá ručka s klikou. Do rýh na válečkové hřídeli (neboli ručce) zapadá plochá destička, která je ve střední části asi do dvou třetin oddělená. Péro je připevněno k desce hřebíky, nástroj je nabarven hnědou lazurou. U řehtaček (E 23.695; E 23.696; E 23.697, koupeny od Josefa Hejdy ze Starého Města) jsou na obdélníkové desce připevněny čtyři péra, z nichž každé je opatřeno jedním trnem. Na ručce ve tvaru šestihranu poháněné klikou je osazeno osm trnů. Rozměrově jsou naprosto totožné (29,5 x 14 cm), povrchovou úpravu tvoří palisandrová lazura. U těchto tří nástrojů můžeme usuzovat na práci jednoho výrobce. Všechny řehtačky, které dále uvádíme, mají tvar rozvinutého praporku. Řehtačku (E 26.117, koupě od Marka Hejdy ze Starého Města) tvoří jedno pero a ozubené kolečko s povrchovou úpravou palisandrové lazury. Řehtačka (E 26.118, koupena od stejného majitele) se skládá ze dvou pér, dvou plastových ozubených koleček na společné ose. Je zdobena dekorem květiny bílo-zeleno-červeno-žluté barvy. Podle plastové části lze dobu vzniku nástroje zasadit na přelom osmdesátých a devadesátých let minulého století. Řehtačka (E 28.460, dar Jiřiny Lapčíkové z Uherského Hradiště) je opatřena jedním pérem a ozubeným kolečkem. Další dvě řehtačky pocházejí z kolekce velikonočních hrkačů, které muzeu daroval Cyril Fuks z Rybáren. První z nich (E 30.214) tvoří rámek, z jehož kratší strany jsou na jedné ose dvě ozubené hřídele, mezi nimiž leží kolečko. Do nich zapadají dvě péra. Celý mechanismus dává do pohybu prodloužená ručka. Druhá řehtačka (E 30.215) je opatřena malou ručkou, na níž je připevněno ozubené kolečko mezi pérkem, který je z jedné strany vyhlouben. Tenkou částí pak naráží na hřídel a při otáčení zvučí. Na pérku je jednoduchý stylizovaný červenomodrý dekor složený ze skupinek čar a teček. Tělo nástroje je prasklé, jednotlivé části drží pohromadě vrut (obě řehtačky jsou datovány rokem 1945). Ve výčtu řehtaček zbývají uvést poslední dvě. Řehtačka (E 36.557, získána darem od J. Bělánka z Uherského Brodu) je tvořena dvěma ozubenými žlutými plastovými kolečky na válečkovité ručce a dvěma pérky. Řehtačka (E 36.558, od téhož majitele) má v otvoru obdélníkové desky připevněno ozubené kolečko na hranolovité ručce a pero, které k němu pevně přiléhá. Povrch je pomalován modrou vlnovkou a barevným ornamentem modro-červeného květu se žlutým středem a žlutým poupátkem.

Další nástroj, který chlapci-hrkači používali a dodnes používají, je valcha. Pavel Kurfürst valchou rozuměl přenosnou kombinaci klapotek a řehtaček ve větším provedení, takže k jejich „pohonu“ je potřeba otáčet klikou.⁵ Nástroj s klikovým mechanismem je ve sbírce obsažen pouze dvěma exempláři. Chlapci ho zpravidla nosili v podpaží zavěšený na provázku kolem ramen. Valcha (E 111, pochází z Popovic) obdélníkového tvaru o rozměru 50 x 15,5 cm je složena z péra, ozubené hřídele a kliky poháněné na pravou stranu.⁶ Povrchovou úpravu tvoří hnědá lazura. Nástroj pochází z let 1920–1930. Valcha (E 112) s rozměry 35 x 18,5 cm je tvořena klikou napojenou na ozubený váleček, k němuž přiléhají dvě proti sobě usazená péra; atypickým stavebním prvkem nástroje je hřídel umístěna mezi pérky. Tento exemplář vznikl kolem roku 1920. Oba nástroje byly získány do sbírek v roce 1968 při veřejné sběrné akci, kterou Slovácké muzeum uskutečnilo v druhé polovině šedesátých let 20. století.

Posledním hudebním nástrojem z muzejní kolekce velikonočních hrkačů je trakař. Tento nástroj většinou kombinuje prvky klapotky a řehtačky, ozubené kolo je upevněno na společné ose s kolečkem trakaře.⁷ Ve sbírce jich evidujeme celkem devět o rozměrech 83–115 cm. Trakař (E 146, staré fondy)⁸ vyrobený z bukového dřeva se skládá z jednoho kolečka s osmi hranatými kolíky na každé straně kolečka, mezi postranicí trakaře jsou vsazeny tři příčky

držící dvě péra, které se směrem ke kolečku sbíhají. Další trakař (E 147, dar ředitelství hlavní školy v Kobylí) je zdoben vrubořezem a opatřen jedním kolečkem, k němuž na každé straně přiléhají dva ozubené válečky. Mezi postranicemi jsou vsazena dvě péra. Nástroj vznikl kolem roku 1910. Na trakaři (E 148, darováno řídícím učitelem L. Hübnerem z Ivaně) jsou na povrchu patrné zbytky po stříbrné a modré barvě, monogramu K. V. a modrém kvítku. Nástroj tvoří jedno kolečko s ozubenou hřídelí, dvě péra a dekor tří žlutých tulipánů. Trakař (E 692, získán sběrovou akcí v roce 1968) se skládá z ozubeného kolečka, které má zároveň funkci pojezdu, a dvou dlouhých per připravených na dvou vnitřních příčkách mezi postranicemi. Nástroj vznikl zřejmě kolem roku 1940. Postranice trakařů (E 7493; E 8067,

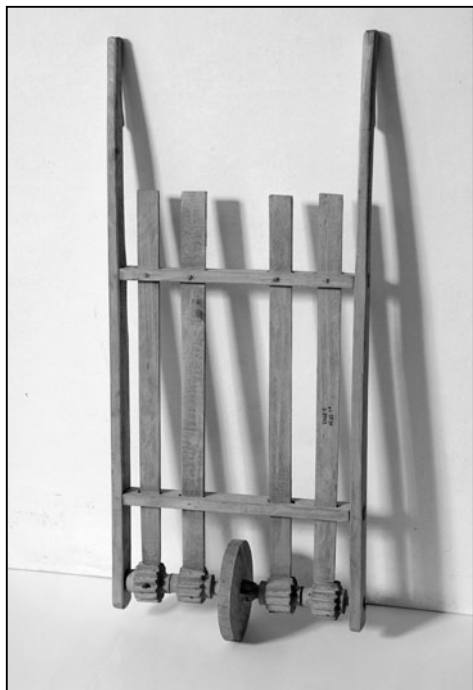

Řehťačka ve tvaru rozvinutého praporku E 30.215, rok 1945.

Valcha E 112, kolem roku 1920.

koupě od Jana Wintra ze Strání) jsou spojené dvěma příčkami, skrz něž procházejí čtyři péra. Na hřídeli je nasazeno jedno pojezdové kolo a čtyři ozubená kolečka, vše bez povrchové úpravy. S téměř shodnými rozměry (délka 95,5 a 97 cm) jednotlivých částí a jejich zpracováním můžeme usuzovat na jednoho výrobce. Trakař (E 21.455, staré fondy) tvoří dvě postranice upravené v horní části do rukojeti, mírně prohnuté a v dolní části upevněné na kulatý kolík nosné příčky, uprostřed kterého je posazeno okované nosné kolečko. Z bočních stran je opatřeno kolíky, které při pohybu narážejí na spodní část dvou ozdobných vyřezávaných figur – koníků, umístěných pod mírně prohnutými postranicemi. Po obou stranách kolečka jsou menší kolečka se zářezy, do kterých při pohybu zapadají delší boční laťky a vytváří hrkavý zvuk. Materiál na korpus nástroje pochází z dřevěných bedýnek, na kterých je viditelný zbytek obchodní značky. Trakař (E 21.463, zakoupen od Obecné školy v Hrubé Vrbce) se skládá ze dvou postranic, v horní části přecházející do rukojeti, které jsou spojeny třemi příčkami a čtvrtou (v dolní části) tvoří hřídel s rýhami, uprostřed které je posazeno okované kolo o průměru 28 cm. Na druhé příčce shora je

Trakař E 8067, nedatováno.

posazena dřevěná figura jídáše, který držel v pravé ruce měšec. Trakař (E 30.213) pochází ze sbírky hrkačů Cyrila Fukse. Horní část postranic tvoří zaoblené prodloužené ručky, mezi nimi jsou dvě příčky, kterými prostupují dvě péra, dotýkající se ozubené dřevěné hřídele s oplechovaným kolečkem. Nástroj je lakovaný a ze spodní strany označen nápisem: 1945 KOVAŘÍK L.

Klepače, řehtačky, valchy a trakaře ve sbírkách Slovákého muzea byly podomácky vyrobené a vesměs jsou stále funkční. Používalo se jich výhradně k velikonoční obchůzce. Dalším nástrojem z muzejního fondu je idiofon nazývaný ferule. Jedná se o klepač složený ze tří desek, z nichž střední je pevně spojena s držadlem a dvě boční jsou pohyblivé.⁹ Sbíрка obsahuje jeden exemplář (E 35.569, dar Vojtěcha Masaříka z Buchlovic). Obdélníková ploška je ze světlého lakovaného tvrdého dřeva s tvarovanou ručkou. Má přivázanou červenou stužkou z každé strany jednu obdélníkovou desku. Vnější desky mají na vnitřní straně vyvrtaný kruhový žlábek.

Grumle je idiofon s jedním jazýčkem rozkmitávaným prstem, akusticky vázaný na ústní dutinu hráče. Při hře se konce nástroje opírají o zuby, mezi nimiž může jazýček volně kmitat. Ústní dutina tak tvoří rezonátor.¹⁰ Ve sbírkách muzea jsou zastoupeny dva nástroje vyrobené ze železa čtyřhranného profilu (E 20.105; E 20.106, staré fondy, vyrobeny patrně kolem roku 1900).

Posledním z řady idiofonů, které etnografická sbírka obsahuje, je tzv. *šabla*. Nástroj je spojený s fašankovou obchůzkou na Uherskobrodsku – nosí jej zpravidla tanečníci předvádějící tanec podšable. Dřevěný instrument má tvar šavle, zvuk je vytvářen pomocí železných kroužků upevněných na povrchu. Horní část ručky ve tvaru elipsy slouží k držení. Při úderu o zem, nebo při pohybu nástroje se kroužky dotýkají dřevěného povrchu nástroje, čímž vzniká řinčivý zvuk. Exemplář (E 7496, koupen od Jana Wintra ze Strání) je natřen červenou barvou a pobit čtyřmi kroužky na klíče (délka 91 cm). *Šable* (E 21.449; E 21.450; E 21.451, bez určení způsobu nabytí) o délce 92 cm jsou natřené tmavě hnědou barvou připomínající dřevo mahagonu, jednotlivě pobity kovovými hřeby (18, 16, 15 kusů) a kroužky (5, 6, 5 kusů).

Grumle E 20.106, kolem roku 1900.

Chordofony

Protože se v muzejní sbírce nenachází žádný membranofon,¹¹ zaměříme pozornost na další skupinu hudebních nástrojů, jejichž oscilátorem je struna. Sbírkou tvoří troje housle a dvě citery. Housle (E 3182) postavil Jan Hrbáč (narozený v roce 1903) ve Velké nad Veličkou. Korpus má houslový tvar a světlehnědý lak, při okrajích po obou stranách vyložen tenkým páskem tmavého dřeva. Růžky zdobí intarzie v podobě trojúhelníčku. Krk, hlavice a hmatník jsou novějšího původu, stejně jako kobylka. Struník je připevněn drátem k žaludu a vyložen světlým dřevem. Horní pražec pochází z kosti, čtyři doladovací kličky nejsou upraveny. Vrchní smrková deska je vytvořena z jednoho kusu, spodní deska pochází patrně z javoru a je ze dvou kusů lepená mimo osu, vevnitř zpevněna podčepkami (v místě spojů propadlá). Krk je ke korpusu připevněn dřevěným kolíkem, spodní oblouk je u javorové desky rozlepen. Duše je stavěna pomocí provázku, chybí olubení. Housle mají délku 60 cm a jsou opatřeny čtyřmi strunami. Vyrobeny byly v roce 1934 a do sbírek koupeny od výrobce.

Housle (E 21.436) jsou hnědočervené barvy ze smrku, nebo jedle. Korpus tvoří víko a dno spojené luby ve vzdálenosti 3 cm. Na víku se nacházejí vedle sebe dva otvory ve tvaru písmene „f“. Kobylka je z javorového dřeva, struny jsou napínány ladícími kličky, z nichž tři jsou větší a tmavější, jeden je světlý, menší a není původní. Výrobce nástroje byl patrně samouk Jan Juřena z Komanské Lůky. Víko i dno jsou v tangenciálním řezu (přířez nebyl veden na střed průměru stromu), uvnitř korpusu nejsou růžkové špalíky. Krk není původní, ale převzatý z nástroje profesionální výroby. Plocha podpatku je zpevněna dřevěnou záplattou a vrutem, klenba obou desek je vysoká (2,5 cm, standard je 1,6 cm) a přibližuje se tyrolskému tvaru. Věvec je na několika místech zborcený. Délka nástroje, který je datován rokem 1742, činí 64 cm.

Housle (E 21.447, koupě od Josefa Peška z Veselí nad Moravou) mají zlatohnědou barvu, na jednotlivé části bylo použito dřevo smrkové, javorové a ebenové. Chybí kobylka a struna

Housle E 3182, rok 1934.

Citera E 21.580, nedatováno.

a¹. Jejich délka je 59 cm. Jedná se o manufakturní, avšak ruční výrobu. Uvnitř houslí je vlněta s nápisem *Pracovány přesně dle vzoru Antonio Straduarius u Josefa Lídla v Brně 1900*. K nástroji patří hnědý houslový smyčec (E 21.448) z bukového dřeva v hnědé barvě, s bílými koňskými žíněmi a žabkou zdobenou perletí o délce 74 cm.

Citera (E 21.579, získána sběrovou akcí v roce 1968) je obdélníkového tvaru (délka 55 cm, šířka 28 cm), černě lakovaná, na jedné straně vytvarovaná do obloučku, uprostřed s oválným otvorem, na straně strunných kolíčků ve tvaru vlnovky, se strunami a hmatníkem. Uvnitř oválného otvoru je etiketa *Michael Nowy, Wien, VII Lerchenfelderstrasse 33*. Nástroj má celkem čtyřiatřicet strun, z toho nad hmatníkem šest strun melodických, zbylých osmadvacet strun je doprovodných. Nástroj má devětadvacet pražců, z toho tři zkrácené, na hmatníku sedm ladících značek z perleti. Citera je uložena v černém dřevěném pouzdře, jehož součástí je ladící klíč.

Citera (E 21.580, získána stejným způsobem jako předcházející) je černě lakovaná, lesklá, obdélníkového tvaru (délka 53 cm, šířka 37 cm), při horním okraji a na delší straně tvarovaná do obloučku. Po obvodu zdobena zlatobílým ornamentem, středem prochází kulatý otvor s podobným zdobením. Uvnitř otvoru nápis *A Eschler New York, Aeol, Amerikanische Harfen Zither*. Na ploše citery je osm skupinek strunných kolíčků a natažené struny. Při rovném spodním okraji jsou naznačené struny písmeny a číslicemi. Akordová citera má třiadvacát strun, hraje akordy: d moll, G7 k C dur, B dur, C7 k F dur, F dur. Nástroj je uložen v černém papírovém pouzdře s přezkami, k němuž je přiložen ladící klíč.

Aerofony

Oscilátor této skupiny hudebních nástrojů je aktivován proudem vzduchu.¹² Sbíрка obsahuje celkem sedmatřicet instrumentů a čtyři nekompletní části. Nachází se v ní devět vrbových píšťalek menších (v délkách mezi 6–16 cm), jedna střední v délce 21,5 cm a jedna větší (48 cm). Dále zde nalezneme dvě soustružené píšťalky z lískového dřeva, z nichž jedna má čtyři budiče zvuku (délka 29 cm), druhá dva budiče zvuku (délka 19 cm). Tři píšťalky z točené třešňové kůry o délkách 27, 25 a 18,5 cm, dlabanou pastýřskou dřevěnou troubu s postupně se rozšiřujícím průměrem, omotanou třešňovou kůrou a opatřenou dřevěným nátrubkem (délka 147,5 cm, průměr 3–10 cm) a koncovku omotanou třešňovou kůrou, jejíž průměr není po celé délce stálý (délka 79 cm, průměr 2–3 cm).¹³ Píšťala (E 3160, získána ze Starého Města) je ukroucena z vrbové kůry a propíchnuta třemi kolíky (délka 96 cm). Nelakovaná a soustružená píšťala se šesti otvory (E 21.439, staré fondy) má kanálek ve spodní části těla, hrana je ze spodní strany (délka 28,5 cm). Poslední z píšťal (E 31.065, koupě od Jiřího Pavelčíka z Uherského Brodu) je dřevěná, soustružená, profilovaná, zdobená vyřezávanými rýhami, v horní části se nachází šest soustružených dírek a ve spodní části vzduchový kanálek (délka 39,5 cm, vyrobena kolem roku 1935). V muzejní sbírce je zastoupena také fujara (E 1365, koupěna od Rudolfa Kynčla, ředitele školy ve Velké nad Veličkou) pozůstávající se z hlavní píšťaly a menší píšťalky, která je na jednom konci připevněna a zdobena vroubkováním. Velká píšťala je na jednom z konců ohnutá a má spodní část opracovanou do podoby osmihranu. Obsahuje tři dírky, horní část je zpevněna mosazným pobitím, povrch je lakovaný (délka malé píšťaly 59 cm, délka velké píšťaly 138 cm). Nekompletní fujaru (E 21.438, koupěna od stejného majitele) v barvě červenohnědé s černými fleky tvoří na jednom konci vložený trychtýřový náustek (volně), zdobena je dvanácti rytými kroužky.

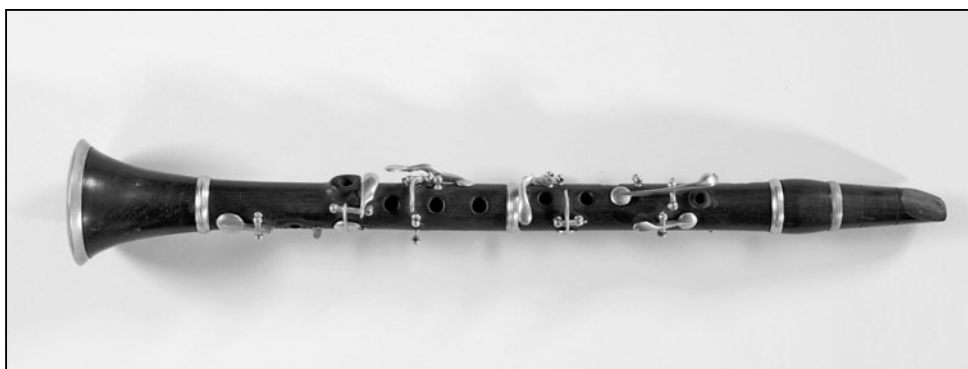
Skupinu aerofonů dále doplňují čtyři dobytčí rohy, které sloužily především jako signalizační nástroje pastýřů a ponocných. První z nich (E 187, získán sběrovou akcí v roce 1968 ve Veletinách) je vytvořen ze zahnutých vyčištěných volských rohů, jejichž zúžený konec byl uříznut. Vznikl tak otvor, do něhož byl zahnut nátrubek, který však chybí (zpravidla se

Píšťala E 31.065, kolem roku 1935.

Dobytčí roh E 187, rok 1892.

Klarinet in Es (E 26.745), nedatováno.

používalo dřevěného nátrubku). Na rohu je nápis *VALEK 1886, datován 1892 D. M.* (délka 45 cm, průměr 8,5 cm). Dobytčí roh (E 190, staré fondy) má stejný popis jako předešlý nástroj, není ale opatřen nápisem a má odlišné rozměry (délka 37 cm, průměr 7 cm). Další nástroj (E 1200, staré fondy) je vytvořen z vydlabaného kravského rohu ukončeného dřevěným nátrubkem, který je v jedné části stěny ulomený (délka 40 cm, průměr 8 cm). Další roh (E 27.528, zakoupen od B. Tibenské z Vlčnova) je vytvořený z rohoviny, s dřevěným nátrubkem u užšího konce, u širšího okraje jsou dva kulaté otvory. V místě nátrubku je roh zpevněn kovovým drátem.

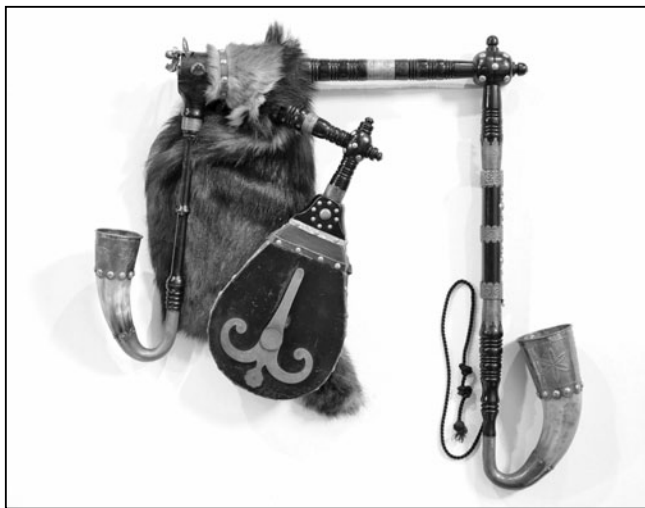
Dalším z aerofonů, kterým etnografická sbírka disponuje, je klarinet. Ve třech laděních jich fond obsahuje celkem pět. Klarinet in Es (E 21.444, koupen od Rudolfa Kynčla) je vyroben ze zimostrázového dřeva, tvoří ho šest klapek, osm otvorů a pět dílů. Hubice je patr-

ně z ebenového dřeva, spoje jsou zpevněny kovovými obručemi, nástroj je ozdoben třemi frézovanými kroužky, strojek a plátek chybí (délka 46 cm). Klarinet in B (E 21.445, koupen u stejného majitele) z dřeva zimostrázového je složen z pěti částí, obsahuje deset klapkek a osm otvorů. Soudek zpevňují kovové obruče stejně jako drát konec roztrubu. Hubice je vyrobena z ebenového dřeva, obsahuje strojek. Na horním mechanickém dílu se nachází pozůstatek po výrobní značce, povrch je lakovaný, avšak lak není původní (délka 63 cm). Klarinet in B (E 21.446, staré fondy) ze zimostrázového dřeva se skládá z pěti částí, devíti klapkek a osmi otvorů. Také u tohoto nástroje je soudek zpevněn kovovými obručemi, roztrub je prasklý (necelá jedna čtvrtina chybí), hubice z ebenu. Na mechanických dílech je značka výrobce – *Joh. Bauer in Troppau*. Nástroj obsahuje také kovový klobouček (délka 63,5 cm). Klarinet in C (E 26.743, koupě od Josefa Župky z Jankovic) je světlé barvy, na jednom konci rozšířený, s kovovými klapkami a dvěma kostěnými proužky. Instrument je vyroben ze zimostrázového dřeva. Tvoří ho osm otvorů a dvanáct klapkek opatřených koženými podlepkami, z toho jedna klapka a hubička chybí (délka 47 cm). Klarinet in Es (E 26.745, zakoupen od stejného majitele) tvoří pět dílů, osm otvorů a dvanáct klapkek, z nichž tři chybí a jedna není kompletní, s rozšířeným koncem, kovovými záklopkami, čtyřmi kovovými objímkami a náustkem. Chybí plátek a strojek na jeho uchycení. Je vyroben z ebenového dřeva (délka 44 cm).

V muzejní sbírce nechybí ani hudební nástroj, který byl v minulosti na území Moravy velmi rozšířený – gajdy (dudy). Ty v kombinaci s houslemi tvořily v lidovém prostředí typické nástrojové seskupení téměř až do konce 19. století. Gajdy (E 21.440, bez označení způsobu nabytí) tvoří kožený měch se srstí, dřevěný dýmák s hnědou koženkou, na měch napojený huk, zdobený soustružením a měděnými pásky, zaslepený roztrub z rohoviny pokrytý mosazným plechem s vybíjením (délka 102 cm). Přednice je zdobena soustružením a mosaznými pásky, napojena přímo na měch, roztrub je totožný s hukem, obsahuje deset otvorů, v horní části se nachází klapka pro vypouštění vzduchu (délka 53 cm). Nástroj je opatřen modrou stuhou sloužící k upevnění k tělu hráče. Dudy českého původu (E 21.985, koupeny od Elišky Čevelové z Brna) tvoří přední a zadní dřevěný huk, roztruby z rohoviny ukončené mosazným plechem a pytel ze psí kůže. Na úchytku je značka výrobce *Karel Janeček, Vejprnice*. Přednice má šest otvorů a jeden ladící otvor, roztruby jsou pobity mosazným plechem zdobený vybíjením, dřevo je lakováno černou barvou. Kompletní nástroj se skládá z pěti dílů – dýmák, huk, přednice, měch a koleno s klapkou. Rozpětí dud je 51 cm, délka zadního huku 67 cm (předního 47 cm). Dudy (E 26.683, koupě od Josefa Župky z Jankovic) mají měch z kozí kůže připevněn k dřevěné vyřezávané hlavě s mosaznými růžky a tváří (oči, nos) v podobě srdíčka, dvou bílých perliček a zvonku. Hlava je připevněna k píšťale mosaznou objímkou zdobenou rytím. Dlouhá dřevěná píšťala je přizpůsobena k zasouvání. Konce píšťal jsou mosazné ve tvaru zvonce (jeden měděný, druhý mosazný). Přednice obsahuje šest otvorů, huk je bez otvoru, chybí dýmák a strojky. Sbíрка také obsahuje dvoje nekompletní gajdy. Jedno z torz (E 1575, koupě od pana Janovského ze Strání) tvoří dvě dřevěné části: přednici s roztrubem, která je natřena černou barvou a je zhotovena z rohoviny, ozdobená měděným plechem (vybíjením). Součástí je též strojek. Druhou částí je huk, který je u píšťaly dřevěný, zdoben soustružením a mosaznými pásky. Druhé nekompletní gajdy (E 21.443, získány z tehdejšího okresního muzea v Hodoníně) se skládají z roztrubu přednice (z rohoviny ozdobena mosazným plechem s pobíjením, připevněna nýty) a roztrubu huku (s dřevěným kolenem, totožným materiálem jako u přednice), jehož otvor je zaslepen mosazným plechem. K těmto gajdám patří v evidenci ještě dřevěný dýmák (E 21.441).

V etnografickém depozitáři nalezneme rovněž knoflíkovou¹⁴ dřevěnou harmoniku (E 31.439, dar Josefa Jančí z Uherského Hradiště) s dřevěnými okraji v hnědé barvě a z černé kůže vyrobený pohyblivý měch. Na pravé straně se nachází deset bílých knoflíků a čtyři

černé, na levé straně dva bílé a dva černé knoflíky. Přední část je zdobena šesti plíškami s vyraženou firmou *A. Osmanek, fabrik Schönbach in Böhmen*. Přední i zadní část obsahuje čtyři zdobné háčky na upevnění. Na levé straně je uchytený pevný kožený popruh, na pravé straně podobně upevněn delší kožený popruh. Na úzkém boku jsou vyřezané dva kruhové rezonanční otvory ve tvaru květiny jako reproduktory, na pravé straně otvírací dvířka zdobená třemi kruhy a čtyřmi linkami (šířka 25 cm, výška 32 cm, hloubka 16 cm). Vyrobeno kolem roku 1940.

Dudy E 21.985, nedatováno.

Ve výčtu aerofonů zbývá uvést dva exempláře. Prvním je harmonium (E 30.270, dar farního úřadu ve Zlechově) značky Petrof, černé barvy, se dvěma šlapadly a zásuvným dřevěným krytem. Prostor nad klaviaturou je opatřen dřevěnou sklápěcí deskou určenou pro noty, v jejímž středu nalezneme profilování do kosočtverečků a na krajích dvě kulaté úchyt-

Knoflíková harmonika E 31.439, kolem roku 1940.

ky. Postranní desky jsou profilované. Pod klaviaturou se nachází profilace a dvě pohyblivé bočnice pro pohybování nohama (koleny). Harmonium obsahuje tři úplné oktávy, směrem dolů rozšířená o čistou kvintu, směrem nahoru o čistou kvartu. Má čtrnáct registrů: Viola 4', Bourdon 16', Echo 8', Diapason 8', Vox Humana, Flute d'amour, Melodia 8', Forte. Pět registrů je bez označení, jeden registr má poškozený štítek (výrobní číslo 93262606, délka 116,5 cm, šířka 55,5 cm, výška 133 cm). Harmonium (E 31.654, koupě od Josefa Krahuly z Pitína), tmavě podýhované, má po stranách klaviatury plastickou dřevořezbu z pruhu listů, z přední strany po obou bocích plochou dřevořezbu a řezbu plných řezaných závitnic, z nichž jedna chybí. Klaviatura má čtyři registry a dvě táhla pro ovládání dynamiky. Je překryta přední šikmou deskou se zámkem. Na obou bocích a pod klaviaturou jsou vyplněné otvory lištou, vpředu dva pedály. Boční strany nástroje jsou opatřeny kovovými úchytkami na přenášení. Na každé straně ve výši klaviatury je soustružený svícen. Klaviatura obsahuje pět oktáv a dva čitelné registry (Sordine, Expres Sion jsou nástrojové témbry), zbylé dva registry mají poškozený štítek. Pod nimi nalezneme jméno výrobce a lokalitu: *Jos. Vanický, Třebechovice*. Na obou stranách se

nachází šest reliéfů mincí (vše provedeno ve zlaté barvě), okolí klaviatury je natřeno černou barvou. Její krycí deska zřejmě není původní, protože rozměry neodpovídají rozměrům nástroje (délka 107 cm, šířka 55 cm, výška 115 cm).

Automatofony

Automatofony jsou hudební nástroje mechanického typu, u nichž je vyloučena hra živého interpreta.¹⁵ Do této kategorie v muzejní sbírce můžeme zařadit flašinet (E 29.061, zakoupen od Josefa Župky z Jankovic) umístěný v kvádrové dřevěné krabici (délka 45 cm, šířka 26 cm, výška 29 cm), s víkem uchyceným kovovými panty. Uvnitř se nachází dřevěný válec s kovovými hřebíčky na ozubené hřídeli, která se dotýká dřevěné šrubové hřídele. Její druhý konec je rozšířen do válečku, jehož středem prochází úchytká dřevěného měchu. Tato hřídel je vně prodloužená a tvoří ji kovová rukojeť se dřevěnou soustruženou rúčkou, kterou se při pohybu rukou flašinet rozeznívá. Flašinet obsahuje čtyřiadvacet píšťal a válec se šesti skladbami, které jsou uvedeny spolu s datací na papíře uvnitř nástroje: *Pojď kamaráde! (pochod)*, *Cigánka (tango)*, *Holka černoooká*, *Tvoje oči plakat budou*, *Růžové psaníčko*, *Levandule (valčík)*. V únoru 1932.

Hudební nástroje ve sbírce Slovákého muzea nám svou skladbou podávají neúplný obraz instrumentáře, který souvisel ve větší či menší míře s lidovou hudební kulturou Uherskohradištska či dalších podoblastí Slovácka. Drtivá většina nástrojů byla v praxi využívána především v lidovém prostředí v rámci zvykoslovných aktivit (např. velikonoční idiofony) či při dalších společenských událostech. Nebyly tedy určeny (snad kromě harmonia, klarinetu a houslí) k interpretaci skladeb v oblasti tzv. vážné hudby. Z kvantitativního hlediska sbírka obsahuje jedenašedesát idiofonů, pět chordofonů, sedmatřicet aerofonů a čtyři nekompletní části a jeden automatofon. Nejedná se o nikterak rozsáhlý fond a chybí v něm řada nástrojů lidové hudby, které do této etnografické oblasti v minulosti patřily (např. malý i velký cimbál, kontrabas nebo žesťové nástroje). Kvalitní řemeslnou prací vynikají české dudy od Karla Janečka z Vejprnic, housle lidového houslaře Jana Hrbáče z Velké nad Veličkou nebo tovární produkce harmonií. Velká část hudebních nástrojů byla vyrobena ručně (především idiofony, ale také některé aerofony). Sbírká Slovákého muzea přináší studijní materiál nejen organologům a etnomuzikologům, ale také ostatním zájemcům o lidovou hudební kulturu tohoto regionu.

Poznámky:

- 1 S y r o v ý, V.: *Hudební akustika*. Praha 2003, s. 201–203.
- 2 K u r f ü r s t, P.: *Hudební nástroje*. Praha 2002, s. 29. V organologické literatuře je definic idiofonů, membranofonů, chordofonů nebo aerofonů celá řada. Není cílem příspěvku se touto tematikou hlouběji zabývat.
- 3 Tamtéž, s. 397.
- 4 Tamtéž, s. 398.
- 5 Tamtéž, s. 398.
- 6 Tzv. gabáni, tj. leváci, mívali kliku na levé straně.
- 7 Tamtéž, s. 399.
- 8 V přírůstkových knihách označení „staré fondy“ znamená sbírkotvornou činnost v letech od založení Slovákého muzea v roce 1914 do počátku třicátých let 20. století, kdy se započalo s katalogizací sbírek.
- 9 Tamtéž, s. 394.
- 10 S y r o v ý, V.: c. d., s. 201–203.

- 11 Hudební nástroj, jehož oscilátor je tvořen membránou, která není rozkmitávána lidským hlasem. K u r f ů r s t, P.: c. d., s. 29.
- 12 Tamtéž, s. 29.
- 13 Uvedené aerofony byly vyrobeny výhradně pro stálou expozici Slovácko.
- 14 Tamtéž, s. 738. Melodickou a doprovodnou část nástroje tvoří knoflíky.
- 15 F u k a č, J.: Automatofony. In: *Slovník české hudební kultury* (red. Fukač, J., Vysloužil, J.). Praha 1997, s. 50–52. V případě flašinetu je však hybnou silou, která pohání jeho mechanismus, lidská ruka.

Literatura:

- F u k a č, J.: Automatofony. In: *Slovník české hudební kultury* (red. Fukač J., Vysloužil, J.). Praha 1997, s. 50–52
- K u r f ů r s t, P.: *Hudební nástroje*. Praha 2002.
- P a v l i c a, J.: *Lidové hudební nástroje na Uherskohradištsku a její uplatnění v souborech ZUŠ*. Diplomová práce (nepublikováno). Olomouc 1980.
- S y r o v ý, V.: *Hudební akustika*. Praha 2003.

Foto:

Ladislav Chvalkovský

Mgr. Petr Č í h a l (n. 1981), vystudoval hudební vědu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V současnosti působí jako odborný pracovník Slováckého muzea v Uherském Hradišti, kde se věnuje projevům hudební kultury Uherskohradištska a ostatních subregionů Slovácka.

Musical Instruments in the Collections of the Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště

A b s t r a c t

Musical instrument as a collection item remained, compared to other collection acquisitions, remained outside the center of attention. That is why it is acquired to the collections rather occasionally. Over the years the museum managed to collect musical instruments which appeared in respective subregions of Moravian Slovakia mainly in localities close to Uherské Hradiště, the origin of which, however, did not have to have anything in common with the region.

In this article the instruments are divided according basic organological classification to idiophones (there are no membranophones in the collection), chordophones, aerophones and automatophones. There are sixty-one idiophones, mainly Easter noise instruments – clappers, rattles, washboards, barrows) Jew's harp and a saber. There are five chordophones in the collection altogether (two violins, two cithers), thirty-seven aerophones and four incomplete parts (different shapes of willow-tree whistles, Slovak shepherd's long pipe, cattle horns, clarinets, bagpipes, button accordion and two harmoniums). The only automatophone is a barrel organ.

Musical instruments in the collection of the Moravian Slovak Museum provide an incomplete picture of the instruments which are more or less related to folk music culture of the region of Uherské Hradiště and other regions of Moravian Slovakia. Most instruments were used mainly in folk environment as parts of traditions (e.g. Easter idiophones) or on other social occasions. That is why they were not intended (with the exception of harmonium, clarinet and violin) to be used for art production, e.g. classical music. The collection provides study material not only for organologists and ethnomusicologists, but also for others interested in folk music culture of the region.

Musikinstrumente im Sammlungsbestand des Museums der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Musikinstrumente als Sammlungsgegenstand erweckten kein großes Interesse im Vergleich zu anderen Akquisitionen. Es handelt sich nach wie vor eher um gelegentliche Erwerbungen zugunsten des Museums der Mährischen Slowakei. Mit der Zeit gelang es mehrere in der Umgebung von Uherské Hradiště und in den Subregionen der Mährischen Slowakei befindliche Musikinstrumente zu erwerben, wobei diese Instrumente nicht unbedingt aus der entsprechenden Region stammen mussten.

Im vorliegenden Beitrag sind die erworbenen Instrumente nach der Art geordnet, in der sie zum Klingen gebracht werden. Laut der organologischen Klassifizierung: Idiophone, (Membranophone sind in der Sammlung nicht vertreten), Chordophone, Aerophone und Automatophone. Die Musikinstrumentensammlung umfasst 61 Idiophone – darunter insbesondere Lärminstrumente wie Klappern, Ratschen, Waschrumpeln, klopfende Karren (beim Osterbrauch üblich), Maultrommel und vibrierende, rasselnde Säbel. Weiter umfasst die Sammlung 5 Chordophone – 3 Geigen und 2 Zither, 37 Aerophone und 4 unvollständige Teile – Weidenpfeifen in verschiedenen Formen, eine Hirtenflöte, Fujara genannt, Tierhörner, Klarinetten, Dudelsäcke, eine Knopfharmonika und 2 Harmonien. Von den Automatophonen ist nur ein Leierkasten vertreten.

Die Struktur der im Sammelbestand des Museums der Mährischen Slowakei enthaltenen Musikinstrumente bietet ein unvollständiges Bild über das Instrumentarium, das mehr oder weniger mit der Volksmusikultur des Gebiets von Uherské Hradiště oder anderer mährisch-slowakischen Gebiete zusammenhing. In der Praxis wurden die meisten dieser Musikinstrumente vor allem im Volksmilieu zur Begleitung von Volksbräuchen (z. B. Oster-Idiophone) oder anlässlich anderer gesellschaftlichen Veranstaltungen gespielt. Diese Musikinstrumente (vielleicht außer Harmonium, Klarinette und Geige) waren nicht zur artifiziellen Präsentation der so genannten klassischen Musik bestimmt. Die Musikinstrumentensammlung des Museums der Mährischen Slowakei bietet Studienmaterial nicht nur für Organologen und Ethnomusikologen, sondern auch für andere Interessenten an der Volksmusikultur unserer Region.

MANUFAKTURNÍ A TOVÁRNÍ PRODUKCE KERAMIKY NA MORAVĚ. SBÍRKA FRANTIŠKA KRETZE V MORAVSKÉ GALERII V BRNĚ

Andrea Husseiniová, Moravská galerie v Brně

František Kretz (1859–1929) je díky své sběratelské a osvětové činnosti v oblasti národopisu vnímán zejména jako znalec a sběratel hmotných dokladů lidové kultury. Skladba Kretzovy sbírky dochovaná v Moravské galerii v Brně (dále MG) však vypovídá o mnohostranně šíři zájmů svého autora s aktivní snahou o postižení keramické produkce téměř všech historicky doložených továrních provozů na území Moravy. Kolekce zahrnuje doklady fajánse z Hranic i progresivnější a materiálově levnější výrobní program kameniny z továren v Bystřici pod Hostýnem, Vranova nad Dyjí, Kravska, Kopřivnice a Rajnochovic.

František Kretz (1859–1929) patřil k zakladatelské generaci prvních objevitelů a propagátorů estetických kvalit lidového umění u nás. Představoval vynikajícího znalce a „ideálního nadšence“ zejména v oboru keramiky, výšivek a krojů s rozsáhlými zkušenostmi podloženými „terénní“ znalostí materiálu. V rámci své životní sběratelské mise soustředil mimořádně rozsáhlou kolekci památek národopisného charakteru z Moravy a Slovenska, ale zaměřil se i na praktické každodenní průmyslové produkty pro domácnosti. V návaznosti na vlastní sběratelskou činnost si byl vědom mezer v poznání a nedocení domácí manufakturní výroby, ve které spatřoval pokračování místní hrncířské tradice. Považoval za velmi důležité „věnovat pozornost tomuto znamenitému, avšak tak záhy zaniklému průmyslu, [...] který sloužil Moravě ke cti a chloubě“.¹ Prostřednictvím osvětové činnosti, zejména v podobě časopiseckých statí a přednášek, nabádal odbornou veřejnost k systematické práci při sběru dokladů tovární produkce s cílem uvést „zboží továrnické“ do muzejních sbírek a expozic.

První zprávu k historii moravských keramických provozů s titulem *Zaniklé továrny keramické na Moravě* publikoval Kretz v roce 1900. V textu poučeně referoval o jednotlivých manufakturách a oceňoval zejména „rázovitost“ zdejších průmyslových produktů,² současně vyzdvihoval kvalitu glazur i střepu, všiml si tvarového zpracování zboží a majetkových poměrů na jednotlivých provozech. Znovu se k tématu vrátil formou přednášky, která se uskutečnila dne 25. března 1911 v Hranicích u příležitosti valné hromady členů hodonínského Sdružení výtvarných umělců moravských.³ Stručné resumé Kretzova výkladu přinesl *Český lid*: „Výrobky továrenské nalézáme tam kde kvetlo domácí hrncířství a byla dobrá hlína. V 18. století bylo už na Moravě hojně továren [...] V Hranicích vznikla hrncířská továrna r. 1783 [...] Z Hranic vyváželo se zboží, zvláště bílé, žluté a hnědé, do Čech, Uher a Haliče. Podobné továrny byly v Bystřici p[od] H[ostýnem], Rajnochovicích, Vsetíně atd., avšak v dobách napoleonských zahynuly. Roku 1793 byla zařízena továrna vranovská u Brna, jejíž výroba byla zvelebena anglickými novotami a tak dosáhla veliké dokonalosti [...] Teď však živoří zrovna jako v Kravskú. O továrnách keramických na západní Moravě nemáme žádných určitých dosud zpráv. Zde zase bychom měli mítí úkol; zvelebiti a povznést zase umělecký průmysl [...] Co jest, málo jest.“⁴ Propojení sběratelské aktivity s osvětovou činností je u Kretze příznačné. Národopis i průmyslovou výrobu chápal komplexně jako disciplíny, které se vzájemně prolínají a navazují na sebe.⁵ Struktura vlastní Kretzovy sbírky tak sledovala hned několik linií vytyčených mezi etnografické památky, umělecké řemeslo a průmyslovou výrobu a byla odrazem mnohostranně šíře zájmů svého tvůrce. O Kretzově „... jedinečné sbírce, nemající sobě rovně...“ informoval Čeněk Zíbrt na stránkách *Českého lidu* v souvislosti s odkupem

její významné části Františkovým muzeem v Brně (dnes Moravské zemské muzeum) v roce 1912.⁶ Za hlavní a nejcennější považoval keramickou část sbírky, „výsledek přímo vášnivé činnosti sběratelské“. Vedle tzv. selské keramiky byly v zakoupené kolekci „z moravské výroby zastoupeny [...] zaniklé továrny keramické v Bystřici pod Host[ýnem], Hranicích, Rajnochovicích, Vranově, Kravsku a Kopřivnici...“⁷ Tato část z Kretzovy rozsáhlé kolekce byla koncem roku 1924 v souvislosti s připravovanou transformací sbírek zemského muzea přemanolována do fondu Moravského uměleckoprůmyslového muzea (dnes Uměleckoprůmyslové muzeum MG).⁸

Soubor fajánsí a kameniny ze zaniklých keramických továren ilustruje výrobu téměř všech historicky doložených manufakturních provozů na území Moravy a představuje ukázkou Kretzova solidního přehledu o dané problematice a koncepci sbírky formované na základě srovnávání produkce jednotlivých výrobních provozů keramiky s materiálem národopisného charakteru. V tomto smyslu také jednoznačně vyznívá Kretzova zpráva o potřebách a stavu sbírek lidovědného oddělení zemského muzea zasláná kuratoriu v roce 1913: „Vedle selské keramiky dlužno mít na zřeteli i výrobu továrnickou, neboť obé do sebe zasahovaly a působily vlivně na stránku formální i dekorativní.“⁹ Rekonstruovat dnes skutečný rozsah Kretzovy keramické kolekce převedené do sbírkového fondu Uměleckoprůmyslového muzea MG je možné jen částečně. I přes intenzivní písemnou komunikaci mezi oběma institucemi o vzájemném přenechání artefaktů, které svou povahou neodpovídaly jejich zaměření, chybí v archivních dokladech konkrétní seznamy exponátů. Rovněž zápisy v historickém inventáři často neumožňují jednoznačnou identifikaci předmětů Kretzovy sbírky, přestože převedený soubor památek byl v muzeu řádně inventován již v roce 1928. Samotný tvůrce sbírky si přesnou evidenci nevedl, některé kusy opatřené papírovými štítky s textem „Coll. Kretz“, případně „Coll. Kretz II“, byly pravděpodobně takto označeny při zpracování sbírky pracovníky zemského muzea. Do dnešních dnů zůstalo v Uměleckoprůmyslovém muzeu MG z Kretzovy kolekce keramiky ze zaniklých moravských manufaktur přibližně 130 kusů. Na půdoryse citovaného Kretzova článku z roku 1900 se pokusíme podrobněji představit jednotlivé dochované soubory památek.

Terina. Morava, Hranice, 1784–1797. Fajáns glazovaná, malba karmínová a hnědá imitující fládrování dřevem, v. 12 cm, d. 25 cm. Moravská galerie v Brně, inv. č. U23.194. Foto K. Till.

Příklady produkce tradičních fajánsí z ditrichštejnské manufaktury v Hranicích, založené na sklonku 18. století, jsou zastoupeny 30 kusy.¹⁰ Jedná se především o součásti vzácně dochovaných jídelních a nápojových souborů – mísy a šálky napodobující tzv. fondový porcelán z tenkostěnné fajánsové hmoty, hnědě a vzácně i žlutě polévané s malovanými girlandami a květy v kontrastní bílé nebo hnědé barevnosti (inv. č. U23.176, U23.179, U23.180). Zejména v technicky dokonalém zpracování střepu se jedná o kusy vynikající kvality. Talíře a konvice malované muflovými barvami oblíbeným květinovým dekorem s centrální purpurovou růží a tulipánem (inv. č. U23.187, U23.196–U23.200)

Talíř. Morava, Bystrice pod Hostýnem, před rokem 1800. Kamenina glazovaná, hnědý tisk, malba, p. 25 cm. Moravská galerie v Brně, inv. č. U23.247. Foto K. Till.

vykazují významné shody s výtvarným programem císařské továrny v Holíči, stejně jako třídílný kalamář ve tvaru františkánského mnicha (inv. č. U23.191). Oválné mísky s prolamovaným okrajem (inv. č. U23.184, U23.185) i dvě polévkové teriny s hnědočerveně malovanou imitací fládrování dřevem a purpurovými krajinomalbami v obdélných polích (inv. č.

Dóza ve tvaru kachny. Morava, Vranov nad Dyjí, před rokem 1827. Kamenina glazovaná, nezdobená, v. 15 cm. Moravská galerie v Brně, inv. č. U23.361. Foto K. Till.

U23.194) představují typický projev poměrně vzácně dochované pozdní fajánsové produkce. Z hlediska sledované části sbírky přísluší výrobkům hranické manufaktury největší význam.

Kamenina z továrny v Bystřici pod Hostýnem je v Kretzově kolekci zastoupena 14 kusy a tvoří tak téměř kompletní soubor uchovaný v MG, který dnes nepřesahuje počet dvaceti. Sortiment bystrického zboží reprezentují zejména ploché jídelní talíře, tvarově navazující na ranou kameninu z Holíče. Ve výzdobě se již uplatňuje dekorování tiskem v kombinaci s pestře malovaným dekorem v muflových barvách. Oba tyto výzdobné postupy se setkávají na dvojici nejzajímavějších kusů z Kretzovy kolekce bystrické kameniny – jedná se o talíř s hlavou Apollona v medailonu doprovázený hudebními a loveckými trofejemi (inv. č. U23.250) a talíř se zoubkovaným okrajem, na dně se skupinou dětí provedenou hnědým podtiskem v kombinaci s malbou (inv. č. U23.247). Počáteční výrobu továrny v Bystřici reprezentuje mísa s malovaným dekorem vesnické architektury v monochromní purpurové barvě (inv. č. U23.249). Ostatní kusy jsou zdobeny černě tištěnými figurálními výjevy z antické mytologie (Pallas Athena, Paridův soud, putti s kohoutem ad.) na barevně kontrastním pozadí (inv. č. U23.245, U23.251, U23.253) a představují nejcharakterističtější projev bystrické manufaktury ovlivněný kameninou z Holíče.

Sortiment kameniny z nevelké továrny v Rajnochovicích je zastoupen pouze několika málo kusy užitkového zboží zahrnující čtyři nezdobené jídelní talíře, pouze hnědě a nažloutle polévané (inv. č. U23.568, U23.569) a tři zeleně glazované dezertní talíře ve tvaru listu (inv. č. U23.227). Rovněž skromnější doklady tovární produkce ze severomoravské Kopřivnice jsou prezentovány celkem 28 kusy kameniny. Větší část dochovaného fondu tvoří torzo jídelního souboru sestávajícího z jednoduchých hladkých jídelních talířů dekorovaných pouze na okraji pásem okrového listru (inv. č. U23.366), které náleží k typickému sortimentu kopřivnické manufaktury. K běžnému zboží patřily rovněž talíře s pletivovým reliéfem na okraji (inv. č. U23.369, U23.370), naproti tomu výrazně tvarově pojatý je bílý reliéfně zpracovaný plochý talíř s rotační rozetou ve středu a dvěma řadami žebrování (inv. č. U23.371). Také na kopřivnické zboží měly svůj vliv výtvarné příklady z Holíče, jak je patrné na míse s dekorem krajiny malovaným grizají (inv. č. U23.379). Produkci užitkového zboží doplňuje dvojice nástěnných figurálních kroupenek s madonou a andělem nesoucím Veraikon (inv. č. U23.384, U23.385). Zcela mimořádnou akvizicí, která ze souboru i běžné produkce továrny vyniká, je dekorativní stolní nástavec v podobě pyramidy se zlaceným reliéfem, částečně prosekávaný, z období okolo roku 1820–1830 (inv. č. U23.560, dnes ve stálé expozici zámku ve Vranové nad Dyjí).

Početně ve sledované části Kretzovy sbírky dominuje manufaktura z Vranova nad Dyjí, zastoupená souborem 37 kusů kameniny. Široký repertoár výrobků proslulé vranovské kameniny tvoří reprezentativní skupina černých neglazovaných wedgwoodů tzv. bazaltů, datovaných rozmezím let 1815–1825. Jejich tvarová škála zahrnuje užitkovou stolní kameninu – konvice, cukřenky, slánky, šálky a další s povrchem reliéfně pojednaným imitací pletiva, ale i v hladkém provedení s malbou stříbrem (inv. č. U23.297). Výjimečnými kusy pro sbírku MG jsou neúplná souprava na servírování teplého jídla složená se segmentových misek s víky, zhotovená ze světle zeleného jasperu s lesklou glazurou a malířsky zdobená jemným zeleným rostlinným dekorem (inv. č. U23.292), naturalisticky formovaná nádoba ve tvaru kachny, nezdobená, opatřená pouze bílou glazurou (inv. č. U23.361) a bohatě barevně kolorované obdélné těžítka s ležícím psem (inv. č. U23.360). Vedle černých bazaltů je v Kretzově sbírce výrazně zastoupena rovněž kamenina s tištěnými dekory, v barevné škále modré, zelené, hnědé až po černou. Nechybí oblíbený dekor typu Ferrara, veduty s pohledy na pamětihodná místa Rakouska a Německa či s motivem vranovského zámku (inv. č. U23.321, U23.333, U23.339, U23.351).

Kameninové zboží z továrny v Kravsku zastupuje menší soubor 12 kusů. Jedná se o běžnou sériovou produkci talířů z třicátých a čtyřicátých let 19. století s reliéfně zpracovaným

povrchem a malovaným rostlinným ornamentem při okraji (inv. č. U23.230, U23.231), zejména v podobě vinných listů, případně s prosekávaným okrajem (inv. č. U23.244), který doplňuje válcovitá konvička s tzv. vídeňským geometrickým dekorem (inv. č. U24.182). Jedná se o rustikalizovanou podobu zdejší produkce nenáročného vyznění.

Keramika měla v Kretzově rozsáhlé sbírce své významné a nezastupitelné místo. Převedení její části v roce 1924 do správy tehdejšího Moravského průmyslového muzea představovalo vzhledem k utlumené akviziční praxi, která muzeum provázela po celé meziválečné období, zcela mimořádné obohacení sbírkového fondu. S výjimkou souboru fajánsů z Hranic a vranovské kameniny, množstvím i kvalitou dobře ve sbírce MG zastoupených, vytvořila Kretzova kolekce v případě výrobků manufaktur z Bystřice pod Hostýnem, Rajnohovic, Kopřivnice i Kravska základ fondu, který bohužel nebyl ani v poválečné éře příliš rozšiřován. Ve sledovaném souboru Kretzovy sbírky převažuje sice početné nádoby, tedy běžná produkce, ale zastoupeny jsou i prvotřídní a mimořádné kusy. Jako celek má Kretzova kolekce fajánsu a kameniny z moravské manufakturní produkce nezpochybnitelnou hodnotu dokumentační a historickou.

Poznámky:

- 1 K r e t z, F.: Zaniklé továrny keramické na Moravě. *Český lid* 9, 1900, s. 184.
- 2 Tamtéž, s. 180–184. Dvojici drobnějších textů o manufakturní výrobě v Hranicích a Rajnohovicích připravil František Kretz pro Záhorskou kroniku viz K r e t z, F.: Keramická továrna v Hranicích. *Záhorská kronika* 9, 1926/1927, s. 105–106; K r e t z, F.: Rajnohčovská keramika. *Záhorská kronika* 10, 1927/1928, s. 37–39.
- 3 K r e t z, F.: *Jak jsem sbíral*. Uherské Hradiště 1913, s. 60.
- 4 Časové zprávy. *Český lid* 20, 1911, s. 351–352.
- 5 Srovnání lidové keramické produkce a sériové výroby publikoval v článku K r e t z, F.: O vlivu selských prací hrnčířských na tovární výrobky holičské. *Časopis moravského muzea zemského* 8, 1908, s. 141–144.
- 6 O prodeji národopisných sbírek Františka Kretze viz K a l i n o v á, A.: K nejstarší historii sbírky keramiky v Moravském zemském muzeu v Brně. *Vlastivědný věstník moravský* 58, 2006, č. 2, s. 185–188.
- 7 Z í b r t, Č.: Zachráněná sbírka slovenského lidového umění. *Český lid* 22, 1913, s. 97–99.
- 8 Ke vzájemné dohodě o rozdělení kompetencí a sbírkového materiálu mezi oběma brněnskými muzei došlo na schůzi Moravského zemského výboru a Obchodní a živnostenské komory již 7. října 1922 – Archiv MZM.
- 9 František Kretz v Uherském Hradišti podává zprávu o pracích ve sbírkách národopisných – Archiv MZM, K 139, 7. 4. 1913.
- 10 Kretzova sbírka ve fondu Uměleckoprůmyslového muzea MG obsahuje rovněž 21 kusů fajánsového zboží z hornoslezského Proskova a velký soubor fajánsu a kameniny z císařské manufaktury v Holiči viz H u s s e i n i o v á, A., H l o Ź e k, M.: Holičská fajáns a kamenina. Sběrka Františka Kretze v Moravské galerii v Brně. *Folia ethnographica* 45, 2011, č. 2, s. 169–178.

Literatura:

- Časové zprávy. *Český lid* 20, 1911, s. 351–352.
- Časové zprávy. Zachráněná sbírka slovenského lidového umění. *Český lid* 22, 1913, s. 97–99.
- H a b a r t o v á, R. a k o l.: *František Kretz (1859–1929): sběratel, národopisec, novinář*. Uherské Hradiště 2009.
- H e l f e r t, J.: *Průvodce po sbírkách Moravského zemského muzea*. Brno 1924.
- H u s s e i n i o v á, A., H l o Ź e k, M.: Holičská fajáns a kamenina. Sběrka Františka Kretze v Moravské galerii v Brně. *Folia ethnographica* 45, 2011, č.2, s. 169–178.
- K r e t z, F.: *Jak jsem sbíral*. Uherské Hradiště 1913.

- K a l i n o v á, A.: Počátky národopisného studia lidového umění a sbírka keramiky v Moravském muzeu. *Časopis Moravského muzea, Vědy společenské* 69, 1984, s. 231–238.
- K r e t z, F.: Zaniklé továrny keramické na Moravě. *Český lid* 9, 1900, s. 180–184.
- K y b a l o v á, J.: *Kamenina v Čechách a na Moravě*. Praha 1993.
- N o v o t n á, J., Š t u r c, L., J a n í č k o v á, M.: *Vranovská kamenina*. Brno 1999.

Mgr. Andrea H u s s e i n i o v á (n. 1976), vystudovala archeologii a dějiny umění na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2007 pracuje jako kurátorka oddělení užitého umění Uměleckoprůmyslového muzea Moravské galerie v Brně, kde se věnuje sbírce keramiky a porcelánu.

Manufacture and Factory Production of Pottery in Moravia. The collection of František Kretz in the Moravian Gallery in Brno

A b s t r a c t

The collection of pottery and porcelain in the Moravian Gallery keeps a number of faiences and stoneware from the collection of František Kretz (1859–1929). In the beginning, Kretz's collecting effort was focused on folk art production, mainly embroidery, and ceramics, but he was also interested in industrial production of the perished ceramics factories in Moravia. Kretz was aware of the gaps in understanding and underestimation of home manufacture production in which he saw a continuation of the local tradition of pottery.

He collected a large set of the industrial products which later became part of the collection of František Museum (Moravian Museum today) and after a transformation of the collection fund in 1924 they were transferred under permanent custody of Museum of the Applied Arts MG. Kretz's collection of pottery from perished Moravian manufactures consists of approximately 130 pieces covering more than one century of production since the 80s of the 18th century up to the end of the 19th century. There are examples of production of traditional faiences from Dietrichstein manufacture in Hranice, pottery goods from the factory in Bystřice pod Hostýnem and examples of factory production of pottery from Kopřivnice in north Moravia, from Rajnochovice and from the famous manufacture in Vranov nad Dyjí and also from the factory in Kravsko.

Keramikproduktion in Manufakturen und Fabriken Mährens. František Kretzes Sammlung in der Mährischen Galerie Brno

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Keramik- und Porzellansammlung der Mährischen Galerie in Brno bewahrt einen zahlreichen Bestand an Fayancen und Steinzeug aus der František Kretzes Sammlung. Von Anfang an richtete František Kretz (1859–1929) sein Interesse auf kunstgewerbliche Produktion, insbesondere Volksstickerei und Keramik. Im Vordergrund seiner Interessen standen aber ebenfalls industrielle Erzeugnisse der untergegangenen mährischen Keramik-Fabriken. Kretz war sich gut bewusst, dass die heimische Manufakturproduktion unterbewertet und die Kenntnisse darüber lückenhaft und ungenügend waren. Die Manufakturenproduktion von Keramik betrachtete er als Fortsetzung der örtlichen Töpfertradition.

Er sammelte eine große Anzahl dieser Industrieprodukte, die später zum Bestandteil der Sammlungen des Kaiser-Franz-Museums – Františkovo muzeum (heute Mährisches Landesmuseum) wurden und nach der Transformation des Sammlungsbestands im Jahre 1924 beständig unter die Verwaltung des Kunstgewerbemuseums bei der Mährischen Galerie fielen. Die Kretzes Keramiksammlung aus untergegangenen mährischen Manufakturen umfasst ungefähr 130 Stücke, die einen Einblick in die Keramikproduktion im Zeitraum von den achtziger Jahren des 18. Jahrhunderts bis Ende des 19. Jahrhunderts gibt. Präsentiert werden traditionelle Fayancen aus der Dietrichsteiner Manufaktur in Hranice, Steinzeug aus der Fabrik in Bystřice pod Hostýnem, Steinguterzeugnisse aus Kopřivnice und Rajnochovice in Nordmähren, aus der berühmten Manufaktur in Vranov nad Dyjí und aus der Fabrik in Kravsko.

SOUČASNÁ PODOBA LIDOVÉHO STAVITELSTVÍ NA JIŽNÍM KROMĚŘÍŽSKU

Olga Floriánová, Strážnice

Lidové stavitelství ve zkoumané oblasti Hané se vyznačuje množstvím dosud dochovaných usedlostí s širokými uličními průčelími a sýpkovými polopatry. Honosnost a reprezentativnost staveb podtrhují velmi kvalitně řemeslně provedené dveře, vrata, okenní rámy a fasády, které jsou štukově zdobené s ohlasy historických slohů nebo velmi často ponechané v rezné podobě z pálených cihel. Celkově si vesnice jižního Kroměřížska v architektuře i urbanismu do značné míry zachovávají svůj původní charakter.

Příspěvek vychází z plošného terénního výzkumu na základě grantového úkolu Ministerstva kultury České republiky č. 50-181/2009-LK/ORNK *Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji. IV. Kroměřížsko*, který realizovalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti odborným týmem řešitelů v okrese Kroměříž, jenž navazoval na plošné výzkumy z předešlých let ve všech lokalitách ostatních okresů Zlínského kraje – Uherské Hradiště, Zlín a Vsetín. Výstupem z těchto výzkumů jsou každoročně Slováckým muzeem vydávané publikace shrnující materiály získané z jednotlivých okresů – *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Uherskohradištsko* (2008), *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Zlínsko* (2009), *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Vsetínsko* (2010) a *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Kroměřížsko* (2011).

Příspěvek vychází z terénního výzkumu 23 lokalit jihozápadní části okresu Kroměříž, především kolem města Morkovice-Slížany. Kroměřížsko etnograficky náleží k regionu Haná. Na severovýchodě okresu Kroměříž sem patří také oblast hostýnského Záhoří, které je styčným územím mezi Hanou a Valašskem. Zde se například v obci Rusava setkáváme s roubenými domy karpatského typu, zcela odlišnými od širokých okapových průčelí zděných hanáckých statků, řazených podle Václava Frolce k hliněným stavbám typu pomoravsko-panonského.¹

Lidové stavitelství na Hané prošlo několika vývojovými fázemi. Nejstarší doložené památky lidového stavitelství dokládaly roubené konstrukce domů, které se ukryvaly pod silnou vrstvou hliněné omítky, takže obvykle až při rekonstrukcích byl zjištěn jejich původní dřevěný stavební materiál. Nejdéle se roubená konstrukce domů udržela u jizeb. Pravděpodobně kvůli stále většímu nedostatku dřeva se začala používat k stavebním účelům hlína, většinou v podobě nepálených hliněných cihel či válků. Některé části usedlostí, jako síně či komory, se budovaly také technikou nabíjení. Přibližně od poslední třetiny 19. století se začaly používat i cihly pálené. V této době docházelo rovněž k výměnám původní doškové střešní krytiny za nespalný materiál, nejčastěji to byla břidlice (hlavně na severní Hané) či eternitové šablony, které byly pro krovy stavěné na lehké slámové došky vhodnější než těžká pálená taška.

Problematikou hanáckého lidového stavitelství se zabývali badatelé zhruba od konce 19. století, např. Vítězslav Houdek či v padesátých a šedesátých letech 20. století především Josef Kšíř, později i Václav Frolec, Josef Vařeka, Václav Mencl či Miroslav Válka. Důležitým pramenem jsou i paměti sedláka Františka Skopalíka ze Záhlinic z konce 19. století. V pracích těchto autorů se prolíná tematika vývoje hanáckého domu. Ta například řeší, zda byla prvotní orientace průčelí staveb k veřejnému prostoru podélná či štítová, jejím zastáncem byl především Václav Mencl. Dále se rozvíjely úvahy o starobylosti a původu charakteristického prvku hanáckého domu, žudru, o vývoji dispozičního rozrůstání hanáckého stavení

Řezbářsky zdobené dveře usedlosti čp. 62, Cetechovice – náves.

Detail empírově zdobených dveří domu čp. 67, Cetechovice – náves.

Stodola v sousedství usedlosti čp. 63, Cetechovice – náves.

apod. Z komparace těchto názorů daných především závěry Josefa Vařeky a Miroslava Války vyplývá, že kromě nyní převažujícího okapově orientovaného domu se na Hané dříve vyskytovaly (a to ještě v 18. století) i objekty štítově situované do uličního prostoru. Hliněnému stavebnímu materiálu předcházelo roubené dřevo, jež v kombinaci s nepálenou hlínou přetrvávalo v konstrukcích domů až do přelomu 18. a 19. století. K širšímu uplatnění hlíny docházelo na Hané od konce 18. století, a hlavně v první polovině 19. století. Důvodem byl stále větší nedostatek dřeva.

Charakteristickým prvkem hanáckého stavitelství se stal výrazný rizalitový výstupek, tzv. žudr, předstupující před průčelí usedlostí. Je doložen již od 15.–16. století, ale k jeho největšímu rozšíření docházelo pravděpodobně v 18. století. Funkci sýpky na obilí plnil žudr zvláště na západní a severní Hané.² Zajímavý je nástin vývoje komory. Na přelomu 18.–19. století se přistupovalo k budování horní komory, a to v části nad síní a dolním komorovým prostorem. Základní proměnu hanácký dům prodělal od první poloviny 19. století, kdy mizely žudry, vznikala sýpková polopatra, převládal nespalný stavební materiál – hlína, a začínaly se stále více budovat stavby z pálených cihel. Tradiční doškovou krytinu nahradily krytiny nespalné. Pořizovaly se reprezentativní a vysoce kvalitně řemeslně zpracované výplně domů – dveře, vrata, okna. K dalším velkým změnám docházelo od padesátých let 20. století, kdy se zvyšující životní úroveň a zánikem zemědělského charakteru usedlostí se půdní polopatra přebudovávala v obytná patra, fasády dostávaly konformní vzhled z šedavých, tvrdých, břizolitových omítek. Zvětšovaly se okenní otvory a mnohdy se kvalitní dveře a vrata nahrazovaly unifikovanými typy, často z hliníkových materiálů.

Oblast Hané patří k starým sídelním územím, kde vhodnost geografická s otevřenou úrodnou krajinou a vodními toky vytvářela příznivé podmínky pro vznik sídelních útvarů již od dob prehistorických, jak dokládají četné archeologické nálezy. Současná struktura osídlení má však základ zvláště v období 13. století. Zkoumané území tvoří jižní část etnografického regionu Haná. V rámci okresu Kroměříž do něho patří především lokality nacházející se přibližně v jeho jižní až jihozápadní části. Krajinu zde představuje mírně zvlněný, malebný terén s plochami zemědělsky obdělávané půdy, kterou křížují cesty lemované stromovými alejemi, přerušují drobné hájky či remízky, doplňují klikatící se vodní toky, v některých lokalitách dotváří prostředí i lesní porosty, zvláště v okolí pohoří Chříby, které oblast na východě odděluje od okresu Uherské Hradiště. Na jihozápadě ji od okresu Vyškov dělí lesnatá Litenčická pahorkatina. Tato příhodná geografická poloha a konfigurace terénu umožňovala vznik sídel v podobě širokých ulic, v návěsním prostoru obvykle rozšířených, jak nám dokládají mapy z prvního vojenského mapování z konce 18. století. Vzhled vesnických hanáckých sídel před touto dobou lze zjistit jen stěží. Je předpoklad, že i ve zkoumané části Hané předcházela štítová zástavba podélné orientaci domů a použití dřeva jako stavebního materiálu předcházelo zděným hliněným konstrukcím. Urbanistickou strukturu z tohoto období však nelze doložit.

Od konce 18. století je zjevné, že ve zkoumaných sídlech v absolutní míře převažovala výstavba domů okapovou stranou k hlavní stavební linii. Jen ojediněle se vyskytly domy situované štítově, například ve dvou až třech případech v obcích Cetechovice, Roštín, Pačlavice a Těšánky. Objekty stály v přední části ohrazeného pozemku, v nevelké vzdálenosti od sebe, kolem místní komunikace či kolem potoka. Nevytvářely dosud uzavřený typ zástavby a nestály na celé šířce pozemku. Tato tendence se začíná objeovat až v následujícím období. Na mapách stabilních katastrů z první poloviny 19. století je již zástavba vesnic mnohem těsnější a sevřenější, vytvářející v podstatě uzavřený prostor jedné ulice, uprostřed rozšířené, do níž se vstupovalo na jednom a druhém zužujícím se konci, pokud vesnicí procházela průjezdná komunikace. Vznikaly však i typy neprůjezdných vesnic, do nichž byl vstup možný jen z jedné strany. To je patrné například u obcí Rataje, Zdislavice, Těšánky, Pačlavice, Uhřice, Dřínov, Lebedov, Skržice, Soběsuky, Drahlov či Prasklice. Centrum obce zde představoval

původně jednotný, uzavřený urbanistický útvar rozšířené ulice, kde byly situovány největší starousedlické grunty. Ostatní zástavba tvořená drobnějšími objekty se vydělovala do samostatných celků bokem návsi, obvykle při výjezdu z ní. Tato pozdější zástavba vytvářela nové, kratší řádky či ulice, z nichž vycházely cesty do polí. V první polovině 19. století se usedlosti stavěly již na celé šířce pozemku, těsně vedle sebe. Vytvářely tím uzavřený urbanistický celek, dvě řady souvislé zástavby s výjezdy na opačných stranách. Uvnitř mírně rozšířeného návěsního prostoru tvořeného starousedlickými grunty se někdy nacházel drobný sakrální objekt – socha, kříž či kaplička. Menší hospodářství chalupníků, za něž je na Hané považován již čtvrtláník, se rozvíjela mimo hlavní náves, jejím bokem. Jen výjimečně se domkářská stavení objevila i v návěsním prostoru, jako tomu bylo například v Troubkách. Zde je mapa stabilního katastru zaznamenala rozesety podél potoka protékajícího středem návsi.

Zástavba hanáckých obcí obkružovala pásy zeleně ovocných zahrad, v nichž stávaly dřevěné stodoly. Za nimi vedly záhumenní cesty. Zahrady byly zakončeny ploty či zídkami. Vesnice tak vytvářely uzavřený urbanistický útvar posazený do okolní krajiny s polnostmi travové pluzžiny, někde místy přerušované menšími lesními plochami. Tato základní struktura hanáckých sídel se s přirozenými vývojovými proměnami zachovala ve své podstatě dosud.

Tradiční charakter hanáckého domu, gruntu, je ve zkoumané lokalitě dán jeho širokým okapovým průčelím, v němž jsou vedle sebe do ulice řazeny obytné prostory tvořené obvykle síní, jizbou a světničkou. Za nimi do dvora následovala ve druhém, později přistavovaném traktu kuchyně, komora, popřípadě i další místnosti. Vstupní dveře v průčelí oddělovaly komorovou část s tradičním uspořádáním dolní a horní komory. Od horní komory se pak odvíjela sýpka v polopatře nad celou délkou přízemí. Kromě hlavní obytné jednotky se do protilehlého konce průčelí budoval výminek. Uprostřed průčelí bývala vsazena honosná, zdobně pojatá vrata, oddělující obě obytné části. Typický architektonický prvek hanáckého domu, žudr, se podle map stabilního katastru nacházel ve třicátých letech 19. století ve zkoumaných lokalitách jen výjimečně. Bylo to pouze v několika málo vesnicích, například v Ratajích či Prasklicích.

Stavebním materiálem u obytných budov byla nepálená hlína nebo pálené cihly. Je však možné, že mnohé z nich ukrývaly ještě v první polovině 19. století pod silnou hliněnou omítkou roubenou konstrukci. Stodoly v zahradách byly postaveny ze dřeva, podobně jako některé hospodářské objekty ve dvoře. Chlévy přiléhající kolmo k obytné části usedlosti se však již budovaly zděné.

Realizovaný terénní výzkum a dokumentace se týkaly obcí Cetechovice, Drahlov, Dřínov, Honětice, Chvalnov, Lebedov, Lhota u Pačlavic, Morkovice-Slížany, Pačlavice, Počnice, Pornice, Prasklice, Rataje, Roštín, Skržice, Sobělice, Soběsuky, Tetětice, Těšánky, Troubky-Zdislavice, Vlčí Doly a Uhřice. Proměna krajinného rázu těchto sídel byla determinována především změnou způsobu zemědělského hospodaření, zvláště od padesátých let 20. století, kdy úzká pole travové pluzžiny byla zcelena do větších ploch lánů. I přesto si krajina do značné míry zachovala svůj malebný a půvabný ráz s otevřenými výhledy, mozaikou obdělávaných polí a alejemi ovocných stromů lemujících úzké silnice klikatící se ve zvlněném terénu mezi jednotlivými vesnicemi.

Zkoumané lokality si zachovaly původní urbanistickou strukturu, v hlavní návěsní zástavbě v téměř neporušené podobě. Mimo náves se jen přirozeně rozrůstala dobovou zástavbou vytvářející ulice obestavením silnic vedoucích ven z obcí. V současnosti se novými dominantami obcí staly budovy škol, obecních úřadů, prodejen potravin či samoobsluh a bokem sídel i nepřiliš vzhledné areály zemědělských družstev.

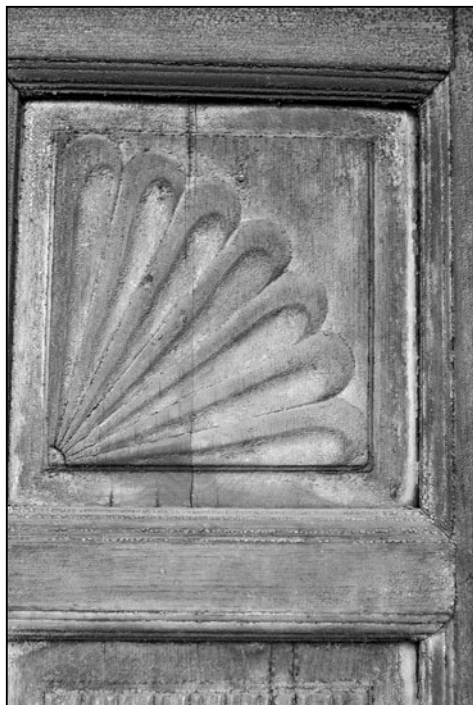
Od konce 19. století se měnilo situování stodol, které se začínaly stavět z nespálených materiálů. Mnoho těchto staveb v dnešní době ztratilo své funkční opodstatnění, a zaniklo. Úprava veřejných prostor mezi zástavbou v návěsní ulici spočívala obvykle jen v travnatém

Usedlost čp. 119 s tvrdou štukovou výzdobou, Roštín – náves.

Detail oken od komory s dřevěnými žaluziemi usedlosti čp. 119, Roštín – náves.

Detail výplně dveří s motivem výseče slunečního kotouče usedlosti čp. 62, Roštín.

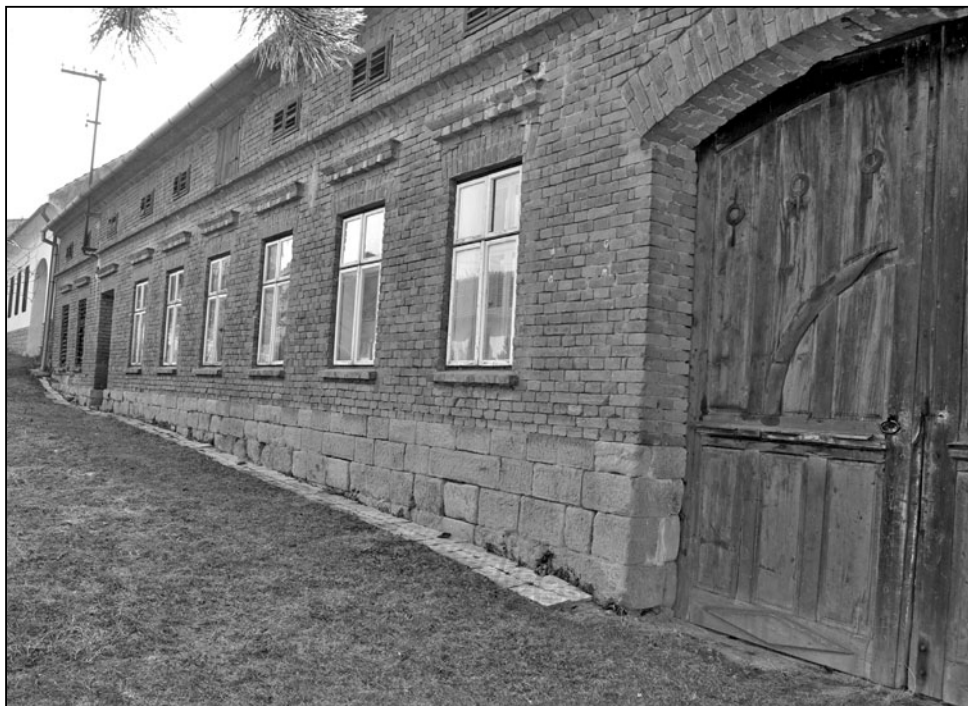
Vrata usedlosti skládaná z lišt do geometrických tvarů, v horní polovině do podoby slunečních motivů, čp. 119, Roštín.

Detail empírově pojatých dveří usedlosti čp. 132, Roštín – náves.

Dveře usedlosti čp. 138, Roštín.

Dlouhé průčelí usedlosti čp. 131 z režných pálených cihel na kamenné podezdívce, Roštín – náves.

Usedlost čp. 130 s bílou omítkou, na kamenné podezdívce, Roštín – náves.

Stavení čp. 227 v horní polovině návsi, Roštín.

Usedlost čp. 138 s bohatou štukovou fasádou, Roštín.

porostu, někde se vysazovaly před domy ovocné stromy, ojediněle i květinová předzahrádka. Solitérními dominantami bývaly vzrostlé lípy, vysazené nejčastěji v blízkosti sakrálních staveb. V současnosti se však objevují i netradiční úpravy před domy v podobě okrasných keřů, tují, jehličnanů, které působí cizorodým, nepatřičným dojmem.

Celkově však jsou zkoumané hanácké vesnice harmonické. Přispívá k tomu především skutečnost, že zemědělské usedlosti si ve své podstatě zachovaly svůj původní ráz a změny, kterými procházely, byly dobově podmíněné, prováděné v jednotném stylu. Usedlosti zůstávají dosud zachované ve své původní hmotě, nezměněném půdorysu, dispozici, tvaru střechy, použité střešní krytině i v členění uličního průčelí, obvykle se udržela i tradiční zástavba dvora. Inovace se projevily především ve zvětšování okenních otvorů, nové břízolítové fasádě a budování obytných pater. Vzhledem k tomu, že původní domy byly obvykle polopatrové, mírné zvýšení na patro nijak zásadně neovlivnilo celkovou jednotnou výškovou hladinu zástavby. Přesto jsme zaznamenaly i nepřilíš citlivě provedené rekonstrukce, které působí rušivě, nerespektující dosavadní, víceméně ještě tradiční charakter hanáckých vesnic. Začínají se objevovat křiklavé barevnosti fasád, nová plastová okna, často bez členění okenními rámy. Například v Pačlavicích je harmonie zástavby na návsi narušena nevhodnou, předimenzovanou stavbou obecního úřadu, prodejnou potravin, u obytných domů se objevují různé výškové hladiny, přibývají střešní vikýře aj. Podobná je situace i v Počenicích, kde v jednotné souvislé řadě patrových či polopatrových usedlostí rušivě působí domy na čtvercovém půdorysu, s balkóny v průčelí a kde z jednotné tlumené barevnosti omítek začínají vystupovat výrazné pastelové barvy. Obdobná situace je i v Tetěticích, kde domy s lodžemi, s převyšující výškou a s křiklavou barevností fasád rozrušují původní celkovou jednotnost zástavby.

K obcím, které si nejvíce udržely tradiční charakter v urbanismu i architektuře, patří například Rataje, Dřínov, Roštín, Lhota u Pačlavic, Soběsuky, Lebedov či Zdislavice. Dochované grunty, u nichž nedošlo v padesátých a pozdějších letech 20. století ke stavebním úpravám, si zachovaly architektonický charakter staveb z první poloviny 20. století. Mají obdélný půdorys, postaveny jsou podélnou stranou ke komunikaci na celou šířku pozemku, která bývá někdy značná, přibližně třicetimetrová. Neměnila se ani dispozice usedlostí. Ta se rozvinula ze základní trojprostorové (sňh, jizba, komora) se samostatným vjezdem vedle domu až do poměrně složité kompozice dvoutraktové. Základní sestava obytných místností řazených vedle sebe do průčelí se postupem doby rozrostla o světničku v sousedství jizby, kuchyně se obvykle přistavovala v druhém traktu do dvora. K ní mohla dále ještě přibývat komora nebo více komor, někdy i další obytná místnost, světnice. Základní bytová jednotka se mohla o výminek rozvíjet i v průčelí. Celou poměrně složitou dispozici usedlostí sjednocovala fasáda. Hospodářská část se stájemi pro koně, chlévy pro hovězí dobytek či s krmníky pro vepře nebo kurníky pro drůbež a s prostorem pro přípravu krmiva (píce, řezanky), tzv. picniku, se nacházela v pravém úhlu k obytnému domu. Dochované stodoly jsou impozantních rozměrů, zděné z kamene nebo hliněných či pálených cihel. Situované jsou buď v zahradě, nebo na rozhraní dvora a zahrady. Prostor dvora tak býval často ze všech stran obestavěn.

Obytné části usedlostí se budovaly z hliněných nepálených cihel, a v tom případě jejich povrchovou úpravu tvořila hliněná, hladká omítka, která bývala bíle zalíčená, někdy vyvedená do barevných ploch v jemných odstínech. Velmi časté byly také štukové výzdoby fasád s ohlasy historických slohů, nejčastěji klasicistních, někdy výrazně empírových nebo secesních. Velmi často se ve štuce prováděly římsy, lizény, bosáže, objevily se i motivy festonů či šambrány kolem oken doplněné například o čabraky nebo nadokenní vějířovitě pojaté suprafenestry apod. Charakteristické pro danou oblast bylo od konce 19. století i časté užití pálených cihel ponechaných bez omítky, v režném provedení. Kámen byl využíván pro stavbu chlévů nebo stodol, u obytných budov v podezdívkách, soklech. Především v místech,

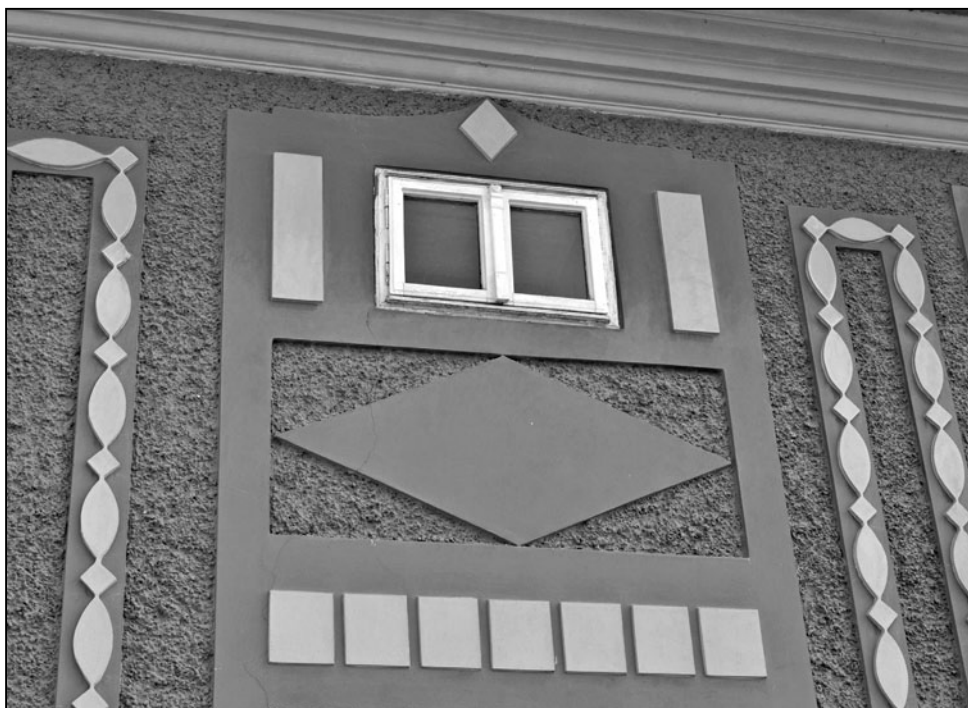
kde se v blízkosti nacházely lomy, byly tyto podezdívky budovány z poměrně mohutných opracovaných kvádrů, někde i zdobně otesaných, které se neomítaly a tvořily tak velmi zajímavý a působivý stavební konstrukční prvek.

Osobitým rysem hanáckého domu je jeho vertikální růst. To se projevovalo do poloviny 20. století dvojnásobem. Vznikaly jednak horní komory, které se budovaly nad půdorysem přízemní, dolní komory, a jednak se již v druhé polovině 19. století začaly budovat sýpková polopatra nad celým přízemím budovy, a to v souvislosti s rozšiřující se zemědělskou výrobou a produkcí na hanáckých vesnicích, s níž narůstaly i potřeby větších skladovacích prostor. V průčelí se projevovaly pásem někdy drobných, jindy větších větracích průduchů či okének. V některých případech byl v polopatre uličního průčelí vytvořen i otvor s dvířky, s tzv. schlopcem, kudy se na půdu ukládala úroda. Menší usedlosti, jejichž uliční průčelí nebylo tak široké a které vznikaly na okrajích návsi nebo mimo ní, byly obvykle v polopatre opatřeny jen drobnějšími průduchy, nebo nevytvářely polopatro vůbec. Jejich vertikální charakter je daný jen zvýšením části průčelí o horní komoru. Těchto staveb se ve zkoumaných vesnicích dochovalo poměrně hodně. Štítově orientované domky se vyskytovaly výjimečně, a jen v zástavbě bokem návsi. Sedlové střechy domů kryje pálená taška, falcovka, nebo eternitové čtvercové šablony.

Velmi pozoruhodné jsou výplně otvorů usedlostí – okna, dveře, vrata. Byly pořízovány zjevně jako nejreprezentativnější prvky domů, ukazovaly vysoké sociální postavení majitele. Vchodové dveře bývají dvoukřídlé, v horní části opatřeny světlíkem, často bohatě zdobené, odrážející historické slohové vlivy, především empírové a částečně i secesní. Velmi časté je použití motivů výseče slunečních motivů, zdobného rýhování, plastických růžic, oválného rámování atd. Vrata jsou mohutných rozměrů, obvykle vsazeny do půlkruhově zaklenutých vjezdů (segmentového či stlačeného oblouku). Většina má horní polovinu vyskládanou z desek do tvarů slunečních motivů, ale objevují se i zdobné geometrické tvary, někdy řezbářské prvky. Rámy oken bývají zdobeny rýhováním, motivem růžice, tordováním apod. Charakteristické je použití dřevěných žaluzií v oknech od komor a sýpek, které mají svým stíněním chránit skladovací prostory před pronikáním slunečního záření.

V Cetechovicích zaujme především trvale obydlená a dobře udržovaná polopatrová usedlost čp. 78 s pološambránami nad okny, s pěkně provedenými vstupními dveřmi a se zachovalými kachlovými kamny v jinak již modernizovaném, ale vkusně zařízeném, mírně dispozičně upraveném interiéru. Ostatní usedlosti nesou stopy menších či větších stavebních inovací. Zachovány zůstávají původní reprezentativní, zdobné dveře, zvláště domů čp. 67 a čp. 62. Jsou to pěkně dochované menší usedlosti se spodní a horní patrovou komorou na pravé straně průčelí. Vedle usedlosti čp. 63, s rovněž velmi kvalitními dveřmi, stojí zajímavý objekt stodoly vybudované z pálených cihel na podezdívce z kamenných kvádrů. Z veřejných staveb zaujme drobný, štítově orientovaný objekt hasičské zbrojnice z pálených cihel a s výklenkem nad vjezdem se soškou sv. Floriána.

Obec Roštín je unikátní svou dochovanou zástavbou širokých gruntů z rezných pálených cihel i těch s hladkými i štukovými omítkami. Cihlovou fasádou a reprezentativními, honosnými dveřmi a vraty se vyznačují usedlosti na návsi čp. 132 a čp. 131, hladkou a bílou fasádou je opatřen sousední grunt čp. 130. Všechny stojí na podezdívce z kamenných kvádrů. Prostor před domy je jednoduše upraven přirozeným travnatým porostem a jednotlivými ovocnými stromy. Osobitou štukovou fasádou i kvalitními vstupními otvory se vyznačuje protější usedlost čp. 119. Na konci návsi se soustřeďují menší zemědělské stavení. Z nich zaujme dům čp. 227 s výraznou štukovou výzdobou šambránami s klenáky a čabrákou. Starobyle působí stavení čp. 127 s horní a dolní komorou na jedné straně průčelí. Má v oblouku vsazené hrubé jednokřídlé dveře s kvalitním kováním pantů a se zajímavě nade dveřmi provedeným světlíkem ve tvaru palmety. Je škoda, že ze strany ode dvora je však objekt již polozbořený. Osobitou, bohatě provedenou geometrickou štukovou výzdobou fasády,

Detail geometrické štukové fasády usedlosti čp. 138, Roštín.

Detail empírové výzdoby dveří usedlosti čp. 138, Roštín.

Kaple sv. Jakuba Většího s areálem hřbitova, Roštín.

Usedlost čp. 2, Vlčí Doly.

Detail štukové suprafenestry se slunečním motivem usedlosti čp. 45, Dřínov – náves.

Usedlost čp. 45 se zajímavou štukovou výzdobou, Dřínov – náves.

Zástavba usedlostí čp. 5, 6 a čp. 119 s režnou fasádou z pálených cihel, Dřínov.

Boží muka u silnice za obcí Dřínov.

Usedlost čp. 3 s klasicistní fasádou, Troubky – náves.

Usedlost čp. 66 s klasicistní fasádou s bosážováním, Troubky – náves.

Jednotná zástavba patrových usedlostí na návsi v Ratajích.

Usedlost čp. 33 se sýpkovým patrem, Zdislavice – návés.

Usedlost se štukovou fasádou čp. 21, Lhota u Pačlavic – horní polovina návsi.

Usedlost čp. 2, Soběsuky – náves.

Detail štukové, empírové fasády usedlosti čp. 3, Troubky.

Bohatě zdobené dveře usedlosti čp. 33, Zdislavice.

Detail oken s jemnou štukovou výzdobou dolní komory a sýpkového patra, které jsou kryté dřevěnými žaluziemi, usedlost čp. 33, Zdislavice.

Detail rámu zdoběného do tvaru tordovaného sloupku zakončeného zdobnou hlavicí, usedlost čp. 33, Zdislavice.

Zvonice uprostřed návsi s výklenkem a s plastikou sv. Floriána, Soběsuky.

barevně výraznou, a také osobitě a velmi dekorativně pojatými dveřmi se vyznačuje usedlost čp. 138. Svůj jedinečný zdobný charakter mají také vrata sousední usedlosti čp. 139.

V obci Dřínov, uprostřed nevelké návsi s kapličkou, upoutá pozornost stavení čp. 45 se zajímavě pojatou štukovou fasádou. Výraz stavbě dává především rámování přízemních oken šambránami, které jsou v horní části protáhlé do podoby suprafenster, jež jsou tvořeny plastickými palmetami. Nad nimi jsou do nich zahrnuta i drobná okénka v sýpkovém polopatře. Při výjezdu z návsi zaujme jednotná zástavba cihlových usedlostí čp. 5, čp. 119, u nichž nechybí zdobné, řezbářsky provedené rámování původních oken.

Bohatostí původních forem usedlostí a urbanistické skladby s dominantou novogotického kostela sv. Petra a Pavla zaujmou Rataje. K širokým, jedinečně dochovaným usedlostem s pěknou, vkusně a jednoduše hladce pojatou fasádou, v níž vyniknou zdobně zhotovené dveře

a vrata s oblíbenými empírovými slunečními motivy, patří čp. 1.

V Soběsukách se k nejzajímavějším dokladům hanáckého domu, jeho druhé vývojové

Příčně průjezdná stodola z nepálených cihel, Pačlavice.

Usedlost čp. 61 z režných bílých cihel, Pačlavice – náves.

Dlouhé průčelí polopatrové usedlosti čp. 60, Pačlavice – náves.

fáze, jako u všech dosud zachovalých památek lidového stavitelství této oblasti, radí především grunt čp. 2. Zaujme tradičním dispozičním členěním, kdy původní bytovou jednotku domu se síní, komorou, jizbou a kuchyní v dvorovém traktu oddělují mohutná, půlkruhově provedená vrata od samostatně přistavěného výminku s původně dochovaným vybavením kachlovými kamny a nábytkem. Zdivo výminku do dvora je však již polorozbořený. Celé průčelí usedlosti sjednocuje štukově provedená barevná fasáda s bosáží. Zvýrazňující vjezd do dvora je tvarovaný do podoby stlačeného oblouku se štukovým klenákem uprostřed. Okna jsou opatřena osobitě provedenými šambránami. Reprezentativně působí kvalitně řemeslně zpracované vstupní dveře.

K nejhodnotnějším stavbám patří reprezentativní široká usedlost čp. 33 ve Zdislavicích. Vyznačuje se zvýšeným sýpkovým polopatrem, jehož okna kryjí dřevěné žaluzie. Fasáda je barevná, hladká s detaily štukové výzdoby nad okny v podobě klenáků a jednoduchých říms i zajímavého zdobného prvku provedeného v omítce pod okénky v polopatre v podobě uvázané mašle. Nejvýraznějším prvkem uprostřed průčelí je umístění rámované, šambránami s čabarakou zdobené nástěnné malby Panny Marie Hostýnské. Jediněčným zdobením se vyznačují také rámy oken, kdy středový rám je pojatý v podobě tordovaného sloupku zakončeného ve tvaru bohatě řezbářsky zdobené hlavice korintského typu. Velmi honosně vzhlížejí i bohatě dekorované dvoukřídlé vstupní dveře. Střed je opět proveden v podobě tordovaného sloupku, ve výplních se objevují v horní části sluneční motivy, ve střední části jsou to rostlinné ozdoby vystupující z okrasné nádoby, v rozích je tento motiv doplněn drobnými palmetami, spodní část je vyplněna hustým mřížováním a řezbářským ornamentem. I další usedlosti v obci jsou pěkně dochované a udržované, vynikají reprezentativní zdobností dveří a vrat.

Závěrem lze shrnout, že zkoumané obce v oblasti jižního Kroměřížska si do značné míry udržují svůj původní charakter v urbanismu i architektuře. Nejstarší dochované usedlosti představují druhou vývojovou fázi hanáckého stavitelství, v níž se jako stavební materiál uplatňovala nepálená a později i pálená hlína. Budovala se sýpková polopatra, grunty nabývaly rozšiřováním dispozice domu na impozantní šířce v průčelí a rozvojem usedlosti do hloubky vznikaly další obytné trakty směrem do dvora. Fasády se začaly provádět v režném provedení z pálených cihel nebo byly opatřeny omítkami, od první poloviny 20. století pojatých ve štukové výzdobě. Ve zkoumaných lokalitách jsme se nesetkali ani s jediným domem s tradičním přístavkem v průčelí – žudrem, který v této části Hané zanikl dříve než v její části severní či západní. I v době vzniku map stabilního katastru, v roce 1827, jsou žudry zaznamenány jen v několika málo případech. Převládající charakter vesnicím dávají od padesátých let 20. století přestavby původních usedlostí v patrové domy, které byly realizovány v jednotném duchu a nepůsobí proto v původní zástavbě rušivě. To se však nedá říci o v současnosti prováděných úpravách domů v podobě narušení původního tvarosloví, půdorysu, barevnosti, tvaru a výškové hladiny střech či nových výplní otvorů bez tradičního členění rámy a s použitím nevhodných materiálů – kovových nebo plastových aj. Je však potřebné podotknout, že tyto rušivé změny nejsou ještě na Kroměřížsku převažující, a při uvědomění si této skutečnosti obyvateli a rozhodujícími samosprávnými činiteli lze rázovitost a osobitost hanáckých sídel zachovat pro budoucí generace.

Poznámky:

- 1 F r o l e c, V.: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno 1974, s. 281–290.
- 2 V á l k a, M.: Lidový dům na Hané a jeho kulturně historické souvislosti. In: *Lidová kultura na Hané. Proměny hanácké vesnice*. Sborník příspěvků z IX. Odborné konference v Kroměříži. Kroměříž 2003, s. 31–34.

Literatura:

- B e č á k, J. R.: Selská domácnost. In: *Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná. Lidová kultura na Hané.* Velký Týnec u Olomouce 1941, s. 305–319.
- F r o l e c, V.: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku.* Brno 1974.
- F r o l e c, V., V a ř e k a, J., M r u š k o v i č, Š.: *Lidová architektura: Encyklopedie.* Praha 1983.
- K š í r, J.: Lidové stavitelství. In: *Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná. Lidová kultura na Hané.* Velký Týnec u Olomouce 1941, s. 270–304.
- K š í r, J.: Hanácký žudr. In: *Sborník krajského vlastivědného musea v Olomouci*, III/1955, s. 147–159.
- K š í r, J.: Lidové stavitelství na Hané. In: *Československá ethnografie*, 1956, č. 4, s. 325–366.
- K š í r, J.: Lidové stavitelství na Hané. In: *Československá ethnografie*, 1958, č. 3, s. 237–269.
- K š í r, J.: Lidové stavitelství na Hané. In: *Československá ethnografie*, 1958, č. 4, s. 361–380.
- K š í r, J.: Lidové stavitelství na Hané. In: *Československá ethnografie*, 1961, č. 2, s. 135–176.
- K š í r, J.: Lidové stavitelství na Hané. In: *Československá ethnografie*, 1961, č. 3, s. 222–255.
- Lidová kultura na Hané. Proměny hanácké vesnice.* Sborník příspěvků z IX. Odborné konference v Kroměříži. Kroměříž 2003.
- V a ř e k a, J.: Haná jako národopisná oblast z hlediska pozdně středověkých a raně novověkých prvků lidového stavitelství. In: *Lidová kultura na Hané.* Sborník příspěvků z II. Odborné konference 24.–26. 11. 1992. Olomouc 1993, s. 83–88.

Foto:

Olga Floriánová

Mgr. Olga Floriánová (n. 1965), bývalá odborná pracovníce Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje tradičnímu lidovému stavitelství a tradiční lidové výrobě.

Present-day Form of Folk Architectonics in South of the Region of Kroměříž

A b s t r a c t

The contribution is based on a blanket surface prospecting within the frame of grant research of the Ministry of Culture *Identification and documentation of the traditional folk architectonics in Zlín region IV Kroměřížsko* carried on by Moravian Slovak Museum in Uherské Hradiště in 2010. It focuses on the area and localities around the town Morkovice-Slížany south of Kroměříž. It pays attention to architectonic and urbanistic development of the area. It deals with the traditional form of folk village sights and also with the changes leading to their present-day form. The contribution describes a present-day look of the villages researched, their place in the landscape frame, urbanistic structure, but above all it deals with preserved sights of folk architectonics, with their types, look, their technical state and context with the current building development. It describes architectonic shape of the preserved buildings, the materials used, ground plan division of the houses, filling of the openings – windows., doors, gates, the external treatment of the buildings – facades, as well as the arrangement of the public space in front of the houses, etc. It also pays attention to other aspects which supplement the overall character of the dwellings e.g. sacral objects, the look of village squares or immediate environment of the houses, etc. It also tries to assess current look of village settlements.

Der jeweilige Zustand der Volksbaukunst im Südteil des Gebiets von Kroměříž

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dem vorliegenden Beitrag liegt eine Terrainforschung zugrunde, die im Rahmen der subventionierten Aufgabe des Kulturministeriums der Tschechischen Republik *Identifikation und Dokumentation des traditionellen Volksbauwesens innerhalb der Region Zlín IV., im Gebiet von*

Kroměříž. Die gestellte Aufgabe erfüllte das Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště im Jahre 2010. Die Autorin des vorliegenden Beitrags richtet Aufmerksamkeit auf die Lokalitäten im Südwestteil des Bezirks Kroměříž, insbesondere auf die in der Umgebung von Morkovice-Slížany und südlich von Kroměříž gelegenen Orte und verfolgt die architektonische und urbane Entwicklung des betreffenden Gebiets. Die Forschungsarbeit befasst sich mit traditionellen Merkmalen der traditionellen Volksbaukultur auf dem Lande und mit Verwandlungen bis zum heutigen Zustand. Anschließend beschreibt sie die Dörfer von heute, ihre Einbettung in die Landschaft und ihre Urbanstruktur, vor allem aber konzentriert sie sich auf erhaltene Denkmäler der traditionellen Volksbaukunst und beurteilt ihre Typen, Gestaltung, ihren bautechnischen Zustand und auch den Zusammenhang mit der aktuellen Entwicklung. Beachtet werden die architektonische Formenbildung bei den erhaltenen volkstypischen Bauobjekten, das gebrauchte Material, die Grundrisslösungen, die Ausfüllungen von Fenstern, Türen, Toren, öffentliche Räume vor den Häusern usw. Der Schlussteil enthält die Bewertung der in Betracht gezogenen Dorfsiedlungen im untersuchten Gebiet.

Nestárnoucí nestor Josef Jančář

O Josefu Jančářovi se v souvislosti s jeho kulatými životními jubilei a významnými oceněními můžeme dočíst na stránkách vědeckých, odborných i populárně naučných tisků, přesto si dovoluji vyjádřit této významné osobnosti na stránkách časopisu Slovácko 2011 svůj osobní vztah. Téměř denně mám možnost se alespoň letmo vidět s osobností, která se v mírném předklonu, neustálém rychlém kroku a s „úluváckým“ sotůrkem v ruce mihne (donedávna na svižně pohybujícím se kole) pod muzejními okny v parku Smetanových sadů.

Doktor Jančář takřka denně dochází do Slovákého muzea studovat a bádát. Mj. profesní okruhy dohledává nové a snad i zapomenuté informace, které by ozřejmily dějiny etnologie. Vždy energický, málokdy v pozastavení, spíše v neustálém pohybu, s úžasným přehledem o knižních novinkách (nejen v oboru). S nadhledem a elegancí sobě vlastní se dotazuje na publikace, které před lety věnoval muzejní knihovně, s konstatováním: „[...] Když doma již nebylo volných polic a myslel jsem si, že je již nebudu více potřebovat.“ Přichází vždy pečlivě připraven, třímaje v ruce malé bílé lístky plné podrobných poznámek odkazujících na literaturu.

Josef Jančář žije se svou ženou MUDr. Marií Jančářovou trvale v Uherském Hradišti, v ulici 28. října. Narodil se 16. června 1931 v Těšově u Uherského Brodu. I v jeho případě platí, že zdrojem jeho pozitivního vztahu k životu se stalo rodinné zázemí a impulsem k jeho dalšímu směřování především venkovské prostředí, kde vyrůstal a kde už jako malé dítě začal vnímat a uvědomovat si specifičnost života na vesnici.

V roce 1946 ukončil studium Měšťanské školy v Uherském Brodě a pokračoval ve

studiu Odborné školy textilní v Šumperku, kde získal v roce 1948 výuční list tkalce a byl zaměstnán ve zdejších textilních závodech – v podniku Moravolen Šumperk (1948–1950). Zde získal vztah k tradičním lidovým řemeslům, který později uplatnil ve své odborné a důsledné organizátorské činnosti. V září následujícího roku nastoupil do salesiánského církevního gymnázia v Mníšku pod Brdy. S nástupem komunistického režimu v roce 1948 byly jako první postiženy církevní školy. Salesiánské gymnázium ztratilo svou legální základnu a po zásahu československé „bartolomějské noci“ ze 13. na 14. dubna 1950, kdy ozbrojené jednotky obklíčily řeholní domy hlavních mužských řádů a kongregací na celém území země, byli řeholníci internováni do „koncentračních“ táborů, řada vedoucích osobností byla uvězněna a církevní gymnázia byla zrušena. Josef Jančář se vrátil zpět do fabriky, poté byl přijat do sexty gymnázia v Uničově, odkud se vrátil zpět do Uherského Brodu. V roce 1953 zde ukončil studium gymnázia maturitou. Jeho studentská léta pokračovala v Brně, kde byl přijat ke studiu v etnografickém semináři Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Stal se jedním z prvních žáků zakladatele vysokoškolského oboru, profesora Antonína Václavíka, který jako první jasně, stručně a výstižně formuloval definici národopisu a v jejím duchu vycho-

vával své následovníky. „*Etnografie je věda o lidu, jeho životě, jeho kultuře, kterou věrně a kriticky zachycuje, ale i vykládá, jak ve všech zevních vztazích, tak ve vývoji a rozvoji, aby závěrem stanovila obecné tendence vývoje*“ (Václavík: 1959). Zde získal základy své odborné erudice (1953–1958; PhDr. 1967; CSc. 1969) a z Václavíkova podnětu odešel do Slovákého muzea v Uherském Hradišti (1958–1961), kde navázal na Václavíkovo krátkodobé působení s vizí „*vybudování studijního ústavu lidové kultury na Moravě na základě řešení vědeckých záchranných a osvětových úkolů.*“ J. Jančář zde navázal na jeho sběratelskou a muzejní činnost, v roce 1959 v muzeu inicioval vydání sborníku Slovácko, v letech 1964–1969, kdy zastával funkci ředitele, přizval (hlavně k ediční) spolupráci významné odborníky, např. Václava Frolce, Dušana Holého, Oldřicha Sirovátku, Josefa Tomeše, Karla Pavlišťíka a další etnografy z Prahy a Bratislavy, Josefa Vařeku, Jaroslava Kramaříka, Jána Podoláka, Adama Prandu a další. Pozornost zaměřil především na podporu publikační, výstavní a výzkumné činnosti (např. ediční řada *Kultura a tradice*, řada *Technologie lidové výroby*), inicioval vzájemné výměny výstav s balkánskými zeměmi, při nichž diplomaticky využíval institutu meziládních kulturních dohod.

V krátkém mezidobí přijal místo vedoucího dokumentace a výzkumného pracovníka Ústředí lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti (1961–1964), kde úzce spolupracoval se zakladatelem střediska, Vladimírem Boučkem. V nově zbudovaném oblastním středisku nabyt při četných výzkumech a při dokumentaci tradičních lidových technologií cenné zkušenosti.

Činorodé Jančářovo dílo bylo narušeno v roce 1970, kdy byl odvolán z funkce ředitele muzea se zákazem angažovanosti v oblasti vědy a kultury. Krátce ještě působil ve funkci tajemníka komise pro přípravu mezinárodní konference architektů k problematice výstavby muzeí v přírodě v Krajském středisku památkové péče a ochrany přírody v Brně (1970–1971), pro kterou připravil výstavu *Lidová architektura v Československu*.

Z pozice sekretariátu okresního výboru KSČ v Uherském Hradišti byl odvolán. V důsledku normalizace se uplatnil jako pracovník přidružené výroby JZD Lipov (1972–1979), kde se mu podařilo udržovat kontakty s odborníky, kolegy i lidovými tvůrci a zúročit znalosti materiální kultury a tradičních výrobních technologií. Podařilo se mu vytvořit tým pracovníků, kteří ovládali výrobu doškových. Tuto éru svého života komentuje slovy: „*Díky vstřícnosti ředitele Ústavu lidového umění ve Strážnici Dr. Vítězslava Volavého se mi podařilo v JZD vytvořit skupinu přidružené výroby, která na základě smlouvy pomáhala budovat strážnický skanzen. Podle mnou připravené dokumentace byla převzata lipovská kovárna, seníky z Javorníka a další. V zimním období jsem se pro změnu v dílnách JZD staral o konzervování potřebného sbírkového fondu, hospodářského nářadí a předmětů pro vybavení interiérů.*“

Josef Jančář se v roce 1979 díky Slávkovi Volavému opět vrátil k odborné práci jako odborný pracovník tehdejšího Ústavu lidového umění ve Strážnici (1979–1989). Pokračoval v dokumentaci tradičního zemědělství, zpracovával scénáře výstav a expozic pro objekty skanzenu, na základě zkušeností z Lipova se věnoval historii budování JZD na Hodonínsku. Úsilí tohoto období zúročil vydáním monografií věnovaných tradičnímu zemědělství a lidové umělecké výrobě na Moravě a následně se věnoval teoretickým oborovým otázkám, především ve vztahu k budování muzeí v přírodě.

Doktor Jančář byl po listopadové revoluci na základě konkurzu jmenován ředitelem Ústavu lidové kultury (1990–1996), který se mu podařilo zařadit mezi instituce zřizované a přímo řízené ministerstvem kultury a transformovat jej v Národní ústav. Po dobu řízení NÚLK byl prezidentem České národní sekce CIOFF (Conseil International des Organisations de Festivals de Folklore et d'Arts Traditionnels – Mezinárodní organizace pořadatelů festivalů folkloru a lidového umění), díky jazykovým schopnostem a odborným znalostem reprezentoval úspěšně Českou republiku na mezinárodních konferencích a sympoziích.

Zasloužil se nejen o rozvoj oboru, ale také o šíření dobrého jména české kultury v zahraničí. Má výrazný podíl na úspěších České republiky v oboru tradiční lidové kultury v mezinárodním měřítku, zejména ve spolupráci našeho státu s organizací UNESCO. Doposud je schopným a výkonným koncepčním pracovníkem, spoluautorem a v řadě případů také iniciátorem koncepčních a metodických dokumentů, především v naplňování výzvy UNESCO z roku 1989 „Doporučení k ochraně tradiční a lidové kultury“.

Díky Jančářovým snahám o popularizaci a naplňování uvedeného „Doporučení“ se uskutečnilo několik mezinárodních porad expertů zemí střední a východní Evropy, které nepřímo vedly k přijetí dalších významných legislativních dokumentů UNESCO, jako je např. Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví. Jeho zásluhou se české podklady staly rovněž jistou platformou a zveřejněným know-how pro mezinárodní bádání a oborové publikace.

O erudici a významném postavení PhDr. Josefa Jančáře, CSc. v oboru etnografie svědčí rovněž velké množství odborných a profesních pozic (z nichž výběrově uvádíme): člen výboru Národopisné společnosti při ČSAV (1958–1970), člen výboru Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici (1964–1970) a člen Ústřední muzejní rady (1967–1970), vedoucí redaktor sborníku Slovácko (1958–1970), člen redakční rady Národopisných aktualit (1964–1971) a odpovědný redaktor Národopisné revue (1991–1995), člen redakční rady Národopisného věstníku Československého (1966–1972), člen redakční rady Muzeologických sešitů (1969–1970), člen redakční rady Slovenského národopisu (1991–1995), prezident České národní sekce CIOFF (od roku 1993), prezident pro obnovu městské památkové zóny v Uherském Hradišti (od 1994) a mnoho dalších.

Josef Jančář je významným etnografem se zaměřením na lidová řemesla a lidovou uměleckou výrobu, zemědělské hospodářství, lidové stavitelství a bydlení, muzejnictví, problematiku folklorních slavností a festiva-

lů či na postavení lidové kultury v současné společnosti. Byl iniciátorem a organizátorem sestavení a vydání národopisného svazku nové řady Vlastivědy moravské. Země a lid X. (*Lidová kultura na Moravě*, Strážnice 2000). Je spoluautorem několika lokálních a regionálních monografií a významně se podílel na projektu Nositel tradice lidového řemesla, který je českou obdobou světového programu UNESCO, nesoucího název Žijící lidské poklady. V letech 2000–2002 realizoval úspěšně projekt *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky* (v roce 2002 byla pod jeho edičním vedením vydána stejnojmenná publikace).

Josef Jančář má bohaté zkušenosti z organizátorské práce na regionálních i celostátních folklorních akcích. S využitím zkušeností ze svého působení ve folklorním hnutí publikoval řadu odborných studií, recenzí a podílel se také na vzniku řady televizních pořadů.

V současné době se i jako emeritní ředitel dále věnuje některým významným projektům v oblasti výzkumu a vývoje, jako jsou např. Identifikace, dokumentace a prezentace projevů lidové kultury – videoencyklopedie Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice; Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky nebo Proměny funkcí folkloru a folklorního hnutí. V posledních letech realizoval několik výstav se zaměřením na lidová řemesla (poslední v roce 2007 v Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti při příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví).

PhDr. Josef Jančář, CSc. patří mezi nejvýznamnější vědecké osobnosti Zlínského kraje i naší země, jeho jméno je pevně spjato se špičkovou evropskou etnologií. Je nositelem Stříbrného odznaku evropské sekce CIOFF, Ceny ministra kultury Artis Bohemiae amicis. Za celoživotní vědeckou i praktickou činnost v oblasti tradiční lidové kultury, její popularizaci v mezinárodním měřítku a za významný a podstatný přínos kulturnímu rozvoji regionu za rok 2008 mu Rada Zlínského kraje udělila ocenění „PRO AMICIS MUSAE“ a město Uherské Hradiště Cenu města.

Doktor Jančář je nestárnoucím nestorem našeho oboru. Význam slova NESTOR bychom sice mohli vyložit různě (s velkým N třeba jako středověkého mnicha pečorského Kláštera v Kyjevě, kterému je připisováno autorství nejstarší dochované ruské letopisné sbírky zvané *Pověstí vremenných let*, nebo v řecké mytologii jako nejmladší syn Nelea, pylského krále na Peloponésu). Měla jsem však s obdivem a respektem na mysli především nestora, na tomto světě služebně déle pobývajícím výjimečnou osobností, s jejíž abnormální vitalitou, svěžestí a elánem je implicitně vyjádřena i její vytrvalá neúnavná schopnost a moudrost.

Pane doktore, vážíme si, že můžeme s Vámi spolupracovat, a jsme rádi, že se s Vámi soustavně pracovně i soukromě setkáváme. Do dalších let Vám přejeme především sílu, pohodu a zdraví, s nimiž máte možnost naplňovat vlastní život tím, čím chcete a co především Vás těší, ale co také nám okolo Vás přináší radost a užitek.

Romana Habartová

Osmdesátka Karla Pavlišťíka

PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., rodák z Uherského Brodu (* 12. 3. 1931), začínal v Uherském Hradišti jako student obchodní akademie a stárek Hradišťanu v období, kdy tento folklorní soubor získal za své aktivity Státní cenu. Není proto divu, že mu po maturitě, v době nástupu na vojnu, bylo nabídnuto místo v taneční skupině tehdejšího Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého. V tomto slavném souboru působil jako sólový tanečník deset let. Stačil při tom vystudovat etnografii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Z Prahy se však chtěl vrátit na Slovácko. Když se v roce 1962, po absolutoriu na univerzitě, uvolnilo místo etnografa v Krajském vlastivědném muzeu v tehdejší Gottwaldově, nezaváhal. Přijel i se svou ženou, tanečnicí a choreografkou a s entuziasmem jemu vlastním se pustil do práce.

Přestože Karel Pavlišťík ukončil studium etnografie diplomovou prací z oboru folklo-

ristiky (*Obraz lidové kultury v díle Václava Beneše Třebízského*), po nástupu do muzea se postupně věnoval výzkumům lidové kultury hmotné, zejména lidovým řemeslům. Dokladem toho byla expozice *Domácí výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*, otevřená ve Vizovicích v roce 1964. Pro své výstavní projekty získal vynikající spolupracovníky: zakladatele Vzorkových dílen ÚLUV Ing. Vladimíra Boučka a zkušeného výtvarníka Ladislava Včelaře. Z této spolupráce vznikla i na svou dobu objevná expozice *Lidové umění na Luhačovicickém Zálesí* v muzeu v Luhačovicích. Ale odvážně se pustil i do organizace vědecké práce. V roce 1966 uspořádal v muzeu mezinárodní vědeckou konferenci k počtě významného moravského badatele Františka Bartoše. Hlavním předmětem jednání konference bylo formování etnografických oblastí, jedno z důležitých témat české i evropské etnologie.

Součástí Pavlišťíkova působení v tehdejší Gottwaldově byla i jeho aktivita ve folklorním hnutí. Jeho schopnost ztvárnit tradiční lidové písně, tance a zvyky do choreograficky účinných programů se brzy projevila řadou úspěchů v regionálních i celostátních soutěžích folklorních souborů. Spolu se svou ženou začal spolupracovat se souborem Vonica. Mezi jejich největší teh-

dejší úspěchy patří hlavní cena Vonice na celostátním festivalu v Popradu v roce 1974. Avšak už tehdy jeho jméno, poznamenané občanskými aktivitami v roce 1968, nesmělo být v programech uvedeno. V době normalizace byl z muzea propuštěn a ve snaze uživit rodinu přijal místo v podniku čistíren a kanalizací.

Mezi členy souborů i v širší veřejnosti však nebyl zapomenut a jeho schopností využil předseda JZD Kašava. Vyzval Pavlišťíka, aby vedl folklorní soubor, jehož bylo JZD řizovatelem. A družstvu i jeho souboru se to vyplatilo. To, že dosažené úspěchy a významné kulturní aktivity nebyly vedeny pod jeho jménem, Pavlišťíkovi nevadilo. Nebyl v tomto ohledu v této republice sám. Pod Pavlišťíkovým vedením, za spolupráce jeho ženy choreografky Boženy Pavlišťíkové a cimbálové muziky Antonína Bařinky, se stal soubor Kašava v osmdesátých a devadesátých letech minulého století jedním z nejznámějších folklorních souborů České republiky.

Zvláštní význam v Pavlišťíkově životě měla známá *Lukovská setkání s folklorem*, která připravoval se souborem Kašava organizačně i umělecky. V kulturním domě JZD v Lukově mohl prezentovat své odborné znalosti poučenému obecnstvu, jak prostřednictvím souboru Kašava, tak mnoha hostujících souborů a sólistů. Ve vždy vyprodaném sále kulturního domu JZD v Lukově se každý měsíc objevovaly významné osobnosti s hlubším vztahem k regionu. Například J. Hanzelka a M. Zikmund, L. Vaculík nebo B. Polívka, zpěváci J. Šuláková, J. Laža nebo rozhlasoví redaktoři J. Rokyta, J. Jurášek a desítky dalších osobností. Odbornou úroveň těchto setkání dokládají pozoruhodné programové sborníky.

Po dvaceti letech manuální práce a téměř tajné osvětové a umělecké činnosti se mohl Karel Pavlišťík vrátit do muzea. Pokračoval ve své vědecké a dokumentační práci a výsledkem byla kniha *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*, přijatá jako kandidátská dizertace na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. PhDr. Karel Pavlišťík, CSc. se pustil nejen

do sbírkotvorné činnosti v regionu, ale i do zpracovávání dokumentace J. Hanzelky a M. Zikmunda. Výsledkem byla velkolepá výstava dokumentů z jejich cest. Dalším výsledkem Pavlišťíkovy neúnavné práce bylo zhodnocení etnografické sbírkotvorné činnosti formou expozice o lidových řemeslech v nově otevřených prostorách zámku v Malenovicích. Expozice byla v roce 2005 oceněna prvním místem v anketě České národopisné společnosti jako nejvýznamnější muzejní počín roku.

Přestože navázal na své dřívější výzkumy hmotné kultury a vydal upravenou a rozšířenou knihu *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*, stále více pozornosti věnoval otázkám folklorismu, jako novému tématu české etnologie. Podstatným způsobem se podílel na celostátních projektech Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, jako byla videodokumentace *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska* a *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice*. Důležitou kapitolou Pavlišťíkovy odborné činnosti v oboru folklorismu je aktivní účast na rozvoji Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Od funkce programového tajemníka v roce 1952 až po funkci předsedy programové rady, kterou převzal po univ. profesorovi PhDr. Václavu Frolcovi, DrSc. v roce 1991, je neodmyslitelnou osobností tohoto nejvýznamnějšího českého folklorního svátku. S jeho jménem je spojeno nejen několik oceněných pořadů festivalu, ale především odborná i organizační příprava pořadu Slovácký verbuňk. Z Pavlišťíkova podnětu byl tento mužský tanec zpracován autorským kolektivem pod jeho vedením tak, že byl v roce 2005 organizací UNESCO zařazen mezi díla světového kulturního dědictví.

PhDr. Karel Pavlišťík, CSc. se stal od roku 1991 nejenom předsedou programové rady festivalu, ale i členem ředitelské rady ústavu. Jako její člen se podílel na dalších celostátních projektech ústavu, jako je Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu, která byla v roce 2003 přijata jako vládní dokument. Kromě knížek, které napsal nebo redigoval, a kromě studií ve vědeckých sbor-

nících se zapsal do srdcí tisíců lidí především svými aktivitami v oboru folklorismu. Dokládají to nejenom publikované práce, ale i ocenění, která jubilant obdržel v posledních dvaceti letech.

Vedle ocenění za pořady na folklorních festivalech, jako například *Cena Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici* v letech 1989, 1990, 1991 a 1994, a další získal i *Cenu města Zlína* za rok 1994 za výrazný podíl na kulturním rozvoji města a cenu rady Zlínského kraje *Pro amicus musae* za rok 2005. V roce 2001 získal *Cenu ministra kultury* za celoživotní přínos k rozvoji tradiční lidové kultury a jejího uměleckého využívání. K významným oceněním jeho odborné činnosti kromě cen za konkrétní akce patří čestné členství České národopisné společnosti a čestné členství v České národní sekci CIOFF.

Zabránit Karlu Pavlišťíkovi v jeho vědeckých i společenských aktivitách v dalším desetiletí nelze. Vždyť osmdesátku oslavuje jako vědecký garant probíhající rekonstrukce zlínského muzea. A tak mu všichni ze Slováckého muzea do dalších let přejeme pevné zdraví a dobrou životní i rodinnou pohodu!

Josef Jančář

K padesátinám Ivo Frolce

Říká se, že padesátka ještě nepatří k významným bilančním jubileím, ale v případě PhDr. Ivo Frolce, jehož životní a pracovní aktivita je víc než výrazná, má připomenutí tohoto jubilea právě v tomto ohledu své opodstatnění. K tomuto přesvědčení mne mimo jiné vedou výsledky jubilentovy více než dvacetileté intenzivní spolupráce při realizaci nejrozsáhlejších projektů Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, zejména na tvorbě dramaturgické koncepce Mezinárodního folklorního festivalu Strážnice a Folklorního festivalu Dětská Strážnice, kde ve funkci předsedy Programové rady pokračuje v díle svého otce, úspěšnost jeho aktivit v oblasti ochrany a rozvoje tradiční lidové kultury, zejména však způsob jeho vedení Slováckého muzea v Uherském Hra-

dišti projevující se permanentním rozsahem růstu i kvality jeho výzkumné, dokumentační, prezentační, ediční i edukační činnosti. Ve všech směrech jsou to doklady jubilantova koncepčního a erudovaného přístupu k problémům, pro jejichž řešení umí vytvářet optimální podmínky, nalézat efektivní přístupy, promyšleně budovat, motivovat a pro intenzivní pracovní nasazení získávat produktivní tým spolupracovníků.

Celé se to dá povědět mnohem prostěji: Slovácké muzeum se pod vedením Ivo Frolce stalo moderním muzeem – moderní kulturněspolečenskou institucí s výrazně specifickou profilací v muzejní síti ČR.

Dochází-li k takto jednoznačně pozitivnímu zjištění na prahu jubilentovy věkové zralosti, neznamená to nic jiného než vyjádření pevného přesvědčení, že se mu zdaří uskutečnit všechny akce plánované k stému výročí Slováckého muzea, jímž bude bezpochyby dominovat vybudování nové, velkorysé expozice, věnované tradiční lidové kultuře jednoho z nejvýraznějších moravských národopisných regionů.

Aby se realizace těchto náročných plánů a záměrů povedla, přejeme Ivo Frolcovi pevné zdraví a výdrž v optimismu i v číroděm pracovním elánu.

P. S.

Přátelskou službou těm, kdo budou připomínat jubilea Ivo Frolce v budoucnu, nechť je připojena stručná biografie a přehled dosavadní publikační činnosti.

Stručná biografie:
PhDr. Ivo Frolec

Narozen: 17. 4. 1961 v Hodoníně

Vzdělání: gymnázium s maturitou, Brno (1976–1980), katedra etnografie a folkloristiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (1980–1984), získání titulu PhDr. na Filozofické fakultě UK v Praze (1986).

Zaměstnání: Ústředí lidové umělecké výroby, oblastní závod Uherské Hradiště, pracovník výzkumu (1984–1989), odborné zaměření – hmotná lidová kultura, technologie tradiční rukodělné výroby; Národní ústav lidové kultury ve Strážnici (1990–1991), samostatný odborný pracovník, odborné zaměření – lidové stavitelství, technologie tradiční rukodělné výroby; Slovácké muzeum v Uherském Hradišti (1991–dosud), ředitel, odborné zaměření – hmotná lidová kultura, technologie tradiční rukodělné výroby, lidové stavitelství, muzejní management; Krajský úřad Zlínského kraje, vedoucí odboru kultury a památkové péče (2002 – souběh zaměstnání).

Externí spolupráce: člen Programové rady Mezinárodního folklorního festivalu Strážnice (1987 – dosud); předseda Programové rady MFF Strážnice a Folklorního festivalu Dětská Strážnice (1996 – dosud); předseda Národní rady pro tradiční lidovou kulturu, poradního orgánu Ministra kultury; člen poradních orgánů Ministerstva kultury, Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm; člen expertní skupiny projektu Muzeum v přírodě Rochus, člen České národopisné společnosti.

Občanské aktivity: člen Zastupitelstva města Uherské Hradiště, člen Rady města Uherské Hradiště, člen komisi a výborů Rady a Zastupitelstva města Uherské Hradiště a Zlínského kraje, zakládající člen Muzejního spolku v Uherském Hradišti (2004), zakládající člen Academic pipe clubu Uherské Hradiště (2001), zakládající člen Společnosti přátel slivovice České republiky (2011).

Realizované rozvojové projekty Slováckého muzea:

- 1992 – rekonstrukce objektu Galerie Slováckého muzea;
- 1993 – zřízení Areálu památek lidového stavitelství Topolná (muzeum v přírodě) s následnou rekonstrukcí objektů a výstavbou expozic;
- 1996 – rekonstrukce odborné knihovny Slováckého muzea a její vybavení moderními pojízdnými regálovými systémy;
- 2001 – partnerství projektu Archeoskanzen Modrá (otevřen 2004);
- 2005 – vybudování centrálních depozitářů Slováckého muzea s archeologickým oddělením a přednáškovým sálem v areálu bývalých kasáren v Uherském Hradišti;
- 2005 – převzetí a obnovení provozu Leteckého muzea Kunovice;
- 2010 – rekonstrukce objektu a výstavba nové multimediální expozice Památníku Velké Moravy ve Starém Městě;
- 2010 – zřízení Muzea lidových pálenic Vlčnov se stálou expozicí;
- 2011 – vybudování zázemí Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje (prezentační a výstavní sály);
- 2011 – vybudování a otevření výběrové prodejny výrobků tradiční rukodělné výroby Slovácká jizba.

Koncepční a profilační institucionální aktivity:

- 1991 – udržení a pokračování činnosti Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech;
- 1992 – zahájení činnosti Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky včetně bienálních mezinárodních medailérských symposií;
- 1996 – začátek konání pravidelných mezinárodních konferencí agrárních historiků;
- 2004 – zřízení a zahájení činnosti Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje.

Rozvojové projekty Slováckého muzea v přípravě a realizaci:

Výstavba nové multimediální stálé národopisné expozice Slovácko;

Výstavba Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví;
Výstavba Muzea Velké Moravy Sadská výšina;
Výbudování naučné a turistické stezky Od Velké Moravy k počátkům české státnosti;
Výstavba Muzea v přírodě Rochus (partner projektu).

Autorská a redakční činnost:

Autor a spoluautor pořadů MFF Strážnice;
Spoluautor studie výstavby Muzea v přírodě Rochus;
Autor libreta nové multimediální stálé národopisné expozice Slovácko;
Odpovědný redaktor společenskovedního sborníku Slovácko;
Odpovědný redaktor Studií Slováckého muzea;
Člen redakční rady časopisu ZVUK;
Člen redakční rady Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v ČR;
Spoluautor Koncepce rozvoje kultury v Uherském Hradišti (2007);
Spoluautor Koncepce rozvoje kultury ve Zlínském kraji (2005);
Spoluautor statutu udílení titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje (2011);
Spoluautor statutu udílení Ceny Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby městem Uherské Hradiště (2005).

Institucionální ocenění:

2003 – Česká národopisná společnost – čestná cena;
2003 – Gloria musaealis, III. místo v soutěži Ministerstva kultury a Asociace muzeí a galerií ČR;
2005 – Česká národopisná společnost – 1. cena;
2007 – Česká národopisná společnost – dvě 1. ceny v kategoriích;
2008 – Česká národopisná společnost – 1. cena;
2010 – Česká národopisná společnost – 1. cena;
2010 – Gloria musaealis, hlavní cena v soutěži Ministerstva kultury a Asociace muzeí a galerií ČR.

Karel Pavlišťík

Výběrová bibliografie:

Publikace, brožury:

Slovácké muzeum Uherské Hradiště. Sestavil Ivo Frolec... [et al.]. Uherské Hradiště 2000, 152 s. *Kovářství. Část 1.: skripta ke stejnojmenné videokazetě*. 1. vyd. Strážnice 2001, 54 s. *Průvodce stálou expozicí vesnického kovářství: památky lidového stavitelství Topolná*. Uherské Hradiště 2003, 22 s. *Kovářství*. Praha 2003, 152 s. *Muzeum lidových pálenic Vlčnov: rukověť návštěvníka*. Text Ivo Frolec, Marta Kondrová. Uherské Hradiště 2010, 43 s.

Příspěvky:

Chvála lidských rukou. *Slovácká jiskra* 35, č. 47 (27. 11. 1985), s. 5.
Slovácké prvky svatby v nově osídlených obcích na Mikulovsku. In: *Slovácko* 28, 1986, s. 69–87.
Čas života... In: *Slovácko* 28, 1986, s. 140–141. (recenze)
O modrotisku: hovoříme o lidové kultuře. *Slovácká jiskra* 36, č. 1 (6. 1. 1986), s. 5.
Poválečný osídlovací proces v obcích pod Pálavou. In: *Slovácko* 29, 1987, s. 57–67.
Hrnčířský kruh Jaroslava Vlčka. *Malovaný kraj* 23, 1987, č. 3, s. 18.
Modrotisk F. Jocha. *Malovaný kraj* 23, 1987, č. 5, s. 20.
Orobinec v Krásné jizbě. *Slovácká jiskra* 37, č. 19 (13. 5. 1987), s. 6.
ÚLUV v roce výročí. *Slovácká jiskra* 37, č. 51–52 (23. 12. 1987), s. 2.
Proutěný košík Antonína Bernarda. *Malovaný kraj* 24, 1988, č. 1, s. 18.
Z tvorby výtvarníka Jaroslava Procházky. *Malovaný kraj* 25, 1989, č. 1, s. 25.
Velikonoce v krásné jizbě. *Slovácká jiskra* 39, č. 10 (8. 3. 1989), s. 3.
Jednota moravská. *Slovácké noviny* 2, č. 13, (4. 4. 1991), s. 1.
Domácká výroba dřevěného nářadí... In: *Slovácko* 36, 1994, s. 69–70. (recenze)
Národopis na Moravě a ve Slezsku. In: *Slovácko* 38, 1996, s. 113. (recenze)
Za krajany do Chorvatska. In: *Zvuk Zlínského kraje: časopis pro kulturu a společenské dění*. 2003, č. jaro, s. 61–63.

Muzeum v přírodě Rochus: studie. Ivo Frolec, Olga Floriánová. In: *Slovácko* 51, 2009, s. 9–37.

Zprávy k činnosti Slováckého muzea:

Výročí Slováckého muzea. *Zpravodaj města Uherské Hradiště* 32, 1994, č. 5, s. 17–18.

Narozeniny Slováckého muzea. *Slovácké noviny* 5, č. 21 (25. 5. 1994), s. 4.

Rekonstrukce Slováckého muzea pokračují. *Slovácké noviny* 6, č. 19 (11. 5. 1995), s. 4.

Muzeum známé i neznámé. *Slovácké noviny* 5, č. 48 (29. 11. 1995), s. 10.

Co tě trápí, muzeum? In: *Grant*, 1995, č. 3, s. 12.

Slovácké muzeum představuje. In: *Zvuk* 1, 1996, č. léto, s. 78–79.

Co nového ve Slováckém muzeu? *Slovácké noviny* 6, č. 14, (3. 4. 1996), s. 12.

Muzeum pod vodou. In: *Slovácko* 39, 1997, s. 215–217.

Muzeum po povodni: co voda vzala. In: *Zvuk* 3, 1997, č. podzim-zima, s. 91–92.

Galerie opět ožije. Text Ivo Frolec, Marie Martykánová. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1998, č. 10, s. 28–29.

Kultura na přelomu roku – Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. *Slovácké noviny* 10, č. 5 (2. 2. 2000), s. 10.

Staré Město v proměnách staletí. In: *Slovácko* 42, 2000, s. 267–268. (recenze)

Slovácké muzeum v Uh. Hradišti - devadesátiletí! *Dobry den s Kurýrem* 7, č. 5 (2. 2. 2004), s. 16.

Památník Velké Moravy se chystá na rekonstrukci. *Staroměstské noviny* 17, 2007, č. 8, s. 11.

Slavnostní otevření Památníku Velké Moravy. Text Ivo Frolec, Miroslav Vaškových. In: *Slovácko* 52, 2010, s. 313–314.

Slavnostní otevření Muzea lidových pálenic ve Vlčnově. In: *Slovácko* 52, 2010, s. 315–316.

Rozhovory, články o Ivu Frolovi:

M a c a l í k o v á, P.: Rozhovor týdne. PhDr. Ivo Frolec: ředitel Slováckého muzea a člen městského zastupitelstva. *Dobry den, Slovácko* 4, č. 5 (2. 2. 1998), s. 5.

F o j t o v á, T.: Zůstane Hradiště srdcem Slovácka? *Velkomoravský kurýr* 1, č. 33 (27. 10. 1998), s. 3.

Kultura na přelomu roku: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. *Slovácké noviny* 10, č. 5 (2. 2. 2000), s. 10.

(mat). Muzeu se daří: lidé chodí na Egypt i staré pohlednice. *Mladá fronta DNES: Východní Morava* 14, č. 260 (6. 11. 2003). [příloha] s. C/3.

M a t y á š, Z.: Frolec. Bojovník z muzea: ředitel, který se nevzdává. Ředitel Slováckého muzea v Uherském Hradišti Ivo Frolec usiluje se svým týmem o zapsání Jízdy králů na seznam UNESCO. Velké plány má také s muzeem, které vede už patnáct let. *Mladá fronta DNES: Východní Morava* 17, č. 63 (15. 3. 2006). [příloha] s. C3.

Ř e ř i c h o v á, D.: Síť našich muzeí pokládám za profesionální: [Ivo Frolec]. *Veřejná správa*, 2006, č. 51–52, (20. 12. 2006), s. 16–17.

Č e c h, P.: Ivo Frolec: ředitel Slováckého muzea, dýmkař a milovník trabantů. *Dobry den s Kurýrem* 10, č. 9 (26. 2. 2007), s. 9.

V Hradišti vznikne vinařský skanzen. *Mladá fronta DNES* 19, č. 221 (19. 9. 2008), s. C2.

J i l í k, J.: Hradišťané by měli znát minulost svého města. *Slovácký deník, příloha Slovácké noviny* č. 25 (30. 1. 2008), s. 1 a 3.

M r á č k o v á, H.: I zaniklé obory řemesel je možné kdykoliv obnovit. *Slovácký deník, příloha Slovácké noviny* č. 132 (6. 6. 2008), s. 1 a 4.

M r á č k o v á, H.: Lidovou kulturu ohrožuje nebezpečí kýče, hodnotné a kvalitní jevy si proto zaslouží podporu společnosti. In: *Rozhledy Východní Moravy*, 2008, č. léto, s. 8–9.

M a t y á š, Z.: Muzeum skrývá 500 tisíc předmětů. *Mladá fronta DNES: Východní Morava* 20, č. 121 (26. 5. 2009), s. C/[1], 3.

Výběrovou bibliografií sestavila
Iveta Mátlová

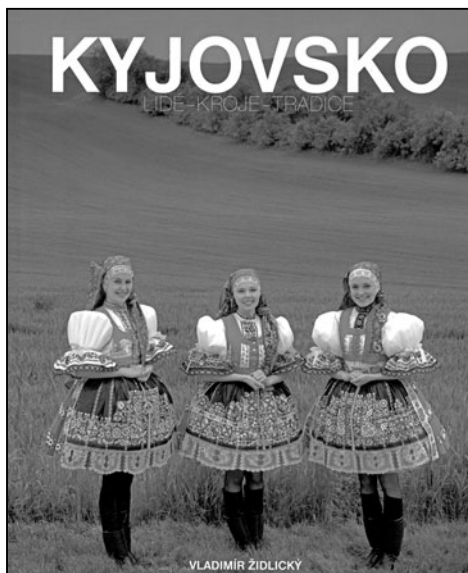
Vladimír Židlický: Kyjovsko: lidé, kroje, tradice. David Židlický, Atelier Zidlicky. Brno 2011, 399 s.

Po více než třiceti letech vydává Vladimír Židlický knihu o krojích, která se od té minulé, nazvané *Lidové kroje na Hodonínsku*, hodně liší. Ta první obsahovala všechny typy krojů v původním okrese Hodonín s uvedením obcí, kde se který kroj nosí. Kniha byla přehledná, mohla sloužit jako pomůcka laikům v určení povětšinou slavnostních a obřadních krojových typů. Vhodně byla doplněná odborným textem Jaroslava Orla.

Novou knihu koncipoval autor jako „originální kroniku, kde budou moci další generace identifikovat své předky a spřízněné rodiny.“ Hned v úvodu dodává, že by „nechtěl, aby byla kniha chápána jako krojová norma; kniha se má stát impulsem pro diskuzi některých nepůvodních prvků.“ Tuto publikaci „o lidech“, kterých je v knize zdokumentovaných asi tři tisíce, rozdělil podle nedávno vzniklých mikroregionů (mnohdy zcela nesmyslných) – Babí lom, Bzenecko, Mikroregion Hovoranský, Moštěnka, Nový dvůr, Podchřibí a Ždánicko.

Úvod knihy tvoří tři dvojstránkové zvětšeniny, je možné, že i sto let staré, velmi dokumentačně cenné. Každou obec v jednotlivém mikroregionu uvádí dvěma dobovými fotografiemi a stručnou charakteristikou kulturního a společenského života obce. Zmiňuje i živé lidové tradice a u mnoha obcí i počet krojů, které zde rodiny příležitostně nosí, bedlivě opatrují. Jednotlivé obce jsou prezentovány fotografiemi dětských, ženských a mužských krojů, jejich různými druhy – kroje všední, pracovní, polosváteční, sváteční, obřadní a také jejich varianty – letní či zimní. Fotografie jsou pojaté většinou skupinově, méně je individuálních postav. Všechny fotografie mají popisky s uvedením jmen lidí, kteří na fotografiích figurují. Někteří občané se v rámci obce objevují i několikrát v různých obměnách, např. ve Vacenovicích Miroslav Blahůšek asi desetkrát.

Ke škodě fotografických dokumentů je jejich státnost; jen málokteré jsou v pohybu. Ty pak velmi věrně dokumentují

např. tanec – mužský verbuňk, párový točivý tanec – skočnou nebo některé obřadní obchůzky – velikonoční hrkání, vynášení mařeny apod. Méně přesvědčující jsou ty, kdy děti mají v ruce hrábě či dřevěné vidle, o které se opírají, ve srovnání s ženami v pracovním oblečení stojící ve vinohradech s motykou v ruce. Velmi cenné jsou fotografie, které obsahují kroje s mnoha vzácnými obřadními součástkami – úvodnice, čepení, čepce, odvedenecké krojové součástky – voničky, paví péra apod. Hodnotu celé knihy umocňují hlavně obřadní atributy – hodový kačer nebo věnec, svatební praporce, svatební výslužka – koláč, kraslice, nesená ozdobená soška Panny Marie apod.

I když autor v úvodu knihy uvedl, že ne všechny kroje jsou normou, vidíme problém v tom, že naše příští generace nebudou vědět, které z nich mohou považovat za správné. Některé uvedené kroje různých pěveckých ženských a mužských sborů či tanečních souborů našité v současnosti jsou v knize ve skutečnosti mnohdy tak nešťastně zrekonstruované, že není poznat, odkud vlastně pocházejí a z jakého originálu vyšly. Za neopodstatněné považují zcela nesmyslné zařazení kroje z Bohuslavic ke krojům z města Kyjova, když jsou typově zcela odlišné a v podstatě zaniklé, nebo snad jen z části obnovené. Stejně tak nebylo vhodné přiřadit velkou celoplošnou fo-

tografii děvčete ze Syrovína do části Bzence. Kniha končí řadou poznámek, které se váží k některým jednotlivým fotografiím, jejichž popis vlastně rozšiřují.

Knihu Vladimíra Židlického můžeme pokládat za reprezentativní knihu kyjovského Dolňácka a částečně hanáckého Slovácka. I když se autor snažil o dokumentaci současnosti, mnohé fotografie jsou zasazené do dnes neskutečného prostředí, jako děti ve starých prvorepublikových školních lavicích nebo při pasení husí, děvčata při skládání mandlů. Myslím, že příprava této publikace byla nepředstavitelně náročná, avšak pokud by autor upustil od publikování tolika krojovaných – vlastně celých rodin a vybral jen určité typy krojů a lidí při různých příležitostech, byla by kniha o polovinu útlejší a možná poutavější. Mnohdy méně znamená více. I tak patří dík nejen autorovi, ale všem zúčastněným obyvatelům obcí na Kyjovsku, kteří si obětavě připravili kroj a podíleli se na této velké akci, jež se asi již nikdy nezopakuje.

Ludmila Tarcalová

Pavel Popelka: Od věnečku k obálence aneb Co všechno kdysi znamenala svatba na Uherskobrodsku a Moravských Kopanících. Muzeum Jana Amose Komenského. Uherský Brod 2011, 424 s.

V prosinci 2011 spatřila světlo světa další z řady knih kolegy, ředitele Muzea JAK v Uherském Brodě, PhDr. Pavla Popelky, CSc. Nejedná se tentokrát o sbírku písní ani o zápisky z jeho dalších cest a autorových hledání.

Tradiční svatba je tématem, které se dotýká všech, kdo alespoň jednou vstoupili do manželství. Ale samozřejmě i pro ty, kterým se zatím nepodařilo projít tímto přelomovým životním krokem, může být svatba okamžikem zajímavým a hodným pozornosti.

Svatba a vše kolem ní představuje nevyčerpatelné téma, které svým způsobem zajímá každého z nás. V životě každého jedince se jedná o přelomový obřad, který je svátkem, slavností, festivitou a divadlem současně. Dotýká se nejen přímých aktérů-

-snoubenců, ale také nejbližší rodiny, příbuzenstva, sousedů a celého vesnického společenství.

Etnografové se v minulosti zaměřili spíše na popis svatby a hledání kulturně-historických souvislostí. Rozsáhlá a v mnoha aspektech jedinečná práce Pavla Popelky sleduje téma komplexně, v širších souvislostech, od popisu průběhu svatby, hledání poetické stránky aktu, přes poukázání na široký kontext a význam morálních norem, s postihem sociálních aspektů uzavírání manželství a vlivu sociálního prostředí na výběr partnerů. Neopomijí demografický faktor, včetně zjištění frekvence svateb v koloběhu roku, s apelem na objasnění právních, ekonomických, společenských, náboženských, magicko-prosperitních (plodnostních) i pověrečných souvislostí.

Šíří záběru je monografie dilem více než etnografickým. Zabíhá do problematiky sociologické, své závěry opírá o statistická šetření, jejichž metody mimo jiné umožnily autorovi přesně analyzovat majetkovou závislost ve výběru partnera, vliv prostředí na výběr partnerů (endogamie obcí), sezónnost konání svateb nebo věkovou strukturu ženichů a nevěst. Geograficky je práce vymezena východní částí uherskohradištského okresu, regiony Uherskobrodsko a moravských Kopaníc.

Práce Pavla Popelky postihuje především období od konce sedmdesátých let 19. století po sedmdesátá léta 20. století, některé jevy sleduje v časově starším údobí. Konkrétní příklady nás vedou k přelomu 17. a 18. století, kdy lze konstatovat, že v průběhu zmíněné doby docházelo k proměnám struktury sledovaných obyčejových aktů sporadicky. Podstatné změny souvisejí až se zánikem závislosti na tradičních hodnotách zemědělského způsobu života, s narůstající mobilitou obyvatelstva a jejich pohybem mimo vlastní lokality. Svatební děj začal být situován do větších veřejných prostor různých zařízení, čímž postupně docházelo k jakési minimalizaci či úplnému zrušení kdysi velkolepých krojových průvodů mezi jednotlivými svatebními obydleními, kde bylo možné sledovat genezi a časovou chronologii svatebního obřadu v domě ženicha, nevěsty, všech nepsaných norem souvisejících s příchodem ženicha do domu nevěsty s udělováním rodičovského požehnutí, společná cesta do a z kostela, obdarovávání rodičů, svatební stolování, hry a zábavy při stolování, průběh svatebního obřadu u nevěsty a u ženicha, včetně hlavních svatebních obřadů, které představovalo házení do koláče, čepení nevěsty, kupování nevěsty či dělení svatebního koláče.

Svatbu jako jeden z nejvýznamnějších momentů v životě člověka charakterizoval rovněž tradiční oděv a uplatnění jeho nejslavnostnějších a obřadních součástí. Autor monografie upozorňuje na jeho mimořádný význam, vyzdvihuje obřadní atributy hlavního páru i dalších funkcionářů a navíc podává v samostatných kapitolách přehled o krojové pestrosti jednotlivých obcí Uherskobrodská a moravských Kopanic v návaznosti na rozdělení krojových okrsků podle Josefa Klvani, krojové dokumentace Josefa Beneše, přičemž vychází také z vlastních sběrů. Vizuální stránka publikace se snímky z muzejních fotoarchivů z Uherského Brodu i Uherského Hradiště, se sběry dobových fotografií, včetně autorových, je jedinečná a soubor 286 fotografií tvoří unikátního průvodce knihy a výjimečný studijní materiál. Jako bonus přidává autor barevnou fotografickou přílohu edice s názvem *Svatební kroj*

denes. Snímky tak v malých i velkoplošných obrazech přibližují sledované období ve výtčeném regionu, vtahují nás do atmosféry obřadu, ale i svátečnosti, všednosti i pracovního dne. Autor poukazuje na jedinečné detaily v kroji a neopomíjí prokládat text zajímavými snímky dokumentujícími atributy svatby, výběr snímků nás dokonce vtahuje do emocionální atmosféry okamžiku. Škoda jen, že při jejich popisech nebyla redakce stejně důsledná jako u ostatním úsilí.

Pavel Popelka postihuje v knize vliv výše uvedených změn vedoucích k postupnému odkládání tradičního obřadního kroje i zrušení kdysi hlavního svatebního obřadu – čepení nevěsty s vrcholným aktem tradiční vesnické svatby s proměnou svobodného stavu do stavu manželského, jehož smyslem bylo obřadní odejmutí nejvýznamnější krojové součástky, nevěstina věnce jako symbolu panenství a nasazení čepce (obálanky), znaku vdané ženy. Neopomíjí instituci svatebních funkcionářů, jejich typologii, včetně rozboru jejich významu a funkcí, poukazuje na význam, funkci svatebních atributů, artefaktů a rekvizit.

S výše uvedenými změnami souvisí též pokles spoluúčasti a angažovanosti celého lokálního společenství, čímž svatby ztrácejí i na početnosti svatebních hostů a stále více se stávají úzkou rodinnou slavností, většinou jednodenní.

Všechny zmíněné okolnosti a jejich proměny postihuje autor v časovém sledu ve dvanácti kapitolách, v nichž se důsledně věnuje ekonomickým, rodinným, věkovým a sezónním okolnostem uzavírání manželství, prostředí a společnosti ve vztahu k tomuto přelomovému životnímu okamžiku. Neopomíjí mravní normy ve vztahu k panenství, svatbě a manželství, v němž společnost sleduje nový pár a jejich společnou cestu po celý život. V této kapitole můžeme vysledovat stav morálních zásad vesnického společenství v nazírání na vývoj muže a ženy od dětských let, přes dospívání, na první sexuální zkušenosti a předmanželský život, se soudy mravní zachovalosti nevěsty a z toho vyplývajících sankcionování. Autor sleduje i délku známosti, postihuje odraz morálky

ve znakovosti kroje a jeho součástí, prostor věnuje manželství a sexualitě v tradiční morálce a zhodnocuje postavení ženy v rodině.

Zajímavý materiál přináší kapitola pojednávající magické praktiky, věštění a pověry ve vztahu k lásce, svatbě a následně celému manželství, které jsou v této části regionu hojně doloženy. K zajištění dobrého partnera a šťastného manželství se lidé uchýlovali k četným praktikám, k nimž sloužilo kvítí, čarování, zaklínadla, magie i afrodisiaka. Obdobně atraktivní čtení představuje pojednání o dalších průvodních rysech svatebního veselí. Projevy erotického a lascivního jednání, vedoucí až k obscennosti v rámci tradiční slovácké svatby, lze sledovat nejen v písničkách, aktech, ale i v nevázaném spontánním chování svatebních účastníků, které právě při této příležitosti bývalo bráno za projev zábavy a bylo přítomnými tolerováno.

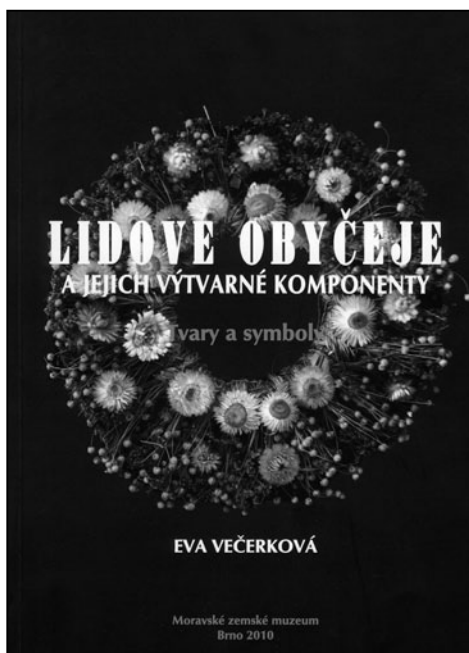
Samostatný prostor je věnován slovesné, pěvecké a hudební stránce svatby v jejich archaické i inovativní podobě. Další prémii Popelkovy knihy představují dva DVD nosiče, nabízející zhlédnutí rekonstrukcí svateb z obcí Strání, Vlčnov, Újezdec u Luhačovic a Těšov, které byly realizovány v atriu muzea JAK v Uherském Brodě v letech 2008 až 2010.

Pavel Popelka svou novou monografií představuje svatbu se strukturou obyčejů jako jeden z nejpozoruhodnějších fenoménů lidové kultury, v němž se doposud prolínají tradiční zvyklosti s nejnovější realitou. To vše se děje na širokém základě rodinné a společenské slavnosti, která vychází ze sociálně-právního aktu zakládání nové rodiny. Monografické dílo P. Popelky se na základě jeho celoživotního bádání, identifikace a dokumentace projevů této rodinné obyčejové tradice regionu stává cenným pramenem pro další badatelské práce a jednou z důležitých linií uchovávání vědomí a praxe regionální kulturní identifikace. Už teď kolegové doporučuji, aby se zrovna chopil další obdobné detailní práce na téma *Od skonání k věčnosti aneb Co kdysi znamenal pohřeb na Uherskobrodsku a moravských Kopianicích*.

Romana Habartová

Eva Večerková: Lidové obyčeje a jejich výtvarné komponenty: tvary a symboly. Moravské zemské muzeum Brno 2010, 393 s.

Souborná práce o lidových obyčejích a jeho výtvarných komponentech je první shrnující prací obyčejových atributů na Moravě, o nichž dosud pojednávaly jen drobné články a studie rozesté v různých časopisech a sbornících. Jen málo autorů zmiňovaných v úvodu této knihy se zajímalo o tyto jevy ve svých monografiích. Eva Večerková zvolila jako podklad pro svoji publikaci o zvykoslovných artefaktech sbírku obyčejových předmětů etnografického oddělení Moravského zemského muzea v Brně. Avšak základ tvoří materiály z celé Moravy, jež pojala časově, významově, podložené jsou obsáhlým terénním výzkumem, archivními prameny a poznatky z literatury.

Obsáhlá publikace začíná pojednáním o právních znameních a artefaktech, z nichž nejstarší jsou písemně doloženy z poloviny 18. století. Souvisely s výročně obyčejovými jevy, jako bylo označování hranic, zábran, zátarasů. Slaměný vích znamenal ve vinohradech jeho dočasné zavření a vinohradníci, kteří měli výčepní právo, je věšeli na své

sklepy či domy. Stěžejní kapitolu tvoří pojednání o atributech, které nosili obřadníci o masopustu, hodech, jež byly znakem jejich pravomoci – ostatkové právo, ferule, hodová a masopustní práva na Slovácku, fedra s prapory a hůlky.

Jednotlivým artefaktům se autorka věnuje v samostatné kapitole nazvané *Tvary a symboly*. Nejdříve pojednává o předmětech z textilu – praporech – používaných při různých příležitostech. Šátkový prapor vzpomíná při jízdě králů, při svatbě na Kyjovsku a dalších výročních slavnostech. Mnohé byly zdobené aplikacemi a výšivkou, např. při selských banderách či primičních slavnostech; známé jsou i odvedenecké, ročníkové a májové prapory. U všech artefaktů autorka zmiňuje její rozšíření, dataci i inovaci a také důvod, proč tyto předměty k danému obřadu vznikly. Ve svém výkladu neopomíná ani svatební sulice z jižní Moravy, které se staly znakem svobodného stavu a zachovalosti snoubenců. Kapitolu autorka končí důležitými spolkovými, školními a profesními prapory a korouhvemi, kterými se tato seskupení reprezentovala na veřejnosti. Za každou kapitolou následuje řada barevných fotografií, které doprovází předchozí pojednání.

I když tématu o zeleni byla v roce 2003 věnována mezinárodní konference, kterou pořádala karpatologická subkomise Mezinárodní komise pro studium lidových obyčejů, kapitola Evy Večerkové nazvaná *Obřadní zeleň v obchůzkách – stromy, větve, pruty* podává ucelenější obraz této problematiky. Shrnuje všechny dostupný materiál vážící se ke kalendářním svátkům (Květná neděle, Svatodušní svátky, Velikonoce) a k životu člověka. Je nabytá faktografickými poznatky, až překvapujícím množstvím materiálu doplněného černobílým fotografickým dokumentačním materiálem. Problematiku pak dokresluje barevná příloha jednotlivých májek a pomlázek.

Samostatná kapitola je věnována vánočnímu stromu. Vůbec téma stromu je v publikaci obšírně rozvedené, pojaté vývojově, se všemi proměnami, v různých částech zkoumaného území i s popisem obřadních jevů,

jež jsou v nich nosnými atributy. Svatební strom, který měl několik podob a významů, sleduje autorka na západní Moravě, na Brněnsku, samostatně na Hané a Slovácku, kde je zmiňován jako dar, znak prestiže, symbol hojnosti a je popsán v dalších svých funkcích. Na Slovácku zahrnuje do svatebního pečiva tři druhy svatebních koláčů, mluví zde také o svatebních koláčích na Valašsku, Hané, Brněnsku, brněnském Kloboucku a západní Moravě; neopomněla ani věnec a bránu – svatební pečivo na Podluží. Tak jako v předešlých kapitolách vychází z archivních materiálů a pečlivého terénního výzkumu.

Samostatná část je věnována figurínám, které jsou uvedené v mnoha obměnách především v podobě mařeny, kysela, jidáše, figur ze slámy, šustí, ve tvaru loutek, objevující se v obřadech a obyčejích při různých příležitostech jarního i letního novoročí. K tradičním artefaktům patří také věnce s bohatou symbolikou pocty, radosti, oslavy, s magickou ochrannou mocí, se svojí estetickou a dekorativní funkcí. Velmi pečlivě je zde rozpracované téma dožínkového, hodového a pohřebního věnce. Nejsou opomenuté dosud živé svatební brány, různé formy zátarasů při svatbě, navíc si všímá i účastníků, kteří mýto organizují s popisem jejich forem a s nimi souvisejícími předměty. Kapitola je opět ukončena bohatou barevnou přílohou a nakonec s uvedenou obšírnou literaturou a prameny.

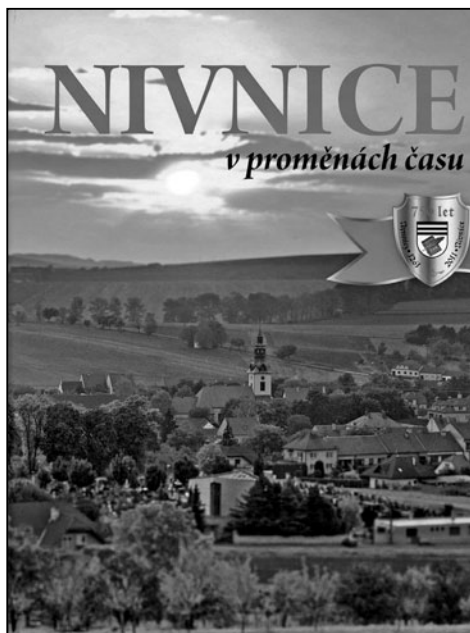
Kniha autorky Eva Večerkové o lidových obyčejích a jejich artefaktech je kompaktní a komplexní prací, která vychází ze široké znalosti problematiky nejen z oblasti Moravy. Mnohé jevy jsou opisovány v širších souvislostech, což práci dává punc vysoké odbornosti a vědeckosti. Rukopis je však čtivý, pro laickou i odbornou veřejnost je objevným materiálem, který v tak srozumitelné a souhrnné formě nebyl ještě publikován. Škoda, že Moravské zemské muzeum v Brně nedělá této publikaci větší propagaci. Jistě by po ní sáhli nejen školení odborníci, ale i laičtí zájemci o obřadní kulturu.

Ludmila Tarcalová

Kolektiv autorů: Nivnice v proměnách času: 750. výročí písemné zmínky o Nivnici. Obec Nivnice. Nivnice 2011 (red. Jiří Čoupek), 176 s.

Ve druhé polovině roku 2011 vydala obec Nivnice publikaci *Nivnice v proměnách času*. Monografie zpracovávající minulost obce v podhůří Bílých Karpat vyšla již v roce 1992 Pod názvem *Nivnice, rodiště Jana Amose Komenského*. Autorský kolektiv nové knihy se proto nesnažil znovu důkladně zpracovat celé dějiny, spíše stručně shrnout základní data, souvislosti a při zpracování se opíral o nově objevené či interpretované prameny. Publikace se tak měla stát především reprezentativním dílem připomínajícím výročí 750 let od první písemné zmínky o Nivnici s obrazovou dokumentací postihující vývoj, kterým obec prošla za posledních dvacet let.

Nejstarší dějiny od prvního osídlení katastru shrnul archeolog Slováckého muzea Miroslav Vaškových na příkladu nových nálezů, pocházejících z archeologických výzkumů, které probíhaly v některých tratích nivnického katastru od počátku devadesátých let 20. století. Vývoj Nivnice ve středověku a novověku na základě písemných dokladů, stejně jako vymezení nivnického katastru, pojednal historik uherskobrodského muzea Petr Zemek, který připomenul i osobnost Jana Amose Komenského a jeho vztah k obci. Na pravou míru na tomto místě uvádí romantické smyšlenky, přecházející ústním podáním do tradice, o narození J. A. Komenského na tzv. Bártkově mlýně. Bohatě je dobovými fotografiemi ve velmi dobré kvalitě doplněna kapitola *Městečko v letech 1848–1945*. Autorka kapitoly Ivana Hladišová si všímala dopadu celospolečenských a politických změn probíhajících v roce 1848 a následujícím období v souvislosti s vývojem moravského venkova a přímých důsledků, které měly tyto změny na život v Nivnici. Větší pozornost je věnována především době 2. světové války a občanům Nivnice vězněným i popraveným během německé okupace, okrajově vzpomenuť je také odbojová činnost zdejších rodáků. Samostatně formou vzpomínkového vyprávění pojed-

nal o životě v Protektorátu pamětník a nivnický rodák František Hladiš, který je také autorem následující části o vývoji v letech 1945–1989, věnované bezprostředním událostem během osvobození obce a přechodu fronty, vývoji obecní samosprávy a především založení jednotného zemědělského družstva. Události let 1989–2010 prozrazují svým členěním, že jsou zpracovány na základě obecní kroniky, která zachytila parlamentní volby i obsazení místní samosprávy, hospodářské změny, především v souvislosti se vstupem soukromého sektoru do výrobní sféry i služeb, privatizaci některých objektů v obci a transformaci místního JZD. Vzpomenuty jsou stavební projekty, které v obci probíhaly, mj. plynofikace, kanalizace či stavba cyklostezky a stranou zájmu nezůstal ani kulturní život v Nivnici v těchto letech, zahrnující také vývoj farnosti po roce 1989.

Rozsahem velká kapitola s názvem *Spolkový život obce* poskytuje vyčerpávající soupis místních spolků, sdružení a zájmových kroužků se stručnou zprávou o jejich činnosti a bohatou fotografickou přílohou. V oddíle lidová kultura, která bohužel postrádá komplexní odborné zpracování i logické členění, jsou zařazeny dva neorganické a v podstatě i nesourodé texty, které jsou

ukázkami vytaženými z větších celků. První část, jejímž autorem je pamětník František Hladiš, je výtahem z jeho publikace *Podohradí postaru i v současnosti* (Nivnice 2006). V ukázce zařazené do knihy *Nivnice v proměnách času* jsou obsaženy výroční zvyky od Vánoc, přes stavění máje až po míchání trnek a odvody na vojnu. Jednotlivé svátky, slavnosti, ale také zvyky a zvyklosti jsou postaveny na jednu úroveň a postrádají mnohovrstevnatost, kterou je při studiu lidové kultury potřeba brát v úvahu.

Cenným pramenným materiálem je otištění rukopisného záznamu nivnické svatby, zpracované rodákem a místním učitelem Rudolfem Opletalem (1881–1962). Popis tradiční svatby je excerptem z rukopisu *Nivnice a její obyvatelé*, který je uložen v knihovně muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě. Autoři publikace se rozhodli celý rukopis zveřejnit v elektronické podobě, která je prostřednictvím CD součástí publikace. Je nutno podotknout, že rukopis R. Opletala je velmi cenným nahlédnutím do minulosti běžného života obyvatel Nivnice. Podle redakčních poznámek redaktorů zasáhli do původního textu minimálně. R. Opletal zpracoval rukopis v první polovině 20. století (poslední doplnění prováděl v roce 1952) i na základě vyprávění pamětníků, které v některých případech ponechává hovořit za sebe. Jeho zpracování tak nabylo různorodého charakteru od vzpomínkového vyprávění až po národopisnou charakteristiku některých jevů lidové kultury a v mnoha ohledech jej můžeme přirovnat k *Lidským dokumentům* Augusty Šebestové. Text je rozdělen do 41 kapitol pojednávajících spíše okrajově o činnostech během zemědělského roku, který tvoří osu práce. Tu doplňují informace o podomních obchodnících a vandrovních řemeslnících (dráteníci, kolomazníci, bagounáři, handrláci, kurenčáři ad.), o pobytu vojáků v obci, odvodech, ale také zvycích spojených s výročním cyklem (obchůzky na sv. Mikuláše, vánoční období), pověrečných představách (víra v čarodějnice a jejich rozpoznání mezi obyčejnými lidmi). Součástí popisu svatby i dalších kapitol jsou notové zápisy a texty písní opatřené zvuko-

vým záznamem. V textu je zařazen i popis nivnického kroje (kapitola *Jak se kdysi u nás právalo*) a fotografie starých součástek kroje z fondu Národního muzea v Praze, dokumentujících např. u mužů oblékání širokého koženého opasku, nebo v ženském kroji nošení lipského šátku a starého typu soukené kordulky. V kapitole o kroji jsou využity i barevné nákresy nivnické výšivky (23 ks) včetně místního pojmenování jednotlivých vzorů a vzory látek na tištěné kartounové fěrtůšky, i podoba vyvazování modrotiskového fěrtůšku. CD připravil k vydání pracovník muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě a nivnický rodák Aleš Kapsa, který se tak spolu s Pavlem Skybou, podílejícím se na realizaci, přičinil o publikování dosud neznámého a zajímavého pramene k lidové kultuře v Nivnici.

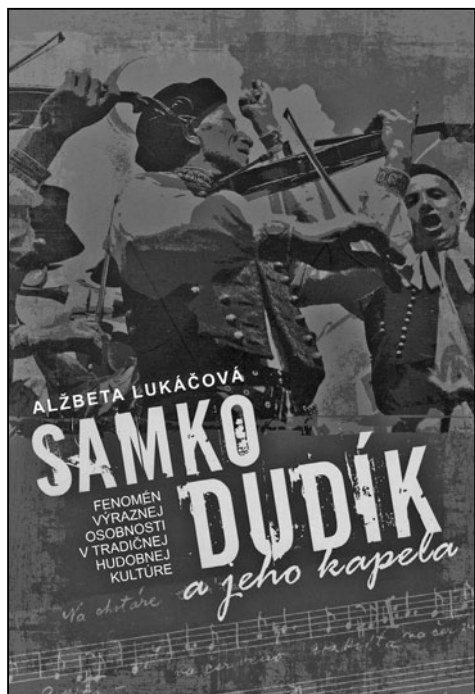
Závěr knihy je věnován soupisu památek v obci a přehledu historie obce v datech i statistikám počtu domů, seznamům starostů, ředitelů ZŠ i padlých obyvatel Nivnice ve 2. světové válce. Celá publikace je po fotografické stránce výpravná, zejména historické snímky jsou cenným dokladem k dějinám obecní samosprávy i stavebnímu vývoji obce. V oddíle lidová kultura jsou otištěny barevné snímky současné podoby nivnického kroje v řadě variant.

Publikace je bezpochyby reprezentativním počinem pro Nivnici a důstojnou připomínkou významného jubilea od první písemné zmínky o ní. Vzhledem k tomu, že největší část textů je zpracována místními rodáky na základě obecní kroniky i rukopisných záznamů pamětníků, dalo by se shrnout toto dílo jako Nivničané sobě!

Marta Kondrová

Alžbeta Lukáčová: Samko Dudík a jeho kapela: fenomén výraznej osobnosti v tradičnej hudobnej kultúre. Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied. Bratislava 2010, 239 s.

Vydávání profilových publikací o významných primáších, hudebnících a jejich muzikách je především v poslední době

příznačné pro moravskou oblast. Etnografy, hudebníky či novináři byly takto zpracovány portréty např. Slávka Volavého, Jaroslava Václava Staňka, Jury Petřů, Jaroslava Čecha nebo Martina Hrbáče. Proto je v souvislosti s výše uvedeným cenný počin etnomuzikoložky a hudebnice Alžběty Lukáčové, která si jako téma dizertační práce zvolila osobnost známého myjavského primáše Samka Dudíka. Tato úspěšně obhájená dizertace se stala východiskem pro následné vydání publikace, která přináší zatím nejkomplexnější pohled na dané téma.

Z obsahu knihy je patrné, že autorka věnovala přípravě dlouhodobou pozornost. Snažila se dohledat dostupné materiály písemné a zvukové povahy roztroušené po hudebních fondech a archívech (Český rozhlas Brno, Slovenský rozhlas Bratislava, Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Brně, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Múzeum Slovenských národných rád v Myjavě). Kromě toho provedla rozsáhlý výzkum mezi přímými Dudíkovými potomky a jeho přáteli ze Slovenska a Moravy, či lidmi, kteří se s ním osobně neznali, ale měli možnost

slyšet jeho hru. Pro hudební analýzu použila audionahrávky Dudíkovy muziky, které vytvořily dobové nahrávací společnosti (His Master's Voice, Pathé), nebo státní instituce jako Československý rozhlas Brno a Bratislava či Ústav hudební vědy SAV.

Publikace je obsahově rozdělena do úvodní stati o stavu bádání k osobnosti Samka Dudíka a výzkumu lidové hudební kultury na Slovensku a následujících čtyř hlavních kapitol, které tvoří základ celé práce. První z nich věnuje pozornost Dudíkovu životu. Chronologicky je vhodně rozčleněna do tří podkapitol, které ohraničují dobu důležitých společenských a politických změn. První nese název *Detstvo a mladost na Myjavě (1880–1913)*, druhá *Vrcholné obdobie pôsobenia Samka Dudíka (1914–1945)* a třetí *Návrat na Myjavu a účast vo folklórnom hnutí (1946–1967)*. Úvodní kapitola si všímá rodinného původu a prostředí, ze kterého Dudík vzešel. Zaobírá se také hudební tradicí myjavské oblasti na přelomu 19. a 20. století s výčtem muzik, které zde v této době působily, a dává nahlédnout do vzniku první (dětské!) muziky Samka Dudíka a také jeho působení v kapele cikánského primáše Jozefa Baláža-Višňovského, jehož později na tomto postu vystřídal. Během účinkování v muzice se Dudík začal postupně seznamovat s českými a moravskými intelektuály a vybudoval si úzké kontakty s představiteli folklorního hudebního hnutí na Moravě. Již od konce 19. století byla patrná Dudíkova snaha věnovat se hudbě profesionálně. V období první československé republiky se jeho muzika stala velmi známou a vyhledávanou především na Moravě, zvláště pak na Slovácku, kde pravidelně vystupovala např. v Uherském Hradišti nebo Kyjově. Díky Leoši Janáčkovu muzika v roce 1927 účinkovala v rámci 5. ročníku Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu ve Frankfurtu nad Mohanem, kde dosáhla velkého uznání. Na konci dvacátých a především pak ve třicátých letech získala profesionální angažmá v restauračních zařízeních a kavárnách, nejprve v Brně a od roku 1932 v Praze, kde Dudík působil dalších 12 let. Na konci druhé světové války se vrátil zpátky na My-

javu a v padesátých letech pak jeho muzika doprovázela folklorní soubor Kýčer z Turej Lúky. Závěr úvodní biografické kapitoly přináší přehled zájmu odborné veřejnosti o Dudíkovu osobnost a shrnující pohled autorky na jeho životní osudy.

Druhá, rozsahem nejkratší kapitola s názvem *Kapela Samka Dudíka* představuje nástrojové obsazení muziky včetně personální obměny muzikantů, která probíhala průběžně během celého období první poloviny minulého století. Cenné jsou pak zejména krátké medailony jednotlivých výrazných muzikantských členů kapely.

Zbylé dvě analytické části jsou svým rozsahem nejdélejší a tvoří je řada menších podkapitol. Třetí kapitola *Repertoár kapely a jeho zdroje* představuje čtenáři herní příležitosti maloměstských muzik na začátku 20. století, ke kterým patřily svatby, taneční zábavy, výroční zvykoslovné obchůzky, ale také produkce v kavárnách, vinárnách či nejružnější národopisná setkání vyjadřující myšlenku slovanské vzájemnosti. Charakter příležitostí k hudební produkci pak ovlivňoval samotný výběr repertoáru. Autorka provedla jeho analýzu na dvou základních typech – písni tanečních a netanečních. Její součástí jsou také komentované notové ukázky, na kterých demonstrovala specifika interpretace těchto písní. Zjišťujeme, že Dudíkova muzika jako profesionální těleso musela obsáhnout velmi široký repertoár nejen lidového regionálního, nadregionálního či nadnárodního původu, ale také písně umělé, dobové šlágry a okruh skladeb tzv. vážné hudby. Kapitulu uzavírají grafy s procentuálním poměrem zastoupení tanečního a netanečního repertoáru na základě analýzy dochovaných zvukových nahrávek a rukopisných notových záznamů. Jak správně autorka podotkla, informace obsažené v grafech nemohou být relevantní, protože pozůstalost rukopisných záznamů není kompletní.

Poslední kapitola *Hudobnoštylová analýza* si všímá vlivů, které působily na Dudíkovu houslovou hru a vedly k vytvoření osobitého stylu (např. v kapele Jozefa Baláža-Višňovského na Myjavě). Zde získával

důležité praktické zkušenosti, které spolu s částečným formálním hudebním vzděláním, znalostí not a základů hudební teorie mohl uplatnit nejen při hře samotné, ale také při sestavování repertoáru muziky. V dalších podkapitolách se věnuje na příkladech notových ukávek analýze Dudíkové hry – jednotlivým melodickým ozdobám – které při interpretaci používal. Čtenář si tak může vytvořit detailní obraz jeho způsobu zdobení melodie, který je na zvukových nahrávkách při rychlých tempech sluchem jen velmi těžko postřehnutelný. Stejným způsobem autorka analyzuje hru druhého houslisty Ondreja Baláža a jeho souhru s Dudíkem a podobně také doprovodné nástroje – cimbálovou hru bratra Štefana Dudíka jako melodicko-harmonického nástroje. Kontrovou hru violy, kontrabasů a jejich vzájemnou souhru pak analyzuje na základních typech metricko-rytmického doprovodu, který muzikanti Dudíkovy kapely používali (osminový, čtvrtový duvaj, odraz, maršový, tangový, valčíkový motiv, rubato). V závěrečné podkapitole se autorka zabývá vzájemnou souhrou nástrojů v muzice, především po stránce harmonické jednoty, tempových a rytmických změn nebo dynamického dotvoření interpretované písně.

Celá publikace je opatřena bohatým poznámkovým aparátem, závěrečným shrnutím, seznamem literatury a pramenů zvukové, filmové, rukopisné povahy a také notovou a obrazovou přílohou. Nechybí ani rodokmen rodiny Dudíků a anglické resumé. Na základě terénních výzkumů a analýzy dochovaných pramenů podává Alžbeta Lukáčová svou monografií komplexní pohled na osobnost myjavského primáše Samka Dudíka a jeho muziky v kontextu vývoje lidové hudební kultury na moravsko-slovenském pomezí konce 19. a první poloviny 20. století. Kniha je prostoupena vedle důležitých faktografických a analytických informací také autorčiným osobnějším zaujetím pro téma. Není to nic překvapujícího, vždyť je Dudíkovou pravnučkou.

Petr Číhal

Romana Habartová, Markéta Holubová (eds.): Svět mužů a žen: muž a žena ve svědectvích lidových tradic. Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti. Uherské Hradiště 2011, 287 s.

Kolektivní publikace monografického charakteru je věnována problematice tzv. gender study neboli rodovému aspektu při zkoumání vztahů mezi muži a ženami v různých sférách rodinného i společenského života. Tento aspekt je již dlouhodobě součástí tradice národopisného/etnologického bádání, které za vnějšími popisy jevů zaznamenávalo i základní difference v postavení pohlaví a jejich uplatnění v sociokulturním životě. Jak připomíná v úvodní vstupní poznámce K. Jakubíková, toto téma, označované také jako feministická antropologie, je stále častěji prezentováno v evropském i světovém kontextu ve všech sociálních vědách, mezi nimiž má také etnologie své specifické místo.

Monografie předkládá příspěvky dvaceti osmi autorů, kteří se na základě doložených svědectví snaží přispět ke studiu vzájemných vztahů, rozporů i odlišností mezi oběma pohlavími nejen z pozice žen, ale i mužů. Je uspořádána do několika celků, respektujících jejich obsahové zaměření. Obecněji pojatá témata zahajuje studie A. Navrátilové *Muž a žena v mikrosvětě tradiční rodiny*. Dokládá, že vesnická rodina jako prostor produktivních činností mužů a žen zpodobovala vzájemnou zastupitelnost, kooperaci a komplementaritu. Úsilí o přežití společného hospodářství dávalo vztahům mužů a žen jiné postavení než v nastupujících kapitalistických poměrech. R. Habartová se ve svém příspěvku *Postavení mužů a žen ve společnosti* soustředí na vztahy pohlaví a na konfrontaci tradičních prvků s novodobými schémata. Naznačuje okolnosti, podněcující konflikt rolí mužů a žen a styly jejich řešení, včetně některých kulturně-psychologických souvislostí. L. Seglová ve studii *Vzdelávanie ženy v koncepcii a práci Františka Mareša (Sociálna starostlivosť na Slovensku po roku 1918)* seznamuje čtenáře s činností bývalého ředitele brněnských škol Vesny, který se

zasloužil o podobný výchovně vzdělávací model iniciací škol Živeny. Vyzdvihuje jeho význam pro uvědomování slovenských žen, spojující starší vzdělávací aspekty do „jednoho ideálního obrazu pracující ženy.“ Zajímavý homiletický pramen, přínosný pro poznávání intimních vztahů mužů a žen selkých a měšťanských vrstev z první poloviny 18. století, představuje V. Tefthal v příspěvku *Muž a žena v barokních kázáních z Uherského Hradiště*. Nabízí konkrétní obraz pojetí mužů a žen při srovnání jejich povah, při namlouvání, nemanželských vztazích a podobných tématech.

Další část uvozuje práce L. Tarcalové *Odlišnosti v životě mužů a žen na Uherskohradištsku v druhé polovině 20. století s přihlédnutím k dodržování tradičních životních norem a zvyklostí*. Autorka analyzuje změny ve vztazích mezi ženami a muži, které nastaly v individuální i společenské rovině zejména v katolických rodinách.

Jejich život ve víře a křesťanských hodnotách posuzuje v souvislostech potřeby udržovat tradice a pomocí jejich normativních regulativů harmonizovat život. J. Pechová ve svém příspěvku *Mužská a ženská práce v tradičním rolnickém prostředí (na příkladu obci*

vyškovského jazykového ostrůvku) dospívá k závěru, že obě pohlaví měla své specifické pracovní povinnosti, které lze považovat za výhradní doménu mužské a ženské dělby práce. Jejich odlišná pojetí vystupují ve stavu nouze, kdy ženy prokazují připravenost převzít mužské role na rozdíl od mužského postoje „nesnížit se“ na úroveň ženské práce. Případová studie M. Vukoviče nazvaná *Role mužů a žen ve formování a udržování identity rurální společnosti* zkoumá komunitu obyvatel, přistěhovalých z Bosny a Hercegoviny do oblasti východního Chorvatska. Dokládá příznačnost vztahu žen k zachování původní kulturní identity jedince, rodiny a náboženské víry, zatímco muži se orientují na přenášení identity z vnějšího světa. M. Rychlíková zvolila pro svou práci s názvem *Transmise lidové kultury v krajan-ském světě mužů a žen* téma vystěhovalectví. S využitím dosud nepřístupných domácích i zahraničních archivních fondů sleduje podíl žen a mužů na společenské a kulturní činnosti imigrantů do Spojených států amerických a zaměřuje se na vnímání tradičních kulturních kořenů při adaptaci krajanů na tamní způsob života. J. Poláková v příspěvku *Postavení muže a ženy v tradiční romské rodině* rozvádí toto téma na podkladě tzv. moudrých slov (tj. určité období českých přísloví) a písní. Otázku poměru rolí otce a matky při finančním zabezpečování rodiny i při péči o výchovu dětí po roce 1989 zpracovala na základě terénního výzkumu v lokalitách okresu Nový Jičín (2010–2011) A. Hřčková. Její příspěvek s názvem *Emancipovaný muž aneb Fousatá matka* se věnuje dopadu proměn, poznamenaných přelomovými roky 1948 a 1989 na příkladu práva otce dítěte pobývat na mateřské a rodičovské dovolené místo matky, přibližuje způsob, jakým obě pohlaví zvládají převrácený tradiční vzorec těchto rolí.

Skupinu prací, zaměřených na otázky partnerských vztahů mužů a žen, zahajuje studie M. Kondrové *Proměny dospívání a navazování partnerských vztahů ve vesnickém prostředí*. Autorka dokládá, že přes veškeré kulturněhistorické a společenské změny po roce 1945 se v obcích Uherskohradištska

a Uherskobrodsko transformovaly mnohé relikty starších obyčejových tradic (hody, velikonoční obchůzky, jízdy králů) a včetně nové souborové činnosti nadále působí jako živá platforma seznamovacích příležitostí k setkávání mládeže. *Ženská sexualita v diskurzu tradiční společnosti* je název příspěvku K. Brožovičové, která se zamýšlí nad statusem žen a dívek, určeným dvojí morálkou: oficiální, utvářející identitu „čisté“ dívky či ženy, a praktickou, podporující řešení reálných potíží žen. Studie E. Večerkové *Muži a ženy při svatebním obyčejí zatahování brány* sleduje postavení a funkce tohoto obyčeje, měnící se role mužů a žen, vliv specifických skupin (svobodná mužská chasa a vdané ženy) a jejich vlastní variace zatahování. Ve 20. století jev nabyt nové podoby a je především zábavou nově definovaných skupin, v nichž se do děje zapojují obě pohlaví. Svatební téma zvolila i L. Fialeková Drahošová v práci *Přístup nevesty a ženicha k přípravám na svadbu na příklade konceptu konzumerizmu*. Dokládá, že vyšší podíl nevěst na využití nabízených svatebních komodit vyplývá z větší potřeby rituálního uznání změny jejich statusu. Poukazuje na různost pozic obou pohlaví k svatbě, které charakterizuje jako nevěsta – vášnivý konzument, ženich – zprostředkovatel, zajišťovatel a tyto relace rozvádí ve vztahu k svatbě jako k projevu současné konzumní kultury.

Následující část je věnována obřadní kultuře. V. Jiříková v příspěvku *Muž v ženských šatech a naopak (převlékání jako součást tradičních obyčejů)* postihuje symbolický a magický význam převlékání, které se v novější době začíná odklánět od původně tradičních rozdělení mužských a ženských rolí. Postavu čaroděje-věštky z prostředí severovýchodního Slovenska rozebírá J. Varchol v práci *Muž v ľudovej tradícii Rusínov-Ukrajincov Slovenska (s aspektom na magické úkony)* a ženským a mužským obětem v různých rituálech se věnují M. Lovrić a M. Svirac (*Kamenování žen u Mayů a jiné lidské oběti ve veřejných oslavách některých národů*).

K folklorní části příspěvků náleží práce M. Holubové *Svět mužů a žen z pohledu*

kramářské produkce 18. a 19. století, v němž autorka zpracovala podíl obou pohlaví na tematickém repertoáru kramářských písní. Průřez dějinami čarodějnictví střední Evropy s přihlédnutím k slovenským poměrům podává K. Nádaská ve studii *Fenomén ženy-bosorky a muža-bosoráka v stredo-európskom priestore (v ľudových predstavách)*. Pověrečné představy o mužských a ženských démonech jsou námětem příspěvku N. Varcholové *Ženské a mužské démonické bytosti v ľudovej slovesnosti Rusínov-Ukrajincov Slovenska*. B. Petráková popisuje ve své práci nazvané *Záměna tradiční identity muže a ženy a její odraz v lidové poezii a v literatuře* situace, v nichž muž a žena přijali roli opačného pohlaví spjatou s převlekem (např. ohrožení života, potřeba ukrýt se před nebezpečím apod.).

I. Ochrymčuková představuje ve svém příspěvku *Svět mužů (Volné zpracování tématu formou přípravy a realizace projektu výstavy a kulturních pořadů v Podhoráckém muzeu v Předklášteří, pobočce Muzea Brněnska, v měsících květnu až září 2011)* monotematickou výstavu, věnovanou významným mužům – panovníkům, světcům a bojovníkům, ale i běžným živnostníkům, zemědělcům, otcům rodin aj. *Osobitý mužský svět – neprofesionální řezbářství* je název práce V. Michaličky, který popisuje svěbytný charakter tohoto světa, výlučně vyhrazeného pouze mužům. Obraz genderových vztahů mužů a žen doplňuje i příspěvek psychiatričky T. Tošnerové *Diagnóza deprese z hlediska gender*.

Další práce se týkají písňového a hudebního folkloru. V. Kovářův v práci *Muž a žena – zločin a trest v písňovém folkloru* porovnává na základě materiálů z jižní a východní Moravy a Karpat rozdílné přístupy práva

i lidového mínění k zločinnému jednání žen a mužů, ztvárněnému v písních. V příspěvku *Muž a žena v lidové písni na Hornácku* rozebírá O. Floriánová rozdílnost mužského a ženského písňového repertoáru se závěrem, že i když tradiční pěvecké příležitosti většinou již zanikly, rozdíly jsou dosud respektovány. P. Číhal v práci *Muž a žena jako nositelé lidové hudební kultury a proměna jejich společenského statusu (Od potulných muzikantů k respektovaným hudebním osobnostem)* zaznamenává výlučné postavení muže – potulného muzikanta, společenského pária, a negativní obraz ženy – muzikantky v tradiční společnosti a sleduje proces jejich diferencovaného společenského etablování. Věnuje se i pozdějšímu působení žen v tzv. folklorních muzikách, které je v současné době pokládáno za běžné a vnímáno jako srovnatelné s muži.

Publikace je vybavena bohatou fotografickou dokumentací, místním rejstříkem i seznamem literatury. Je příležitostí k poděkování PhDr. Ludmile Tarcalové za její dvacetileté působení ve funkci předsedkyně subkomise pro lidové obyčeje i za redigování souvislé řady kolektivních monografií (vydávaných s podporou vedení Slováckého muzea), zaměřených na vybrané otázky obrádní kultury. Předložená práce poskytuje výšeč pohledů do okruhu problémů, které při různosti zaměření a přístupů patří k živým tématům společenského diskursu o podobách, stavu a vizích soudobých konfigurací sítě „postmoderních“ vztahů mužů a žen. V tomto směru může být přínosem k porozumění podob a kontextu jejich utváření i k pochopení dosud setrvalých reliktní minulosti.

Alexandra Navrátilová

ARCHEOLOGIE

NOVÉ SÍDLIŠTĚ KULTURY S LINEÁRNÍ KERAMIKOU V HLUKU (OKR. UHERSKÉ HRADIŠTĚ)

Zdeněk Schenk, Ústav archeologie a muzeologie, FF MU, Brno

Prostřednictvím povrchové prospekce se v uplynulých letech podařilo v trati Za trávníky situované jižně od centra městečka zachytit mimo jiné doklady osídlení ze staršího stupně kultury s lineární keramikou.

Úvod

V letech 2005–2011 byla prováděna opakovaná povrchová prospekce v poloze „Za trávníky“. Postupně se podařilo shromáždit početný soubor zlomků keramiky, kamenné štípané a broušené hlazené industrie dokládající osídlení ze staršího i mladšího stupně kultury s lineární keramikou (LnK). Sběry také potvrdily i mladší osídlení polohy, které lze datovat na základě keramiky do protohistorického období. Jde o stopy laténského osídlení z mladší doby železné (obr. 5:5–7) a dále germánského osídlení ze starší doby římské (obr. 5:1–4).

Poloha lokality

Poloha Za trávníky se nachází přibližně 1,2 km jižně od středu městečka na levém břehu Boršického potoka, který se poblíž lokality stéká s potokem Okluky. Jde o mírný svah situovaný při severním úpatí Kobylí hlavy (359, 8 m n. m.), klesající ke zmíněné vodoteči. Východně od lokality byla ve druhé polovině 20. století vybudována vodní nádrž „Dílce“ místními zvané „Podkova“. Nálezovou polohou dále prochází ve směru severojižním zatrubněná vodoteč vedoucí z Kobylí hlavy. Nadmořská výška lokality se pohybuje od 218 do 230 m n. m. V současné době se jedná o intenzivně zemědělsky obdělávanou polohu. Podloží lokality je tvořeno spraší a sprašovými hlínami kvartérního stáří. V místech starých vodotečí jde pak o splachové sedimenty kvartérního původu. Z geomorfologického hlediska je lokalita situována v prostoru Hlucké kotliny, která je součástí stejnojmenné pahorkatiny (Demek 1987, 192–193). Z místa je v současnosti dobrý výhled směrem na

Obr. 1. Pohled na lokalitu (vyznačena oválem) od západu. V pozadí patrné pásmo Bílých Karpat a Velká Javořina, 2011. Foto Z. Schenk.

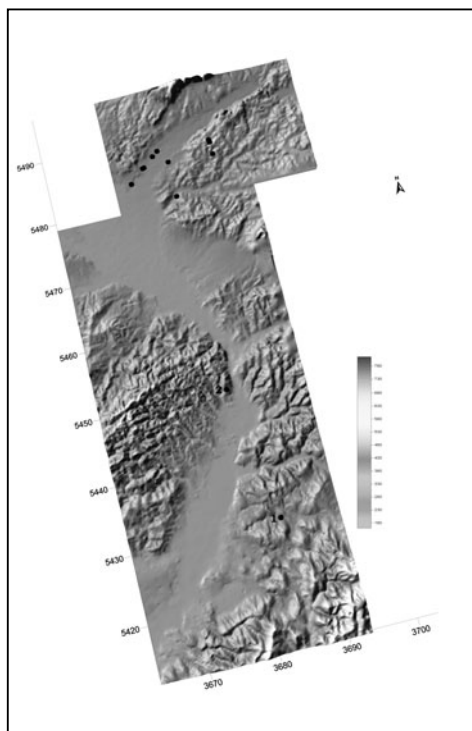
okolní výše položené polohy Husí hora, Kobylí hlava. Směrem východním je na horizontu patrné pásmo Bílých Karpat s jejím dobře viditelným nejvyšším bodem Velkou Javořinou (970 m n. m.), (obr. 1).

Stav poznání osídlení LnK v regionu a na katastru obce

Ve zcela zásadní práci zabývající se nejstarším neolitickým osídlením oblasti Středního Pomoraví je uváděn počet 44 sídlišť LnK (Vaškových 2007). Za nově objevenou referenční lokalitu nejstarší fáze LnK v oblasti jihovýchodní Moravy lze považovat výšinné sídliště ve Sptyihněvi (obr. 2), odkud byl v roce 2007 získán jeden z mála stratifikovaných souborů keramiky, kamenné štípané a broušené industrie. Toto raně neolitické sídliště rovněž poskytlo jedno z prvních absolutních dat, které se váže k počátkům neolitizace této oblasti (Schenk et al. 2008, 285–290).

Když pomíneme ojedinělé blíže nelokalizovatelné nálezy kamenných broušených nástrojů (Červinka 1902, 88), pak zcela průkazných sídlišť z doby trvání kultury s LnK máme z katastru Hluku zaznamenáno pouze několik. Z polohy „Pod Babí horou“ jsou z minulosti uváděny jak nálezy hrubší keramiky, tak kamenné štípané a broušené industrie LnK (Vaškových 2006, 132). Několik kusů kamenné broušené industrie mělo být dále nalezeno pod Kobylí hlavou (AÚ Brno, NZ č.j. 2726/ 56). Se starším stupněm LnK souvisí již lokalita „Paligr“, kde byl v roce 1991 získán zajímavý soubor keramiky ze zásypu sídlištní jámy. Ve stejné poloze máme doložené také mladolineární osídlení s doklady přítomnosti železovské skupiny (Vaškových 2006, 133; 2007, 137, tab. 5). Další stopy osídlení LnK se podařilo zachytit v trati Ostrožské pole poblíž západního okraje intravilánu

obce. Z této polohy pochází nečetný soubor zlomků keramiky rámcově datovatelný do I. stupně LnK (Schenk 2002, 156). V roce 2005 byly povrchovým sběrem zachyceny stopy sídliště LnK v poloze „Za trávníky“. V následujícím roce 2006 byl zaznamenán soliterní nález zlomku kopytovitého klínu na severovýchodním svahu kopce Kobylí hlava (Schenk 2007a, 343).

Obr. 2. Mapa s vyznačením dvou nově zjištěných časně neolitických sídlišť v oblasti středního Pomoraví: Hluka (1), Sptyihněv (2). Podle P. Škrdla.

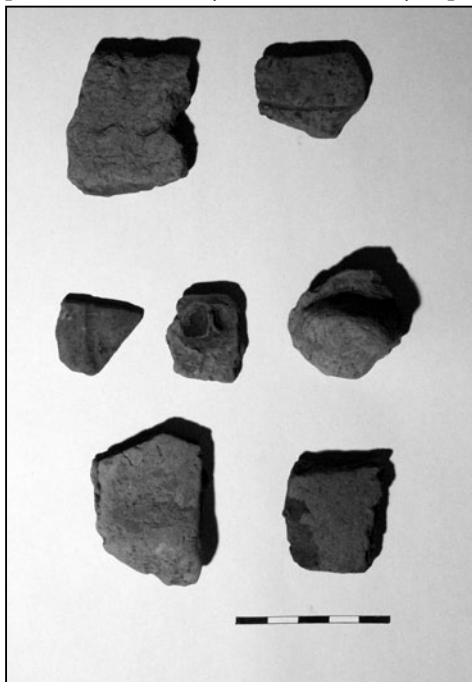
Keramiky

V rámci realizovaných sběrů byl shromážděn početný soubor zlomků keramiky LnK. Celkově se jedná o 64 kusů. Jde převážně o zlomky výdutí silnostěnných nádob globulárních tvarů. Síla stěn se u hrubé keramiky pohybuje průměrně okolo 12 mm, maximálně 24 mm. Barva výpalu u většiny zlomků nalezené keramiky kolísá od světle hnědé až po šedočernou. Většina keramiky vykazuje slabý stupeň výpalu. Na zlomcích keramiky je dobře patrná bahnitá keramická hmota obsahující výrazný podíl organických přísad, což je mimo jiné vlastnost příznačná zejména pro počáteční fázi staršího stupně LnK (Tichý 1960, 430; Čižmář 1998, 107).

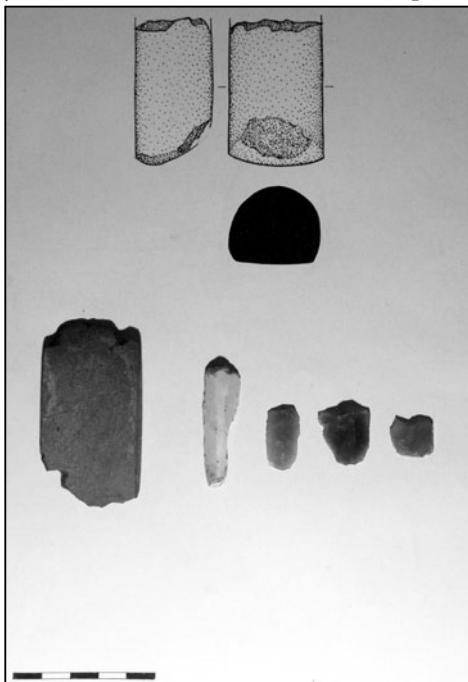
Pouze několik tenkostěnných stěpů z polokulovitých nádob nese mladolineární styl výzdoby v podobě tenkých horizontálních rytých linií. Z ryté ornamentiky se nejčastěji vyskytla výzdoba provedená prostřednictvím hlubších rytých linií širokých až 5 mm. V tomto případě se jedná o lineární ornament typický pro obě fáze I. stupně kultury s LnK (Tichý 1960, Čížmář 1998). V jednom případě se vyskytla výzdoba v podobě horizontálních řad prstových důlků umístěných pod sebou na výduti kulovité nádoby (Tichý 1960, 427). Dále se objevuje zdobení v podobě šikmo orientovaných nehtových vrypů umístěných ve vodorovné řadě pod okrajem (obr. 3:1). Plastická výzdoba je zastoupena převážně plastickými výčnělky ve tvaru zátky (Tichý 1960). Předběžně lze soubor keramiky z raně neolitického sídliště „Za trávníky“ zařadit na základě relativní chronologie R. Tichého (1962) do I. stupně LnK, v rámci kterého se lze přiklonit spíše k nejstarší fázi Ia. Výskyt tenkostěnného zlomku výdutě z polokulovité nádoby zdobené tenkými rytými liniemi naznačuje (obr. 5:8), že byla poloha osídlena také v mladším II. stupni LnK.

Štípaná kamenná industrie (ŠKI)

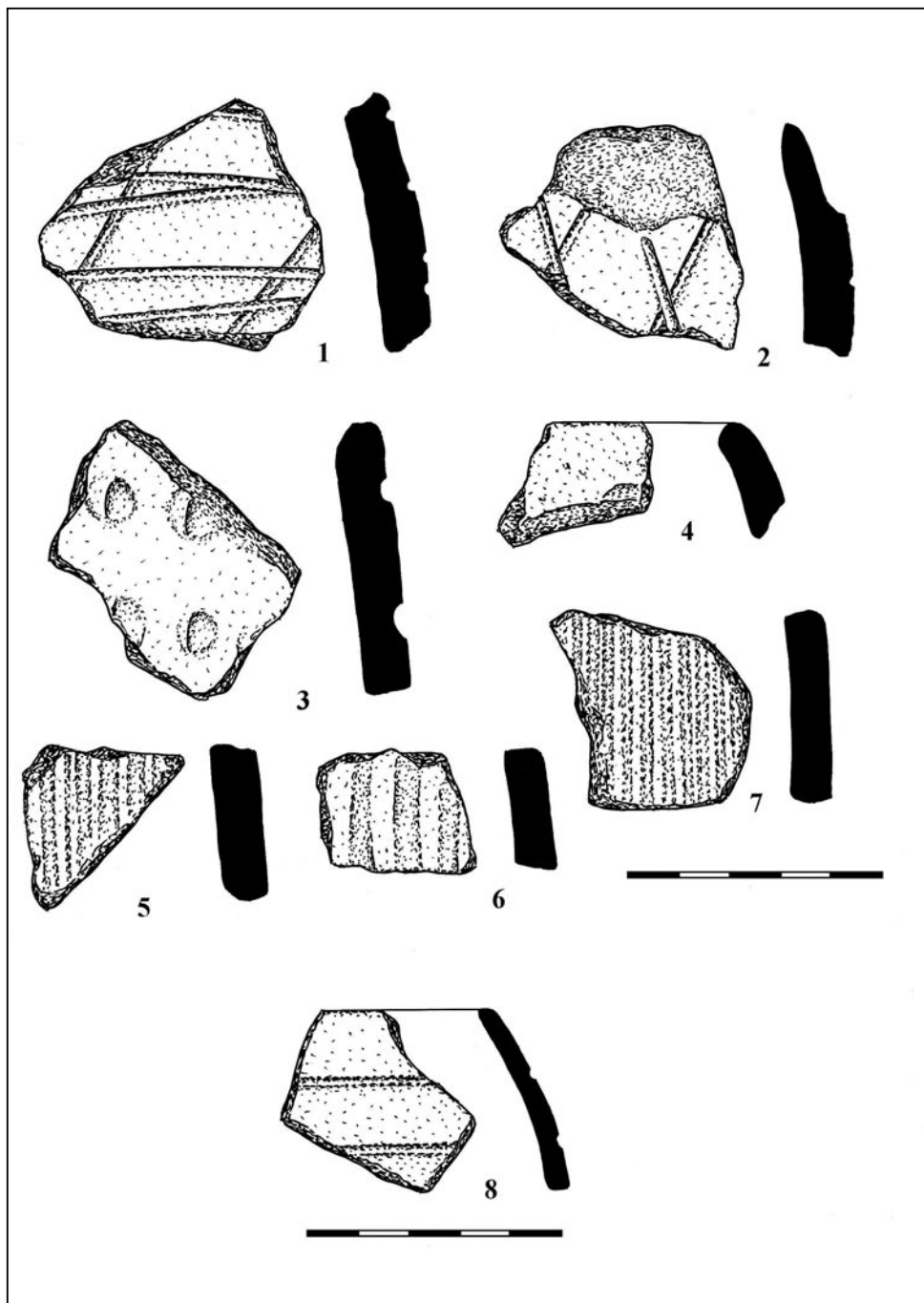
Prostřednictvím sběrů byl shromážděn nevýrazný soubor kamenné štípané industrie (obr. 4), který čítá celkem 23 kusů. Nejpočetněji zastoupenou surovinou je silicit glacienních sedimentů (10 kusů), následuje silicit krakovsko-čenstochovské jury (7 kusů). V menší míře je zastoupen radiolarit pocházející z bradlového pásma Bílých Karpat (4 kusy). Ve dvou případech nebylo možné vzhledem k přepálení artefaktu surovinu určit. Z technologického hlediska je zastoupeno především 12 ústěpů, 8 čepelí a jejich zlomků a 3 nástroje. Z nich zaujme škrabadlo na čepeli ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury a kombinace škrabadla s rydlem na čepeli s boční retuší ze silicitu ledovcových sedimentů. I když kolekce ŠKI není příliš výrazná, nelze si nepovšimnout v případě jejího surovinového složení na patrné preferování severských surovin určených pro výrobu artefaktů. Vzhledem k malému počtu

Obr. 3. Hluk. Výběr keramiky. Kresba D. Figel'.

Obr. 4. Hluk. Výběr kamenné broušené a štípané industrie. Kresba D. Figel'.

Obr. 5. Hluk. Výběr keramiky. Kresba D. Figel.

nalezených kusů v prostoru sídliště je toto konstatování pouze předběžné. Zda by tato skutečnost souvisela rovněž s odlišnou koncepcí směru postupu neolitizačního proudu zůstává prozatím v rovině hypotetických úvah.

Broušená kamenná industrie (BKI)

Dosud byly na samotné lokalitě nalezeny pouze dva kusy broušené kamenné industrie (obr. 4). V prvním případě šlo o drobný fragment kopytovitého klínu. Jedná se o třísku odštípnutou z bazální části nástroje. Dalším artefaktem je plochá sekerka mírně lichoběžníkovitého tvaru s mírně zaobleným ostrím. Oba artefakty byly zhotoveny z metabazitu typu Jizerské hory. Severočeský původ suroviny se vztahuje i k nálezů tylové části kopytovitého klínu nalezeného soliterně v roce 2006 na svazích Kobylí hlavy jihovýchodně od sídliště v trati „Za trávníky“ (Schenk 2007a, 343). Všechny tři případy naznačují vazbu místní neolitické populace na severočeské zdroje metabazitu.

Závěr

Vzhledem ke skutečnosti, že naše dosavadní znalosti o osídlení ze staršího stupně LnK v oblasti středního Pomoraví jsou prozatím spíše sporadické, znamená každý nový doklad starolineárního osídlení v prostoru jihovýchodní Moravy vítanou informací. Objev nové lokality je důležitý z několika hledisek. Jednak rozšiřuje počet dosud známých poloh s osídlením LnK na katastru Hluku a zároveň doplňuje poznatky o rozšíření časně neolitického osídlení v oblasti středního Pomoraví, kde poslední zkoumanou lokalitu představuje výšinné sídliště z I. stupně, fáze Ia LnK v poloze „Na Vrších“ ve Spytihněvi (Schenk et al. 2007). Poloha sídliště „Za trávníky“ a provenience kamenných surovin by mohly být jedním z argumentů, který by potvrzoval hypotézu o možném přílivu prvních zemědělců nikoliv podél dolního toku řeky Moravy, kde postrádáme existenci dokladů osídlení z I. stupně LnK, ale naopak ze severu přes Napajedelskou bránu či skrze horské průsmyky v pásmu Bílých Karpat (Vaškových 2007, 151). Tudy již v období mladého paleolitu vedla distribuční síť, jejímž prostřednictvím byl zajišťován plynulý přísun radiolaritu bělokarpatského původu, který ze surovinového hlediska tvoří významnou položku kamenné štípané industrie na mlado-paleolitických sídlištích v dolním Pomoraví (Škrdla 2005). Posléze je výskyt radiolaritové industrie zaznamenán na pozdně paleolitických polohách na středním toku potoka Okluky (Škrdla–Ježek 2008) a rovněž na lokalitách spojených s neolitickým osídlením. Tyto průsmyky představovaly důležité komunikační přírodní koridory propojující navzájem oblast slovenského Pováží s Pomoravím. Tudy neproudily pouze suroviny, ale s největší pravděpodobností kulturní projevy společnosti od pravěku až po novověk. Zdali tedy skutečně proudily také skupiny prvních zemědělců, může potvrdit důkladný rozbor některých dosud nevyhodnocených nálezových souborů z této oblasti.

Tento příspěvek vznikl za podpory grantového projektu GDČR 404-09-H020.

Prameny:

NZ AÚ Brno, 1956: 2726/56, Hluk, okr. Uherské Hradiště.

Literatura:

- Č e r v i n k a, I. L. 1902: Morava za pravěku. *Vlastivěda moravská I.*, Země a lid. Brno.
- Č i ž m á ř, Z. 1998: Nástin relativní chronologie lineární keramiky na Moravě (Poznámky k vývoji výzdobného stylu). *Časopis Moravského zemského muzea v Brně, Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 83, 105–139.
- D e m e k, J. (ed.), 1987: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha.

- Dolnověstonické studie*, svazek 13, Archeologický ústav AV ČR v Brně, Brno.
- S c h e n k, Z. 2002: Hluk (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 43, 156.
- S c h e n k, Z. 2007a: Hluk (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 48, 343.
- S c h e n k, Z. 2007b: Jihozápadní část Moravské brány v době osídlení kultury s lineární keramikou. Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 25. konference zasedání badatelů pro výzkum neolitu a neolitu Čech, Moravy a Slovenska. Hradec Králové 30. 10.–2. 11. 2006. *Arch. Stud. Univ. Hradec Králové* 1, 2007, 211–244.
- S c h e n k, Z., K u č a, M., Š k r d l a, P., R o z s k o v á, A. 2008: Spytihněv (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 49, 285–290.
- Š k r d l a, P. 2005: *The Upper Paleolithic on the Middle Course of the Morava River*. Brno.
- Š k r d l a, P., J e ž e k, L. 2008: Pozdně paleolitické osídlení na středním toku potoka Okluky. In: *Slovácko* 50, 131–140.
- T i c h ý, R. 1960: K nejstarší volutové keramice na Moravě. *Památky archeologické* 51, 415–441, Praha.
- T i c h ý, R. 1962: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. *Památky archeologické* 53, 245–305, Praha.
- V a š k o v ý c h, M. 2006: *Vývoj osídlení středního a severní části dolního Pomoraví v neolitu a na počátku eneolitu*. Rkp. Disertační práce na FF MU. Brno.
- V a š k o v ý c h, M. 2007: Střední Pomoraví ve starším neolitu. In: *Slovácko* 49, 119–157.
- V a š k o v ý c h, M., S c h e n k, Z., K u č a, M., Š k r d l a, P., L a n g o v á, J. 2008: Předběžná zpráva o struktuře neolitického osídlení střední a severní části dolního Pomoraví a dolního Pobečví. *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Zborník referátov z 25. stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska*. Michalovce, 24.–27. 9. 2007, 295–304.

Mgr. Zdeněk S c h e n k (n. 1980), terénní archeolog společnosti Archaia Olomouc o.p.s a Muzea Komenského v Přerově, Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno. V rámci doktorandského studia se zabývá osídlením kultury s lineární keramikou na Moravě.

New Settlement with Linear Ceramics in Hluk (district of Uherské Hradiště)

A b s t r a c t

A new locality dating back to early neolithic times has been found by means of surface prospecting in the area of the town Hluk in the location “Za trávníky“. The neolithic settlement is situated on the left bank of Boršický potok on the mild slope of the northern foot of the mountain Kobylí hlava. The altitude of the place ranges from 218 to 230 meters. The place offers a nice view eastward with a mountain range of The White Carpathians with its highest mountain Javořina (pict. 1). Numerous fragments of ceramics have been found at the spot as well as cleaved and sharpened stone tools (pict. 3 – 5). From the point of view of the relative chronology and the ceramics found here it is possible to date the settlement to the 1st grade, phase Ia. The spectrum of raw materials suggests connection to raw materials coming from the area of the north-east of Bohemia, from the south of Poland (chert of Krakow - Czenstochowa Jurassic period), from the area of Moravská brána (chert of glacier origin) and from the range of White Carpathians (radiolarit).

Neue Siedlung der Linearbandkeramik-Kultur in Hluk (Bezirk Uherské Hradiště)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Zuge der Oberflächenprospektion wurde auf der Flur „Za trávníky“ im Kataster des Städtchens Hluk eine neue Lokalität aus dem Frühneolithikum entdeckt. Diese Siedlung liegt am linken Ufer des Baches Boršický am Nordhang des Hügels Kobylí hlava, der sanft abfallend verläuft. Die Lokalität erreicht eine Meereshöhe von 218 bis 230 m ü. d. M. Von dieser Stelle aus hat man zur Ostseite einen

guten Ausblick auf die Gebirgskette der Weißen Karpaten mit ihrem höchsten Gipfel Velká Javořina (Abb. 1). In der Lokalität wurden mehrere Keramikfragmente und Funde der gespaltenen sowie geschliffenen Steinindustrie entdeckt (Abb. 3–5). Aus Sicht der Relativchronologie lässt sich diese Siedlung der Linearbandkeramik-Kultur aufgrund der gefundenen Keramik der Stufe I, Phase Ia LBK zuzuordnen. Ein breites Rohstoffspektrum weist auf folgende Herkunftsgebiete hin: Nordostböhmen (Metabasit), Südpolen (Krakau-Tschenstochau-Jura-Silizite), die Mährische Pforte (glazigene Silizite) und die Weißen Karpaten (Radiolarit).

LENGYELSKÉ SÍDLIŠTĚ STARŠÍHO STUPNĚ Z OSTROŽSKÉ LHOTY (OKR. UHERSKÉ HRADIŠTĚ)

David Válek – Martin Kuča – Miriam Nývltová Fišáková – Miroslav Vaškových
Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Brno; Archeologický ústav AV ČR, Brno; Slovácké
muzeum, Uherské Hradiště

K nálezovým souborům, které rozšiřují naše poznatky o mladoneolitických sídlištích v prostoru jihovýchodní Moravy, patří také již dříve zachráněná kolekce artefaktů kultury s MMK z katastru Ostrožské Lhoty. Komplexně zpracovaný nálezový soubor zahrnující keramiku, kamennou industrii a osteologický materiál je svým způsobem výjimečný datováním na základě relativní chronologie.

1. Úvod

Předložený příspěvek si klade za cíl seznámit odbornou veřejnost s novou lokalitou staršího stupně kultury s MMK na k.ú. Ostrožské Lhoty (okr. Uherské Hradiště), a to na základě starší kolekce nálezů, která je dnes uložena v místním obecním muzeu. Zdejšími zájemcům o archeologii patří také naše poděkování za zpřístupnění materiálu ke zpracování.

2. Poloha lokality

Lokalita v trati „Chylické“ (v místním nářečí „Chylecké“) se nachází v severovýchodním cípu katastru Ostrožské Lhoty, v těsném sousedství s katastrálním územím obce Hluk (obr. 1). Leží na levém břehu potoka Okluky nad lesíkem Stránky v nadmořské výšce 224–230 m (obr. 2). Zaujímá severně orientovaný svah ohraničený z pravé strany Loskovým járkem (ústícím z levé strany do Okluk). V klínu mezi touto drobnou vodotečí a potokem Okluky vznikla menší ostrožna, jejíž plochu zaujímal pravěké sídliště. Naleziště je dnes zemědělsky obhospodařováno.

Z geomorfologického hlediska je lokalita situována v oblasti Hlucké pahorkatiny. Jedná se o členitou pahorkatinu budovanou flyšovými horninami račanské a bělokarpatské jednotky magurského příkrovu s omezenými výskyty neogenních sedimentů a neovulkanitů (Demek – Mackovčín 2006, 148). Pro Ostrožskohotsko jsou charakteristická krátká průlomová údolí (žleby). Půdní typy jsou zde zastoupeny zejména hnědozeměmi na spraších, karbonátovými černozeměmi na spraších, oglejenými hnědými půdami a kambizeměmi. Původně byla přirozená vegetace na katastru Ostrožské Lhoty tvořena převážně dubohabřinami a lipovými doubravami. Z jihozápadních okrajů Bílých Karpat sem zasahovaly teplomilné mochnové doubravy (Kapusta 2011, 9).

3. Historie výzkumů

Studovaná kolekce nálezů byla zachráněna panem J. Páčem někdy na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století, kdy na výše uvedené poloze došlo k narušení pravěkého objektu v důsledku terénních úprav. Za účelem zarovnaní svahu tu tehdy místní JZD likvidovalo starou polní cestu procházející lokalitou. Pozůstatky pravěkého osídlení v těchto místech narušily rovněž drenáže (ústní sdělení M. Dufky).

Archeologické nálezy (kamennou industrii a měděné dláto) z katastrálního území Ostrožské Lhoty poprvé publikoval I. L. Červinka (1900, 20, 26, obr. 11; 1902, 92, 127,

tab. XV:1; 1908, 94). Ve druhé polovině 20. století zachraňovali archeologické nálezy účinně přímo v obci nebo v jejím okolí zejména J. Páč a M. Páč. V současné době se intenzivně věnuje povrchovým sběrům na území obce M. Dufka. Archeologické doklady osídlení této vsi přehledně shrnuli D. Menoušková a M. Vaškových (2003; 2011).

Kultura s MMK je na území obce doložena řadou blíže dosud nepublikovaných lokalit. Ve většině případů se ovšem jedná o lokality polykulturní. Jen z trati „Chylické“ jsou doloženy nálezy z období paleolitu (gravettien), neolitu (kultura s lineární keramikou, železovská skupina, kultura s moravskou malovanou keramikou), pozdní doby bronzové, latěnu a raného středověku (Menoušková – Vaškových 2011, 27).

4. Rozbor nálezů

V rámci popisované skupiny památek kultury s MMK lze vyčlenit soubor pocházející z narušeného objektu (keramika, osteologický materiál a část štípané kamenné industrie) a soubor artefaktů získaných povrchovými sběry (broušená kamenná industrie a zbývající část štípané kamenné industrie).

4.1. Keramika

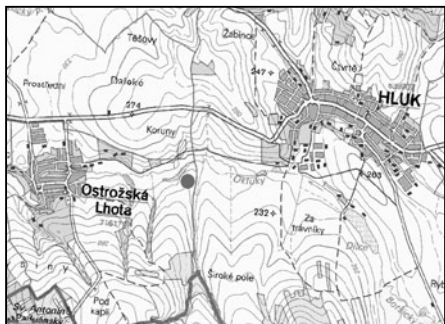
Keramický materiál byl metodicky zpracován na základě *Numerického kódu moravské malované keramiky* (Podborský a kol. 1977). V nálezovém souboru výrazně převažuje keramika tenkostěnná nad silnostěnnou (tab. 1). V keramické hmotě většiny kusů bylo zjištěno jemnozrnné ostřivo, zrnitá a hrubozrnná keramická hmota je v menšině. Plavený i jemnozrnný materiál sloužil v naprosté většině případů ke zhotovování tenkostěnné keramiky. V rámci příměsí byly zaznamenány hnědě zbarvené minerály železa (srov. Šmarda a kol. 2008, 141). Na vnější stěně plecí a spodku z mísy (obr. 4:1) je patrná tenká černá vrstvička, která by mohla být pozůstatkem pryskyřičného nátěru. V rámci keramických tříd jsou zastoupeny hrnce, jiné hrncovité tvary, mísy, mísy na nožce, pohárky, jiný užitkový tvar a plastika (tab. 1).

keramická třída	počet	procenta
hrnce	32	11
jiné hrncovité tvary	4	1,5
mísy	30	10,5
mísy na nožce	4	1,5
pohárky	162	56,7
jiný užitkový tvar	1	0,4
plastika	1	0,4
neurčeno	52	18
celkem	286	100

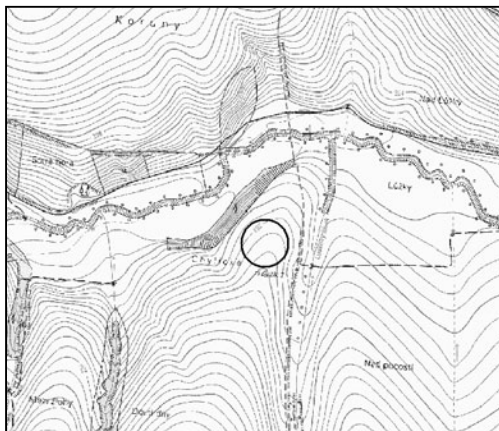
Tab. 1. Ostrožská Lhota. Zastoupení keramických tříd.

4.1.1. Hrnce

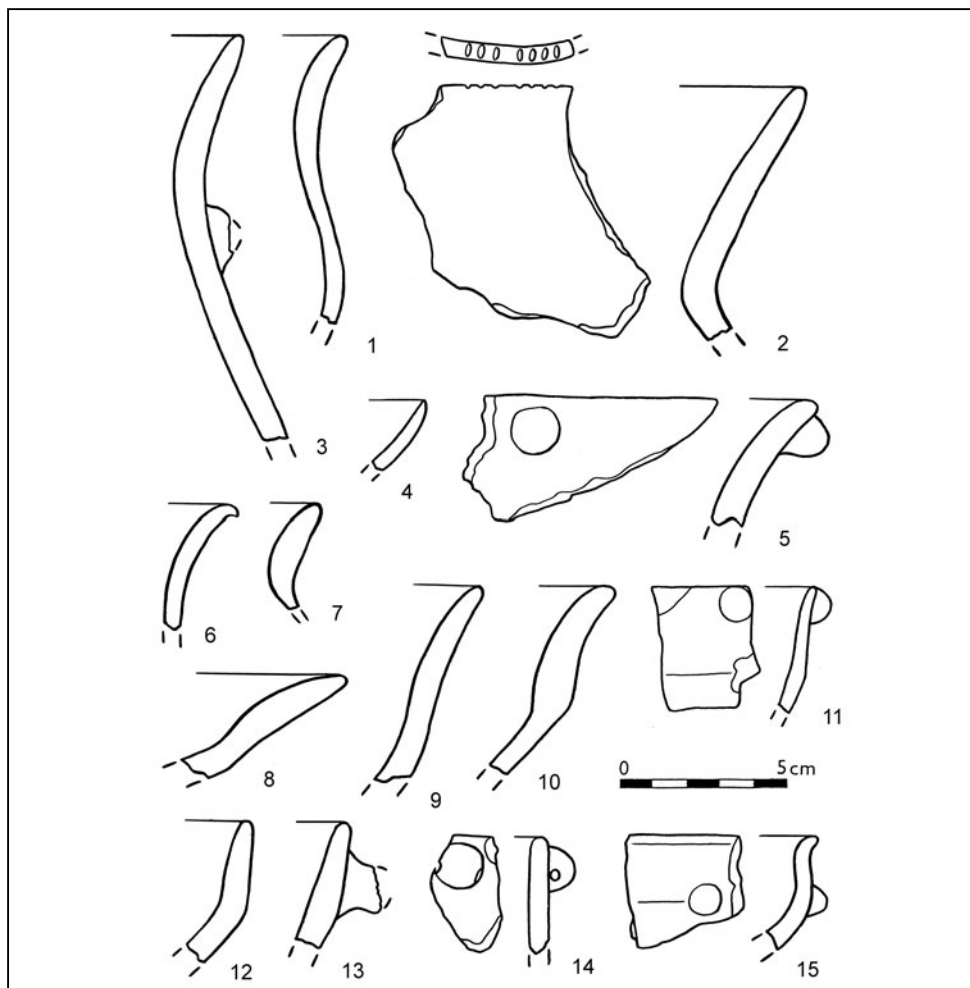
Hrnce jsou doloženy převážně zlomky hrdel s okraji, popř. spodky nádob se dny. Z důvodu jejich fragmentárnosti se u žádného z kusů nepodařilo blíže určit typ ani variantu. Většina hrdel

Obr. 1. Ostrožská Lhota. Poloha lokality na regionální mapě (podle www.cuzk.cz).

Obr. 2. Ostrožská Lhota. Bližší poloha lokality (podle www.cuzk.cz).

Obr. 3. Ostrožská Lhota. 1–15: okraje z nádob. Kresba D. Válek.

je zakončena okrajem zaobleným (obr. 3:2), doloženy jsou též okraje zaostřené a zúžené (obr. 3:6; tab. 2). Dna byla zpravidla oblá, někdy dovnitř vklopená (obr. 9:5), méně často nožkovitá (obr. 9:7) či ostrá (tab. 3). Většina hrdel s náběhem na plece se vyznačuje měkkou profilací: hrdla jsou oble nasazena (obr. 3:1). U tří okrajů se podařilo změřit jejich průměry, které činí 130 mm (1x) a 140 mm (2x – oba kusy zřejmě náleží téměř jedinci). Průměry den u hrnců menších rozměrů dosahují hodnot 60 mm a 70 mm, u větších kusů se pohybují v rozmezí od 110 mm do 160 mm.

Na hrncích byla zaznamenána výzdoba plastická, která je v jednom případě kombinována s malbou, a vhloubená (tab. 5). Plastickou výzdobu tvoří poškozovaný svíslé protáhlý výčnělek situovaný na kónickém hrdle s vybočeným okrajem a vysedlý výčnělek umístěný na rozhraní hrdla a plecí (tab. 6). Stopy po odlomeném (a tudíž blíže neidentifikovatelném) výčnělku jsou zřetelné na plecích jiného exempláře těsně pod oblým nasazením hrdla (obr. 3:3). Slabě patrné náznaky červeného barviva na vnější stěně tohoto kusu snad svědčí o někdejší plošné nátěru. Vhloubenou výzdobu představují krátké záseky, jimiž je opatřen zaoblený okraj kónického hrdla (obr. 3:2).

tvar okraje	keramické třídy							celkem
	hrnce	hřibovitá nádoba	mísy	mísy na nožkách	pohárky	naběračka	neurčeno	
zaoblený	15		24		32	1	7	79
zúžený	2		4					6
hrotitý					1			1
zaostřený	2	1			4		1	8
rovný				3	1			4
celkem	19	1	28	3	38	1	8	98

Tab. 2. Ostrožská Lhota. Přehled tvarů okrajů.

profil dna	keramické třídy						celkem
	hrnce	putny	mísy	pohárky	neurčeno		
ostrý	1			2		3	
oblý	5	1	1	7	2	16	
nožkovitý	2		2			4	
oblý, dovnitř vklopený	2			3	1	6	
celkem	10	1	3	12	3	29	

Tab. 3. Ostrožská Lhota. Přehled profilů den.

typ mísy	počet	procenta
mísa se souměrnými plecemi	4	14
mísa s mírně rozevřenými plecemi	6	22
mísa s výrazně rozevřenými plecemi	11	39
mísa s oblou stěnou	5	18
kónická mísa	2	7
celkem	28	100

Tab. 4. Ostrožská Lhota. Přehled typů mís.

druh výzdoby	keramické třídy							
	hrnce	jiné hrncovité tvary	mísy	mísy na nožce	pohárky	plastika	neurčeno	celkem
malovaná				2	22	1	4	29
rýsovaná					8			8
vhlobená	1							1
plastická	2	3	12		13		35	65
malovaná a plastická	1	1	1		3		1	7
rýsovaná a plastická					3			3
vhlobená a plastická							2	2
celkem	4	4	13	2	49	1	42	115

Tab. 5. Ostrožská Lhota. Přehled druhů výzdoby.

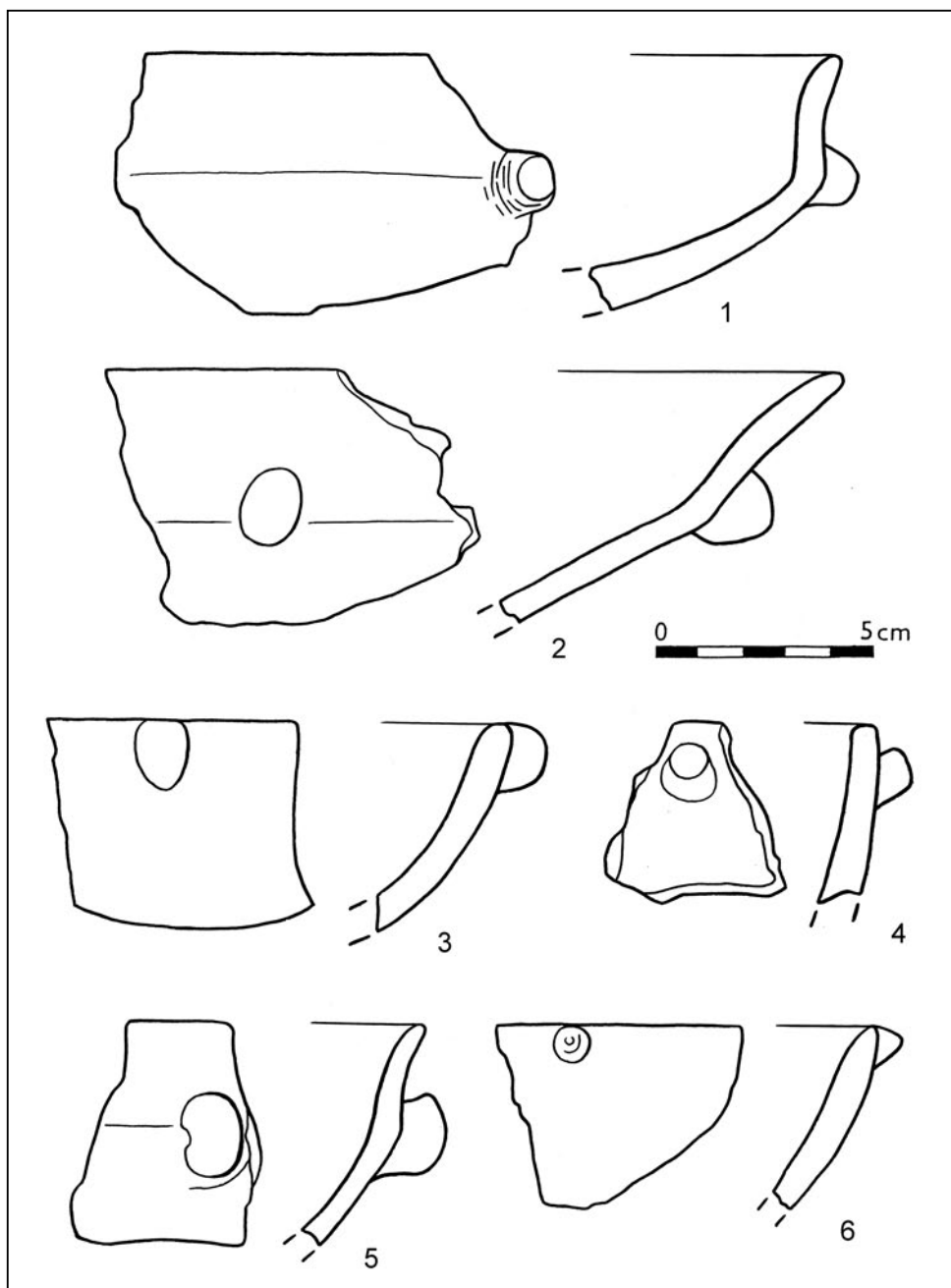
4.1.2. Jiné hrncovité tvary

Tuto keramickou třídu zastupují převážně části puten identifikovatelné zejména díky přítomnosti rohatých uch s otvory (tab. 6). Ne zcela běžná je tenkostěnná výduť opatřená stlačeným rohatým ouškem s otvorem, na jejíž vnější stěně jsou slabě zachované stopy plošného nátěru červenou barvou (obr. 8:7). Typickým představitelem nádob tohoto druhu je samostatně dochovaný kónický spodek (obr. 8:3) a fragment dna oblé profilace (tab. 3). Každý z kusů charakterizuje stlačené rohaté ucho s otvorem. K putnám kdysi nepochybně patřila též odlomená rohatá ucha s otvory, ať již celé kusy nebo jejich části. Tři z nich jsou protáhlého tvaru (obr. 8:6); čtvrtý kus je nápadný svým hráněním. Opomenout nelze ani dva drobné kusy představující zakončení rohatých uch: jeden z nich je na horní straně mělce zahloben (obr. 8:4), druhý zase nese stopy plošného nátěru červenou barvou (obr. 8:5). Do jiných hrncovitých tvarů spadá rovněž zlomek plecí z hřibovité nádoby (obr. 5:2). Těsně pod zaostřeným okrajem se nachází kruhovitý výčnělek, jímž prochází horizontální otvor.

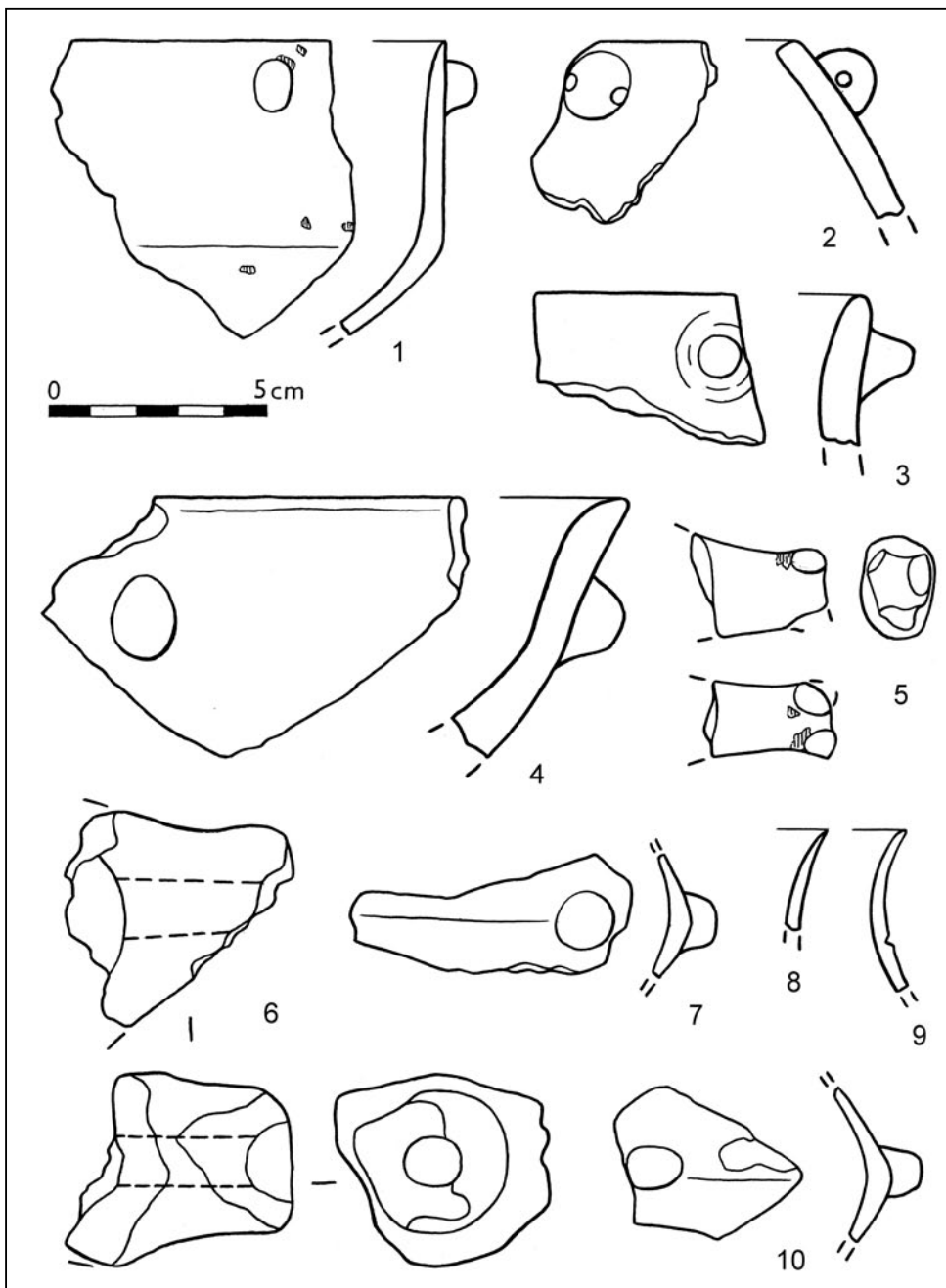
4.1.3. Mísy

Poměrně pestrou tvarovou škálu představují fragmenty z mís, u nichž se mnohdy podařilo blíže určit také jejich typ (tab. 4). Nejčastěji se objevily mísy s mírně (obr. 3:9–10) nebo naopak výrazně (obr. 4:2) rozevřenými plecemi. Posledně uvedený typ je v rámci této skupiny mís dominantní. S odstupem za nimi následují mísy s oblou stěnou (obr. 4:3), jejichž počet zhruba odpovídá mísám se souměrnými plecemi (obr. 4:1). Nejméně kusů patřilo kónickým mísám (obr. 9:6). Naprostá většina plecí je zakončena okrajem zaobleným (obr. 5:4), ojediněle též zúženým (obr. 5:1; tab. 2). Tenkostěnný profil dna drobné misky je oblý; zatímco dna dvou silnostěnných mís jsou nožkovitá (obr. 9:6,10; tab. 3). Průměry změřených okrajů mís činí 80, 140, 170 a 200 mm. Dno nízké hruběji tvarované kónické misky (obr. 9:6) dosahovalo průměru 70 mm. Mezi silnostěnnými zlomky (obr. 5:4) se jen vzácně vyskytli tenkostěnní jedinci (obr. 3:11). Mísy se vyznačují měkkou profilací, jejich výdutě jsou oblé.

U mís byla zjištěna pouze výzdoba plastická, která je v jednom případě navíc doplněná o pozůstatky malby (tab. 5). Většina výčnělků má tvar svíse protáhlý (obr. 4:5) nebo polokulovitý (obr. 3:11). Oba typy jsou zastoupeny ve stejném poměru. Po jednom exempláři je doložen výčnělek drobný kuželovitý (obr. 4:6) a knoflíkovitý (obr. 4:4; tab. 6). Dnes již odlomený a tudíž blíže neurčitelný výčnělek zaujímal velkou část nízkých plecí (obr. 3:13).

Obr. 4. Ostrožská Lhota. 1-6: okraje z mís. Kresba D. Válek.

Obr. 5. Ostrožská Lhota. Okraje z nádob (1–4, 8–9), výdutě z pohárků (7, 10), naběračka (6) a plastika (5). Kresba D. Válek.

Všechny ostatní výčnělky se nachází buď přímo na okrajích (obr. 4:3), popř. těsně pod nimi (obr. 3:5), nebo na výdutích (obr. 3:15). U vyšší tenkostěnné misky jsou na vnější i vnitřní stěně pozorovatelné stopy červené malby (obr. 5:1).

4.1.4. Mísy na nožkách

Výše uvedené kategorii nádob lze bezpečně přisoudit zlomky čtyř nožek, z nichž tři jsou opatřeny rovným okrajem (tab. 2). Průměr jednoho z nich činil 170 mm. Všechny nožky mají kónický tvar, přičemž u dvou exemplářů lze konstatovat vybočení okraje. Vnější stěnu obou těchto kusů pokrývají stopy červené malby. V jednom případě je dokonce rozlišitelný pruh lemující okraj nožky a jiný na něj kolmý pruh (obr. 9:9). Jedná se o pozůstatek malovaného motivu plošných pruhů horizontálních a vertikálních vytvořených technikou prosté malby.

4.1.5. Pohárky

Na velkém početním zastoupení pohárků ve studovaném souboru se podílí zvláště křehkost těchto tenkostěnných nádobek (tloušťka stěny jednoho hrdla činí pouhých 1,3 mm). Některé kusy tudíž mohou pocházet ze stejných jedinců. Ačkoliv jsou pohárky zastoupeny všemi svými částmi (hrdla, výdutě, dna), u žádného z fragmentů nebylo možno blíže určit typ ani variantu.

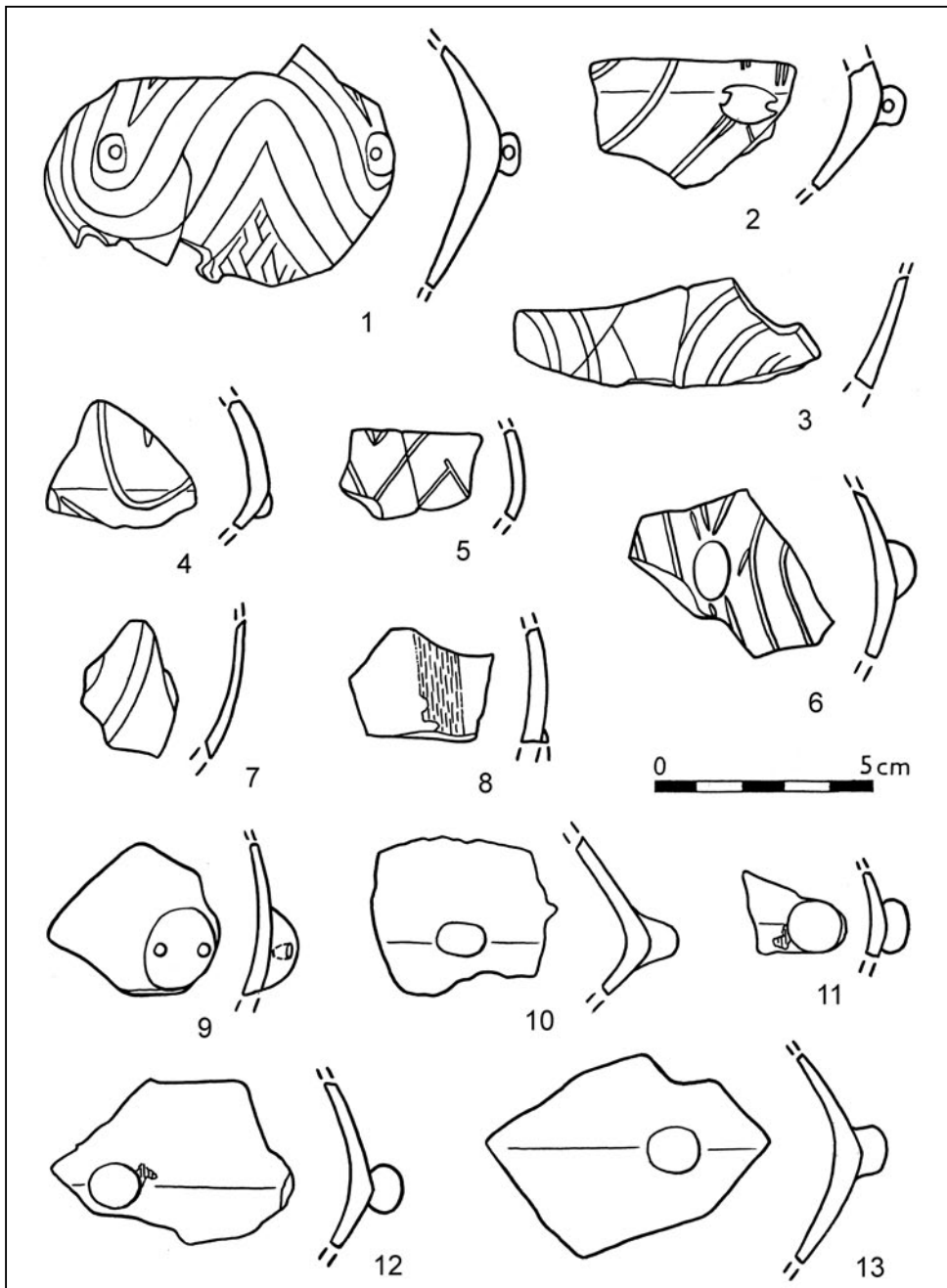
Naprostá většina hrdel je prohnutých. Doložena jsou ovšem též hrdla kónického tvaru a hrdla přímá s vybočeným okrajem. Výrazně převažují okraje zaoblené (obr. 5:9) nad ojediněle se vyskytujícími okraji zaostřenými, hrotitými (obr. 5:8) či rovnými (tab. 2). Dosahují průměrů od 70 mm do 130 mm. Dna mají oblou profilaci (obr. 9:3), některá z nich jsou dovnitř vklopená (obr. 9:1). Dvěma exempláři jsou doložena také dna ostrá (obr. 9:4; tab. 3). Naměřené průměry den se pohybují v rozmezí od 25 mm do 60 mm. Těla pohárků se sice vyznačují měkkou profilací (oblé nasazení hrdla, oblá výduť), nezanedbatelná (cca 30%) však není ani přítomnost ostré profilace (obr. 5:9).

Na stěnách pohárků jsou nejčastěji patrné stopy malované výzdoby, druhý nejhojnější výzdobný prvek reprezentují výčnělky. Nejméně se vyskytlo rýsování (tab. 5). Malovaná i rýsovaná výzdoba je v některých případech navíc doprovázena plastickou výzdobou v podobě různě tvarovaných výčnělků (polokulovitých – obr. 5:7, kulovitých – obr. 6:12, knoflíkovitých – obr. 6:13, vysedlých – obr. 6:10, vodorovně protáhlých – obr. 5:10) posazených na výdutích. Blíží zmínky si zaslouží výčnělek typu „soví hlavičky“, jejíž „očka“ o průměru cca 3 mm byla vyhloubena za použití hrotitého nástroje kruhového průřezu (obr. 6:9; tab. 6).

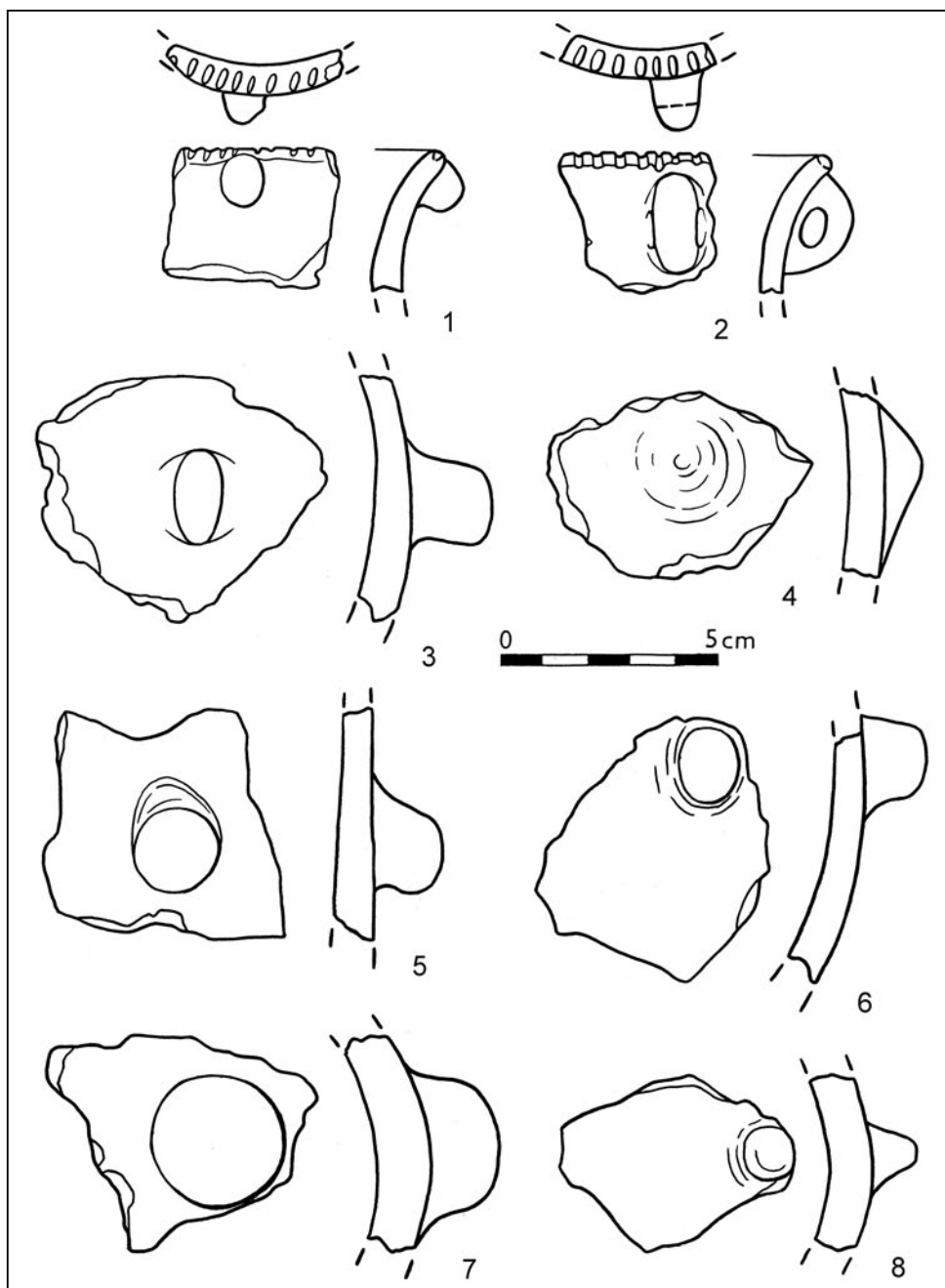
Malba byla zjištěna především na výdutích v tom nejširším slova smyslu (tj. včetně plecí a spodků) a dále na hrdlech, kde u některých kusů zaujímal též vnitřní stěnu. Jedná se především o pozůstatky červené nebo žluté barvy a jejich kombinací. Z hlediska techniky nanášení barev byla rozpoznána prostá (červená) malba, kterou byl vytvořen pruh (obr. 6:8), a stopy prosté (žluté) malby na monochromním (červeném) nátěru. Malovanou výzdobu doprovází výčnělky svisle protáhlé, polokulovité (obr. 6:11) a kulovité (obr. 6:12).

Z hlediska použitých prvků je nejlépe čitelná rýsovaná výzdoba zaujímající těla pohárků. Byla vytvořena zejména pomocí tenké jednoduché (2x, obr. 6:1) i dvojité (3x, obr. 6:7) linie, doložena je rovněž jednoduchá hrubá linie (6x, obr. 6:4). Mezi prvky rýsované výzdoby mají největší zastoupení oblouky (10x, obr. 6:7), uvažovat lze dále o trojúhelnících (4x, obr. 6:5) a pruhu (1x, obr. 6:6). Na podélném zlomku z výdutě je možno sledovat dvojici (v levé části) a trojici (v pravé části) oblouků vzájemně se od sebe odvracejících (obr. 6:3).

Unikátní je velká část výdutě se dvěma drobnými výčnělky typu „soví hlavičky“, kolem nichž obíhají široké meandry (obr. 6:1). Volnou trojúhelníkovitou plochu na spodku pohár-

Obr. 6. Ostrožská Lhota. 1–13: výtutě z pohárků. Kresba D. Válek.

Obr. 7. Ostrožská Lhota. Okraje (1–2) a výdutě (3–8) z nádob. Kresba D. Válek.

ku vykrývají krátké ostře lomené linie vytvářející abstraktní obrazec. Rýsování se v doprovodu plastické výzdoby (svisle protáhlého výčnělku a kruhovitěho výčnělku s horizontálním otvorem) objevilo ještě dvakrát (obr. 6:2,6). Stopová přítomnost červeného barviva v narýsovaných liniích (zjištěná na dvou zlomcích) nevyklučuje uplatnění inkrustace.

druh plastické výzdoby	keramické třídy					
	hrnce	jiné hrncovité tvary	mísy	pohárky	neurčeno	celkem
výčnělek svisle protáhlý	1		5	3	9	18
výčnělek asymetricky vystoupělý					3	3
výčnělek polokulovitý			5	5	6	16
výčnělek kulovitý				2	1	3
výčnělek kuželovitý			1		1	2
výčnělek knoflíkovitý			1	3	3	7
výčnělek vysedlý	1			1	4	6
výčnělek vodorovně protáhlý				1		1
výčnělek typu „soví hlavička“				2		2
výčnělek plochý					1	1
výčnělek kruhovitý s horizontálním otvorem		1		1	1	3
rohaté ucho protáhlé					2	2
rohaté ucho stlačené s otvorem		3				3
rohaté ucho protáhlé s otvorem					3	3
rohaté ucho hráněné s otvorem					1	1
ucho plné					1	1
celkem	2	4	12	18	36	72

Tab. 6. Ostrožská Lhota. Přehled druhů plastické výzdoby.

4.1.6. Jiný užitkový tvar

Jiné užitkové tvary zastupuje poškozený zlomek kratší vodorovně nasazené tuleje z naběračky (obr. 5:6).

4.1.7. Plastika

Kolekci zpestřuje část zoomorfí plastiky (obr. 5:5). Jedná se o hlavičku s krkem blíže neurčitelného zvířete, neboť růžky či uši spolu s čenichem jsou odlomeny. Na povrchu artefaktu jsou slabě patrné pozůstatky červené barvy. Zvířecí hlavička mohla kdysi patřit samostatné plastice, nelze ovšem zcela vyloučit ani její aplikaci na užitkové keramice (např. coby součást držadla pokličky).

4.1.8. Neurčitelná keramická třída

Do neurčitelné keramické třídy spadají převážně zlomky výdutí a stěn spolu s některými hrdly a dny. Okraje i dna mají zaoblenou profilaci (tab. 2–3). Tyto kusy většinou vykazují

plastickou výzdobu, která sestává z výčnělků různého provedení (svisle protáhlých – obr. 7:6, asymetricky vystouplých – obr. 7:5, polokulovitých – obr. 7:7, kulovitých, kuželovitých – obr. 7:8, knoflíkovitých, vysedlých – obr. 7:3, plochých – obr. 7:4, kruhovitých s horizontálním otvorem – obr. 3:14), ale také dvou protáhlých rohatých uch situovaných na maximální výduti (obr. 8:1,8; tab. 6). Výdutě a stěny zaujímá ostatně většina výčnělků (obr. 8:2), jen několik málo jich bylo na hrdelech (obr. 5:3). Zaoblené okraje na dvou zlomcích prohnutých hrdel jsou členěny krátkými hustě vedle sebe řazenými záseky. U jednoho kusu nasedá z vnější strany okraje polokulovitý výčnělek (obr. 7:1), dochovanou část hrdla druhého kusu zaujímá téměř v celé jeho délce plné ucho (obr. 7:2).

4.1.9. Relativní chronologie

Klasifikovaný keramický soubor tvoří 286 kusů. Celý tvar se nevyskytl, pouze u některých mís lze blíže určit typ (tab. 4). Jedná se o mísy se souměrnými (obr. 5:1), více (obr. 4:2) či méně (obr. 4:5) rozevřenými i oblými (obr. 4:3) plecemi a mísy kónické (obr. 9:6). Pro starší stupeň kultury s MMK jsou typické mísy se souměrnými nebo mírně rozevřenými plecemi (Kazdová 1980, 52–53). Podstatně citlivějším časovým indikátorem je zlomek hřibovité nádoby (obr. 5:2), jejichž výskyt končí ve fázi Ib MMK (Kuča – Kazdová – Přichystal 2005, 77). Starší stupeň kultury s MMK je také hlavní dobou výskytu naběraček s tulejí (obr. 5:6; Koštuřík 1979, 35).

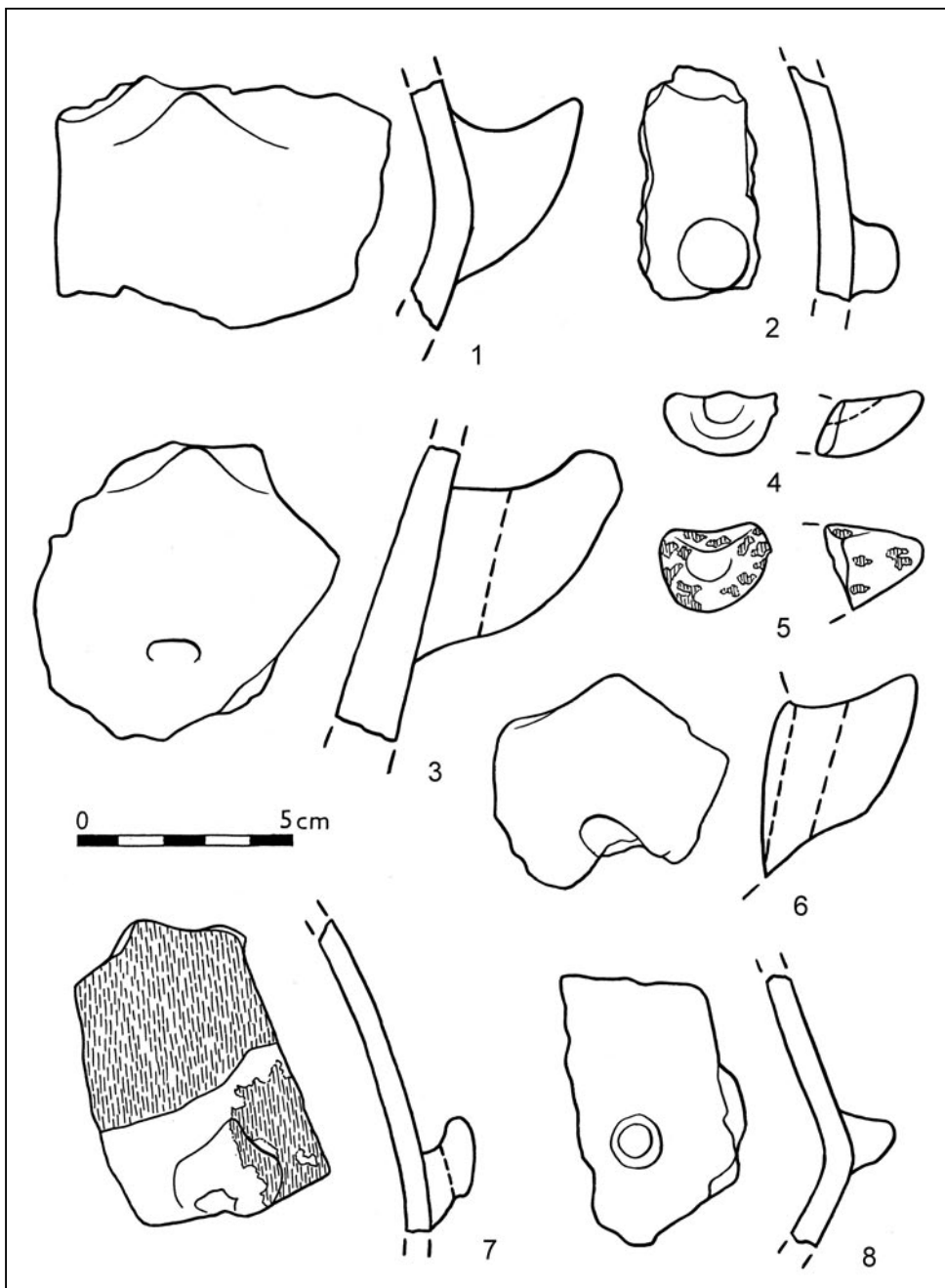
Malba se obecně příliš nedochovala. Byla provedena plošným (červeným) nátěrem, prostou (červenou) malbou nebo prostou (žlutou) malbou na monochromním (červeném) podkladě. Z dochovaných prvků lze jmenovat pouze pruh (obr. 6:8, 9:9), který je nejčtenějším prvkem malované výzdoby fáze Ib MMK (Koštuřík 1979, 58). Pro keramický materiál staršího stupně MMK je příznačná žlutočervená bichromie, pro fázi Ib MMK potom převaha žlutého malování (Čižmář a kol. 2008, 78). Z chronologického hlediska je významná přítomnost rýsované výzdoby na výdutích pohárků provedená pomocí tenkých (jednoduchých a dvojitých) i hrubých linií (obr. 6:1–7). Nejčtenějším prvkem jsou oblouky, které tvoří na jednom kusu (obr. 6:1) motiv meandrů. Technika rytí jednoduchou tenkou linií, popř. jednoduchou hrubou linií se objevuje jako novum ve fázi Ib MMK (Kazdová 1984, 258).

Plastickou výzdobu tvoří pestrá škála výčnělků. Výrazně však mezi nimi převažují výčnělky svisle protáhlé (obr. 7:6) a polokulovité (obr. 3:15), které jsou typické spíše pro starší stupeň kultury s MMK (tab. 6). Ve fázi Ib MMK se objevují prototypy výčnělků označovaných jako „soví hlavičky“ (obr. 6:9; Koštuřík 1979, 53–54). Do mladšího stupně kultury s MMK by měl patřit plochý výčnělek (obr. 7:4; Koštuřík a kol. 1984, 404) a patrně též mísy s výrazně rozevřenými plecemi (obr. 3:8; Čižmář a kol. 2008, 79). Prvky příznačné spíše pro mladší stupeň kultury s MMK (přítomnost zaostřených okrajů; ostřejší profilace některých pohárků; hránění pozorovatelné na zlomku rohatého ucha s otvorem; vhloubená výzdoba, která je v jednom případě dokonce kombinovaná s plným uchem – obr. 7:2) jsou z celkového hlediska zastoupeny jen v nevýrazném množství. Podle relativní chronologie lze proto převážnou většinu keramického materiálu zařadit do fáze Ib MMK.

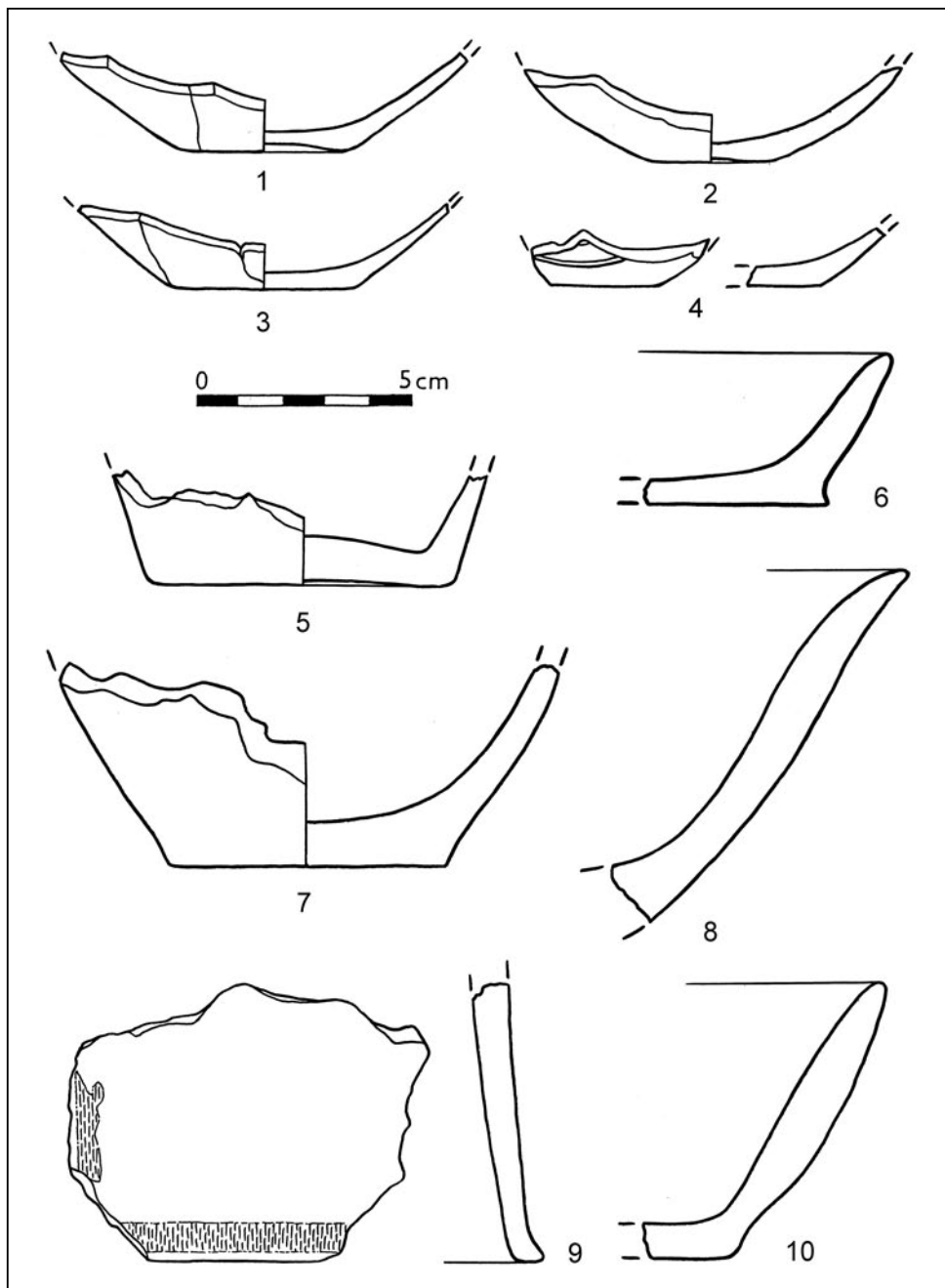
4.2. Štípaná kamenná industrie

4.2.1. Soubor z objektu

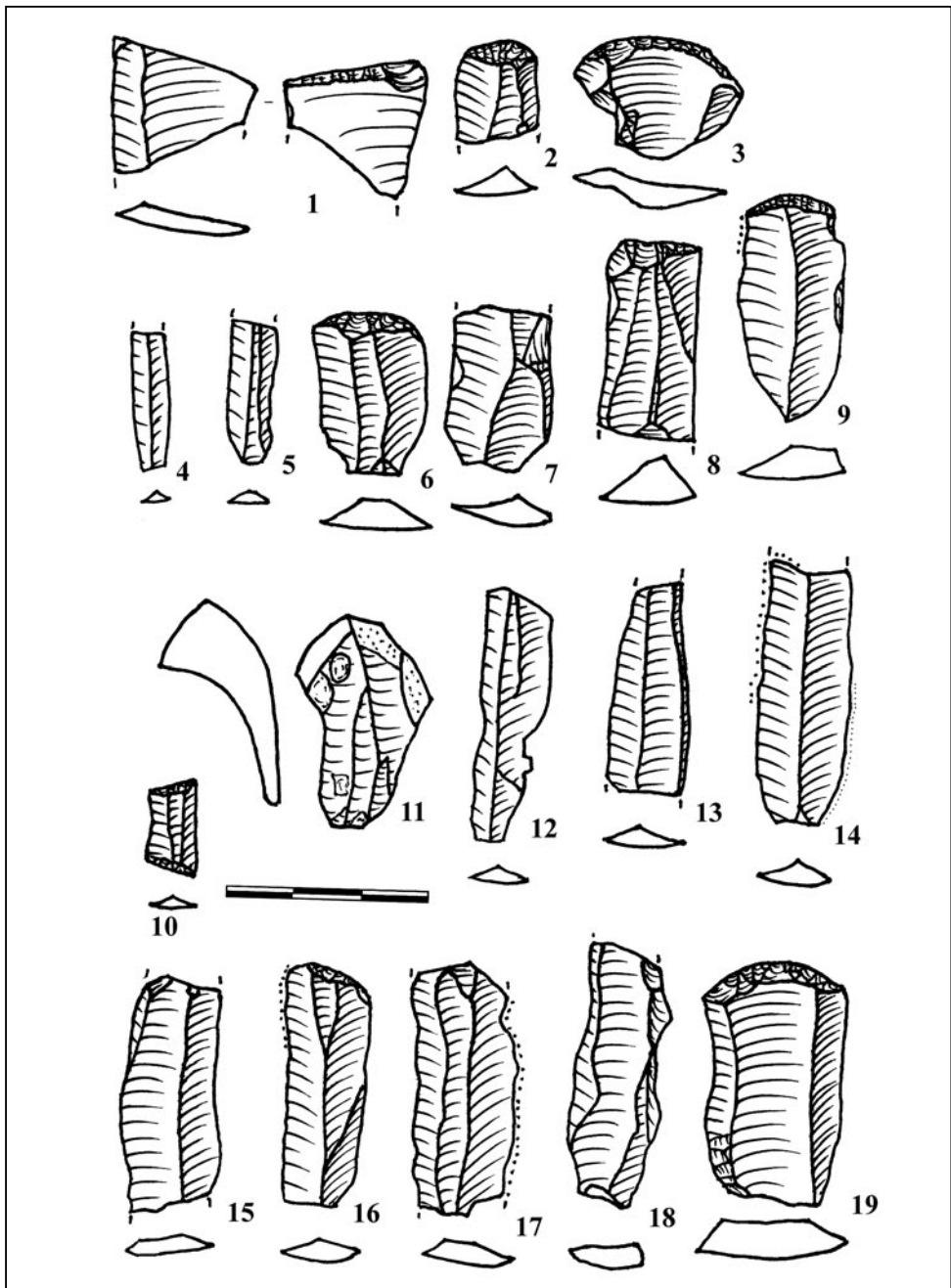
Kolekce sestává ze 119 kusů (tab. 7; obr. 10). V surovinovém spektru převažuje silicit krakovsko-čenstochovské jury, přičemž některé kusy nesou stopy opálení. S větším odstupem následuje obsidián a blíže neurčené (přepálené) silicity. V omezeném množství je zastoupen čokoládový silicit, radiolarit, silicit glacienních sedimentů a křídový spongiový rohovec.

Obr. 8. Ostrožská Lhota. Výdutě z nádob (1–2, 7–8), spodek z putny (3) a rohatá ucha (4–6). Kresba D. Válek.

Obr. 9. Ostrožská Lhota. Okraje z mís (6, 8–10), dna z hrnců (5, 7) a pohárků (1–4). Kresba D. Válek.

Obr. 10. Ostrožská Lhota. 1–19: štípaná kamenná industrie z objektu. Kresba M. Kuča.

Nezvykle nízká je přítomnost silicitu glacienních sedimentů, úplně absentuje rohovec typu Krumlovský les, naopak se zde objevil křídový spongiový rohovec, který není pro Pomoraví příliš typický. Jeho výskyt ještě více směrem na jih však dokládá kolekce kultury s lineární keramikou a železovské skupiny z Bratislavy – Devínské Nové Vsi. Tato surovina se do říčních sedimentů řeky Moravy zřejmě dostala z terasovitých štěrků Svitavy (Farkaš a kol. 2008, 29).

Z technologického hlediska převažují u nejvíce zastoupené suroviny úštěpy; čepele (obr. 10:4,5,12–15,17,18) a nástroje se objevují v menším počtu (tab. 8). V nepočteném souboru téměř chybí jádra. Jediné, značně vytěžené jednopodstavové jádro je zhotoveno z čokoládového silicitu. Další složku představují úštěpy, čepele a nástroje. Z typologického hlediska jsou v rámci krakovsko-čenstochovské jury zastoupena škrabadla (4 kusy na zlomené a 1 kus na celé čepeli, 1 kus na úštěpu a 1 kus vějířovitého škrabadla; obr. 10:2,3,6,8,9), laterálně retušovaná zlomená čepel, krátký trapéz (obr. 10:10) a zlomená čepel s příčnou retuší na ventrální straně (obr. 10:1). Obsidián (obr. 10:4,5) je zde prezentován v podobě čepelí (8 kusů) a úštěpů (10 kusů). Přepálená složka má v typologickém spektru doloženy tyto nástroje: úštěpové škrabadlo, čepel s příčnou retuší a leskem (obr. 10:16) a zlomený vrták. Z nástrojů je u čokoládového silicitu doloženo škrabadlo na čepeli. Dvě čepele ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury nesou stopy lesku (obr. 10:14,17).

I podle surovin, které byly získávány z větších vzdáleností, lze vyvodit co nejehospodárnější nakládání s materiálem. O evidentním zpracování suroviny přímo na lokalitě svědčí přítomnost úštěpu, který představuje „zmetek“ (obr. 10:11). Při štípání z předem připraveného jádra došlo po úderu k zalomení úštěpu. Jedná se o učebnicový příklad označovaný v literatuře jako „knapping accident on a blend with a cortical end“ (Roche – Tixier 1982, Fig. 3,1).

Surovina	počet	procenta
silicit krakovsko-čenstochovské jury	73	61,3
obsidián	18	15,1
přepálený silicit	17	14,3
čokoládový silicit	4	3,3
radiolarit	3	2,5
přepálený silicit krakovsko-čenstochovské jury	2	1,7
silicit glacienních sedimentů	1	0,9
křídový spongiový rohovec	1	0,9
celkem	119	100

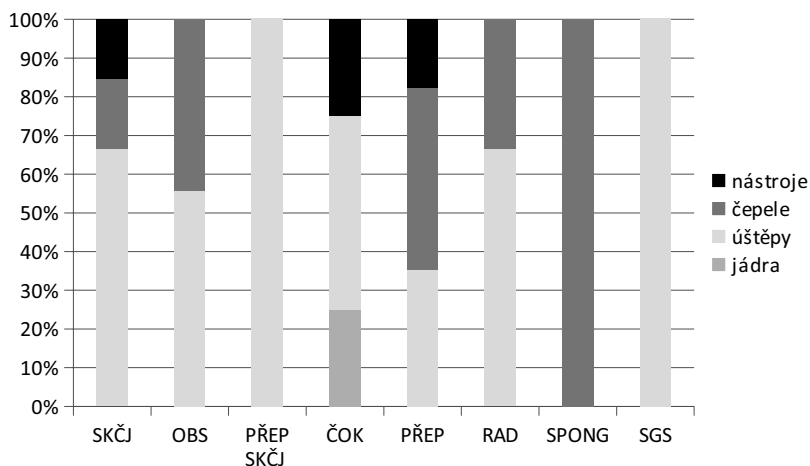
Tab. 7. Ostrožská Lhota. Surovinové spektrum ŠKI z objektu.

4.2.2. Soubor z povrchových sběrů

Povrchová kolekce je sice méně početná (94 kusů), zato však z hlediska surovinového spektra pestřejší (tab. 9). Je to dáno i přítomností památek po kultuře s lineární keramikou v téže trati. Vzhledem k výše uvedené skutečnosti se tímto souborem nelze zabývat podrobněji. Největší část kolekce ze sběrů opět představuje silicit krakovsko-čenstochovské jury, následuje radiolarit, přepálený silicit, silicit glacienních sedimentů, obsidián, čokoládový silicit, radiolarit typu Szentgál, pazourek (tj. eratický silicit maastrichtského stáří) a andezit. Sedm artefaktů se nepodařilo blíže surovinově identifikovat. Patinované artefakty (4 kusy)

s velkou pravděpodobností indikují předneolitickou aktivitu v daném prostoru a společně s křesadly (2 kusy) byly z rozboru vyloučeny.

Na rozdíl od souboru štípané kamenné industrie z objektu se v povrchové kolekci (obr. 11) podařilo determinovat několik jader. Některá z nich byla evidentně sekundárně používána jako otloukače (silicity krakovsko-čenstochovské jury, pazourek). Z typologického hlediska se u silicitu krakovsko-čenstochovské jury objevila 4 škrabadla (zlomené, na úštěpu, na čepeli a v kombinaci s bilaterální retuší; obr. 11:2,4,9,10) a dlouhý trapéz (obr. 11:3), u radiolaritu se jedná o kýlové škrabadlo a dvě další na úštěpu, čokoládový silicit zastupuje rovněž škrabadlo na úštěpu, recentně přelomená čepel s příčnou retuší (obr. 11:8) a další příčná retuš na malém úštěpu (obr. 11:1), silicit glacienních sedimentů potom čepel s laterální retuší a zlomená čepel s bilaterální retuší (obr. 11:7). Dva artefakty nesly na svém povrchu stopy lesku (obr. 11:3,5).

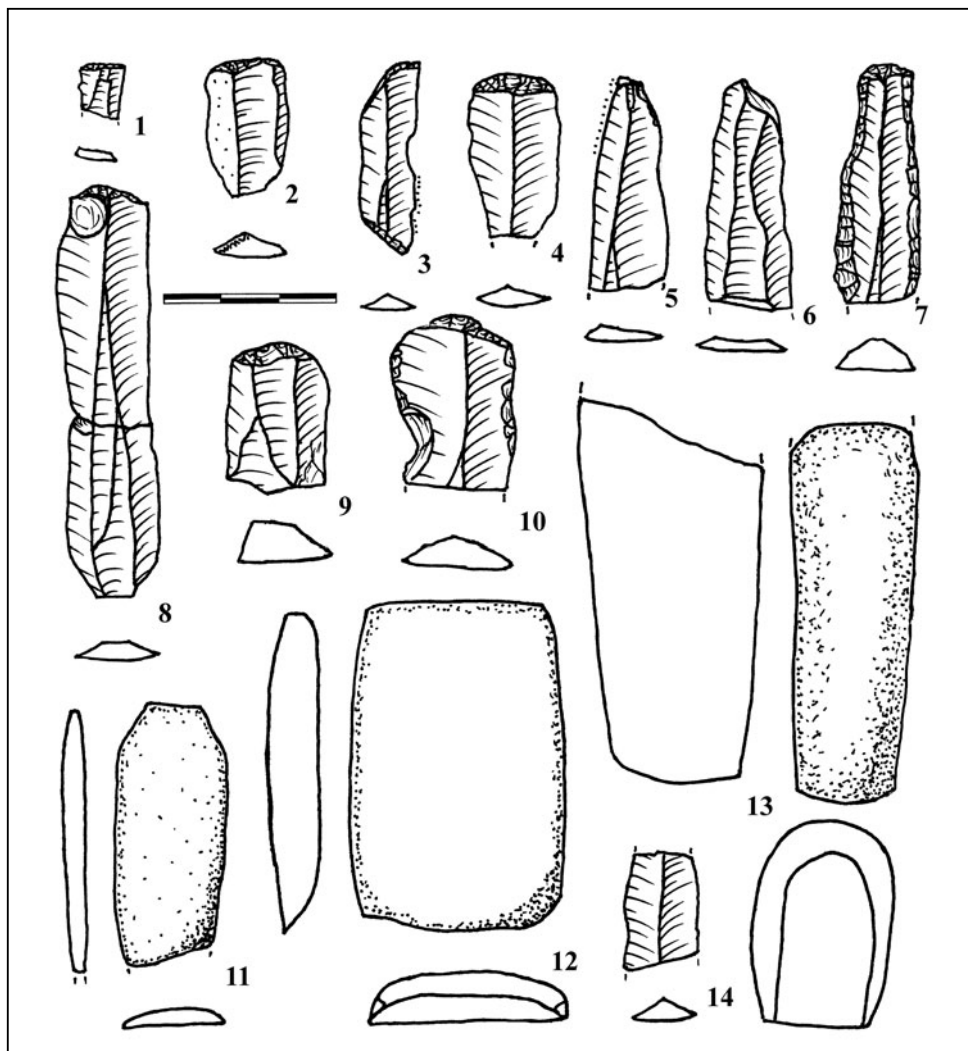

Tab. 8. Ostrožská Lhota. Technologické spektrum ŠKI z objektu (SKČJ = silicit krakovsko-čenstochovské jury, OBS = obsidián, PŘEP SKČJ = přepálený SKČJ, ČOK = čokoládový silicit, PŘEP = přepálený silicit, RAD = radiolarit, SPONG = křídový spongiový rohovec, SGS = silicit glacienních sedimentů).

4.2.3. Srovnání a diskuze

Lokalita se nachází v blízkosti Dolnomoravského úvalu, ale geomorfologicky spadá již do oblasti Moravsko-slovenských Karpat. V tomto prostoru není v rámci lengyelské kultury zatím zpracováno mnoho kolekcí štípané kamenné industrie. Jedná se převážně buď o soubory starší, nebo povrchového rázu. Stratifikovaných lokalit je v oblasti velmi málo a kamenná industrie často nebyla zpracována (např. Těšov, Hluk – Dolní Němčí atd.; Pavelčík 1970–1971; Pernička 1973–1974; souhrnně Vaškových 2002; 2006; Vaškových a kol. 2008). Podle fotografie pořízené v Perničkově studii (1973–1974, tab. XXVIII:3) by jeden artefakt mohl být zhotoven z radiolaritu a podle následného popisu P. Košťuríka (1982, 71) by šedý rohovec snad mohl představovat silicit glacienních sedimentů.

V mladolengyelském inventáři z Březolup pochází z rozrušené kulturní vrstvy málo štípané industrie k většímu srovnání, z povrchu byly determinovány převažující silicity glacienních sedimentů a v minimálním množství čokoládový silicit, radiolarit či např. silicit krakovsko-čenstochovské jury (Kuča – Vokáč – Škrdla 2006; Kuča – Škrdla – Nývltová Fišáková 2011). Lokalita v Březolupech se odtud nicméně nachází cca 20 kilometrů v nevelké

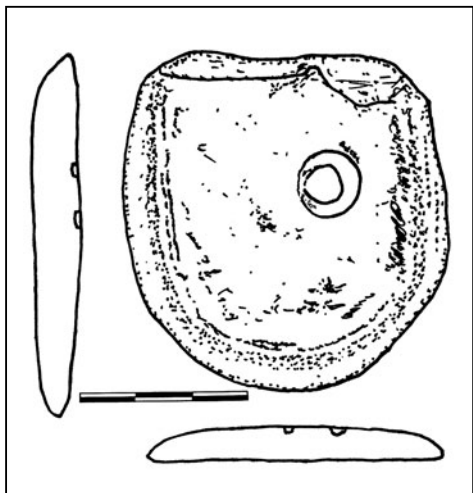

Obr. 11. Ostrožská Lhota. Štípaná (1–10, 14) a broušená (11–13) kamenná industrie z povrchových sběrů. Kresba M. Kuča.

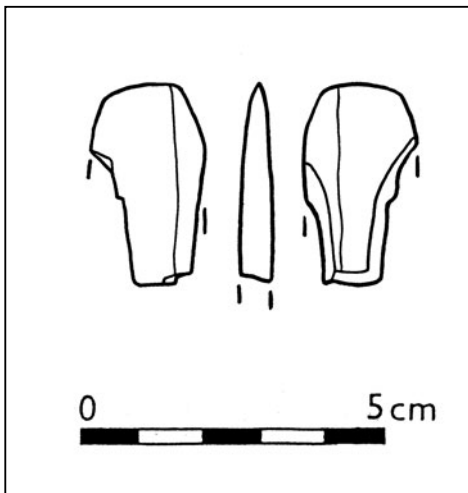
vzdálenosti od Napajedelské brány a tamní distribuce surovin mohla probíhat v poněkud odlišných souvislostech.

Podobně jako výše uvedený Těšov se v povodí Olšavy nachází také výšinná lokalita v Popovicích (Kuča – Škrdla – Vokáč 2010). Ta je od zdejšího sídliště vzdálena jen cca 10 km a je relativně datována snad již do staršího stupně kultury s MMK a dále do fáze IIb téže kultury. Získaná kolekce štípané kamenné industrie je povrchového rázu, nicméně v ní také převažuje silicit krakovsko-čenstochovské jury. Obecně je u obou lokalit skladba surovin podobná.

Podle relativní chronologie je z fáze Ib kultury s MMK jedno z nejbližších sídlišť (cca 25 km) v Koryčanech. Zde v povrchovém souboru opět převažuje silicit krakovsko-čenstochovské jury, následuje silicit glacienních sedimentů, lokální rohovec typu Olomučany/Boršice, obsidián a čokoládový silicit. Skladbu surovin doplňují po jednotlivých kusech rohovec typu Krumlovský les, radiolarit a křídový spongiový rohovec (Šmarda a kol. 2008, 152).

Obr. 12. Ostrožská Lhota. Broušená kamenná industrie. Kresba M. Kuča.

Obr. 13. Ostrožská Lhota. Kostěná industrie. Kresba D. Válek.

surovina	počet	procenta
silicit krakovsko-čenstochovské jury	36	44,4
radiolarit	12	14,8
přepálený silicit	10	12,3
silicit glacienních sedimentů	7	8,6
obsidián	5	6,2
čokoládový silicit	4	5,2
radiolarit typu Szentgál	3	3,7
přepálený silicit krakovsko-čenstochovské jury	2	2,4
pazourek	1	1,2
andezit	1	1,2
celkem	81	100

Tab. 9. Ostrožská Lhota. Surovinové spektrum ŠKI z povrchových sběrů.

typ	surovina	MS
obdélná sekerka	MTB Jizerské hory	$0,42 \times 10^{-3}$ SI
střední část KK	MTB Jizerské hory	$0,44 \times 10^{-3}$ SI
reutilizovaná sekerka	MTB Jizerské hory	$0,13 \times 10^{-3}$ SI
navrtný artefakt	MTB Jizerské hory	$0,46 \times 10^{-3}$ SI
břítová část KK	MTB neznámé provenience	$10,1 \times 10^{-3}$ SI
břítová část kopyt. sekerky	MTB neznámé provenience	$10,5 \times 10^{-3}$ SI
břítová část sekery	MTB neznámé provenience	$9,96 \times 10^{-3}$ SI
polotovar	valoun z řečiště Moravy?	$0,37 \times 10^{-3}$ SI

Tab. 10. Ostrožská Lhota. Typologické a surovinové spektrum BKI (KK = kopytovitý klín).

Jak bylo uvedeno výše, lokalit se zpracovanou štípanou kamennou industrií z oblasti jihovýchodní Moravy není mnoho. Je však i u malého počtu dostupných souborů nepřehlédnutelnou indicií výrazné zastoupení silicitu krakovsko-čenstochovské jury v kolekcích staršího stupně kultury s MMK, příp. do tohoto stupně potenciálně datovatelných. Těto skutečnosti si v rámci Moravy v širších souvislostech povšimli i jiní badatelé (viz Janák – Přichystal 2007, 15). V mladším stupni lengyelské kultury sílí vliv silicitů glacienních sedimentů na úkor silicitů krakovsko-čenstochovské jury (tamtéž, 16). Obsidián a radiolarit nejsou ve sledované oblasti žádnou vzácností a ve fázi Ib MMK je obsidián neopomenutelnou surovinou i na Brněnsku (naposledy Kuča 2008). Nedílnou součástí lengyelské industrie představuje čokoládový silicit. Je však zajímavé, že prakticky vůbec není přítomen v kolekcích z oblasti střední Moravy (srov. např. Kalábková – Cheben – Moník 2007, 53–54). To naznačuje zřejmě jiný směr distribuce (z Polska přes východní Čechy, Boskovicickou brázdou nebo Pováží), než se předpokládá u silicitů krakovsko-čenstochovské jury a silicitů glacienních sedimentů, které proudily přes Moravskou bránu.

4.3. Broušená a ostatní kamenná industrie

Povrchová kolekce obsahovala také nepočtený soubor broušené kamenné industrie čítající celkem 8 kusů (tab. 10). Celková interpretace a přiřazení jednotlivých artefaktů do určitého období je ztížena vícefázovým osídlením lokality. Za posouzení surovin broušené kamenné industrie děkujeme A. Přichystalovi z Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Všechny kusy byly změřeny kappametrem (typ KT-6).

První skupinu artefaktů představují nástroje zhotovené z metabazitu typu Jizerské hory. V konkrétních případech se jedná o celou obdélnou sekerku s lehce plankonvexním příčným průřezem (magnetická susceptibilita $0,42 \times 10^{-3}$ SI jednotek; obr. 11:12), menší kus střední části kopytovitého klínu s oběma zabroušenými konci ($0,44 \times 10^{-3}$ SI) a drobnou sekerku, která vznikla druhotným přebroušením zřejmě z kopytovitého klínu ($0,13 \times 10^{-3}$ SI; obr. 11:11). Pozoruhodný artefakt představuje plochý a zabroušený kus metabazitu, který je lehce navrtán ($0,46 \times 10^{-3}$ SI; obr. 12). Z bližšího pohledu je zřejmé, že navrtání je na jedné straně hlubší a vytváří tak nepravidelný pŕlměsíc.

Druhou část inventáře tvoří zlomky vyrobené z metabazitu neznámé provenience. Mají podobnou strukturu jako metabazity typu Jizerské hory, ale poměrně vysoké hodnoty magnetické susceptibility. Zdroj této suroviny lze hledat snad v oblasti Nízkého Jeseníku nebo v přilehlé části Slovenska. Tato část kolekce sestává z přední části kopytovitého klínu s vysokým příčným průřezem ($10,1 \times 10^{-3}$ SI; obr. 11:13), břitové části (snad) kopytovité sekerky s ostrím kolmo na příčný průřez ($10,5 \times 10^{-3}$ SI) a přední části sekery s rovným příčným průřezem ($9,96 \times 10^{-3}$ SI). Posledním kusem je zlomek patrně polotovaru broušeného nástroje, který by podle petrografického určení mohl pocházet z řečiště Moravy ($0,37 \times 10^{-3}$ SI).

Podle typologie i surovinového spektra lze zařadit většinu broušených artefaktů do kultury s lineární keramikou (kopytovité klíny, plankonvexní příčný průřez u seker). Kdy došlo k reutilizaci drobné sekerky z původně kopytovitého klínu, nelze objektivně posoudit. Vzhledem k tomuto závěru nebudou autoři věnovat v předkládané studii artefaktům tohoto druhu více pozornosti. Ostatní kamennou industrii reprezentuje drobný kus krevele, který by lengyelskému osídlení mohl náležet.

4.4. Osteologický materiál

Ve zvířecím osteologickém materiálu byly identifikovány následující druhy domácích zvířat: tur domácí (*Bos primigenius f. domestica*), ovce/koza domácí (*Ovis ammon f. aries/ Capra aegagrus f. hircus*), prase domácí (*Sus scrofa f. domestica*) a savec velikosti koně či

tura. Z okusu kostí je doložen též pes domácí (*Canis lupus f. familiaris*). Divoce žijící faunu reprezentuje jelen lesní (*Cervus elaphus*). V souboru se vyskytl jeden neidentifikovatelný zlomek kosti.

Pokud to stav zachování dovozoval, byly u kostí naměřeny jednotlivé osteometrické míry podle metodiky Duerst-Bern (1926) a Driesch (1976). Osteometrické hodnoty spadají do variační širší hodnot z tohoto období (Bökönyi 1974; Kuča – Vokáč – Nývltová Fišáková 2009; Kuča – Schenk – Nývltová Fišáková 2011; Dreslerová 2006). Podle počtu určených kostí je nejhojnějším zvířetem tur domácí a jelen lesní, za nimi následuje velikostní kategorie velký savec, poté prase domácí, nejméně je ovce/kozy. Tur domácí je zastoupen dvěma jedinci (jeden robustní jedinec – býk a jeden menší jedinec – kráva), ostatní druhy jsou reprezentovány pouze jedním kusem (tab. 11).

Z tura domácího se zachovaly převážně fragmenty dlouhých kostí, pánve, obratlů a zuby, z prase domácího fragmenty spodních čelistí, zuby a jedna patní kost, z ovce/kozy domácí zuby, fragmenty obratlů, fragment pažní kosti a patní kost, z jelena lesního fragmenty lebky (jeden z nich s částečně zachovalým paroží) a dlouhých kostí. Z velkého savce jsou zachovány fragmenty dlouhých kostí a pánve (tab. 12). Všechna zvířata uhynula v pohlavní dospělosti. V souboru se vyskytl také kostěný nástroj, a to ostří úzkého dlátka (obr. 13).

Vzhledem k velké fragmentárnosti osteologického materiálu a převážnému zastoupení zubů a kostí autopodia lze konstatovat, že se jedná o kuchyňský odpad a nepotřebný materiál. Převaha pozůstatků tura domácího a jelena lesního nad ostatními druhy zvířat může poukazovat na zhoršení klimatu a s tím související změny hospodářských strategií (větší příklon k pastevectví či lovu). To odpovídá pozorováním také na jiných sídlištích kultury s MMK (Kuča – Vokáč – Nývltová Fišáková 2009; Kuča – Schenk – Nývltová Fišáková 2011).

druh	počet určených kostí	procenta určených kostí	procenta v rámci všech kostí	počet jedinců	procenta počtů jedinců
tur domácí	14	35	34	2	40
prase domácí	5	13	12	1	20
ovce/koza	4	10	10	1	20
jelen lesní	10	25	24	1	20
velký savec	7	18	17	–	–
neurčitelné	1	–	2	–	–
celkem	41	100	100	5	100

Tab. 11. Ostrožská Lhota. Četnost jednotlivých druhů zvířat.

5. Postavení sídliště v rámci lengyelského osídlení jihovýchodní Moravy

Jak již bylo naznačeno dříve (Vaškových a kol. 2008), má oblast jihovýchodní Moravy z hlediska rozšíření a vývoje kultury s MMK svá jistá specifika, kterými se liší od oblasti jihozápadní Moravy. Především to platí pro její starší stupeň (srov. Kazdová – Koštuřík – Rakovský 1994), ke kterému bylo možné doposud přiřadit pouze materiál ze čtyř lokalit – Archlebova, Tasova, Uherského Hradiště (Vaškových 2006, 81) a nedávno publikované nálezy z Popovic (Kuča – Škrdla – Vokáč 2010). Nově publikovaný soubor ze sídliště v Ostrožské Lhotě dále rozšiřuje naše poznání I. stupně kultury s MMK v Dolnomoravském úvalu. Navíc v keramickém materiálu se poprvé podařilo zachytit pro tuto oblast doposud chybějící výzdobné prvky jako je rýsování a malování (Vaškových 2006). Z hlediska chronologie je důležitá zejména přítomnost rýsované výzdoby pomocí tenkých linií, doložená od fáze Ib MMK (Kazdová 1984, 258).

druh zvířete / druh kosti	tur domácí	prase domácí	ovce/koza domácí	jelen lesní	velký savec
lebky				2f	
dolní čelisti		2f		1	
parohy					
zuby	2	2	1		
atlas	2f			1f	
čepovce				1f	
obratle			1f		
pažní k.					1f
pažní k. dist. část			1		
loketní k.				1f	
vřetenní k.	1				
vřetenní k. prox. část	2				
pánve	1f				1f
stehenní k. dist. část	1				
holenní kosti					1f
holenní k. prox. část	2			1	
holenní k. dist. část				1	
zánártní kosti	2	1	1		
nártní k. prox. část				1	
nártní k. dist. část	1				
fragmenty dlouhých kostí					4f
neurčitelné kosti			1		

Tab. 12. Ostrožská Lhota. Četnost nálezů částí kostry u jednotlivých druhů zvířat.

Z nízkého počtu sídlišť I. stupně kultury s MMK vyplývá, že oblast jihovýchodní Moravy mohla být osídlena až později, případně lokality I. stupně mohou být doposud překryty povodňovými sedimenty řeky Moravy. Nevíme ani, jaký byl stav místní populace a její kulturní orientace při příchodu nového lidu s MMK. Kultura s lineární keramikou měla na jihovýchodní Moravě dlouhý a stabilní vývoj, v mladším stupni navíc pod vlivem železovské skupiny, která se zde mohla i vyvíjet nejméně po dva typologické stupně (Vaškových 2006, 59–60). Může to být dáno jak stagnací a určitým zakonzervováním vývoje mladé LnK, tak i nevelkým významem, který zde železovské vlivy sehrály. Počítat můžeme, třebaže je to nejméně pravděpodobné, i s hiátem v osídlení na území jihovýchodní Moravy od vyznění mladé LnK a železovské skupiny až do nástupu MMK I. stupně.

O složitějších poměrech v regionu nebo přesněji o odlišném vývoji ve srovnání s oblastí jihozápadní Moravy ke konci I. a na začátku II. stupně MMK svědčí i nedávno publikovaná radiokarbonová data ze sídlišť II. stupně kultury s MMK z Březolup a Tučap (Kuča – Škrdla – Nývltová Fišáková 2011). Zejména jejich konfrontace s daty z jihozápadní Moravy ukazuje, že se v Pomoraví mohl mladší stupeň MMK objevit dříve. To by mohlo hypoteticky ukazovat na odlišný vývoj MMK, než se doposud předpokládalo (tamtéž, 157).

Prozatím nemůžeme definitivně řešit otázky nesrovnalostí relativní a absolutní chronologie neolitických kultur a jejich vzájemných vztahů. Přesto však rozbor hmotné kultury ve spojení s absolutními daty naznačuje jistý potenciál pomoravských sídlišť v rámci vývoje jednotlivých stupňů MMK. S jistotou také můžeme konstatovat, že oblast jihovýchodní Moravy zdaleka nebyla okrajovým územím, ale naopak díky své exponované poloze měla početné vztahy k okolním oblastem. Pozorujeme zde silné vztahy k Pováží a k oblasti jihozápadního Slovenska vůbec, stejně silné ohlasy a spojení můžeme pozorovat s oblastmi severní Moravy, Čech i Malopolska (Vaškových – Pavelčík 2000). Bližší poznání kultury s MMK v tomto regionu může přinést až rozsáhlejší archeologický výzkum jednotlivých lokalit.

6. Závěry

Na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století byla panem J. Páčem zachráněna kolekce nálezu kultury s MMK v trati „Chylické“ na k.ú. Ostrožské Lhoty (okr. Uherské Hradiště) pocházející z objektu narušeného terénními úpravami. Podle keramického materiálu i skladby štípané kamenné industrie z objektu je možno datovat nálezy do staršího stupně kultury s MMK, a to do fáze Ib. Podle dosavadních znalostí představuje lokalita jedno z nejvýchodněji položených sídlišť této fáze na Moravě.

Mezi keramickými třídami se podařilo blíže identifikovat některé typy mís (tab. 4). V rámci jiných hrncovitých tvarů zaujme zlomek plecí z hřibovité nádoby (obr. 5:2) nebo tenkostěnná výduť s perforovaným rohatým ouškem a pozůstatky plošného červeného nátěru (obr. 8:7). Na některých zlomcích z pohárků se vyskytla malovaná (obr. 6:8) a rýsovaná (obr. 6:1–7) výzdoba. Keramický soubor doplňuje část tuleje z naběračky (obr. 5:6) a zlomek zvířecí plastiky (obr. 5:5). Zlomky mís s extrémně rozevřenými plecemi (obr. 4:2) a přítomnost plochého výčnělku (obr. 7:4) by mohly svědčit o sídelních aktivitách též v mladším stupni kultury s MMK.

Ve štípané kamenné industrii je patrná silná vazba na exploatační oblasti převážně severského původu. V souboru z objektu i v povrchové kolekci jednoznačně převládají silicity krakovsko-čenstochovské jury (tab. 7,9). S větším odstupem následuje obsidián, v omezeném množství je zastoupen čokoládový silicit nebo radiolarit. Na pestřejší surovinové skladbě (výraznější zastoupení silicitů glacienních sedimentů, výskyt radiolaritů typu Szentgál) se u souboru z povrchových sběrů nepochybně podepsala přítomnost památek po kultuře s lineární keramikou. Z technologického hlediska převažují v kolekci z objektu úštěpy nad čepelími a nástroji (tab. 8). Z nástrojů jsou doložena škrabadla, čepel (některé s retušemi nebo srpovým leskem), krátký i dlouhý trapéz a zlomený vrták.

Většinu broušených artefaktů lze z typologického (kopytovité klíny, plankonvexní příčné průřezy u seker) i surovinového (metabazity typu Jizerské hory) hlediska přiřadit kultuře s lineární keramikou (tab. 10). Pozoruhodný artefakt představuje plochý a po obvodu zabroušený metabazit, který je z vrchní strany lehce a nepravidelně navrtán (obr. 12).

Ve zvířecím osteologickém materiálu byla identifikována domácí (tur, ovce/koza, prase) i divoce žijící (jelen) zvířata (tab. 11). Nejčastěji zastoupeným živočichem byl tur domácí a jelen lesní. Vzhledem k velké fragmentárnosti a skladbě kostí se jedná o kuchyňský odpad. Kostěný nástroj reprezentuje ostří úzkého dlátka (obr. 13). Převaha pozůstatků tura a jelena může poukazovat na zhoršení klimatu a s tím související změnu hospodářských strategií.

Zpracování výše uvedených nálezů přineslo informace o novém sídlišti kultury s MMK staršího stupně v oblasti jihovýchodní Moravy. Rozšíření lengyelské kultury v tomto časovém úseku na středním toku Okluk nebylo dosud prokázáno. Do budoucna je zde proto možno počítat s výskytem dalších mladoneolitických sídlišť I. stupně MMK.

Literatura:

- Bökönyi, S. 1974: *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*. Budapest.
- Červínka, I. L. 1900: *Sbirka pravěkých starožitností*. Uherské Hradiště.
- Červínka, I. L. 1902: Morava za pravěku. *Vlastivěda moravská I. Země a lid*, sv. 2. Brno.
- Červínka, I. L. 1908: *Moravské starožitnosti II. O pokoleních skrčených koster na Moravě*. Kojetín na Hané.
- Čižmář, Z., Kalábková, P., Kazdová, E., Kovárník, J. 2008: Lid s moravskou malovanou keramikou lengyelské kultury. In: Čižmář, Z. (ed.): *Život a smrt v mladší době kamenné*. Brno, 76–87.
- Demek, J., Mackovčín, P. (eds.) 2006: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Brno.
- Dreslerová, G. 2006: Vyhodnocení zvířecích kostí z neolitického sídliště Těšetice Kyjovice (okr. Znojmo, Česká republika). *Archeologické rozhledy* 58, 3–32.
- Driesch, von den A. 1976: *A Guide to the Measurement of Animal Bones from Archaeological Sites*. Peabody Museum of Archaeology and Ethnology. Bulletin 1. Harvard University.
- Duress-berner, J. U. 1926: *Vergleichende Untersuchungs-methoden am Skelett bei Säugetieren. Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden. Methoden der vergleichenden morphologischen Forschung*. Berlin–Wien.
- Farkaš, Z., Gregor, M., Přichystal, A., Pivko, D. 2008: Neolitické nálezy a ich petrografická charakteristika z Bratislavy – Devínskej Novej Vsi. In: *Zborník Slovenského Národného múzea 102 (Archeológia)*, 7–42.
- Janáček, V., Přichystal, A. 2007: Distribuce silicítů krakovsko-čestochovské jury na Moravě a v Horním Slezsku v neolitu a na počátku eneolitu. *Památky archeologické* 98, 5–30.
- Kalábková, P., Chaben, M., Moník, M. 2007: Kostelec na Hané. Sídlíště lengyelské kultury. *Archaeologiae Regionalis Fontes* 9. Olomouc.
- Kapusta, R. 2011: Přírodní poměry. In: Pavlas, V., Páč, J., Šálek, M. (eds.): *Ostrožská Lhota. Minulost a současnost*. Ostrožská Lhota, 9–12.
- Kazdová, E. 1980: Další lokality s moravskou malovanou keramikou staršího stupně na Brněnsku. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E* 25, 9–56.
- Kazdová, E. 1984: *Těšetice-Kyjovice I. Starší stupeň kultury s moravskou malovanou keramikou*. Brno.
- Kazdová, E., Košťurík, P., Rakovský, I. 1994: Der gegenwärtige Forschungsstand der Kultur mit mährischer bemalter Keramik. In: Košťurík, P., Grigiel, R. (eds.): *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888-1988*, Znojmo – Kravsko – Těšetice 3. – 7. 10. 1988. Brno – Łódź, 131–155.
- Košťurík, P. 1979: Neolitické sídliště s malovanou keramikou u Jaroměřic n. R. *Studie Archeologického ústavu Brno VII/1*. Praha.
- Košťurík, P. 1982: Neolitické sídliště s malovanou keramikou u Hluku – Dolního Němčí. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E* 27, 65–73.
- Košťurík, P., Rakovský, I., Peške, L., Přichystal, A., Slaš, M., Svoboda, J. 1984: Sídlíště mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou v Jezeřanech-Maršovicích. *Archeologické rozhledy* 36, 378–410.
- Kuča, M. 2008: Exploitation of raw materials suitable for chipped stone industry manufacture in the Moravian Painted Ware Culture in the Brno region. *Přehled výzkumů* 49, 93–107.
- Kuča, M., Kazdová, E., Přichystal, A. 2005: Sídlíště kultury s moravskou malovanou keramikou staršího stupně v Brně-Žebětíně. Poznámky k fázi Ib kultury s MMK v brněnské kotlině. *Pravěk, nová řada* 13/2003, 37–89.
- Kuča, M., Schenk, Z., Nývltová Fišáková, M. 2011: Lengyelské sídliště v Dluhonicích (okr. Přerov) a jeho postavení v rámci počátku mladšího stupně lengyelské kultury v prostoru jižního vstupu Moravské brány. *Acta Musei Moraviae Scientiae Sociales* 96, 33–57.
- Kuča, M., Škrdl, P., Nývltová Fišáková, M. 2010: Příspěvek k absolutní chronologii mladšího stupně lengyelské kultury ve středním Pomoraví. In: *Slovácko* 52, 153–160.
- Kuča, M., Škrdl, P., Vokáč, M. 2009: Analýza povrchové kolekce z výšinné neolitické lokality v Popovicích-Miloníně. In: *Slovácko* 51, 139–150.

- Kuča, M., Vokáč, M., Nývltová Fišáková, M. 2009: Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou u Šebkovic a jeho přínos k absolutnímu datování mladého neolitu na Českomoravské vrchovině. *Acta Musei Moraviae Scientiae Sociales* 94, 65–88.
- Kuča, M., Vokáč, M., Škrdl, P. 2006: Březolupy (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 46, 215–219.
- Menošková, D., Vašková, M. 2003: Archeologické doklady osídlení katastru Ostrožské Lhoty. In: *Slovácko* 45, 157–171.
- Menošková, D., Vašková, M. 2011: Archeologické doklady osídlení katastru Ostrožské Lhoty. In: Pavlas, V., Páč, J., Šálek, M. (eds.): *Ostrožská Lhota. Minulost a současnost*. Ostrožská Lhota, 13–28.
- Pavelčík, J. 1970–1971: Sídlní objekty u Těšova. In: *Sborník Československé společnosti archeologické* 4, 21–33.
- Pernička, R. M. 1973–1974: Sondážní výzkum v prostoru Hluk – Dolní Němčí. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E* 18–19, 169–180.
- Podborský, V., Kazdov, E., Košťurík, P., Weber, Z. 1977: *Numerický kód moravské malované keramiky. Problémy deskripce v archeologii*. Brno.
- Roché, H., Tixer, P. J. 1982: Les accidents de taille. In: *Tailler! Pour quoi faire: préhistoire et technologie lithique II. Recent progress in microwear studies*. Tervuren, 65–76.
- Šmarda, J., Hložek, M., Kuča, M., Vokáč, M. 2008: Sídliště s moravskou malovanou keramikou v Koryčanech (okr. Kroměříž). In: *Slovácko* 50, 141–158.
- Vašková, M. 2001: K poznání kultury s moravskou malovanou keramikou a počátkům eneolitu na Uherskohradištsku. In: *Slovácko* 43, 57–72.
- Vašková, M. 2006: *Vývoj osídlení středního a severní části dolního Pomoraví v neolitu a na počátku eneolitu*. Rukopis doktorské disertační práce uložený na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.
- Vašková, M., Pavelčík, J. 2000: Poznámky k vývoji neolitu a eneolitu na jihovýchodní Moravě. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M4* (1999), 167–177.
- Vašková, M., Schenk, Z., Kuča, M., Škrdl, P., Langová, J. 2008: Předběžná zpráva o struktuře neolitického osídlení středního a severní části dolního Pomoraví a dolního Pobečví. In: Cheben, I., Kuzma, I. (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2007*. Nitra, 295–304.

Mgr. David Valík (n. 1982) je studentem doktorského studia archeologie na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně, zaměřuje se na problematiku neolitu – zejména keramikou lengyelské kultury.

Mgr. Martin Kuča (n. 1979) je odborným pracovníkem Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně a zabývá se problematikou neolitu, zejména lengyelskou kulturou, kamennou industrií a sídelními strategiemi neolitu.

RNDr. Miriam Nývltová Fišáková, Ph.D. (n. 1974) je absolventkou PŘF UK v Praze, v současné době pracuje v Archeologickém ústavu AV ČR v Brně, v.v.i. Zabývá se paleontologií a zooarcheologií.

Mgr. Miroslav Vašková, Ph.D. (n. 1973), vedoucí archeologického oddělení Slovákého muzea, zabývá se neolitickým osídlením jihovýchodní Moravy a záchrannými archeologickými výzkumy na Uherskohradištsku.

Lengyel Settlement of the Early Phase from Ostrožská Lhota (Uherské Hradiště District)

Abstract

On the turn of 50s and 60s of the 20th century a collection of finds of the Lengyel Culture in the position „Chylické“ in the area of Ostrožská Lhota (Uherské Hradiště District) was saved by Mr. J. Páč from the feature damaged by formations. According to the ceramics and composition of chipped

industry from the feature it is possible to date the finds to the early stage of Lengyel Culture into the phase Ib. Several types of bowls, pots and fragments of thin-walled beakers with the remains of painted and incised decorations were identified.

As far as the raw materials of chipped industry are concerned, there is a strong connection to exploitative areas mainly in the north. The Jurassic-Cracow flints absolutely prevail. Then, with a larger gap, comes obsidian and there are limited traces of Chocolate flint or radiolarite. A varied composition of raw materials from surface collection (more considerable representation of Erratic flints, occurrence of radiolarites of the Szentgál type) was unquestionably influenced by the presence of relics of the LBK. From the technological point view flakes prevail over blades and tools in the collection from feature. Within the tools endscrapers, blades (some of them with retouchs and sickle sheen), short and long trapeze and a broken borer are substantiated.

Majority of polished industry can be associated with the LBK from the both standpoints of typology (shoe-adzes, plano-convex transverse sections of axes) and raw materials (Metabasites of the Jizerské hory type). In the animal bone material domestic (bovid, sheep/goat, pig) as well as wild (red deer) animals were identified most of all bovid and red deer. Due to a very fragmentary character of the bones and their composition they are considered to be kitchen waste. Processing of the above mentioned finds brought informations on a new settlement belonging to Lengyel Culture of the early phase from the southeastern Moravia. The spread of Lengyel Culture in this period on the middle section of the brook Okluky was not proved yet.

Lengyel Siedlung von der älteren Stufe in Ostrožská Lhota (Bezirk Uherské Hradiště)

Zusammenfassung

An der Wende von den 50. zu den 60. Jahren des 20. Jahrhunderts hat Herr J. Páč einen Fundgut die Kultur mit mährischer bemalter Keramik von der Flur „Chylické“ im Kataster von Ostrožská Lhota (Bezirk Uherské Hradiště) gerettet. Die Funde stammen aus einem durch Geländeingriffe beschäftigten Objekt. Anhand des keramischen Materials und der vertreten gespaltenen Steinindustrie können die Funde in die ältere Stufe die Kultur mit mährischer bemalter Keramik, Phase Ib, datiert Arden. Es ist gelungen, einige Schlüsseltypen, topfartige Formen und Becherfragmente mit Resten der ursprünglichen Bemalung oder Zeichnen näher zu identifizieren.

Die Spaltindustrie weist auf nördliche Exploitationsgebiete hin. Sowie in der Objekte als auch bei den Oberflächenfunden überwiegen eindeutig die Krakau-Tshenstochau-Jura-Silizite. Mit größerem Abstand folgt Obsidian, selten vertreten sind Schokoladensilizite oder Radiolarite. DieVielfältigkeit der Rohstoffe bei den Oberflächfunden (markant vertretene glazigene Silizite, Vorkommen der Radiolariten vom Typ Szentgál) ist auf die Hinterlassenschaft der Kultur mit Linearbandkeramik zurückzuführen. Aus technologischer Sicht überwiegen in der Kollektion vom Objekte Abschlüge gegenüber Klingen und Geräten. Belegt sich Kratzer, Klingen (einige davon mit Retusche oder Sichelglanz), ein kurze und langes Trapez und ein gebrochener Bohrer.

Die listen Schleifindustrie sind aus typologischer Sicht (Schuhleistenkeile, plankonvexe Querprofile bei Äxten) sowie aus Rohstoff-Sicht (Metabasite vom Typ Isergebirge) der Kultur mit Linearbandkeramik zuordnen. Im Tierknochenmaterial wurden Haustiere (Auerochs, Schaf/Ziege, Schwein) und auch Wildtiere (Hirsch) identifiziert. Am häufigsten vertreten waren Auerochs und Hirsch. Anhand der hohen Fragmentarität und der Knochenkomposition lässt sich auf Küchenabfälle schließen. Die Auswertung der oben genannten Funde brachte wertvolle Informationen über eine neue Siedlung die Kultur mit mährischer bemalter Keramik der älteren Stufe in Südostmähren zutage. Eine Erweiterung der Lengyel Kultur im Mittellauf des Bäche Okluk wurde in diesem Zeithorizont bisher nicht nachgewiesen.

PŘEDBĚŽNÉ VÝSLEDKY ZÁCHRANNÉHO ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU NA VELEHRADĚ

Zdeněk Schenk – Jan Mikulík, Archaia Olomouc o.p.s.

Archeologický výzkum probíhající v současnosti v areálu bývalého cisterciáckého kláštera přináší vedle revize výsledků výzkumů z počátku 20. století také zcela nová zjištění, díky nově odkrytým archeologickým situacím.

K založení cisterciáckého kláštera na Velehradě došlo v roce 1202. Na počátku stála dohoda mezi olomouckým biskupem Robertem, moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem a králem Přemyslem Otakarem I. První cisterciáci přišli do údolí říčky Salašky v roce 1205 z kláštera v Plasích pod vedením opata Thicelina. V roce 1228 došlo ke slavnostnímu vysvěcení klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Tomuto aktu byl přítomen český král Přemysl Otakar I. K samotné výstavbě a dokončení většiny klášterních budov dochází v průběhu první poloviny 13. století (Pojsl 1990).

V souvislosti se zahájením realizace projektu „Velehrad – centrum kulturního dialogu západní a východní Evropy“ je pracovníky společnosti Archaia Olomouc o.p.s. zajišťován od září roku 2009 záchranný archeologický výzkum. Archeologickému dohledu jsou podrobeny všechny zemní práce, jež jsou v rámci jednotlivých stavebních objektů realizovány jak v podzemí baziliky Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje, přilehlé křížové chodbě a kapitulní síni klášterního konventu, tak při architektonickém řešení ploch celého areálu. Zjištěné pozitivní archeologické situace jsou postupně odkrývány do úrovně nivelety stavebního zásahu a průběžně je prováděna kresebná a fotografická dokumentace s výškovým zaměřením. Následně je vyvzorkován archeologický materiál z jednotlivých vrstev. Výsledkem terénního archeologického výzkumu, realizovaného současně se stavbou konkrétního stavebního objektu, je nálezová zpráva. Jednotlivé nálezové zprávy tvoří podklady k postupnému doplňování a sestavování celkového obrazu vývoje pozdně románské stavby velehradského klášterního komplexu a následujících přestaveb.

Základní vymezení původního klášterního kostela a přilehlých konventních objektů je známo z publikovaných výsledků archeologických výzkumů prováděných J. Nevěřilem v letech 1903–1906 a 1911 obsahujících také první rekonstrukční nákresy. Tyto poznatky byly později doplněny o objevy uskutečněné ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století při několikaetapovém odvodňování podzemních prostor baziliky, kláštera a Stojanova nádvoří (Boček 1938).

Zájemci měli poprvé možnost spatřit románské pozůstatky cisterciáckého kláštera v závěru třicátých let 20. století, kdy bylo rozlehlé podzemí zpřístupněno. V letech 1982–1986 proběhla pod vedením M. Pojsla rozsáhlá rekonstrukce velehradského podzemí a reinstalace sbírkových předmětů. Expozice seznamující návštěvníky s nejstaršími vývojovými fázemi kláštera a prezentující na našem území zcela unikátní ukázkou pozdně románského umění v podobě vystavených architektonických článků sloužila veřejnosti do poloviny roku 2009. Nová expozice bude zpřístupněna veřejnosti po dokončení probíhajících stavebních úprav v roce 2013.

Další důležité poznatky k stavebnímu vývoji klášterního komplexu přinesly výsledky zjišťovacího archeologického výzkumu realizovaného v roce 1993 J. Kohoutkem. Mimo zdokumentování průběhu severní kamenné hradby ohraničující klášter a dále středověkého pohřebiště, situovaného mezi touto ohradní zdí a klášterním kostelem, byly odkryty stavební konstrukce z konce 16. století, které dle všech zjištěných znaků plnily funkci parních lázní pro potřeby mnichů. Jedná se o jedno z mála prokázaných zařízení svého druhu na území naší republiky (Kohoutek 1996).

Archeologické výzkumy uskutečněné v průběhu 20. století přinesly základní znalosti o rozsahu původního velehradského kláštera. Mnohé však zůstává nezodpovězeno a nová zjištění může přinést pouze důsledné provádění archeologických dohledů všech zemních zářehů v prostoru této národní kulturní památky a jejím přilehlém okolí. Potvrzují to výsledky současného dva roky probíhajícího výzkumu při stavebních úpravách podzemních prostor pod bazilikou a okolních ploch. Zpracování nově získaných dat přispěje k nemalému rozšíření našich znalostí o stavebním vývoji celého velehradského klášterního komplexu.

Tento příspěvek je věnován zhodnocení dosud zdokumentovaných a nejpodstatnějších odkrytých archeologických situací, ke kterým došlo od druhé poloviny roku 2009 v rámci realizovaného záchranného archeologického výzkumu na Velehradě.

Západní průčelí baziliky

V září roku 2009 byly zahájeny hydroizolační práce před západním průčelím baziliky spočívající v odkryvu vnějšího zřiva chodby lapidária, která je vedena podél původního průčelí klášterního kostela pozdně románského stáří. Chodba tvořící návštěvnícký okruh podzemím byla vybudována ve třicátých letech 20. století za účelem zpřístupnění těchto prostor veřejnosti (Pojsl 1990, 118). Románské průčelí odhalil výzkum vedený J. Nevěřilem již v roce 1904 při rozsáhlém odvodňování kostela. Na oba opěrné pilíře starého průčelí kostela navazovaly linie základů s dochovaným soklem nadzemního zřiva. Zachycená stavební konstrukce byla interpretována jako předsín (paradisium), vytvářející před průčelím klášterního kostela obdélnou prostoru o světlosti 9 x 22 m se středovým 5,46 m širokým vchodem v západní stěně (Houdek 1904, 130–136). Výkopová rýha vedená za účelem provedení hydroizolace prostoru lapidária dosahovala hloubky cca 2,3 m od úrovně současné dlažby Stojanova nádvoří, hladina spodní vody se ustálila 0,3 m pod touto hranicí. Nadmořská výška nivelety nádvoří byla změřena v úrovni 207,47 m. Ve vzdálenosti 3 m od linie románského průčelí byly v hloubce 1 m od úrovně dlažby nádvoří odkryty základy z neopracovaných pískovců pojených hrubozrnnou vápeno-písčitou maltou. Základy rozměrů 1,2–1,4 m/1,6 m poměrně symetricky člení vnitřní prostor interiéru předsíně na tři části. Na jižním základu zůstala dochována nadzemní pískovcová patka s rozměry 1,2 x 0,9 m a výškou 0,5 m, sestavená z pěti opracovaných kusů pískovce ze zkosenými horními hranami (obr. 1). Výškově koruna patky koresponduje s výškou dochovaného nadzemního soklu severní obvodové stěny předsíně. Zachycené konstrukce základů můžeme ztotožnit s existencí dvou opěráků roznašejících stropní konstrukci předsíně. Mikrosondou položenou u severního základu opěráku předsíně byla zjištěna základová spára v úrovni 2,1 m od hranice dlažby nádvoří. Tento základ prokazatelně narušuje starší kostrový hrob založený do jílovitého podloží.

Jižní základ opěráku je ze západní strany částečně zapuštěn do mohutné zděné konstrukce, jejíž koruna se nachází v hloubce 1,40 m od úrovně nádvoří. Tato substrukce, šířky 1,9 m a délky 2,2 m, z velkých plochých pískovců pojených kvalitní vápeno-písčitou maltou, směřuje k jižnímu nároží románského portálu, kde jej přerušuje obvodová zeď chodby lapidária – pokračování v interiéru lapidária nebylo zjištěno. Na severní i jižní straně kamenné zdi je dosud zachována až 0,05 m silná vrstva omítky z hrubozrnného písku s velkým množstvím kouskového vápna. Hloubka založení byla sledována až na hranici 2,5 m pod úroveň Stojanova nádvoří – do této hloubky pokračovaly i omítky stěn. Základová spára nebyla kvůli vysoké hladině spodní vody zjištěna. Na koruně zděného základu byl zdokumentován mělce zahloubený, částečně porušený, orientovaný hrob (obr. 2). Funkce tohoto mohutného zděného kamenného základu je nejasná. Možnou interpretací by mohl být nedokončený opěrák jižního nároží portálu pozdně románského klášterního kostela (Schenk – Mikulík 2010).

Nálezová situace archeologického výzkumu realizovaného před západním průčelím baziliky potvrzuje závěry archeologického výzkumu J. Nevěřila z roku 1904. Stratigrafic-

Obr. 1. Celkový pohled na odkryté situace v hydroizolačním výkopu před západním průčelím baziliky, Velehrad 2009. Foto Z. Schenk.

Obr. 2. Pohled na vnitřní základové a nadzemní zdi vo severní obvodové zdi předsíně (paradisía) s patrnou vyčnívající kamennou lavicí, Velehrad 2009. Foto Z. Schenk.

ké zhodnocení spolu s výškovým porovnáním průběhu kamenné lavice v severní zdi předsíně (obr. 3) poukazuje na delší časovou prodlevu mezi stavbou klášterního kostela a stavbou předsíně. Předpoklad podporuje výškové porovnání románské úrovně podlah. Podlaha předsíně se nachází minimálně o 0,50 m výše než podlaha baziliky. Terén okolo baziliky musel být postupně zvyšován již před výstavbou předsíně. Lze tak vysvětlit výšku kamenných lavic i odkryv čtyř schodiškových stupňů v portálu románského klášterního kostela v roce 1904 (Houdek 1904, 21).

Jedním ze zajímavých dokladů hmotné kultury středověku získaných během záchranného archeologického výzkumu je nález souboru druhotně přemístěných prvků nejrůznějších tvarů původní mozaikové dlažby pozdně románského či raně gotického stáří. Soubor pochází z jedné z terénních vyrovnávek zachycených před

západním průčelím baziliky. Tento soubor čítá desítky kusů analogicky shodných s prvky rekonstruovaných dlažeb nalezených a vystavených v kapitulní síni. Analogie lze rovněž hledat u nálezů prvků mozaikových dlažeb, které pochází z archeologických výzkumů v areálu cisterciáckého kláštera Plasy v Čechách (Kamenická 2009).

Prostory pod bazilikou, křížová chodba

Stavební úpravy prostor pod bazilikou a v křížové chodbě byly zahájeny v prosinci roku 2009. Spočívaly především v odkryvu stávající sítě drenážního systému za účelem revize a obnovy funkčnosti. Na tyto práce navazovalo celoplošné snížení pochůzí úrovně terénu v prostorách pod bazilikou o cca 0,2 m a liniový výkop vedený všemi kryptami do hloubky 0,3 m pro uložení pod podlahové vedení inženýrských sítí.

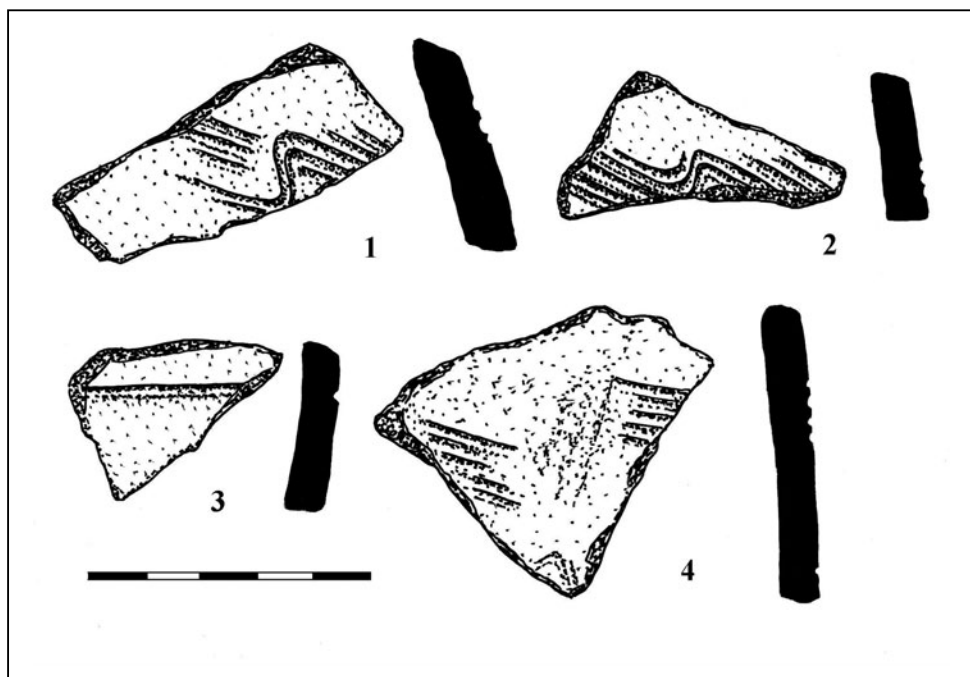
V kryptě pod kaplí sv. Barbory byla v hloubce 15 cm pod předělem základů a nadzemní částí kvádrového zdiva jižní obvodové zdi baziliky (pravděpodobná niveleta románské podlahy klášterního kostela) zachycena lidská lebka. Následná preparace hrobového uložení odhalila neporušenou orientovanou lidskou kostru s rukama přeloženými v oblasti břicha. Jedinec vyšší postavy byl původně uložen v dřevěné rakvi. Vlivem agresivního prostředí se zachovala jen zetlelá dřevitá hmota v oblasti dolních končetin a jasně rozeznatelné obrysy rakve. Zásypový materiál neobsahoval žádný datační materiál, pouze několik železných hřebů. Dno hrobu bylo změřeno v hloubce 0,90 m pod první řadou nadzemního kvádrového zdiva. Ve spodní části kostí holenních byla kostra v oblasti maleolus medialis přeseknuta stavebním zásahem při realizaci náběhového oblouku krypty. Nálezové okolnosti umožňují předběžně datovat hrob do doby před samotnou realizací malých krypt, ke které došlo na sklonku 17. století. Dle antropologické analýzy náleží kosterní pozůstatky asi čtyřicetiletému muži střední tělesné konstituce vysokému asi 181 cm. Trpěl silnou kazivostí chrupu. Jako příměs byly identifikovány kosterní pozůstatky dalšího dospělého jedince (Kala 2011).

Druhý hrob pod kaplí sv. Benedikta byl již částečně porušen stavební činností při budování drenážního systému v první polovině 20. století. Orientovaná lidská kostra bez lebky se nacházela v jižním rohu u spojovací chodby. Jedinec střední postavy měl pravou ruku položenou vedle těla, levá směřovala do pánevní oblasti. I tato kostra byla poměrně mělce zahloubena pod úroveň cihelné barokní podlahy a dle zetlelé dřevní hmoty uložena v dřevěné rakvi. K nečekaným objevům patří při preparaci nalezené skleněné čočky brýlí, s největší pravděpodobností zasazené do organického materiálu. U pravé kosti pánevní se nacházelo několik stříbrných mincí. Jednu z nich lze předběžně přiřadit salcburské biskupské ražbě z 16. století. Z antropologického rozboru vyplývá, že kosterní pozůstatky náleží muži zemřelému pravděpodobně mezi třicátým a padesátým rokem života. Byl vysoký asi 169 cm, robustní tělesné konstituce s dobře vyvinutou muskulaturou. V průběhu života utrpěl zlomeninu páté záprstní kosti pravé ruky. Zranění se zhojilo, kost zůstala deformovaná.

V průběhu realizace výkopu pro uložení elektrických rozvodů při jižní stěně severní strany křížové chodby byly stavbou v niveletě 204 m n. m. zachyceny kostrové hroby. Mezi betonovým soklem lemujícím okenní pilíře křížové chodby a souběžně vedoucím výkopem drenážního systému byla v šířce 0,80 m a délce 33,60 m položena sonda S6. Po začistění byla v celé délce odkryta linie kostrových hrobů orientovaných ve směru východ-západ. V případě hrobů H21, H831, H832, H833 a H834 bylo zdokumentováno uložení v několika úrovních nad sebou. Nejstarší hrob H834 byl zapuštěn do intaktního jílovitého podloží v niveletě 203,61 m n. m. Ze zásypu hrobu H21 tvořeného hlinitým jílem hnědošedého zabarvení byla vyvzorkována malá kolekce fragmentů druhotně přemístěné raně středověké keramiky ze střední doby hradištní, která byla zdobena rytými vlnicemi (obr. 4). Kosterní pozůstatky náleží pravděpodobně čtyřem jedincům – staršímu dítěti, gracilní dospělé ženě vysoké asi 150 cm a dvěma dospělým mužům, z nichž jeden byl vysoký asi 178 cm, a oba byli robust-

Obr. 3. Pohled od jihu na hydroizolační výkop před západním průčelím. V levém dolním rohu snímku je patrná nadzemní pískovcová patka v místě původního interiéru předsíně, Velehrad 2009. Foto Z. Schenk.

Obr. 4. Zlomky raně středověké keramiky zdobené rytými vlnicemi ze zásypu hrobu odkrytého v křížové chodbě. Kresba D. Figel.

nější tělesné konstituce. Stehenní kost druhého muže byla pravděpodobně přelomena (Kala 2011). Celá situace byla silně porušena stavebními zásahy z první poloviny 20. století, realizovanými za účelem odstranění novověkých zásypů a sítového odvodnění celého prostoru. Hrobové jámy byly navíc porušeny mladšími výkopy hrobů. Situace poukazuje na intenzivní pohřbívání v severní části křížové chodby přiléhající k jižní obvodové zdi lodi klášterního kostela. Tomu také odpovídají zprávy o odkryvech kostrových hrobů během výkopových prací v ambitu v roce 1937 (Boček 1938, 43).

Nově odkryté kostrové pohřby z roku 2010 lze rámcově datovat do období vrcholného středověku 13.–14. století. Z antropologické analýzy vyplývá, že se jedná o hroby nejen mužské, ale i ženské, a dokonce jeden dětský. Tento fakt zřejmě souvisí s povolením papeže Alexandra IV. z roku 1261, kdy dochází ke změnám v přístupu k pohřbívání ve velehradském klášteře. Cisterciácký konvent následně získává celou řadu darů od drobné šlechty, která se snažila zajistit si takto možnost pohřbu u kláštera pro sebe i členy své rodiny (Pojsl 1990, 51).

Závažnou archeologickou situaci odkryly dvě plošné sondy položené v severovýchodním nároží křížové chodby při vstupu do klášterního kostela. Prostor, kudy příslušníci konventu přecházeli z ambitu do kostela, hrál významnou roli, o čemž ostatně svědčí umístění výklenkové hrobky s pravděpodobným původním uložením ostatků zakladatele kláštera, bratra krále Přemysla Otakara I., Vladislava Jindřicha. Ve Velehradských zprávách z roku 1937, kdy došlo k odkryvu vstupní partie a částečnému porušení archeologických situací odkrývaných současným výzkumem, je zpráva o „objevu překrásného portálu v čele východní křížové chodby. Pod prahem je znát klenutí vedoucí dál pod zeď a pod kostel. Prostora pod ním stojí ve vodě a je vyplněna náplavem a velkými plochými kameny. Hojně lidské kosti v okolí nasvědčují, že půjde snad o novou hrobku tentokráte pod úroveň staré románské stavby“ (Velehradské zprávy 1937, 18–19).

V položených sondách byly rozeznatelné dva porušené kostrové hroby s cihelnou obezdívkou. Tyto hroby patrně gotického stáří jsou situovány před prahem vstupního portálu (obr. 5). Hrobová uložení byla přetata linií pozdně středověkého odvodňovacího kanálu vedeného z klášterního kostela směrem jižním. Tento kanál byl zachycen již během odvodňovacích prací ve druhé polovině třicátých let 20. století (Boček 1938, 43). Celou odkrytou situaci navíc protínal výkop drenáže z roku 1937 (Schenk – Mikulík 2011a).

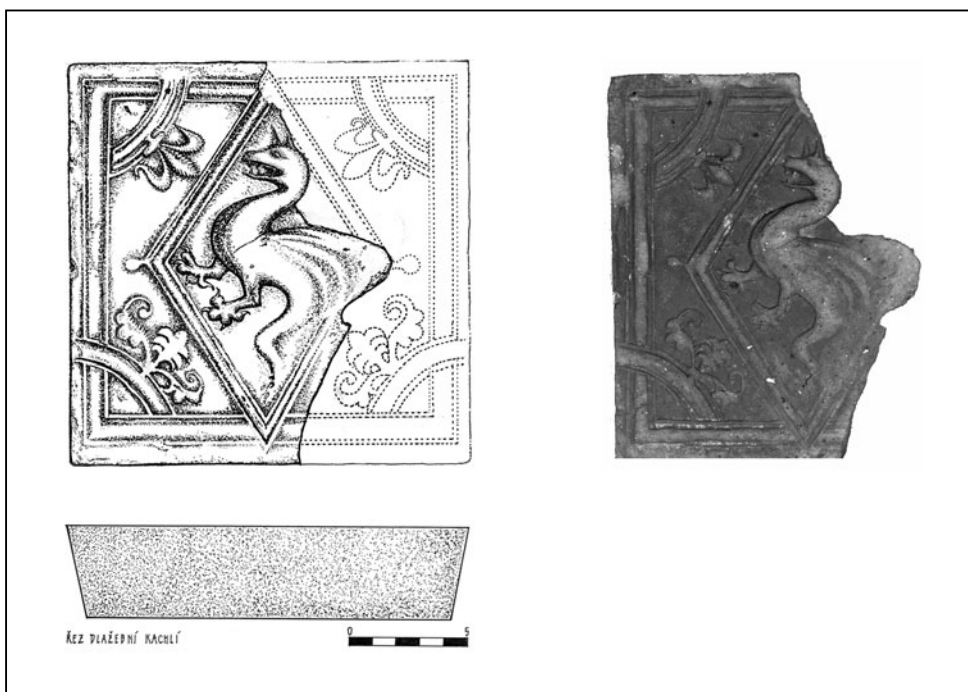
Ze zásypu cihelné hrobky pochází úlomky druhotně přemístěných částí lidských skeletů a dále prvky dlažby, mezi kterými zaujme unikátní exemplář z větší části zachované čtvercové dlaždice o straně 17 cm a síle 4 cm, jež na svém povrchu nese reliéfní vyobrazení draka uzavřené v geometrickém motivu, doplněném v rozích vegetabilní výzdobou (obr. 6). Jde o motiv znázorňující v křesťanském pojetí symboliku zla. Drak byl mnohdy ztotožňován se samotným ďáblem (Koutský 2004). Je otázkou, jaký konkrétní význam přisuzovali tomuto znamení členové cisterciáckého konventu a kde byla tato dlaždice na Velehradě původně umístěna. Zpracování motivu na velehradském exempláři je velice precizní a lze předpokládat, že předlohou pro jeho vytvoření byla nejspíše soudobá knižní iluminace. Drak má detailně propracovanou tlamu s ostrými zuby, na hlavě špičaté ušní boltce a výrazné nozdry a oči. Z těla mu vyrůstají blanitá křídla, nechybí ocas a silné pařáty s drápy. Toto téměř naturalisticky provedené pojetí poukazuje na gotické stáří nálezů.

Stavba hygienického zařízení

Stavba nového objektu hygienického zařízení byla zahájena v létě roku 2010. Objekt je situován jižně pod kostelíkem Zjevení Páně („Cyrilky“) na parc. č. 14 v prostoru bývalých klášterních zahrad. Jedná se o plochu, kde lze předpokládat průběh původního vodního příkopu vedoucího podél severní hradební zdi ohraničující klášterní areál.

Obr. 5. Celkový pohled od jihu na odkrytou situaci v sondě před vstupním portálem do klášterního kostela, Velehrad 2010. Foto Z. Schenk.

Obr. 6. Dlaždice s reliéfním motivem draka nalezená v zásypu hrobu před vstupním portálem do klášterního kostela. Kresba D. Hajda.

Obr. 7. Celkový pohled od východu na plochu výzkumu v místě výstavby objektu nového hygienického zařízení, Velehrad 2010. Foto Z. Schenk.

Obr. 8. Místo propustku odkrytého pod odlehčovacím pasem v základech cihelné ohradní zdi, Velehrad 2010. Foto Z. Schenk.

Archeologický dohled probíhal v součinnosti s průběhem zemních prací při snižování terénu pro založení stavby, hloubení základových pasů a budování přípojek pro uložení inženýrských sítí (obr. 7). Postupně byla odstraněna navážka z třicátých a čtyřicátých let 20. století, která sem byla přemístěna z prostoru ambitu a rajské zahrady klášterního konventu, kde probíhaly mohutné zemní odkryvy.

Archeologicky nejzajímavější situace byla zachycena při hloubení západní základové linie. Profilem P1 byl zdokumentován 7,6 m dlouhý úsek západního základového pasu nově budovaného objektu hygienického zařízení. Výkop kopíroval vnitřní líc základu cihelné zdi lemující přístupovou cestu vedoucí k východnímu závěru baziliky a do areálu Vincentina. Stavební výkop byl veden do hloubky maximálně 2,5 m od úrovně současného terénu zaměřeného v úrovni 207 m n. m. Intaktní podloží představoval šedohnědý jíl, který původně tvořil jižní břeh postupně zanášené vodoteče, jejíž dno se nacházelo pod úrovní dna stavebního výkopu (204,5 m n. m.). Nejspodnější zachycenou výplň vodoteče tvořil světle šedý jílovitý sediment obsahující velké množství organických zbytků. Případnému snižování úrovně zabránila vztlínající hladina spodní vody, která spodní část stavebního výkopu zaplavila. Vodoteč byla postupně zanesena souvrstvím mladších jílovitých a písčitých sedimentů. Zachycené koryto původní vodoteče lze spojit s existencí severního vodního kanálu či příkopu lemujícího opevnění kláštera.

Důležité bylo zdokumentování východního vyústění kamenného propustku, jež bylo zachyceno pod vynásecím obloukem základů cihelné zdi ohraničující přístupovou cestu. Propustek byl zapuštěn do starších sedimentů vyplňujících vodní kanál. Těleso propustku vystavěné z opracovaných kvádrů pískovce je zaklenuto cihelnou klenbou a dno zpevněno plochým pískovcovým štětem (obr. 8). Vnitřní světlost změřena v šířce 1,1 m a výšce ve vrcholu oblouku 0,95 m. Hloubka propustku činila 2,6 metru. Rovněž propustek byl zčásti zanesen písčitymi a jílovitými sedimenty. Předběžně lze stavbu propustku přiřadit do renesančního období.

Ze svrchních terénních vyrovnávek se vedle zlomků kuchyňské keramiky středověkého a novověkého stáří podařilo také zajistit také soubor druhotně přemístěných zlomků reliéfně zdobených čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů z kamen renesančního stáří, kterými byly budovy konventu na přelomu 16. a 17. století vybaveny. Během začištování severní stěny základového výkopu byl ve zkulturněném půdním horizontu ukrytém pod vrstvami navážek nalezen jeden krejcar z roku 1858 (Schenk – Mikulík 2011b).

Vstup do lapidária

V souvislosti s budováním nového vstupu do lapidária byl v létě roku 2011 zajišťován archeologický dohled zemních prací při snižování terénu pro zřízení esovitého šikmého nájezdu směřujícího k nástupnímu prostoru do lapidária. Při zachycení pozitivní archeologické situace byla stavba zastavena a terénní výzkum veden standardní metodou na projektovanou niveletu. Celkově bylo mimo plošné situace se zachycenými stavebními substrukcemi S1 – S6 zdokumentováno 14 příčných profilů.

Nejstarší zachycenou antropogenní aktivitou v místech, kde lze předpokládat koridor vedoucí k opatskému domu, hospici, nemocnici a do areálu klášterních zahrad, je uhlíkatá vodorovná vrstvička nasedající přímo na jílovitý sediment naplavený říčkou Salaškou. Nejspíše se jedná o doklady žďaření zarostlé údolní nivy a přípravy terénu předcházející stavební aktivity v daném prostoru. Tuto úroveň lze označit za lokační horizont velehradského kláštera na počátku 13. století. Na tento horizont nasedá souvrství kulturních vrstev a terénních úprav obsahujících četné příměsi stavebního odpadu, které naznačují intenzivní nárůst terénu během výstavby zděného koridoru. Tím se vstupovalo s největší pravděpodobností z parlatoria do prostoru situovaného východně od kvadratury. Souvrství odpadního cha-

rakteru obsahovalo zlomky kuchyňské keramiky ze 13.–14. století a velké množství osteologického materiálu, který dokládá překvapivě velký podíl masité stravy v tomto období. Do souvrství byly zahlobbeny dvě kamenné liniové konstrukce s orientací západ – východ. Ty s největší pravděpodobností vymezují stavbu koridoru (S1) spojující konvent se skupinou východně situovaných klášterních budov (obr. 9). Této interpretaci odpovídá objev dnes již zazděného portálu parlatoria z kamenných pískovcových kvádrů ve východní stěně konventu (obr. 10).

Severní linii stavby koridoru (S1) tvořilo lité základové zdivo zapuštěné 0,65 m do terénu, široké přibližně 0,92 m. Hmota se skládala z pískovcových bloků spojených šedobílou maltou. Povrch základového zdiva byl srovnán za pomoci středověké stavební keramiky jako lůžko pro navazující nadzemní zdivo s.j. 901. To bylo užší o 0,2 m, s výrazným odsazením na severní straně. Zdivo bylo smíšené, převážně z pískovcových kamenů doplněných cihlami. Zdá se, že uprostřed zdiva byl původně vstup do prostoru severně od koridoru, později zazděný cihelnou plombou. Dochovaná výška nadzemního zdiva se pohybovala kolem 0,85 m a místy nesla stopy odbourání. Jižní líc nadzemního zdiva, tj. vnitřní stěna koridoru, byla omítnuta, stopy omítky nese i pozdější cihlová zadržka vstupu.

Zdivo se podařilo při plošném odkryvu v místě projektované rampy vstupu do lapidária zachytit v délce 3,7 m, linie pokračuje východním směrem. Jeho pravděpodobné pokračování ke konventu signalizuje pozůstatek obdobného zdiva severně od objeveného portálu ve východní stěně konventu.

Ve vzdálenosti 4,8 m od vnitřního líce severní zdi byla odkryta paralelní jižní zeď koridoru, prezentovaná především základovým litým zdívem z pískovcových kamenů s.j. 901 o hloubce 0,6 m a šířce 0,8 m. Z nadzemního zdiva se dochoval pouze nepatrný fragment s.j. 912 a linie zbylé omítky vymezující jeho šířku na 0,75 m. Vše nasvědčuje tomu, že nadzemní zdivo bylo odbouráno za účelem získání kamene při pozdějších pozdně středověkých, nebo spíše raně novověkých stavebních aktivitách. Jižní linie zdi koridoru byla zachycena v délce 3,5 m.

Komunikační koridor byl doprovázen odkrytými pozůstatky dalších soudobých zděných staveb. V prostoru jižně od koridoru se podařilo zachytit základy a části nadzemních zdí stavby (S2) obdélného půdorysu cca 4,6 x 3,8 m (obr. 11). Západní stěna objektu se nacházela ve vzdálenosti 10,8 m od východního průčelí konventu. Místa jejího napojení na zeď koridoru však byla porušena mladším výkopem kanalizace. Vnitřní uspořádání této stavby snad indikuje schodiště vedoucí do prvního podlaží koridoru. Jeho polohu lze předpokládat v severovýchodním rohu objektu. Vstup do koridoru byl umístěn v severozápadním rohu této stavby. Pozůstatky další zděné stavby (S3, s.j. 903) byly zachyceny severně od koridoru (obr. 12). Zde byla zdokumentována západní obvodová zeď v celé délce 6,2 m až po severozápadní nároží stavby a část severní zdi v délce 1,5 m, u které lze předpokládat pokračování směrem východním. Západní zeď byla proražena v souvislosti s výkopem hlavního odvodňovacího drénu vedeného od centrální sběrné studny směrem východním v roce 1937 (Boček 1938, 78). Vnější líc západní zdi se nachází ve vzdálenosti 10,8–11,15 m od východní zdi konventu. Do interiéru tohoto objektu se původně vcházelo z koridoru vstupem opatřeným dveřním portálem, z kterého se zachovalo západní pískovcové ostění pozdně gotického stáří. I tento vstup byl posléze zaslepen cihlovou zadržkou, která již nenesla stopy po omítnutí. To zřejmě dokládá postupné zanikání jednotlivých staveb navazujících na koridor.

O zániku původních vrcholně středověkých staveb svědčí výrazný horizont stavebně-destrukčních planýrek obsahujících četné fragmenty stavební keramiky a pískovcových bloků. Dle souboru zlomků pozdně středověké kuchyňské keramiky a nálezu mince lze tyto destrukční planýrky časově zařadit do závěru 15. století, nejpozději však na počátek století následujícího. Poměrně přesnou dataci zániku této stavby umožnil nálezný drobný jednostranný stříbrný mince – haléře s vyobrazením českého lva, která byla ražena v Kutné Hoře v období vlády Jiřího z Poděbrad ve druhé polovině 15. století.

Obr. 9. Celkový pohled od západu z kaple Vincentina na plochu výzkumu před vstupem do lapidária a odkryté reliktu stavebních objektů (S2, S3) přizděných ze strany jižní a severní ke stavbě koridoru – S1, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Obr. 10. Pohled od východu do středu koridoru (S1). V pozadí východní průčelí kvadratury se zazděným původním vstupem do parlatoria, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Obr. 11. Celkový pohled od jihu na pozůstatky koridoru a základy jižní stavby (S2), Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Obr. 12. Celkový pohled od severu na severozápadní nároží stavby (S3) přizděné k severní zdi koridoru. Západně od stavby je patrné raně novověké maltové lůžko (S4), Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Do stavebně-destrukční planýrky v prostoru severně od někdejšího koridoru bylo za-
puštěno lité maltové lůžko (S4, s.j. 905) patrně raně novověkého stáří. Dle negativních otisků
sloužilo k uložení dřevěné prkenné či trámové podlahy. Kúlová jamka zachycená v severo-
východním rohu této podlahy byla zřejmě součástí lehké dřevěné stavby. V předmětné plo-
še výzkumu byly dále zachyceny základy staveb renesančního a především barokního stáří.
Jmenovitě jde o torzo cihelných základů altánu, cihelný kanál a základ barokní kašny.

Úprava ploch Stojanova nádvoří

V průběhu roku 2011 došlo k četným terénním úpravám v prostoru Stojanova nádvoří
a plochy situované severně od baziliky Nanebevzetí P. Marie a sv. Cyrila a Metoděje, kde
byly již v roce 1993 realizovány dvě zjišťovací sondy (Kohoutek 1996, 119–137).

V létě 2011, poté co došlo prostřednictvím zjišťovacích sond k vymezení průběhu se-
verní ohradní zdi, byla v délce 90 m obnažena koruna a výkopem částečně odkryt severní
vnější líc konstrukce hradby (obr. 13). Průměrná šířka hradby se pohybovala nejčastěji od
1,6 do 1,7 m. Místy byla zesílena až na 2,4 m. Konstrukce hradby byla tvořena vnější a vnitř-
ní plentou. Obě strany byly vyzděny z pískovcových bloků spojených kvalitní maltou světle
žlutohnědého zabarvení. Ta obsahovala úlomky kouskového vápna a ojediněle zlomky zví-
řecích kostí. Zaznamenána byla i přítomnost zlomku neolitické keramiky, který se do pojiva
nejspíše dostal zcela náhodně. Lité jádro hradby tvořily převážně pískovce drobnějších roz-
měrů doplněné místy úlomky cihel a vápence. Pojivo představovala šedohnědá vápeno-pís-
čitá malta s vysokým obsahem drobných valounků křemene. Dle výsledků zjišťovací sondy
(S2/2011) byla hradba založena na vrstvě pískovcového stavebního odpadu, který byl vy-
skládán na jílovité podloží. Základová spára se nacházela v hloubce 2,6 m od současného

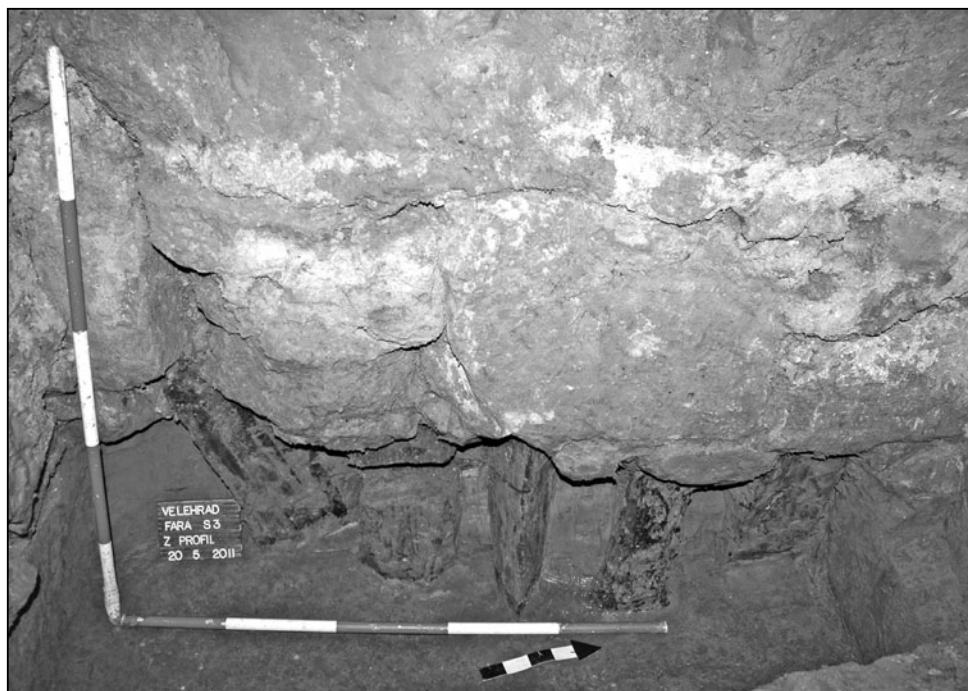

Obr. 13. Pohled od východu na odkrytý průběh severní obvodové hradby v místě jejího zalomení, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

povrchu. Odlišný způsob založení byl zdo-
kumentován na jaře 2011 v rámci sondy po-
ložené při základech severní štítové zdi fary
(Fara S3/2011), kde byl zachycen průběh
západní ohradní zdi založený na dřevěných
pilotech zaražených do jílu (obr. 14).

Celé úseky severní ohradní zdi včetně
nejlépe zachované části se šterbinovými stříl-
nami, ke které byl dodatečně přizděn objekt
orlovný, byly do značné míry zachovány až
do roku 1990. Tehdy v době porevolučního
nadšení došlo k jejich demolici a zničením
celé plochy situované severně od baziliky
na shromaždiště v souvislosti s plánovaným
příjezdem papeže Jana Pavla II.

Těto akci nepadl za obětí úsek hradby
o délce 19 m, který byl skryt po celou dobu
ve starém objektu zahradnictví Ústavu soci-
ální péče pro dospělé – Vincentinum. Tato
stavba se opírala o severní líc plenty hradby
a dlouhá léta ji zakrývala. V září 2011 prob-
ěhla demolice objektu, přičemž došlo k od-
halení původního zdiva, které je v tomto
úseku zachováno až do výšky 2,5 m. Zatímco
severní líc se zachoval v originále, na kterém
je patrné řádkování a místy druhotné využi-

Obr. 14. Pohled na vnější líc zachovaného úseku severní obvodové hradby kláštera v místě bývalého objektu zahradnictví Vincentina, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Obr. 15. Fara sonda S3/2011. Pohled na odkryté základy západního průběhu hradby založené na dřevěných pilotech, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

tí pískovcových článků v konstrukci hradby (obr. 15), pak na jižním líci je patrné, že se jedná o druhotně dozděnou mladší plentu. V minulosti došlo z neznámých důvodů k odlámání jižní plenty a části litého jádra hradby. Vzniklá jizva byla posléze vyspravena zazdívkou, kterou však nebyla doplněna hradba v plně šíři. Proto je současná šířka zdi v těchto místech pouhých 0,9 m.

Za zcela nový objev učiněný v současné době v prostoru tzv. uličky (mezi farou a mateřskou školou) lze označit odkrytí severozápadní věže původního opevnění cisterciáckého kláštera (obr. 16). Jedná se o hranolovou věž s litým jádrem o straně 10,2 m. Její nadzemní zdivo tvořené obvodovým pískovcovým soklem se zkosenou horní hranou o výšce 0,4 m, na který nasedá vrstva kvádrů, je zachováno do výšky 0,8 – 0,9 m. Jižní část věže je skryta pod objektem garáže fary. Při budování základů tohoto objektu v první polovině osmdesátých let 20. století došlo dle ústního sdělení dělníků k odkryvu zbytků kvádříkového zdiva, které mělo být údajně součástí kruhové stavby (Pojsl 2010, 71).

K východní straně věže přiléhá konstrukce severní kamenné hradby. Hradba v těchto místech byla zesílena až na 2,4 m. Upřesňující informace o vzájemném stratigrafickém vztahu obou konstrukcí přinesly sondy vedené na úroveň jejich základových spár. Ty prokázaly, že základy i nadzemní zdivo věže a hradby byly vzájemně provázány, a tudíž vznikaly ve stejné stavební etapě. Na snesené koruně zdiva věže a k ní přiléhající hradbě byla v období pozdního baroka postavena ohradní zeď fary a celý prostor vydlážděn (Schenk – Mikulík 2011c, 130).

Opatský dům

V roce 1906 proběhl velkoplošný výzkum v místě klášterní zahrady, kde se měl nacházet objekt opatského domu, místo tzv. Starého konventu. Nápadné zbytky zdi tohoto stavebního komplexu měly být patrné ještě v polovině 19. století. Autor výzkumu J. Nevěřil odkryl poměrně rozsáhlý stavební komplex. Za nejstarší jádro objektu označil budovu obdélného půdorysu o pěti prostorách, dlouhou 40,7 m a širokou 11,4 m. Na východní straně byl k budově přizděn objekt kaple (Nevěřil 1907; Pojsl 2010, 54–56). Na základy tzv. Starého konventu, klášterní hradební zdi a válcové věže, se podařilo narazit ještě v roce 1937 v rámci odvodňovacích prací. Ve třicátých letech byl na místě odkrytých základů kruhové severovýchodní nárožní věže postaven otevřený zahradní altán (Boček 1938). V padesátých letech 20. století došlo k jeho odstranění v souvislosti s výstavbou objektu kotelny pro skleníky zahradnictví ústavu Vincentinum. V rámci této demolice měly být zničeny i základy věže (Pojsl 1990, 119).

V srpnu 2011 byl započat revizní archeologický výzkum v místě bývalého zahradnictví Ústavu sociální péče pro dospělé – Vincentinum. Průzkum opatského domu prostřednictvím revizních sond byl vyvolán požadavkem ze strany investora získat informace o stratigrafických poměrech na lokalitě a možnostech prezentace stavebních konstrukcí, které byly naposledy zachyceny výzkumem v roce 1906 (Nevěřil 1907). Na parcele č. 26 byly položeny tři sondy orientované ve směru východ – západ (obr. 17). Naskytla se tak jedinečná možnost ověřit relevantnost výsledků odkryvu J. Nevěřila, od jehož realizace v roce 2011 uplynulo 105 let.

Revizní sonda S1/2011 měla rozměry 28 x 1,4 m. Stavební konstrukce středověkého stáří se podařilo zachytit pod souvrstvím recentních terénních vyrovnávek v hloubce 1,4–1,6 m od současného povrchu, který se nachází v nadmořské výšce 207,3 m. Odkrytou část masivních základů zděné stavby lze jednoznačně spojit s nejstarším jádrem objektu opatského domu odkrytého a popisovaného J. Nevěřilem (obr. 18). Šířka západní obvodové zdi stavby činila 1,85 m, východní byla široká 1,7 m. K těmto masivním základům opatského domu byla v pozdější stavební

Obr. 16. Celkový pohled od severozápadu na odkrytou nadzemní část hranolové nárožní věže, v pozadí bazilika, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Obr. 17. Celkový pohled od západu na plochu zahrady Vincentina a polohu revizních sond S1-S3/2011. Na horizontu patrná rekonstruovaná stavba velkomoravského kostela v Modré, Velehrad 2011.

Obr. 18. Revizní sonda S1/2011 s odkrytými konstrukcemi jádra opatského domu. Pohled od západu, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

etapě na spáru přizděna zeď vybíhající směrem východním. Tu lze nejspíše označit za část základů kaple, která byla rovněž odkryta v roce 1906.

Sonda S2/2011 položená severně od první revizní sondy měla rozměry 27 x 1,4 m. V její centrální části došlo k zachycení linie východní hradební zdi klášterního opevnění. Úroveň snesené koruny zdiva se nacházela v nadmořské výšce 216,4 m. Hradba o šířce přes 2 metry byla vyzděna z pískovce pojeného vápennou maltou. V období novověku byla z vnější východní strany vedena do hmoty hradby rabovací jáma, kterou byla odstraněna část zděné plomby a litého jádra. V mladší stavební etapě byl poškozený úsek dodatečně zazděn cihelnou plombou a v úrovni snesené koruny hradby byla položena cihelná podlaha objektu, ze kterého se zachovala pouze část západní obvodové cihelné zdi o šířce 0,5 m. Při západním okraji sondy došlo k zachycení základů další cihelné stavby, která je předběžně interpretována jako součást barokních přestaveb opatského domu. Z úrovně destruktčních a vyrovnávacích planýrek pozdně renesančního a barokního stáří pochází soubor zlomků zeleně glazovaných komorových kachlů zdobených nejčastěji kružnicovým tapetovým vzorem či vegetabilními motivy, zlomků skleněných pohárů a okenních terčíků, dále běžné kuchyňské keramiky a osteologický materiál dokládající běžnou degustaci masitých pokrmů v tomto období. Z kovových nálezů získaných za pomoci detektoru kovů zaujme především soubor stříbrných mincí předběžně řazených do průběhu 16. a 17. století, dále mosazná knižní kování, bronzová rolnička či nálezcí bronzového pozdně barokního jezuitského medailonu s vyobrazením sv. Ignáce z Loyoly na straně jedné a sv. Františka Xaverského na straně druhé (obr. 19).

V nejseverněji položené sondě S3/2011 lze za nejzávažnější zjištění označit odkrytí masivních pískovcových základů stavby pozdně románské okrouhlé věže, která se původně nacházela v severovýchodním nároží opevnění kláštera (obr. 20). Tato stavba byla považována za zničenou v padesátých letech 20. století (Pojsl 1990, 119; 2010, 71). Výzkum prokázal, že výstavbou kotelny zahradnictví „Vincentina“ v roce 1953 došlo k částečnému odstranění západní strany objektu věže až do úrovně jejich základů (obr. 21). Ze severovýchodní části věže zůstal zachován nadzemní sokl se zkosenou horní hranou a na něj nasedající první vrstva pískovcových kvádrů. Nad nimi pokračovalo lomové řádkované zdivo, což je místy patrné.

Stratigrafická situace zachycená v celém zkoumaném prostoru svědčí o tom, že většina původních intaktních vrstev byla odstraněna či z velké části porušena velkoplošným odkryvem v roce 1906. Po ukončení výzkumů na počátku 20. století došlo k opětovnému zasypaní odkrytých stavebních konstrukcí opatského domu. Se vznikem ústavního zahradnictví na počátku padesátých let 20. století zde byl v rámci zemních úprav rovněž navyšován terén, čímž zde v konečném důsledku vzniklo souvrství 1,5–2 m mocných terénních vyrovnávek. Jejich součástí se staly druhotně přemístěné útržky kulturních vrstev obsahující nálezy středověkého až novověkého stáří.

Obr. 19. Jezuitský církevní medailon s vyobrazením sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského nalezený v revizní sondě S2/2011 v místě opatského domu. Rozměry: 20 x 15mm, 2011. Foto Z. Schenk.

Obr. 20. Revizní sonda S3/2011. Torzo severovýchodní nárožní věže klášterního opevnění, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Obr. 21. Pohled na odlámanou západní část nárožní kruhové věže opevnění a do ní zapuštěnou cihelnou podlahu kotelny. Obvodový žlábek vyzděný z lomového kamene obíhající vnější líc věže souvisí s výkopem drenáže z roku 1937, kterou byly základy věže odvodněny, Velehrad 2011. Foto Z. Schenk.

Závěr

Archeologický výzkum byl v roce 2009 zahájen v místě západního průčelí baziliky v souvislosti s odkrytím a následnou hydroizolací vnějšího zdiva chodby lapidária. Za zcela nový poznatek lze považovat zachycení dvou zděných pilířů v místě původního interiéru před-síně (paradisía). Ty původně tvořily základ dvou operáků rozněšejících stropní konstrukci předsíně.

Výzkumem při stavbě nového hygienického zařízení v roce 2010 byl částečně zdokumentován průběh a profilace původního vodního příkopu a byla doložena existence kameného propustku v místě předpokládaného přemostění před samotným vstupem do kláštera. Z odkrytých situací vyplývá, že cisterciáci využili přírodního koryta původní vodoteče.

Ve stejném roce byly v rámci stavebních úprav prostor pod bazilikou odkryty kostrové pohřby v severní části ambitu. Ty lze rámcově datovat do období vrcholného středověku 13.–14. století. Z antropologického rozboru vyplývá, že se jedná o hroby nejen mužské, ale i ženské a dokonce jeden dětský.

Záchranný výzkum realizovaný v létě 2011 v místě budování nového vstupu do lapidária přinesl množství nových archeologických situací. Za zcela zásadní lze považovat zachycení pozůstatků zděných staveb z období vrcholného středověku. Jde především o část severní a jižní zdi vymezující původně krytý kamenný koridor, který propojoval kvadraturu s východní částí klášterního areálu, kde se nacházel opatský dům a nejspíše kaple, nemocnice a hospic. Se vznikem koridoru lze počítat nejdříve v první polovině 14. století. Ze strany jižní a severní byly ke koridoru postupně přistavěny další stavby, do nichž se vcházelo z interiéru koridoru, jak tomu napovídají dva zazděné vstupy. Zánik této zástavby spadá do závěru 15. století, čemuž odpovídají nálezy drobných ražeb z doby vlády Jiřího z Poděbrad nalezené v destrukční planýrce staveb. K nejdůležitějším objevům učiněným v rámci záchranného archeologického výzkumu probíhajícího v letech 2009–2011 patří zcela určitě odkrytí části původního opevnění bývalého cisterciáckého kláštera, zejména severní obvodové hradby v délce 90 metrů. Významný byl objev severozápadní hranolové věže původního opevnění o straně 10,2 m. V severovýchodním nároží opevnění kláštera byla dále odkryta neporušená část okrouhlé pozdně románské věže, která byla již dříve považována za zničenou.

Kromě zdokumentovaných pozitivních archeologických situací se prostřednictvím výzkumu probíhajícího od roku 2009 podařilo zajistit velké množství movitých archeologických nálezů, které budou až po definitivním ukončení výzkumu předmětem podrobného zpracování a vyhodnocení. Tuto stať lze tedy považovat za předběžné seznámení s výsledky záchranného archeologického výzkumu v místě bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě.

Tento příspěvek vznikl za podpory grantového projektu GDČR 404-09-H020.

Literatura:

- B o č e k, B. 1938: *Podzemní Velehrad. Vykopávky v roce 1938*. Velehrad.
- H o u d e k, V. 1904: Vykopávky na jaře r. 1904 a některé poznámky o dosavadních nálezech Velehradských II. S použitím zpráv prof. Dra Nevěřila. Časopis vlasteneckého muzejního spolku olomouckého čís. 84.
- H u r t, R. 1934: *Dějiny cisterciáckého řádu, I. (1205–1650)*. Olomouc.
- K a l a, J. 2011: *Velehrad 2010. Základní antropologická analýza*. Brno.
- K a m e n i c k á, E. 2009: Nové nálezy raně gotické mozaikové dlažby v areálu kláštera v Plasích. *Archaeologia historica* 34, 319–345.
- K o h o u t e k, J. 1996: Nové objevy v areálu velehradského kláštera. In: *Slovácko* 38, 119–137.

- K o u t s k ý, K. 2004: Učenci, přírodopis a draci. *KUDĚJ. Časopis pro kulturní dějiny* 2004/2, 3–16.
- N e v ě ř í l, J. 1907: Velehrad III. Nálezy na posvátném Velehradě 1905 a 1906. *Časopis vlasteneckého muzejního spolku olomouckého* 24, 71–73.
- P o j s l, M. 1990: *Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno.
- P o j s l, M. 2004: *Velehrad. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje. Stavebně historický průzkum*. Olomouc.
- P o j s l, M. 2010: Výzkumy na Velehradě v 19. a v 1. pol. 20. století. In: Pojsl, M. (ed.), *Nové objevy na Velehradě: Sborník „Velehrad – Trnava, společné kořeny jezuitské kultury a vzdělávání*. Velehrad, 43–76.
- S c h e n k, Z., M i k u l í k, J. 2010: Archeologické výzkumy realizované v areálu kláštera po roce 1989. In: *Nové objevy na Velehradě: Sborník „Velehrad – Trnava, společné kořeny jezuitské kultury a vzdělávání*. Velehrad, 77–98.
- S c h e n k, Z., M i k u l í k, J. 2011a: Záchraný archeologický výzkum v prostorách pod bazilikou Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje ve Velehradě, I. část – terén (prostor klášterního hřbitova). *Nálezová zpráva*. ARO 050/2010. Olomouc.
- S c h e n k, Z., M i k u l í k, J. 2011b: Velehrad – záchraný archeologický výzkum – I. Etapa. Hygienické zařízení. *Nálezová zpráva*. ARO 050/2010. Olomouc.
- S c h e n k, Z., M i k u l í k, J. 2011c: Nové poznatky o opevnění bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě. *Východní Morava* 1, 118–132.
- V e l e h r a d s k é z p r á v y 1 9 3 7*: Objev Dra Nevěřila 1904–1909. Velehrad.

Mgr. Zdeněk S c h e n k (n. 1980) terénní archeolog společnosti Archaia Olomouc o.p.s a Muzea Komenského v Přerově, doktorandské studium Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno.

Bc. Jan M i k u l í k (n. 1956) muzeolog, asistent archeologického výzkumu společnosti Archaia Olomouc o.p.s. a Muzea Komenského v Přerově.

Preliminary Results of the Rescue Archaeological Research in Velehrad

A b s t r a c t

Basilica of the Assumption of the Virgin Mary and st. Cyril and Methodius in Velehrad together with the adjacent area of the former Cistercian Monastery can be found 7 kilometers north-west from Uherské Hradiště. The area lies on the left bank of the stream Salaška. The Cistercian monastery in Velehrad was founded in 1202 after a mutual agreement between Robert, the archbishop of Olomouc and Moravian Margrave Vladislav Jindřich and the king Přemysl Otakar I. The first Cistercians arrived to the valley of Salaška in 1205 from the monastery in Plasy led by their abbot Thicelin. In 1228 the monastic church of Virgin Mary was consecrated and the event was attended by the king Přemysl Otakar I.

In connection with the beginning of the project “Velehrad – the Center of Cultural Dialogue Between Eastern and Western Europe“ a rescue archaeological research of the building has been carried out by the staff of the company Archaia Olomouc, o.p.s. since September 2009.

The research was begun in the place of western front and was connected with uncovering and hydro-isolation of the outer wall of the corridor of the lapidary. Uncovering of two masonry pillars at the place of the former interior of the entrance hall (paradisium) may be considered to be a brand new piece of knowledge. The pillars originally served as a basement of two abutments distributing the weight of the ceiling structure of the entrance hall (pict. 1, 2, 3). Stratigraphic situation suggests that the entrance hall construction was added before the half of the 13th century to late Romanesque front of the monastic church.

Construction of the new object of hygienic facility was started in summer 2010 (pict.7). the object is situated to the south under the Church of Epiphany (Cyrilka) on the plot number 14, in the area of the former monastic gardens. The course and profile of the original water canal leading along northern wall which marks the boundary of the monastic area was documented by the archaeological research.

Further on the existence of a stone culvert (pict. 8) in the place of a supposed upperbridge in front of the very entrance into the monastery. The excavations prove that Cistercian monks made use of the natural bed of the original grime.

The results of the rescue archaeological research carried on in summer of 2011 at the place of construction of the new entrance into the lapidary brought a number of new archaeological situations (pict. 10) Above all they are parts of northern and southern wall marking originally covered stone corridor, 4.7 meters wide, which connected monastic quadrature with the eastern part of the area with the abbot's house, chapel, hospital and hospic. The origin of the corridor may be dated back to the first half of the 14th century. Gradually other buildings were added to the corridor from its southern and northern sides (pict9, 11, 12) which were entered from the inside of the corridor as suggested by the bricked up entrances. The termination of the building falls into the 15th century which is documented by the small coins from the times of Jiří z Poděbrad found in the destruction layer of the buildings.

Within the structural arrangement of the area of Stojan Square in the area north of the basilica 4 trace probes were laid in order to find the course of the northern wall, which was a part of fortification. Then the stone wall was cleaned in the length of 90 meters up to the level of its lowered crown (pict. 13). The average width was 1.6 meters. At some places the wall was thickened to up to 2.4 meters. The wall was built from row-locked sandstone joined with a quality mortar. Cast core of the wall was mainly built from little sandstones with some pieces of brick and limestone. The wall was founded on a stone bottoming placed on a clay subbase. A different kind of foundation was documented in spring 2011 by a probe laid at the base of the northern gable wall of the vicarage, where the course of western wall was traced based on wooden pilots driven into clay (pict. 14).

Uncovering of the north-western tower of the original fortification of Cistercian monastery was a brand new discovery. The tower was in the shape of prism and its sides were 10 meters long. Its overground wall consists of peripheral sandstone footstall with the layer of blocks on its top (pict.16)

In autumn of 2011 a building constructions from medieval up to modern times were traced by means of archaeological probes (pict. 17) laid in the garden of Social Care Institution for adults Called Vincentinum on the plot number 26. They can be connected with the object of the abbot's house, with the eastern wall and with the base of a circular tower. Thus it was possible to partly verify the results of a large research by J. Nevěřil from 1906 which was carried out at the same place. On the basis of a newly gained documentation of the uncovered situations and their survey they can be identified with with the overall layout of the abbot's house published by J. Nevěřil (pict. 18). Uncovering of the undamaged part of the late Romanesque tower situated in the north-eastern corner of the fortification of the monastery can be considered an important discovery. The tower was considered to be destroyed (pict. 20, 21). Besides documentation of positive archaeological situations the research also managed to gather a number of moveable archaeological findings (pict. 19) which are going to be subject of detailed processing and assessment. Thus the article can be considered a preliminary information on the results of the rescue archaeological research in the place of the former Cistercian monastery in Velehrad.

Vorergebnisse der archäologischen Rettungsuntersuchung in Velehrad

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Basilika Mariä Himmelfahrt und St. Kyrill und Methodius in Velehrad samt der anliegenden Klosteranlage des ehemaligen Zisterzienserklosters befindet sich 7 km nordwestlich von Staré Město u Uherského Hradiště entfernt. Das Klostersgelände erstreckt sich entlang des linken Ufers des Baches Salaška. Das Zisterzienserkloster Velehrad wurde 1202 nach gegenseitiger Vereinbarung zwischen dem Olmützer Bischof Robert, dem mährischen Marktgrafen Vladislav Jindřich und dem König Přemysl Otakar I. gegründet. Die ersten Zisterzienser kamen 1205 unter Führung des Abts Thicelin vom Kloster Plasy in das Salaška-Tal. 1228 wurde die Klosterkirche der Heiligen Maria unter Teilnahme des böhmischen Königs Přemysl Otakar I. feierlich geweiht.

Im Rahmen des eröffneten Projekts „Velehrad – Zentrum des Kulturdialogs zwischen West- und Osteuropa“ gewährleisteten die Mitarbeiter der Gesellschaft Archaia Olomouc o. p. s. (allgemein nützliche Gesellschaft) seit 2009 eine archäologische Rettungsuntersuchung der Klosteranlage.

Die genannte Untersuchung wurde 2009 an der Westfassade begonnen, und zwar im Zusammenhang mit der Freilegung und der darauf folgenden Hydroisolation des Außenmauerwerks des Lapidarium-Vorzimmers. Eine völlig neue Erkenntnis brachte die Entdeckung von zwei gemauerten Pfeilern an Stelle des ehemaligen Vorzimmers (Paradisium). Diese Pfeiler dienten früher als Strebepfeiler zur Sicherung der Deckenkonstruktion im Vorraum (Abb. 1, 2, 3). Aus der strategischen Lage geht hervor, dass das Vorzimmer vor der Mitte des 13. Jahrhunderts frontseitig an die spätromanische Klosterkirche zusätzlich angebaut wurde.

Im Sommer 2010 wurde mit dem Bau eines neuen Objekts (einer hygienischen Einrichtung) begonnen. Das Bauobjekt befindet sich südlich unterhalb der Kirche „Cyrilka“ auf der Parzelle Nr. 14 innerhalb der ehemaligen Klostergärten. Bei der archäologischen Untersuchung wurden der Verlauf sowie die Profilierung eines Teiles des ursprünglichen Wasserkanals entlang der Klostermauer dokumentiert. Belegt wurde auch ein Passierstein (Abb. 8) an Stelle eines vorgesehenen Brückenschlags direkt vor dem Klostereingang. Die aufgedeckte Situation zeigte, dass die Zisterzienser den ursprünglichen Wasserlauf im natürlichen Bachbett nutzten.

Eine im Frühjahr 2011 durchgeführte archäologische Rettungsuntersuchung an Stelle des neu gebauten Eingangs zum Lapidarium brachte viele völlig neue archäologische Situationen (Abb. 10). Es handelt sich vor allem um einen Teil der Nord- und Südmauer, der einen ursprünglich gedeckten, 4,70 m breiten Steinkorridor abgrenzte. Der Korridor verband die Konventquadratur mit dem östlichen Teil der Klosteranlage, wo sich ein Abtsgebäude, eine Kapelle, ein Krankenhaus und ein Hospiz befanden. Der Korridor könnte ehstens in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts errichtet worden sein. Von der südlichen und nördlichen Seite wurden an den Steinkorridor weitere Räume angebaut (Abb. 9, 11, 12), wobei der Eingang dazu vom Korridor her führte, wie es zwei vermauerte Eingänge andeuten. Dieser Aufbau wurde Ende des 15. Jahrhunderts beendet, was in der Planierschicht gefundene Kleinprägungen aus der Zeit der Regierung Jiří z Poděbrad bezeugen.

Im Rahmen der Bauarbeiten auf dem Platz Stojanovo wurden nördlich von der Basilika zuerst 4 Ermittlungssonden zur Feststellung des Verlaufs der Nordmauer angelegt. Diese Ringmauer gehörte zur Befestigung. Anschließend wurde die Steinmauer mit einer Länge von 90 m bis zur erniedrigten Mauerkrone (Abb. 13) freigelegt und abgeputzt. Die Stärke der Mauer erreicht im Durchschnitt 1,6 m, stellenweise ist sie verstärkt worden (bis 2,4 m). Das Schichtmauerwerk besteht aus Sandstein und Mörtel von guter Qualität, den Gießkern bilden kleinere Sandsteine, Ziegel- und Kalksteinbruchstücke. Die Mauer stand auf einem Steinsatz, der in einer Lehmбетung verlegt war. Eine unterschiedliche Gründungsart wurde im Frühling 2011 an der nördlichen Giebelwand dokumentiert. Mit Hilfe einer Sonde konnte man den Verlauf der westlichen Ringmauer verfolgen, die auf im Lehmboden geramten Holzpfählen gegründet war (Abb. 14).

Eine völlig neue Entdeckung brachte die Untersuchung des Nordwestturmes als Bestandteil der ursprünglichen Befestigung des Zisterzienserklosters. Es handelt sich um einen prismenförmigen Turm (eine Kante = 10 m). Sein überirdisches Mauerwerk bildet ein peripherer Sandsteilsockel, auf dem in der nächsten Steinlage Quadersteine basieren (Abb. 16).

Im Herbst 2011 ist es gelungen, durch drei archäologische Sonden (Abb. 17) im Garten der Sozialpflegeanstalt für Erwachsene (Vincentinum, Parzelle 26) mittelalterliche bis neuzeitliche Baukonstruktionen zu entdecken, die mit dem Abtsgebäude, der östlichen Ringmauer und den Fundamenten eines rundlichen Eckturms zusammenhängen. Zum Teil konnten damit die Ergebnisse einer großflächigen Untersuchung bewährt werden, die hier 1906 J. Nevěřil durchführte. Auf Grund der neuen Dokumentation von aufgedeckten Situationen und deren Peilung kann man die Grundrisse mit dem von Jan Nevěřil publizierten Gesamtplan des Abtsgebäudes identifizieren (Abb. 18). Von Wichtigkeit ist die Entdeckung eines unbeschädigten Teils des spätromanischen rundlichen Turmes in der nordöstlichen Mauerecke. Dieser Turm wurde schon früher für zerstört gehalten (Abb. 20, 21). Außer den dokumentierten positiven archäologischen Lagen ergab die Untersuchung eine Menge von mobilen archäologischen Funden (Abb. 19), die nach dem endgültigen Abschluss der Untersuchung gründlich verarbeitet und bewertet werden. Der vorliegende Bericht gilt also als Bekanntmachung der vorläufigen Ergebnisse der archäologischen Rettungsuntersuchung an Stelle des ehemaligen Zisterzienserklosters in Velehrad.

ZNAK PÁNŮ Z LOMNICE NA RELIÉFECH KACHLŮ Z UHERSKÉHO HRADIŠTĚ

Dana Menoušková, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Článek je věnován starším nálezům kachlů se vzácnou stylizací erbu pánů z Lomnice. Exempláře nalezené v Uherském Hradišti souvisí s velkou pravděpodobností s přestavbou hradu Brumova za Jana Meziříčského z Lomnice a jeho syna Adama v 1. polovině 16. století.

Dochované exempláře a jejich nálezové okolnosti

Při probíhající revizi archeologického fondu Slováckého muzea byly doposud spolehlivě určeny části alespoň čtyř kachlů s motivem stylizovaného křídla (obr. 1–2). To je považováno za jednu z nejdobnějších figur české a především moravské heraldiky. Ve stylizované podobě a rozložené tak, aby nejlépe vyplňovalo plochu štítu, nese zprávu o rozmachu a rozkvětu rodu a my jej můžeme identifikovat jako erb pánů z Lomnice¹ (obr. 3). Ti patřili mezi přední moravský panský rod odvozující svůj přídomek z hradu Lomnice u Tišnova a připomínající se již od 13. století (Pilňáček 1926, 440). Z významných členů rodu je možné jmenovat např. moravského zemského hejtmána v letech 1496–1515 a obratného politika na dvoře Vladislava II. Jana Meziříčského z Lomnice.

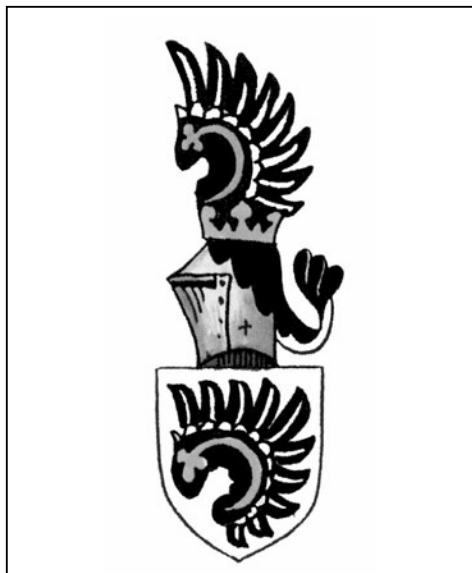
Nálezy částí kachlů, které jsou námětem tohoto článku, pocházejí z předstihového plošného výzkumu, který byl realizován mezi léty 1979–1989 na ulici Otakarově (obr. 4), na místě demolovaných domů přiléhajících k městskému opevnění na parcelách číslo 129 a 130. K většině výzkumných sezón bohužel neexistují nálezové zprávy a informace v terénních denících (Evidence nálezů a Popis nálezové situace II středověk, renesance – autor R. Procházka) jsou velmi kusé.² Neblaze se na stavu fondu také podepsala povodeň roku 1997. Do ukončení revize tak není možné s jistotou říci, zda se nálezové soubory dochovaly celé a není je tedy možné ani zcela bezzbytku vyhodnotit. Údaje zachované na fotodokumentaci výzkumu nicméně umožňují oba objekty, z nichž zlomky pocházejí, interpretovat jako odpadní. A lze je patrně ztotožnit s jámkami, o nichž se zmiňuje R. Procházka v souvislosti s nálezem bohaté kolekce kachlů (Mítáček–Procházka 2007, 76). Prvním z nich je objekt 2

Obr. 1. Znak pánů z Lomnice na nejlépe dochovaném fragmentu komorového kachle, inv. č. A 56 098, uloženo ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti. Foto L. Chvalkovský.

Obr. 2. Znak pánů z Lomnice na třech dalších zlomcích komorových kachlů, inv. č. A 56 097, A 71 760, A 60 209, uloženo ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti. Foto L. Chvalkovský.

Obr. 3. Znak pánů z Lomnice. Podle Mysliveček 2005, 383.

popisovaný R. Snášilem jako střepoviště nepravidelného tvaru s plochým nerovným dnem, na němž jsou zlomky cihel (obr. 5). Druhým objektem, z něhož pocházejí hned tři zachované zlomky kachlů se znakem pánů z Lomnice, je objekt 7 – odpadní jáma (obr. 6). Ačkoli archeologický výzkum na ulici Otakarově nepřinesl odpověď na otázku vztahu odpadních objektů a předpokládaných a v literatuře uváděných hrnčířských dílen z této lokality (např. Fišer 1921, 88), je jejich souvislost velmi pravděpodobná. Nálezy čtyř zlomků (defektních?, nicméně použitých – viz stopy zakouření, které nejde přes lomy) kachlů z objektů 2 a 7 je tak možné spojit s činností hrnčířů, kteří byli na této ulici usazení a po nichž ulice nesla i nejstarší název – Hrnčířská.

Všechny dochované střepy jsou rezné, jemně písčité, s ostrým, dobře čitelným reliéfem a tvrdě vypálené. Střepy jsou zakou-

Obr. 4. Pohled na jižní polovinu zkoumané plochy (s objekty 2 a 7) na ulici Otakarově v roce 1979. Fotoarchiv Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, autor L. Chvalkovský.

řené. Na čelní vyhřívací stěně jsou torzálně zachované větší ostrůvky koncentrované slídy, patrně stopy původního slídového nátěru. Výpal se pohybuje od červenohnědých až po šedohnědočervené tóny. Komora se nezachovala. Rekonstruovaná, ideální šíře kachle činí 280–290 mm.

Střepy jsou jedním z autorů výzkumu R. Procházkou datovány do 15.–16. století. Z níže popisovaných historických souvislostí však lze spíše soudit na pozdější datování – 1. polovinu 16. století.

Jedná se o inv. č. A 56 097–098 (přír. č. 112/79). Střepy pocházejí z **obj.** 7, vrstvy 0–40 cm, ze čtverce C10, parcely č. 130. Větší ze zlomků (inv. č. A 56 098) dosahuje rozměrů 103x190 mm, s náběhem na komoru o max. hloubce 48 mm. Menší zlomek je 35x45 mm velký, o síle 10–11 mm. Z téhož objektu, vrstvy 80–100 cm, pochází také nevelký zlomek A 71 760 (přír. č. 287/79). Jeho rozměry činí 55x75 mm, silný je maximálně 10 mm.

Další střep inv. č. A 60 209 (přír. č. 139/79) pochází z **obj.** 2, čtverce B8, parcely č. 129/130. Jeho rozměry činí 73x85 mm, síla se pohybuje mezi 7–10 mm. Ze střepů A 56 098 a A 60 209, které se překrývají, byla vytvořena částečná rekonstrukce, z níž lze dopočítat také šíři kachle (viz obr. 7).

Obr. 5. Pohled na vypreparovaný objekt 2, střepoviště nepravidelného tvaru. Část objektu zasahuje pod profil plochy. Parcelní číslo 129/130, čtverec B8, vrstva 1. Foto od západu. Datováno 1979. Archiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti, autor L. Chvalkovský.

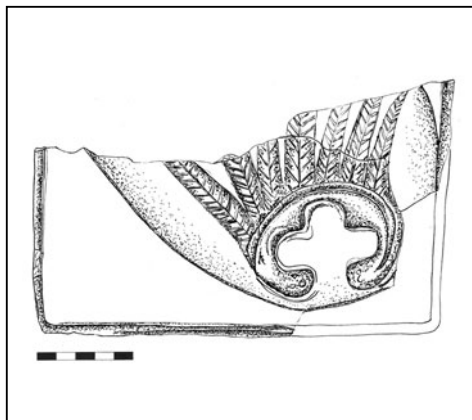
Páni z Lomnice a hrad Brumov

Zatímco místo nálezů zlomků – Uherské Hradiště, Otakarovu ulici – lze s velkou pravděpodobností hraničící s jistotou spojit s místem, kde byly kachle pro pány z Lomnice vyráběny, původní odbytíště je nutné hledat jinde. Nejbližší významné místo, s nímž lze aktivity tohoto rodu spojit, je důležitá zemská pevnost střežící cestu Vlárským průsmykem do Uher – hrad Brumov (např. Plaček 2001, 131–132).

Obr. 6. Pohled na vypreparovaný objekt 7, odpadní jámu dále zasahující pod profil plochy. Parcelní číslo 130, čtverec C10. Foto od severozápadu. Datováno 1979. Archiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti, autor L. Chvalkovský.

Patrně těsně před rokem 1500 se král Vladislav II. vzdal svého vlastnického práva na hrad Brumov ve prospěch Jana z Lomnice (srovnej Kohoutek 1995, 10; Pokluda 2005, 34–35). Toto právo od Jana z Lomnice ovšem odkoupili v květnu 1502 Podmaničtí z Podmanína a nechali si je roku 1503 potvrdit panovníkem. Jan Meziříčský z Lomnice získal brumovské panství zpět roku 1519 (zápis do zemských desek proběhl v lednu 1520, Pokluda 2005, 39).

Obr. 7. Rekonstrukce vzhledu části kachle se znakem pánů z Lomnice podle nálezů z Uherského Hradiště, Otakarovy ulice. Rekonstrukce provedena podle inv. č. A 56 098 a A 60 209, uloženo ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Kresba D. Menoušková.

páni z Lomnice Brumov vlastnili, se z hradu stalo pohodlné panské sídlo, ale zároveň i impozantní pevnost, která později úspěšně odolala všem útokům. Lomnickým panství a hrad náležely až do roku 1574, kdy majetek získal rod Kavků z Říčan.

Popis zlomků a analogie

Části kachlů z Uherského Hradiště, Otakarovy ulice, zachycují jednoduchý, ale kvalitně provedený reliéf s motivem křídla na štítě. Křídlo je složeno ze sedmi per zasazených v trojlístě zakončené pružině. Poněkud méně dekorativní stylizace je známá z erbovního sálu gotického hradu Lauf³ (obr. 8) ležícího nedaleko Norimberka (Mysliveček 2005, 35). Z našeho prostředí převzalo obdobný erb pánů z Lomnice na pečeť a do znaku město Velké Meziříčí (obr. 9). Křídlo složeno ze sedmi bílých per je zasazeno ve zlaté pružině ukončené trojlis-

Obr. 8. Znak pánů z Lomnice na malbě erbovního sálu gotického hradu Lauf (jižní Německo). Podle Mysliveček 2005, 35.

Obr. 9. Pečeť města Velké Meziříčí, které přejalo erb pánů z Lomnice. Podle Čarek 1985, 404.

Obr. 10. Kamenný náhrobek Jana z Lomnice (†1533) z farního kostela sv. Václava v Brumově-Bylnici. Podle Pokluda 2005, 47.

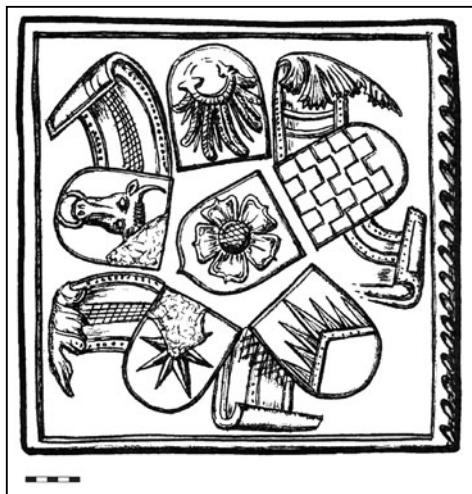

Obr. 11. Kamenný náhrobek Jana a Maruše z Lomnice (†1536 a †1537) z téhož kostela v Brumově-Bylnici. Podle Pokluda 2005, 47.

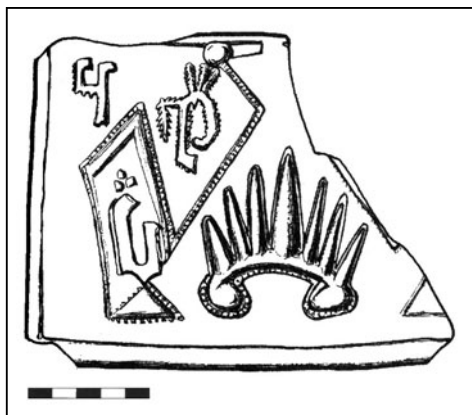
ty (srovnej Čarek 1985, 404). Analogie z vysokého umění lze najít na geograficky bližších kamenných náhrobčích Jana z Lomnice a Jana a Maruše z Lomnice z brumovského kostela (Mysliviček 2005, 383; Pokluda 2005, 47) datovaných do třicátých let 16. století (obr. 10–11).

Analogické kachlové reliéfy s prokazatelným zobrazením znaku pánů z Lomnice z moravského prostředí zatím známy nejsou. Postrádáme také přímé nálezy paralely k hradištským kachlům z hradu Brumova. To je zajímavé zvláště s ohledem k výsledkům archeologického výzkumu z let 1977–1982, který na tomto hradě probíhal (srovnej Kohoutek 1995, 9). Ne že by z brumovského hradu nebyly známy části reliéfně zdobených komorových kachlů. V depozitáři Muzea jihovýchodní Moravy jich lze napočítat řádově desítky až stovky. Jedná se však vesměs o nálezy ze 17. a 18. století, někdy i se zachovanou datací na čelní vyhrávací stěně. Exemplářů chronologicky starších, tedy asi z poloviny, respektive první poloviny 16. století, je zde možné identifikovat pouze několik. Jejich sporadický výskyt v rámci jinak velmi četného keramického materiálu umožňuje vyslovit domněnku, že při archeologickém výzkumu hradu Brumova nemuselo být (například s ohledem na sondážní způsob výzkumu) dosaženo objektů či vrstev s nálezy zdobených komorových kachlů z první poloviny 16. století. Absence totožných reliéfů z hradu Brumova by byla tedy hypoteticky vysvětlitelná stavem výzkumu.

Ke komparaci tak zůstávají jen složitější kompozice, v nichž motiv křídla byl využit jako dílčí prvek (Pavlík–Vitanovský 2004, 145, 149, kat. č. 965, 985). Jedná se o alianci panských rodů (pánů z Rožmberka, z Lomnice, z Cimburka, z Boskovic, ze Šternberka a z Pernštejna) na nárožním kachli z Českého Krumlova (obr. 12). Pět štítů je svými hlavami orientováno do středu. Zde v ploše vzniklého pentagonu je centrální štít se znakem Rožmberků. Prázdné plochy mezi štíty vyplňují pásy draperií a dotvářejí celý reliéf

Obr. 12. Volná analogie na reliéfu kachle s motivem aliance panských rodů: páni z Rožmberka, z Lomnice, z Cimburka, z Boskovic, ze Šternberka a z Pernštejna na nárožním kachli z Českého Krumlova. Počátek 16. století. Podle Pavlík–Vitanovský 2004, 145.

Obr. 13. Další volná analogie se znakem křídla na římsovém kachli z Chrudimi. Počátek 16. století. Podle Pavlík–Vitanovský 2004, 281, kat. č. 985.

do podoby rozety. Exemplář je datován do počátku 16. století.

V typické znakové pozici má křídlo také římsový kachel z Chrudimi, který je datován obdobně jako předchozí exemplář (obr. 13). Znak s křídlem je zde součástí ne zcela jasné sestavy dalších motivů prostrádaných písmeny, které mají zřejmě spíše dekorativní význam.

Datování

V souvislosti se zmíněnými historickými údaji lze mít za to, že kachle s motivem znaku pánů z Lomnice vznikly nejdříve ve dvacátých letech 16. století (1519 získávají páni z Lomnice hrad Brumov). S ohledem na výše citovanou zmínku Bartoloměje Paprockého je však možné vznik kachlů předpokládat až od třicátých let 16. století, kdy po smrti Jana z Lomnice (1533) dědí panství jeho syn Adam. A lze zvažovat hypotézu, že se jedná o výsledek objednávky kachlů, resp. kamen do nově opravovaných prostor hradu. Méně pravděpodobný je pozdější vznik hradištských kachlů s motivem křídla, hypoteticky vyráběných ještě nějakou dobu po vlastní objednávce (obohacení stabilního sortimentu hrnčíře určeného pro „běžný“ trh?). Takto mohly být kachle nabízeny i po následujících několika desetiletí, a to nezávisle na osudech pánů z Lomnice a vlastního hradu. V neprospěch této hypotézy zdánlivě svědčí malé množství nálezů kachlů či jejich zlomků s motivem erbu pánů z Lomnice v samotném Uherském Hradišti či jeho okolí. Tuto situaci lze však obligátně přičíst na vrub stavu výzkumu.

Závěr

Jednoduchá a přitom výtvarně zdařilá a výrazově výstižná stylizace znaku pánů z Lomnice na kachlích z Uherského Hradiště je dalším příspěvkem k poznání sortimentu výroby uherskohradištských hrnčířských dílen raného novověku (srovnej např. Menoušková 2011, 161–173) a naznačuje širší jejich výtvarného záběru i možné spektrum klientely. Zároveň opětovně nastiňuje otázku po rozsahu distribučního okruhu těchto dílen. Ačkoli se uherskohradištské pozdně středověké až raně novověké hrnčířské produkce dotkl již během sedmdesátých až osmdesátých let 20. století předstihový výzkum na Otakarově ulici, ve vyhodnocení materiálu jsme značně limitováni absencí jeho komplexního zpracování i neexistencí

důkladnějšího popisu jednotlivých objektů. Částečnou rekonstrukci některých souvislostí a vyhodnocení nálezů (ovšem s omezenou možností zhodnocení nálezové situace) tak umožňuje až probíhající revize archeologického fondu a digitalizace evidence. To je případ jak kachlových reliéfů s tematikou městské heraldiky (Menoušková 2011), tak i prozatím čtyř zlomků s motivem znaku pánů z Lomnice.

Se znakem pánů z Lomnice se na reliéfech českých, moravských, potažmo slezských kachlů nesetkáváme často, lze uvést jen dvě prokazatelné, byť volné analogie: z Českého Krumlova a Chrudimi. I tento fakt činí rekonstruovaný reliéf z Uherského Hradiště významným. A to i v kontextu s dobovým postavením tohoto předního rodu. Pravděpodobná vazba kachlů na stavební aktivity pánů z Lomnice na nově zakoupeném brumovském hradu naznačuje, pro koho a kam měly být výrobky z hradištské dílny určeny. Kusé údaje o nálezové situaci zlomků ukazují, že pocházejí z odpadních objektů poblíž fungujících hradištských hrncářských dílen. V dalších interpretacích jsme však již značně omezení absencí jakýchkoliv bližších údajů o vztahu objektů k soudobé sídlištní zástavbě, ale i faktem, že prozatím disponujeme jen čtyřmi zlomky. Naše úvahy o možném využití reliéfu se znakem pánů z Lomnice k obohacení běžného sortimentu hrncíře jsou tudíž pouze hypotetické.

Pozoruhodné hradištské kachlové reliéfy se znakem pánů z Lomnice prozatím nenasly paralelu v nálezech přímo z hradu Brumova (srovnej Kohoutek 1995; Pokluda 2005). Výtvarně se motivům blíží ztvárnění z erbovního sálu gotického hradu Lauf a samozřejmě také znaky z obou náhrobníků z kostela sv. Václava v Brumově-Bylnici, které jsou s našimi kachlovými nálezy z Uherského Hradiště spřízněny i místem a dobou vzniku. Tu můžeme u uherskohradištských zlomků nejpravděpodobněji předpokládat během třicátých let 16. století.

Poznámky:

- 1 Za heraldickou konzultaci jsem zavázána akademickému sochaři Michalu Vitanovskému, kterému tímto děkuji. Dále bych ráda poděkovala RNDr. et PhDr. Janě Langové z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně za umožnění přístupu k materiálu z hradu Brumova a Radimu Vrlovi z Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Kroměříži za cenné podněty k tématu stati.
- 2 Z deníku Evidence nálezů vyplývá, že exempláře získané z objektu 2 náleží k jeho starší fázi, která zasáhla do hloubky 50–70 cm. Jedná se o úroveň nivelety 176,50 m. Materiál je typický ještě pro 15. století. K objektu 7 nejsou v Evidenci nálezů bližší údaje uvedeny.
- 3 Hrad, který nechal postavit Karel IV., je ojedinělý díky erbovnímu sálu. Na jeho stěnách je ve dvou řadách zobrazeno celkem 112 různých erbů. Nejobsáhlejší část výzdoby tvoří erby české, moravské a slezské šlechty, císařových spojenců. Některá vyobrazení se poprvé objevují právě na Laufu a jako celek je tato galerie evropským unikátem. Jedná se o nejvzácnější klenotnici české a moravské heraldiky.

Literatura:

- Č a r e k, J. 1985: *Městské znaky v českých zemích*. Praha.
- F i š e r, B. 1921: *Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště.
- K o h o u t e k, J. 1995: *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín.
- M e n o u š k o v á, D. 2010: Městská heraldika na kachlích ze sbírky Slováckého muzea. In: *Slovácko* 52, 161–173.
- M i t á č e k, J., P r o c h á z k a, R. 2007: Město královské. In: Čoupek, J. et al: *Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště, 61–78.
- M y s l i v e č e k, M. 2005: *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. Svazek 1*. Plzeň.

- P a v l í k, Č., V i t a n o v s k ý, M. 2004: *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha.
- P i l ň á č e k, J. 1926: *Staromoravští rodové*. Kroměříž.
- P l a č e k, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha.
- P o k l u d a, Z. 2005: *Brumov osudy hradu a jeho držitelů*. Hýslý.
- P r o c h á z k a, R. 1979–1982: *Uherské Hradiště, Otakarova ul. Evidence nálezů. /nedatováno/: Uherské Hradiště, Otakarova ul., parcela č. 129. Popis nálezové situace II středověk, renesance*.

Mgr. Dana M e n o u š k o v á (n. 1973), archeoložka Slovákého muzea v Uherském Hradišti, ve svém odborném zájmu se soustřeďuje na období středověku.

The crest of the lords of Lomnice on the reliefs of the tiles from Uherské Hradiště

A b s t r a c t

The findings of four fragments of tiles, which are the topic of this article, come from advance blanket screening carried out between the years 1979–1989 in Otakarova street in the place of demolished houses adjoined to town fortification on the plots number 129 and 130.

All the tiles are from fine sand with well legible relief and they are well fired. The fragments are smoked. There are well preserved spots of concentrated mica, the traces of the original mica painting. The firing varies from red and brown to grey brown and red shades.

The fragments show the relief of stylized wing, the crest of the foremost Moravian family – the lords of Lomnice. While the place of findings – Uherské Hradiště, Otakarova street – can be highly probably connected with the place where the tiles were manufactured for the lords of Lomnice, the original outlet must be looked for in the castle of Brumov, which was bought by the lords of Lomnice in 1519 and which was an important fortress guarding the road to Hungary. Findings of the tile fragments can be connected with the construction activities at the castle which was radically reconstructed by Jan Meziříčský from Lomnice and his son Adam.

An analogical stylization to the fragments from Uherské Hradiště can be found in the armorial hall of the gothic castle Lauf near Nuremberg and, above all, on the tombstones of Jan from Lomnice and Jan and Maruš from Lomnice in Brumov church dated back to 20s–30s of the 16th century. The crests of lords of Lomnice are not often found on the reliefs of Czech, Moravian and accordingly Silesian tiles. There are only two loose analogies from Český Krumlov and Chrudim. Findings from Uherské Hradiště can be dated to 20s – 30s of the 16th century but it is also possible to assume that the motif was used by the potter from Uherské Hradiště even after it fulfilled its role for the lords of Lomnice. Artistically impressive tiles from Hradiště do not have any direct parallel in the findings from the castle Brumov.

Wappen der Herren von Lomnice an Kachelreliefs aus Uherské Hradiště

Z u s a m m e n f a s s u n g

Vier aufgefundene Kachelfragmente, die im Mittelpunkt des vorliegenden Artikels stehen, stammen aus einer vorläufigen Flächenuntersuchung, die in der Otakarova-Straße auf den Parzellen Nr. 129 und 130 an Stelle von demolierten, an der Stadtmauer anliegenden Häusern durchgeführt wurde. Diese Untersuchung fand zwischen 1979–1989 statt.

Alle Kacheln sind feinsandig, hart gebrannt mit gut lesbaren Reliefs versehen. Die Scherben sind rauchgeschwärzt. An der Frontseite der Heizfläche sind größere konzentrierte Glimmerinseln sowie Spuren des ursprünglichen Glimmeranstrichs vorhanden. Die Farben der gebrannten Kacheln bewegen sich zwischen rotbraunen bis graubraunroten Tönen. Die Kammer ist nicht erhalten geblieben.

Am Relief der aufgefundenen Kachelfragmente ist ein stilisierter Flügel dargestellt: der Wappen der Herren von Lomnice, einer vornehmen mährischen Adelsfamilie. Während der Fundort von Reliefkacheln – Uherské Hradiště, Otakarova-Straße – höchstwahrscheinlich als Herstellungsort angesehen werden dürfte, ist ein Absatzmarkt dafür auf der Burg Brumov zu suchen, die die Herren von Lomnice 1519 kauften. Diese Burg diente als eine wichtige Landesfestung zur Bewachung des Weges nach Ungarn. Die aufgefundenen Kachelfragmente stehen im Zusammenhang mit den Bauaktivitäten auf der Burg Brumov, die unter der Herrschaft von Jan Meziříčský von Lomnice und seinem Sohn Adam radikal umgebaut wurde.

Bei Stilisierungen an den Kachelreliefs von Uherské Hradiště zeigen sich Ähnlichkeiten zu Verzierungen des Wappensaals auf der Burg von Lauf in der Nähe von Nürnberg und insbesondere zu Verzierungen an den in der Kirche Brumov befindlichen Grabsteinen der Herren Jan von Lomnice, Jan und Maruš von Lomnice, die in die 30. Jahre des 16. Jahrhunderts datiert wurden. Der Wappen der Herren von Lomnice an böhmischen, mährischen, bzw. schlesischen Kacheln tritt nicht häufig auf, es gibt nur zwei lockere Analogien von Český Krumlov und Chrudim. Man sollte auch die Vermutung in Betracht ziehen, dass der Töpfer aus Uherské Hradiště seine Kacheln mit dem genannten Motiv auch dann dekorierte, nachdem er seine Aufgabe im Dienst der Herren von Lomnice erfüllt hatte. Unter den Funden direkt von der Burg Brumov findet sich keine Parallele zu den künstlerisch ausdrucksvollen Kacheln mit dem Wappen der Herren von Lomnice, die aus Uherské Hradiště stammen.

PŘEDBĚŽNÁ ZPRÁVA O ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU BAROKNÍHO MOSTU NA VELEHRADĚ

Miroslav Vaškových, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

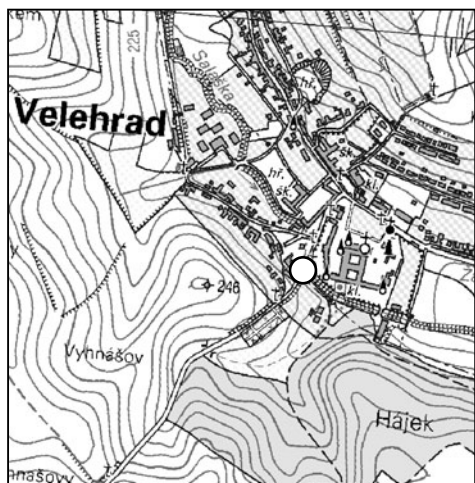
V roce 2011 proběhla rekonstrukce barokního mostu na Velehradě. Při rekonstrukčních pracích byly narušeny archeologické situace a proveden záchranný výzkum. Ten potvrdil existenci starších konstrukčních prvků mostu z období vrcholného středověku.

Úvod

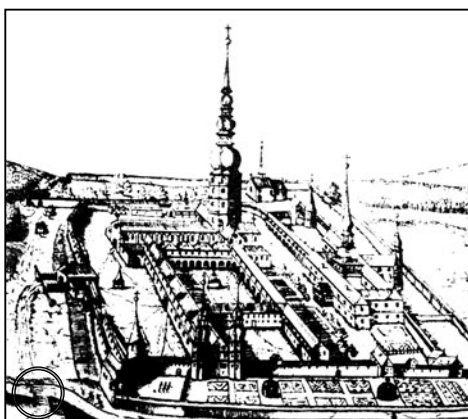
Barokní most převádějící silnici III/42821 přes potok Salašku na Velehradě je součástí Ústředního seznamu kulturních památek ČR (rejstříkové číslo 36132/7-3548). Nachází se u západního okraje areálu velehradského kláštera u kaple sv. Jana Nepomuckého na silnici ve směru z Velehradu na Zlechov (obr. 1). Most v dnešní podobě byl postaven v letech 1764–1766 na pokyn velehradského opata Filipa Zuriho (Pojsl 2006, 210). Podle data na kamenném podstavci odkrytém při stavebních pracích pochází most, respektive jedna z jeho stavebních fází, již z roku 1662. Jeho tehdejší pravděpodobná podoba se třemi pilíři je dobře viditelná na rytině z roku 1667 reprodukované K. Hirschmentzlem (obr. 2). Součástí mostu byly původně i sochy svaté Luitgardy pod křížem a svatého Bernarda od sochaře Ondřeje Schweigela, které jsou také samostatně prohlášeny za kulturní památku. Dnes jsou sochy umístěny u západní klášterní brány velehradského kláštera. Jejich umístění na mostě zužovalo průjezdní profil již tak úzkého mostu, ale především byly sochy vystaveny velkému nebezpečí jejich poškození projíždějícími vozidly.

Archeologický výzkum – metoda a zjištěné situace

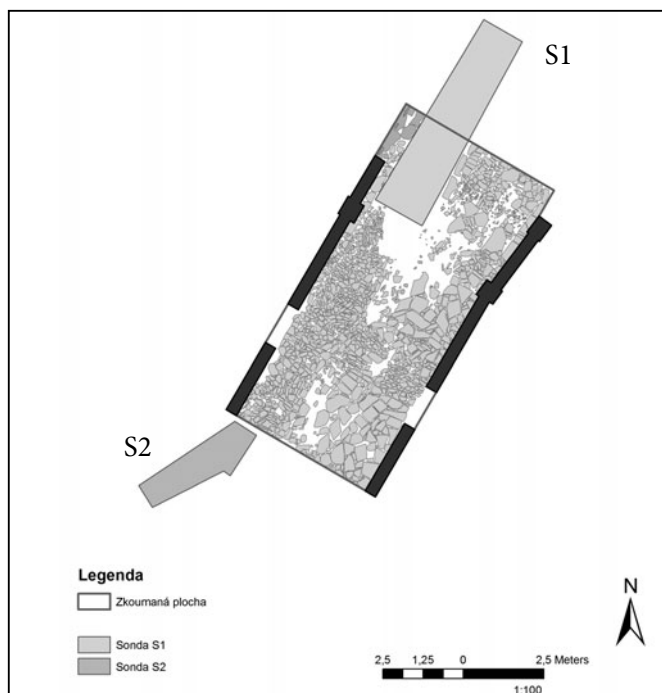
Nosnou konstrukci mostu tvoří pískovcová segmentová klenba. Nosná konstrukce plynule přechází do spodní stavby z kamenných pískovců. Délka přemostění je 7,30 metru, šířka mostu je 5,80 metru, volná šířka mostu je 4,50 metru a šířka mezi obrubami na mostě, tedy šířka vozovky, je 3,80 metru.

Obr. 1. Lokalizace výzkumu (kroužek).

Obr. 2. Velehradský klášter před požárem roku 1681 (rytina reprodukována K. Hirschmentzlem roku 1667). Podle Pojsl 1990, 28.

Obr. 3. Plocha výzkumu. Kresba T. Chrástek.

možné považovat za chronologicky starší. Druhým důvodem bylo odkrytí původní barokní dlažby objevené po odstranění současné kamenné dlažby a navázkových vrstev. Veškeré stavební akce na mostě byly dokumentovány.

Součástí stavební činnosti byly především restaurátorské práce, které řešily pohledové části mostu a současně výměnu poškozených a doplnění uvolněných a vypadlých kamenů. Proběhla taktéž oprava nosné konstrukce mostu, to jest klenby a čelních zídek s ozdobnými římsami a kovaného ocelového zábradlí. Vlastní záchranný archeologický výzkum proběhl na přelomu června a července roku 2011. Podnětem k jeho zahájení bylo narušení kamenných základů konstrukce mostu v jeho SZ části, kde se nejspodnější vrstvy zdiva svým charakterem odlišovaly od vrstev svrchních, a tím je bylo

Obr. 4. Pohled na odkrytou barokní dlažbu s vyjetými koleje, Velehrad 2011. Foto M. Vaškových.

Zájmová plocha výzkumu (obr. 3) byla vytyčena na západní a východní straně okraje mostovky, na severní straně (směrem k Velehradu) byla prodloužena mimo vlastní mostovku tak, aby bylo možné odkrýt základy předpokládaných starších kamenných pilířů (sonda S1). Pro ověření situace z jižní strany mostu (směrem ke Zlechovu) byly začištěny a zdokumentovány výkopy po bagru (sonda S2).

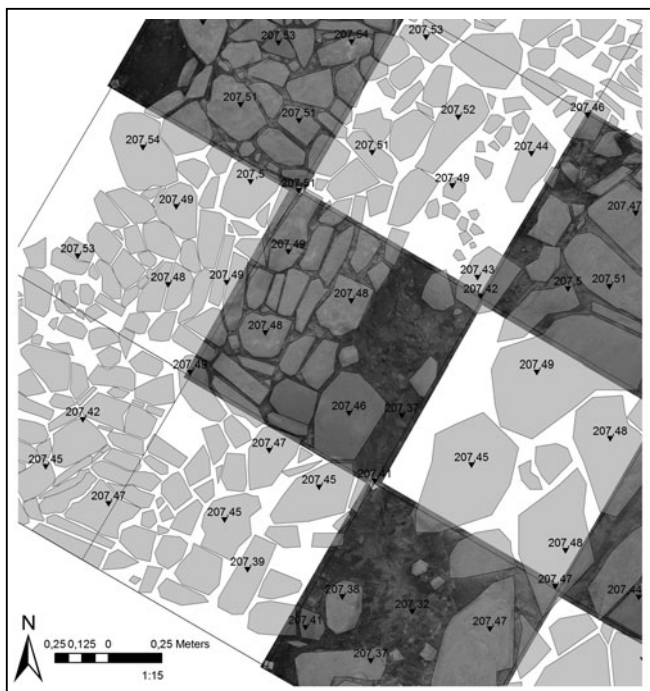
Nejdříve byla v prostoru celé zkoumané plochy začištěna a vypreparována barokní dlažba se zachovanými vyjetými kolejemi po vozech (obr. 4). Zemina získaná ze začišťování pozůstatku dlažby byla následně prozkoumána

detektorem kovů. Celá plocha byla následně zaměřena pomocí nivelačního přístroje a fotograficky zdokumentována kolnými i šikmými fotogrammetrickými snímky ve čtvercové síti o velikosti 1x1 m (obr. 5). Dlažba byla tvořena nepravidelnými kameny o průměru 0,2–0,4 m, druhotně v ní byl použit i fragment žernovu. Velmi dobře bylo možné rozpoznat místa jednotlivých oprav tam, kde byla dlažba rozdrolena nebo vymleta. Tyto reparace byly tvořeny pomocí dosypávek tvořených hlínou a zlomky cihel. Dlažba samotná byla vyskládána do sypané pískové vrstvy a od klenby mostu byla oddělena vrstvou navážek (obr. 6). Po jejím zdokumentování a zaměření byla dlažba následně v prostoru výzkumu (sondy S3) částečně rozebrána.

Podél západní opěrné zídky mostu, v jeho severní části, byl veden zpočátku výkop bagrem (sonda S1). Rozměry výkopu měly šířku 1,5 m, délku 6,5 m a hloubku 1,6 m. Vzhledem k tomu, že se konstrukce zdi pod vozovkou schodovitě rozšiřovala ve směru do těla mostu, bylo přistoupeno k ručnímu kopání a začišťování. První schod byl v hloubce 0,6 m od horního okraje zdi a jeho šířka byla 0,4 m. Druhý schod byl v hloubce 1 m s patrným rozšířením v severní části výkopu (obr. 7). V jižní části byla po začištění znatelná konstrukce pilíře oblouku.

Stejný zkušební výkop byl proveden i v jižní části mostu (sonda S2). Vzhledem k tomu, že se jednalo pouze o zkušební sondu, výkop nebyl veden až po samotnou patu základu. Zde zachycená konstrukce mostového pilíře byla dochována lépe a odpovídala situaci zjištěné u severního pilíře v sondě S1 (obr. 8).

Aby bylo možné odkrýt základy nebo pozůstatky předpokládaných starších kamenných pilířů, byla vytyčena v severní části napříč mostem sonda S3 jako rozšíření sondy S1 do tvaru písmene L. Opět respektovala ze západní a východní strany okraje mostovky. Její jižní okraj byl přizpůsoben dochovaným reliktnům barokní dlažby. Veškeré výkopové práce v sondě S3 byly vedeny ručně a vytěžená zemina byla následně prozkoumána pomocí detektoru kovů.

Obr. 5. Vektorizace kolných fotografií barokní dlažby. Kresba T. Chrástek.

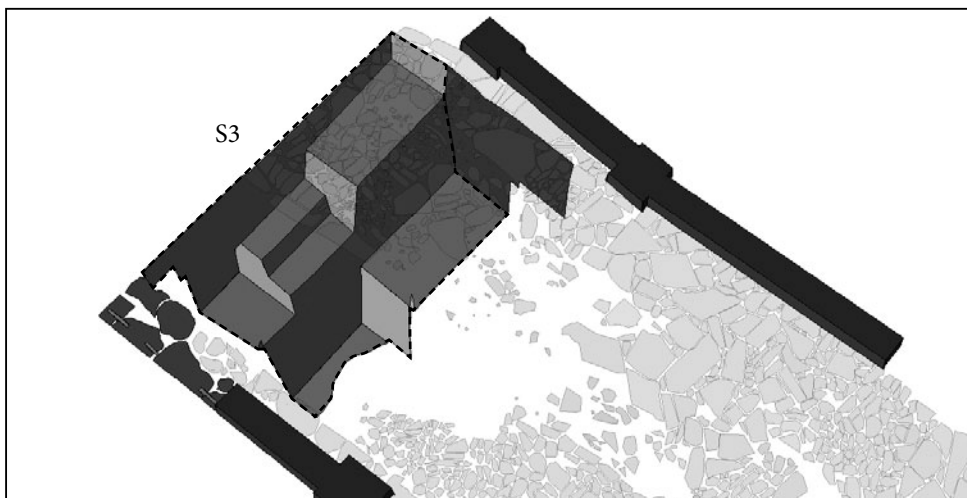
Obr. 6. Začištěná barokní dlažba a svrchní konstrukce mostu, pohled od severu, Velehrad 2011. Foto T. Chrástek.

Obr. 7. Konstrukce boční (západní) zdi v prostoru sondy S1, pohled od severu, Velehrad 2011. Foto M. Vaškovič.

Obr. 8. Konstrukce oblouku mostu v sondě S2, pohled od jihu, Velehrad 2011. Foto M. Vaškovič.

Obr. 9. Model severní části zkoumané plochy, sonda S3. Kresba T. Chrástek.

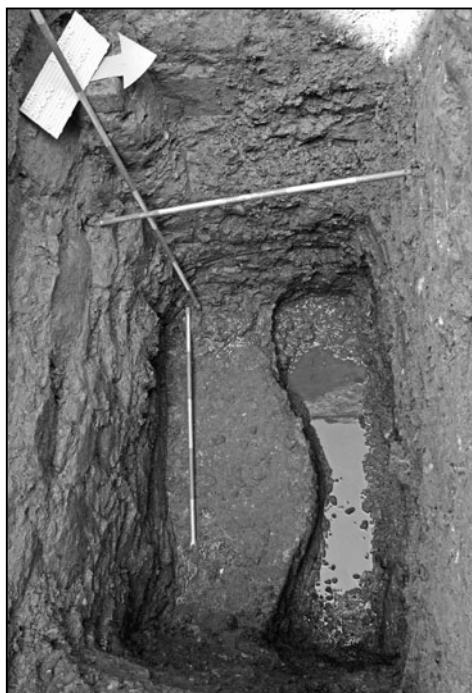
Vzhledem k předpokládané hloubce výkopu byla v severní polovině sondy navážková vrstva zeminy odebírána kaskádovitě, aby se zabránilo zhroucení severního profilu sondy (obr. 9). V jižní polovině sondy byly výzkumem postupně odkryty jednotlivé prvky schodovité konstrukce mostového pilíře v celé jeho šířce. Hloubka výkopu byla 3,9 m k patě základu mostu pod úroveň potoka Salašky. Stejně jako v případě barokní dlažby byla provedena dokumentace nálezové situace pomocí fotogrammetrických snímků po jednotlivých vrstvách zdiva a jednotlivé vrstvy byly zaměřeny pomocí nivelačního přístroje.

Konstrukci mostu tvořily naplocho skládané kameny promíšené s cihlami a spojené maltou. Její svrchní část se nacházela v hloubce 0,3 m od horního okraje čelní zdi a představovala vlastně horní část konstrukce mostového oblouku. S největší pravděpodobností pokračovala pod dlažbou do neodkrytých prostor. Severním směrem se konstrukce schodovitě rozšiřovala (obr. 10). První schod byl v hloubce 0,7 m od horního okraje čelní zdi a jeho šířka byla 0,2 m. Druhý schod byl v hloubce 0,9 m a měl šířku 0,4 m. Třetí schod se nacházel v hloubce 1,4 m a měl šířku 0,6 m, čtvrtý schod v hloubce 1,6 m a šířce 0,25 m. Pátý – poslední schod se nacházel v hloubce 3,6 m a jeho šířka byla 0,5 m, výška 0,2 m a představoval poslední rozšíření základového zdiva (obr. 11).

Z konstrukčního hlediska byl první až třetí schod stavebně svázán se západní opěrnou zdí, ke čtvrtému schodu byla zeď již pouze přízděná. Kamenné kvádry použité v dolní části zdiva od čtvrtého schodu byly podstatně větší a z „pohledové“ strany byly některé z nich přitěsány. Základ západní části opěrné zdi končil v hloubce 2,9 m, přičemž od hloubky 2,3 m bylo možné rozpoznat odlišnou vrstvu i charakter zdiva (obr. 12). Základ východní zdi končil na úrovni horní hrany čtvrtého schodu, tedy v hloubce 1,6 m. Zajímavostí bylo, že v konstrukci jednotlivých schodů byly použity mezi kvádry i cihly, a to jak ve svrchních, tak i ve spodních schodech, tj. jak ve zdivu barokním, tak i ve zdivu starším – středověkém. Víme však, že velehradští cisterciáci již od doby založení kláštera pálili své vlastní cihly (srov. Boček 1938; Pojsl 1990, 39–40). Díky rozsáhlé výstavbě klášterního areálu v prvních dvou desetiletích 13. století si vyžadovala stavba množství stavebního materiálu a nedostatek kvalitního pískovce vedla organizátory k výrobě pálených cihel. O rozsáhlém použití pálených cihel již od doby výstavby kláštera svědčí například výsledky výzkumů ze třicátých až čtyřicátých let 20. století, kdy byla obnažena celá severní strana velehradské baziliky až po původní románskou zeď (Boček 1938, 24; Schenk – Mikulík 2010, 63, obr. 29), ale i z doby nedávné.¹

Obr. 10. Konstrukce oblouku mostu v sondě S3, pohled od severu, Velehrad 2011. Foto M. Vaškovič.

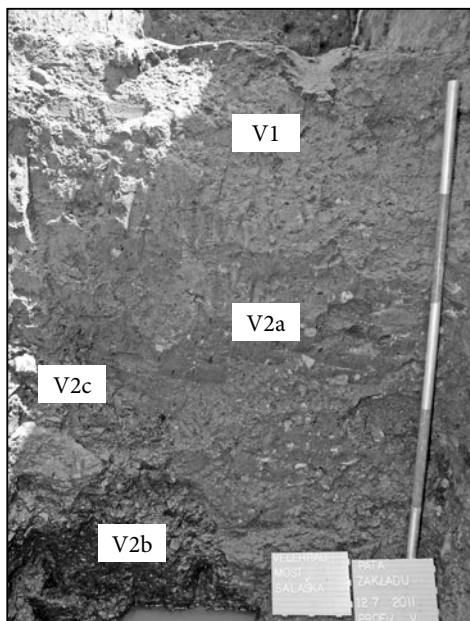

Obr. 11. Pata základu mostu a dno sondy S3, Velehrad 2011. Foto M. Vaškovič.

Obr. 12. Profil západní boční zdi mostu, Velehrad 2011. Foto T. Chrástek.

Zásypové vrstvy konstrukce mostu v sondě S3 byly jednolitě až do hloubky 2,8 m od vrchního okraje opěrné zdi. Víceméně se jednalo o hnědou vrstvu hlíny (vrstva V1) promísenou úlomky zvířecích kostí, cihel, keramiky a skel. V rámci možností bylo možné keramiku přiřadit rozmezí 15.–18. století. Od hloubky 2,8 m bylo možné odlišit druhou stratigrafickou vrstvu (vrstva V2). Ta byla tvořena černou hlínou, silně promáčenou spodní vodou z potoku Salašky. V ní byly zachyceny úlomky cihel, kostí a keramiky odpovídající 14.–15. století. V rámci detailnějšího stratigrafického členění bylo možné vrstvu V2 rozdělit na vrstvu šedé jílovité zeminy (V2a) rozšiřující se kuželovitě od horního okraje páteho schodu (hloubka 3,6 m), která byla zahlobena do starší vrstvy (V2b) tvořené výhradně tmavě černou jílovitou hlínou. Rozpoznatelná byla i vrstva tmavší šedé hlíny (V2c) u severního okraje profilu (obr. 13).

Obr. 13. Stratigrafie vrstev u paty základu mostu, Velehrad 2011. Foto T. Chrástek.

Díky použití detektoru a podrobné prohlídce vykopané zeminy se podařilo zachránit množství kovových i jiných předmětů. Ze začišťování dlažby je možné uvést železnou podkovu, část litého bronzového křížku (obr. 15:1), mosazný hřeb pravděpodobně z konstrukce vozu, ze sondy S1 měděnou přezku, ze sondy

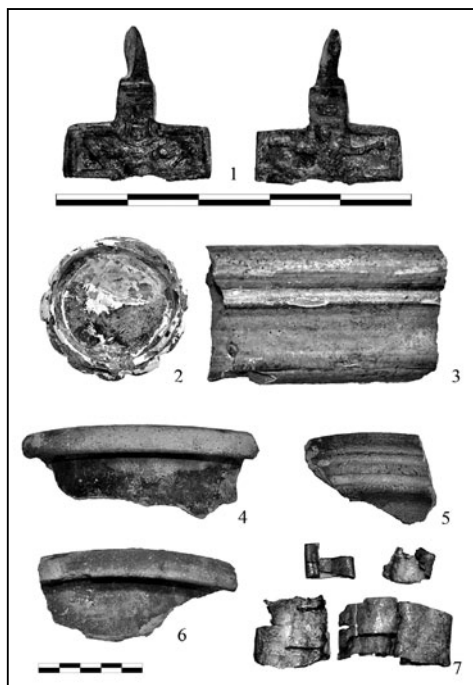
Obr. 14. Nálezy z vrstvy V2 u paty základu, Velehrad 2011. Foto T. Chrástek.

S3 z vrstvy V1 pochází několik kusů strusek, olověná kulka, zlomky blíže neurčených měděných plíšků v doprovodu menších fragmentů keramiky, zlomků kachlů a úlomky skel pravděpodobně z pohárů (obr. 15:2). Z vrstvy V2, která byla silně promáčená spodní vodou, se dochovalo větší množství kusů dřev (obr. 14), smotek březové kůry (obr. 15:7), zlomky keramiky i železné kování hřebíků (obr. 15).²

Interpretace

V prostoru sondy S3 byla odkryta kamenná konstrukce mostového oblouku, která se kaskádovitě rozšiřovala do celkem pěti schodů, aby se docílilo odlehčení váhy oblouku. Stejně tak byly v prostoru sondy S3 odkryty i základy západní a východní zdi, ohraničující základy (obr. 16). Zásyp celé konstrukce byl až do hloubky 2,8 m jednotlivý, tvořený hnědou hlínou a v něm nalezený archeologický materiál můžeme datovat do rozmezí 15.–18. století. Od hloubky 2,8 m až po dno výkopu (3,9 m) zásyp přecházel do tmavě černé vrstvy hlíny, hojně nasáklé spodní vodou a s obsahem keramického materiálu datovatelného do 14.–15. století. Charakter zdiva v této vrstvě (od čtvrtého schodu) z masivních pískovcových kvádrů se odlišoval od zbylé konstrukce a odpovídal spíše dolní části základu západní zdi. Její základy sahaly do hloubky 2,9 m a její charakter odpovídá dvěma stavebním fázím – prvních 0,6 m od spodu zdi (základu) je tvořena mohutnějšími kameny a zbylá konstrukce směrem nahoru byla pravděpodobně dozděna později. Navíc konstrukce klenby mostu byla ve spodní části (pátý schod) se západní zdí svázána, naopak směrem nahoru (od čtvrtého schodu nahoru, tj. od hloubky 1,6 m) byla zeď pouze přízděna. Východní zeď měla jednotlivý charakter sahající pouze do hloubky 1,6 m a byla po celé ploše stavebně svázána s konstrukcí klenby.

Celou situaci je možné interpretovat tak, že základy mostní konstrukce pochází pravděpodobně ze 14.–15. století, pokud se budeme držet datování materiálu ze zásypu. Tehdy

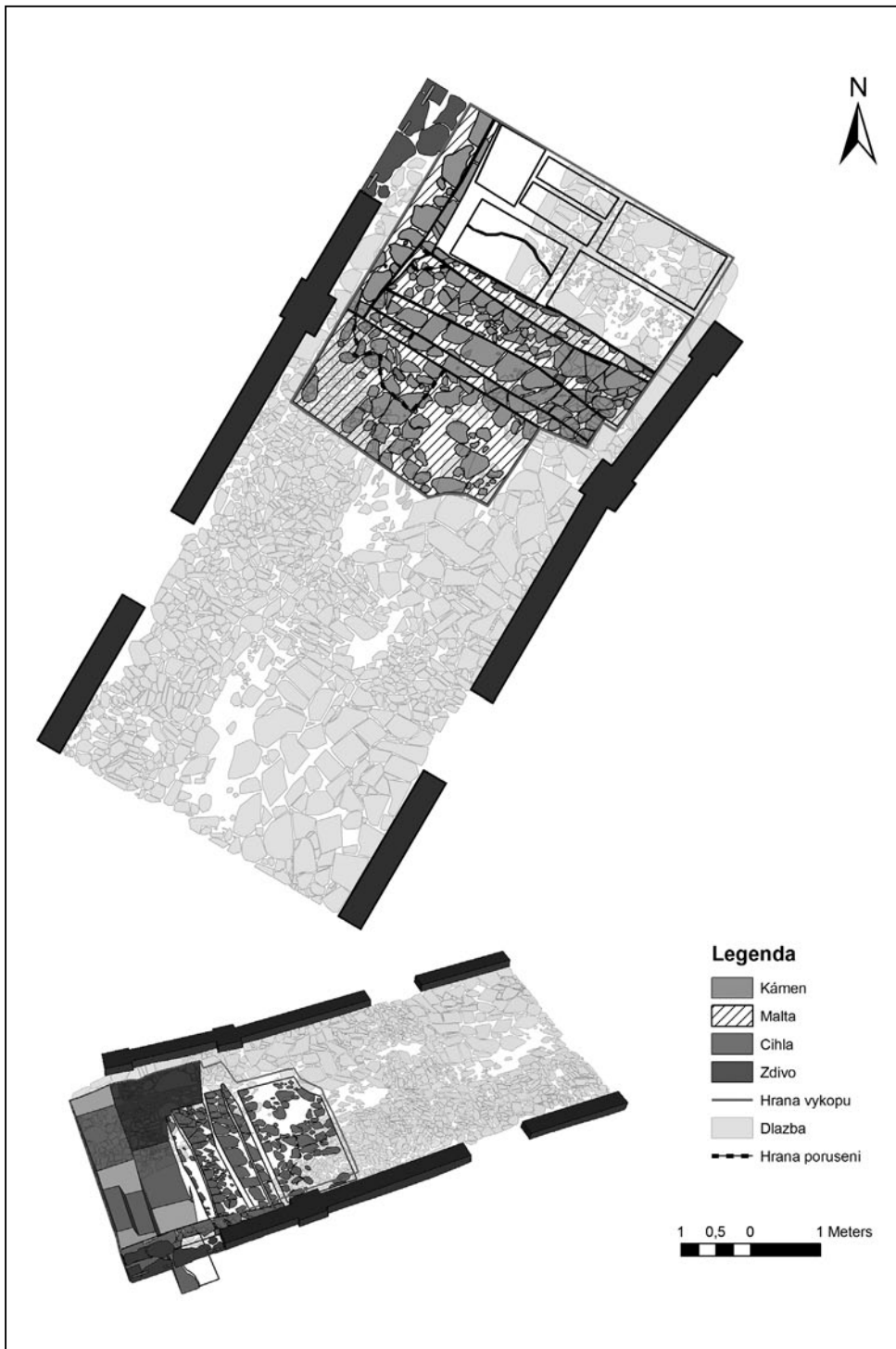

Obr. 15. Výběr z nálezů: barokní dlažba (1), sonda V1 (2–3) a V2 (4–7). Foto T. Chrástek.

zde mohl být postaven most na kamenných pilířích a zbytek konstrukce (mostovka) byl dřevěný. V barokním období byl původní pilíř zesílen do západu proti proudu potoka Salašky ochrannou zdí, čemuž by odpovídal odlišný základ západní zdi a jeho neprovázanost s konstrukcí klenby. Teprve v polovině 18. století byl vybudován most stávající, přičemž k jeho stavbě byly využity starší pilíře, které byly začleněny do konstrukce klenby (výzkumem doložený čtvrtý a pátý schod). Dostavěny byly obě obvodové zdi, které jsou podle provázanosti zdiva současné, a vybudována klenba.

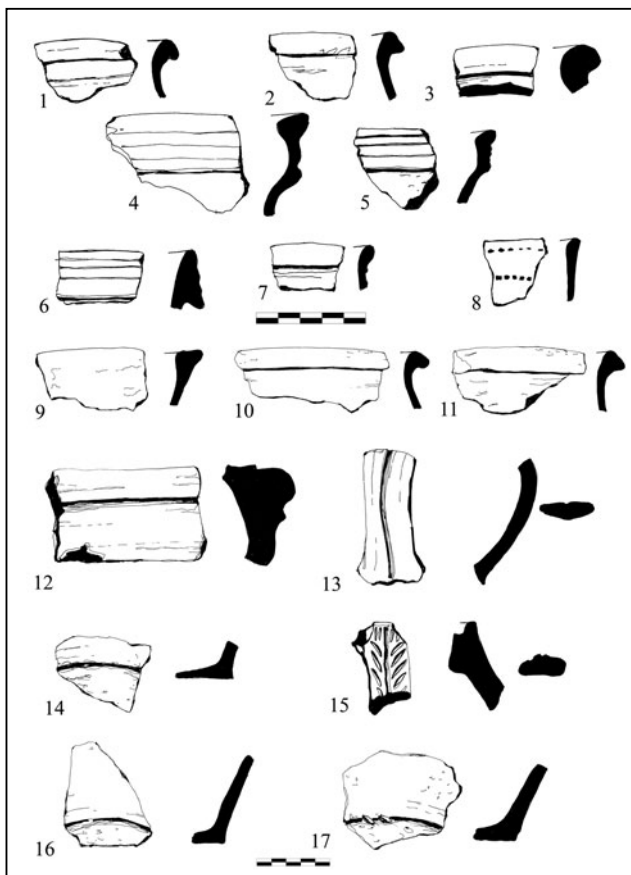
Závěr

Podle historických pramenů nechal současný most postavit v letech 1764–1766 místní opat Filip Zuri. Z roku 1667 však známe vyobrazení kláštera, na kterém je viditelný i most stojící na třech pravděpodobně kamenných pilířích s trámovou nebo prkennou vozovkou. Tomu by mohl odpovídat i začistěný podstavec s datem 1662. Ovšem

Obr. 16. Plán celkové situace výzkumu. Kresba T. Chrástek.

podle výše uvedeného vyobrazení mostu na reprodukci rytiny z roku 1667 nevíme, zda mohl pocházet z konstrukce tohoto mostu, nebo mohl být pouze použit druhotně a do souvislosti s datováním výstavby nynějšího mostu jej není možné spojovat. Lze však předpokládat, že již v době výstavby velehradského kláštera v první třetině 13. století byl potok Salaška přemostěn z důvodu zajištění zdrojů stavebního materiálu z nejbližšího okolí. Stavební dřevo, kámen i vápenec k pálení vápna se těžily v chříbských lesích. O podobě tehdejšího přemostění nevíme zcela nic, most mohl být postaven ze dřeva, což byla dominující mostní forma raně středověké Evropy (Wilke 2002, 56). Záchraným archeologickým výzkumem velehradského mostu se podařilo odhalit jeho starší stavební konstrukci, konkrétně pozůstatky jednoho z kamenných pilířů středověkého mostu pravděpodobně ze 14.–15. století. Ten byl později druhotně začleněn do konstrukce stávajícího barokního mostu. Výzkum tak posunul historii vzniku doposud nejstaršího mostu ve Zlínském kraji a rozšířil znalosti o stavebním vývoji kláštera na Velehradě.

Obr. 17. Výběr nálezů keramických zlomků z vrstvy V2. Kresba L. Štefánková.

1 Na podzim roku 2011 byl při výzkumech v okolí baziliky objeven archeology společnosti Archaia Olomouc o.p.s. základ románské věže, který jsme měli možnost zhlédnout. Mezi základovými kameny románského zdiva byly zazděny i pálené cihly (pozn. aut.).

Poznámky:

- 2 V době odevzdání příspěvku byla většina z uvedených nálezů z výzkumu na konzervaci a nebylo možné je kresebně zdokumentovat.

Literatura:

B o č e k, B. 1938: *Podzemní Velehrad. Vykopávky roku 1938*. Velehrad.

P o j s l, M. 1990: *Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno.

P o j s l, M. 2006: Památky Velehradu. In: Rašticová, B., Pojzl, M., Čoupek, J. a kol: *Velehrad. Dějiny obce*. Velehrad, 195–218.

- S c h e n k, Z., M i k u l í k, J. 2010: Archeologické výzkumy realizované v areálu velehradského kláštera po roku 1989. In: Pojsl, M. (ed.): *Nové objevy na Velehradě. „Velehrad – Trnava, společné kořeny jezuitské kultury a vzdělávání“*. Velehrad, 77–98.
- W i l k e, G. 2002: Mosty a jejich stavba ve středověchodní Evropě kolem roku 1000. In: Wiczorek, A., Hinz, H.-M. (eds.): *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*. Praha, 55–56.

Mgr. Miroslav Vaškov ý c h, Ph.D. (n. 1973), vedoucí archeologického oddělení Slovákého muzea, zabývá se neolitickým osídlením jihovýchodní Moravy a záchrannými archeologickými výzkumy na Uherskohradištsku.

Preliminary Report on Archaeological Research of the Baroque Bridge in Velehrad

A b s t r a c t

A rescue archaeological research was carried out during reconstruction and repair of the baroque bridge in the area of the village Velehrad. The research was initialized by the fact that its stone foundations were damaged in its north-western part in which the lowest part of the construction differs by its structure from the upper ones and may thus be considered chronologically older. Another reason was a discovery of the original baroque paving underneath the present stone one after the surface layer was removed. The bridge itself in its original shape was built after the second half of the 18th century but its older building phase was uncovered during the reconstruction. Mainly stone pillars dated according to stratigraphy and the findings of ceramics back to 14th and 15th centuries were discovered and documented. At that time a bridge standing on stone pillars could be constructed here as we can see in the facsimile of the engraving from 1667, and the rest of the reconstruction (deck of the bridge) was made from wood. In the later baroque period the original pillar was strengthened by a protective wall towards the west up the stream of the brook Salaška, the prove of which is a different foundation of the west wall and the fact that it is not bonded with the structure of the arch. Only in the second half of the 18th century a present bridge was constructed with the use of the older pillars which were incorporated into the arch (fourth and fifth steps supported by the research). Two enclosure walls were finished which, according to the bonding of the material, belong to the same period and the arch was built. Thus it was possible to obtain a number of findings by the archaeological research but mainly the oldest bridge structure was uncovered in the Zlín district and our knowledge about construction development of Velehrad monastery was expanded.

Vorläufiger Bericht zur archäologischen Untersuchung der Barockbrücke in Velehrad

Z u s a m m e n f a s s u n g

Anlässlich der Sanierungsarbeiten an der sich im Kataster der Gemeinde Velehrad befindlichen Barockbrücke wurde eine archäologische Rettungsuntersuchung durchgeführt. Anlass dafür war die Beschädigung der Steinfundamente der Brückenkonstruktion in ihrem nordwestlichen Teil, wo sich das untere Mauerwerk durch seinen Charakter deutlich von den oberen Schichten unterscheidet, sodass man es als chronologisch älteren Teil beurteilen kann. Ein weiterer Grund für diese Annahme ist das ursprüngliche Barockpflaster, das nach der Beseitigung des derzeitigen Steinpflasters und vieler Aufschüttungen freigelegt worden ist. Die Brücke in ihrer gegenwärtigen Gestalt wurde nach Mitte des 18. Jahrhunderts erbaut, jedoch bei der Rekonstruktion wurde eine ältere Bauphase der Brücke nachgewiesen. Bei der Untersuchung handelte es sich insbesondere um Entdeckung und Dokumentierung der ursprünglichen Steinpfeiler, die anhand der Stratigraphie und der Keramikfunde in die Zeit an der Wende vom 14. zum 15. Jahrhundert datiert wurden. Damals kann hier eine Brücke auf Steinpfeilern erbaut worden sein, wie dies ein Holzschnitt von 1667 bezeugt, wobei es dort eine hölzerne Fahrbahn gab. In der späteren Barockzeit wurde der ursprüngliche Pfeiler

durch eine Schutzwand gegen den Strom von Salaška verstärkt. Dies bezeugen das unterschiedliche Fundament der Westmauer und dessen Unverbundenheit mit der Gewölbekonstruktion. Erst Mitte des 18. Jahrhunderts wurde die heute bestehende Brücke errichtet, bei deren Aufbau ältere Pfeiler verwendet und in die Wölbungs konstruktion integriert wurden (durch die Untersuchung belegte vierte und fünfte Stufe). Zwei Umfassungsmauern wurden angebaut und eine Wölbung erbaut. Dank der archäologischen Untersuchung ist es gelungen, eine Menge von Funden zu entdecken, daneben aber auch die Baukonstruktion der ältesten Brücke in der Region Zlín zu beurteilen und somit unsere Kenntnisse über die Bauentwicklung des Klosterkomplexes Velehrad zu erweitern.

ZPRÁVA O VÝZKUMECH V UHERSKÉM HRADIŠTI, MASARYKOVO NÁMĚSTÍ, ČP. 21 A ČP. 329

Tomáš Chrástek, Slovákcké muzeum, Uherské Hradiště

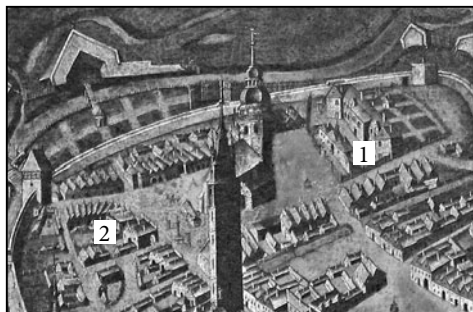
V souvislosti s rekonstrukcí domu čp. 21 a čp. 329 – budovy bývalé jezuitské koleje, proběhl v roce 2010 a 2011 zjišťovací výzkum, který přinesl nové poznatky k vývoji osídlení a zástavby města Uherské Hradiště.

Stavba kolejních budov

Dne 14. října 1647 odstoupilo jezuitům město celkem 36 gruntů, zárovišť a pustých domů (Zemek 1955, XXVI), některé domy dostali zcela zdarma, několik jich vykoupili za 917 florenů, věnovaných jezuitům jejich hradištskými přáteli (Zemek 1946, 17). „*Roku 1654 přikročil rektor Tobiáš Gebler k vlastní stavbě*“ (Zemek 1946, 17). K podpoře stavby se připojila okolní šlechta, jež se zavázala k dodání stavebního materiálu (Zemek 1946, 17). „*Plány byly schváleny v Římě, a tudíž 9. dubna se přikročilo ke kopání základů*“ (Zemek 1946, 17). „*Stavba byla svěřena kroměřížským měšťanům a stavitelům Janu Blumovi a Blažejí Khoflerovi*“ (Zemek 1955, XXVII). Podloží však bylo silně podmáčené, základové pasy bylo tedy nutné vykopat až do hloubky 3 metrů, kde byly do země zapilovány mohutné dubové kruhy, na něž se kladly velké přitesané balvany, a pak teprve bylo položeno základové zdivo (Zemek 1946, 17). „*Dne 28. června byl slavnostně položen základní kámen. Tento akt se konal za přítomnosti celé městské rady, městského obyvatelstva, okolní šlechty, urozenstva i obyčejného venkovského lidu. Slavnou mši svatou sloužil provinciál řádu. Po slavnostních bohoslužbách a obřadech se ubíral průvod nesoucí základní kámen na staveniště. Vpředu byly neseny prapory, za nimi kráčela gymnasijsní mládež a studentská Mariánská družina s hořícími svícemi v rukou, pak následoval sbor hudebníků, následován mládenci, jež nesli na slavnostních nosítkách základní kámen, ozdobený květinami. Průvod uzavíral sbor kněží a nepřehledné množství lidu. Kámen zazdíval do zdi určené pro kolejní jídelnu hradištský hejtman František baron Horecký z Horky. Církevní obřady zde vykonal řádový provinciál Ondřej Schambogen. Na základovém kameni bylo vytesáno Imperante Ferdinand III. semper augusto, generali Adm. R. P. Goswimo nickel, Provinciali R. P. Andrea Schambogen, Rectore R. P. Tobia Gebler, sumptibus perillustris Catharinae Elisabethae Zoubkianac de Zdietin Fundatricis, college hujus iacta fundamenta 28. Junii 1654.¹ Jako ostatky tam byly zároveň vloženy: částka ze šatu sv. Hedviky, zrno sv. Jana a medailonek sv. Františka Xaverského*“ (Zemek 1946, 17–18).

Stavební práce ztěžoval nedostatek kamene, své kamenolomy nabídli Zikmund hrabě Petřvaldský z Buchlovic i opat velehradský Jan Michal Salix, oba byly však příliš vzdálené (Zemek 1946, 18). Po delším pátrání se podařilo otevřít lom v Mařaticích, odkud se pak sedmkrát denně dovážel kámen (Zemek 1946, 18). Roku 1658 byla položena střecha (Zemek 1955, XXVII), další práce si vyžádaly ještě vnitřní adaptace a k roku 1662 se mohlo do nově vybudované koleje nastěhovat 8 kněží, 4 magistři a 7 koadjutorů (Zemek 1946, 18; obr. 1–1).

Roku 1670 byla započata stavba kostela (Jůzová–Jůza 1958, 32). Roku 1700 byly položeny základy nového traktu, ten byl dokončen roku 1702 (Fišer 1921, 131; obr. 2). V tomto traktu byly umístěny 4 třídy a v dolní části lékárna, byla také obnovena část střechy (Zemek 1946, 19). Portál a schodiště k této stavbě pochází z roku 1722 (Jůzová–Jůza 1958, 32). „*Celý komplex jezuitských budov byl uzavřen k roku 1729, kdy byla dokončena stavba gymnasia spolu s divadelním sálem, započatá roku 1724* (obr. 3). *Zmíněný celek tvoří čtyři jednopatrová dvoutraktová křídla kolem pravoúhlého dvora, rozděleného stavbou kostela na dvě části. Prů-*

Obr. 1. Masarykovo náměstí, 1 – dům čp. 21, 2 – dům čp. 329 (bývalá jezuitská kolej), veduta 1670, převzato z http://gis.mesto-uh.cz/tms/shp_uh/index.php [citováno ze dne 24. 10. 2011].

Obr. 2. Jezuitská kolej – druhý trakt a kostel, N. V. Linck 1716, převzato z http://gis.mesto-uh.cz/tms/shp_uh/index.php [citováno ze dne 24. 10. 2011].

Obr. 3. Jezuitská kolej – po dokončení, K. A. Římař 1723–1728, převzato z http://gis.mesto-uh.cz/tms/shp_uh/index.php [citováno ze dne 24. 10. 2011].

Obr. 4. Výřez z katastrální mapy, 1 – dům čp. 21, 2 – dům čp. 329 (bývalá jezuitská kolej).

čelí fasády obrácené do náměstí a nádvoří fasády jsou shodně členěny velkým řádem pilastrů s římsovitými hlavicemi, ve dvoře pak ještě slepou arkaturou“ (Júzová–Jůza 1958, 32).

Budovy koleje postihly nejvíce dvě tragické události. „Dne 23. dubna 1681 vypukl ve městě zhoubný požár, při něm lehlo popelem 50 domů a mnoho veřejných budov, střecha koleje i kostela byla zničena a značně byly poškozeny i zdi. Roku 1695 zapálil blesk červenou věž naplněnou olověným prachem, následný výbuch zničil několik okolních domů a také kolejní okna utrpěla značnou škodu“ (Zemek 1946, 19).

Rekonstrukce domu čp. 21 – jezuitská kolej

Od února 2011 do srpna 2011 proběhl archeologický dohled při stavebních pracích na rekonstrukci budov jezuitské koleje na Masarykově náměstí čp. 21 v Uherském Hradišti (obr. 4–1). V průběhu těchto prací byly v sklepních prostorech porušeny archeologické situace a proveden záchranný archeologický výzkum. V souvislosti s tím byl v objektu proveden i detektorový průzkum.

Archeologický výzkum – přízemí a 1. podlaží

V prostoru 1. podlaží byly pod podlahou zachyceny mohutné zásypané vrstvy, tyto byly následně v průběhu stavby odstraněny. Zdokumentovány byly stavební konstrukce cihlové klenby a její zpevnění trámy. V zásypaných vrstvách byly zachyceny větší frag-

menty novověké glazované a polévané keramiky (obr. 5).

V přízemních prostorách byly po odstranění betonových podlah odkryty vrstvy novověké navážky, které byly v průběhu stavby ve vybraných prostorách částečně odvezeny. V navážkových vrstvách byly zachyceny fragmenty pozdně středověké a novověké keramiky, zlomky zvířecích neopracovaných kostí a kachle.

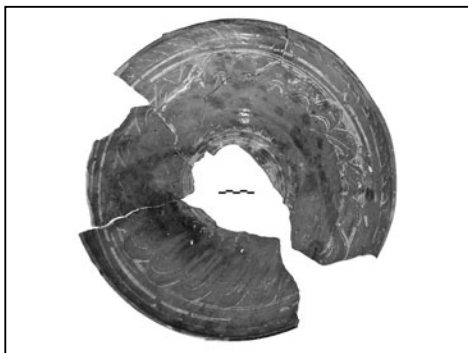
Dále byla v přízemních místnostech provedena prospekce pomocí detektoru kovů. Podařilo se vyzvednout jednak několik blíže neidentifikovatelných železných a měděných zlomků, ale i drobné bronzové kování knihy, olovené plomby (tab. 1:8) či víčko fajfky (tab. 1:7). Mezi zajímavější nálezy však patří drobná stříbrná litá plastika madony (tab. 1:9). Dále velmi drobná ozdoba taktéž s motivem madony (tab. 1:10) a čtyři stříbrné a dvě měděné mince. Konkrétně krejcar Marie Terezie 1761 (tab. 1:1), krejcar Františka I. 1812 (tab. 1:2), groš Leopolda I. 1692 (tab. 1:3), 1/24 tolar Prusko – Jindřich Vilém 1626 (tab. 1:4) a dvě drobné jednostranné ražby, silně otřelé a blíže neurčitelné (tab. 1:5,6). Všechny nálezy detektorem kovů se nacházely v již snížených vrstvách pod podlahou v hloubce 0–15 cm.

Archeologický výzkum – sklepení

Při stavebních úpravách byla dělníky probourána stěna do zazděného prostoru s pozůstatky původního barokního sklepení. Objevené pozůstatky sklepení se nacházejí v prostorách pod schodištěm do prvního podlaží. Původní klenba sklepení byla zhroutilá a prostor sklepení byl téměř až po okraj původní klenby zasypan navážkou a stavební sutí. Mezi stavební sutí na svrchních vrstvách navážek bylo nalezeno několik, téměř neporušených skleněných lékárenských lahviček. Prostor sklepení byl až po podlahu vycištěn a stavební suť a navážky postupně vyvezeny (obr. 6).

Rozměry sklepení jsou 480 x 187 cm a podlaha se nachází v hloubce 180 cm od současné úrovně vedlejší nádražní ulice, tj. v nadmořské výšce 177,24 m n. m. Podlaha sklepení byla tvořena z vyskládaných cihel. Uprostřed sklepa byla zachycena nízká zděná zídka o půdorysu ve tvaru písmene L a výšce 20–50 cm. Základ zídky byl vyzděn ještě dvěma vrstvami cihel pod podlahou.

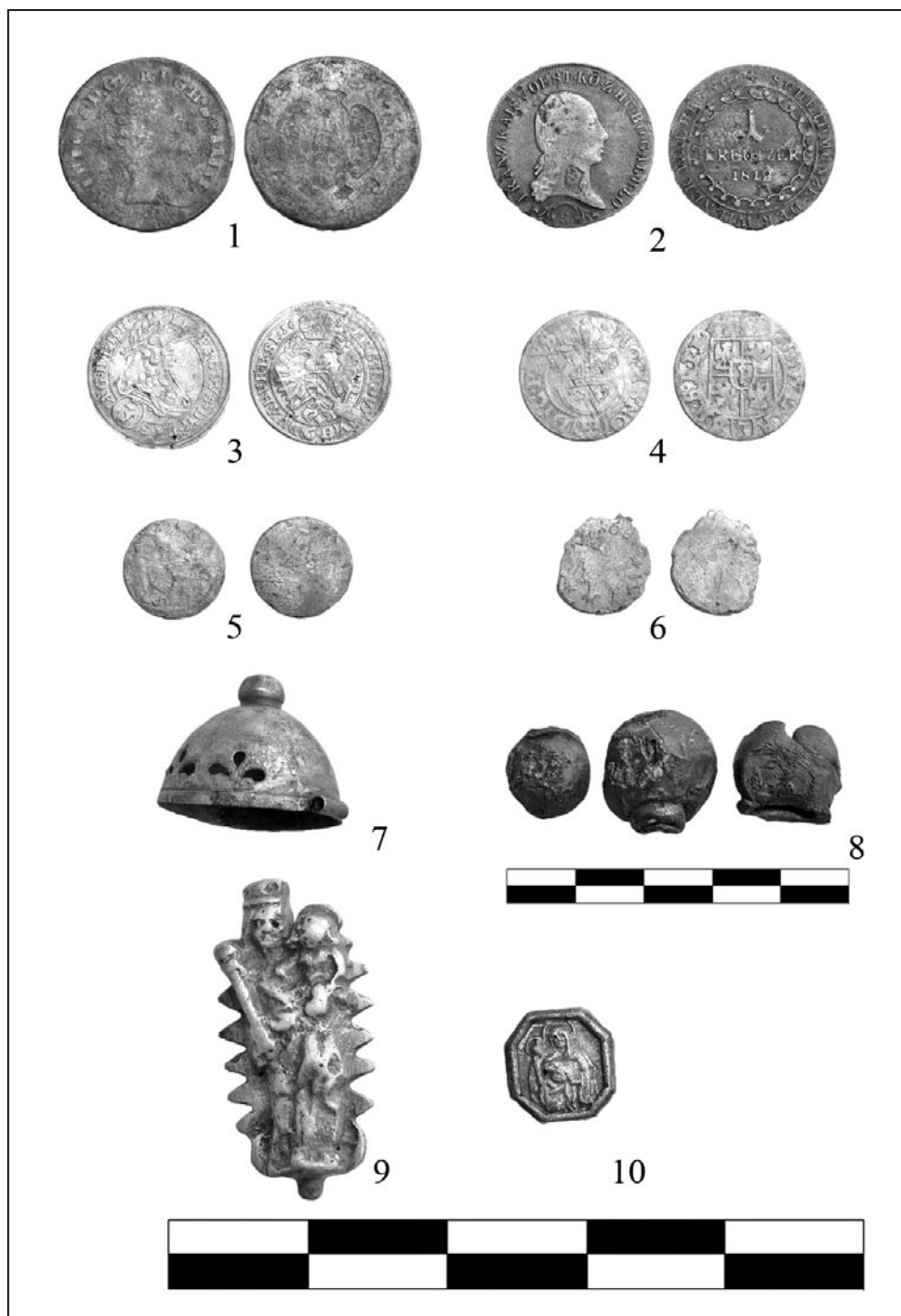
Ve výšce 80–90 cm nad úrovní podlahy byla zaznamenána velmi silná propálená požárová vrstva. Jihozápadní stěna sklepení byla tvořena částečně zazděným klenutým

Obr. 5. Fragments polévané glazované mísy z prvního podlaží, Masarykovo náměstí, čp. 21, Uherské Hradiště 2011. Foto T. Chrástek.

Obr. 6. Barokní sklepení po vyvezení zásypových vrstev, Masarykovo náměstí, čp. 21, Uherské Hradiště 2011. Foto T. Chrástek.

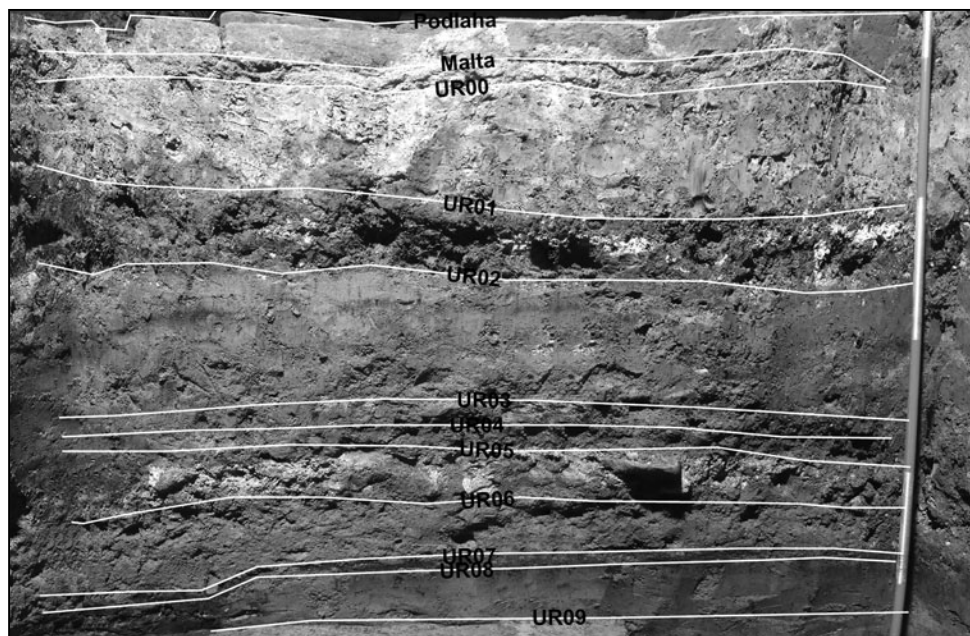
Tab. 1. Nález z detektorové prospekce, Masarykovo náměstí, čp. 21, 1 – krejcar Marie Terezie 1761, 2 – krejcar František I. 1812, 3 – groš Leopold I. 1692, 4 – 1/24 tolar Prusko–Jindřich Vilém 1626, 5–6 – neurčené stříbrné jednostranné ražby, 7 – víčko fajfky, 8 – olověné plomby, 9 – stříbrná drobná plastika madony, 10 – drobná ozdoba s motivem madony. Foto T. Chrástek.

Obr. 7. Výběr z nálezů ze záspy sklepení, Masarykovo náměstí, čp. 21. Foto T. Chrástek.

keramiky, zlomky kachlů, jeden zdobený figurální plastikou „barokního andělíčka“ (obr. 7).

V další fázi výzkumu bylo nutné zjistit stratigrafickou situaci v prostorech pod podlahou sklepení. V jihovýchodní části byla tedy v šířce 1 m a v délce odpovídající šířce sklepení vytyčena sonda. Ta byla následně odkryta po polovinách. Jihozápadní polovina byla vykopána na podloží, severovýchodní poté odebírána po jednotlivých vrstvách a jednotlivé úrovně dokumentovány. První vrstvu tvořila cihlová podlaha o mocnosti 10 cm vyskládaná na maltě. Pod ní bylo zdokumentováno celkem 10 úrovní (UR) a vrstev (podúrovní – PUR; postup dokumentace viz Chrástek 2009, 168). Cihlová podlaha byla uložena na jílovité vrstvě PUR00 začínající v hloubce 10 cm, na ni navazovaly postupně další vrstvy v následujícím sledu: PUR00 (hloubka 10–30 cm) – jílovitá vrstva, PUR01 (30–40 cm) – novověká navážková vrstva, PUR02 (40–60 cm) – jílovitá vrstva, PUR03 (60–70 cm) – písčítá vrstva (severovýchodním směrem se postupně vytrácela), PUR04 (70 cm) – tenká hnědá hlinitá vrstva, PUR05 (70–80 cm) – vápenná vrstva s úlomky malt a kamenů, PUR06 (80–95 cm) – písčítá vrstva, PUR07 (95 cm) – černá humusovitá vrstva s popelem, PUR08 (95–105 cm) – modrošedá jílovitá vrstva, PUR09 (od 105 cm) – jílovité podloží, od hloubky 180 cm začínala stoupat spodní voda (obr. 8).

Obr. 8. Stratigrafická situace pod podlahou sklepení, Masarykovo náměstí, čp. 21, Uherské Hradiště 2011. Foto T. Chrástek.

Ve všech vrstvách byly zachyceny zlomky keramiky a zvířecích kostí. Vrstvu PUR01 lze datovat do novověku, vrstvy PUR02 – PUR05 jsou středověkého stáří, přičemž vrstvy PUR04 a PUR05 jsou časově sousledné a pravděpodobně mají souvislost s výstavbou hradby v 14. století (Menoušková 2009, 157). Vrstvy PUR03 a PUR06 lze interpretovat jako záplavové horizonty. Vrstva PUR07 a PUR08 spadají do 9. století, z vrstvy PUR08 pochází 15 kusů keramických zlomků, zvířecí kosti, mazanice a drobné zlomky vápenné malty. PUR07 odpovídá komunikační úrovni v 9. století.

Po utržení profilu v jihozápadní polovině sondy se objevil opracovaný zahrocený dubový kůl, který byl zasazen v kopané jámě. Ta byla kopána do podloží, neporušovala žádné svrchní vrstvy a plynule navazovala na vrstvu PUR08 datačně odpovídající 9. století (obr. 9). Z kůlu byl odebrán vzorek pro dendrochronologickou analýzu.² V severovýchodní polovině sondy při jejím profilu byl zachycen okraj objektu oválného tvaru, zahloubený do podloží a odpovídající svou výplní taktéž vrstvě PUR08 z 9. století.

Za účelem zachycení větší části objektu byla sonda o 1 x 1 m rozšířena. Výsledný zjištěný půdorys objektu byl oválně protáhlý, ve středové části však byl porušen mladším středověkým zásahem podélného půdorysu z vrstvy PUR05. Zjištěný profil staršího objektu byl v horní části mísovitý, níže potom hrotitý, do podloží byl ve své nejhlubší části zahlouben 80 cm, mladší středověký objekt byl hrotitého profilu a porušoval objekt do 60 cm hloubky (obr. 10).

Rekonstrukce domu čp. 329

Dům čp. 329 se nachází v severovýchodním čele Masarykova náměstí, stavební parcela 450 (obr. 4–2). V roce 2010 a 2011 proběhla kompletní rekonstrukce celého objektu a v prostoru dvora byla vybudována nová přístavba. Na veduté z roku 1670 (obr. 1–2) je patrné, že dvorní část parcely byla nezastavěná.

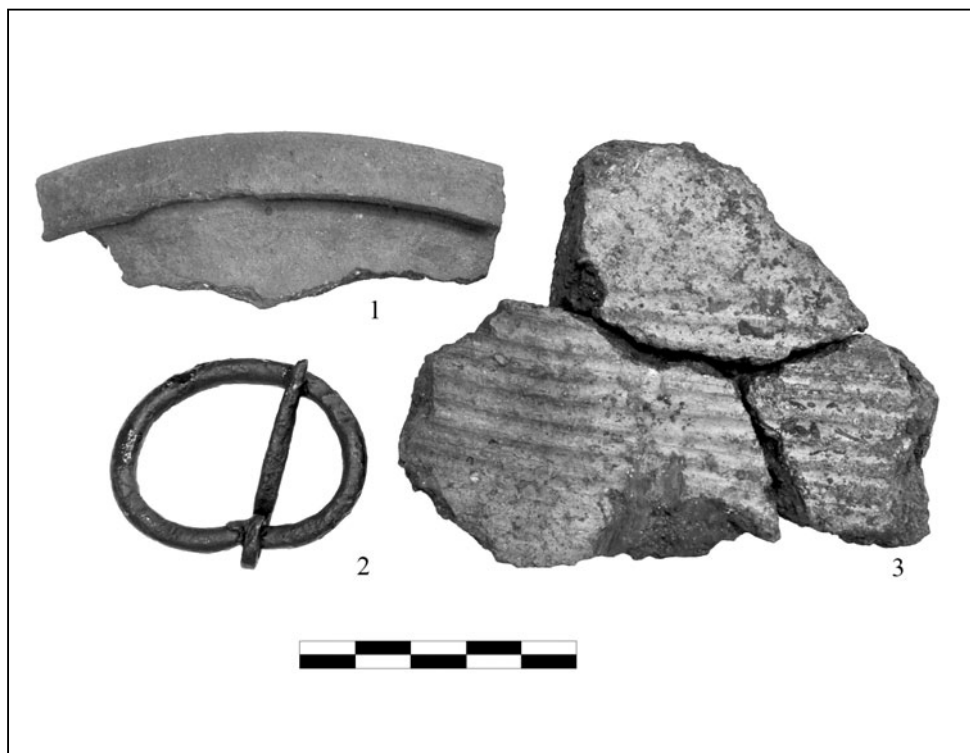
Obr. 9. Dubový kůl v profilu výkopu, Masarykovo náměstí, čp. 21, Uherské Hradiště 2011. Foto T. Chrástek.

Výška terénu v prostoru dvora byla 179,1 m n. m. Jelikož budovaná přístavba je nepodsklepená, byl terén snížen o 0,85 m na nadmořskou výšku 178,25 m n. m. Na úrovni plochy mechanicky snížené pro budoucí přístavbu byl v severovýchodním rohu dvora zachycen masivní neopracovaný dubový kmen o délce 1,5 m orientovaný rovnoběžně s kratší stranou parcely. Po začištění plochy směrem do vnitřního prostoru parcely byla zachycena jednodolitá vrstva organických zbytků, těsně pod ní potom i zbytky dalších drobných kůlů částečně tvořících půlkruh a ohraničující kruhový objekt mísovitého profilu o průměru 0,3 m a hloubce 0,2 m (obr. 11).

Za účelem zjištění stratigrafické situace v tomto prostoru byla vytyčena sonda o velikosti 1,2 x 0,5 m orientována souhlasně s orientací parcely. Vrstva silně promíšená organickým materiálem, zbytky kůlů, proutí či slámy pokračovala až do hloubky 1,3 m od úrovně dnešního terénu. Následovala tenká tmavě černá propálená vrstva, šedá písčité

Obr. 10. Velkomoravský objekt se středověkým zásahem, Masarykovo náměstí, čp. 21, Uherské Hradiště 2011. Foto T. Chrástek.

Tab. 2. Nálezy z vrstvy pod dřevěnou podlahou, Masarykovo náměstí, čp. 329, 1 – zloмок podřezaného okraje, 2 – železná přezka, 3 – hrubá silnostěnná keramika. Foto T. Chrástek.

Obr. 11. Zčištěná plocha s kruhovým objektem, dubovým kulem a zbytky drobných kúlů, Masarykovo náměstí, čp. 329, Uherské Hradiště 2010. Foto T. Chrástek.

Obr. 12. Odkryté pozůstatky dřevěné podlahy, Masarykovo náměstí, čp. 329, Uherské Hradiště 2010. Foto T. Chrástek.

vrstva a opět vrstva promíšená množstvím organických zbytků. Pod tímto souvrstvím, v hloubce 1,8 m, byla odkryta neporušená prkenná podlaha s příčným nosným trámem z dubového dřeva (obr. 12). Podlaha byla rozebrána a vzorek trámu odebrán na dendrochronologickou analýzu. Pod podlahou dále pokračovala vrstva silně promíšená s organickými zbytky. V hloubce 2,3 m byla potom zachycena vyskládaná „dlažba“ tvořená plochými kameny, promíšenými bílou vápennou maltou. Souvrství dále pokračovalo hnědou hlinitou vrstvou minimálně až do hloubky 2,5 m. Z důvodu velikosti sondy nebylo možné terén dále snížit (obr. 13).

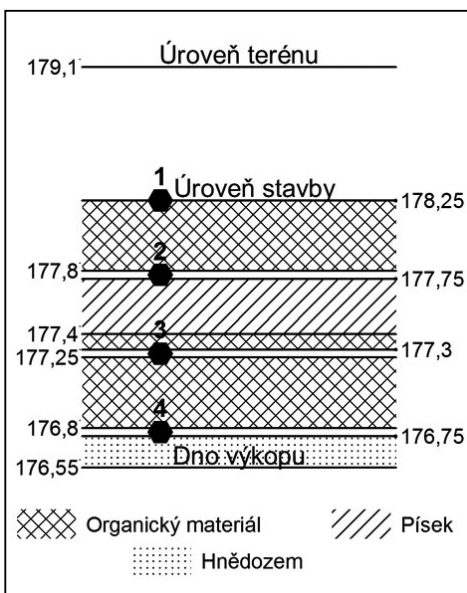
Odkrytá situace na úrovni terénu stavby je dle keramického materiálu novověkého stáří. Množství organického materiálu poukazuje na funkci tohoto prostoru jako hospodářského zázemí. Vrstvy zachycené v prostoru sondy jsou středověkého stáří, podlahu lze dle stratigrafie rámcově datovat na přelom 13. a 14. století. U vzorku trámu byly změřeny letokruhové sekvence a byla vytvořena průměrná letokruhová křivka, kterou ovšem nebylo možné spolehlivě dendrochronologicky datovat podle dostupných standardních chronologií (Rybníček, 2011). Z vrstvy pod podlahou pochází fragment podříznutého okraje (tab. 2:1), hrubá silnostěnná keramika (tab. 2:3) a železná přezka (tab. 2:2). Pod vrstvou dlažby nebyly zachyceny žádné nálezy.

Závěr

V průběhu stavebních prací při rekonstrukci bývalé jezuitské koleje domu na Masarykově náměstí čp. 21 byly dokumentovány výkopové a stavební práce. Při výkopových pracích v prvním podlaží byly postupně odkryty konstrukce stropní klenby a nalezeny fragmenty novověké keramiky.

Výkopy v přízemí byly vedeny v navážkových vrstvách. Byly zachyceny fragmenty novověké a středověké keramiky. Při prospekci s detektorem kovů bylo nalezeno množství neurčitelných kovových zlomků, olovené plomby, měděné a stříbrné mince z konce 17. až začátku 19. století.

V prostoru pod schodištěm do prvního patra byl objeven zasypaný barokní sklep. Datace výstavby sklepení je poměrně problematická. Pravděpodobně by měl vzniknout současně s výstavbou traktu kolejních budov v letech 1700–1705. Tomuto datování by odpovídaly i skleněné lékárenské nádoby pohozené na svrchní vrstvě stavebního rumu, jímž byl sklep zasypan (v tomto traktu byla umístěna lékárna, Zemek 1955, XXX). Tomu však odporuje silná požárová vrstva v zásypu sklepení (obr. 14), jež by měla odpovídat požáru v roce 1681. Rozporuplné jsou i dvě fáze zazdění klenebního oblouku a dva druhy použitého zdiva. Dle výšky požárové vrstvy, jež je shodná s výškou rozmezí stavebních vrstev, by mohlo být datování sklepení následující. Sklep byl vybudován v souvislosti s první stavební fází koleje, bez dalších nadzemních konstrukcí, částečné podezdění oblouku a zídka uprostřed mohly nést mezipatro dřevěného schodiště, či na nich mohl být umístěn jiný inventář. Schodiš-

Obr. 13. Stratigrafická situace v sondě čp. 329, 1 – dubový kůl, 2 – černá propálená vrstva, 3 – dřevěná podlaha, 4 – „kamenná dlažba“.

Obr. 14. Požárová vrstva v zásypových vrstvách sklepení, Masarykovo náměstí, čp. 21, Uherské Hradiště 2011. Foto T. Chrástek.

tě do sklepení mohlo být umístěno v severním rohu, soudě podle odsazení zdiva. Sklepní prostory pravděpodobně pokračovaly směrem k vybudovanému traktu. Ničivý požár v roce 1681 pravděpodobně nenávratně zničil i tyto prostory a ty již nebyly nikdy obnoveny. Tomu odpovídá i požárová vrstva pokračující dále za zadděným obloukem, kde jsou další sklepní prostory zasypané.

Při přístavbě koleje v letech 1700–1705 byly konstrukce sklepení použity jako základ pro nový trakt, sklepení bylo ponecháno zasypané po úroveň požáru a oblouk dozděn. Na základech protější zdi byly postaveny stěny nového traktu. Odpovídá tomu nejednotné zaddění oblouku i rozdílný charakter zdiva u protější stěny. Ostatní sklepní prostory byly pravděpodobně celé zasypané.

V sondě pod podlahou sklepení byla zachycena stratigrafie od novověku po 9. století. V hloubce 3 m pod úroveň současné Nádražní ulice byl poté z profilu sondy vyzvednut dubový hrotitý kůl, umístěný v jámě vykopané do jílovitého podloží. Kůl pravděpodobně sloužil jako zpevnění hrany ostrova sv. Jiří. V protějším rohu sondy byl odkryt objekt datovaný do 9. století, v němž byly patrné mladší středověké zásahy.

V souvislosti s rekonstrukcí a přístavbou domu na Masarykově náměstí čp. 329 byly v prostoru dvora porušeny novověké vrstvy a zachycen mohutný neopracovaný kůl. Za účelem zjištění stratigrafické situace na parcele byla provedena drobná zjišťovací sondáž. Byly zachyceny humusovité vrstvy s velkým množstvím organických zbytků a vrstvy písečných naplavenin, dle několika zlomků keramiky novověkého až středověkého stáří.

Pod tímto souvrstvím byla odkryta neporušená prkenná podlaha s příčným nosným trámem z dubového dřeva, dle stratigrafické situace pocházející pravděpodobně z přelomu 13. a 14. století. Vzorek trámu nebylo možné přesně dendrochronologicky datovat.

Pod podlahou byla dále zachycena vrstva tvořená plochými vyskládanými kameny a šedobílou vápennou maltou, tuto vrstvu nebylo možné vzhledem k absenci keramického materiálu datovat. Množství organického materiálu v souvrství poukazuje na využití tohoto prostoru jako hospodářského zázemí.

Poznámky:

- 1 Za panování císaře Ferdinanda III., za generála jezuitského řádu Goswina Nickela, za provinciála Ondřeje Schambogena, za rektora Tobiáše Geblera, nákladem zakladatelky Kateřiny Alžběty Zoubkové ze Zdětína byly 28. června 1654 položeny základy této koleje. (Zemek 1946, 153).
- 2 Před uzávěrkou příspěvku nebyly výsledky analýzy známy.

Prameny:

R y b n í č e k, M. 2011: *Závěrečná zpráva, Uherské Hradiště – Masarykovo náměstí 329*. Brno. *Veduta 1670*, dostupné z http://gis.mesto-uh.cz/tms/shp_uh/index.php [citováno ze dne 24. 10. 2011].
Veduta N. V. Linck 1716, dostupné z http://gis.mesto-uh.cz/tms/shp_uh/index.php [citováno ze dne 24. 10. 2011].
Veduta K. A. Římař 1723-1728, dostupné z http://gis.mesto-uh.cz/tms/shp_uh/index.php [citováno ze dne 24. 10. 2011].

Literatura:

F i š e r, B. 1921: *Paměti hradištské*. Uherské Hradiště.
C h r á s t e k, T. 2009: Archeologický výzkum na katastru obce Modrá – Hrubý díl v roce 2009. In: *Slovácko 51*, 167–184.
C h r á s t e k, T. 2011: *Přehled výzkumů 52*. Brno, v tisku.
J ů z o v á, A., J ů z a, B. 1958: *Uherské Hradiště*. Gottwaldov.
M e n o u š k o v á, D. 2009: Nové poznatky k průběhu středověkého a raně novověkého opevnění Uherského Hradiště. In: *Slovácko 51*, 151–166.
Z e m e k, M. 1946: *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti*. Olomouc.
Z e m e k, M. 1955: *Jesuité v Uherském Hradišti 1635-1773*. Brno.

Bc. Tomáš Chrástek (n. 1987) je archeologem Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Pokračuje v navazujícím magisterském studiu archeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Zaměřuje se na Geografické informační systémy, raně středověkou archeologii a terénní nedestruktivní prospekci.

Report of research in Uherské Hradiště, Masaryk Square at numbers 21 and 329

Abstract

In the course of the reconstruction of the former Jesuite college in the house on Masaryk Square number 21 excavation works were documented and a research with the use of metal detector was carried out. Within the space under the stairs leading to the first floor a late 17th century baroque cellar filled with soil was discovered. Further on misering was carried out in the cellar. Under the floor layers dating from modern times to 9th century were discovered. An acuminate oak pole was hoisted from the depth of 3 meters under the level of the present Nádražní Street which was originally placed in the hole dug in clayey subsoil. The pole probably served as a reinforcement of the edge of the st. George Island. In the opposite corner an object dated back to the 9th century was discovered with visible medieval finishing.

In connection with the reconstruction and extension of the house in Masaryk Square number 329 modern times layers of the yard were damaged. In order to explore a stratigraphic situation on the plot a little research misering was carried out. Some topsoil layers with a great amount of organic residues were found and dated to modern times and medieval period, undamaged hardwood floor with an oak cross gradient supporting timber from the break of 13th and 14th century. Under the floor a layer of flat doubled stones was detected as well as white and grey lime mortar. The amount of organic material in the layers suggests that the space was used as a farm background.

Bericht zu archäologischen Untersuchungen in Uherské Hradiště am Masaryk-Platz Nr. 21 und Nr. 329

Zusammenfassung

Im Verlauf der Bauarbeiten bei der Rekonstruktion des Hauses Nr. 21 am Masaryk-Platz wurden die Ausgrabungsergebnisse dokumentiert und eine Prospektion mit dem Metalldetektor durchgeführt. Unter der Treppe zum ersten Stock wurde ein aus Ende des 17. Jahrhunderts stammender verschütteter Barockkeller entdeckt. Im Kellerraum wurde anschließend eine Sondage durchgeführt. Es ist gelungen, unter dem Kellerboden eine stratigraphische Gliederung von der Neuzeit bis zum 9. Jahrhundert zu ermitteln. In einer Tiefe von 3 m unter dem Straßenniveau (der heutigen Nádražní-Straße) wurde ein spitziger Eichpfahl gefunden und aus dem untersuchten Profil ausgehoben. Der in einer Lehmbettung eingesetzte Pfahl befand sich in einer Grube und diente wahrscheinlich zur Befestigung der Uferkante an der Insel des Heiligen Georg. In der entgegen gesetzten Ecke wurde ein in das 9. Jahrhundert datiertes Objekt freigelegt, an dem spätere Eingriffe deutlich wahrnehmbar waren.

Bei Sanierungs- und Anbauarbeiten am Haus Nr. 329 (Masarykovo náměstí) wurden neuzeitliche Schichten im Hofraum beschädigt. Um die stratigraphische Situation auf der dazu gehörigen Parzelle ermitteln zu können, wurde eine kleine Sondage angelegt. Die Untersuchung entdeckte reichliche organische Reste, durch Sandanschwemmungen entstandene neuzeitliche bis mittelalterliche Schichten und einen gut erhaltenen Bretterboden mit tragendem Querbalken aus Eichholz, der um die Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert gebaut wurde. Unter dem Boden befand sich eine mit flachen Steinen ausgelegte Schicht, die durch grauweißen Kalkmörtel zusammengefügt wurden. Eine Unmenge von organischem Material in der Schichtenfolge weist darauf hin, dass dieser Raum als Wirtschaftsstandort genutzt wurde.

Egypt a Núbie. Poklady starověkých civilizací

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti připravilo ve spolupráci s Národním muzeem tematicky atraktivní výstavu, která byla instalována v hlavní budově Slovákého muzea v termínu od 12. května do 11. září 2011. Jejím cílem bylo představit široké veřejnosti historický a kulturní vývoj nilského údolí, tj. starověkého Egypta a Núbie na základě sbírkových předmětů zapůjčených z Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur součástí Národního muzea. Výstava, jak už předpokládá její název, byla rozdělena do dvou částí a autorem scénáře byl vedoucí oddělení starověkého Předního Východu a Afriky Náprstkova muzea PhDr. Pavel Onderka. První část, co do počtu sbírkových předmětů větší, byla věnována historickému vývoji dolního toku Nilu, Egypta, v období mezi sjednocením země na sklonku 4. tisíciletí před Kristem po postupné vyznívání faraonské civilizace v prvních staletích po Kristu. Tato část také představila kulturu Koptů – prvních egyptských křesťanů. Druhá, co do sbírkových předmětů menší část výstavy, představila vývoj starověkých núbijských království a styky jejich obyvatel se starověkými Egyptany.

Slovu poklady v názvu výstavy odpovídaly dva typy předmětů. Jednak se jednalo o exponáty esteticky atraktivní – symboly

Pohled na výstavu Egypt a Núbie. Poklady starověkých civilizací. Foto L. Chvalkovský.

starověkých kultur nilského údolí (rakve, sarkofágy, sošky apod.). Druhou skupinu tvořily předměty, které stojí ve stínu produkce monumentálního uměleckého řemesla a součástí pohřební výbavy, avšak mají velkou výpovědní hodnotu o každodenním fungování společnosti a státu na březích Nilu. Vzhledem k charakteru sbírek Náprstkova muzea bylo možné také vylíčit příběh české, respektive československé egyptologie a všeobecného zájmu o dějiny země na Nilu, které mají své hluboké kořeny v dobách habsburské monarchie. Vystavené předměty sbírali jak významní činitelé české vědy, kultury i politického života, tak i umělci a členové diplomatických sborů. Zvláštní zřetel byl kladen na archeologické výzkumy v Arabské republice Egypt a Republice Súdán.

Další ambicí výstavy bylo představit různé typy předmětů, se kterými se v egyptské a súdánské archeologii setkáváme. Vystaveno bylo více jak 300 unikátních sbírkových předmětů, přičemž hlavní část tvořily součásti pohřebních výbav. Mezi nejvýznamnější exponáty patřily nepochybně tři rakve. První z nich, tzv. Bílá rakev (název podle podkladové barvy její výzdoby) z období Nové říše (18. dynastie), byla objevena francouzskou expedicí na tzv. Východním pohřebišti v Dér el-Medíně v sezóně 1934–1935. Druhou rakev představovala zdobená antropomorfní rakev z Pozdní doby (25. dynastie) ze sbírky Josefa Ferdinanda Habsburského.

Pohled na výstavu Egypt a Núbie. Poklady starověkých civilizací v průběhu vernisáže. Foto L. Chvalkovský.

Texty na ní zapsané nám prozradily i jméno její majitelky – „vznešené paní Taditamón“, dcery Padiharpachereda a Iretiru. Poslední vystavená rakev reprezentovala tzv. „břichatá rakev“ ze stredoegyptského Gamhúdu z řecko-římského období ze sbírky knížete Jana Coudenhove-Calergiho. Dále mohli návštěvníci uvidět mimo jiné například fragment sošky krále Amenhotepa II., vešebty krále Sethiho I. z Údolí králů, sarkofág vezíra Amenehmeta z Dér el-Medíny, soubor kanop a podobně. Na výstavě však byly prezentová-

ny i nálezy odrážející každodenní život jako kamenné nástroje, užitková keramika, košíky, závaží nebo hrnčířská deska.

Všechny vystavené exponáty byly podrobně popsány a fotograficky zdokumentovány ve stejnojmenném katalogu k výstavě, který vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. Kromě katalogu byl k výstavě připraven i program k muzejní noci a početné výukové programy pro děti.

Miroslav Vaškových

HISTORIE

OBECNÍ FINANCE A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY V UHERSKÉM BRODĚ, UHERSKÉM OSTROHU A VESELÍ NAD MORAVOU V PROCESU MODERNIZACE NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Jan Zapletal, Uherské Hradiště

Péče o finance municipalit a zvyšování příjmů, bez nichž by byla modernizace měst a maloměst na Moravě na přelomu 19. a 20. století nemyslitelná, se stává zásadním politickým předvolebním tématem.

Na rozdíl od dnešního stavu byla města na přelomu 19. a 20. století pokládána za samostatnou účetní jednotku. Obecní samospráva měla vzhledem ke svým pravomocem chod města plně ve svých rukou. Kromě státních daní zůstaly další přírážky a poplatky v komunální pokladně a obec s nimi mohla nakládat podle libosti.¹

Množství a kvalitu informací o hospodaření pronikajících na veřejnost můžeme sledovat v dobovém tisku s tím, že musíme brát v potaz, kdo noviny vydával (radniční versus opoziční; v národnostně smíšených městech český versus německý tisk). Zářnou výjimkou se stal víceméně anacionální sociálnědemokratický tisk. Úspěšnost hospodaření komunálních politiků můžeme také zkoumat na základě údajů ve vydaných ročenkách, statistikách a v dochovaných účetních knihách. Spolehlivým pramenem se ukazuje statistická ročenka *Österreichisches Städtebuch*.²

Základní studie a monografie ve vztahu k hospodářskému zázemí měst na jihovýchodní Moravě publikoval v posledních třiceti letech brněnský historik Jan Janák. Nejvýznamnější je z nich *Hradištský kraj v období průmyslové revoluce na Moravě*,³ v níž sleduje předpoklady zprůmyslnění a vývoj procesu industrializace v kraji ve 2. polovině 18. století a v 19. století. Při charakteristice oblasti se opírá o základní závěry Jaroslava Purše.⁴ V páté kapitole studie Janák prezentuje ekonomickou zaostalost jihovýchodní Moravy a předkládá důvody a v závěru celkově hodnotí konsekvence hospodářského zpoždování regionu.

Uherský Brod

Rozhodující hospodářskou a politickou skupinou v Uherském Brodě byla tradiční honorační vrstva, tvořící společenskou vrstvu spolu se spřízněnými rodinami. S nástupem české administrativy dochází k pozvolným změnám hospodářských poměrů města. Umožnila pronikání tržního hospodářství a modernizaci, která se postupně šířila v zemědělství i průmyslu. O městské záležitosti se starali dva úředníci a několik správních zaměstnanců.

Malovýrobnímu charakteru obce odpovídalo zaměstnání a sociální složení městské populace. Obyvatelstvo zaměstnané v zemědělství značně převažovalo nad obyvatelstvem zaměstnaným v průmyslu. Díky vysoké natalitě, kdy za období 1860–1890 byl uváděn přírůstek téměř 25 %, bylo zaměstnáno z celkového počtu 67.806 obyvatel uherskobrodského okresu v zemědělství 80 % a v průmyslu pouhých 15 % a v samotném městě necelých 10 % obyvatel. Ani sčítání lidu z roku 1910 nevykazuje odlišné hodnoty. Podíl dělníků vzrostl jen nepatrně. Pro představu, na základě Janákových výpočtů činilo 10 % dělnické populace v Uherském Brodě celou čtvrtinu všech dělníků v uherskobrodském politickém okrese. Drobní rolníci se věnovali extenzivnímu pěstování obilovin a od sedmdesátých let 19. století se přeorientovali na výnosnější chov dobytka.⁵ Způsob zemědělské výroby, ať už používání zemědělských strojů, nebo hnojení umělými hnojivami, se zefektivňoval jen pomalu. Rolníci svým rostoucím vlivem zásadně změnili vztahy ve městě, zejména v jeho předměstské části.

Česká lokální reprezentace v osmdesátých letech pochopila, že pokud chce natrvalo získat převahu na radnici, musí usilovat o ekonomickou emancipaci z vlivu německého kapitálu. V devadesátých letech nastalo cílevědomé úsilí o zrovnoprávnění v hospodářském i obchodním podnikání. Vlivem advokáta Webera a učitele Nesňala vznikají v obci nové, ryze české hospodářské organizace. Nejstarší Hospodářský spolek se v roce 1888 přeměnil na Hospodářskou jednotu, která o nedělích a svátcích pořádala přednášky, hospodářské výstavy a pro členy vydávala Rolnické listy (od roku 1897).⁶ Na popud Okresní hospodářské jednoty byla v roce 1910 dokončena komunizace uherskobrodských podnikatelů založením Hospodářského družstva. Do konce téhož roku čítalo 232 členů a po čtyřech letech činnosti vykazovalo obrát zboží za téměř tři miliony tehdejších korun.⁷

Jak ve Veselí nad Moravou, tak i v Uherském Brodě docházelo k ostrým sporům mezi velkoměšťany a maloměšťany o příjmy ze singulárního majetku. Spor se neomezoval jen na podíly, ale hluboce se promítal i do střetů o správu obce, protože obecní zákon umožňoval obci nejen vlastní samosprávu, ale zároveň prostřednictvím majetkově odstupňovaného volebního práva umožnil majetným občanům, aby ovládli obecní kurie a obecní samosprávu, a tak i celé město. Je přirozené, že zejména maloměšťané proti tomu hlasitě vystupovali.⁸

V zemědělské oblasti ztratil velkostatek dosavadní výsadní postavení, ale udržel si důležitý význam ve výrobě. Rolník získal sice hospodářskou nezávislost, ale jeho hospodářství bylo vystaveno konkurenci produktivnějšího velkostatku a působení kapitalistického trhu. Ztrátou předchozího chráněného postavení se do ekonomických problémů dostává i velkostatek. Chybějící finance na investice a inovace zdejší Kounicové vyřešili postupným pronájmem pozemků a objektů. Největší z lokálních podniků byl cukrovar, založený v roce 1869 Davidem Spitzerem, jenž v roce 1896 přešel do cukrovarnického podnikání bratří Mayů. Uherskobrodský cukrovar zaměstnával v roce 1890 na 90 dělníků a zpracovával denně 100 tun řepy. Velkopodnikatelé Mayové získali do pronájmu na úkor Spitzerovy akciové společnosti rozsáhlé pozemky (cca 3000 hektarů) a polnosti mezi Uherským Brodem, Bánovem a Velkým Ořechovem, kde převážně pěstovali řepu. Mayové tak dokončili reorganizaci zemědělsko-průmyslového impéria na jihovýchodní Moravě ještě před koncem 19. století. Ve vlastní režii Kouniců zůstalo jen lesní hospodářství.⁹

Vlivem těchto faktů nelze hovořit o průmyslovém rozvoji města, kterým právě procházely jiné oblasti na Moravě. Teprve v letech 1883–1888 je po etapách dostavěna vlárská dráha, která spojila Uherský Brod s Trenčianskou Teplou na Slovensku.¹⁰ Ve stejné době je budovaná místní silniční infrastruktura a tahy směrem na Brno a na Slovensko. Převážná většina spotřebního zboží se buď dovážela, nebo se vyráběla v živnostenských provozovnách. Továrnická produkce fakticky chybí. V obci působí před první světovou válkou jen několik podniků, o kterých bychom mohli tvrdit, že dodržují tovární postupy výroby a distribuce. Pracují hlavně na zemědělské bázi a zpracovávají zemědělské produkty.

V roce 1894 byl vybudován Františkem Janáčkem, dosavadním správcem panského pivovaru, ve východní části města moderní pivovar. Janáček, původně pouhý nájemce městského pivovaru, se po neshodách s vedením kounicovského velkostatku rozhodl postavit vlastní pivovar, jehož stavba byla dokončena v roce 1895. V roce 1921 přebírá vedení pivovaru syn Jaromír. Ten mění charakter firmy na akciovou společnost pod názvem Uherskobrodský pivovar a sladovna František Janáček a syn a. s. Konkurenční zastaralé pivovary v okolí ekonomicky zlikvidoval včetně vrchnostenského pivovaru ve městě.¹¹

Vedle těchto firem fungoval jako komunální podnik Rolnický družstevní lihovar (1912). Pro obecní rozpočet se stal zlatým dolem a pro rolníky dodávající brambory také. Náklady na zřízení obec zaplatila za pouhých 5 let činnosti.¹² Ovocnářství v regionu bylo úzce spjaté se vznikem velkého množství palíren na výrobu tradiční slovácké slivovice. Speciální z nich byla Kučerova továrna na ovoce (1912), kterou po první světové válce přestavěl podnikatel Josef Hladiš na palírnu slivovice a borovičky. Vedle významné Briefovy továrny na ohýba-

ný nábytek z roku 1906 fungovala v Uherském Brodě i továrna na nábytek Josefa Pokorného. Uherskobrodské trhy pomáhaly oživovat obchod s textilem, hospodářskými produkty a hlavně obilím. Jejich spádovou oblastí byl kraj i sousední oblasti Slovenska.¹³

Většina ze 196 řemeslníků se hlásila k české národnosti. Avšak jejich politická síla byla slabší, protože reprezentovali malé podniky a firmy. Velký kapitál je nadále spojován s německými podnikateli. K rozmachu řemesel přispívala jak společenstva, tak i specializované školy. Proto byla v Uherském Brodě od osmdesátých let v činnosti společenstva obuvníků, řezníků, krejčích, pekařů, stolařů, bednářů a zámečnicků, která koncentrovala řemeslníky městské i přespolečenské. Na konci 19. století pracovalo ve městě 46 ševců, 22 krejčích, 17 řezníků a další.¹⁴

Za dvacetiletého starostování Němce Brixie (1870–1890) nedochází k významným investicím. Obec také nevybírala nezaplacené nájemné za obecní pozemky, aby si proti sobě nepopudila straníky. Nezaplacené nájemné dosáhlo do roku 1890 54 000 K s tím, že velká část byla odepsána jako nedobytná pohledávka. Investice mimo vklady do vybudování sadů, artézské studně a přístavby školní budovy neexistovaly. Obecní rozpočet v roce 1887 vykázal příjem 34 000 K, vydání 54 000 K, v roce 1888 příjem 52 000 K, vydání 86 000 K. Deficity jsou dlouhou dobu uhrazovány z půjček finančních institucí, protože se lokální samospráva bála zavést přírážky k daním kvůli ztrátě voličů. Obava byla oprávněná. Nakonec musela zhoršující se finanční situaci řešit zavedením 20 % obecní přírážky od roku 1888 a volby v následujícím roce, i přes vzácně vyrovnaný rozpočet, prohrála.¹⁵

Nová česká samospráva se snažila udržet vyrovnaný rozpočet, což znamenalo, že finance na potřebné investice do modernizace města a infrastruktury nadále chybí. Toto dilema bylo „vyřešeno“ zadlužováním obce. Od roku 1896 jsou všechny následující rozpočty až do první světové války deficitní.¹⁶ Příjmová stránka obecního rozpočtu se sice téměř zdvojnásobí, ale výdaje vzrostou o hrůzných 200 % za pouhých 20 let (1894–1914).

rok	1890	1895	1899	1905	1910	1914
rozpočtové příjmy	54004	63414	62348	72216	86546	101377
rozpočtové výdaje	54010	63256	94134	104395	121360	164254
hospodaření celkem	-6	149	-31786	-32179	-34814	-62877
přírážky*	-	-	103 %	152 %	175 %	95 %

Tab. 1: Obecní účty města Uherský Brod v letech 1890–1914 (v K).

* Celkový součet všech přírážek placených v obci (k přímé dani, obecní a školní přírážky a v roce 1914 v rámci potravní daně i daň z alkoholu).

Každoroční platby úroků a jistiny bankovních úvěrů jsou enormní. Za sledované období se dluhová správa ztrojnásobí a její podíl na rozpočtových výdajích se z 21 % v roce 1895 zvýší na 30 % v roce 1914. Dluhová správa si z rozpočtu ukrajovala čím dál větší část příjmů a bez přírážek by jen splátka půjček tvořila v roce 1914 polovinu všech obecních výdajů.

V roce 1910 dosahuje obecní dluh výše 686 000 K a město je zcela závislé na obecních přírážkách. Suma zadlužení odpovídá dluhu, který mělo Uherské Hradiště s trojnásobným rozpočtovým příjmem. Ačkoliv se pro první desetiletí 20. století finanční stavy dochovaly jen útržkovitě, shledáváme, že se peněžní závazky po celou dobu nedařilo umořovat.

V roce 1895 tvořila obecní pasiva 180 000 K. Zjistit výši čistého jmění je takřka nemožné. Dluh radikálně vzrostl na přelomu 19. a 20. století díky úvěru 400 000 K poskytnutého brněnskou Hypoteční bankou na krytí financování výstavby reálky a přestavby dalších uherskobrodských škol. Z politického hlediska byla podpora školství pro českou samosprávu vítězstvím, z ekonomického hlediska sebevraždou.

Modernizace obce probíhá pozvolna. Na přelomu 19. a 20. století se město snaží vydláždít ulice, upravit a rozšířit silnice. Zaopatření nejchudších spoluobčanů a zdravotní péče nejsou prioritou. Větší investici se dostane městskému osvětlení spojené s elektrifikací.

rok	1895	1899	1905	1910	1914
příjmy z nájmu	22438	22416	27531	32793	43035
správa dluhu	-	20000	29678	34326	53916
příjmy z trhů	3342	4400	6555	8000	11000
podpora chudých	1200	700	4900	3700	4250
silnice	1068	5000	-	-	-
vodovod	8000	-	-	-	-
osvětlení	-	680	2.000	2400	8880
školství	9600	27090	29079	28590	33221

Tab. 2: Významné příjmy a výdaje Uherského Brodu v letech 1895–1914 (v K).

Vybudování kvalitního vodovodu nebo kanalizace nepřicházelo v úvahu. Mnohostranné investice si obec nemohla dovolit. Na podporu zdravotnictví a chudých vrstev šly větší částky peněz z nadací bohatých měšťanů. V rámci výstavby moderní lokální infrastruktury vzniká v Uherském Brodě centrální pošta s velkým územním rozsahem a telefonní ústředna.

Podle dochované statistiky bylo ve městě v provozu 18 hostinců, 4 hotely, téměř 40 obchodů se smíšeným zbožím a 2 velkoobchody. Hodnotíme-li vývoj města do první světové války, vidíme, že se podstatně rozrostlo. Vždyť v roce 1900 čítalo 713 obydlených domů proti 589 domům v roce 1880, v nichž žilo 4435 obyvatel. Díky vyšší natalitě významně do roku 1910 vzrostl počet obyvatel na 5886.¹⁷ Město zvětšilo svou rozlohu během tří dekad téměř na dvojnásobek a snažilo se diverzifikovat hospodářství směrem k vyššímu podílu průmyslu.

Uherský Ostroh

Ekonomické proměny, kterými procházelo město na přelomu 19. a 20. století, jsou ne-souměřitelné s vývojem v Uherském Hradišti nebo Uherském Brodě. Region byl lidnatý, zaostalý a bez infrastruktury. Zemědělství zůstávalo tradiční a tovární výroba mizivá. Do roku 1880 vzrostl počet obyvatel (a počet živnostenských provozoven), podle statistiky dosáhl 1053.¹⁸ Strategickým zájmem každé obce je napojení se na železnici. V letech 1884–1886 probíhala výstavba tratě Brno – Trenčianska Teplá. Pro odpor zemědělců je železniční uzel vybudován o pár kilometrů jižněji ve Veselí nad Moravou, což je jedním z argumentů pro tvrzení o pozdějším hospodářském zaostávání města.¹⁹ Největším zaměstnavatelem do konce šedesátých let byl uherskoostrožský velkostatek.

Východiskem z obtíží zemědělské výroby se jevil nový postoj k pěstování technických plodin, zejména cukrové řepy. Do čela těchto podnikatelských aktivit se na jihovýchodní Moravě prosadila již zmíněná židovská rodina Mayů z Břeclavi. Bratři Hermann a Abraham založili své podnikání právě v Uherském Ostrohu. V letech 1862–1863 schválil uherskoostrožský okresní úřad a místodržitelství podnikatelský záměr firmy *Abraham a Hermann May, David Spitzer a Adolf Popper*, zřízení cukrovaru a lihovaru v Ostrožském Předměstí. Mayové své úspěšné podnikání na Slovácku dále rozšiřovali. V roce 1868 přibyl k uherskoostrožskému podniku i cukrovar ve Starém Městě. Z původně malých podniků se neustálou modernizací staly velké a výnosné zpracovatelské závody, dodávající cukr nejen do monarchie, ale

i do celé střední Evropy. Mayové zaměstnávali stovky dělníků. Na konci sedmdesátých let pracovalo ve firmě cca 250 pracovníků.²⁰ Už v roce 1889 byla také dovedena kolej do areálu cukrovaru. K němu přibyl i panský mlýn, který patřil v 19. století k největším vodním zařízením svého druhu na řece Moravě. V roce 1890 mlýn vyhořel a Mayové dokoupili okolní pozemky. V letech 1893–1896 ho nákladnou přestavbou přeměnili podle vzoru moderního amerického válcového mlýna. Na konci přestavby požádala společnost o schválení provozování další vodní turbíny na výrobu stejnosměrného elektrického proudu k osvětlení celého areálu. Moderní investice jsou dokončeny v první dekádě 20. století přistavením vodní pily.²¹ V letech 1896–1897 postavil pilu a tužkárnu měšťan Karel Latzmann, jenž nasbíral zkušenosti s výrobou v tužkárně Hardtmuth v Českých Budějovicích. Provozovny neustále modernizoval novými technickými vymoženostmi, brusnými stroji nebo mlýnky. Tužky exportoval i do Ruska, Polska a Rumunska.²²

Prosperita maloměst se odvíjela od schopnosti drobných živnostníků uspět v konkurenčním boji se živnostníky z okolních měst. Řemeslnické zázemí se nelišilo od zemědělských oblastí. V roce 1883 registruje uherskoostrožský soudní okres 369 řemeslných, 254 svobodných a 113 koncesovaných živností. Živnostníci se původně organizovali v jediném společenstvu, ale po sporech se postupně osamostatňovaly nejsilnější živnostenstva (hostinští a výčepní, řezníci, obuvníci apod.). V samotném městě působilo v osmdesátých letech přes 78 živností (4 obchodníci), v Ostrožském Předměstí kolem sta živností. Dále zde nalezneme 6 zednických mistrů a 111 dělníků, kteří pracovali mimo hranice soudního okresu Uherský Ostroh. Dělníci netvořili ani 5 % průčeschného obyvatelstva.²³ Většina z nich těžila a profitovala ze vztahu vesnice – město. Výrobky pak prodávali na uherskoostrožských dobytčích, koňských a výročních trzích.²⁴ V početných místních hostincích se čepovalo pivo místního pivovaru, pálenku dodával starosta židovské obce Salomon Winter ze své sladovny a pálenice. Kvalitní víno z okolních vinařských obcí zásobovalo celou jihovýchodní Moravu. Ve městě poskytoval služby obchodníkům velmi solidní, městem provozovaný „Hotel“ na hlavním náměstí. Obecní výbor hotel pronajímal vždy na dobu tří let a poté vyhlašoval novou soutěž na pronájem.²⁵ Hotel byl hýčkáán a neustále přizpůsobován novým trendům. V roce 1876 ho stavebně upravil Josef Schaniak a v letech 1904–1907 jej strážnická stavební firma Josefa Doležala moderně přestavěla. Přistavěla druhé patro, adaptovala starší zástavbu a vybudovala výtah.²⁶

Nejdůležitějším finančním ústavem v Uherském Ostrohu byla kontribuční záložna, poskytující finanční služby rolníkům na území celého okresu. V roce 1871 obec založila vlastní záložnu²⁷ pro podporu živnostníků a obchodníků a po letech dohadů s místodržitelstvím zřizuje vlastní městskou spořitelnu.²⁸

Obecní přírážky k přímé daní nebyly v tuto dobu nijak závatné. V roce 1886 přírážka tvořila 9 %. Neustálé výdaje obecní pokladny se týkaly každoročních záplav. Neregulovaná řeka Morava hlavně na jaře způsobovala velké škody na majetku. Obec se snažila poškozeným část ztrát nahradit.

Je iluzí domnívat se, že narůstající platby by město dokázalo pokrýt jen z výnosů daní bez přírážek. Od devadesátých let se obec potýkala s navyšujícími se dluhy a vysokou podkapitalizovaností. Obec a zemský výbor si vyměňovaly listy, v nichž bylo hlavním tématem umořování dluhů. Na druhou stranu výbor dovoloval městu vypůjčit si od spořitelny další obnosy v řádu desítek tisíc zlatých.²⁹

Při výzkumu ekonomického zázemí obce musíme oddělit rozpočet od obecních účtů, kde sledujeme aktivní a pasivní majetek obce. Rozpočtové příjmy obce v osmdesátých až devadesátých letech zůstávaly nízké. Výdaje nejvíce zahrnovaly daně a platby za údržbu městských prostorů. Prokazatelně nejvyšší výdaje jsou spojené se školstvím. Školní výlohy a příplatky určené na učitelské platy mnohdy dosahovaly téměř 40 % rozpočtových výdajů. Další podobně velké výdaje plynuly na služné, penze a odměny.

rok	1885	1893	1896	1905	1909	1912
rozpočtové příjmy	12208	14254	16756	16100	18870	19334
rozpočtové výdaje	15778	16450	20092	23100	25955	30020
bilance	-3570	-2196	-3336	-7000	-7085	-10686
přirážky	9 %	10 %	18 %	44 %	45 %	65 %

Tab. 3: Obecní (řádny) rozpočet města Uherský Ostroh v letech 1885–1912 (v K).

Řádný rozpočet sloužil k průběžnému financování pravidelného chodu samosprávy. Po díváme-li se blíže na jeho strukturu, vidíme, že největší výdaje na úroky a umořování dluhu První moravské spořitelně, na školství, lokální administrativu a remunerace, tedy platby za vykonanou práci.³⁰ Příjmy řádného rozpočtu vzrostly během sledovaných třiceti let o pouhých 40 %, což po započtení inflace je stagnací. Výdaje se naproti tomu téměř zdvojnásobily. Lokální samospráva věděla, jakým způsobem pokrýt pasivní saldo. K pokrytí ztrát používala zákonnou možnost stanovovat přirážky k daním, zpravidla přirážku školní a na obvodního lékaře. Jimi vždy vyrovnala rozpočet. Během sledovaného období přirážky vzrostly z 9 % na 65 %.

rok	1877	1886	1907
příjmy	35938	34022	43828
výdaje	31036	21756	40268
stav účtu	51512	37400	?

Tab. 4: Celkové příjmy a výdaje (mimořádný rozpočet) města Uherský Ostroh v letech 1877–1907 (v K).

Celkové příjmy a výdaje zdaleka neodpovídaly možnostem obce. Je vidět, jak obecní rada oproti ostatním městům byla ve svých výdáních strídáma. Ve vedení samosprávy seděli stejní měšťané celá desetiletí a „své“ investice si pohlídali. Je to nepoměr, který se nám projeví při srovnání s prudce se rozvíjejícím Ostrožským Předměstím a Veselím nad Moravou. I když i Uherský Ostroh v průběhu let přebytek účtu ze sedmdesátých let postupně investoval do lokální infrastruktury, vodovodu, školství a komunikací a obrátil kladné saldo účtu do záporných hodnot.

rok	1898	1902	1904
kmenové (finanční) jmění	36400	34300	34300
finanční dluhy	48800	52400	82700

Tab. 5: Finanční jmění a dluhy města Uherský Ostroh v letech 1898–1904 (v K).

Uherský Ostroh disponoval kmenovým jměním v desítkách tisíc korun, tedy dlouhodobým vlastním finančním zdrojem krytí majetku obce, uloženým v zůstatku fondu základních prostředků a investic. Peníze na jeho podporu plynuly z kapitálového pojištění, obligací, dluhopisů a úroků. Na první pohled jsou patrné dvě věci. Vysoké výdaje s obhospodařováním obecního majetku a každoroční nízká částka na uhrazování dluhů. Z výtahů z dochovaných obecních účtů z let 1902–1904 můžeme vyčíst nízkou částku (2300 K) určenou ke splacení úroků a jistiny dluhu, jako by chyběla vůle platit dluhy.³¹

rok	1882	1902	1911
aktiva	192200	251075	?
pasiva	172200	82700	129942

Tab. 6: Celkový majetek města Uherský Ostroh v letech 1882–1911 (v K).

Pro některá léta se nám dochovalo v obecním inventáři ocenění všech aktiv, počínaje majetkem nemovitým i movitým včetně kapitálu a obligací a dále i ocenění pasiv. Částky vypadají hrozně, ale je třeba připomenout, že většina pasiv vznikla na základě rozsáhlých investic do komunální infrastruktury, výstavby obecních činžovních domů a nové měšťanské školy.³²

Odlíšné hospodářské a politické poměry panovaly v Ostrožském Předměstí. Jednání obecního výboru vedl téměř čtyři desetiletí Josef Vaculík (1882–1919).³³ Sice nepocházel z Předměstí, ale po příchodu se rychle seznámil s rolníky a získal jejich politickou oporu. Prvořadým zájmem samosprávy byla kvalitní správa obecního majetku. Město se neustále rozrůstalo, jelikož těžilo z výhodné geografické polohy. Počet obyvatel v roce 1880 dosahoval téměř dvou tisíc.³⁴ Ve veřejných soutěžích se pronajímal obecní movitý i nemovitý majetek. Město vydělalo na prodeji pozemků pro stavbu železnice v letech 1886–1888 a tyto peníze reinvestovalo do nákupu dalších stavebních parcel, luk a polností. Každoroční obecní příjmy v osmdesátých letech dosahovaly asi 65 % výše Uherského Ostrohu.³⁵

Nejvyšší finanční profit pocházel ze zmiňovaných pronájmů, naopak ve výdajové stránce převažovalo financování školství. Každoroční debet byl uhrazován obecními přirážkami a nijak se svou výší neodlišoval od uherskoostrožského. Na konci devadesátých let 19. století již rozpočtové příjmy a výdaje znatelně převyšují částky v Uherském Ostrohu.³⁶ Další výhodou pro dynamický rozvoj obce je nízké vnitřní zadlužení, kdy mimořádné rozpočty dosahují kladného salda.

rok	1895	1896	1905
příjmy	38814	50564	99602
výdaje	29282	48214	100368
stav účtu	9532	2352	765

Tab. 7: Celkové příjmy a výdaje (mimořádný rozpočet) obce Ostrožském Předměstí v letech 1895–1905 (v K).

V roce 1912 získalo Ostrožské Předměstí i velké politické vítězství, kdy dosáhlo správního povýšení na městys.³⁷

Veselí nad Moravou

Veselí nad Moravou s židovskou obcí patřilo co do počtu obyvatel v Hradištském kraji s 3246 obyvateli (1880) mezi deset největších lokálních samospráv. Z úřadů působících v obci vynikají především ředitelství všech statků a správa místního velkostatku Bedřicha Chorinského, stavební správa regulace řeky Moravy, lékárna, stavební kancelář, četnická stanice, obvodní lékař, obvodní zvěrolékař. V obci bydlelo přibližně 50 úředníků a podúředníků, většinou zaměstnanců drah.³⁸

Největším zaměstnavatelem byly od devadesátých let státní dráhy, disponující rozsáhlým nemovitým majetkem sloužícím jako byty železničního personálu, případně jako dílny pro opravu lokomotiv a vagonů. Veselí nad Moravou se stalo důležitým železničním uzlem, spojujícím Moravu se Slovenskem a Slovákco s Brněnskem. Kromě hlavní tratě Brno – Vlárský prů-

smyk byla postavena odbočka z Veselí do Strážnice a slovenské Skalice. Ve službách státních drah bylo zaměstnáno přes 300 osob. Předměstí Veselí také protínají silnice Břeclav – Lipník a Brno – Myjava.³⁹

V samotném městě a v Předměstí Veselí působilo v osmdesátých letech 37 obchodů, 3 hotely a 6 jiných hostinských živností, 2 trafiky a 78 různých živností. Dále zde napočítáme 261 dělníků, kteří pracovali v městské aglomeraci. Tvořili cca 8 % pračeschopného obyvatelstva.⁴⁰

S ohledem na výhodnou strategickou polohu a železniční i silniční spojení se rozvíjely průmyslové závody (parní čistírna ječmene, parní pila, výroba cementového zboží). Obě obce vydělávaly pronájemem výročních dobytčích trhů a v návaznosti na trhy i na daních za prodané řemeslnické i průmyslové výrobky. Nepravdělný příjem šel z prodeje stavebních parcel.

Největší místní podnikatel Viktor Chorinský (syn Bedřicha Chorinského) se po vzoru rodiny Mayů pustil do pěstování technických plodin, zejména cukrové řepy. Pronájemem dvorů Mayovu cukrovaru v Uherském Ostrohu si zajistil stále příjmy, které činily roku 1871 přes 130 000 zlatých. Na základě těchto podnikatelských úspěchů se začal Chorinský naplno věnovat cukrovarnictví. Od společnosti Kurzweil a spol. koupil v roce 1876 za 66 000 zlatých cukrovar v Bzenci. Stávajícího spolumajitele Viktora Kurzweila jmenoval ředitelem cukrovaru a veselského velkostatku. V roce 1881 se Chorinský rozhodl prodat písecký cukrovar za 400 000 zlatých cukrovarnické společnosti Rudolf Auspitz a spol. Firma se stala nájemcem i obou veselských dvorů, které pronajímali majitelé ostrožského a staroměstského cukrovaru Alexander a Hermann Mayovi. Auspitzova firma si je pronajala na 30 let a držela je fakticky až do roku 1921. Za pronájem obou dvorů platila ročně přes 40 000 zlatých. Cukrovary získaly do nájmu i další pozemky. Ve snaze po větší koncentrovanosti zemědělské výroby se rozhodla společnost pronajmout si volné obecní pozemky v Předměstí a koupit potašovnu (základ veselských skláren) Samuela Kohna za 25 000 zlatých.⁴¹ Nejdůležitějšími finančními ústavami ve Veselí byly záložna pro podporu živnostníků a obchodníků a kontribuční fond bývalého veselského panství pro obce Předměstí Veselí, Zarazice, Písek a Vnorovy s aktivním jměním 130 678 K (roku 1913).⁴²

Německá menšina ve městě ovládala především obchod. Obchod s obilím ve městě řídil Josef Orenstein, Mořic Weisskopf vlastnil největší hospodu a Emanuel Freund restauraci a kavárnu. Jejich vliv vrcholil v devadesátých letech, kdy byl dosavadní místostarosta Josef Orenstein zvolen starostou města. Nejbohatším měšťanem byl veselský mlynář Leopold Molík, protože výnos jeho mlýna se odhadoval na 5670 zlatých ročně. Mimo to byl také majitelem několika domů a pozemků.⁴³

Obě obce si platily vlastní administrativu – tajemníka. Tajemník byl často v obtížné situaci, protože se nemohl spoléhat na spolupráci se zvolenými zastupiteli. Zásadní problém pro Předměstí spočíval ve vybírání daní, jelikož většina starostů na svou funkci nestačila a nedokázali nebo nechtěli zlikvidovat deficitní rozpočty. Dodatečně se schodky musely hradit za pomoci přírůžek k obecnímu rozpočtu, a to často vždy ve výši několika tisíc zlatých.⁴⁴ Město Veselí na tom bylo o poznání lépe, když dokázalo využít majetku singularistů a zhodnocovat ho přibližně 3000 zlatých ročně. Několik desítek měšťanů si každoročně přišlo na desítky zlatých, pokud nepoužil obecní výbor část peněz na úhradu finančních schodků, a zvláště na vybudování nových hrází po povodních, což si vyžádalo každoročně okrouhle 10 000 K.⁴⁵

Účetní knihy se torzovitě dochovaly počínaje rokem 1902, z předchozího období máme jen kusé záznamy pořázené v rámci zápisů jednání rady města. Řádný rozpočet financující především samosprávu je zanedbatelný a strukturálně téměř totožný s uherskoostrožským. Nejvyšší výdaje šly na úroky a dluhovou správu, na školství, administrativu a remunerace.⁴⁶ Příjmy řádného rozpočtu stagnovaly a výdaje značně kolísaly. Deficity pak jsou hrazeny přírůžkami k příjímům daním v rozmezí od 12–56 %.

rok	1892	1895
rozpočtové příjmy	6600	7200
rozpočtové výdaje	12800	7700
bilance	-6200	-500
přirážky	56 %	12 %

Tab. 8: Obecní (řádný) rozpočet města Veselí nad Moravou v letech 1892 a 1895 (v K).

Záznamy o celkových příjmech a výdajích se dochovaly po roce 1905 v neúplnosti. Rozpočtové příjmy utěšeně rostly a byly vhodně investovány. Největší z investic, o kterou se Veselí dělilo s Předměstím, byla výstavba nové školní budovy (1906). Poslanec Jan Rozkošný vyjednal půjčku u zemědělské rady ve výši 130 000 K s nízkým úročením. Na rozdíl od Předměstí nemělo Veselí se splátkami potíže.⁴⁷

rok	1907	1912	1913
rozpočtové příjmy	49713	46569	68779
rozpočtové výdaje	43884	42339	56295
bilance	5829	4230	12484
pokladní hotovost	5800	5230	12487

Tab. 9: Celkové příjmy a výdaje (mimořádný rozpočet) města Veselí nad Moravou v letech 1907–1913 (v K).

Zisku z obecního jmění v podobě nemovitého majetku a kapitálu uloženého v místní záložně a ve spořitelně v Uherském Ostrohu používala lokální samospráva na vydání spojená s výstavbou nových domů nebo na opravy nemovitého majetku obce.

rok	1907	1912	1913
kmenové jmění	69500	76700	74700

Tab. 10: Obecní jmění a dluhy města Veselí nad Moravou v letech 1907–1913 (v K).

Naproti tomu Předměstí Veselí jen s obtížemi hradilo nezbytná obecní vydání. Investiční výdaje mohla krýt obec jen z mimořádných zdrojů. Stačila ještě zaplatit petrolejové osvětlení ulic v roce 1864 a obsluhu lamp za roční paušál 25 zlatých. Když však byla nucena upevnit moravní břehy, opatřila si potřebnou hotovost tím, že si dala od hraběte Viktora Chorinského platit nájemné za obecní honitbu na několik let dopředu. Obec hledala příjmy, kde mohla. Zavedla poplatky za jateční porážku, a dokonce pronajala i hřbitov. Pravidelné příjmy nestačily uhradit všechny výdaje. Nezbylo než na úhradu schodků použít přirážek k přímým daním. Přirážky byly v obecním rozpočtu od roku 1866 pravidelným zjevem. Většina přirážek šla od konce osmdesátých let na úhradu školního platu chudých dětí. Aktiva Předměstí v nemovitém jmění dosahovala v polovině druhého desetiletí 20. století 34 526 K, kmenového movitého jmění 2953 K. Roční příjem (1913) činil 10 275 K, vydání 25 370 K. Deficit byl hrazen přirážkami. Na daních Předměstí odvádělo ročně cca 29 000 K.⁴⁸

Závěrečná komparace ekonomického zázemí slováckých měst

Tři zkoumaná maloměsta se srovnatelným socioekonomickým zázemím se odlišovala rozdílným hospodářským růstem. V komparaci s prameny získanými z oblasti komunální

volební agendy lze získat základní přehled o hlavních trendech socioekonomického vývoje ve městě a míře dopadu těchto změn do oblasti komunální správy.⁴⁹ Ve značném rozsahu samosprávné obce profitovaly ze státních administrativních funkcí. Uherský Brod jako sídlo okresního hejtmanství, okresního soudu a finančního úřadu a Uherský Ostroh jako soudní okres. Veselí nad Moravou náleželo pod uherskohradištské okresní hejtmanství a uhersko-ostrožský okresní soud. Uherský Brod vidíme jen jako mírně rostoucí a Veselí nad Moravou a Uherský Ostroh jako rigidní, stagnující města. Pomalejší hospodářský růst sledovaných obcí měl svůj společný původ v agrárním zázemí. Ekonomický vývoj se realizoval ve spojitosti s různou hustotou centralizačních funkcí a intenzitou industrializačního procesu. Byl zásadně ovlivněn skladbou a vývojem zpracovatelského průmyslu vázaného na zemědělství. Rozšiřování spořitelnic a finančních institucí, ale i zakládání obchodních a řemeslnických organizací, urychlilo budování atraktivní ekonomické infrastruktury. Význam má vznik školských zařízení s interregionálním charakterem a veřejného zdravotnictví. Potvrzuje se, že i přes tlak nadregionální konkurence a proběhnutí poměrně krátké recese v osmdesátých letech dochází ve venkovských maloměstech k zachování tradiční živnostenské organizace práce se silnou vazbou na domovské právo.⁵⁰

Prim stále hrálo zemědělství – pěstování pšenice, ječmene a chmele a zpracování zemědělských plodin, např. cukrovarnictví, tedy obory, které se dostaly až po první světové válce do krize. Silnější nebyla města bohužel ani v lehkém průmyslu, nemluvě o tom že na jihovýchodní Moravě chyběl motor hospodářského růstu – těžký průmysl. Důležitý existenční fundament slováckých maloměst tvořila všezahrnující komercializace vinařství a rolnictví. V Uherském Brodě a Uherském Ostrohu se zabývali obilnářstvím, vinařstvím a obchodem s živnostenskými produkty a později zásobovali místní populaci stroji, hnojivem, osivem, nástroji na zpracování vína, domácím nářadím a oděvy. Všechna maloměsta nabízela specializované živnostenské činnosti nových služeb, zprostředkovávala výstavy, konzultace, vzdělávací přednášky a po etablování nových ekonomicky zaměřených spolků poskytovala i konzultační služby související s agrární ekonomikou.⁵¹

I přes rychlejší růst obecních příjmů, ve srovnání s Uherským Ostrohem, je národnostně smíšený Uherský Brod zaostalé město. V případě Uherského Brodu ve městě až do konce sledovaného období přetrvával silný vliv polního hospodářství. Přesto i Brod pozvolna dostával průmyslovější podobu, zejména díky rozmachu továrního dřevařství, pivovarnictví a lihovarnictví. Přestože české strany tvrdě kritizovaly Brixovo „německé“ hospodaření, také ony po ovládnutí radnice ještě více roztáčejí spirálu dluhů. Naproti tomu vidíme na jednotlivých komunálních projektech, že se do značné míry jednalo o rozumně investované peníze do školství a moderní infrastruktury.

Zbývá dvě „malá“ maloměsta, Veselí nad Moravou a Uherský Ostroh, prochází podobným vývojem jako řada měst stejné velikosti a významu. Vliv na samosprávu si uchovala tradiční vrstva v čele s honorací, doplněná o inteligenci v podobě přistěhovaných učitelů a zástupců svobodných povolání. Jako ostrožské specifikum se ukazuje vliv třetí volební kurie (dlouholetý starosta Huttula v ní začínal politickou kariéru) v městské politice a menší zastoupení úředníků v obecním výboru. Od devadesátých let 19. století se ostrožská ekonomická situace diametrálně liší od dvou předchozích maloměst. Vyrovnaný rozpočet s minimálními schodky a nízkými přírážkovými daněmi se zastupitelstvu podařilo udržet i navzdory nákladné výstavbě komunálních projektů (školství, infrastruktury a elektrifikace).

Poznámky:

- 1 Srov. F a s o r a, L., K l a d i w a, P.: Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918. Dílčí výsledky výzkumu v České republice. In: F a s o r a, L., H a n u š, J., M a l í ř, J. (eds.):

- Občanské elity a obecní samospráva 1848–1918*. Brno 2006, s. 15–40.
- 2 Data vztahující se k hospodaření města Uherské Hradiště v letech 1907–1908. *Die statistische Reihe Österreichisches Städtebuch – vernachlässigte Quelle zum Studium der wirtschaftlichen, sozialen und demographischen Verhältnisse von grossen Städten der böhmischen Länder 1880–1910. Band XIII*, Wien 1911, s. 10–54, 333–337.
 - 3 J a n á k, J.: *Hradištský kraj v období průmyslové revoluce na Moravě*. Uherské Hradiště 1984.
 - 4 P u r š, J.: *Průmyslová revoluce v českých zemích*. Praha 1960.
 - 5 Z e m e k, M. a k o l.: *Uherský Brod, minulost i současnost slováckého města*. Brno 1972, s. 194–195; J a n á k, J.: Průmysl a živnosti někdejšího Hradištského kraje po dovršení průmyslové revoluce na Moravě. In: *Slovácko* 32, 1990, s. 5–6; *Österreichische Statistik*. Bd. II, Wien 1882, s. 48–52; *Österreichische Statistik*. Bd. XXXII, 9. Heft, Wien 1884, s. 98–99.
 - 6 Srov. Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále SOKA UH), OÚ UB, inv. č. 104. Seznam vydělečných a hospodářských společenstev (1869–1950); Z e m e k, M. a kol.: c. d., s. 190.
 - 7 Hospodářské družstvo v Uherském Brodě viz J a r u š e k, R. a spol.: *Uherský Brod město a okres*. Uherské Hradiště 1935, s. 96.
 - 8 Srov. Z e m e k, M. a k o l.: c. d., s. 192.
 - 9 Tamtéž, s. 190–196; J a n á k, J.: c. d., s. 11; *Neuester Schematismus der Herrschaften und Güter in Mähren, deren Besitzer und Pächter, der dabei angestellten Beamten und der auf den Gütern bestehenden Industrien*. IX., Brünn 1899.
 - 10 Z e m e k, M. a k o l.: c. d., s. 193; S k á c e l, J.: *Z dějin Slovácka*. Gottwaldov (Zlín) 1958, s. 124; *Summarischer Jahresbericht der Handels- und Gewerbekammer in Olmütz*. Olomouc 1892, s. 154.
 - 11 SOKA UH, AM UB, inv. č. 208. Zápis městského výboru (1891–1900). Zápis z 12. 11. 1894 č. 607; Š v e l í k, M.: 95 let pivovaru v Uherském Brodě. *Malovaný kraj* 25, 1989, č. 6, s. 7; P a v e l č í k, J.: Pivovarnictví, Uherský Brod a Janáček. *Malovaný kraj* 43, 2007, č. 2, s. 10–11; P a v e l č í k, J.: František Bedřich Janáček zakladatel pivovaru v Uh. Brodě. *Malovaný kraj* 30, 1994, č. 3, s. 10.
 - 12 P r o c h á z k a, F.: Rolnický lihovar v Uh. Brodě. In: Jarušek, R. a spol.: *Uherský Brod město a okres*. Uherské Hradiště 1935, s. 94.
 - 13 Srov. P o p e l k a, P.: Obchod, trhy a řemesla v Uherském Brodě. *Malovaný kraj* 25, 1989, č. 6, s. 30–31; Z e m e k, M. a k o l.: c. d., s. 194.
 - 14 J a n á k, J.: Průmysl a živnosti někdejšího Hradištského kraje po dovršení průmyslové revoluce na Moravě. In: *Slovácko* 32, 1990, s. 17–20; J a n á k, J.: *Hradištský kraj v období průmyslové revoluce na Moravě*. Uherské Hradiště 1984, s. 88–91.
 - 15 SOKA UH, AM UB, inv. č. 207. Zápis městského výboru (1879–1890). Zápis ze 17. 6. 1889 č. 758. Srov. K u č e r a, J.: *Paměti královského města Uh. Brodu*. Brno 1903, s. 433–435.
 - 16 Tamtéž, inv. č. 557. Hlavní obecní rozpočet (1889–1928).
 - 17 Srov. Tamtéž, inv. č. 759. Korespondence městského úřadu – revize obecního hospodářství (1912); K u č e r a, J.: *Paměti*, s. 455; Z e m e k, M. a k o l.: *Uherský Brod*, s. 210–211.
 - 18 *Statistik der Industrie Mährens*. Bd. I-II, Brünn 1883. Pozn. data pro Uherský Ostroh najdeme napříč celou statistickou ročenkou.
 - 19 L u k á š, L.: *Paměti města Ostrohu*. Uherský Ostroh 1953 s. 115.
 - 20 SOKA UH, OÚ UH, inv. č. 123, vodohospodářské a zemědělsko-technické oddělení. SOKA UH, AM UO, inv. č. 150, Firma May (1898–1937).
 - 21 SOKA UH, AM UO, inv. č. 230, Výměna turbín ve fy „Mayů“ (1899–1905).
 - 22 Srov. *Proměny města v letech 1850–1950* viz B a l e t k a, T. a k o l.: *Uherský Ostroh*, s. 184–185.
 - 23 Srov. J a n á k, J.: Počátky průmyslu v bývalém soudním okrese Uherský Ostroh. *Vlastivědný věstník moravský* 42, 1990, s. 97–101; J a n á k, J.: *Hradištský kraj v období průmyslové revoluce na Moravě*. Uherské Hradiště 1984, s. 91; J a n á k, J.: Průmysl a živnosti někdejšího Hradištského kraje po dovršení průmyslové revoluce na Moravě. In: *Slovácko* 32, 1990, s. 10.
 - 24 SOKA UH, AM UO, inv. č. 51, Kniha zdejších příslušníků (po roce 1883); SOKA UH, OU UH, inv. č. 805; Tamtéž, inv. č. 61 a 62.
 - 25 SOKA UH, AM UO, inv. č. 188, Pronájem obecního hotelu „Ostroh“ (1842–1938). Roční částka za pronájem činila v osmdesátých letech kolem 2200 K za hotel a 600 K za hostinec „Nový svět“. V letech 1910–1913 je roční pronájem vyčíslen na 3400 K; Srov. Tamtéž, inv. č. 9.
 - 26 Tamtéž, inv. č. 186, Obecní inventář (1869–1936) – Stavby a opravy obecního hotelu, hostinců

- (1872–1936). Schaniakovy úpravy si vyžádaly přes 11 300 zlatých. Doležalova přestavba stála téměř 46 000 K.
- 27 Tamtéž, inv. č. 311, Uherský Ostroh – Záložna (1900).
- 28 Tamtéž, inv. č. 10, Jednací protokol (1892–1904). Protokol o zřízení městské spořitelny z 21. 9. 1903.
- 29 Tamtéž, inv. č. 9, Jednací protokol (1885–1897). Zápis z 8. 6. 1891, z 11. 3. 1892.
- 30 Tamtéž, inv. č. 9, Starostova roční odměna činila 400 K, trojice radních dostávala po 200 K.
- 31 Tamtéž, inv. č. 207, Revize hospodaření s obecním majetkem (1856–1941). Suverénně nejvyšší dluh měla obec na počátku 20. století vůči I. Moravské spořitelně, a to kolem 80 000 K.
- 32 Tamtéž, inv. č. 186, Obecní inventář (1869–1939). Např. půjčka 30 000 K, poskytnutá První moravskou spořitelnou na stavbu činžovního domu v roce 1901, splácená z pozdějších pronájmů.
- 33 SOKA UH, AO OP, inv. č. 51, Volby do obecního zastupitelstva (1878–1938).
- 34 V roce 1880 1977 obyvatel, roku 1890 2185 obyvatel a v roce 1910 už 2661 obyvatel. Srov. N a v a r a, A.: *Průvodce dějinami města Uherského Ostrohu*. Uherský Ostroh 1968, s. 28.
- 35 SOKA UH AO OP, inv. č. 65, Obecní rozpočet (1888–1943).
- 36 Tamtéž, inv. č. 7, Protokoly o zasedání obecního výboru (1900–1908); Tamtéž, inv. č. 65, Obecní rozpočet (1888–1943).
- 37 SOKA UH, AO OP, inv. č. 45, Povýšení obce na městys (1912).
- 38 L a n g a š e k, J.: Městys *Předměstí Veselí. Jeho minulost a přítomnost*. Předměstí Veselí 1913, s. 27–28; J a n á k, J.: Průmysl a živnosti někdejšího Hradištského kraje po dovršení průmyslové revoluce na Moravě. In: *Slovácko* 32, 1990, s. 9.
- 39 L a n g a š e k, J.: c. d., s. 27.
- 40 J a n á k, J.: Počátky průmyslu v bývalém soudním okrese Uherský Ostroh. *VVM* 42, 1990, s. 97–101; J a n á k, J.: *Hradištský kraj v období průmyslové revoluce na Moravě*. Uherské Hradiště 1984, s. 87–90; J a n á k, J.: Průmysl a živnosti někdejšího Hradištského kraje po dovršení průmyslové revoluce na Moravě. In: *Slovácko* 32, 1990, s. 11.
- 41 Moravský zemský archiv (MZA), F 95, Velkostatek Veselí nad Moravou (1652–1945). Dále: H u r t, R., N ě m e č e k, B.: *Veselí nad Moravou, dějiny města*. Brno 1973, s. 186–188.
- 42 Státní okresní archiv Hodonín (dále SOKA H), AM VM, inv. č. 228, Hlavní účetní kniha (1914).
- 43 H u r t, R., N ě m e č e k, B.: c. d., s. 192.
- 44 SOKA H, AM VM, inv. č. 23, Zápisy rady města (1897–1919). Viz dokument o postavení a významu místní administrativy. Dále: H u r t, R., N ě m e č e k, B.: c. d., s. 241.
- 45 Tamtéž, inv. č. 22, Zápisy rady města (1891–1897). Zápis z 22. 4. 1891 o úhradu schodku příjmy ze singulárních majetků a 12 % přírůžkou.
- 46 Tamtéž, Starostova roční odměna činila 400 K, trojice radních dostávala po 40 K a pokladník 200 K.
- 47 Tamtéž, inv. č. 23, Zápisy rady města (1897–1919).
- 48 Tamtéž, inv. č. 59, Rozpočet obce (1876–1898, 1914); Dále: L a n g a š e k, J.: c. d., s. 28.
- 49 Tamtéž, inv. č. 21–23, Zápisy rady města (1879–1919); SOKA UH, AM UB, inv. č. 207 a 208, Zápisy městského výboru (1879–1900); Tamtéž, inv. č. 209, Zápisy městského výboru (1901–1905); SOKA UH, AM UO, inv. č. 175, Volby do obecního zastupitelstva (1881–1925).
- 50 Srov. S t e k l, H., U l s p e r g e r, E., H e i s s, H. (Hg.): *Provinzbürgertum der Jahrhundertwende – Zwischen Tradition und Moderne*. In: Stekl, Hannes (Hg.): *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich: Horn, Eggenburg und Retz um 1900*. Wien 1994, s. 209–210.
- 51 Srov. s dolnorakouskými maloměsty Hornem, Eggenburgem a Retzem. S t e k l, H., U l s p e r g e r, E., H e i s s, H. (Hg.): c. d., s. 210.

Mgr. Jan Z a p l e t a l (n. 1981) je absolventem historie na FF MU v Brně (2005) a dějin umění (2006). Studie byla zpracována jako dílčí kapitola dokončované disertační práce na doktorském stupni studia historie se specializací na české dějiny 19. a 20. století.

Municipal funds and business situation in Uherský Brod, Uherský Ostroh and Veselí nad Moravou during the process of modernization on the turn of the 19th and 20th centuries

A b s t r a c t

Three east-Moravian towns with the economical background of the comparable quality had different economic development in the late 19th century. Slower economic growth of Uherský Brod and the above mentioned Moravian-Slovak towns was based on a common agricultural background. The economic development was carried out in connection with different density of centralizing functions, with different intensity of industrialization and under a certain pressure of competition. It was also influenced by composition and development of the emerging processing industry which was bound to agriculture, and by the use of better transport facilities. All the towns offered specialized trade activities of new services, arranged exhibitions and education activities and later on provided consulting services related to agricultural business. Even though the years 1880–1910 were typical for the development and growth of industrial production in Moravia, the town of Uherský Brod remained in the early phase of the development of the market economy connected with the traditional handicraft and agriculture, with a scarce influence of industrial manufacture. This was caused by the lack of raw materials base, traditional production and by insufficient infrastructure which would connect south-east Moravia with business centers. Uherský Brod is a clear example of ill-managed funding by local authorities no matter whether they were Czech or German. It is also a typical example of a populous town from the agricultural area of south-east Moravia with a stagnating agrarian background which, despite emerging investments desperately lacking industry which would attract qualified labour force. Agriculture retained its important position also in Uherský Ostroh. The town had to permanently face a deficient budget. In the course of time farmers were forced to use financial services in order to modernize as well as mechanize agricultural production. Local authorities made use of ideal conditions offered by the local environment. Thanks to surrounding woods which were the property of the town or the farms wood processing industry developed. Economic background in Veselí nad Moravou in the 80s of the 19th century is very similar to that of Uherský Ostroh (high density of population, industrial backwardness and bad infrastructure). Most of the people were employed in agriculture and rich farmers in fact ruled the town. Only in the end of the 19th century the inhabitants in greater numbers find work in industrial factories, handicraft and business. In food industry main role is played by sugar industry and corn growing which were connected with a rapid development of business with agrarian commodities controlled by German minority. Veselí nad Moravou was strictly different from other small towns because it had no debts. Town budget showed 10–20% annual surfeit. All the profit was reinvested into repairs of the town property and into restructuring of the infrastructure.

Gemeindefinanzen und wirtschaftliche Verhältnisse in Uherský Brod, Uherský Ostroh und Veselí nad Moravou im Modernisierungsprozess an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die drei genannten ostmährischen Kleinstädte wurden zu Ende des 19. Jahrhunderts durch eine langsame wirtschaftliche Entwicklung geprägt. Dies ist auf ähnliche landwirtschaftliche Bedingungen der drei mährischen Städte zurückzuführen. Die wirtschaftliche Entwicklung verlief unter dem Einfluss verschiedener Faktoren: Dichte der Zentralisierung von Funktionen, Intensität der Industrialisierung und Konkurrenzdruck. Entscheidend waren auch die Struktur und Entwicklung der auf der Landwirtschaft beruhenden Verarbeitungsindustrie und die Nutzung von besseren Verkehrsmöglichkeiten. Alle Städte boten neue Dienstleistungen durch spezialisiertes Gewerbebetreiben an, vermittelten Ausstellungen und Ausbildungsveranstaltungen und später auch Beratungsdienstleistungen im Bereich der Agrarwirtschaft. Obwohl für Mähren im Zeitraum 1880–1910 wirtschaftlicher Aufschwung und eine rasante Industrialisierung kennzeichnend war, verblieb die Stadt Uherský Brod weiterhin in der Frühphase der Marktwirtschaft, die mit der traditionellen handwerklichen und landwirtschaftlichen Produktion verbunden war, sodass die Industrie nur

sporadisch und kompliziert durchdringen konnte. Grund dafür war der Mangel an geeigneten Rohstoffen und hinzu traten dann die traditionelle Produktion und eine ungenügende Infrastruktur der ländlichen Region, es gab keine Verbindung zu den südmährischen Wirtschaftszentren. Am Beispiel der Stadt Uherský Brod ist klar zu sehen, wie ungenügend die kommunalen Selbstverwaltungen – egal ob deutsche oder tschechische – ihre Finanzierung bewältigt haben. Uherský Brod ist eine menschenreiche Stadt im landwirtschaftlichen Gebiet Südmährens, wo es trotz Anfangsinvestitionen an Arbeitsgelegenheiten für Fachkräfte mangelt, weil es hier keine Industrie gibt. Auch in Uherský Ostroh hat die Landwirtschaft eine bedeutende Stellung eingenommen. Die Gemeinde musste sich dauernd mit einem Defizit-Budget auseinandersetzen. Mit der Zeit wurden die Bauern gezwungen, zur Mechanisierung und Modernisierung der landwirtschaftlichen Produktion die Finanzdienstleistungen zu nutzen. Die Selbstverwaltung nutzte ideale Voraussetzungen, die das lokale Umfeld anbieten konnte. Umliegende Wälder im Gemeindebesitz sowie der Großgrundbesitz ermöglichten die Entwicklung der Holzindustrie. Das wirtschaftliche Umfeld von Veselí nad Moravou in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts war ähnlich strukturiert wie in Uherský Ostroh (große Bevölkerungsdichte, Industrierückstand und schlechte Infrastruktur). Die Landwirtschaft sicherte den Unterhalt der meisten Bewohner und reiche Bauern beherrschten de facto die Stadt. Erst gegen Ende des 19. Jahrhunderts fanden die Menschen Arbeit in den Bereichen Industrie, Handwerk und Handel. Eine Schlüsselrolle spielten die Zuckerindustrie und die Getreidewirtschaft sowie der sich stark und rasch entfaltende Handel mit Agrarprodukten, den die deutsche Mehrheit beherrschte. Veselí nad Moravou unterscheidet sich wesentlich von anderen Kleinstädten dadurch, dass es keine Schulden hat. Jedes Jahr hat Veselí nad Moravou einem Haushaltsüberschuss von 10–20% abgeschlossen. Sämtlicher Gewinn geht in die Infrastruktur und zur Erhaltung des Gemeindevermögens.

MÁLEM ZAPOMENUTÍ HRDINOVÉ Z ODBOJE NA UHERSKOBRODSKU ZA 2. SVĚTOVÉ VÁLKY. UČITEL JAN RYCHTALÍK A JEHO BLÍZCÍ SPOLUPRACOVNÍCI¹

Jaroslav Rychtalík, Praha

Životní osudy J. Rychtalíka, vedoucího představitele ilegální KSČ na Uherskobrodsku, zachycuje na základě rodinných vzpomínek jeho syn. Popisuje ilegální metody práce uherskobrodské skupiny (sestavování, tisk a roznášení letáků, propagační činnost, převádění osob, sabotáže atd.), která obstála v aktivním odboji téměř tři roky. Přináší osobní pohled na historii v období 2. světové války na Uherskobrodsku, zejména hrdinské činy „málem zapomenutých hrdinů“ ilegálního odboje.

V roce 2010 uplynulo 65 let od osvobození Československa spojenci od německého nacismu. Na vítězství se podílel i český odboj, který plnil své úkoly ve velmi složitých podmínkách. Hlavní odbojová seskupení – proudy – jsou dnes historikům známá. V rámci nich jsou více či méně vyzvedávány či připomínány jejich složky a také vedoucí pracovníci. V některých případech se však začíná zapomínat i opomíjet jejich význam, jejich osudy.

V okrese Uherský Brod působila také odbojová skupina ustavená a zapojená do struktury ilegální Komunistické strany Československa (KSČ), kterou vedl můj otec, učitel Jan Rychtalík. Pocházel z Přerova, z chudší rodiny drážního zaměstnance, tzv. podúředníka, který byl starostlivým otcem a snažil se svým dětem v rámci možností poskytnout maximum. Po studiu na učitelském ústavu nastoupil jako vesnický učitel do školy v obci Vápenice na moravských Kopanicích. Zde se setkal s nepředstavitelnou bídou. Tato životní zkušenost podporovala jeho sociální citění. Po jednoročním učitelování nastoupil na vojenskou základní službu k 7. hraničářskému praporu do Frývaldova.

Po ukončení základní vojenské služby² byl i nadále Rychtalík povoláván k dalšímu výcviku, který byl završen v prosinci 1927 povýšením do hodnosti podporučíka, a o rok později do hodnosti poručíka v záloze. Jako součást výše uvedených opatření k posílení ochrany státu absolvoval od listopadu 1934 instrukční kurzy pro důstojníky v záloze v rozsahu 36 vyučovacích hodin a 4 hodin ve střelbě. Kurzy se opakovaly každoročně v letech 1935 – 1938. Od 1. ledna 1937 byl povýšen na nadporučíka v záloze.

Po návratu z vojenské základní služby nastoupil opět na Uherskobrodsku jako učitel na obecné škole. Působil v několika obcích. Podle pamětníků „...byl ve všech učitelských oborech oblíben pro svou skromnost a především však pro svůj kulturně politický rozhled, který vyplýval z jeho sečtělosti.“³ Ve všech místech svého učitelského působení se podílel na veřejné kulturní a vzdělávací činnosti, zvláště v Sokole. Pracoval i v učitelské odborové organizaci. Politicky byl organizován v Národně socialistické straně. Světová hospodářská krize, nástup Hitlera, a také vliv jeho sestry začaly poutat jeho zájem o „Nové Rusko“. Stal se také členem Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s Novým Ruskem (dále jen Společnost). Začal studovat ruštinu, kterou i vyučoval. Jeho žáky byli převážně vzdělanější, slavjanofilsky zaměřeni občané, kteří měli hlubší zájem o ruskou, zvláště klasickou literaturu a chtěli se s ní seznámit v originále.

Později, když si doplnil a obhájil učitelské odborné zkoušky, nastoupil nejprve do Bojkovic a krátce nato do měšťanské školy v Uherském Brodě, kde svoji veřejnou i kulturní a vzdělávací činnost ještě více rozšířil.

V té době už byl ženatý. Rodina byla relativně dobře hmotně zabezpečena. Jeho manželka byla učitelkou a jeho bývalou kolegyní (po sňatku ukončila „učitelskou službu“ a věnovala se plně rodině). Dostala věnem rodinný domek (bez dluhů), takže celý plat odborného učitele byl k dispozici.⁴

Po obsazení Rakouska nacistickým Německem se Československá republika ocitla i vojensky v obtížné situaci. V průběhu jara 1938 se zvyšovala aktivita Sudetoněmecké strany a Hlinkovy slovenské ľudové strany směřující k rozbití státu. Vyhrčená situace vedla československou vládu 20. května večer k vyhlášení částečné mobilizace. Byly povolány i náhradní zálohy, speciální zbraně a příslušníci Stráže obrany státu (SOS). Mobilizace proběhla velmi úspěšně a měla příznivý ohlas i obdiv v zahraničí.⁵ Povolán byl i Jan Rychtálík a moje matka později vzpomínala, že se otec vrátil v dobré náladě a že vše dobře dopadlo.

Jiná nálada byla po mnichovské mobilizaci, na niž byl rovněž povolán, a po nuceném odevzdání části československého území včetně pohraničních pevností. Mnichovský diktát roku 1938 zasáhl Uherskobrodsko ve složitější situaci než vnitrozemské okresy. Pro uprchlíky z území zabraných Německem a Polskem, a zejména ze Slovenska, kde luďácké nacionalistické a reakční živly zahájily ostrou kampaň proti Čechům, musely být v Uherském Brodě zřízeny ubytovny a stravovny v sokolovně a obou školách. Politickou situaci v této oblasti komplikovala ještě agitace pro spojení Slovácka se Slovenskem. Silný útok byl veden proti demokratickým organizacím, a také proti Židům, což v Uherském Brodě, kde přibližně jedna desetina obyvatelstva byla židovské národnosti, mělo značný význam.

Na poradě okresních funkcionářů hodonínského kraje, kam příslušel Uherský Brod, instruoval počátkem října 1938 učitel a okresní tajemník Rudolf Filip okresní funkcionáře KSČ k provedení příprav na práci v ilegalitě. Ještě před tím, než vláda tzv. druhé republiky zakázala činnost KSČ (20. října 1938), byly na Uherskobrodsku vykonány přípravy k vybudování ilegální organizace KSČ. Úkol převést organizaci do ilegality a zajistit její vedení nabídli učitel Rychtálíkovi pro jeho mimořádně dobré schopnosti. Protože nebyl členem legální KSČ, nebyl veden v seznamech (jako státní zaměstnanec ani nemohl být členem), tudíž nebyl po okupaci ihned zatčen.⁶

Členy okresního vedení byli Šimon Ďurďa, Rudolf Dittrich, Antonín Michalčík, Antonín Vrba, Metoděj Záhorský a František Burán z Havřic, bývalý člen KV KSČ v Hodoníně.⁷ Přesný seznam členů těchto orgánů se už nepodaří zrekonstruovat, protože učitel Rychtálík trval na tom, aby vše proběhlo v utajení, bez dokumentace, která se v případě prozrazení stávala nebezpečným důkazem. Pozdější vývoj dal mu za pravdu. Dodržování zásad konspirace uchránilo organizaci před jakýmkoliv zatýkáním od doby jejího ustavení až do doby, kdy byla zrazena „východním parašutistou“ Ferdou Čihánkem. V Uherském Brodě došlo k zatýkání na základě jeho zrady od 13. ledna 1942, takže skupina obstála v aktivním odboji bez dvou měsíců tři roky, což je v historii druhého odboje zcela mimořádné.

Smyslem převedení KSČ do ilegality bylo vytvořit si podmínky pro propagační práci. Tohoto úkolu se uherskobrodská organizace zhostila dobře. Zdeněk Vrba, syn již zmíněného Antonína Vrby, popisuje tyto začátky ve svých pamětech, které vydalo uherskobrodské Muzeum J. A. Komenského na počátku roku 1980.⁸ V první fázi sestavovali a tiskli letáky osobně učitel Rychtálík a architekt Metoděj Záhorský. Roznášeli je jeho žáci. Vedle Antonína Michalčíka, Zdeňka Vrby, Jana Gazdíka a dalších se velmi osvědčoval žák Stanislav Šobán z Újezdce u Luhačovic. Byl nejmladším členem uherskobrodské organizace, měl drobnou postavu a když jel na jízdním kole a ve školní aktovce měl letáky či jiné tiskoviny, byl nenápadný a nikdo si ho nevšiml. Na podzim v roce 1938 měl dvanáct a půl roku. Později v letech 1940–1941 byla též umístěna tiskárna v domě A. Vrby v Uherském Brodě, čp. 1025, kde rozmnožovali ilegální tiskoviny i letáky včetně Rudého práva a Hlasů z podzemí, pozdější Moravské rovnosti.

Ilegální činnost za druhé republiky se jevila vcelku jako málo nebezpečná. To bylo však jen zdání. Nebezpečnost se zvyšovala, což bylo zřejmé ze zákazu činnosti KSČ dne 20. října

1938. Toto nebezpečí si odbojáři příliš neuvědomovali. Proto mohlo dojít na první pohled k následující veselé historce, která se přihodila u nás doma. Vytištěné letáky si tatínek uložil do sekretáře a já jsem je tam objevil. Před cestou do školky jsem jimi zcela naplnil kuffík na svačinu. V mateřské školce je pak rozdával spolužákům. Řádová sestra – učitelka – je všechny sesbírala, dala mi je zpět do kuffíku a poslala mě s nimi domů. Maminka se tehdy na otce dost zlobila, protože kdyby byt učitele Rychtalíka dostal punc místa, kde se tisknou zakázané tiskoviny, mohla být později postižena celá rodina. Tatínek slíbil, že vše, co souvisí s odbojem, odnese z domu. Přestal také svolávat různá setkání a porady s odbojáři do našeho domu. Tato náhoda a maminčina důslednost velmi přispěla k tomu, že později nebyla postižena rodina a zejména my, děti. To byla „tichá dohoda“ mezi maminkou a otcem, že si bude počínat tak, aby nedošlo k přímému postihu rodiny. Samozřejmě, těch nepřímých postihů bylo dost a nejvíce zasáhly maminku, která se co nejvíce snažila, aby nedopadly až na nás. V ostatním otci nekladla překážky a morálně jej podporovala.

Po okupaci dne 15. března 1939 měl být Rychtalík jako bývalý funkcionář Společnosti zatčen. Tlumočnickem velitele posádky okupační armády byl farář Církve československé husitské, profesor Oskar Malý. Ten mu „vysvětlil“, že učitel Rychtalík tuto práci nedělal z přesvědčení, ale z příkazu jako státní zaměstnanec. Tato činnost, vysvětloval, byla důsledkem uzavřené spojenecké smlouvy se Sovětským svazem a někdo ji musel vykonávat. Tak to učitel Rychtalík dostal přikázáno. Velitel se s tímto vysvětlením spokojil a dále proti Rychtalíkovi nezasahoval.

Po 15. březnu 1939 nastala nová nepříznivá okolnost. Uprchlíci, zejména antifašisté, komunističtí funkcionáři, kteří uprchli před nacisty z pohraničí, se nyní dostali do bezprostředního dosahu gestapa. Bylo jim třeba urychleně pomoci, aby mohli opustit protektorát Čechy a Morava. K tomu bylo zapotřebí navázat kontakty se slovenskou stranou a také shromáždit potřebné peníze. O to se pokusila pokroková komunistická a sociálně demokratická mládež z Květné, která založila odbojovou skupinu a napojila se na ilegální KSČ. Aby činnost skupiny levicově orientované mládeže nebyla tak nápadná, pokusili se ji krýt činností dosud legální organizace. Karel Skoček doporučil založit Sokol. Tento pokus byl však v zárodku zmařen. V květnu 1939 byl přípravný výbor, který se sešel v místní škole, na udání místního Němce zatčen gestapem. Bližší okolnosti ani jméno udavače Z. Vrba neuvádí.⁹ Naštěstí po šesti týdnech byli po výslechu propuštěni. I přes tyto překážky se podařilo zajistit přechod a vytvořit skupinu ve složení: Karel Skoček, Otto Sušil, Antonín Kučera, Josef Janíček, Rostislav Kubáň a jiní. Jejich cílem byl Kopcův hostinec v Lubině. Hlavním pomocníkem přechodů byl, ze slovenské strany, předválečný komunista Josef Kvasnica z Nového Mesta nad Váhom. Postupně se vytvářely i další přechody, a to přes Javořinu, kde převáděli manželé Zálešákové, chataři na Holubyho chatě na Javořině.

Mezi utečenci byli političtí pracovníci, vysokoškoláci, Židé a zejména vojáci – hlavně letci. Touto cestou šla i rodina generála Sergěje Jana Ingra – manželka a dva synové. Z Holubyho chaty je převedla na Slovensko mladá Anna Kopcová. Utečenci zůstávali v hostinci u Kopců, než jim byly opatřeny náhradní doklady. Dále potřebovali slovenské peníze, potraviny, lístky, mnohdy i oblečení a obuv. Většinu z tohoto opatřovali vlastenci z Lubiny.

Další ilegální buňka KSČ působila ve Slavkově a převáděla taky přes Javořinu. Vedl ji předválečný člen KSČ Jan Rožnovský. Členy byli jeho synové Bohumil a Vladimír a dále Metoděj Kohoutek, Dufka a Jan Mančík. Další buňky byly v Komni, Vápenicích, Vyškovci, Žitkově i ve Starém Hrozenkově. V Květné také paralelně působila odbojová skupina Vela, napojená na vojenský odboj, zabývající se převáděním do zahraničí vojáků z povolání. Vedl ji sklář Vilém Götz. Obě skupiny se brzy sjednotily v práci. V Květné, kde bylo centrum převaděčských skupin, se těžko tajil pohyb osob po osadě, zvláště v noci. Stačilo podezření, udání a již běžela mašinerie gestapa. Životy tak ztratili Ladislav Havelka a František Erban, oba řídicí učitelé škol, a dělníci Karel Jakúbek a Josef Janovský. I přes tyto represe neby-

la cesta uzavřena. Toto jsou skutečné události, které se podařilo o přechodech shromáždit Zdeňku Vrbovi ve svých pamětech. Sám jsem zažil jednu příhodu, která byla běžná jako tisíce jiných, které děti prožívají na prázdninách, avšak jen zdánlivě. Týkala se přeshraniční spolupráce. Dokládá, jak bylo třeba vytvářet různá krytí, která znemožnila zjistit byt' jen náznak odbojové činnosti.

V podjavorinské obci Cetuna měl Rychtalík příbuzné, kteří se tam z náboženských důvodů přestěhovali ještě za Rakouska. Protože strýc – mlynář – nebyl bohatý, mohl si koupit jen menší mlýn, jaký býval v obcích podobných Cetuně. V místní škole působil učitel Jan Marták, později významný odbojář. Otec s ním již dříve navázal spojení, avšak 15. března je přerušil. Spojení se dalo obnovit pouze ilegálním přechodem slovenských hranic, což bylo riskantní. Plán navštívit Slovensko jako doprovod svých dětí na prázdninový pobyt k příbuzným byl přirozený a nevzbuzoval žádné pochybnosti. Stejně tak i schůzka učitele s učitelem v obci.

Že to byl jeden z důvodů oné prázdninové návštěvy, jsem se dověděl až po válce od maminky. Samotný učitel Marták skončil tragicky až na samotném konci války. V boji u osady Cetuna dne 2. prosince 1944 bylo zajato několik gardistů. Partyzáni jim darovali život. Na druhý den gardisté vtrhli spolu s německým vojskem do osady a odvedli kolem sta osob, mezi nimi i učitele Martáka. Byl mučen a vězněn v Novém Městě, Trenčíně, Seredi a zahynul v koncentračním táboře v Sachsenhausenu v dubnu 1945.¹⁰ Vztah tohoto hrdiny k uherskobrodské odbojové organizaci nebude již zřejmě nikdy objasněn. S ním zanikly poznatky o mnohých vlasteneckých činech brodských i kopaničářských odbojářů.

Je třeba vyzdvihnout i činnost brodských občanů židovské národnosti, kteří vstoupili do „Rychtalíkovy“ odbojové organizace zejména proto, aby pomohli svým ohroženým spoluobčanům opustit protektorát. Pomáhali při vlastním převádění, ale také finančně (to bylo přínosné, protože většina členů odbojové skupiny pocházela z chudších vrstev). Čtrnáct z nich bylo po vyzrazení skupiny zatčeno a v roce 1942 popraveno ve Vratislavi (Breslau) – tedy ještě před hromadnými transporty z Uherského Brodu do Terezína a Osvětimi, které začaly po 30. lednu 1943.

I když se ilegální okresní organizace KSČ na Uherskobrodsku důsledně oddělila od hodonínského kraje, zůstalo jí zachováno spojení a tím i řízení z ilegálního vedení KSČ. Materiál a pokyny získával „okres“ náhradní cestou prostřednictvím Babulovy rodiny z Uherského Brodu. Členka rodiny, dcera Vlasta, byla provdána za Cyrila Šumberu,¹¹ který měl na starosti technickou stránku propagace. Pod záminkou návštěvy své matky a příbuzných dodávala V. Babulová-Šumberová různé letáky, později i Rudé právo, k rozmožování a dalšímu rozšiřování. Rychtalík udržoval osobní spojení s pražským ústředím díky svým stykům se skupinou učitelů sdružených kolem Učitelských novin a v bývalé Učitelské unii. Další spojení a znalost pokynů ústředního vedení (programu i konkrétních úkolů) měl jako člen ilegálního okresního výboru KSČ v Přerově¹² z přístupu k „hlavní přepážce“ ilegálního vedení KSČ pro Moravu. Ta existovala až do 17. března 1940 v Přerově, kdy byla gestapem zlikvidována.¹³

Uherskobrodská organizace byla aktivní. Umožňovala to mimo jiné dobře organizovaná síť ilegálních organizací po celém okrese a buněk ve významných závodech a postupně i na železnici. V materiálech Z. Vrby je uvedeno 33 obcí, kde byly založeny odbojové organizace. Pokud počet členů přesahoval pět, byly rozděleny na trojky, které působily samostatně a byly spojeny jen tzv. přepážkami. Tento systém byl spolehlivý a funkční, avšak v případě, že došlo k přerušení spojení, nebylo jej možno bez náhrady „přepážek“ obnovit. V době, kdy došlo k velkému zatýkání na základě zrady již zmiňovaného Čihánka, z celkového počtu 33 místních organizací¹⁴ bylo odhaleno jen 15, jak je uvedeno v protokolech gestapa, uložených v Archivu bezpečnostních složek (dále jen ABS) sig. 141–531–16/103. Mezi zatčenými byla však podstatná část vedení a členů právě z brodské části organizace.

Organizace na Uherskobrodsku shromáždila poměrně rozsáhlou kapacitu i kvalitu rozmnožovací a tiskařské techniky. Kromě Uherského Brodu byla tato technika rozmístěna v dalších devíti obcích: Vlčnov, Hradčovice, Pašovice, Korytná, Těšov, Bojkovice, Krhov, Bzová, Vápenice.¹⁵ Dle A. Hájkové disponoval v době Maříkova působení moravské stranické vedení dvěma technikami (tiskárnami). Jedna byla umístěna v Ostopovicích u Brna a druhá v Uherském Brodě. Jak již bylo zmíněno, kromě různých letáků se přetiskovalo i Rudé právo. V práci L. Kubíčka „Dnešek připravili oni“ se ve vzpomínkách na Václava Maříka rovněž uvádí, že v Uherském Brodě byla rozsáhlá i rozmanitá propagační činnost. Uvádí se, že později, tj. v době vedení druhým ilegálním ústředním výborem, začali vydávat vlastní časopis Rovnost. Z okolí Maříka někteří odbojáři časopisu vytýkali nedostatky v politické úrovni. Mařík se uherskobrodských zastal a prohlásil, že je třeba poděkovat za takovou, jaká je, a je třeba uherskobrodským pomoci. Ve skutečnosti šlo o nepochopení změny v taktice a politické linii

prosazené Zikou v reakci na eskalaci teroru proti odboji v důsledku nástupu R. Heydricha. Tato změna obsahu časopisu byla pro některé členy málo žádoucí. Obdobný problém dotvrzuje záznam z konference pamětníků odboje dne 18. dubna 1962 v Uherském Brodě i dopis pamětníka Vojtěcha Nakládala, manželu dcery učitele J. Rychtalíka, adresovaný Janu Kopřivovi. Popisuje v něm, jak vynášel granáty z bojkovické Zbrojovky, ale rovněž i rozmluvu s J. Rychtalíkem (na jaře 1941 při cestě do Bojkovic) o prezidentovi Edvardu Benešovi. Píše, že mu tehdy učitel doporučil „i na výzvy Beneše z Londýna kladně reagovat a řídit se jimi, což jsem odmítl.“¹⁶ Dále doplnil, že mu Rychtalík zachránil svou výpověď později při konfrontaci na gestapu život.

Odboj se od počátků okupace zaměřoval na sabotáže. Jednak výzvami k jejich provádění i vlastní realizaci. Výzvy zemědělcům k sabotáži dodávek nebyly příliš úspěšné. Odbojáři je realizovali v továrnách. V uherskobrodské Zbrojovce se zaměřili na sabotáže při výrobě leteckého kulometu MG 17. Na soustruzích, frézkách, bruskách i vrtačkách systematicky poškozovali součástky, čímž vážla kompletace v montážních dílnách. Bylo jich kolem šedesáti. Mezi nejvynalézavějšími a odvážnými byli později popravení Ladislav Hojač, Jaroslav Frýdek a Antonín Michalčík, později tragicky popravení vlastními spolubojovníky. Úspěšným sabotérem byl i soustružník Hanke. V kalírně dovedně „mistroval“ Vojmír Kalvoda.¹⁷ Jeden člen ilegální organizace se dostal i do přejímacího oddělení, kde často hotové kvalitní hlavně šly pod buchar. Jaroslav Šprysl, později zatčený a odsouzený k smrti ve svých dvaceti letech, odvedl své jako seřizovač strojů pro práci nekvalifikovaných dělníků. V bojkovické Zbrojovce, kde se vyráběly ruční granáty a světelná munice, se dařilo různými akcemi zpomalovat výrobu. Úspěšné byly i sabotáže při lisování náloží z kyseliny pikrové. Do směsi se přidávala vápenná omítka, drobné křemenné kamínky i kousky olova. Při lisování docházelo i k výbuchům (podařilo se asi 20 explozí). Tím se provoz zastavil na několik hodin a lis byl vyrazen i na dva týdny. Při pozdější výrobě světelné munice přesahovala zmetkovitost 50 %. Sabotovalo se nejen při výrobě, ale i při přejímacích zkouškách,

Portrét Jana Rychtalíka. Foto soukromý archiv J. Rychtalíka.

takže ze závodu odcházel a vadná munice či světlice, které však po vrácení nebylo možné opravit.

Po přepadení Sovětského svazu v roce 1941 nabývala Vlárská dráha stále větší důležitosti. Proto se skupina pokoušela železniční trať vyřadit z provozu. Havárie pomocí trhavin se ukázaly neúspěšné a také příliš složité a organizačně náročné. Řešení se našlo v metodě, kterou navrhl železničář Jan Hanák z Újezdce u Luhačovic, popravený 17. srpna 1943. Spočívala v rozpojování kolejnic na „vhodném místě“. Sabotáže však mohli provádět jen zaměstnanci železnice, kteří znali trať a měli uniformu, takže „při práci na trati“ nebyli nápadní. Odbojová organizace se proto snažila mezi sebe získat železničáře a po čase se jí podařilo ustavit buňky v Hradčovicích, Újezdci a Bojkovicích.

Drobné sabotáže, jako přezávání brzdových hadic či sypaní písku do ložisek železničních vagonů, mohli zpočátku provádět i odbojáři nezelezničáři, především mladší členové. Postupně však byly na nádražích zesíleny hlídky, takže ani tuto sabotážní činnost nemohli pak provádět.

Odbojová skupina ilegální KSČ na okrese Uherský Brod se vyhýbala ozbrojeným střetům s nepřítelem. S ozbrojeným bojem počítali později, neboť organizace shromažďovala zbraně. V jakém množství, či jak úspěšně, je jedno z dalších bílých míst, které již nikdy nebude dostatečně objasněno. Jisté je, že jedno (či jediné?) místo, kde byly zbraně uschovány, byla vinná buda mého dědečka Viléma Žabského na bývalé vinici pod lesíkem zvaným Chrástka. Kromě dědečka pomáhali zbraně ukrýt (zakopat) bývalí žáci J. Rychtalíka, v té době již zaměstnanci zbrojovky, Jan Gazdík a Antonín Michalčík. Zbraně tam byly ukryty až do zatčení učitele Rychtalíka. Následně je V. Žabský někam provizorně přemístil, aby je gestapo nenašlo v případě přiznání J. Rychtalíka. Z toho provizorního úkrytu je měl vyzvednout a definitivně uložit A. Michalčík. Po válce¹⁸ se tuto věc snažil objasnit a zbraně objevit Jan Gazdík, avšak bezvýsledně. Znalost míst úkrytů zbraní si s sebou odnesl A. Michalčík, když byl odsouzen a popraven svými bojovými druhy, členy odbojové skupiny, dne 3. března 1945 ve vlčnovské oboře.¹⁹

Činnost uherskobrodské organizace byla ztížena po rozbití prvního ilegálního vedení KSČ na jaře 1941. Aktivizaci odboje podpořila obnova vedení krajů a jejich spojení s ústředím pomocí sítě instruktorů. Vedoucím instruktorem pro Moravu se stal Václav Mařík. Jeho zástupcem pro jihovýchodní Moravu Josef Rerych. Také uherskobrodská organizace ztratila po zatýkání v únoru 1941 spojení s ústředím. Proto se učitel Rychtalík rozjel do Prahy. S pomocí svého známého se spojil s B. Rútovou-Pórovou, která patřila do okruhu spolupracovníků ilegálního vedení KSČ. Ta mu pomohla kontakty opět obnovit.²⁰ Z Prahy odjel zpět s direktivou přejít na nové formy činnosti. V září 1941 se pak sešel v Brankovicích u řídícího učitele Václava Diase s Maříkem, kde byla dohodnuta jeho činnost v ilegálním zemském vedení.

Od léta 1941 pak uherskobrodská organizace zasahovala i na Uherskohradištsko, kde připravovala i prováděla sabotáže zejména na železnicích. Rychtalík měl spojení i se sabotážní skupinou v Přerově.

Úspěšně obnovenému a rozvíjejícímu se moravskému odboji zasadil jeden ze smrtících úderů agent gestapa Ferdinand Čihánek (Ferda), rodák se Stříleku.²¹ Odbojáři byl přijat s plnou důvěrou a nejprve byl ukryt v Markově mlýně v Malínkách u Bučovic. Mařík projednal s Rychtalíkem přemístění Čihánka na Uherskobrodsko. O tom, zda měl Rychtalík Čihánka přijmout či ne, se vedlo velmi mnoho diskuzí. Rerych byl později informován o spolupráci Čihánka s gestapem, a proto dal pokyn k jeho likvidaci. Mařík však Čihánkovi uvěřil, k jeho likvidaci proto nedošlo. Správnost podezření se však potvrdila v následujících dnech. Již 9. ledna 1942 proběhlo zatýkání v Markově mlýně. Mařík se proto rozjel do Brodu varovat Rychtalíka, který se pak týden ukrýval. Ukryli se i odbojáři v Praze u C. Šumbery. Vlastní zatýkání v Brodě začalo 13. ledna. Prvními zatčenými byli otec a syn Vrbovi a Vojmír

Kalvoda. Bohužel Rychtalík se z obavy o rodinu vrátil domů, avšak dne 22. ledna byl také zatčen (několik hodin po návratu). Postupně bylo na okrese zatčeno více než 80 odbojářů. Následně bylo popraveno 40 a dalších 13 zemřelo na následky týrání a věznění ještě v době okupace, anebo těsně po návratu po osvobození.²²

Ze zatčených a obžalovaných bylo vyčleněno šest odbojářů. Ti byli spíše prohlášeni za vedoucí této skupiny, než aby jim to bylo prokázáno. To svědčí o tom, že gestapo, i přes dlouhodobé sledování skupiny a informace získané Ferdou, neodhalilo další významné stránky její činnosti, a to zvláště v oblasti převádění tzv. běženců či uprchlíků a v přípravě vojenského povstání. Bylo odhaleno jen 45 % organizací a asi třetina členů. K obžalobě z vedení organizace byli určeni níže uvedení:²³

1. Jan Rychtalík z Uherského Brodu, odborný učitel, ženatý, narozený roku 1902 v Přerově;
2. Šimon Ďurďa z Havřic, truhlářský pomocník, ženatý, narozený roku 1904 v Těšově;
3. Metoděj Záhorský, zaměstnanec, ženatý, narozený roku 1900 v Jesenici, bytem v Uherském Brodě;
4. František Buráň, mlynářský pomocník, ženatý, narozený roku 1903 v Havřicích;
5. Martin Němeček, pomocný dělník, vdovec, narozený roku 1904 v Havřicích;
6. Karel Skoček, obuvník z Květné, rozvedený, narozený roku 1903 ve Strání, slovenské státní příslušnosti.

Skuteční členové vedení však byli: Rychtalík, Záhorský, Ďurďa a Antonín Vrba. Poslední jmenovaný se však soudu nedožil. V důsledku týrání při výsleších a neléčených ran se Vrba nakazil blíž neurčenou infekcí a zemřel.²⁴ Zbylí tři vedoucí organizátoři odbojové skupiny byli odsouzeni k trestu smrti. Trest smrti byl vykonán ve Vratislavi dne 12. října 1943 na Janu Rychtalíkovi a Metoději Záhorském. Jejich dopisy na rozloučenou vyvolávají úctu a obdiv. Těch ostatních jedenapadesát, zvláště pak Šimon Ďurďa, se již neměli možnost takto vyjádřit. Ďurďa předstíral ztrátu smyslů, proto byl bit a dostával různé injekce. Rozsudek smrti sice 3. května 1943 vyslechl, ale jeho vykonání se nedožil.²⁵

Skutečnost, že se nepodařilo a zřejmě již nepodaří shromáždit konkrétnější svědectví o jejich smrti, nikterak nesnižuje jejich hrdinství, jímž prokázali službu vlasti v pevném přesvědčení, že ta krutá zkušenost bude velkým poučením pro budoucí generace.

František Buráň, Martin Němeček a Karel Skoček byli odsouzeni k trestu odnětí svobody. Buráň ve věši osmi let, Němeček²⁶ a Skoček obdrželi trest ve věši pěti let. Buráň se po osvobození vrátil do Havřic, kde žil životem „běžného občana“. Svého věznění nevyužil nijak ve svůj prospěch. Jen se snažil, aby byly napraveny křivdy a došlo k potrestání válečných zločinců. Proto poskytl svědectví i proti brněnskému gestapu, zvláště proti pověstnému gestapáku Dubovi a „Blondřákovi“, který byl rovněž pověstný svou krutostí.²⁷ Vyslychal mimo jiné i Zdeňka Vrba, jak uvádí ve svých pamětech. Naproti tomu K. Skoček, i když po svém byt' krátkodobém zatčení z odbojové činnosti spíše ustupoval, měl tendenci po válce svoji úlohu zveličovat. Sám absolvoval „moskevskou Leninovu školu“ pro mládežnické funkcionáře (dvouletou). Jak tvrdil, měl jen s mým otcem (Rychtalíkem) potíže, protože nedal na jeho rady, a tak se organizace nevyhnula potížím. Již jsem se zmiňoval v souvislosti s učitelem Martákem o „hloubce“ jeho zapojení do činnosti organizace. Také o okolnostech, za nichž se dostal do brodské organizace Čihánek, neměl správné informace. Údaj, který uvádí Zdeněk Vrba ve svých pamětech, že jeho otec měl spojení na sovětské zpravodajce a dosáhl samostatné kontroly „Ferdy“ pomocí radiospojení s Moskvou, neodpovídá skutečnosti. V té době již více než půl roku takové spojení neexistovalo.²⁸ Také se mi nezdá pravděpodobné, že by Vrba starší sdělil tak závažnou informaci, že má radiové spojení s Moskvou, svému synovi, když mu nesdělil informace méně závažné. Z. Vrba měl zřejmě informace od Skočka. Jádrem informace spočívalo v tom, že někteří členové se údajně měli podílet na „dopravě“ šifrovacího „klíče“ pro moskevské vedení pro radiové vysílání. Ale

partnerem na slovenské straně, který měl zásilku převzít a předat dál, byl učitel Marták.

Toto překrucování zřejmě plyne ze skutečnosti, že Skoček na učitele Rychtalíka „žárlil“. Jinak by nemohl o něm šfít pomluvu, kterou pro jistotu vložil do úst Stanislavu Šobáňovi. Ten měl sdělit svému otci, že při zatýkání v lednu 1942 byl nalezen v Rychtalíkově bytě zápisník se jmény členů ilegální brodské organizace. Záznamy údajně obsahovaly nepravá jména pod přezdívkami a Rychtalík zřejmě prozradil při výslechu pravou totožnost členů odboje. To bylo také důvodem, proč si podřezal žíly na ruce. Šobáň se měl rovněž po návratu z nemocnice vyjádřit, že sebevraždu měl Rychtalík spáchat ještě před zatčením, aby nemohl škodit.²⁹ Protokoly gestapa však dosvědčují něco úplně jiného, jak je dále uvedeno. Když byl Čihánek odhalen, dohodli se brodstí odbojáři, že již v celé organizaci začnou používat svá civilní, občanská jména. Proto také Antonín Vrba sdělil bez průtahů při výslechu v Brně dne 15. ledna 1942,³⁰ že odborný učitel Rychtalík, který také uvádí krycí jméno Zemek, je asi vedoucím celé organizace ilegální KSČ v Uherském Brodě. Dále se ve spisu (zprávě) gestapa o provedené prohlídce v bytě Jana Rychtalíka dne 22. ledna 1942³¹ uvádí, že prohlídka bytu proběhla bez úspěchu. Rychtalík se pohyboval v domě sám (mají zřejmě na mysli dobu, kdy byl na „útěku“, když se skrýval) a měl mnoho možností ilegální materiály ukrýt. Pokud jde o pokus o sebevraždu, tak o tom Šobáň nemohl nic konkrétnějšího vědět, protože už v té době pobýval ve vězení ve Vídni nebo v Norimberku. Měl již po soudu a po propuštění z vězení po osvobození byl ihned předán do nemocnice. Jeho otec, který o odboji něco věděl a který ho po propuštění z nemocnice doprovázel do domova, byl první, s nímž Šobáň hovořil. Jestli tedy Šobáň něco řekl, mohl se to dovědět od svého otce a ne naopak.

Po svém zatčení byl Rychtalík převezen do Brna do Kounicových kolejí. První zprávu (na korespondenčním lístku) mohl napsat až v březnu 1942. Naznačuje, že má výslechy za sebou a že je v samovazbě. Pak až 12. května přišla jen krátká zpráva, aby mu byly poslány peníze za opravu chrupu. Od tohoto data jakékoliv zprávy o něm dlouho nejsou. Není zřejmé, zda je ještě v Brně, anebo, jak naznačoval ve zprávě v březnu, že po zpracování výslechů pro soud odjedou do soudní vazby na Mírov, kde má být přelíčení. Ve skutečnosti byl na žádost přerovského gestapa vyslýchán v souvislosti s jeho činností v ilegální KSČ na Přerovsku. Gestapo mu nic podstatného nedokázalo. O to víc si při výsleších vytrpěl. Moje matka se snažila zjistit, zda otec žije a kde je. Žádala o povolení návštěvy. Po dlouhém čekání získala povolení k návštěvě až začátkem listopadu 1942. Nedělala si iluze, že se setká s osobou „v plném zdraví“, avšak že se setká s tak zuboženým člověkem, to si naprosto nedokázala představit.

Korespondenční lístek z 11. listopadu 1942, který manželka obdržela po své návštěvě, obsahuje sdělení, že od 28. října 1942 chodil k soudním výslechům a nyní bude odeslán do Vratislavi (Breslau). Tam bude čekat na soud. Během návštěvy bylo možné hovořit jen o rodině a o dětech. Další zpráva je z 2. prosince 1942 z Vratislavi. Zde byl opět podroben výslechům. Zpráva naznačuje opětné zhoršení jeho životních podmínek a k výslechům sděluje: „V soudní vazbě se to dá vydržet. U policie je to vždy horší.“ Jeho spoluvězeň a spulubojovník Rudolf Dittrich po válce vzpomínal, že byl svědkem, jak byl učitel Rychtalík tenkrát ve Vratislavi krutě a nelidsky mučen. Korespondenční lístek z 13. prosince sděluje, že byl náhle převezen z Vratislavi zpět do Brna. Zde probíhaly další policejní výslechy (již třetí etapa). 24. prosince 1942 žádá manželku o návštěvu. Na písmu jsou zřetelné stopy po prováděných „výsleších“. Návštěva jí byla povolena 6. ledna 1943. Tato návštěva, jak se později ukázalo, byla poslední příležitostí, kdy svého muže viděla. Jeho vyšetřování bylo víceméně uzavřeno, a proto snad nesledovali dozorcí jejich rozmluvu tak přísně. Sdělil jí, že je smířen s hrdelním trestem, který ho s největší pravděpodobností čeká, a omluvil se jí za strádání, které rodině způsobil. Na závěr řekl, že jediné, co ho mrzí a nesmírně bolí, je zrada přátel a lidí, kterých si dosud nesmírně vážil a kteří na něj donášeli. Gestapáci byli v těchto

záležitostech velmi vynalézaví a v nátlaku vytrvalí a dle potřeby krutí. To však kolaboraci neomlouvá. Avšak i ti velmi ctnostní a příkladní, a nebylo jich málo, zřejmě pro sebe tu omluvu našli a obhajili se.³² Tatínek se pak ta jména, když byl usvědčován, dozvěděl. A nebyly to výmysly. „Tehdy a tehdy šel tam a tam a tak potkal dobrého známého, spolehlivého vlastence. Oddechl si, protože ho přece nemůže vidět.“ Ale bylo tomu jinak. Šestý lístek obdržela 28. ledna 1943 z věznice Alt Moabit v Berlíně. Byl předvolán vrchním státním návladním jako svědek obžaloby, a hlavně aby byl svědkem utrpení obžalovaných při vynášení jejich krutých rozsudků. Po převezení z Berlína zpět do Vratislavi pokusil se (na druhý den) spáchat sebevraždu. Dozorci mu ji zabránili dokonat.

Z. Vrba, který byl v osudnou dobu vězněn na stejném patře jako učitel Rychtalík, prožíval a hodnotil tuto fatální událost: „Rychtalík celým svým životem bojoval za sociální spravedlnost světa a od prvního dne okupace žil jen pro ilegální odbojovou organizaci. Měl největší podíl na její výstavbě a jejím rozvoji. Po tříletém duševním napětí v odboji, po prožité zradě organizace a následujícím roce v rukách gestapa a vražedných soudů, neměl více sil žít.“³³ Po krátké době se zase vzhopil a soudní proces a rozsudek k trestu smrti a trvalé ztrátě cti přijal klidně a důstojně. Již na druhý den po svém odsouzení k trestu smrti, tj. 4. května 1943, byl povolán jako svědek obžaloby v závěrečném řízení se Z. Vrbou a V. Kalvodou. Jeho výpovědi nebyly pro ně přítěžující, jak potřebovala obžaloba. Rychle ho proto odbyli.³⁴

Nevím, jak ocenit jeho morální úroveň, jeho čestnost a charakterovou pevnost, když několik hodin po svém odsouzení dokázal to „své“ odsunout a dát přednost obhajobě zájmů svých druhů. Samozřejmě, že jeho svědectví nemohlo oba spolubojovníky, zvláště V. Kalvodu, zachránit od navrhovaných trestů. U Kalvody se jednalo o trest smrti. Ne-

Strafgefängnis *he Mo* *D*
 Reich 10. den 12. října 1943
 Kehlstrasse 37
 Lá nejdraží maminko, Viliška, můj nejdražší
 otče, maminko, sestro, nejdražší Leháne!
 Sou 3 hodiny se člov na sedm psemu.
 Semu klidně a odhodlaně. Nechtěl jsem k
 nikomu mluvit, k žádnému nikomu měl
 sem na mysl jen sociální spravedlnost,
 pro ni jsem pracoval, kíl se bym srovnal
 a ka mi kš umírání podle Wilkeraova be-
 la. „Pro spravedlnu“
 Tak všech myslím pro mne neubohle, budete
 klidně, jednou se vracím, stejně ohledně
 duševně, ještě jednou se přivím, klidně ka mne
 a moje klade andělky ať jim veseli a štast-
 ně. Již s mymi rodiči a sestrou a přátelami.
 Moje poslední myšlenka bude plást tobe, své
 nejdraží a nejdražší panáček. Odpust, že jsem
 tobe a rodině tak nevěnoval jak jsem
 měl, miš začal moji práce a my vše má-
 valo nymu. Nemohl jsem si pomoci, ač
 em se snažil, ale doručal jsem aš promiňm
 všechnu čas a vzhled a m svoj povinnost,
 i tam, ve stonaství odpalim. Čoud
 8 0611

D
 chtěl miak jinak. Zde jsem se snažil je
 jako i lovek psemu s klidným svědomím
 Chtěl jsem se ho všem. Snad jsem
 řekl něco co jsem snad říci nemusel
 ale bylo do mne vše. A mni mniče?
 žit. Nymolní jsem nikomu neubližil.
 Sestřičce Kalburce děkuji, ka by modlitbami
 modlil jsem se je denat i jiné. Chtěl je
 bilo Paně a mymi jsem připravem na
 cestu do věčnosti. Hvizdom budu, a čas
 nad levinom přetjilke na planonim a
 v daleku, jak liča jedoua mmon bledm
 nim, haaroucim. Moji draží rodiče děkuji
 Vám za Vaš lásku a pa vše. Moji draží, sa-
 stro, bud klidně ja na sebe myslim a ho
 nejlepšímu světle. Odpust mi začal jsem si
 ubližil. Človaci kamarádi ať miš odpust
 tak jako a ja jsem svým vinnim odpust
 Můj draží Leháne děkuji Ti pa vše, ka troj
 starost a pozorovat ke mne. Poslední poad
 mymi kolegim vinnim kamarádím a
 sestřičce Kalburce. Ti ještě jednou Vaš vni
 my sdavim a liča Vaš abik žerike.
 Vnu a pa Drahaně Plešto Jose. Ho tust
 H. Jahorek
 sarkitk čoud

Poslední dopis Jana Rychtalíka na rozloučenou. Soukromý archiv J. Rychtalíka.

sporně však ke zmírnění trestů přispělo a zejména potvrdilo, že jejich vztahy a přátelství jsou opravdové a že obstálo v té nejpřísnější prověrce.

Po zatčení učitele Rychtalíka jeho rodina strádala. Nejhuř začalo být v roce 1943 po rozsudku. Byla ukončena výplata i tak nízké sociální podpory (1 300 Kč měsíčně) a přitom začaly nabíhat některé mimořádné platby. Týkaly se nejen provozu domácnosti, ale i různých správních poplatků a nákladů. Úředně přidělený advokát totiž odmítl podat pro otce žádost o milost. Dopustil se prý mnoha trestných činů záměrně a úmyslně, takže nevidí žádnou polehčující okolnost, o níž by mohl žádost opřít a „vůdci“ ji zdůraznit. Mamince nezbylo než žádat svým jménem. Žádost do němčiny zdarma přeložil již zmiňovaný farář Oskar Malý. I když byla zamítnuta, patří jim oběma upřímné poděkování. Učitel Rychtalík byl popraven spolu se svým nejbližším spolubojovníkem a přítelem arch. Metodějem Záhorským dne 12. října 1943 ve Vratislavi.

Maminka před námi nedokázala jeho smrt utajit. I když jsme byli desetiletí, dokázali jsme vycítit, že udržování domácnosti, zejména zajišťování jídla, začíná být pro maminku téměř k nezvládnutí. Také šaty, které ze svých přešívala, začínaly docházet a děvčata, která byla ve věku, kdy se nejvíc roste, často měla problém co na sebe. Já jsem měl jedny polozimní boty na zimu. Takže když bylo odpolední vyučování a venku trochu vlhčí sníh, musel jsem sedět doma, abych si ty „slupky“ nepromočil, protože bych neměl v čem jít do školy.

I když úder, který gestapo uherskobrodskému komunistickému odboji zasadilo, byl velmi těžký, přesto z kvantitativního hlediska nebyl tak rozsáhlý.³⁵ Jeho závažnost spočívala v tom, že zasáhl vedení organizace a noví schopní lidé do čela vedení chyběli. Vyskytly se i názory, že obnovení činnosti bránila přílišná konspirace. Tomuto mínění odporuje fakt, že zatčení unikly některé spojky i pokladník organizace. Z nich např. A. Michalčík, F. Borýsek, J. Gazdík i J. Šprysl (pokladník) se na čas ukryli v Praze u C. Šumbery, který měl v té době spojení s V. Maříkem. Šumbera by jistě obnovení organizace zahájil, kdyby měl s kým. Vlastní odboj byl na konci května ochromen také heydrichiádou.

Odbojovou činnost nebylo možné obnovit, proto zůstala většina těch, které gestapo neodhalilo, jistou dobu v nečinnosti až do léta – podzimu roku 1944. Činná zůstala jen malá ohniska tvořená z těch, kteří sice byli gestapu známi, ale úspěšně se ukrývali. Jejich aktivita byla v rozsahu nutném pro vlastní přežití. K činným lidem v ilegality se přidávali sovětští zajatci na útěku ze zajetí a další občané. Mezi nimi také členové odbojářské skupiny učitele Rychtalíka. Že jsou bývalí spolubojovníci, sami mnohdy nevěděli v důsledku uplatňovaných zásad konspirace. Partyzánské skupiny spadaly, až na málo výjimek, pod brigádu Jana Žižky. Tři prapory brigády bojovaly v Beskydech, čtvrtý v Bílých Karpatech v okolí Javořiny. Skládal se z několika oddílů tvořených místními partyzány a několika sovetskými důstojníky uprchlími ze zajetí.

Pokud jde o členy Rychtalíkovy skupiny, někteří z nich se v závěru války přidali k partyzánům.³⁶ Spolu s mnohými z nich přišli o život i čtyři sovětští vojáci,³⁷ o něž se odbojáři po jejich útěku ze zajetí postarali a kteří se zapojili do partyzánských bojů. K padlým ruským partyzánům je nutno přičíst ještě velitele partyzánského oddílu Jan Žižka – Kuriněnko, Dimitrije Kuriněnka, který zahynul nešťastnou náhodou při zajišťování munice ve vlčnovských búdách dne 9. dubna 1945. Při výbuchu byl zničen i velitelův deník.

Na závěr chtěl bych uvést jména všech padlých odbojářů v naději, že vyvolají pozornost a zájem příslušných míst i činitelů. Právem jim totiž patří příslušné místo na tabuli cti účastníků druhého odboje proti nacistické okupaci.

Jména padlých z ilegální skupiny Uherskobrodská, do které se řadili i v ilegality pracující členové z Bojkovska:

vedení: Rychtalík Jan, Záhorský Metoděj, Ďurďa Šimon, Vrba Antonín

členové: Adler Rudolf, Bachner Samuel, Bartas Oldřich, Berger Walter, Brief Edgar, Brunn

Felix, Büchler Max, Dvořák Miroslav, Frýdek Jaroslav, Hanák Jan, Havelka Ladislav, Hladíš Vojtěch, Hojač Ladislav, Horák Josef, Hrabal Antonín, Huráb Jaroslav, Janča František, Janovský Josef, Jančař Mikuláš, Jelínek Bedřich, Kašpar Gustav, Krejzl Bedřich, Kročil Štěpán, Lövy Ervin, Mannheimer Erich, Maršálek Ludvík, Miloš Josef, Nožička Josef, Ondra Jan, Polák Max, Procházka Zdeněk, Reich Isidor, Rosenfeld Kurt, Rožnovský Jan, Rygl Ludvík, Slinták František, Smetana Lev, Soušek Luboš, Škrášek Rudolf, Šojdr Stanislav, Šobáň Stanislav, Šprýsl Jaroslav, Veselý František, Vráblík Josef, Weil Vítězslav, Zajíc Klement, Zlomek Antonín, Zukerman Lew.

V závěru války padli další členové: Babica Stanislav, Flaks Emil, Guryča Josef, Herzog Karel, Holík Miroslav, Chromek Jan, Jaška Jakob, Kočica Jan, Kutálek Miloš, Lysoňek Antonín, Navláčil Josef, Novák Jindřich, Pitka Vladimír, Rangl Ladislav, Ranglová Vlasta, Sedláček Jaroslav, Skalský Karel, Skočovská Marie, Sojeba Karel, Šuranský Zdeněk, Tlach František.

Ze Slovenska vrátivší se z povstání Sojeba Karel, Flax Emil, Guryča Josef a Herzog Julius zahynuli po zradě spolu se třemi ruskými uprchlíky dne 31. ledna 1945 na lesní chatě ve Věskách. Tito muži však na Rychtalíkovu skupinu přímo napojeni nikdy nebyli. Jejich kontakt byl na Bojkovice, Šumice a poté na Františka Bogataje v Míkovcích.

Je škoda, že v současné odborné literatuře se o odboji v době druhé světové války příliš nemluví. Jediným uceleným dílem je značně rozsáhlá práce dr. Miroslavy Polákové z roku 2009, která však bohužel doposud nevyšla tiskem. Proto také veřejnost jenom velmi málo ví o rozsáhlém zatýkání odbojářů, které probíhalo v letech 1941 a 1942³⁸ na Uherskobrodsku. Důvod, proč se na uherskobrodské odbojáře vyvíjející nepominutelnou či nepřehlédnutelnou činnost v rámci ilegální okresní organizace KSČ zapomnělo, je dodnes záhadou. Tato práce by měla bílé místo uherskobrodské historie částečně odstranit.

Poznámky:

- 1 Práce vznikla za spolupráce s Pedagogickým muzeem J. A. Komenského v Praze v letech 2010–2011.
- 2 V praporem rozkazu č. 218 ve Frývaldově dne 19. 9. 1924 je uvedeno: „Dle služebního řádu A – 1a, § 14 vyslovuji pochvalné uznání jménem služby: 3. hran. rota: četaři Janu Rychtalíkovi za horlivé a sebeobětavé vykonávání služby a za vynikající smysl pro kázeň a za výbornou pomoc veliteli roty při výcviku. Podepsán velitel hran. praporu č. 7 podplukovník“ – podpis nečitelný. Rodinný archiv autora.
- 3 Č o n d l, K., P a s á k, T. (eds.): *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939–1945. Sborník studií a vzpomínek*. Praha 1978, s. 107.
- 4 Z něj bylo možné vydržovat i děvče na hlídání (tři děti) či později platit školku i sjednat pomocnici na provádění těžších domácích prací. Rodiče rovněž dětem platili životní pojistky, splatné v době plnoletosti ve výši 10 000 Kčs. Menší částka ještě zbyla na běžné úspory (děti i rodičů). Dětské úspory byly spíše symbolické. Měly výchovný účel a vedly děti ke spořivosti.
- 5 H u ň á č e k, Z.: *Český antifašismus a odboj: slovníková příručka*. Praha 1988, s. 226.
- 6 Lze dodat, že nebylo běžné, aby člen Národně socialistické strany byl pověřen převodem KSČ do ilegality. Rychtalík však již svými činy prokázal své schopnosti; jak vzpomíná autor článku, Rychtalík ve svém školním zeměpisném kabinetu na měšťanské škole chlapecké na Horním náměstí v Uherském Brodě kopíroval a cyklostyloval letáky a propagační materiál, který měl sloužit k pozvednutí sebevědomí českého národa v letech 1938–1939.
- 7 S rodinou J. Rychtalíka byly v přátelském styku rodiny A. Vrby, M. Záhorského, R. Dittricha, Š. Ďurdy, což vytvářelo důvěrné vztahy.
- 8 V r b a, Z.: Rudá růže. Vzpomínky na komunistický odboj za 2. světové války. In: *Studia Comeniana et historica* 10, 1980, č. 22, s. 9–166.
- 9 V r b a, Z.: c. d., s. 41 a 43.

- 10 Š t u k o v s k ý, Š., B o l e b r u c h, Š., Č e r v e ň á k, J.: *Po stopách odboja v podjavorinském kraji*. Piešťany 1960, s. 9.
- 11 Cyril Šumbera (3. 7. 1901 Hluk–10. 5. 1944 Drážďany), novinář Rudého práva, funkcionář KSČ, spolupracovník I. a II. ilegálního vedení KSČ, popraven nacisty.
- 12 *Z dějin KSČ na Přerovsku*. Přerov 1971, s. 48.
- 13 H á j k o v á, A.: *Strana v odboji: Z dějin ilegálního boje KSČ v letech 1938–1942*. Praha 1975, s. 217.
- 14 V r b a, Z.: c. d., s. 26.
- 15 Tamtéž, s. 37.
- 16 Citace z dopisu Janu Kopřivovi, manželu dcery Jana Rychtalíka, který je uložen u Jaroslava Rychtalíka.
- 17 V. Kalvoda uvádí v dopise vnukovi učitele Rychtalíka (pro studentskou práci) další nové údaje, které se liší od dosud běžně známých a přijímaných. Kalvoda popírá, že ve Zbrojovce v Uherském Brodě byla samostatná skupina, prostřednictvím jejíhož vedení řídila Rychtalíkova skupina odboj ve Zbrojovce. Dle něj byl odboj ve Zbrojovce řízen z venku přes vedoucí trojek. Také potvrzuje zásady a přísnost konspirace, které J. Rychtalík vyžadoval. Kalvodu řídil Antonín Vrba. Syn Zdeněk o tom nevěděl, i když jinak byli v denním styku.
- 18 Uherský Brod byl osvobozen 26. dubna 1945.
- 19 Miroslava Poláková popisuje ve své diplomové práci likvidaci Antonína Michalčíka. Srovnej P o l á k o v á, M.: *Protifašistický odboj a osvobození jihovýchodní Moravy*. Katedra historie a archivnictví FF UJEP, Brno 1981, s. 139–141. Tuto práci autorka později doplnila o další historická fakta v rámci své doktorandské práce, obhájené v roce 2010.
- 20 Tamtéž, s. 301.
- 21 R i c h t e r, K.: *Přes krvavé řeky. Čs. východní odboj bez cenzury a legend*. Praha 2003.
- 22 V r b a, Z.: c. d., s. 80, 161; H á j k o v á, A.: c. d., s. 302.
- 23 ABS, protokoly gestapa, inv. č. 141–531–16, s. 103. Zde jsou uvedena místa, kde byly odhaleny buňky a jména.
- 24 Hrob A. Vrby i popravených je neznámý.
- 25 Tolik utrpení jeho tělo nevydrželo a brzy po rozsudku dne 14. května zemřel.
- 26 Němeček odešel po osvobození do pohraničí na Šumpersko a styk s ním byl postupně přerušen.
- 27 Pro konkrétnost uvádíme část výslechu ze dne 24. září 1946, kde uvádí: „Byl jsem zatčen dne 23. února 1942 ve věci komunistické činnosti jako vedoucí a podezřívá mě, že jsem organizoval zmíněnou skupinu s Rychtalíkem. Byl jsem poprvé vyslýchán se Šimonem Ďurdou, který byl odsouzen k trestu smrti a před popravou v důsledku útrap zemřel. Při tomto výslechu jsem byl ztýrán gestapákem Dubou, rozbil o mne hůl a později jsem byl vyslýchán nějakým gestapákem blondákem na právnické fakultě, kde jsem druhého dne byl opět vyslýchán. Poněvadž jsem nechtěl již víc nic na jiné udání, gestapák přinesl gumový obušek a položil na stůl. Když jsem i tehdy setrval na tom, že nikoho neznám a nic víc nevím, jak jsem udal, počali mne střídavě bít obuškem a to celý den, poněvadž jsem byl označen jako starý komunista. Jelikož mne u zdi boxovali do žaludku, který jsem si chránil rukama, tu mne počali obuškem bít přes ruce a tvář. Druhého dne jsem byl opět vyslýchán na právnické fakultě a po výslechu mně gestapák řekl, abych se po příchodu do kauniček oběsil, protože se víc domu nevrátím a rodinu neuvidím. Později jsem byl převezen do Vratislavi, kde jsem byl postaven před lidový soud a odsouzen k osmi létům káznice a na tutéž dobu ztrátu cti.“
- 28 Š t u k o v s k ý, Š., B o l e b r u c h, Š., Č e r v e ň á k, J.: c. d., s. 9.
- 29 Tato fakta zjistila v roce 1985 historička Miroslava Poláková z rukopisu otce Stanislava Šobáně Cyrila, kde sepsal své vzpomínky z června 1946.. P o l á k o v á, M.: *Protifašistický odboj na Uherskobrodsku v letech 1939–1945* [online]. 2008 [cit. 2011]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ctibor Nečas. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/32085/ff_d/
- 30 ABS č. 141-531-16/1 doložka K – II A 1.
- 31 ABS č. 141-531-16/2 čj. B. Č. II A 1 – 143/42.
- 32 Z. Vrba na s. 30 uvádí, že uherskohradištská služebna gestapa měla 800 donašečů. O té rozmluvě maminka hovořila až se starší sestrou v roce 1969, kdy jí vlastně sdělila svoji nejtrpčejší (nejkrutější) zkušenost (životní zážitek), a to pro poučení, jak mají jednat s manželem v osudové životní události, v níž se nezaslouženě ocitli.

- 33 V r b a, Z.: c. d., s. 104.
34 Tamtéž, s. 108.
35 V r b a, Z.: c. d., s. 80, 160; H á j k o v á, A.: c. d., s. 302.
36 Z nich položilo životy 21 bojovníků.
37 Při přestřelce byli zastřeleni vojín Farina Michail, Těřešenko Trofej, poručík Ušakov Michail, Jaška Jakob.
38 R é d r, R.: *Aby národ žil*. Brno 1948, s. 79–80.

Ing. Jaroslav R y c h t a l í k (n. 1934) se věnuje odbojovým organizacím na Uherskobrodsku v době 2. světové války. Osobním pohledem podává svědectví o odbojové činnosti svého otce Jana Rychtalíka.

Almost Forgotten heroes of the resistance Movement from Uherský Brod during WWII. A teacher Jan Rychtalík and His Close Colleagues

A b s t r a c t

The study brings a personal view of the author who documents the story of his father, the head of illegal Communist Party of Czechoslovakia in Uherský Brod region during WWII sketching in the diversity of the situation before and after the occupation of the Czech Republic by the Nazis. There are many cases in history in which a member of the National Socialist Party was entrusted with moving a local organization of the Communist Party into the underground. The vision of socially fair arrangement of the society without any form of exploitation was not only the domain of those most exploited social groups of the so called first republic but it was also present in the other social layers. Direct personal confrontation with a bleak economic situation of the 30s of 20th century potentiated by the treason of western powers in the times of the Munich Treaty was clearly present in peoples minds and deeds not only during Nazi occupation but also in the period after liberation of Czechoslovakia in the following years.

Author's personal and what is more intimate view into the heart of the family of the head teacher Rychtalík in both nice and the most dramatic times reveals dark corners of our past also from the point view of memoir literature and enriches our view on the problems with another important level. The highest sacrifice brought by the teacher Rychtalík and his friends on the altar of the liberation of our country from the fascist terror stands side by side with more than 25 000 mostly forgotten heroes of the Communist resistance movement from the years 1939–1945.

Fast vergessene Helden des Widerstands im zweiten Weltkrieg im Gebiet von Uherský Brod. Lehrer Jan Rychtalík und seine engsten Mitarbeiter

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im vorliegenden Beitrag bringt der Autor ein persönlich gefärbtes Dokument über die Lebensgeschichte seines Vaters, des führenden Repräsentanten der illegalen Kommunistischen Partei, die während des zweiten Weltkriegs im Gebiet von Uherský Brod tätig war. Dadurch illustriert er die Vielfalt der gesellschaftlichen Lage in der Zeit vor und nach der Besetzung der Tschechoslowakei durch die Nazis. In der Geschichte war es nicht oft der Fall, wo ein Mitglied der Nationalsozialistischen Partei mit dem Übergang der örtlichen Kommunistischen Partei beauftragt wurde. Die Vision einer neuen gerechten gesellschaftlichen Ordnung ohne Ausbeutung war nicht nur Domäne der am meisten Ausgebeuteten in der ersten Republik; auch in anderen Gesellschaftsschichten fand sie Widerhall. Die direkte Auseinandersetzung mit einer schwierigen Wirtschaftslage in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts, die durch den Münchner Verrat noch gesteigert wurde, reflektierte sich klar in den Taten von Bürgern nicht nur zur Zeit der nazistischen Okkupation, sondern auch nach der Befreiung der Tschechoslowakei.

Ein privater Einblick in das Familienleben des Schulleiters Jan Rychtalík mit seinen erfreulichen, aber auch höchst dramatischen Momenten entdeckt dunkle Seiten unserer Vergangenheit und

bereichert somit die Auffassung der erwähnten Problematik um einen neuen Gesichtspunkt. Jan Rychtalik und seine Gefährten brachten das höchste Opfer für die Befreiung unserer Heimat vom faschistischen Terror dar. Somit zählen sie zu jenen über 25 000 meist vergessenen Helden des kommunistischen Widerstands in den Jahren 1939–1945.

POČÁTKY KATOLICKÉ AKCE V GOTTWALDOVSKÉM KRAJI A NA VESELSKU

Marek Junek, Katedra středoevropských studií, FF UK, Praha

Motto:

Soudruzi, znovu Vám chceme připomenout, že organizování Katolické akce je nanejvýš významnou věcí, že je třeba, abyste Vy sami jí věnovali největší pozornost a mobilisovali všechny síly k splnění námi ukládaných úkolů. Je to prvá akce takového druhu a podaří-li se nám, bude mít význam nejenom československý, ale mezinárodní. V této akci platí zásada, že nyní, kdy jsme se pustili do boje s Vatikánem, je třeba jednat ráz naráz a nepopřát našim nepřátelům času, aby se vzpamatovali.“

Rudolf Slánský, 17. června 1949

Po komunistickém převratu v roce 1948 byla katolická církev jednou z prvních institucí, proti kterým se zaměřila komunistická moc. Nová linie oficiální církevní politiky byla však schválena až v dubnu 1949 a současně se vedly debaty, zda se chovat zdrženlivě, nebo boj proti církvím vyhlásit veřejně, jak o tom ve svém projevu na IX. sjezdu KSČ mluvil Václav Kopecký. Vedle administrativních opatření namířených proti církvi, např. ustanovení církevních tajemníků u okresních národních výborů, vypsání konkurzů na neobsazená místa na farách, zákaz studia ve Vatikánu apod., začala probíhat příprava politického hnutí v církvi. Církevní oddělení Národní fronty svolalo 28. dubna 1949 poradou s kněžími spolupracujícími s režimem. Alexej Čepička je seznámil s plánem organizovat hnutí „pokrokových“ katolíků a s novou linií proticírkevní politiky, která měla rozpoutat veřejnou kampaň, na jejímž základě věřící budou protestovat proti „štvání“ kněží. Do protestu se měla zapojit média a měla jej podpořit organizace pokrokových katolíků, která dostala jméno Katolická akce.¹ V podstatě se jednalo o znouzení hnutí, které vzniklo na počátku 20. století. Označovalo účast laiků a různých organizací na církevní činnosti, většinou pod vedením kněží a řeholníků, při prosazování katolického stanoviska na veřejnosti a na rozvíjení vnitro-církevních aktivit. Katolická akce byla tzv. církevní šestkou KSČ (jednalo se o církevní komisi při ÚV KSČ, kterou tvořili Alexej Čepička, Vladimír Clementis, Zdeněk Fierlinger, Jiří Hendrych, Václav Kopecký a Viliam Široký) připravována už od března 1949. Když se na schůzi 1. června probírala otázka jejího ohlasu v řadách kněžstva, bylo řečeno, že pokrokovou Katolickou akci podporuje tři sta dvacet kněží a s dalšími dvěma sty se jedná. Na základě této informace „církevní šestka“ rozhodla o urychleném založení Katolické akce a svolání její ustanovující konference na 10. červen 1949 do Prahy. Rovněž padlo rozhodnutí, že 12. června vyjde první číslo *Katolických novin*, tiskového orgánu Katolické akce, které bude rozesláno půl milionu věřících.² Ustavující konference se zúčastnilo 283 osob, z toho 68 duchovních. Přijali *Provolání* a zvolili svého předsedu; stal se jím režisér Národního divadla Ferdinand Pujman. Ze svého programu členové Katolické akce upřednostnili požadavek obnovy jednání státu a církve. Správně předpokládali, že ho podpoří řada církevních představitelů i věřících. Věděli ale, že předložili takové podmínky, které pro biskupský sbor budou nepřijatelné. V den, kdy byla Katolická akce vyhlášena, obdrželi krajsí tajemníci Národní fronty a KSČ instrukce, jak v krajích postupovat.³ Na jejich základě měly v krajích vzniknout krajské výbory Katolické akce o velikosti 30–60 členů. Nižšími složkami byly okresní výbory Katolické akce o 15–30 členech. Důraz byl kladen na to, aby do výborů byli získáváni především zastupci katolické charity, katolických spolků, katolické ženy a významné osobnosti loajální k režimu, které by mohly získat podporu pro Katolickou akci. V Gottwaldovském kraji, kte-

rý byl na základě počtu věřících oprávněně pokládán za region, kde se očekával největší odpor, jako zásadní požadavek byla deklarována potřeba uspořádat náboženskou pouť na Velehradě, Hostýnu nebo na Svatém Kopečku u Olomouce a snaha získat co nejvíce předplatitelů *Katolických novin*. Každé dva týdny měly probíhat schůze krajských a okresních výborů, kulturní akce, agitační a diskusní večery, které měly obyvatele přesvědčit o významu Katolické akce pro veřejnost.⁴

V průběhu června 1949 tisk zveřejňoval jména katolických kněží, kteří Katolickou akci podpořili. Oficiálně uváděné údaje hovořily asi o 1700 jménech (ve skutečnosti jich bylo výrazně méně). Všichni kněží, kteří se podepsali pod prohlášení Katolické akce, měli získat navíc šatenky a zvláštní poukázky na benzín. Na Gottwaldovsku se rovněž uvažovalo o tom, že bude kněžím prodloužena možnost používat pozemky, které patřily k faře. Pokud byla předtím farním úřadům půda odebrána, představitelé místních národních výborů měli rozhodnout o přidělení půdy náhradní. V červnu probíhaly i první ustavující konference v krajích a okresech. Myšlenka, že Katolická akce se má stát širokou základnou pro organizované hnutí věřících a kněží proti církevní hierarchii, ovšem brzy zkrachovala. Biskupové už 7. června oznámili duchovním, že účast na připravované Katolické akci bude stíhána církevními tresty, a 15. června svůj názor na nezákonnost Katolické akce zveřejnili v pastýřském listu přijatém na konferenci v pražské konzistoři. List vypočítával proticírkevní opatření vlády, vyslovil se pro jednání a dohodu s vládou, pokud nebude činen na církev nátlak, a především označil Katolickou akci za rozkolné hnutí. Účast v ní měla za následek výrazné postihy, hlavně exkomunikaci. Podobně se k účasti kněží na Katolické akci vyslovil i Vatikán. Současně ale představitelé biskupské konference uvedli, že většina duchovních podepsala Katolickou akci pod nátlakem, nebo byla oklamána, a proto se na ně exkomunikace nevztahuje. Na základě těchto skutečností mnoho duchovních svůj podpis pod Katolickou akci skutečně odvolalo. Pastýřský list měl být oznámen v kostelech 26. června 1949, věřící s ním byli nakonec seznámeni již 19. června.⁵ V Gottwaldovském kraji byl podle oficiálních zpráv přečten v padesáti procentech farností, na Veselsku byl čten ve všech farnostech a kostelech bez komentáře. Výjimku tvořila Blatnice, kde farář onemocněl, a proto byl pastýřský list vyvěšen na nástěnce u kostela. V Nové Lhotě (a dalších čtyřech vesnicích v kraji) začali obyvatelé vesnice po přečtení pastýřského listu kněze dokonce hlídat, aby nebyl napaden ze strany státní moci. Kněží, kteří nepodepsali souhlas s Katolickou akcí, ale podle komunistického tisku s ní vyslovili ústní souhlas, po přečtení pastýřského listu se od svého souhlasu distancovali a označili ho za vymyšlený. Další pastýřský list byl následně čten v kostelech v neděli 26. června. Ve většině případů nebyl přednesen komentář, maximálně byly popřeny podpisy pod Katolickou akcí některých duchovních z Veselska. Katecheta Josef Kouřil v Tvarožné Lhotě podle oficiální zprávy pronesl „štvavé“ kázání. Farář Jan Petrucha ve Velké nad Veličkou nechal věřící po přečtení pastýřského listu zazpívat píseň *K nebesům se orla vzletem*, kde se zpívá: „Divoká se bouře blíží, boj se zdvihá ze všech stran, proti církvi, proti kříži zuří pekelný vztek bran.“ Proto byla celá bohoslužba označena za provokaci.⁶ A komunistická administrativa se snažila na zveřejnění a veřejné čtení nejenom tohoto pastýřského listu reagovat. V krajích a okresech se konaly podpisové akce ve prospěch Katolické akce a podpisové archy se posílaly ke zveřejnění do novin a časopisů. V jednotlivých obcích se měly distribuovat letáky s informacemi o Katolické akci. Rovněž tak se měli představitelé KSČ a Národní fronty v regionech snažit zabránit čtení pastýřských listů v kostelech. Kromě toho krajský výbor KSČ v Gottwaldově rozeslal na konci června dopis na okresy, kde vyzýval ke klidu: „*Jsmo toho názoru, že budou-li naši biskupové i v příštích nedělích opakovat rozesílání a čtení nových pastýřských listů nebo oběžníků, nebudeme stranu mobilizovat, nebudeme navštěvovat kněze, varovat je a zakazovat jim čtení, nýbrž necháme věcem volný průběh. Vycházíme z toho názoru, že katoličtí věřící chtějí klid a že také sami poznají, že jsou to biskupové, kteří zanášejí politiku a štvání do kostelů. Nebudeme také*

nyní předvolávat kněze, kteří četli tuto nedělní pastýřský list, na okresní nebo krajský národní výbor. Naším hlavním úkolem nyní je vést co nejširší agitaci mezi katolíky a objasňovat jim skutečnou podstatu a smysl protistátního postupu reakční klerikální hierarchie. Budeme tak činit ústní i tiskovou agitací, kolportáží Katolických novin, speciálních letáků apod.⁶⁷ Celá akce měla být vedena co možná neklidněji i z důvodu žní a také proto, že v nejkatoličtějších kraji v republice nechtěl krajský výbor KSČ v Gottwaldově vyvolávat bouřlivé schůze a incidenty. Rychlý zásah biskupů a Vatikánu (hrozba exkomunikace) proti Katolické akci slavil úspěch a jednotliví kněží postupně začali odvolávat svoje podpisy, anebo svůj ústní souhlas.

Úvodní krajská konference Katolické akce v Gottwaldově se konala dne 23. června 1949. Jako hlavní řečník na ní promluvil poslanec Československé strany lidové Niederle, který mluvil především o tom, že nová československá ústava zaručuje všem věřícím svobodné vyznání víry a nebrání, aby rodiče posílali děti do náboženství. Dále zmínil právo na práci pro všechny obyvatele Československa, zdravotní pojištění a lékařskou péči pro všechny zdarma, sociální péči o invalidy, postižené a důchodce. To byl pro Niederleho doklad křesťanské lásky komunistické vlády a nového státního zřízení. V podobném duchu mluvil i o znárodnování průmyslu a konfiskaci majetků šlechty a podnikatelů, v nichž podle něj vznikala „rekreační střediska pro naše ctihodné řádové sestry“. V závěru svého projevu se přihlásil k budování našeho státu a k vytvoření šťastných a lepších zítřků. A rovněž deklaroval, že je nutné dořešit vyrovnání státu s katolickou církví, k čemuž má napomoci právě Katolická akce.⁸

Na krajské konferenci pak byla přijata závěrečná rezoluce Katolické akce v Gottwaldovském kraji, která se odvolávala na věrnost katolické církvi a papeži, ovšem měla i jasně politické vyznění, protože vyjadřovala podporu vládnoucímu komunistickému režimu: „*Náš lid buduje nový, lepší svět bez vykořisťování a bídy, nový lidský řád, v němž dojdou uplatnění zásady učení Ježíše Krista. Cesta, po které se ubíráme, jde souběžně s cestou naznačenou Kristem Pánem a jeho přikázáním. My chceme mír, za něj se modlíme a prosíme Boha, aby duha míru rozklenula se nad národy, dala jim sílu a nechala prohlédnouti i těm, kteří dosud žijí ve zlobě a nenávisti. Vyslovujeme vděčnost státu za to, že odstranil provždy hrozbu nezaměstnanosti a tím příčinu bídy mravního úpadku národa. Půdu mají ti, kteří na ní pracují. Továrny a doly byly dány do rukou dělníků a všestrannou péči o pracujícího člověka zaručuje mu stát šťastný život tak, jak tomu chtěl Ježíš Kristus. V našem státě se zajišťuje lidu péče o zdraví, péče o duševní a mravní vývoj, náboženská svoboda a je také podporována naše církev. To nás také přesvědčuje, že na straně státu je dobrá vůle a snaha po dohodě s církví.*“⁶⁸ Text rezoluce tedy naprosto jasně deklaruje, že komunistický režim je možno chápat jako pokračování křesťanské sociální politiky a sám sebe považuje za její vyvrcholení. O represích a pronásledování církve a věřících zde nepadlo ani slovo. V další části účastníci zasedání uvádějí, co má být hlavní náplní činnosti Katolické akce: zintenzivňování náboženského a mravního života v církvi, prohloubení spolupráce mezi věřícími a laiky, zabezpečení výuky náboženství, rozšíření činnosti katolické charity, financování oprav kostelů ze strany státu po provedení pozemkové reformy atd.¹⁰ Z průběhu krajské konference můžeme vyčíst podobu a způsob zkrusleného výkladu tehdejší politiky vůči katolické církvi. Z krajské konference Katolické akce pak byly zaslány pozdravné telegramy olomouckému arcibiskupovi, ministru školství a národní osvěty a dalším. Podle informací církevního tajemníka při Krajském národním výboru v Gottwaldově vzbudila Katolická akce v kraji značný ohlas. Celkem 33 duchovních podepsalo prohlášení a 96 s ním projevilo souhlas. Rovněž tak první den po vyhlášení bylo na kraj zasláno 125 rezolucí s 9200 podpisy v celém kraji na podporu Katolické akce. Celkem jich bylo na kraj zasláno několik stovek.¹¹

Po skončení krajské konference Katolické akce byl na jednotlivé okresní akční výbory Národní fronty rozeslán plán práce pro nejbližší období. Díky zapojení masových organiza-

cí, jako např. Československého svazu mládeže, Rady žen či Svazu bojovníků za svobodu, se měly informace o Katolické akci rozšířit mezi věřící. Dále mělo být na okresech vyškoleno 10–15 agitátorů, kteří by organizovali besedy s věřícími, o Katolické akci měly informovat i obecní rozhlas. A především v jednotlivých obcích měli být oslovováni důvěrníci Katolické akce, kteří by pro ni získávali nové a nové věřící.¹² Z počátku organizování Katolické akce byl kladen důraz i na to, jak mají akční výbory reagovat na čtení oběžníku a pastýřských listů. Členové okresních a místních akčních výborů byli vyzváni, aby nezakazovali čtení jednotlivým kněžím a aby proti nim nemobilizovali akční výbory a nezasahovali v kostelech kvůli udržení klidu a pořádku v jednotlivých obcích. Rovněž tak členové KSČ měli mluvit o Katolické akci a vysvětlovat, co vlastně v novém pojetí znamená. Z mnoha materiálů vyplývá, že ani členům komunistické strany nebyl jasný smysl pozměněné Katolické akce.¹³

Mimořádná pozornost byla věnována zorganizování poutě na Velehrad, která se konala 5. července 1949. Byla vytvořena speciální komise, která dbala na to, aby „pokroková“ velehradská pouť byla řádně propagována. Rovněž se snažila zabránit tomu, aby katolická církev neodrazovala věřící od účasti na pouti. Když například den před poutí byly na Velehradě mezi věřící rozhozeny letáčky vyzývající k neúčasti, hlídkující soudruzi je sesbírali, aby se nedostaly mezi obyvatelstvo. Představitelé státní moci tento akt chápali (oprávněně) jako „sabotáž“ namířenou proti oficiálnímu vyznění poutě. Celkem se jí zúčastnilo na 100 000 věřících; bohoslužby se konaly v chrámě. Po dopoledních mších se od 13 hodin uskutečnila manifestace, na které promluvil například kněz, politik Československé strany lidové a jedna z tváří státní Katolické akce Josef Plojhar, Abbé Bouliér nebo kaplan z Zulče u Vyškova Josef Románek. Celkově byla pouť na Velehradě hodnocena pozitivně: „*Ohlas všech projevů přímo na Velehradě byl u katolíků zpočátku slabý, ke konci však byli stejně nadšení a spokojeni jako přítomní soudruzi z KSČ. Projevy vyslechlo cca 80 000 účastníků.*“¹⁴

Na konci srpna 1949 se v Gottwaldově sešla pracovní konference zástupců krajského a okresních výborů Katolické akce. Za hlavní úkol bylo vyhlášeno vybudování farních výborů Katolické akce (měly vzniknout u všech větších far), příprava besed s věřícími a v neposlední řadě seznámení obyvatel a hlavně věřících s návrhem zákona o platech duchovních. Aby se dosáhlo co možná nejsilnější agitace ve prospěch Katolické akce, byly na pracovní konferenci rovněž přijaty zásady soutěže mezi jednotlivými okresy, která spočívala v získávání předplatitelů *Katolických novin*, ve vzorném zasilání zpráv o průběhu Katolické akce, v aktivní spolupráci s masovými organizacemi a v organizování besed s věřícími, kde se měli s Katolickou akcí blíže seznámit. Výsledky se vyhodnocovaly každý měsíc a vítězný okres byl vždy odměněn. Soutěž byla nutností, protože postoj okresních úřadů ke Katolické akci byl velmi vágní.¹⁵

V červenci 1949 bylo přistoupeno k zakládání okresních výborů Katolické akce. Platilo to i pro okres Veselí nad Moravou, kde jí byla věnována značná pozornost, protože veselský okres patřil mezi oblasti s největším počtem katolických věřících v kraji. Nejprve proběhla okresní konference, na níž byl zvolen okresní výbor. Z původně 130 pozvaných osob se schůze zúčastnilo pouze 50 lidí, z toho jeden lidovec, což bylo pokládáno za zřejmý neúspěch, protože právě členové Československé strany lidové měli jít příkladem a stát v čele všech aktivit spojených s Katolickou akcí. Ještě v červenci 1949 se ve Veselí sešli členové předsednictva Okresní Katolické akce, aby si rozdělili jednotlivé funkce. Vzhledem k probíhajícím žním se schůze zúčastnilo pouze pět členů. Proto byl zvolen jen zatímní předseda, kterým se stal Petr Pospěch ze Bzence. Jednotliví členové museli být řádně prokádováni, aby mohli vykonávat svou funkci. Před prvním zasedáním okresního výboru byli jednotliví funkcionáři detailně informováni o tom, co se od nich očekává. Důležité byly zejména následující funkce: tiskový referent (měl za úkol vybudovat síť kolportérů, v každé vesnici měl být minimálně jeden; kolportéři dostávali odměnu ve výši 20 % tržeb z prodaných výtisků) a kulturně-propagační referent (popularizoval Katolickou akci v okresním měřítku, dodával

propagační články do místních tiskovin a současně posílal zprávy o jejím vývoji na kraj a do Prahy). Zásadní podmínkou při tvoření okresních výborů Katolické akce byl požadavek, aby mezi jejich členy byla alespoň jedna třetina žen a zástupci katolické charity a jiných katolických spolků. Členové KSČ neměli mít nadpoloviční většinu.¹⁶

Dne 28. září 1949 se ve Veselí nad Moravou sešla schůze důvěrníků Katolické akce. Pocházeli z Lipova, Radějova, Ostrožské Nové Vsi, Moravského Písku, Vnorov, Žeravic, Strážnice, Boršic, Blatnice, Hroznové Lhoty, Ostrožské Lhoty a Domanína. Církevní tajemník soudruh Červinka ve svém projevu ozřejmil, proč byl zabaven majetek církve. To podle jeho slov ovšem v žádném případě neznamenalo likvidaci náboženského života v Československu, právě naopak. Tvrdil, že představitelé komunistického režimu v Československu se snaží o dohodu s církví v tom duchu, že stát převezme veškeré věcné náklady církvi a náboženských společností. Platy upraví tak, aby odpovídaly odbornému vzdělání duchovních. Ovšem jakákoliv dohoda byla zhačena ze strany Vatikánu a arcibiskupa Berana a dalších biskupů. Arcibiskup Beran vydal několik pastýřských listů, které měly dokázat, že komunistický režim se s katolickou církví nesnaží dohodnout. Církevní tajemník Červinka rovněž vysvětlil, proč Katolická akce byla zorganizována: „*Na základě těchto okolností byla z podnětu věřících katolíků vytvořena Katolická akce a věřící, kteří se k ní přihlásili, měli působit na arcibiskupy a biskupy, aby dohoda mezi státem a církví římskokatolickou byla uzavřena. Proti těmto snahám věřících katolíků však byla zahájena kampaň, že se tvoří nová církev a podobně. Vrchol štvaní dal papež vydáním exkomunikačního dekretu, kterým je uvalena klatba na členy Katolické akce, komunistické strany a na všechny, kdož s nimi spolupracují. Vydáním tohoto dekretu je jasně vidět, či zájmy papež hájí, že to nejsou zájmy věřících, ale že se papež stává mluvčím mezinárodního kapitálu.*“¹⁷ Na schůzi dále byla projednána další činnost Katolické akce na Veselsku. Obecně byla považována za jeden z nejdůležitějších úkolů místních akčních výborů Národní fronty a měla jí být věnována v jednotlivých obcích mimořádná pozornost.

Jedním z hlavních úkolů Katolické akce bylo získávání předplatitelů *Katolických novin*. Na krajském aktivu Katolické akce v srpnu 1949 bylo přijato usnesení získat do konce roku 1949 minimálně 3500 předplatitelů *Katolických novin*. Instrukce, jak nové předplatitele *Katolických novin* získat, vyšla v časopise *Naše spolupráce*. Dokonce byla vyhlášena soutěž mezi okresy o to, kdo získá nejvíce předplatitelů. Funkcionářům ve Veselí byly zpočátku udělovány výtky, protože na kraj neposílali hlášení a vůbec se nesnažili zajistit předplatitele. Argumentovali tím, že většina členů Československé strany lidové odmítá na popud veselského děkana a faráře Benedikta Vincence noviny odebírat. Nakonec ale na konci srpna 1949 oznámili do Gottwaldova, že se jim podařilo získat ve Veselí 55 odběratelů. Situace v dalších místech byla komplikovanější. Podle dostupných informací se v srpnu 1949 podařilo získat mimo Veselí pouze jednoho předplatitele, a to v Domaníně. Na počátku ledna 1950 tak odešlo na krajský výbor Katolické akce hlášení, že se v předchozím období podařilo zajistit celkem 30 odběratelů *Katolických novin*, členové okresního výboru Katolické akce odebírají 12 výtisků a z těch, které se volně prodávají v prodejnách Jas, se žádný výtisk nevrací zpět.¹⁸ Soutěž pokračovala i v roce 1950. Veselsko, na rozdíl od kyjovského a hodonínského okresu, bylo považováno za nejhorší oblast v odběru *Katolických novin*.

Reakce na vyhlášení Katolické akce na Veselsku byly od počátku negativní. Z hlášení, které bylo v polovině června 1949 zasláno z veselského okresu na kraj, vyplývá, že na Veselsku Katolickou akci nepodepsal žádný kněz, sedm se jich vyjádřilo v tom duchu, že s ní souhlasí, ale zdráhají ji podepsat, čtyři nesouhlasí a deset duchovních bylo zásadně proti.¹⁹ Už v červnu 1949 se zde objevily protistátní letáky, které označovaly katolickou církev za poslední hráz, jež chrání lidskou důstojnost, a varovaly před tím, že Katolická akce má izolovat věřící od církevních představitelů.²⁰ Členové Československé strany lidové (ČSL) odmítli do Katolické akce vstoupit. Zdůvodňovali to tím, že „ortodoxní“ katolický věřící naslouchá duchovním a ne funkcionářům strany, a proto oni nemohou být těmi, kdo je bude přesvěd-

čovat o vstupu do Katolické akce. Naopak z krajského úřadu tlačili co možná nejvíce na to, aby na Veselsku mezi agitátory Katolické akce byli hlavně členové ČSL vzhledem k jejich silné pozici na Slovácku před rokem 1938.²¹ Podobně na konci roku 1949 musel konstatovat Okresní akční výbor Národní fronty, že Katolické akci sám nevěnoval dostatečnou pozornost, a proto na Veselsku nedosáhla příliš velkých úspěchů. Důkazem pro ně byla účast pouze jednoho faráře (z Boršic u Blatnice) na oslavách narozenin J. V. Stalina.²²

Rovněž se objevily zprávy, které Katolickou akci interpretovaly jako nátlakový prostředek státních orgánů na katolickou církev a věřící. Členové Okresního národního výboru (ONV) a Okresního akčního výboru Národní fronty (OAV-NF) tyto informace dementovali a ve speciálním oběžníku, který se třikrát denně vylašoval obecním rozhlasem, naopak všechny negativní zprávy o Katolické akci vyvraceli a vyzývali občany, aby se nedali „mýlit“ pomluvami a důvěřovali vládě, prezidentu Klementu Gottwaldovi a Národní frontě: „... věc Katolické akce jest upřímná a postihuje pouze jednotlivce, kteří jsou nepřátelsky zaostření proti lidové demokracii a slouží tak cizím zájmům.“²³ Na počátku roku 1950 na schůzi pléna Okresního akčního výboru Národní fronty pak bylo zdůrazněno, že je nutné zapojit duchovenstvo co možná nehlouběji do veřejné práce, mělo být zváno na úřední jednání a mělo se zapojit do budování Veselska a pokud možno se mělo co nejvíce sblížit s lidem. Rovněž tak měly vznikat farní výbory, které měly být pod kontrolou akčních výborů.²⁴

Bilancování na konci roku ukázalo, že vše neprobíhá podle původních předpokladů. Sice se podařilo získat plánovaný počet předplatitelů *Katolických novin*, ovšem většina okresních výborů pracovala špatně. V listopadu 1949 krajský výbor Katolické akce konstatoval, že se v kraji nepodařilo získat žádného kněze ke spolupráci. Jednotlivé aktivity (až na velehradskou pouť v červenci 1949) byly vesměs velmi slabě navštěvovány. Některé byly navíc naaranžovány, jak dokládá např. zpráva o jedné ze mší na Velehradě na podzim roku 1949: „Celkem to bylo na Velehradě vše dobře připraveno. Bylo dobré, že nepřišel fotograf, jak bylo dříve ujednáno, protože by bylo vidět, že je to vše nahrané.“²⁵ Rovněž byli kritizováni funkcionáři Katolické akce za svoji malou aktivitu, která ale současně byla omlouvána tím, že v kraji je nedostatek funkcionářů a mnozí nestíhají vykonávat veškerou svoji činnost s plným nasazením. Na konci roku 1949 se přikročilo i ke kontrole práce jednotlivých okresních výborů Katolické akce. Byla zavedena pozice instruktorů. Ti měli na starost oživené hnutí na okresech a současně měli i kontrolní funkci vůči stávajícímu vedení Katolické akce na okresech.²⁶

Další aktivity Katolické akce pokračovaly i v roce 1950. Dne 8. ledna 1950 se konala další krajská konference, kde byli členové okresních výborů seznámeni s organizačním řádem Katolické akce. Rovněž zde byla oznámena i reorganizace okresních výborů, které se rozdělily na pracovní předsednictvo a okresní výbor. Rozvinuly se i funkce krajských „patronů“, kteří se měli pravidelně účastnit okresních schůzí a o nich referovat na krajském předsednictvu. Veselskou patronkou se stala sestra Vlasta Schlachtová. V březnu 1950 byly vypracovány zásadní úkoly, jimiž se okresní výbory Katolické akce měly řídit. Vedle tradičních bodů se kladl důraz na seznámení věřících s ideovým programem Katolické akce, na zakládání místních výborů, zapojení všech věřících do „tábora obránců míru“ (v rámci hesla, že mír je hlavní podmínkou toho, aby učení Kristovo mohlo být na této zemi realizováno), na navázání spolupráce s katolickými spolky a na organizování náboženských poutí u sv. Antonínka v Blatnici (konala se 18. 6. 1950, zúčastnilo se jí na 20 000 věřících), na Hostýně a na Velehradě (5. 7. 1950, zúčastnilo se jí na 120 000 věřících a asi 500 vlasteneckých kněží).²⁷

Z březnových úkolů vycházel i program, který byl vypracován v květnu 1950 pro vedení okresní Katolické akce ve Veselí nad Moravou. Vedle administrativních záležitostí (jako např. četnost měsíčních schůzí, vedení archivu a adresáře, vyhotovování protokolů ze schůzí a uložení razítka) se řešila především reorganizace okresního výboru Katolické akce, proto-

že ve Veselí bylo jeho složení neúplné. Podobně se měly zřídit místní výbory Katolické akce v obcích a při jednotlivých farních úřadech. Na řadě míst po více než roce ve veselském okrese nefungovaly. Opět se řešila distribuce *Katolických novin*. Měly být volně k dispozici v hostincích, u holiče, na úřadech, u lékaře, v továrnách, trafikách či ve školách. Důležitá byla i koordinace Katolické akce s okresním výborem Národní fronty. Všechny aktivity se měly odehrávat v úzké součinnosti. Rovněž tak se okresní církevní referent měl účastnit všech akcí Katolické akce. Na závěr kladl program důraz na to, aby se do Katolické akce zapojily všechny spolky, instituce a úřady, které budou Katolickou akci rozvíjet.²⁸

Katolická akce na Veselsku začala mít problémy na podzim roku 1950. Přestože činnost Katolické akce za rok 1950 byla v Gottwaldovském kraji hodnocena pozitivně, bylo jasné, že je na svém ústupu. V říjnu 1950 se ve Veselí nad Moravou nesešla okresní konference; na podzim roku 1951 pak bylo jasné řečeno, že Katolická akce na jihovýchodní Moravě stagnuje a veselský okres byl uváděn jako odstrašující příklad toho, jak práce v rámci Katolické akce nemá vypadat. Přestože byl vypracován jasný plán na oživení Katolické akce na Veselsku, k její aktivizaci nikdy nedošlo a postupně byla odsouzena k zániku nejenom zde, ale i v celém Československu.

Poznámky:

- 1 K a p l a n, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno, 1993, s. 77.
- 2 Tamtéž, s. 78–79. V a š k o, V.: *Dům na skále. Církev zkoušená. Sv. 1*. Kostelní Vydří 2004, s. 132–135.
- 3 K a p l a n, K.: c. d., s. 79–80.
- 4 Moravský zemský archiv Brno (MZA), Národní fronta – Krajský výbor Gottwaldov (NF-KVG), fond G 659, kart. 118, Katolická akce.
- 5 K a p l a n, K.: c. d., s. 81–84.
- 6 MZA Brno, NF-KVG, fond G 659, kart. 118, Katolická akce, 13. zpráva církevního tajemníka při KNV v Gottwaldově, 7. 7. 1949.
- 7 Tamtéž, Katolická akce, dopis KV KSČ v Gottwaldově okresním tajemníkům, 28. 6. 1949.
- 8 Státní okresní archiv Hodonín (SOkA Hodonín), Okresní výbor Národní fronty ve Veselí nad Moravou (OVNF-VM), kart. 10, i. č. 67.
- 9 Tamtéž.
- 10 Tamtéž.
- 11 MZA Brno, NF-KVG, fond G 659, kart. 118, Katolická akce, 13. zpráva církevního tajemníka při KNV v Gottwaldově, 7. 7. 1949.
- 12 SOkA Hodonín, OVNF-VM, kart. 10, i. č. 67.
- 13 MZA Brno, NF-KVG, fond G 659, kart. 118, Katolická akce, oběžník ze 7. 7. 1949. Toto doporučení se vícekrát opakuje, je ale v protikladu s celostátními a krajskými instrukcemi, které byly rozeslány z ústředí Katolické akce o několik dnů dříve.
- 14 Tamtéž, Katolická akce, 13. zpráva církevního tajemníka při KNV v Gottwaldově, 7. 7. 1949.
- 15 Tamtéž, Zápis z krajského aktivu KA 28. 8. 1949, Zápis z pracovní schůze KV KA 18. 9. 1949.
- 16 SOkA Hodonín, OVNF-VM, kart. 10, i. č. 67.
- 17 Tamtéž.
- 18 Tamtéž. MZA Brno, NF-KVG, fond G 659, kart. 118, Katolická akce, Zápis ze schůzek krajského předsednictva KA dne 22. 11. 1949. Za zmínku stojí skutečnost, že Katolické noviny se měly dávat zákazníkům při platbě v prodejnách Jas místo drobných.
- 19 Tamtéž, 13. zpráva církevního tajemníka při KNV v Gottwaldově, 7. 7. 1949.
- 20 Tamtéž.
- 21 MZA Brno, Krajský národní výbor Gottwaldov, fond B 125, kart. 63, Zprávy a zápisy OAV NF Veselí nad Moravou, 7. 2. 1950.
- 22 Tamtéž, měsíční zpráva OAV-NF ve Veselí nad Moravou za prosinec 1949.
- 23 SOkA Hodonín, OVNF-VM, kart. 10, i. č. 67.

- 24 MZA Brno, NF-KVG, fond G 659, kart. 118, Zprávy a zápisy OAV NF Veselí nad Moravou, 7. 2. 1950. Na této schůzi okresního akčního výboru byla pronesena i zajímavá myšlenka, která konstatovala blízkost socialismu a náboženství.
- 25 Tamtéž, Katolická akce, kart. 61, Zápis z krajského předsednictva KA 8. 11. 1949.
- 26 Tamtéž.
- 27 Tamtéž, Katolická akce, kart. 61, Zápis z krajského předsednictva KA 2. a 16. 10. 1950.
- 28 Tamtéž.

Mgr. Marek J u n e k, Ph.D. (n. 1975), absolvent Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, obor čeština – historie. V současné době působí jako vedoucí Katedry středoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, odborně se zaměřuje na slovenské dějiny a česko-slovenské vztahy v 19. a 20. století.

The Beginning of Catholic Action in the Regions of Gottwaldov and Veselí

A b s t r a c t

The task of Catholic Action which was started in June 1949 was to disorganize Catholic Church and to make priests to collaborate with and support the communist regime. It ideologically abused the original laymen movement in the church which was developing since the beginning of the 20th century. On behalf of that movement the authorities tried to gain control over the hierarchy of the Catholic Church. After several meeting the Catholic Action was declared in early June 1949 and it soon spread into respective regions. In the region of Gottwaldov a constituent meeting was held on 23 June 1949 and a month later the Catholic Action was founded in the region of Veselí. Main task of the members of the Catholic Action was to attract the subscribers to Catholic Newspaper, to attract followers of the Catholic Action, organize pilgrimages, etc. In the south-east of Moravia the catholic Actuion did not get much of a support. Only one year after its work the authorities of the region of Gottwaldov observed that that the Catholic Action was on its decline. The region of Veselí was presented as a deterrent example of what the Catholic Action should not look like and a year later the Catholic Action ceased to exist on a national level.

Anfänge der Katholischen Aktion im Bezirk Gottwaldov und im Gebiet von Veselí

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die im Juni 1949 eröffnete Katholische Aktion hatte zum Ziel, eine Spaltung innerhalb der katholischen Kirche zu bewirken und die Geistlichen zur Unterstützung des kommunistischen Regimes und zur Zusammenarbeit mit den Kommunisten zu bringen. Eine ursprünglich als Laienbewegung der katholischen Kirche gedachte Aktivität, die sich seit Anfang des 20. Jahrhunderts entwickelte, wurde auf diese Weise ideologisch missbraucht. Im Namen dieser Bewegung bemühte sich der Staats- und Machtapparat die kirchliche Hierarchie zu beherrschen. Nach einigen vorangehenden Beratungen wurde die Katholische Aktion Anfang Juni 1949 deklariert und bald darauf verbreitete sie sich in einzelne Bezirke. Im Bezirk Gottwaldov fand die Gründungsversammlung am 23. Juni 1949 statt, einen Monat später wurde die Katholische Aktion auch im Gebiet von Veselí eröffnet. Die Mitglieder der Katholischen Aktion sollten neue Bezieher der Katholischen Zeitung und neue Mitglieder der Katholischen Aktion erwerben, Wallfahrten organisieren u. ä. In Südostmähren fand die Katholische Aktion keinerlei Unterstützung. Schon nach einem Jahr mussten die Vertreter des Bezirks Gottwaldov feststellen, dass die Katholische Aktion nachließ. Der Kreis Veselí galt als abschreckendes Beispiel und nach einiger Zeit erlosch die Katholische Aktion auf ganzstaatlicher Ebene.

PŘÍSLUŠNÍCI KRAJSKÉHO VELITELSTVÍ STÁTNÍ BEZPEČNOSTI UHERSKÉ HRADIŠTĚ¹ VE SVĚTLE PERSONÁLNÍCH SPISŮ

Pavel Portl, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Studie představuje experiment, jehož cílem je najít a aplikovat metodologickou platformu ve výzkumu charakteristiky příslušníků Státní bezpečnosti, a to při využití jejich personálních spisů.

Základní vymezení

Krajské velitelství Státní bezpečnosti (dále jen KV StB) Gottwaldov se sídlem v Uherském Hradišti proslulo případy, které tzv. realizovalo (např. akce Světлана, Hory Hostýnské, Včela), a také „kauzami“, které sice byly v šedesátých letech prošetřovány, ale na veřejnost se dostaly až o třicet let později. Synonymem těchto případů se stali vyšetřovatelé Státní bezpečnosti, kteří zde působili. Jejich mediální obraz vyvolal v devadesátých letech velkou bouři nejen odhalením užívání protizákonným praktik, ale i v souvislosti s vleklými snahami o potrestání viníků. Považujeme proto za vhodné a zajímavé znát alespoň některé rysy těch, kteří se aktivně podíleli na činnosti StB. Téma státně bezpečnostních složek v bývalém Gottwaldovském kraji doposud nebylo v odborné literatuře reflektováno. Nejvíce pozornosti mu věnoval Jaroslav Pospíšil v publikaci *Hyeny v akci*,² ovšem jeho práce jednak nesplňuje kritéria vědecké studie, jednak se soustředil na popis jednotlivých tzv. realizovaných případů a na metody vyšetřování. Také další studie a novinové články si všímají role Státní bezpečnosti v souvislosti s protistátními skupinami.³ Tyto práce se částečně dotýkají personálního obsazení, což platí především o medializovaných osobách vyšetřovatele Aloise Grebeníčka a krajského náčelníka StB Ludvíka Hlavačky, avšak zcela již pomíjejí jejich místo v organizační struktuře.⁴ Alespoň rámcově se lze opřít například o výborně zpracovanou monografii Jiřiny Dvořákové *Státní bezpečnost v letech 1945–1953* nebo studie Jan Frolíka.⁵

Vzhledem k tomu, že se soustřeďujeme na pracovníky KV StB, kteří jsou spojováni s kauzami z přelomu čtyřicátých a padesátých let, zvolili jsme jako základ pro tuto studii seznam kmenových příslušníků KV StB (viz příloha) datovaný 30. 6. 1949 v Gottwaldově.⁶ Jde v podstatě o jediný oficiální soupis pracovníků KV StB,⁷ v tomto případě se jedná o pracovníky Krajského velitelství národní bezpečnosti, kteří byli trvale přiděleni k nově vzniklé státně bezpečnostní složce s platností od 1. 7. 1949. Obsahuje 29 jmen s uvedením hodnosti, data narození a umístění služebny. Osobní spisy se dochovaly k 20 z nich, neboť spisy příslušníků ministerstva vnitra, ministerstva národní obrany a bezpečnostních složek narozených před rokem 1910 byly skartovány. Tato skutečnost bohužel znehodnotí výsledky. Příkladem může být otázka politických názorů před rokem 1939 a jejich proměna po druhé světové válce; ta by totiž byla nejlépe sledovatelná právě u nejstarších příslušníků.

Dále jsme ze souboru vyřadili Annu Bečicovou, která pracovala jako kancelářská síla. Ale především už na konci června 1949 byla zavřena ve věznici Krajského soudu v Uherském Hradišti pro vyzrazení služebního tajemství a 28. 9. téhož roku odsouzena Okresním soudem v Gottwaldově.⁸ Dále jsme vyloučili Vincence Šimčáka, jehož spis obsahuje pouhých 26 listů, a neposkytuje o něm ani základní informace.⁹ Naopak je nutné mezi příslušníky KV StB Uherské Hradiště zařadit Ludvíka Hlavačku, který od roku 1948 působil jako přednosta oblastní úřadovny, od 1. 1. 1949 ve funkci krajského velitele StB. Kromě Hlavačky (nar. 16. 8. 1911) do námi sledovaného souboru dále náleží v abecedním pořadí: Antonín Adam-

čík (nar. 17. 12. 1925), Augustin Blecha (nar. 2. 8. 1912), Alois Čáň (nar. 24. 4. 1913), Miloš Dospiva (nar. 24. 12. 1924), Josef Dufek (nar. 22. 7. 1925), Karel Dvořák (nar. 4. 7. 1911), František Fuchs (nar. 16. 8. 1923), Alois Grebeníček (nar. 5. 1. 1922), Bedřich Hrabal (nar. 6. 7. 1918), Miloš Kyas (nar. 15. 2. 1913), Leopold Lovecký (nar. 25. 9. 1913), Rostislav Medek (nar. 29. 10. 1921), Josef Navrátil (nar. 23. 11. 1920), Jaroslav Tureček (nar. 23. 11. 1912), Vladimír Valtr (nar. 14. 8. 1913), Antonín Višenka (nar. 9. 1. 1926), Antonín Vranka (nar. 13. 6. 1924) a Vladimír Zavadilík (nar. 17. 7. 1921).

Personální spisy

Personální neboli kádrové spisy příslušníků ministerstva národní obrany, ministerstva vnitra a bezpečnostních složek jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek v Kanicích (dále jen ABS Kanice). Obsahují zásadní dokumenty vztahující se k dané osobě, ať už úřední nebo osobní povahy. Jejich rozsah závisí na různých faktorech, jako je délka pracovního poměru, význam zastávaných funkcí, četnost nebo závažnost přestupků a další. Většina spisů obsahuje mezi sto a dvěma sty listy dokumentů; ve sledovaném souboru velikost čtyř spisů přesáhla tři sta listů (Josef Dufek, Antonín Vranka, Antonín Višenka a Ludvík Hlavačka), naopak nejmenší rozsah má spis Jaroslava Turečka o 76 listech. Pro statistické zpracování je problematická častá absence některých dokumentů v personálních spisech, což vede k nutné relativizaci výsledných poznatků.¹⁰

Personální spisy poskytují informace o pracovnících, o jejich minulosti, rodinných poměrech a příslušnicích; druhý okruh představují dokumenty bezprostředně odrážející pracovní činnost osoby. Základní údaje lze získat z vlastních životopisů, které měly podle schématu obsahovat informace o původu, zaměstnání a politické činnosti, o činnosti v KSČ, o stycích s cizinou, o rodinném a osobním životě.¹¹ Ve zhuštěné a podstatně přehlednější podobě jsou obsaženy v dotaznicích. Nejčastější a nejpodrobnější je dotazník Ministerstva národní obrany ČSR a jeho nástupce Zvláštní dotazník Ministerstva vnitra ČSR. Liší se od sebe pouze strukturou a pořadím otázek, první obsahuje 58, druhý 59 otázek, které zjišťují nejen informace o příslušníkovi, ale také o jeho rodině a rodině jeho manželky.

Pracovní schopnosti příslušníků sledují velitelské a služební posudky (podrobněji dále), podobná hodnocení obsahují také návrhy na povýšení a vyznamenání. Jejich součástí zpravidla bývají i postřehy týkající se povahových rysů. Vyložení osobní charakter mají kromě životopisů různé písemnosti, které vypovídají o soukromém životě příslušníků. Nutno podotknout, že tyto dokumenty souvisely většinou s jednáním, které vybočovalo z normy života v komunistickém Československu na počátku padesátých let i později. Dobový slovník má pro tyto skutečnosti termín „závadná činnost“ nebo „závadné chování“. Z personálních spisů se tak lze dozvědět také o sexuálním obtěžování, nevěrách, nemanželských dětech, výtržnostech, černém obchodu s punčochami nebo krádežích.

Je třeba zdůraznit, že personální spisy poskytují dva typy informací, tudíž nutně vznikají i dva obrazy. Cílem této studie je pokusit se na základě analýzy relevantních údajů excerpovat co neobjektivnější profil příslušníka StB. Druhý obraz vzniká z informací, jež odrážejí subjektivní hodnotící stanoviska. Přesto ho nelze zcela pominout, ačkoliv jeho vypovídací hodnota je značně problematická. Výběr omezený na seznam pracovníků v uvedeném dokumentu z roku 1949 samozřejmě znamená, že dané téma se touto studií nevyčerpává a zůstává otevřeno pro další zkoumání, v širších souvislostech, s jinými možnými metodologickými přístupy.

Analýza

Věk je první a jediný údaj, který kvůli objektivitě vyžaduje souhrn všech 29 příslušníků KV StB ze seznamu kmenových příslušníků, k nimž je třeba přičíst i Ludvíka Hlavačku.

Antonín Adamčík

Augustin Blecha

Alois Čaň

Miloš Dospiva

Josef Dufek

Karel Dvořák

František Fuchs

Alois Grebeníček

Ludvík Hlavačka

Bedřich Hrabal

Miloš Kyas

Leopold Lovecký

Rostislav Medek

Josef Navrátil

Jaroslav Tureček

Vladimír Valtr

Antonín Višenka

Antonín Vranka

Vladimír Zavadilík

Fotografie jsou součástí příslušných personálních spisů uložených v ABS Kanice.

Průměrný věk příslušníka KV StB Uherské Hradiště v roce 1949 tak byl 34,6 roku. Pokud bych vyloučil ty, jejichž spisy byly skartovány, došlo by k jednoznačnému zkreslení situace. V takovém případě – tedy při výpočtu sledované skupiny 19 příslušníků – by průměrný věk klesl na 30,7 roku, což neodpovídalo realitě. Zde je možné uvést, že žádný z příslušníků nebyl starší 50 let, nejmladší byl ročník 1926. Poměrně nízký věk se dá snadno vysvětlit náborem nových mladých pracovníků, kteří jen několik let po válce scházeli. Nový represivní režim potřeboval formovatelné lidi, o něž se mohl opřít, zvláště pokud šlo o státně bezpečnostní práci. A k dispozici měl zčásti příslušníky prvorepublikových ozbrojených složek, tedy osoby, u nichž si nemohl být jistý jejich loajalitou, natož případnou změnou politických a názorových postojů.¹² Ze zvolené skupiny 19 příslušníků pouze čtyři sloužili ve třicátých letech u četnictva a Josef Navrátil nastoupil v roce 1942 k protektorátní policii. Zcela prozaičtí situaci vystihl Karel Dvořák ve své žádosti o propuštění: „*Jelikož jsem si plně vědom toho, že jako příslušník bývalého četnictva nemohu na delší dobu setrvat ve SNB, žádám, abych byl dnem 31. prosince 1950 ze Sboru národní bezpečnosti propuštěn.*“¹³ Dvořák působil u četnictva od roku 1933 a přes členství v KSČ, přes jednoznačně pozitivní kádrové i služební posudky bylo jeho žádosti plně vyhověno.

Všichni bez výjimky byli členy komunistické strany. Tři z nich se jimi stali už v době první republiky (Hlavačka, Lovecký, Tureček), ostatní vzhledem k jejich věku do ní vstoupili krátce po skončení druhé světové války, zpravidla ještě v roce 1945. Pokud se tak stalo později, vysvětlovali to nevyzrálostí jako např. Karel Dvořák: „*Potřeboval jsem k tomu trochu času, abych se přesvědčil, kam patřím, neboť jsem neznal žádný program politických stran, neboť politika dle tehdejšího mého názoru byla pouze pro bohaté osoby.*“¹⁴ Stát se členem komunistické strany těsně v poválečných měsících nebylo nic výjimečného, vycházelo to z dobově podmíněného kontextu, a svým způsobem to bylo i výhodou oproti těm, kteří do strany vstoupili až po roce 1948.

Jestliže členství v komunistické straně bylo pro příslušníka KV StB nutností, v otázce náboženského vyznání panovala relativní benevolence, pokud nešlo o praktikujícího věřícího. I přesto může být překvapující, že v dotaznících se deset příslušníků přihlásilo ke konfesi (9 římsko-katolické, 1 československé). Osm uvedlo, že z církve vystoupilo, většinou na počátku padesátých let, což mohlo souviset s tažením proti církvi, které svůj výraz našlo v mnoha represivních krocích včetně politických procesů s církevními hodnostáři nebo likvidace klášterů v rámci akce „K“ (už v dubnu 1950).¹⁵ Jediný Ludvík Hlavačka se v obou dochovaných dotaznících odpovědi vyhnul, avšak s přihlédnutím ke své dlouhé stranické minulosti (známý jako agitátor komunistické mládeže) ji mohl sám považovat za bezpředmětnou.

Pro jejich pozdější směřování – především sociální a politické – bylo určující rodinné prostředí. Není náhodou, že až na jednoho všichni pocházeli z dělnických nebo rolnických rodin.¹⁶ Tou výjimkou byl Josef Navrátil, jehož otec jako válečný invalida vlastnil trafikku, takže sociálně náležel k drobným živnostníkům. Řada z nich ve svých životopisech popisovala chudobu vícečetných rodin, Antonín Adamčík situaci vystihl zcela lakonicky: „*Otec, který byl obuvníkem, byl do r. 1938 zaměstnán jako dělník při různých pracích jako na př. u regulace, stavba dráhy, ale většinou byl bez zaměstnání.*“¹⁷ Jindy problémy eskalovaly v rodinné tragédii. Karel Dvořák vylíčil, jak se z jeho nezaměstnaného otce stal alkoholik, v jedné z hádek zaútočil na svou ženu nožem, kterou chránil její otec loveckou puškou a zastřelil ho.¹⁸ Navíc mnozí vyrůstali v době velké hospodářské krize, takže sociální a finanční podmínky rodin se v období jejich dospívání spíše zhoršovaly. Ty pak měly vliv – kromě utváření světónázorových postojů – také na vzdělání. Jediný Vladimír Valtr dosáhl maturity (obchodní akademie); Miloš Kyas a Rostislav Medek absolvovali alespoň státní průmyslovou školu mistrovskou; u zbylých je jejich průběh vzdělání téměř totožný – po pěti třídách obecné školy následovaly tři nebo čtyři roky na měšťanské škole a poté maximálně dva ročníky na tzv. odborné škole pokračovací, což ve skutečnosti představuje dosažení výučního listu. Mezi

příslušníky StB tak nacházíme původně kováře, bednáře, krejčí, obchodního příručí, zahradníka, zámečnicka, soustružníka kovů, řezníka nebo elektromontéra.

Konkrétním odrazem nízké vzdělanosti byla (ne)znalost cizích jazyků. Ve 12 případech příslušníci uvedli, že neovládají žádnou cizí řeč, částečně nebo velmi málo německy 4, pouze Josef Dufek uvedl znalost ruštiny (tu se naučil až v roce 1954 v operativní škole v Moskvě) a Karel Dvořák dobře ovládal němčinu; v případě Josefa Navrátila tento údaj není k dispozici. Důvodem byl v některých případech nedostatek financí ke studiu na vyšších typech škol. Ludvík Hlavačka například velmi detailně líčí, jak nadučitel na obecné škole mu odmítl vystavit vysvědčení, aby mohl pokračovat ve studiu na reálném gymnáziu s odůvodnění, že „studovat má jenom ten, kdo má na to prostředky. Chudí žáci dožadují se stipendia a zatěžují stát.“¹⁹ Většina příslušníků později absolvovala různé speciální kurzy a školení, někteří dokonce dosáhli vysokoškolského vzdělání jako Josef Dufek, který byl po ročním studiu promován ekonomem na Vysoké škole ekonomické v Praze (1966).²⁰

Délka služby ve Sboru národní bezpečnosti není ve sledované skupině příliš proměnlivá.²¹ Žádosti o přijetí se dochovalo poměrně málo a motivaci žadatelé uvádějí také jen výjimečně. Například Adamčík uvádí, že to byla jeho dávná touha, Lovecký chce tímto způsobem pokračovat v boji proti fašismu. Maximálně pět let zůstal ve službách SNB jen jediný příslušník (Vladimír Valtr), dva zde pracovali maximálně deset let (Alois Grebeníček a Jaroslav Tureček). Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že osm příslušníků bylo ze služby uvolněno v průběhu padesátých let, přičemž jsou mezi nimi všichni čtyři příslušníci prvorepublikového četnictva. Ačkoliv během šetření v polovině padesátých let někteří bývalí vyšetřovatelé (jmenovitě Alois Čáň, Alois Grebeníček, Karel Hovězák a Jaroslav Tureček) přiznali užívání nepovolených brutálních metod při vyšetřování,²² neobjevují se v personálních spisech náznaky, že by odchod příslušníků jakkoli souvisel s jejich nezákonným jednáním. Většina z nich byla uvolněna na vlastní žádost a opakovaně jako důvod udávají psychické problémy: „Následkem mé slabé tělesné zdatnosti a odolnosti a při služebním vypětí se v poslední době zhoršil můj zdravotní stav, což se hlavně projevilo v ochabování celého nervového systému a to hlavně z toho důvodu, že se mi projevil nedostatek cukru v krvi. Stále se zvyšující nervové ochabnutí se projevilo v celkové tělesné malátnosti. S tímto onemocněním souvisely pak další komplexy jako pocit méněcennosti, subjektivního podezřívání a dokonce i pocity strachu. [...] dospěl jsem k závěru, že můj dnešní zdravotní stav a ani fyzická zdatnost nedávají záruku zhostiti se s úspěchem všech budoucích úkolů.“²³

O osudech příslušníků po odchodu ze služeb SNB personální spisy často mlčí, neboť ukončením pracovního poměru se uzavírá i jejich vypovídací schopnost. Není důvod se domnívat, že by pracovali v dělnických profesích, jimž by odpovídalo jejich vzdělání. Augustin Blecha byl v roce 1952 propuštěn ze služeb SNB – podobně jako Karel Dvořák byl příslušníkem prvorepublikového četnictva – ale díky výborným kádrovým a služebním posudkům, možná i osobním kontaktům, ho krajský sekretariát KSČ v Gottwaldově doporučil na místo ředitele ČSAD Gottwaldov. Známy je případ Aloise Grebeníčka, který odešel ve stejném roce,²⁴ krátce pracoval jako dělník ve slévárně a po dvou úřednických místech (kontrolor krajské pobočky ministerstva státní kontroly a přednosta zemědělského referátu na ONV Uherské Hradiště) byl dvacet tři let předsedou jednotného zemědělského družstva ve Starém Městě (1956–1979).

Pět příslušníků ze sledované skupiny pracovalo v SNB deset až dvacet let. Více než polovina příslušníků (10) ze sledované skupiny strávila ve službách SNB dvacet a více let. Svoji kariéru končili zpravidla po roce 1968. Kromě Antonína Adamčíka (který v lednu 1969 spáchal sebevraždu, když se jeho psychický stav zhoršil po vojenské okupaci Československa) jejich odchod neměl bezprostřední spojitost se zvratem událostí po srpnu 1968. V té době totiž v aktivní službě bylo ze sledovaného souboru jen pět příslušníků (Adamčík, Dospiva, Višenka, Vranka, Zavadilík). Kromě Adamčíka všichni jako odpůrci tzv. obrodného procesu

Č.: 237 taj./1949.

V Gottwaldově dne 30.června 1949.

Podle rozdělovníku.

Zřízení samostatného kmenového stavu složky státně-bezpečnostní.

Ministerstvo vnitra v Praze výnosem ze dne 25.června 1949,č.572 taj./1949-BP/1, zřizuje dnem 1.července 1949 samostatný kmenový stav složky státně - bezpečnostní.

Všichni zaměstnanci, kterých se týká tento výnos, stávají se dnem 1.července 1949 kmenovými příslušníky onoho krajského velitelství státní bezpečnosti, k němuž byli přiděleni výkonem služby nebo u něhož fakticky službu vykonávají. Tímto přidělením rozumí se přidělení trvalého rázu, tedy nikoliv krátkodobé přidělení k výpomoci.

Toto rozhodnutí, pokud se týče příslušnosti ke kmenovému či služebnímu místu, je podkladem pro určení činovného.

Tímto výnosem nařízené opatření týká se pouze příslušníků Sboru národní bezpečnosti a zaměstnanců správní služby národní bezpečnosti.

Podle tohoto výnosu stávají se tito příslušníci KV NB Gottwaldov, trvale přidělení ke krajským velitelstvím Stb, dnem 1.července 1949 :

kmenovými příslušníky KV Stb Uh.Hradiště.

1/ strážm.	Antonín	Adamčík /17.12.1925 /	/od OVNB Gottwaldov,
2/ -"	Vladimír	Zavadilík /17.7.1921 /	/od OVNB Gottwaldov,
3/ krim.podas.	Josef	Dufek /22.7.1925 /	/od OVNB Gottwaldov,
4/ sml.kanc.s.	Anna	Bečicová /18.7.1925 /	/od OVNB Gottwaldov,
5/ strážm.	Miloš	Dospiva /24.12.1924 /	/VS Gottwaldov - město,
6/ vrch.str.	Štěpán	Vaculčík /24.12.1904/	/VS Gottwaldov - Zlín - Díly,
7/ prap.	Vladimír	Valtr /14.8.1913/	/VS Gottwaldov - Zlín - Díly,
8/ por.	Robert	Bednařík /7.6.1902 /	/VS Gottwaldov - Zlín - Letná,
9/ vrch.str.	Svatopluk	Foltýn /31.10.1909/	/VS Gottwaldov - Zlín - Letná,
10/ strážm.	Antonín	Vranka /13.6.1924/	/VS Gottwaldov - Zlín - Letná,
11/ vrch.str.	Petr	K o č í /8.12.1906 /	/VS Napajedla,
12/ -"	Alois	Č á n /24.4.1913 /	/VS Napajedla,
13/ -"	Zdeněk	Kartus /29.3.1907 /	/VS Kroměříž,
14/ prap.	Vincenc	Šimčák /3.2.1910 /	/VS Kroměříž,
15/ strážm.	Bedřich	Hrabal /6.7.1918 /	/VS Kroměříž,
16/ kr.o.insp.	Leopold	Lovecký /25.9.1913 /	/OVNB Uh.Hradiště,
17/ strážm.	Antonín	Višenka /9.1.1926 /	/OVNB Uh.Hradiště,
18/ vrch.str.	František	J e ž /11.2.1905 /	/VS Uh.Hradiště,
19/ vrch.str.	Arnošt	Matyáš /4.1.1902 /	/VS Uh.Hradiště,
20/ prap.	Augustin	Blecha /2.8.1912 /	/VS Uh.Hradiště,
21/ prap.	Miloš	Kyas /15.2.1913 /	/VS Uh.Hradiště,
22/ vrch.str.	Jaroslav	Tureček /23.11.1912 /	/VS Uh.Hradiště,
23/ vrch.str.	Jen	Mareček /14.4.1907 /	/VS Uh.Hradiště,
24/ štrážm.	Rostislav	Medek /29.10.1921 /	/VS Uh.Hradiště,
25/ strážm.	Alois	Grebeníček /5.1.1922/	/VS.Uh.Hradiště,
26/ vrch.str.	Bohumil	G l o s /20.12.1907 /	/VS Ezenec,
27/ strážm.	František	Fuchs /16.8.1923/	/VS Strážnice,
28/ vrch.str.	Karel	Dvořák II./4.7.1911/	/VS Vsetín,
29/ štrážm.	Josef	Navrátil /23.11.1920 /	/VS Vsetín,

kmenovými příslušníky KV Stb B r n o :

30/ vrch.str.	Alois	D y č k a /26.1.1905 /	/VS Hodonín.

Zřízení samostatného kmenového stavu složky státně-bezpečnostní, dat. 30. 6. 1949. Personální spis Aloise Grebeníčka, inv. č. 2019/22. ABS Kanice.

přivítali vstup vojsk Varšavské smlouvy, jen Vladimír Zavadilík „pod vlivem demagogické propagandy“ odevzdal legitimaci OV SČSP (Svaz československo-sovětského přátelství), ale po „získání pravdivých informací“ si ji znovu vyzvedl.²⁵ Někteří z nich sloužili ještě na počátku osmdesátých let, a to Antonín Višenka (do r. 1981) a Miloš Dospiva (do r. 1984). Jejich pracovní osudy byly rozmanité, nejvyšší funkce jednoznačně dosáhl Ludvík Hlavačka. Někdejší krajský velitel KV StB byl v roce 1950 pověřen vedením Velitelství Pohraniční stráže a s jeho působením je spojeno vybudování elektrického drátěného zátarasu na hranicích neboli tzv. Železné opony. V roce 1955 se stal náměstkem ministra vnitra Rudolfa Baráka a zůstal jím do roku 1962, kdy byl jeho nadřízeným Lubomír Štrougal. Z dalších příslušníků bývalého KV StB Uherské Hradiště je třeba zmínit Miloše Dospivu, který strávil více než tři roky (1968–1972) coby starší referent na československém zastupitelském úřadu v Římě (později zde pracovala i jeho dcera jako sekretářka velvyslance).

Specifickým zdrojem informací o příslušnících StB jsou posudky. Ačkoliv jde o dokumenty úřední povahy, údaje v nich uvedené nelze vždy považovat za fakta, neboť mohou být subjektivně zabarvená. Přesto – nebo spíše právě proto – jsou zajímavým zdrojem, který do úředních záznamů přináší osobnější rozměr. Především je třeba odlišit osobní posudky od posudků kádrových, velitelských nebo služebních a od tzv. ustanovek.²⁶ Velitelské či služební posudky hodnotí především pracovní schopnosti, zatímco kádrové posudky by měly vypovídat především o osobnostní stránce příslušníka, včetně světonázoru (což u příslušníků StB v padesátých letech znamenalo především jejich kladný poměr k politice komunistické strany a státnímu zřízení). Oproti tomu osobní posudky už podle názvu zaujímají k prověřovanému více subjektivní postoj vycházející z vlastní zkušenosti v určité životní etapě – časté jsou např. osobní posudky z období nacistické okupace, výjimkou nejsou ani pomluy. Jindy posudky vydávali zaměstnavatelé nebo správní orgány a používá se název „zpráva o pověstiti“. Všechny tyto poznatky poté kádroví pracovníci zpracovali do kádrových vyhodnocení.²⁷

Obraz příslušníků pouze ve světle posudků přímých nadřízených by byl téměř idylický. Jejich charakteristiky jsou plné ctností a kladů, výjimkou nejsou hodnocení „Nemá charakterových vad“. Při srovnání několika spisů je zjevné, že posudky byly psány šablonovitě. Ostatně je mezi nimi dochován i tiskopis kádrového posudku, který hodnotiteli nabízí výběr z 15 vlastností (v tomto případě ve výsledku zůstaly jen ty kladné).²⁸ Takto standardizované posudky však nebyly pravidlem, i když možnosti hodnocení byly poměrně omezené, a proto se v nich opakovaně objevují automatizovaná vyjádření a řada dobových frází (kladný poměr k lidové demokratickému zřízení, třídně uvědomělý, politicky vyspělý). Na druhou stranu některé formulace jsou až nechtěně originální: „*Je citově založený, což se u něho projevilo zejména v době, kdy příslušníci odboru byli povýšeni k 25. únoru 52 a on nebyl. Toto mu přišlo líto a v kanceláři velitele odboru se rozplakal, že nebyla uznána jeho práce.*“²⁹ Nebo: „*Svým chováním činil dojem, že je mu bližší společnost druhého pohlaví než frekventantů. Když mu toto a podobné bylo vytýkáno, nebyl dostatečně bolševicky sebekritický i kritický.*“³⁰

Zcela jistě při tvorbě posudků sehrávala významnou roli skutečnost, že příslušníci se s veliteli znali osobně, někteří i z každodenního služebního styku. Navíc pro velitele bylo jistě snazší napsat jednostranně kladný posudek než řešit charakterové vady podřízených. A to zdůvodňuje někdy diametrální odlišnost od posudků „zvenčí“, např. hodnocení příslušníků při absolvování různých školení. Přestože je jejich posudky vhodné chápat spíše jako postřehy, předkládají občas jiný portrét příslušníka, než jak se jevil místnímu velitelství. V Uherském Hradišti byl František Fuchs považován za veselého, kolektivního, přímého v jednání, v některých případech částečně nervózního;³¹ u Okresního velitelství NB ve Veselí nad Moravou si ho cenili jako odvážného a iniciativního příslušníka, který má rád kolektiv, úkoly plní včas a svědomitě, je kritický i sebekritický.³² Jenže v roce 1954 byl převelen k Okresnímu oddělení VB Valašské Klobouky a zde stačilo několik týdnů, aby se jeho osobnost „proměnila“ v „*krajně nesebekritickou, která neuznává názor ostatních soudruhů* [...]“

*Trpí velikáštvím a své schopnosti vyzveduje jako absolutní mezi kolektivem, při čemž se snaží halasným způsobem někde až hrubým vystupováním vnutití ostatním svůj názor. Politicky se nevzdělává a svoje nedostatky se snaží zastříti destruktivní kritikou, která kolektiv rozeštvává a neuceluje.*³³

Personální spisy také skrývají podrobnosti z osobního života příslušníků. Nejvíce se týkají rodinného prostředí. Jakkoli se v kádrových posudcích pravidelně objevují formulky o uspořádaných rodinných poměrech, dokumenty obsažené v personálních spisech to ne vždy potvrzují. Všichni příslušníci ze sledované skupiny se dříve nebo později oženili a lze obecně říci, že je k tomu tlačily dobově podmíněné společenské představy o podobě partnerského (tedy jednoznačně preferovaného manželského) soužití. Z dnešního hlediska se zdá absurdní, že si příslušníci podávali ke KV StB žádost o povolení k sňatku. Dokládali je kopiemi svých osobních dokladů i snoubenky a následovala kádrová prověrka snoubenky a její nejbližší rodiny (rodiče, sourozenci). Úsměvně působí zdůvodnění žádosti Vladimíra Valtra: „*Uzavřením sňatku a zřízením vlastní domácnosti umožní se mi domácí stravování, lepší ubytování a tím hodlám dosáhnouti zlepšení svých poměrů po stránce zdravotní a výkonu služby.*“³⁴ Skutečnou pointou této žádosti či prosby, jak ji nazval sám žadatel, je zjištění kádrového pracovníka, že nevěsta nedostane žádné věno, neboť rodiče s tímto sňatkem nesouhlasí a nedají k němu svolení. K rolím příslušníků coby manželů se posudky vyjadřují formulací o spořádaných rodinných poměrech. Že tomu tak ale nebylo, svědčí mnohé další dokumenty. Zároveň dokládají, jak vysoká byla kontrola života příslušníků bezpečnostních složek.

Nikdo, kdo se zabývá činností Státní bezpečnosti v Uherském Hradišti, se nemůže vyhnout otázce fyzického násilí na vyšetřovancích a nepovolených výslechových metod. Ta v personálních spisech příslušníků StB není příliš reflektovaná.³⁵ Zmínky lze nalézt v osobních posudcích na Aloise Čáně a Aloise Grebenička od jejich bývalých spolupracovníků. Tyto posudky jsou datovány krátce po odchodu obou příslušníků ze služeb SNB, můžeme je tedy považovat za jedno z prvních potvrzení o nezákonných praktikách při výsleších, a to ještě před oficiálním vyšetřováním, které proběhlo v roce 1956. Velitel vyšetřovacího oddělení por. Lovecký v posudku na Aloise Grebenička (datován 4. 6. 1952) píše o jeho primitivnosti při výsleších a v závorce doslova uvádí „*používání fyzického násilí.*“³⁶ Velmi opatrný je Loveckého postoj, který prezentoval v posudku Aloise Čáni: „*Zvážím-li politickou situaci, která v pouónorových dnech u nás byla naše odborné znalosti, neodsuzují úzkoprse používání fyzického násilí, kterého se soustavně používalo proti zatčeným zločincům. Rozhodně však nepřipouštím, že Čáň tak činil z oddanosti k režimu straně.*“³⁷ Miroslav Obdržálek, bývalý výslechový orgán, v posudku na Čáně zase vzpomínal, jak musel vyšetřovance převádět do věznic jen večer, protože „*nebylo je možno na světlo ukázat.*“³⁸

Kromě uvedených posudků se téma fyzického násilí objevuje také ve spisu Ludvíka Hlavačky. Potvrzuje je Alois Grebeniček v negativním posudku na Hlavačku, v němž vyjmenovává jako metody výslechu užití elektrického proudu, bití pendrekem, odpírání jídla. O speciálně sestrojeném elektrickém zařízení se zmiňuje v osobním posudku i František Prokeš.³⁹ Jako zásadní lze označit doznání samotného Hlavačky, který uvedl, že vyslýchaný Jindřich Jelínek „*dostal několikrát obuškem přes chodidla. Zdálo se nám, že tento způsob na něj účinkuje, neboť po tomto zásahu vypověděl o gen. Volfovi. Když jsme tuto výpověď chtěli zaznamenat protokolárně, prohlásil, že to není pravda a že takto vypovídal ze strachu před bitím. Po tomto odvolání pustili jsme mu do nohou elektrický proud z induktoru pomocí kovových vložek, které mu byly vsunuty do bot.*“⁴⁰

Závěr

Soubor devatenácti příslušníků KV StB Uherské Hradiště jistě nepředstavuje homogenní skupinu, kterou by bylo možno zredukovat na čísla a grafy. Jde o devatenáct lidských osudů,

kteří se protnul v jednom čase, na jednom místě. Jejich další směřování ovlivnily různé faktory, od vrozených dispozic, přes získané zkušenosti až po různé náhody. V takovém objemu je ani nelze postihnout, a tak byly za jediný vypovídací pramen zvoleny personální spisy.

„Průměrný“ příslušník KV StB Uherské Hradiště měl v roce 1949 34,6 let a spíše pocházel z tehdejšího Gottwaldovského kraje, takže znal tento region a měl zde zázemí. Byl české národnosti a uváděl „československou“ státní příslušnost. Pocházel z dělnické rodiny, měl více sourozenců a žil s nimi ve skromných poměrech či přímo v chudobě. Tu poznal i v období dospívání, neboť jeho rodinu zasáhla velká hospodářská krize na počátku třicátých let. Nedostatek financí mohl způsobit, že neměl příležitost vystudovat alespoň střední školu. Po absolvování osmi tříd obecné a měšťanské školy ho tak čekaly dva nebo tři roky odborné školy pokračovací, během níž se vyučil některému řemeslu. I proto neovládal žádný cizí jazyk a neměl prostředky k cestování; pokud nebyl během druhé světové války nasazen na práci v Německu, pak do zahraničí vycestoval až o mnoho let později jako rekreant.

Po skončení války se stal členem Komunistické strany Československa a byl přijat do služeb národní bezpečnosti. Zde prožil i únorové události roku 1948. Patřil k příslušníkům, kteří zažili ve funkci velitele KV StB Uherské Hradiště Ludvíka Hlavačku; pracoval v prvním sídle StB, v budově na třídě Maršála Malinovského, kde na přelomu čtyřicátých a padesátých let docházelo ke zneužívání moci při výsleších a užívání fyzického násilí na vyšetřovancích. Velitel hodnotil jeho politické postoje jako vyspělé s poukazem, že je oddán vládnoucí straně a chápe poslání třídní bezpečnosti.

Po nástupu služby prošel výcvikem čekatelů služby SNB. Po únoru 1948 jej čekalo dvou-týdenní krajské politické školení v Gottwaldově, a pokud se osvědčil, následovala půlroční politická škola pro nižší a střední velitelské kádry v Kolodějích. Ve státně bezpečnostních službách strávil v průměru přes dvacet let. Jeho mzda v polovině padesátých let odpovídala průměrné měsíční mzdě,⁴¹ což znamenalo, že na výplatní pásce měl více než pracovník v zemědělství a ve školství a přibližně stejně jako zaměstnanec v oblasti soudnictví.⁴² Za svoji práci byl oceněn vyznamenáním Za službu vlasti, medailí Za zásluhy o obranu vlasti nebo Čestným odznakem příslušníka SNB; později mohl obdržet řád Rudé hvězdy.

Subjektivní hodnocení vytvářející nereálný obraz příslušníka StB nelze podle očekávání kategorizovat či zpřůměrnovat. Lze alespoň vysledovat, jaké formulace se nejčastěji objevují. Celkově byl hodnocený jako dobrý pracovník, který má předpoklady dalšího růstu. Měl alespoň průměrné organizační schopnosti, i když neuměl vždy správně rozdělit práci, a drobné úkoly dělal za ostatní. Pokud byl v řídicí funkci, mohl se navíc někdy chovat až příliš přátelsky ke svým podřízeným, a měl více dohlížet na jejich pracovní morálku. Jeho poměr ke kolektivu byl velmi dobrý a svými kolegy byl oblíben. Byl schopný, samostatný, ctízádný, obětavý, pilný až horlivý. Rozkazy plnil včas a svědomitě, vůči nadřízeným se choval s respektem. Na kritiku reagoval velmi citlivě, ale sám byl k druhým kritický. Na veřejnosti se choval vzorně, byl dobrosrdečný, čestný, dokonce se dá říct, že měl sociální citění. Ve svém volném čase se věnoval rodině, rybařil, jezdil na kole, hrál fotbal nebo četl socialistickou beletrii. Jeho rodinné poměry se jeví jako uspořádané, manželky se v domácnosti staraly o děti a o přidělený služební byt. Nicméně ani jim se nevyhnuły partnerské konflikty od běžných neshod až po nevěry. Jeho vztah k víře se dá označit jako vlažný až netečný, ostatně jako aktivní příslušník KSČ v relativně exponované práci si ani nemohl dovolit projevat náboženské citění.

Pokud bychom propojili oba obrazy v jeden celek, byl by v něm „průměrný“ příslušník KV StB už na první pohled nevěrohodný. Týká se to především profilu jeho vlastností, schopností a morálních stanovisek, neboť se potvrdilo, že osobnost člověka nelze zredukovat do průměru. Nereálně vynívá i téměř jednostranně pozitivní vyobrazení. Přesto je třeba – s ohledem na experimentální charakter této studie – vnímat výsledek jako uspokojivý. Cílem totiž nebylo podat celistvý, realitě věrný portrét příslušníka KV StB, ale to, jak jej vidí

dobové úřední záznamy, dokumenty, které tvoří personální spisy. Některé veličiny bylo možné objektivně vyhodnotit, u jiných šlo o vysledování, v jaké podobě a v jaké míře se opakují. V tomto směru se podařilo naplnit zadaný cíl, i když téma si vyžaduje další podrobnější zkoumání, které přispěje k prohloubení poznání v dalších souvislostech.

Dovětek k využití fondů Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR v Kanicích k dějinám věznice v Uherském Hradišti

Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR byl zřízen v roce 2007 zákonem č. 181/2007 Sb. o Ústavu pro studium totalitních režimů a o archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů. Jeho posláním je zpřístupňovat a zveřejňovat dokumenty a archiválie týkající se bezpečnostních složek, vzniklých činností Státní bezpečnosti. Odbor archivních fondů Státní bezpečnosti a Ministerstva vnitra ČR sídlí v Kanicích. Mezi jimi spravovanými fondy se nacházejí i fondy Správy vězeňské stráže. Jsou zde soustředěny tedy také dokumenty vztahující se k dějinám věznice v Uherském Hradišti, především k období, kdy byla využívána Státní bezpečností v letech 1948–1960. Nicméně část materiálů vypovídá také o chodu věznice v období druhé světové války a bezprostředně po jejím skončení.

K dějinám věznic se vztahuje sbírka fondů *Správa vězeňské stráže*. Fond obsahující prameny přímo k uherskohradištské věznici je označen jako *Velitelství oddělu správy vězeňské stráže Uherské Hradiště* (signatura E/9). Tvoří jej pouze devět inventárních čísel o celkovém rozsahu 0,12 bm, které obsahují materiály spíše obecné povahy – rozmnožené řady pro věznice, organizační pořádky nebo strážní pravidla pro výkon služby (vše z roku 1952). Výjimku tvoří výkaz odměn za práci vězňů za měsíc červen (1951), podávající částečný přehled o počtu vězňů.

V tomto směru jsou však průkaznější knihy ze zatím nezpracovaného přírůstku *Věznice v Uherském Hradišti*. Ty totiž obsahují protokoly (seznamy) vyšetřovanců a trestanců, které zahrnují období 1939–1954, protokoly odsouzených (1945–1947, 1951–1953) nebo návštěvy správy věznice v Uherském Hradišti (1901–1951). Tento písemný materiál byl do Archivu bezpečnostních složek delimitován v roce 1995 z Moravského zemského archivu v Brně. Kromě 30 kusů knih obsahuje informačně zásadnější spisy, obsažené v kartonu 31, inv. č. 1–11. Zahrnují výroční zprávy z let 1941–1942, 1944–1950 a 1954, které se týkají vlastního chodu věznice: vedle stavu budovy také pohybu ve věznici, práce vězňů, šatstva, prádla a obuvi, kázně a chování vězňů, stravování, vyučování, zdravotního stavu vězňů, stavu knihovny a změn v personálu. Dále lze ve spisech nalézt informace o zaměstnancích, včetně krátkého politického a služebního hodnocení všech příslušníků, směrnice a pokyny pro jejich práci; soupis nemovitého majetku a jednoduché plány věznice; korespondence s ministerstvem spravedlnosti (1949–1950) zahrnuje různá nařízení ministerstva společná pro všechna příslušná vězeňská zařízení; podobně spíše obecnější ráz mají měsíční zprávy o situaci v kraji z let 1952–1954, které podával náčelník KONZ (Krajské oddělení nápravných zařízení). Pro poznání stavu uherskohradištské věznice jsou zajímavé zprávy o průzkumu věznice, pocházející z let 1951, 1954 a 1955. Stručně informují o uspořádání a chodu věznice, o nevalné úrovni kulturně-osvětové činnosti příslušníků, ale především o hospodářsko-finančním stavu. S tímto fondem souvisí i fond *Útvar nápravného zařízení Kunovice* (signatura E/7), který obsahuje plány objektu ÚNZ Kunovice, dále peněžní listy a mzdové listy vězňů. Badatelské využití těchto materiálů je velmi omezené.

Ostatní prameny jsou roztrženy v rámci fondu *Správa vězeňské stráže Praha* (signatura E/1), který obsahuje obecné materiály typu služebních řádů, ale také specifické oblasti jako jsou např. prohlídky ve věznicích, doplnění vězeňských knihoven, evidence umístění vězňů, sňatky vězňů, sebevraždy ve věznicích, návštěvy, ošacení, léčení vězňů, cenzura dopisů nebo motáky, z nichž jen některé poskytují informace vztahující se k věznici v Uherském

Hradišti. Dva kartony (k. 55 a 56, inv. č. 105) zahrnují osobní spisy příslušníků zařazených u velitelství oddílu SVS v Uherském Hradišti, které však obsahují jen platové listy, sociální a finanční doklady.

Další materiály se vztahují k věznicí v Uherském Hradišti v souvislosti s činností StB a metodami vyšetřování. Je možno jednotlivě je nalézt v různých **fondech ministerstva vnitra a jeho bezpečnostních složek**. Jde přitom o materiály zcela zásadní, vypovídající např. o brutálních postupech vyšetřovatelů při výsleších vězňů. V tomto směru je důležitý fond *Inspekce Ministerstva vnitra ČSSR* (signatura A 8 a A8/2), obsahující zejména šetření stížností odsouzených na nesprávný postup orgánů bezpečnosti, prokuratur a soudů, porušení tzv. socialistické zákonnosti. Jedním z nejznámějších případů je tzv. akce Světлана, jejíž pozadí s využitím i těchto pramenů velmi minuciózně již publikačně zpracoval Jaroslav Pospíšil (např. *Hyeny v akci*, 2003). Podrobnému přešetření nešla v roce 1995 ani tzv. akce Včela, a to na základě stížnosti jednoho z odsouzených, Aloise Hnilici z Uherského Brodu. Materiály byly využity při zpracování bakalářské práce Libora Bílka *Akce „Včela“*. *Likvidace údajné protistátní skupiny na Uherskobrodsku v roce 1951* (Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2008). Třetím obsáhlým spisem je prošetření stížnosti Jana Melichara odsouzeného v roce 1952 Státním soudem v Brně na 16 let odnětí svobody za údajnou protistátní činnost. K prošetření stížnosti došlo v roce 1965, kdy byly vyslechnuty téměř dvě desítky osob, především tehdejší vyšetřovatelé StB v Uherském Hradišti (Bedřich Čačka, Alois Grebeníček, Ludvík Hlavačka, Jaroslav Tureček a další).

Znáмым pramenem je šetření inspekce MV z popudu bývalého vyšetřovatele Karla Hovězaka, jež se týkalo používání nesprávných výslechových metod na KV StB Uherské Hradišti (1956). Z výpovědí i dalších bývalých vyšetřovatelů, Aloise Čáně, Jaroslava Turečka a Aloise Grebeníčka, zcela jasně vyplývá, že za zdi uherskohradištské věznice docházelo k vynucování výpovědí fyzickým násilím a užívání elektrického proudu.

Totožné svědectví podává zpráva o výsledku vyšetřování smrti vězně Jana Borýska ve vyšetřovací věznicí KS StB Uherské Hradiště, nacházející se ve fondu *Sekretariát Ministerstva vnitra* (sign. A 2/2). Její autoři dospěli k závěru, že vyšetřovatelé užívali bití, které přispělo k úmrtí vyslýchaného. Radikální však byl návrh na zatčení náčelníka vyšetřovacího odboru KS StB por. Loveckého a kázeňské potrestání šesti vyšetřovatelů.

Výše uvedený písemný materiál uložený v Archivu bezpečnostních složek představuje jediný ucelený soubor písemností vztahujících se k dějinám věznice v Uherském Hradišti. Jejich rozsah i obsah však napovídají, že podstatná část dokumentů stále chybí. Dochované materiály totiž představují jen torzo, které dokáže zachytit a popsat pouze některé aspekty z dějin věznice.

Poznámky:

- 1 Sídlo KV StB bylo v Uherském Hradišti zamýšleno pouze dočasně. V dokumentech bývá označováno např. jako „KV StB Gottwaldov, t. č. Uherské Hradiště“. Oproti původním předstávám zde zůstalo rozhodně déle, neboť v nedatovaném dokumentu týkajícím se umístění KV StB se uvádí: „... *nebude pravděpodobně možné během pětiletky přemístit krajskou úřadovnu StB do Gottwaldova, jelikož zde nejsou místnosti ani byty a pak během pětiletky nebude ve Zlíně – Gottwaldově možno vystavět věznicí krajského soudu.*“ (fond Velitelství StB, inv. č. 310-15-9, ABS Praha). Pokud KV StB v Uherském Hradišti zůstalo až do konce první pětiletky (1953), pak krátce poté došlo ke stěhování, neboť např. posudky z roku 1954 mají v záhlaví uvedeno OO-VB Uherské Hradiště (tedy Okresní oddělení VB).
- 2 P o s p í š i l, J.: *Hyeny v akci*. Vizovice 2003.
- 3 Např. R a d o s t a, P.: *Protikomunistický odboj*. Praha 1993; Š e d i v ý, Z. F.: *Světлана*. Vimperk 1997; T o m e k, P.: *Dvě protikomunistické skupiny na Moravě v 50. letech*. *Securitas Imperii* 12, 2005, s. 245–278.

- 4 Dokumenty k činnosti KV StB jsou uloženy ve fondu Velitelství StB (inv. č. 310-15-7, 310-15-8, 310-15-9) v ABS Praha. Dochované dokumenty udávají pouze početní stav KV StB (konkrétně v letech 1951 a 1952, dále stav funkcí důstojníků a poddůstojníků v roce 1952); jediný seznam jmen (v počtu 23) je bez označení, nedatovaný a uvádí konfekční velikosti pláštů a obuvi.
- 5 F r o l í k, J.: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek SNB v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací* XLI, 1991, č. 2, s. 447–510; Týž. Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek SNB v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací* LII, 2002, č. 2, s. 371–520.
- 6 Seznam kmenových příslušníků KV StB Uherské Hradiště obsahuje dokument Zřízení samostatného kmenového stavu složky státně-bezpečnostní, dat. 30. 6. 1949. Dokument je uložen např. v personálním spisu Aloise Grebeníčka, inv. č. 2019/22. ABS Kanice.
- 7 Téměř kompletní seznam pracovníků KV StB Uherské Hradiště lze získat kombinací různých pramenů, především rozkazů náčelníka KS MV Gottwaldov z let 1949–1959 a kádrových rozkazů, které se komplexněji dochovaly od roku 1951 (obojí ABS Kanice).
- 8 Anna Bečicová (nar. 18. 7. 1925) pracovala od 1. 3. 1947 jako úřednice v podatelně StB Gottwaldov-Zlín. Byla obviněna za varování Jaromíra Vrby z Gottwaldova, který byl sledován StB v souvislosti s tzv. protistátní organizací Světлана. Byla odsouzena k peněžitému trestu 10 000 Kč. Blíže personální spis Anny Bečicové, inv. č. 1952/25. ABS Kanice.
- 9 Vincenc Šimčák (nar. 3. 2. 1910), ve službě od r. 1936, původním povoláním obchodní příručí; 1. 3. 1948 byl přechodně přidělen k Oblastní úřadovně StB Uherské Hradiště; 19. 8. 1950 byl zastřelen při výkonu služby – neúspěšný pokus o zatčení Miloslava Pospíšila ze skupiny Hory Hostýnské. Podrobněji personální spis Vincence Šimčáka, inv. č. 1464/10. ABS Kanice.
- 10 Mezi často chybějícími dokumenty patří žádosti o přijetí, záznamy o průběhu služební doby, zvláštní dotazníky; nelze spolehlivě objasnit rozdílné množství posudků, přičemž neexistuje úměra mezi jejich počtem a délkou služby.
- 11 Strojopisná podoba schématu životopisu (nedat.) je obsažena ve spisu Rostislava Medka, inv. č. 4437/21. ABS Kanice. Jednotlivé body jsou dále rozvedeny.
- 12 Existovala navíc rivalita mezi staršími a novými příslušníky. Explicitně to vyjádřil Obržálek v posudku Aloise Čáně: „... mezi sebe neradí někoho pouštěli a taky přístup do jejich kanceláře byl po určité stránce omezen. Mohu říci, že to byl opravdu „starý četník“, který svým falešným, naprosto nekamarádkým a nekolektivním způsobem nám mladým podrážel nohy.“ Posudek, dat. 13. 2. 1953. Personální spis Aloise Čáně, inv. č. 2001/13. ABS Kanice.
- 13 Žádost o propuštění, dat. 22. 11. 1950. Personální spis Karla Dvořáka, inv. č. 1650/11. ABS Kanice.
- 14 Životopis, nedat. Tamtéž.
- 15 V l í č e k, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem: 1948–1964*. Olomouc 2004; V a š k o, V.: *Dům na skále 2. Církev bojující*. Kostelní Vydří 2007. H o r á k o v á, Š.: *Hoří dešť aneb Zpráva o „Akci K“, noci ze 13. na 14. dubna 1950, kdy měl být internován Bůh*. Praha 2010.
- 16 Ze souboru 19 osob jich 12 pocházelo z územní příslušnosti KV StB Uherské Hradiště.
- 17 Životopis, dat. 4. 9. 1954. Personální spis Antonína Adamčíka, inv. č. 2318/25. ABS Kanice.
- 18 Životopis, nedat. Personální spis Karla Dvořáka, inv. č. 1650/11. ABS Kanice.
- 19 Životopis, dat. 28. 1. 1951. Personální spis Ludvíka Hlavačky, inv. č. 3741/11. ABS Kanice.
- 20 Zde je nutno podotknout, že jednoletému studiu předcházela šestisemestrální kurs ministerstva vnitra při Vysoké škole ekonomické v Praze (Dufek jej absolvoval v letech 1961–1964) a také Večerní škola marxismu-leninismu (1957–1960).
- 21 Při sledování délky služebního poměru musíme vyloučit Josefa Navrátila. V jeho personálním spisu není zaznamenán jeho odchod, přičemž nejmladší dokumenty jsou datovány rokem 1950, kdy byl přemístěn od KV StB Uherské Hradiště k KV NB Gottwaldov. Blíže personální spis Josefa Navrátila, inv. č. 1981/20. ABS Kanice.
- 22 Blíže fond Inspekce Ministerstva vnitra ČSSR (Používání nesprávných metod na KV StB Uherské Hradiště), inv. j. 459, ABS Kanice.
- 23 Žádost o propuštění, dat. 14. 6. 1950. Personální spis Vladimíra Valtra, inv. č. 1168/23. ABS Kanice. Valtr při vstupu do SNB měl ze sledovaného souboru nejvyšší dosažené vzdělání a ve službě vydržel nejkratší dobu – tři roky. Dále uvedl, že si raději najde práci v některém z průmyslových závodů v Gottwaldově.

- 24 Alois Grebeníček ještě v roce 1952 podal žádost o znovupřijetí do služeb SNB. Byl však odmítnut s tím, že by znovu vyvstaly ty problémy, kvůli nimž podal výpověď (tedy rodinné a zdravotní důvody, a také špatný psychický stav). Druhý pokus – znovu neúspěšný – učinil o dva roky později, když napsal osobní dopis ministru vnitra Rudolfu Barákovi, dat. 27. 3. 1954. Personální spis Aloise Grebeníčka, inv. č. 2019/22. ABS Kanice.
- 25 Doplněk k dotazníku MV, dat. 20. 1. 1972. Personální spis Vladimíra Zavadilíka, inv. č. 4214/21. ABS Kanice.
- 26 Ustanovka, výraz přejatý z ruštiny, se chápe jako zpráva o zájmové osobě Státní bezpečnosti. Obsahuje informace o pověsti, způsobu života, majetkových poměrech, vztahu k režimu atd. Je výsledkem rozmanitých zjišťovacích metod, včetně sledování, odposlechů, užití provokací apod. Dále např. S u k, J.: Ustanovka. *Paměť a dějiny: Revue pro studium totalitních režimů 2007*, č. 1, s. 198.
- 27 Kádrová hodnocení přímo o příslušnících přinášejí jen variace služebních posudků, zato v daleko větší míře se věnují dalším rodinným příslušníkům. Spolu s osobními posudky (bývaly zpravidla vyžadovány kádrovým oddělením pro „objasnění“ konkrétního problému, který se týkal spíše minulosti příslušníka) jsou využitelné pro biografické studie, ale jejich zobecnění je problematické, a proto jim dále nebudu věnovat pozornost.
- 28 Kádrový posudek, nedat. Personální spis Aloise Čáně, inv. č. 2001/13. ABS Kanice.
- 29 Velitelský posudek, dat. 10. 2. 1952. Personální spis Rostislava Medka, inv. č. 4437/21. ABS Kanice.
- 30 Kádrový posudek, dat. 26. 10. 1949. Personální spis Leopolda Loveckého, inv. č. 2258/13. ABS Kanice.
- 31 Kádrový posudek, dat. 14. 2. 1951. Personální spis Františka Fuchse, inv. č. 2368/23. ABS Kanice.
- 32 Služební posudek, dat. 17. 1. 1953. Tamtéž.
- 33 Fuchs František, por. vyhodnocení za dobu působení ve Val. Kloboukách – předložení zprávy, dat. 7. 10. 1956. Tamtéž.
- 34 Povolení k uzavření sňatku – prosba, dat. 24. 8. 1949. Personální spis Vladimíra Valtra, inv. č. 1168/23. ABS Kanice.
- 35 Materiály vztahující se k užívání nesprávných výslechových metod a jejich prošetření jsou uloženy ve fondu Inspekce Ministerstva vnitra ČSSR, ABS Kanice. Tento fond dále obsahuje materiály k protistátní činnosti (tzv. akce Světlana a Včela) a obsáhlý spis šetření stížnosti politického vězně Jana Melichara.
- 36 Velitelský posudek, dat. 4. 6. 1952. Personální spis Aloise Grebeníčka, inv. č. 2019/22. ABS Kanice.
- 37 Osobní posudek, dat. 13. 2. 1953. Personální spis Aloise Čáně, inv. č. 2001/13. ABS Kanice. Ještě zajímavější je Loveckého pokračování, v němž zdůvodňuje, že v případě Čáně se tak dělo v důsledku jeho osobnostních rysů, mezi něž počítá tupost, otrlost, surovost, bezuzdný kariérismus a podprůměrnou inteligenci. To podpírá názor psychologů, že krutého fyzického týrání se dopouštěli jedinci s nižší inteligencí, kteří si tak řešili komplex méněcennosti.
- 38 Posudek, dat. 13. 2. 1953. Personální spis Aloise Čáně, inv. č. 2001/13. ABS Kanice.
- 39 Neoznačený dokument [posudek A. Grebeníčka na L. Hlavačku], dat. 25. 3. 1954. Osobní posudek na dožádání, dat. 11. 4. 1954. Personální spis Ludvíka Hlavačky, inv. č. 3741/11. ABS Kanice.
- 40 Úřední záznam, dat. 19. 1. 1949. Tamtéž.
- 41 *Statistická ročenka Republiky československé 1958*. Praha 1958, s. 90–91. Podle statistické ročenky činila průměrná mzda v ČSR v roce 1954 1154 Kčs.
- 42 Podrobnější vyhodnocení platů z personálních spisů je nemožné, neboť zpravidla neobsahují platové výměry. Ty byly navíc odvislé od délky služby a pracovního zařazení. Nicméně lze uvést, že např. František Fuchs jako zástupce náčelníka O VB pro operativu u O VB Valašské Klobouky měl funkční plat 1100 Kčs. Ve stejném roce (1954) Bedřich Hrabal jako náčelník OO MV ve Frenštátě měl plat 1400 Kčs. Pro srovnání: průměrná měsíční mzda pracovníka v zemědělství byla 828 Kč, ve školství, kultuře a tělovýchově 1008 Kč, ve správě a soudnictví 1123 Kč. Blíže *Statistická ročenka Republiky československé 1958*. Praha 1958, s. 90–91.

Members of the District Headquarters of Secret Police in Uherské Hradiště in the Light of Personal Files

A b s t r a c t

The study has an experimental character. Its goal is to find out whether it is possible to make a portrayal of an „average“ member of state security forces from the first half of the 50s of the 20 century in this particular case the member of the District Headquarters of Secret Police (KV StB) in Uherské Hradiště. The study makes use of the only source, i.e. personal files of the members deposited in the archive of security forces in Kanice. Among other materials the files involve CVs and questionnaires providing basic knowledge about the members as well as references including not only work discipline but also personal characteristics. The object of the survey is a set of 19 members of KV Stb who were employed by security forces since July 1949. The selection was limited by the fact that the files of those born before 1910 were shredded. On the other hand Ludvík Hlavačka (commander of KV Stb and later creator of the so called iron curtain) was included into the set. Besides him other well known names belong into the group, such as Alois Grebeníček and Vladimír Zavadilík. The result of the experiment shows, as expected, the picture which according to basic limitation cannot meet the reality but brings interesting conclusions anyway. In some points the information from personal files is similar to such extent that they can be generalized. In other points they were interpreted comprehensively, which suggests that some aspects have to be examined in a much broader scale and rather individually.

Stasi-Mitglieder von der Bezirkskommandatur Uherské Hradiště im Licht der Personalakten

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorliegende Studie hat einen experimentellen Charakter. Sie setzte sich zum Ziel zu ermitteln, ob man ein „Durchschnittsbild“ der Stasi-Mitglieder aus der ersten Hälfte der fünfziger Jahre des 20. Jahrhunderts erstellen kann. In diesem konkreten Fall handelt es sich um Mitglieder der Bezirkskommandatur Uherské Hradiště (KV StB). Die einzige Quelle dazu stellen Personalunterlagen dar, die im Sicherheitsdienst-Archiv in Kanice aufbewahrt sind. Sie beinhalten unter anderem Lebensläufe, Fragebögen, die die grundlegenden Erkenntnisse über die Stasi-Mitglieder liefern, als auch Beurteilungen, welche ihre Diensttätigkeit sowie persönliche Charakteristiken enthalten. Im Fokus der Untersuchung stehen 19 StB-Mitglieder, die ab Juli 1949 bei der Stasi (StB) auf Dauer beschäftigt waren. Die Auswahl war dadurch begrenzt, dass die Unterlagen der vor 1910 angestellten StB-Mitglieder skartiert wurden. In diese Gruppe wurde dagegen Ludvík Hlavačka, Bezirkskommandant in Uherské Hradiště, eingegliedert, der später als Gestalter des so genannten eisernen Vorhangs bekannt wurde. Außer ihm gehörten in diese Gruppe auch weitere berühmte Personen wie Alois Grebeníček und Vladimír Zavadilík. Das Experiment ergab erwartungsgemäß ein Bild, das wegen der Anfangsbegrenzung nicht der Realität entspricht. Trotzdem bringt die Studie interessante Erkenntnisse: Die Informationen aus den Personalunterlagen sind in einigen Punkten dermaßen identisch, dass sie zu generalisieren sind. In anderen Fällen ist deren Interpretation zusammenfassend, was auf die Notwendigkeit hinweist, bestimmte Aspekte in breiterem Maß und eher individuell zu erforschen.

ŽIVOT A DÍLO OTAKARA BORŮVKY

Milan Křápek, Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo

„Otakar Borůvka (1899–1995) patří mezi nejvýznamnější české matematiky 20. století. Po většinu svého profesionálního života působil v Brně (na Masarykově univerzitě a v Matematickém ústavu AV ČR). Jeho rozsáhlé vědecké dílo, obsažené v 85 původních vědeckých pracích a 5 monografiích, jež byly přeloženy do světových jazyků, zahrnuje pět oblastí matematiky: klasickou matematickou analýzu, teorii grafů, diferenciální geometrii, algebru a teorii diferenciálních rovnic. Ke každé z těchto oblastí nejen přispěl významnými výsledky, ale i založil vědecké školy, které našly nejen na Masarykově univerzitě pokračování v díle jeho žáků a žáků jeho žáků.“⁴¹

Studijní léta

Narodil se 10. května 1899 v Uherském Ostrohu jako syn Jana Borůvky, učitele a ředitele zdejších obecných a měšťanských škol. Otakar Borůvka velmi rád vzpomínal na své šťastné dětství, které tam prožil v překrásném prostředí školní zahrady. Proto se také v budoucnu vždy rád vracel do svého rodiště, aby zde načerpal nových sil a připomněl si své mládí. V letech 1905–1910 absolvoval s výborným prospěchem první až pátou třídu obecné školy a následující školní rok nastoupil do měšťanské školy. V tomto roce se již připravoval na přijímací zkoušky do druhého ročníku klasického gymnázia v Uherském Hradišti. Přijímací zkoušky zvládl bez problémů, také jeho výsledky ve všech ročnících byly výborné. Jeho osud ovšem od roku 1914 zcela změnila první světová válka. O rok později začaly probíhat i odvody studentů z vyšších ročníků, a tak bylo zřejmé, že za několik let půjde k odvodu i tehdy patnáctiletý Otakar Borůvka. Se svými obavami se mu jeho otec svěřil již v roce 1915 a navrhl mu možnost, jak oddálit odvod alespoň o tři roky. Paradoxně jedinou možností, jak

Společné focení třídy v měšťanské škole. Otakar Borůvka je v horní řadě uprostřed, rok 1911. Foto Archiv Masarykovy univerzity.

se vyhnout nasazení na frontě, bylo studovat vojenskou reálku. Studenti vojenských škol byli osvobozeni od vojenské služby, po dokončení studia ihned přecházeli na vojenskou akademii. Po dvou letech studia se stávali důstojníky a až poté byli zařazeni do vojska. Otakar Borůvka neměl žádný zájem stát se vojákem, ale byla to jediná možnost, jak se jím nestát hned při dosažení věku 17 let. Přesto, že na gymnáziu prospíval výtečně, bylo pro něj splnění přijímacích zkoušek velkým problémem. Důvodem byl fakt, že hlavními předměty na klasickém gymnáziu byly jazyky řečtina a latina, zatímco na reálkách to byly matematika, fyzika, deskriptivní geometrie a francouzština. Otakar Borůvka tedy během studia na gymnáziu navíc studoval tyto předměty, které byly nutné k přijetí na vojenskou reálku. Od tohoto období se datuje počátek jeho důkladnějšího studia matematiky a fyziky, většinou formou samostudia. Díky své fenomenální paměti přijímací zkoušku v roce 1916 výtečně zvládnul. Školu ukončil v roce 1917, ale protože chtěl po válce studovat na univerzitě nebo technice, musel si ještě dodělat maturitní zkoušku na státní reálce. Poté bez velkého nadšení nastoupil na vojenskou akademii v Mödlingu. Na toto období neměl příjemné vzpomínky, neboť většina jeho spolužáků byli synové rakouských důstojníků, často ze šlechtických rodin, a k Čechům, kteří byli na těchto školách téměř raritou, se chovali povýšeně. Navíc vojenské předměty Otakar Borůvka, který byl neochvějným pacifistou, z duše nesnášel. Ovšem v přírodovědných předmětech exceloval, proto mu bylo v průběhu studia umožněno dodělat také maturitu na svém mateřském gymnáziu v Uherském Hradišti. Když v říjnu roku 1918 vzniklo Československo, rozhodl se z akademie odejít a vrátit se domů. Jak vzpomíná, kromě rodiny nejvíce postrádal školní zahradu, která v dětství byla jeho oblíbeným místem. Díky tomu, že během studia zvládl dvě maturity, mohl studovat jak na technice, tak na univerzitě a měl tedy velký výběr možností vysokoškolského studia. Nakonec se rozhodl, hlavně z důvodu vzdálenosti, pro techniku v Brně, kde jej matematiku učil světoznámý učitel, profesor Matyáš Lerch. Tento pedagog Otakara Borůvku definitivně získal pro matematiku, a když byl Matyáš Lerch jmenován profesorem na nově vzniklé Masarykově univerzitě, bylo pro něj přirozené, že se ihned přihlásil jako mimořádný posluchač k němu na přírodovědeckou fakultu. V roce 1920

Rodinná fotografie Otakara Borůvky s rodiči a sestrou, kolem roku 1920. Foto Archiv Masarykovy univerzity.

tedy studoval jak na technice, tak na univerzitě. V roce 1921 mu Lerch nabídl místo asistenta a od této doby se Borůvka plně věnoval vědecké práci v matematice – klasické matematické analýze. V následujících letech ukončil studium učitelství pro střední školy v oborech matematika a fyzika a již v roce 1923 se stal doktorem přírodních věd. V roce 1926 na výzvu „z pra-

Otakar Borůvka (třetí zleva) promotorem na Masarykově univerzitě, kolem roku 1950. Foto Archiv Masarykovy univerzity.

xe“ vyřešil a publikoval průkopnický článek ve zcela jiné oblasti matematiky, nyní nazývané teorie grafů. Vyřešil problém elektrifikace jižní Moravy² vytvořením algoritmu konstruujícího přenosné sítě tak, aby jejich cena byla minimální. Jeho algoritmus, kterým o desítky let předběhl své současníky, patří dodnes mezi nejrychlejší algoritmy řešící tento problém. V letech 1926–1931 absolvoval několik zahraničních stáží (Paříž, Hamburk). V roce 1928 se stal soukromým docentem. Po návratu ze stáží se na konci roku 1934 stal mimořádným profesorem na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V roce 1935 se oženil s dcerou prof. Leopolda Grimma a rok poté se jim narodil syn Otakar.³

Druhá světová válka

Po uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 byli profesori univerzit posláni na dovolenou s čekatelným. Protože však nedosahovalo obvyklého platu profesora, velká část vyučujících na vysokých školách si našla jiné zaměstnání. Otakar Borůvka dostal výhodnou nabídku práce od Moravských elektráren, pro které v roce 1926 řešil problém elektrifikace Moravy. Po těžkém rozhodování ji však odmítl. Rozhodl se, že raději chce mít více času na vědeckou činnost, které se během celé války velmi usilovně věnoval a také nechtěl dělat cokoli, co by mohlo, byť nepřímo, pomáhat Německu. Začátek války byl pro Otakara Borůvku velmi bolestný i z jiné příčiny, v roce 1940 zemřel jeho otec. Jak pan profesor vzpomínal, i přes silné omezení během války pokračoval společenský život vysokoškolských pracovníků například setkáními na partii šachu. Postupně se jejich schůzky z obav, že mohou být nařčeni z konspirace, omezovaly. Proto si také museli ve veřejných prostorech, které navštěvovali i neznámí lidé, dávat velký pozor na to, o čem mluví. Co se týká volby témat, byly pak mnohem zajímavější jejich společné cesty domů, kdy rozmlouvali o politice a někdy si vzájemně sdělili zprávy ze zahraničního rozhlasu. Na jaře 1941 přesunuli své schůzky do bytu profesora Hrudičky a jeho paní, kde kromě hraní šachů někdy poslouchali zahraniční rozhlas. Otakar Borůvka v červnu 1941 odjel s celou rodinou na prázdniny do rodného Uherského Ostrohu. Protože jej nic nenutilo přijet do Brna hned po prázdninách, co nejvíce protahovali svůj pobyt v Uherském Ostrohu, a tak se vrátili do Brna až koncem října. Po návratu z prázdnin se dozvěděl, že jeden z účastníků schůzek, Jaroslav Mrkoš, byl zatčen gestapem. Protože jej téměř neznal a ostatní návštěvníci také ne, nedělali si s tím starosti. Schůzky se konaly dál, jen byly méně časté, po 27. listopadu byly ovšem ukončeny úplně. V ten-

to den byl zatčen profesor Hruďička s jeho paní. Během následujícího měsíce si gestapo postupně odvedlo všechny, kteří se v jejich bytě scházeli, což byli profesori Borůvka, Sahánek, Koláček, Říkovský a Čupr. Všichni podstoupili brutální výslechy. Ve vězení potkali další zatčené profesory, jako byli Vážný, Vacek, Šimek a Schacherl. Profesor Borůvka měl to štěstí, že byl na prázdninách, a tak mu nemohlo gestapo dokázat tvrzení, že se scházeli celé léto a poslouchali zakázaný rozhlas. Proto byl po 10 dnech věznění nakonec propuštěn. Většinu svých kolegů ovšem ve vazbě viděl naposled, ze všech byl kromě Borůvky propuštěn jen profesor Čupr. Všichni ostatní byli popraveni, nebo zemřeli v koncentračním táboře pouhých několik měsíců po svém zatčení, což bylo další velkou ranou brněnským vysokým školám.⁴ Otakar Borůvka se s rodinou přestěhoval do Uherského Ostrohu, ale protože trvalé bydliště nebylo možné bez souhlasu úřadů změnit, musel stále kvůli úředním záležitostem dojíždět do Brna. Své cesty do moravské metropole ovšem konal co nejméně, protože měl pocit, že na venkově není gestapu tak na očích, jako by byl v Brně. Díky tomu mohl v Uherském Ostrohu pracovat ve větším klidu.

V letech těsně před začátkem druhé světové války se zabýval zejména algebrou. Ze svých předchozích studií ve Francii a Německu měl výborné styky a své studie proto vydával jak v českých, tak ve francouzských časopisech. Příspěvky z této doby pojednávaly o singulárních maticích a multiplikativních systémech. S velkým úsilím budované zahraniční kontakty byly po 30. září 1938 zcela přerušeny, a tak se rozhodl pracovat sám a vybudovat algebraickou teorii grupoidů a grup zcela samostatně. Tento postup práce byl pro Borůvku typický, vždy na základě získání jen obecného přehledu o stávající problematice vybuodoval vlastní odpovídající teorii, která tuto problematiku popisuje a řeší její problémy. Samostatně budovaná teorie mu poskytla jiný pohled na celou problematiku a často objevil zcela nové nečekané poznatky i v oblastech již prozkoumaných jinými autory. Takto postupně vybuodoval teorii rozkladů a popsal ji v monografii *Teorie grupoidů, Část první*,⁵ která měla sloužit jako učebnice pro studenty. Ti bohužel již neměli šanci tento spis využít ke svému studiu, protože v roce 1939 byly uzavřeny české vysoké školy. Borůvka přesto pokračoval v práci na teorii rozkladů, kterou se zabýval již před válkou, a dosažené výsledky v roce 1941 publikoval.⁶ Obsah se z velké části shoduje se spisem *Teorie grupoidů*.

Koncem téhož roku dopsal první verzi učebnice *Úvod do teorie grup*⁷ a pokoušel se ji vydat. V této učebnici vybuodoval základní algebraické pojmy jako grupy, grupoidy, okruhy úplně z jiného pohledu než jeho současníci a také jinak než jak tyto pojmy podává dnešní matematika. Jeho přístupu omezení během druhé světové války pomohlo, neboť Čechům byl omezen vstup do vědeckých knihoven a Borůvka tedy musel celou teorii vybudovat samostatně a nemohl tedy být ovlivňován cizími postupy. V této knize se ve velké míře zabýval teorií rozkladů a grupoidů, které u nás v této době nebyly zkoumány a i ve světě nebyly tyto obory moc rozšířeny.

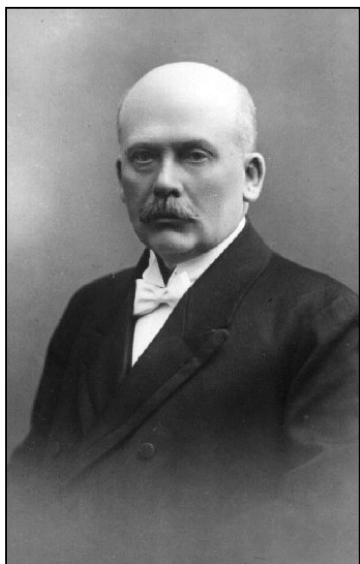
Vědecká práce byla tolerována pouze v oborech výhodných pro německé účely, neboť případné výsledky by byly využity v probíhající válce. Těmito obory byly hlavně přírodní vědy či lékařství. Ovšem tisk českých vysokoškolských učebnic byl potlačován, a proto bylo vydání této knihy stále oddalováno. Kniha byla odložena také z důvodu zatčení profesora Borůvky. Sice

Popraviště v Kounicových kolejích v Brně. Část nádvoří používaná gestapem během války jako popraviště. Bylo zde popraveno několik kolegů Otakara Borůvky. 1945. Foto Archiv Masarykovy univerzity.

Otakar Borůvka. Nejčastější oficiální fotografie pořízená na svatbě kolegy, kolem roku 1980. Foto archiv Společnosti Otakara Borůvky.

Profesor Matyáš Lerch, světoznámý matematik působící v Brně. Fotografie dodnes visí v restaurované kanceláři Otakara Borůvky. Foto archiv Společnosti Otakara Borůvky.

byl propuštěn, ale důvěru německých úřadů již neměl. Díky tomu ovšem měl čas k úpravám, a jak sám vzpomínal, bylo knize toto zpoždění jen k dobru. Rukopis postupně předělával a doplňoval další kapitoly, a tak mohl již roku 1943 publikovat dva rozsáhlejší články o rozkladech množin,⁸ které obsahovaly nové, dosud nepublikované poznatky. V roce 1944 se Borůvka konečně dočkal vydání své léta plánované knihy *Úvod do teorie grup*,⁹ které zajistila Královská česká společnost nauk. Tuto knihu ještě několikrát upravil a rozšířil. Opětovně tak byla vydána v letech 1952 a 1962. Z toho je vidět, že jeho učebnice teorií grupoidů a grup využívali studenti univerzity více než 20 let, a dodnes některé jeho nástupci k výuce některých partií matematiky využívají raději teorii grupoidů a grup vytvořenou profesorem Borůvkou právě proto, že jeho postup je odlišný než dnes obvykle používaný.

Uvedme v této časové souvislosti alespoň jeden z mnoha příkladů aktivit Otakara Borůvky přesahujících rámec jeho ryze vědecké a pedagogické práce. V roce 1941 publikoval článek *O čtyřrozměrném prostoru*,¹⁰ ve kterém se zabýval myšlenkou, zda je možné, aby existoval čtvrtý rozměr, ale lidé jej nebyli schopni vnímat. Vyšel v populárním časopise *Věda a život* a způsobil u nás velký zájem o tuto problematiku. Dospěl v něm k názoru, že existenci čtvrtého rozměru můžeme odhadovat z jevů, které jsou nevysvětlitelné pomocí námi vnímaných tří rozměrů, zmiňoval pokusy o důkaz existence paranormálních jevů či zázraků. Tyto jevy by byly pomocí takové teorie racionálně vysvětlitelné.¹¹ V roce 1943 Borůvka zahájil spolupráci s profesorem Ferdinandem Herčíkem, který byl významným brněnským biologem a filozofem působícím na lékařské fakultě.¹² Profesora Herčíka zaujal článek *O čtyřrozměrném prostoru* a během svých studií kvantové biologie nabytí dojmu, že rozšíření Borůvkovy myšlenky by mohlo vysvětlit děje, se kterými se při svých pokusech setkal. Společně tedy v roce 1943 publikovali *Prostorový model života*¹³ ve *Sborníku lékařském*. V něm rozšířili předpoklad existence čtyřrozměrného prostoru na existenci čtyřrozměrných organismů, z nichž jsme schopni vnímat pouze tři rozměry. Dle jejich představy jsou všechny organismy čtyřrozměrné, ale nemají smysly uzpůsobené k tomu, aby všechny tyto rozměry vnímaly. Publikace vyvolala silný ohlas, a proto ji autoři zjednodušili – zbavili odborných částí, které nebyly třeba k pochopení základní myšlenky, a v roce 1944 publikovali pod názvem *Čtyřrozměrný model života*¹⁴ v časopise *Věda a život*. Jejich další spolupráce pokračovala článkem *Matematické vyjádření celostního principu*,¹⁵ ve

kterém společně hledají matematický popis Herčíkových pokusů s ozařováním buněk a určováním poměrů jejich úmrtnosti. Tyto pokusy byly velmi důležité pro následný pokrok v oboru radiobiologie.

Poválečná obnova vysokých škol

V roce 1944 se již dalo tušit, že konec války je v dohledu. Proto se vyučující opatrně začínali opět scházet a ve velmi prořídlém počtu plánovat, jak postupovat při obnovování českých vysokých škol. V průběhu války došlo samozřejmě k velkému rozvoji těch vědeckých disciplín, které byly pro její vedení podstatné. Byla to zejména fyzika, matematika a lékařství. Izolovaní čeští vědečtí pracovníci, kteří za války nemohli získat přístup k novým poznatkům, měli proto co dohánět.

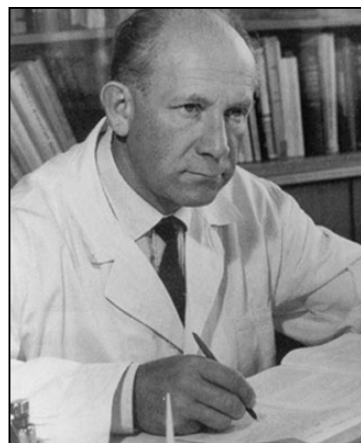
Ihned po osvobození začala obnova Masarykovy univerzity. Tato činnost byla velmi obtížná. Budovy, které byly zabaveny německými úřady, byly často přestavěny k jiným účelům a před jejich použitím pro výuku musely být upraveny. Část budov byla navíc poškozena bombardováním a boji při osvobozování. Pracovníci univerzity společně se studenty se prakticky ihned po osvobození dali do obnovy a upravovali alespoň části budov do použitelného stavu. Problém byl také s vybavením učeben, laboratoří a knihoven, protože velká část majetku byla zabavena a odvezena do německých škol, nebo nenávratně zničena.

Ovšem největší ztrátou byla úmrtí v řadách vyučujících a studentů. Masarykova univerzita měla před válkou 142 profesorů, docentů a lektorů. Během války přišlo o život 45 z nich a dalších 16 bylo zatčeno a nějakou dobu vězněno.¹⁶ To obnovu a zahájení výuky velmi ztížilo, ale díky nadlidské snaze celé akademické obce se již necelý měsíc po osvobození Brna pořádaly první přednášky. Většina vyučujících, podobně jako profesor Borůvka, během války nezhálelo, ale věnovali se tvůrčivé práci a měli tedy dostatek nových výsledků, které mohli předávat studentům. Společně se velmi těšili na výuku a tak se ihned pokusili dohnat vše, co v této oblasti kvůli uzavření škol zameškali. Protože již těsně před válkou byl Borůvka navržen na jmenování řádným profesorem Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, byl jím jmenován ihned po válce v roce 1946 se zpětnou platností od roku 1940, kdy mělo k tomuto jmenování dojít.

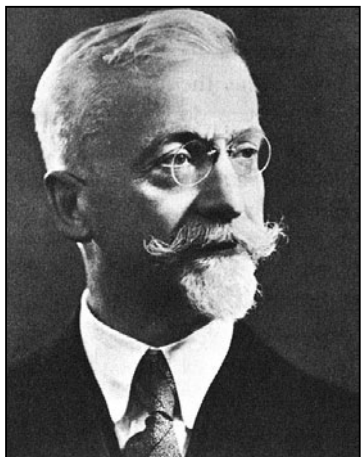
Ve školním roce 1945/46 profesor Borůvka založil Seminář pro studium díla Matyáše Lercha, ve kterém zájemci o matematiku zkoumali práci Borůvkova učitele, neboť velké množství jeho spisů bylo nepublikovaných. Výuka probíhala tak, že každý ze studentů vždy dostal k prostudování určitý spis a poté přednesl své resumé. Tento seminář našel v Lercho-

Profesor Eduard Čech, vedoucí Otakara Borůvky po smrti Matyáše Lercha. Zařídil O. Borůvkovi možnost díky stipendiu studovat v Paříži a Hamburku. Fotografie dodnes visí v restaurované kanceláři Otakara Borůvky. Foto archiv Společnosti Otakara Borůvky.

Profesor Ferdinand Herčík působil na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity a zkoumal vliv radiace na živé tkáně. Spolupracoval s Otakarem Borůvkou v padesátých letech. Foto Archiv Masarykovy univerzity.

Profesor Elie Cartan, francouzský matematik světového významu. Právě kvůli studiu práce prof. Cartana byl O. Borůvka poslán na stáž do Paříže. Fotografie dodnes visí v restaurované kanceláři Otakara Borůvky. Foto archiv Společnosti Otakara Borůvky.

Profesor univerzity v Hamburku Wilhelm Blaschke, světoznámý geometr, učitel Otakara Borůvky v době jeho stáže v Hamburku. Fotografie dodnes visí v restaurované kanceláři Otakara Borůvky. Foto archiv Společnosti Otakara Borůvky.

vých pracích celou řadu zajímavých a dosud neznámých výsledků. Ve stejném období vyhlásil matematický proseminář, který navštěvovalo nebývale velké množství posluchačů. O rok později založil Seminář o diferenciálních rovnicích a v roce 1947 seminář „O teorii grup“. Všechny semináře vedené profesorem Borůvkou byly mezi studenty velmi oblíbené a hojně navštěvované,¹⁷ což vypovídá o jeho skvělých pedagogických schopnostech a jejich účastníci velmi často publikovali ve vědeckých časopisech výsledky, které v těchto seminářích získali. Kromě přednášek na Masarykově univerzitě Borůvka působil od roku 1947 po dobu 10 let i na univerzitě v Bratislavě. Tam měli mnohem větší nedostatek vyučujících matematiky než v Brně a profesor Borůvka považoval za nezbytné podporovat rozvoj matematiky na Slovensku.¹⁸ Proto byl a je mezi slovenskými kolegy velmi vážen, jak je patrné z korespondence se slovenskými vysokými školami i jednotlivými vyučujícími.¹⁹

Po válce bylo nutné také obnovit kontakty se zahraničními univerzitami. S obtížemi obnovil kontakty se svým učitelem Elie Cartanem, ale jeho pozvání k návštěvě univerzity a proslovení přednášek nebylo kladně přijato. Otakar Borůvka byl nucen Cartana přesvědčit o nutnosti posunutí schůzky, neboť velká část kolegů sice uznávala Cartanovu práci, ale nebyla ochotna se tak brzy po válce setkávat s Francouzem,²⁰ neboť právě ve Francii Češi spatřovali jednoho z viníků uzavření Mnichovské dohody. Samozřejmě ani v kontaktech s jeho dalším učitelem Wilhelmem Blaschkem z Hamburku nebylo možné pokračovat. I přes tyto nesnáze Borůvka pokračoval s budováním zahraničních kontaktů a podařilo se mu navázat další vědecké styky s velkým množstvím významných matematiků. V roce 1948 pak byl pozván k proslovení několika přednášek v Bruselu a Lutychu.

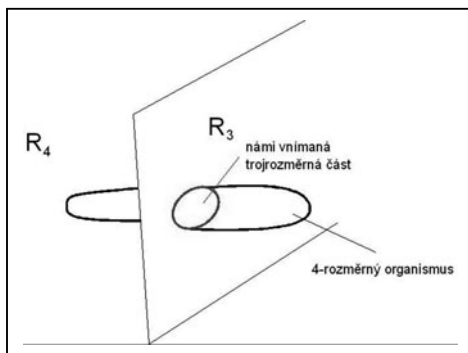
Volnost v zahraničních kontaktech byla však po několika letech znovu omezena. Po převzetí moci komunistickou stranou v roce 1948 muselo být o každý výjezd do zahraničí složitě žádáno a také pozvání zahraničních odborníků muselo být předem projednáno stranickými orgány. Otakar Borůvka jakožto známý představitel české matematiky byl samozřejmě několikrát vyzván ke vstupu do komunistické strany. Tuto nabídku vždy odmítnul, i když bylo jisté, že případný

vstup by mohl zjednodušit schvalování všech jeho žádostí. Vzhledem k jeho skvělému odbornému profilu a světovému renomé mohl odolávat silící perzekuci. Dá se ovšem říci, že se mu i v takových podmínkách podařilo obnovit a v daných možnostech rozšířit spolupráci se zahraničními školami.

V době blížícího se konce války Borůvka navštívil v Praze svého kolegu profesora Vyčichla, který se silně přičinil o vydání knihy *Úvod do teorie grup* a kterému velmi důvěřoval.

Společně došli k názoru, že jedním z oborů, které je třeba usilovněji na českých vysokých školách v poválečném období rozvíjet, je teorie diferenciálních rovnic. A tak se profesor Borůvka již po několikáté ve svém životě rozhodl zcela změnit svůj obor bádání a začal se plně věnovat tomuto tématu. Musel opět začít se studiem již známých výsledků a věnoval mu veškerý svůj volný čas. Jak již bylo při jeho práci obvyklé, začal si budovat vlastní pohled na tuto problematiku. Z velké míry však již mohl využít své hluboké znalosti klasické matematické analýzy, algebry a diferenciální geometrie. V roce 1946 založil v Brně vědecký seminář zabývající se diferenciálními rovnicemi. V tomto semináři byly prezentovány nové, dosud nevyřešené problémy a vznikala jejich původní řešení.

Díky svému mimořádně rozsáhlému a hlubokému přehledu v matematice mohl Borůvka originálně využívat nástroje vytvořené v jemu dobře známých oborech při zkoumání diferenciálních rovnic. Díky tomuto postupu často objevoval velmi překvapující skutečnosti a souvislosti. První nové výsledky v tomto oboru publikoval v roce 1953 a jeho rozvíjení se pak věnoval celý zbytek života. Svými několika desítkami prací i v této oblasti vytvořil základy nové tzv. „algebraické“ teorie transformací lineárních diferenciálních rovnic. Tak jako v ostatních oblastech své vědecké práce, tak zejména v této vychoval Borůvka celou generaci moravských a slovenských matematiků, z nichž ještě mnozí osobně, nebo jejich žáci, se teorií diferenciálních rovnic zabývají a dosahují mezinárodně uznávaných výsledků.

Náčrtek myšlenkového modelu existence čtyřrozměrných bytostí. Trojrozměrný prostor zobrazen jako rovina, takže část čtyřrozměrné bytosti, kterou jsme schopni vidět, je znázorněna jako kroužek.

Sjezd absolventů a žáků Gymnázia v Uherském Hradišti. 17. 6. 1973. Otakar Borůvka je v prostřední řadě třetí zprava. Foto Archiv Masarykovy univerzity.

Odchod z Masarykovy univerzity

Profesor Borůvka byl jedním z prvních vyučujících Masarykovy univerzity (tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně), kteří v období obrodného procesu v roce 1968 podepsali Dva tisíce slov. Protože byl na přírodovědecké fakultě i na celé univerzitě velmi vážen, je pravděpodobné, že byl ostatním vyučujícím i studentům příkladem, a tak tento dokument podepsala velká část z nich. Tím se stal po srpnových událostech a následných politických změnách na univerzitě velmi nežádaným.

Přestože je v obecném zájmu využívat zkušeností a znalostí nejlepších akademických pracovníků co nejdéle, u profesora Borůvky, plného sil i odhodlání nadále se věnovat pedagogické a vědecké činnosti včetně výchovy další matematické generace, se tak nestalo. I na něj byl aplikován zákon, který měl jediný účel. Zbavit vysoké školy vyučujících, kteří nevyznávali „správnou“ ideologii. Tento zákon ukládal odchod do důchodu všem vyučujícím, kteří před účinností zákona dosáhli věku 65 let s tím, že je možné požádat o poskytnutí výjimky. Protože Borůvka vždy odmítal vstup do komunistické strany a navíc podepsal Dva tisíce slov, není divu, že tehdejší vedení univerzity tento zákon využilo. Profesor Borůvka dostal strohý dopis s citací zákona a větou:

„Dovolujeme si Vás upozornit, že se na Vás vztahuje shora citované ustanovení a že Váš pracovní poměr vysokoškolského učitele s univerzitou J. E. Purkyně v Brně skončí dnem 1. března 1970.“

Takovým způsobem se univerzita rozloučila s člověkem, který celý svůj aktivní život věnoval jejímu rozvoji, výuce jejích studentů, reprezentující univerzitu ve vysoce oceňované vědecké práci a výchově svých následovníků v pedagogické i vědecké oblasti. Přestože si podal žádost o poskytnutí výjimky, v níž popsal své četné vědecké a pedagogické výsledky, funkce, které zastával, i cíle, kterých hodlal ve vědě a výuce ještě dosáhnout, této žádosti nebylo vyhověno. Výjimky dostávali pouze vyučující, kteří byli prověřeni a s komunistickým režimem úzce spolupracovali.

V důsledku toho byl profesor Borůvka uvolněn i z redakčních rad, ve kterých dosud působil. Naštěstí na něj jeho dlouholetí kolegové z akademie věd nezapomněli. V této době byla vytvořena pobočka Matematického ústavu Československé akademie věd v Brně, kde bylo Borůvkovi poskytnuto oficiální místo, aby mohl dále vědecky působit. Bylo mu sice nadále umožněno využívat prostory své kanceláře, aby nebyla mu umožněna výuka studentů, kterou miloval a která mu vždy dodávala další motivaci k pokračování ve svých výzkumech. Ztráta kontaktu se studenty jej poznamenala nejbolestivěji.

Od této doby mu také často nebylo povoleno přednášet na „západních“ vysokých školách, které jej jako světově uznávaného odborníka často zvaly. Dokonce byl několikrát ministerskými úředníky donucen napsat dopis, ve kterém vysvětluje neúčast špatným zdravotním stavem, což byla ovšem pouze zdvořilostní omluva, která měla zakrýt pravý stav jeho postavení na akademické půdě. Takový dopis pak musel před odesláním předat ke kontrole. Pravým důvodem neúčasti samozřejmě bylo to, že mu cestu ministerstvo zakázalo. I takto se tedy minulý režim choval k lidem, kteří vychovali několik generací moravských a slovenských matematiků.

Splnění přání Otakara Borůvky

V roce 1992, v období zpracovávání osobního archivu profesora Borůvky a dokumentace o něm s cílem připravit ucelený pohled na jeho dílo a život, vzniklo za jeho podpory občanské sdružení, založené bývalými studenty profesora Borůvky, s názvem Společnost Otakara Borůvky. Po diskusích s panem profesorem si ve svých stanovách určilo následující cíle:

1. Činnost sdružení je zaměřena na dosahování obecně prospěšných cílů, spočívajících v rozvoji věd obecně a věd matematických a jejich aplikacích zvláště.
2. K dosahování svých cílů využívá sdružení aktivity vlastních členů spočívající zejména:

- v uskutečňování vědeckých, vzdělávacích a společenských akcí, zejména přednášek, seminářů, konferencí, odborných i společenských setkání,
- v činnostech spojených s přípravou a vydáváním vědeckých publikací v oboru matematiky, anebo s jiným způsobem šíření vědeckých informací v tomto oboru,
- ve zprostředkování studia matematiky na českých i zahraničních školách, které skýtá předpoklady zásadního rozšíření znalostí studentů vyšších ročníků studia matematiky a mladých pedagogů a vědeckých pracovníků v oboru matematiky, vykazujících mimořádné schopnosti a výsledky v dosavadním studiu anebo v odborné činnosti,
- v pořádání soutěží mladých absolventů,
- v pořádání dalších akcí na podporu rozvoje matematických věd a jejich aplikací, zejména v přírodních vědách, ekonomii, finančnictví, zdravotnictví a průmyslu.²¹

Mezi jiným proto pravidelně v budově gymnázia v Uherském Hradišti pořádá Společnost Otakara Borůvky soustředění vítězů matematických olympiád od nás i ze Slovenska, v roce 2011 již po šesté.

V návaznosti na vydání monografie o životě a díle pana profesora v roce 1996 se v loňském roce vrátila Společnost Otakara Borůvky k dalšímu úkolu – vydání souhrnného vědeckého díla Otakara Borůvky. Toto vydání bylo přáním profesora Borůvky. Mezi tím se od původně diskutované tištěné podoby přirozeně přešlo k elektronické formě – CD. V průběhu zpracovávání se díky aktuálním možnostem realizoval plán daleko převyšující původní představy. Vznikla digitální a na elektronické síti volně dostupná a obsahově výrazně bohatší verze.

Změna nastala v roce 2009, kdy byla spuštěna Česká Digitální Matematická knihovna dml.cz.²² Společnost Otakara Borůvky se dohodla s tvůrci knihovny na jejím rozšíření o sekci Eminent Czech Mathematicians, která je navržena na správu všech prací významných českých matematiků. Profesor Otakar Borůvka je prvním matematikem, který je v této knihovně zpracován.²³ V tuto chvíli knihovna obsahuje přes 200 jeho vědeckých, odborných a popularizačních textů a publikací, které o něm napsali jiní autoři. Všechny tyto dokumenty jsou volně přístupné veřejnosti v plných verzích zcela bez omezení.

Poznámky:

- 1 Borůvka, Otakar. In: *Czech Digital Mathematics Library* [online]. [cit. 27. 7. 2011]. Dostupné z: <http://dml.cz/handle/10338.dmlcz/500002>.
- 2 B o r ů v k a, O.: O jistém problému minimálním. *Práce Moravské přírodovědecké společnosti*. sv. III, spis 3, 1926, s. 37–58.
- 3 T ř e š ň á k, Z., Š a m a n o v á, P., P ů ž a, B.: *Otakar Borůvka*. Brno 1996.
- 4 Prof. RNDr. Otakar Borůvka, DrSc. In: *Encyklopedie dějin města Brna*, [online]. [cit. 27. 7. 2011]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2471.
- 5 B o r ů v k a, O.: Teorie grupoidů. Část první. *Spisy Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity*, č. 275. Brno 1939.
- 6 B o r ů v k a, O.: Über Ketten von Faktoroiden. *Mathematische Annalen* 118, 1941, s. 41–64.
- 7 B o r ů v k a, O.: *Úvod do teorie grup*. Praha 1944.
- 8 B o r ů v k a, O.: O rozkladech množin; *Rozpravy II*. Česká akademie LIII, 1943, č. 23.
- 9 B o r ů v k a, O.: *Úvod do teorie grup*. Praha 1944.
- 10 B o r ů v k a, O.: O čtyřrozměrném prostoru. *Věda a život* 8, 1941, s. 142–146.
- 11 K ř á p e k, M.: Zapomenuté práce Otakara Borůvky. In: *Sborník 31. mezinárodní Konference Historie matematiky*, 2010, s. 175–178.
- 12 K ř á p e k, M., Š m a r d a, J.: Společná práce velkého matematika s velkým biologem. *Universitas revue Masarykovy univerzity* 1, 2011, s. 21–32.
- 13 B o r ů v k a, O., H e r č í k, F.: Prostorový model života. *Sborník lékařský* 45 (69), 1943, s. 164–175.

- 14 B o r ů v k a, O., H e r č í k, F.: Čtyřrozměrný model života. *Věda a život* 10, 1944, s. 481–484.
- 15 B o r ů v k a, O.: Matematické vyjádření celostního principu. *Práce Moravskoslezské akademie věd přírodních* 19, 1948, s. 1–17.
- 16 Novotný, F.: Inaugurační zpráva J.M. prorektora university prof. PhDr. Fr. Novotného o osudech a činnosti Masarykovy univerzity v Brně v letech 1939–1945. *Ročenka Masarykovy univerzity v Brně 1938/39 až 1945/46*. Brno 1947.
- 17 Archiv Masarykovy univerzity, fond B100 Otakar Borůvka, Výuka na Masarykově univerzitě, kartony 49, 50, 51.
- 18 Archiv Masarykovy univerzity, fond B100 Otakar Borůvka, Výuka – Slovensko, karton 54.
- 19 Archiv Masarykovy univerzity, fond B100 Otakar Borůvka, Korespondence s Přírodovědeckou fakultou Univerzity Komenského, karton 16c. Korespondence s Přírodovědeckou fakultou Univerzity P. J. Šafaříka v Žilině, karton 16c. Korespondence s Jurajem Hroncem, karton 13.
- 20 Archiv Masarykovy univerzity, fond B100 Otakar Borůvka, Korespondence s Elie Cartanem, karton 12.
- 21 Stanovy společnosti Otakara Borůvky.
- 22 B a r t o š e k, M.: Česká digitální matematická knihovna. *Zpravodaj ÚVT MU* 20, 2010, č. 3, s. 11–13. Dostupné online na adrese <http://ics.muni.cz/zpravodaj/articles/636.html>.
- 23 K ř á p e k, M.: Mathematical Literature and Digitization. In: Vémolová, R., *XXIX International Colloquium on the Management of Educational Process: proceedings of abstracts and electronic versions of reviewed contributions on CD-ROM [CD-ROM]*. Brno 2011. 4 s.

Mgr. Milan K ř á p e k (n. 1982), vyučuje na Soukromé vysoké škole ekonomické ve Znojmě, zabývá se historií a didaktikou matematiky.

The Life and Work of Otakar Borůvka

A b s t r a c t

This article deals with the life of one of the most important graduates from grammar school in Uherské Hradiště. It describes his childhood which he spent in Uherský Ostroh and his studies at grammar school in Uherské Hradiště. To avoid being drafted into the army and sent to the front he changed schools and started to study at military school. At that time he started to be more deeply interested in mathematics and after the war he started to study at Technical College in Brno where he met world-known mathematician Matyáš Lerch, who totally won Borůvka for mathematics. Soon after the Faculty of Science was founded at Masaryk University he started to work as an assistant to Matyáš Lerch and gradually became an associated professor (1934). During the WW II he created his own theory of groups and groupoids, but he also spent some time in prison and was threatened with execution. After the war he started to deal with the development of the theory of differential equations and he spent the rest of his time on it. He devoted all his life not only to the science but also to teaching his students, that is why he was deeply struck after he had been forbidden to teach for some political reasons in 1970. For the rest of his life he worked at the Academy of Sciences where he also explored the differential equations. The article further describes the foundation of The Society of Otakar Borůvka which organizes meetings of mathematicians, olympiads in mathematics and digitalization of mathematical texts and in such a way tries to help the development of Czech and Slovak mathematics in the name of Otakar Borůvka.

Leben und Werk von Otakar Borůvka

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der vorliegende Artikel berichtet über das Leben und Werk Otakar Borůvkas – eines der namhaftesten Absolventen des Gymnasiums in Uherské Hradiště. Seine Kindheit verbrachte er in Uherský Ostroh und seine Studienjahre in Uherské Hradiště. Um nicht zur Front rekrutiert zu

werden, trat er in eine Militärschule ein. Zu dieser Zeit begann er sich stärker für die Mathematik zu interessieren. Nach dem Krieg führte ihn sein Interesse zum Studium an der Technischen Hochschule in Brünn, wo er dem weltberühmten Mathematiker Matyáš Lerch begegnete, der ihn für die Mathematik restlos gewonnen hat. Bald nach der Gründung der Naturwissenschaftlichen Fakultät der Masaryk-Universität trat er eine Assistentenstelle gerade bei dem Professor Lerch an. Mit der Zeit wurde er dort außerordentlicher Professor (1934). Im Verlauf des zweiten Weltkriegs schuf Otakar Borůvka eine eigene Theorie der Gruppoide und Gruppen. Er wurde aber auch verhaftet und es drohte ihm die Hinrichtung. Nach dem zweiten Weltkrieg entwickelte er die Theorie der Differentialgleichungen und damit beschäftigte er sich den Rest seines Lebens. Sein ganzes Leben widmete er nicht nur der Wissenschaft, sondern vor allem der Lehrtätigkeit, sodass er schmerzlich betroffen war, als er nach 1970 aus politischen Gründen nicht mehr unterrichten durfte. Den Rest seines Lebens war er an der Akademie der Wissenschaften tätig, wo er seine Forschungen im Bereich der Differentialgleichungen fortsetzte. Der Artikel beschreibt noch die Gründung und Tätigkeit der Otakar-Borůvka-Gesellschaft, die Mathematiker-Treffen organisiert, Training-Versammlungen für Wettbewerber in der Mathematik-Olympiade veranstaltet und für Digitalisierung der mathematischen Texte sorgt. Im Namen des Mathematikers Otakar Borůvka bemüht sich diese Gesellschaft der Entwicklung der tschechischen und slowakischen Mathematik beizutragen.

Blahopřání k osmdesátinám Bedřichu Čerešňákovi

Univ. prof. PhDr. Bedřich Čerešňák, CSc. (* 7. 11. 1931), jako jeden z dlouholecných členů redakční rady tohoto sborníku, se narodil v hornáckém Lipově. Po maturitě na strážnickém gymnáziu byl přijat na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, která se stala jeho celoživotním pracovištěm. Vystudoval historii a pro svou pracovitost a výborné studijní výsledky se od roku 1958 stal odborným asistentem na katedře československých dějin.

Od počátku své dráhy vysokoškolského učitele se specializoval na nové a nejnovější československé dějiny. Posluchači jeho přednášek dodnes vzpomínají na poutavé výklady, velké odborné znalosti a přátelské chování jubilanta. Vedle svých pedagogických povinností se věnoval i vědecké práci. Jeho přínosem v tomto ohledu byl dobově aktuální historický rozbor vzniku a dalšího vývoje dělnického hnutí na jihovýchodní Moravě. Svým dílem přiblížil atmosféru počátků Československé republiky, v níž se velmi výrazně formovala levice na Slovácku. Na základě této práce získal v roce 1966 hodnost kandidáta historických věd. Stejně usilovně se věnoval pedagogické práci. V roce 1974 se habilitoval pro obor nejnovějších dějin a v roce 1980 byl jmenován univerzitním profesorem.

Všestranná pedagogická, vědecká i vědecko-organizační aktivita prof. Čerešňáka přinášela stále nové úkoly. V roce 1979 se stal vedoucím katedry historie a archivnictví, v letech 1980–1983 byl prorektorem a v letech 1983–1990 rektorem tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Je to nejvyšší pedagogická funkce, jakou kdo ze studentů z Hornácka získal. S neobyčejnou pracovitostí a houževnatostí zmáhal nejen všechny organizační, ale i vědecko-pedagogické úkoly, které před něho život postavil. Nejlépe se cítil mezi svými studenty, s nimiž se pak setkával jako člen redakčních

rad sborníků a časopisů jako bylo Slovácko a Jižní Morava. Velký kus práce vykonal i jako tajemník Matice moravské a šéfredaktor Časopisu Matice moravské. V osmdesátých letech minulého století byl také odpovědným řešitelem Státní plánu základního výzkumu Dějiny Moravy. Je jen přirozené, že získal i mnohá ocenění. Například v roce 1970 Cenu Bedřicha Václavka a v roce 1980 státní vyznamenání Za vynikající práci.

Svou pedagogickou práci inspiroval mnohé studenty k hlubšímu studiu dějin a vedl je i k lásce k vědecké práci. Sám napsal desítky studií ze současných dějin Moravy. Avšak k srdci mu přirostlo i rodné Hornácko. Cenná je jeho úvodní studie ke kolektivní národopisné monografii *Hornácko* (Brno, 1966) a k historii tohoto regionu se vrátil i v publikaci o rodné obci: *Lipov. Revoluční proměny jihomoravské vesnice* (Lipov, 1976). Pracovní zařazení po studiích ho přinutilo, aby se usídlil v Brně, ale Lipov a Hornácko se staly jeho trvalým citovým zázemím.

Bedřich Čerešňák byl od roku 1961 do svého odchodu do důchodu aktivním členem redakční rady sborníku Slovácko a pomáhal formovat jeho obsah, zejména část věnovanou starším i nejnovějším dějinám regionu. Osmdesátka mu přinesla mnohé zdravotní potíže, ale jak svědčí jeho nejno-

Vernisáž výstavy 70 let Slováckého muzea, Uher-
ské Hradiště 1984. Foto L. Chvalkovský.

vější text o historii Lipova v publikaci *U nás v Lipově* (Lipov, 2008), věk nic neubral na jeho schopnosti poutavě zpracovávat vybraná témata regionální historie. Tak tedy *Ad multos annos!*

Josef Jančář

Kolektiv autorů: Hluk: dějiny města.

Město Hluk. Hluk 2011, 735 s.

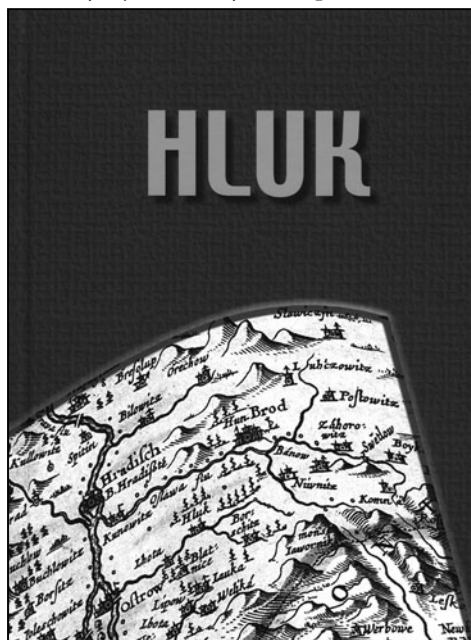
Početný kolektiv autorů pod vedením a za odborné redakce Mgr. Jiřího Mitáčka, Ph.D. zpracoval v roce 2011 monografickou publikaci k dějinám Hluku. Ačkoliv se jedná v pořadí již o třetí knihu věnovanou dějinám tohoto města, svým rozsahem, pojetím a grafickým ztvárněním předchází vydané publikace vysoce převyšuje. Monografie je pojata v širších souvislostech a v mnoha ohledech nejen doplňuje, ale mnohdy i reviduje nepřesné interpretace historických pramenů, které se objevují v předchozích publikacích.

První dvě kapitoly, jejichž autory jsou Jaroslav Hrabec a Růžena Gregorová, se zabývají geologickými a přírodními podmínkami, které určily ráz krajiny města Hluku i jeho okolí. Úvodní kapitola příznačně nazvaná *Příroda a krajina* se poměrně obsáhle zabývá flórou i faunou na území Hlucé pahorkatiny, klimatickými a vodními poměry a v neposlední řadě i ochranou přírody a krajiny, přičemž se v ní můžeme seznámit s přírodními památkami nacházejícími se nejen na katastrálním území Hluku. Navazující kapitola s názvem *Geologické poměry širšího okolí Hluku – svědectví oceánských hloubek* pojednává o složitosti geologického vývoje a seznamuje čtenáře se zajímavými geologickými lokalitami a s výskytem přírodních nerostných surovin.

Následujících devět kapitol mapuje historii města Hluku od pravěku až po současnost. Autorem kapitoly *Pravěké osídlení Hluku* je archeolog Miroslav Vaškovič. Seznamuje čtenáře s vývojem nejstaršího úseku dějin lidstva a s nálezy, které byly objeveny nejen na katastru města Hluku, ale i v jiných lokalitách Moravy, především však v nejbliž-

ším okolí. Autor tak podává obraz vývoje od doby kamenné až po dobu římskou s řadou vyobrazení pravěkých nástrojů, výrobků a rekonstrukcí sídelních objektů. Na tuto kapitolu časově navazuje stař Ludka Galušky nazvaná *Hluk v dobách starých Slovanů*. Jeden z předních moravských archeologů mapuje éru od 6. do 9. století. Podrobně rozebírá a analyzuje archeologické nálezy z období Velké Moravy, které byly na katastru Hluku objeveny, a věnuje se také jejich osudu. Vedle keramiky jsou to nálezy plochých kostrových hrobů a především mohylové pohřebiště v lese Hluhočku, kde byla nalezena řada slovanských artefaktů – bojové sekery, ostruhy, keramické nádoby a zejména vzácný šperk – pozlacený přívěšek, který je dnes součástí sbírek Moravského zemského muzea v Brně.

Kapitola Jiřího Mitáčka *Historie Hluka v 10. až 17. století* patří k těm, které vysoce překračují běžný rámec regionální historie. Uvedená stař vznikla v rámci institucionálního záměru Moravského zemského muzea „Výzkum vývoje lidské společnosti ve vztahu k Moravě a ideje českého národa ve středoevropském kontextu“. Začleněním vývoje městečka Hluku do širšího kontextu správního vývoje Moravy, interpretace území

Lucka, založení vsi Hluk a podrobně podaný obraz života středověké vesnice je dalekosáhlým přínosem pro interpretaci středověkých poměrů celé oblasti východní Moravy a zejména vesnic ležících v okolí Hluku (Dolní Němčí, Horní Němčí, Boršice u Blatnice, Slavkov). Vedle lokalizace polohy středověkého Hluku a proměny majetkové držby vsi na pozadí politického vývoje Moravy sledujeme osudy a činy některých hluckých obyvatel, jejichž jména se nám dochovala v dobových archivních pramenech. Kapitola se věnuje jejich práci v každodenním životě na gruntu či panských polích a patřím odváděným vrchností, v závěru pak popisuje nelehké období konce 16. a první poloviny 17. století, v němž obyvatelé Hluku zakoušeli příkoří válečných událostí.

Autor Lukáš Čoupek nadepsal svoji kapitolu v knize *Lichtenštejnský velkostatek* a platí o ní totéž co o kapitole předchozí – pokračuje rámeč regionální historie. V jejím úvodu se autor zabývá historií rodu Lichtenštejnů, do jehož majetku se město Hluk dostalo od roku 1625. V této části sledujeme organizaci správy lichtenštejnských statků se zaměřením na Hluk, změny probíhající v oblasti hospodaření a proměnu podoby města od konce 16. století do první poloviny 19. století, výstižně znázorněnou také v obrazové příloze. Život hluckých občanů je zachycen v dobovém obraze jejich poddanských povinností a stavebního vývoje obce. Cenným přínosem pro regionální dějiny hospodaření je popis hluckého panského dvora a zajišťování jeho hospodářského chodu stálými zaměstnanci. Přílohu této kapitoly tvoří seznam osedlých dle lánového rejstříku, který je vyhotoven s pečlivostí autorovi vlastní a který reviduje dosavadní verze vydané tiskem v předchozích dvou monografiích k dějinám Hluku.

Změny, které postihly město Hluk po revolučním roce 1848, zachycuje kapitola s názvem *Pod vládou císařského orla*, jejímž autorem je archivář a historik Jiří Čoupek. Na pozadí nové politické a soudní správy sleduje vývoj obecní samosprávy, změny v oblasti zemědělství, rozvoj řemesel a obchodu a s tím související také rozvoj dopra-

vy a spojů. V neposlední řadě je pozornost věnována také vývoji školství v Hluku – od prvních zmínek o škole a systému výuky až po vybudování zcela nové školní budovy, k jejímž slavnostnímu otevření došlo v roce 1930.

První světové válce je v knize věnována samostatná kapitola od autora Aleše Vyskočila s jednoduchým, zato však výstižným názvem *Hluk – první světová válka*. Autorovi se podařilo na základě předchozích publikací, novinových článků, archivních pramenů a zaznamenaných vzpomínek pamětníků podat ucelený obraz života hluckých obyvatel v letech 1914–1918, postihnout neutěšený hospodářský vývoj obce související s odchodem mužů na frontu, vzestupem cen životně důležitých potravin a zboží a реквизиemi pro vojenské účely. Kapitola je doplněna přehledem padlých občanů města Hluku a přehledem legionářů v obci narozených nebo do ní příslušných.

Předchozí autor pokračuje v historickém sledu i v další kapitole monografie s názvem *Hluk – první republika*. Mapuje poválečnou radost z ukončení první světové války až po dobu Mnichovské dohody v roce 1938. Vývoj obce v tomto období se odehrává na pozadí významných událostí, jakými byly volby do obecní samosprávy, pozemková reforma a národopisné slavnosti. V této kapitole je detailně postihnout hospodářský rozvoj ve městě v oblasti dopravy, spojů, živnostenského podnikání i zemědělství, vznik a působení řady spolků a také sociální rozvrstvení tehdejších obyvatel Hluku.

Kapitolu *Hluk v dobách protektorátního temna 1939–1945* sepsali dva autoři – Jan Břečka a Jiří Mitáček. Autoři vydávají svědectví o nelehkém období od příchodu německých vojsk do Hluku až po ukončení druhé světové války. Podrobně se věnují vzniku a vývoji fašistického hnutí v Hluku a jeho podpory formou nejrůznějších akcí a také hospodářskému vývoji spojenému s nedostatkem potravin a vydáváním potravinových lístků. Významnou částí této kapitoly je detailní postihnouti odbojové činnosti, perzekuce obyvatel a konečné osvobození města Hluku.

Velmi nevděčného úkolu psát o době, kterou mnozí pamatují, se ujal Jiří Čoupek v kapitole s názvem *Hluk v letech 1945–1990* (2009). Autor podává obraz poválečného politického, hospodářského a společenského vývoje, který byl zejména v padesátých letech minulého století značně problematický a zasáhl do života mnohých obyvatel, jejichž potomci dodnes v Hluku žijí. Kapitola však postihuje jen některé aspekty života v období komunismu a končí obdobím sametové revoluce a stručným nástinem vývoje města Hluku do současných let.

Následujících sedm kapitol knihy je zaměřeno zcela monotematicky. Z pera Vojtěcha Ondruška je kapitola s názvem *Hranice nás nikdy nerozdělí*, která se věnuje družebním stykům mezi městem Hluk a Nemšová na Slovensku. Společenský život, bez něhož by žití v žádném městě či obci nebylo možné, postihuje kapitola Jiřího Čoupeka pod názvem *Spolky a společenské organizace*, která podává obraz vývoje a působení jednotlivých spolkových uskupení a je zakončena výčtem všech spolků s vymezením doby jejich působení v Hluku. Výčtem osobností, které žili, působili či jsou jiným způsobem spojeni s Hlukem, se zabývá kapitola Marie Plačkové *Osobnosti hlucké historie*. Již sám název další samostatné kapitoly *Sport v Hluku* napovídá, že je věnována vývoji sportovních organizací, a to od počátku 20. století až do současnosti. Kolektiv autorů se věnuje všem sportovním odvětvím, ukazuje jejich vývoj, úspěchy i pracovní úsilí sportovních funkcionářů o vytvoření patřičného zázemí pro další rozvoj sportu ve městě. Samostatná kapitola v knize je věnována rovněž vývoji farnosti, kterou pod názvem *Dějiny hlucké farnosti* napsal Lukáš Čoupek. Tato kapitola postihuje vývoj církevní organizace se zaměřením na vývoj farnosti města Hluku, zmiňuje osobnosti hluckých farářů a jejich snahu o zachování neměnných duchovních hodnot v průběhu času. S povděkem lze konstatovat, že se autor nezalekl kontroverzního tématu vztahujícího se k osobě faráře P. Josefa Pastuszana a shrnul zde údaje získané k jeho činnosti ze soudobých archivních pramenů. Sakrální architektura se věnuje

Blanka Rašticová, která ve stejnojmenné kapitole podává naprosto vyčerpávající stavební i historický vývoj kostela sv. Vavřínce, fary a dalších drobných sakrálních staveb. Tato kapitola je doplněna řadou velmi zdařilých fotografií Petra Titze. Autor Miroslav Plaček se věnuje jedné z dominant města a v kapitole s názvem *Tvrz v Hluku* podává obraz a vývoj jediné dochované středověké památky v Hluku a rovněž nejlépe dochované stavby tohoto druhu na Moravě – hlucké tvrzi. Autor rekonstruuje její podobu a provádí nás jejím stavebním vývojem od středověku až do 16. století, kdy tvrz ztratila svoji rezidenční funkci.

Další kapitoly rozsáhlé monografie o Hluku jsou věnovány etnografii a hned v první z nich s názvem *Lidová píseň, hudba a tanec v Hluku* se autorka Martina Pavlicová zabývá tím, co k životu lidí neodmyslitelně patřilo a patří – zpěv a tanec. Autorka lokalizuje písně vzniklé a často zpívané v Hluku, snaží se postihnout z dochovaných pramenů podoby tanců a v neposlední řadě seznamuje se vznikem a činností místních hudebních sdružení, z nichž nejvýznamnější byla hlucká dechová hudba. V následující kapitole od téže autorky pod názvem *Jízda králů v Hluku* je pozornost věnována jednomu ze slováckých folklorních fenoménů – jízdě králů – jeho genezi a podobě, s jakou byla a je tato kulturní tradice dodnes realizována v Hluku. Nedílnou součástí každé obce na Slovácku je kroj a tomuto tématu je věnována stať Romany Habartové *Lidové odívání v Hluku*, která dává nahlédnout do slavnostního i všedního oděvu Hlučanů s řadou vyobrazení a velmi podrobným popisem jednotlivých součástí kroje. V závěru kapitoly autorka zmiňuje spolkovou činnost, která i v dnešní době uchovává tradice lidového oděvu a posiluje tak lokální uvědomění v 21. století. Následující kapitola Romany Habartové a Anny Kovárníkové *Vybrané tradice současných nositelů lidových tradic v Hluku* na předchozí zcela navazuje, neboť bez jmen a výrobků těch, kteří jsou zde uvedeni, by se těžko kulturní tradice udržely až do současnosti. Vladimír Šácha nazval svůj příspěvek do monografie *Malovaný ornament v Hluku* a zabývá se

především místní podobou slováckého ornamentu umístěného na stavebách v průčelí domů, podstřeší, kolem oken i jinde. Zmiňuje techniku výzdoby, motivy ornamentů i jména těch, kteří je tvořili a dodnes tvoří. Závěrečnou kapitolu etnografických témat tvoří stať Zlatý Potykově s názvem *Nářečí v Hluku*, v níž jsou vedle dialektického popisu jazyka uveřejněny velmi zajímavé ukázky hluckého nářečí.

V úplném závěru knihy se nachází velmi podrobně členěná bibliografie literatury o městě Hluku do roku 2010, kterou vyhotovila Iveta Mátlová, dále seznam ilustrací, plánek a map s odkazem na stránky knihy, na níž se nacházejí, a nechybí ani cizojazyčné resumé.

Knihy Hluk s podtitulem *Dějiny města* je zatím nezdařilejší a nejucelenější monografií, kterou obec i města regionu Slovácka (a nejen jeho) vydaly od roku 1990. Vývoj města Hluku je mapován a popsán především v širším kontextu z hlediska historického vývoje celé Moravy a jednotlivé kapitoly knihy postihují celou oblast přírodovědného, archeologického, historického a etnografického bádání.

Vyvážená atraktivita publikace se spojuje s vysokým informačním obsahem, postihujícím dějiny a vývoj Hluku v širokém spektru historických souvislostí. Celá řada zde uveřejněných příspěvků a obrazových příloh může posloužit jako základ pro obecné studium regionální historie. Velmi zdařilá je rovněž výtvarné pojetí knihy – je vytištěna na křídovém papíru a doplněna řadou kvalitních fotografií, kreseb a reprodukcí archivních pramenů. K celkově bezchybnému obrazu monografie přispívá také její netradiční členění, kdy u jednotlivých kapitol jsou poznámky umístěny nikoliv pod čarou, ale dalo by se říci za čarou. Četné obrazové přílohy jsou velmi vhodně a přehledně umístěny přímo v textu u jednotlivých kapitol knihy. Jediné, co lze snad redakci knihy vytknout, jsou v některých kapitolách (např. *Pod vládou císařského orla*, *Hluk – první republika*, *Hluk v dobách protektorátního temna* aj.) nejednotné citace pramenů uložených především ve Státním okresním archivu Uherské

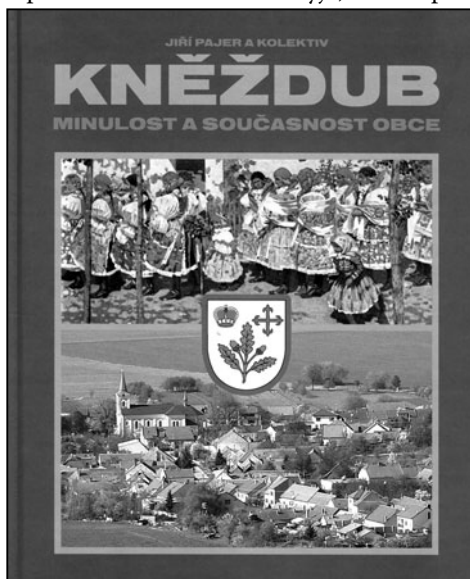
Hradiště. Tento drobný nedostatek lze však vzhledem k celkovému obsahu i výtvarnému pojetí knihy s nadhledem pominout.

Ludmila Hobzová

Jiří Pajer a kolektiv: Kněždub: minulost a současnost obce. Redakce, jazyková a grafická úprava J. Pajer. Obec Kněždub. Kněždub 2011, 319 s.

Knihu vydanou u příležitosti 150. výročí narození malíře Joži Uprky neuvádí jako obvykle starosta či jiný zástupce, ale sám hlavní autor Jiří Pajer. Vznikla, přestože relativně nedávno vyšla monografie z roku 1994. Je to málo obvyklé, ale podařilo se a nutno konstatovat, že objem předložených informací mile překvapí i největší a nejen místní znalce.

Obec Kněždub má štěstí nejen na osobnosti, které odtud vzešly, ale také na cenné a rozmanité přírodní prostředí, v němž se její katastr rozkládá. Jeho územím od nivy Veličky po náhorní karpatské louky se obírá přehledná, srozumitelná a obsahem vyčerpávající kapitola *Příroda a krajina*. Přináší pozoruhodné poznatky od nástinu geologie přes vegetaci (s druhovou tabulkou rostlin z přírodní rezervace Čertoryje) až k repre-

zentantům živočišné říše. Kapitulu doprovázejí četné a velmi pěkné fotografie původem od pracovníků CHKO Bílé Karpaty, jejichž jména jsou jako zdroj informací nenápadně uvedena v závěru stati. Až v ediční poznámce knihy se vynoří autor stati Jan W. Jongepier.

Název druhé kapitoly *Archeologické nálezy* charakterizuje její obsah a je možno ji připisat přímo J. Pajerovi. Práci si poněkud ulehčil, neboť hned na počátku konstatoval v podstatě zanedbatelně pravěké osídlení regionu celého jihovýchodního koutu Moravy od toku Moravy k hřebenu Bílých Karpat. Je tomu tak jen částečně. Paleolit a mezolit sice prozatím chybí, ale život v pozdním neolitu a eneolitu je doložen v širším okolí i na katastrech s Kněždubem sousedících obcí. Osídlení pokračovalo i v době bronzové, na jejíhož hlavního a významného představitele – hradisko na Šumárníku – autor oprávněně orientoval svou pozornost. Ovšem pochybnost je možno vyslovit o ztotožnění středověké cesty *Via exploratorum de Bohemia* s hřebenovou stezkou z doby bronzové, která měla spojovat několik hradisek a přetrvat víc jak dvě a půl tisíciletí. Hradiska však byla různého stáří a stezka sledující přibližně trasu vrcholně středověké moravské hranice neměla smysl. Hradiska vyžadovala hlavně spojení se svým zemědělským zázemím v nižších polohách. Po zmínce o dokladech halštatského osídlení se autor dotýká až středověkých nálezů z Vojšických luk. Leží již na katastru Malé Vrbky, což se týká i řady nálezů (včetně mincovních) z římsko-barbarského období, které autor opomíjí.

Následuje hlava *K počátkům obce*, která se obírá středověkem. Autor se vcelku dobře vypořádal s minimem písemných zpráv a zcela oprávněně zavrhl dřívě a též farní kronikou zmiňované založení Kněždubu velehradským konventem. Zde je nutné se vrátit k Vojšicím a uvědomit si, že území i s Kněždubem zhruba do roku 1260 patřilo se zemí „terra Skalza“ k Uhersku a její osídlování započalo již kolem roku 1217. Proto bude třeba nasbíranou keramiku (řazenou i do 2. poloviny 12. století) podrobit upřesňující revizi. I když již zmíněná středověká

Via exploratorum neprocházela Kněždubem, s její trasou z Tasova až do Javornicko-vrboveckého sedla nelze polemizovat, otázkou je její pokračování k severovýchodu – hlavně kvůli propojování již zaniklých pravěkých hradisek. Nu a vysloveně sporná je „spojka“ mezi stezkou Pomoravím a Vrboveckým průsmykem z Tasova přes Radějov, hřeben Karpat a údolí Zlatnického potoka do Mokrého Háje a pak do Hodonína (?), případně do Senice. Tam se dalo – bez okliky přes hory – dostat rovnou z Vrbovců.

Popisu cest je věnována značná pozornost a podrobně jsou analyzovány v článku J. Pajera (srov. Slovácko LII/2010). Přesto se vloudil nelogický rozpor. Ačkoliv autor správně překládá *Via exploratorum* jako cestu vyzvědačů, na další stránce překvapivě zavrhuje výklad názvu *Symarut* jako szemár út, což je maďarsky cesta zvěďů. Preferuje totiž odvození jména od pozdějšího pojmenování tzv. Šimární cesty, jež má souviset se Šumárníkem. Cesta však tento kopec zdaleka míjela a celou problematiku s ohledem na výše uvedené nepokládám za uzavřenou. Nikterak potvrzené zůstávají též předpoklady o určení polohy vsi trasou staré obchodní cesty a o jejím názvu „uherská“ (?). Byla to však důležitá lokální komunikace významná pro spojení jádra strážnického panství s mikroregionem pozdějšího Hornácka.

V rámci kapitoly bylo nutné věnovat pozornost i málo šťastným formulacím. Např. říčka Olšava nemohla do konce 12. století tvořit hranici českého království, které prostě neexistovalo. Též nelze od prvních Přemyslovců mluvit o jejich moravské linii, nejasná je i představa o sjednocení Moravy v poslední třetině 12. století a její připojení k českému státu Přemyslem Otakarem I. v roce 1197. Dále je třeba se zamyslet nad použitím termínu sídlo pro vesnici (sídlíště, osadu), kterým se rozumí panský příbytek (tvrz, dvorec, hrad apod.). A ani tvrzení, že Milokoš patřila k veselskému panství, není správné. Ke vzniku Kněždubu uvádí J. Pajer několik možných a skutečně pravděpodobných variant, které jsou v souladu s pozdními historickými relacemi a vysvětlují, proč se v nich jméno obce neobjevilo dřív. Pod-

le doby zahušťování sídlištní sítě a rozvrhu obce, podobající se kupříkladu Hroznové (Veselské) Lhotě (ale také Tvarožné Lhotě, která však nemá kostel), lze uvažovat se založením ještě ve 2. polovině 14. století.

V podstatě dlouhým obdobím novověku (1501–1914) se zabývá kapitola *Ze starších dějin*, kde J. Pajer osvědčil mimořádně dokonalé znalosti postmedieválního období a kultury, zvláště v souvislosti s jeho životní vazbou na Strážnici a na její záchemí. Demonstroval hluboké znalosti archivních, často hospodářských pramenů (imponující soupis je na konci knihy), z nichž mnohé vlastní v kopiích i originálech, a materiálů hmotné povahy a mnohé z nich obrazem prezentoval (nejen v knize o Kněždubu). Rozhojnil tak dosavadní poznatky a využil přitom kvalitně reprodukováných historických map. Výjimkou, která toto hodnocení potvrzuje, je špatné sesazení listů mapy 1. vojenského mapování (s. 51). Osudy Kněždubu pojednal hutně s uvedením toho podstatného a přitom text oživil zajímavými citacemi z různých písemností.

Novější dějiny je trochu eufemistický název kapitoly zachycující dobu od počátku první světové války do konce té druhé. Na počátku stati informačně převažuje seznam válečných obětí, ale autor uvádí i jména legionářů, kteří měli to štěstí, že se vrátili. Nepříliš velký prostor je věnován historii Kněždubu za první republiky a uměřenost textu plyne z menšího důrazu, který autor přikládal tehdejším politickým zápasům a statistikám, i když obsaženy jsou i číselné údaje o výsledcích voleb a vývoji populace. Poměrně skromně je též pojednána druhá světová válka. Období okupace bylo těžké, leč v obci k žádným zvláštním represím nedošlo. Výjimkou byly deportace Židů a cikánů, ale zřejmě v tom neměli prsty místní sympatizanti fašistů, neboť podobný osud čekal tyto menšiny i jinde. Jimi se dále zabývá drobná kapitolka.

Několik stran s názvem *Na cestě k socialismu* je věnováno době od osvobození po listopad 1989 a pak i posledním 20 letům (*V demokratické obci*). Zejména druhá část obsahuje více konkrétních a statistických

údajů a tím končí přírodně historická složka publikace a další kapitolou *Zaměstnání obyvatel* počíná vlastivědná, uměnovědná a etnologická složka publikace, která rozsahem převažuje.

Již v *Zaměstnání obyvatel* se objevuje zachycení projevů každodenního života obyvatel a jejich hospodaření (zemědělství, řemeslné a domácí práce), jež jsou vzácně dokumentované obrazy Joži Uprky a Antoše Frolky. Na textu (též dějin po roce 1918) se podílela Marie Novotná, stejně na stati *Jednotné zemědělské družstvo* pracoval Josef Matyáš. Ta též obsahuje dnešní katastr obce a výřez z mapy stabilního katastru s panským dvorem, mlýnem a kostelem. Velmi pozoruhodné a dokumentárně výtečně doložené je pojednání *Lidové stavitelství* od Věry Kovářů a jí je snad možno přičíst zajímavou kapitolku *Drobné sakrální stavby*.

Autorský nástup Martina Šimši přinesl kapitolu *Lidový oděv*, opět doprovázenou obrázkem J. Uprky a neotřelými historickými fotografiemi. Stejně je dokumentován život v rodině včetně lidových rituálů při nejvýznamnějších událostech (narození, křest, námluva, svatba, pohřeb), přičemž hlavní pozornost byla věnována obřadům svatby. Novější fotografie (např. dožínky) pronikly do stati *Výroční zvyky a obyčeje*, ale i tam převládá starší dokumentace a obrázky A. Frolky. Obdivovatele jízdy králů může překvapit, že se konala i v Kněždubu, i když měla poněkud jiný průběh a charakter jako v Poolšavi. Kapitolka *Folklorní projevy* (patrně od J. Pajera) vděčí za větší rozsah pojednáním o lidové písni (s několika notovými zápisy) a hudebním projevu vůbec (tradice dechovky již od konce 19. století) a také slovesnosti (vyprávění). Z ní jsou uvedeny stručné, někdy až anekdotické příběhy a sekvence blížící se lidovým bájím a pověstem.

Málo obvyklým tématem je život dětí, o němž z etnologického náhledu pojednává další a opět dokumentačně pozoruhodná kapitolka obsahující i takřka zapomenutou folklorní slovesnost pro děti. Národopisným tématem se rovněž zabývá M. Šimša v kapitole *Výtvarný projev*. Nemá obligátní charakter, jak bývá obvykle zvykem, ale přináší i ob-

jekty a malby téměř inzitivní, které se vlastně blíží moderní lidovosti. K dějinám *Školství* faktograficky přispěl František Křížan a obsahem, alespoň v textu, převažuje méně známá starší historie. Náznak prvotního vývoje duchovní správy v kapitole *Náboženský život* chybí. Ano, vskutku nejsou k dispozici písemné zdroje, ale ze souvislosti se dá vystavět pravděpodobná hypotéza nejméně stejně dobře, jako údajné opevnění „s vestavěnými střílnami“ nebo palisádou kolem kostela (s. 225). Na rozdíl od plaňkové ohrady palisáda svou pracností patří k náročnějším a mnohem dražším fortifikacím. Od doby se spolehlivými zprávami je text stati konzistentní včetně soupisu duchovních správců. Kostel samotný je orientovaný a dá se předpokládat, že jeho konstrukce dílem obsahují zdivo staršího kostelíka a sledování případných úprav by je mohlo identifikovat.

Rozhodně vyhledávané budou obsáhlejší a ilustrované medailony místních rodáků a známých umělců Joži a Franty Uprků a Antoše Frolky, kteří našli poslední odpočinek na kněždubském hřbitově. V závěru obdobných publikací nesmí chybět kapitola o spolkové a zájmové činnosti. Ani v Kněždubu tomu není jinak a hlava *Spolky a sdružení* přináší potřebné texty a obrazový doprovod k náboženským spolkům, ochotníkům, hasičům, pěveckým sborům, sportovcům, chovatelům a zahrádkářům, myslivcům ad. Po heslovitém výpisu zajímavých událostí z farních a obecních kronik uzavírají knihu přílohy se seznamy představitelů obce, texty a faksimile privilegií, soupisy obyvatel z let 1617, 1763 a 1803 (majitelé domů). Zasluhou uvedených a i dále publikovaných písemností se zdařilo veřejnosti přiblížit mnohé komplikovaně dostupné informace a tedy do jisté míry suplovat originální, byť novověké prameny.

Kvality monografie obce Kněždub na fiktivních vahách převažují nad drobnými pochybami. Např. není fatální škodou chybějící poznámkový aparát, i když to badatelské využití publikace komplikuje. Podobně se zřejmě nepočítá se čtenáři z ciziny, neboť chybí cizojazyčné souhrny, zatímco absence rejstříku z titulu jeho náročnosti a mono-

grafického charakteru publikace je celkem pochopitelná. V soupisu bibliografie chybí práce Miloše Čizmáře *Encyklopedie hradíšť na Moravě a ve Slezsku* (Praha 2004), která pojednává nejen o Šumárníku, ale i jiných hradiscích, které jsou v knize zmíněny.

Slušný výběr početných kvalitních vyobrazení usnadnil dostatek materiálu, ať již malířských děl slavných rodáků či dobrých a mnohdy vysoce instruktivních fotografií. Občasné pokulhávání textů k fotografiím svědčí pohříchu na menší pozornost, která byla jejich vytváření věnována. Pohledy na obec z různých míst by jistě zasloužily připojit, odkud jsou směřovány, eventuelně jaký kopec to trůní v pozadí. Dokonce na anoncovaném pohledu na kostel právě objekt kostela chybí (s. 68). Jisté rozpaky vyvolává ediční poznámka na konci knihy, která se osobitě vyrovnává s absencí původců při jednotlivých kapitolách (a v obsahu) a de facto vyplňuje autorský přívěsek „a kolektiv“ v titulu knihy. Krom utlumeného dojmu z tvůrčí účasti nakonec přece jen vyjmenovaných osob, způsob jejich prezentace přináší nejistotu, na kterou část textů se vztahují jejich autorská práva, jež logicky vyplývají ze zápisu pod copyrightem.

Chvályhodným grafickým řešením a výborným tiskařským zpracováním na kvalitním papíru láká kniha již po zběžném prolistování. Ale též obsahem patří mezi mnohotematické lokální monografie s profesionální úrovní, které jsou snadno pochopitelné opravdu širokému okruhu zájemců o poučení. Velmi dobrá publikace o Kněždubu navozuje veskrze pozitivní pocity a dokonce zčásti kompenzuje občasně rozpaky z jiných produktů tohoto druhu, které již nějakou dobu zažívají jistou explozi. Přes veškeré výše uvedené připomínky lze bez nadsázky říci, že Kněždub může sloužit coby vzor pro publikace hojných venkovských obcí v etnograficky stále živém a globalizaci vzdorujícím regionu Slovácka. A to přesto, že se snahu (a očekávání) hlavního autora po vytvoření monografie zcela nového konceptu a typu nepodařilo zcela naplnit.

Miroslav Plaček

Miroslav Plaček a kolektiv: Veselí nad Moravou: město na řece času. Město Veselí nad Moravou. Veselí nad Moravou 2011, 510 s.¹

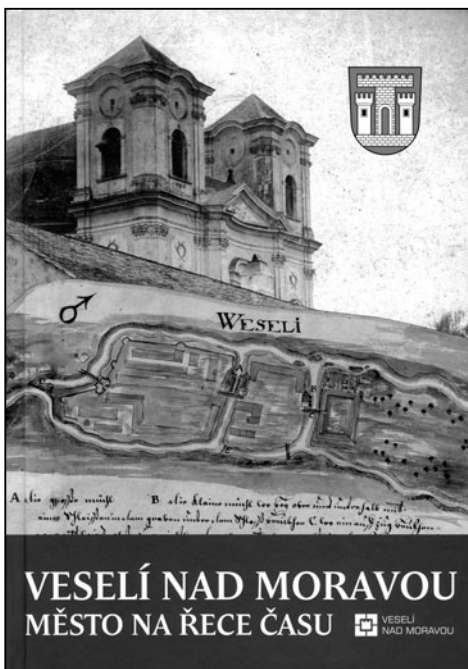
Řadu monografií o dějinách jednotlivých slováckých obcí vydaných v roce 2011 (např. Hluku, Ostrožské Lhoty nebo Kněždubu) doplnila výpravná publikace zabývající se historií města Veselí nad Moravou. Dílo z pera autorského kolektivu je příznačně opatřeno poetickým podnázvem Město na řece času. Výklad o dějinách obce se odvíjí v chronologickém pořadí od pravěku až po rok 2000.

Předchází mu úvodní stať Miroslava Plačka o přírodním prostředí sídla a krajiny širší oblasti Veselska s nástinem tras starých cest, které hrály v životě tohoto města důležitou roli. Hlavní výkladovou linii doplňují dvě specializované kapitoly Marka Vařeky týkající se hospodaření na veselském panství v letech 1527–1624 a 1624–1731. Místo doslovu je výklad doveden až k aktuálním událostem po roce 1989.

Jednotlivé kapitoly jsou opatřeny poznámkovým aparátem (v poznámkách se aktuálně odkazuje též na internetové zdroje). Soupis použité literatury a pramenů najde čtenář na konci publikace. Text průběžně ilustrují (kromě tabulek) reprodukce map, plánů, perokreseb, rytin, obrazů a černobílých i barevných fotografií. Na tomto místě je třeba ocenit vysokou grafickou kvalitu obrazového doprovodu. Nezbytný původ jednotlivých reprodukcí je uveden v soupisu vyobrazení. Za poslední kapitolou následují přílohy (genealogická schémata, soupisy obyvatel města a Předměstí, přehled majitelů domů na Bartolomějském náměstí).

O vývoji lidského osídlení v místech dnešní obce od starší doby kamenné do konce 12. století (s přesahy do vrcholného a pozdního středověku) přehledně pojednali na základě svědectví konkrétních archeologických nálezů Zdeněk Měřínský a Jaromír Šmerda. Polohu jednotlivých lokalit názorně zachycuje mapa katastrálního území města.

S určitými obecnými tvrzeními nelze ovšem souhlasit. Opevňovací technika ně-

kteřých eneolitických hradisek na Moravě byla archeologicky zdokumentována kupříkladu na lokalitě Rmíz u Laškova nebo na Hlinsku u Přerova (s. 28). Sekeromlaty (ať už kamenné nebo měděné) se v hmotném inventáři kultury se zvoncovitými poháry nevyskytují (s. 30). Město Kyjov leží na západ od řeky Moravy (pozn. 75 na s. 64). Výchoďně od jejího toku nejsou ostatně Langobardi archeologicky vůbec doloženi.

V eneolitu se předpokládá rozpad matrilinéární (nikoliv patrilinéární) rodiny, což ostatně logicky vyplývá z kontextu celého souvětí (s. 28). Diskutabilní je přiřazení tří kusů broušené kamenné industrie k jevišovické kultuře (s. 29), která je rozšířena v jihozápadní části Moravy. Nálezy budou nejspíš patřit bošácké kulturní skupině, jejíž nositelé ve stejném časovém úseku osídlili jihovýchod Moravy. Do odborné literatury ji poprvé uvedl v roce 1946 Jan Pavelčík. Do té doby byly nálezy ze středního a mladšího eneolitu z tohoto prostoru připisovány jevišovické kultuře.

Nepřesvědčivě působí zmínka o tyglíku se zbytky nataveného železa na stěnách (s. 52). Datace tohoto nálezu do mladohradištního období (950–1200) je vzhledem

k náleзовým okolnostem (předmět byl vybagrován ze starého ramene řeky Moravy) nejistá. Výroba kelímkové oceli je až záležitostí 2. poloviny 18. století. Primární otázkou je identifikace látky na stěně tyglíku (jedná-li se vskutku o železo). Obrázek na straně 27 představuje kopytovitý klín (nikoliv kamenný sekeromlat), jak je uvedeno na straně 24. Podobné nedopatření se týká také popisku k obrázku na straně 31, kde je zachycena kamenná nátepní destička sloužící k ochraně předloktí při střelbě z luku (viz text na téže straně).

Nejvíce nových informací přináší kapitola sledující široký časový záběr od počátku 13. století po rok bitvy u Moháče (1526), kdy získalo veselské panství shodou okolností nového majitele. Její autoři, Peter Futák a Miroslav Plaček, se problematice středověkého osídlení zdejšího regionu věnují dlouhodobě a vypublikovali na toto konto již řadu dílčích příspěvků.

Recenzovaná publikace byla vydána při příležitosti 750. výročí první písemné zmínky o Veselí: jméno Sudomíra z Veselí (*Sudomirus de Wessele*) figuruje na listině z roku 1261. Tohoto predikátu však zmiňovaný Sudomír poprvé použil již o pět let dříve, a to na opisu pečeti přivěšené k listině, která byla pořízena v roce 1256. Nové a zcela zásadní poznatky o podobě veselského hradu přinesl celoplošný archeologický výzkum na nádvoří zámku (2008–2009) vedený M. Dejmalem (Archaia Brno o.p.s.).

Dataci do poloviny 13. století se sídlo příslušníka rodu Tvrdišovců řadí k nejstarším šlechtickým hradům na Moravě (je více než pravděpodobné, že zhruba ve stejné době si Sudomírův bratr Pardus postavil dřevohlinitou tvrz v nedalekých Vnorovech). Díky vlhkému prostředí se zde dochovala řada unikátních nálezů z organických materiálů (na jejich vyhodnocení si ovšem budeme muset ještě počkat).

Takřka detektivním způsobem před námi autoři rozkrývají osudy potomků erbu v lokti ohnuté obrněné paže svírající kropáč (Tvrdišovců). Jeho rytina se dochovala i na jednom z dřevěných předmětů (snad rukojeti pečetidla), jež archeologům vyda-

lo někdejší dřevěné předhradí kamenného veselského hradu. Drobnou výtku bych měl k popisu fotografie na straně 82, která zachycuje severní stěnu lodí kostela Panny Marie (nikoliv průčelí).

Peter Futák se zhostil zpracování dalších dějinných úseků města od počátku novověku (1527) do roku 1731, kdy se veselské panství octlo v rukou rodu Chorinských z Ledské. Hospodářský obraz života na panství v této časové periodě dokreslují dva (již zmíněné) exkurzy Marka Vařeky. Počty rybářů, zahradníků a řemeslníků uváděné v textu na straně 222 neodpovídají jmenovitým výčtům v poznámce 26–28 na straně 242. Poznámka 36 (výčet tratí s loukami patřícími městu) v textu na straně 225 se vztahuje k větě na následující straně. Totéž se týká poznámky 37 (jmenovitý výčet 12 rybářů z veselského Předměstí) v textu na straně 226, která patří k větě na straně 229. K poslední větě na straně 235 bych jen dodal, že podle sdělení Vladimíra Groše nebyl v případě města Veselí žádný řezník nikdy purkmistrem.

Děni ve sledované obci od nástupu Chorinských (1731) až do konce první světové války (1918) zpracoval Aleš Vyskočil. Některé informace je třeba uvést na pravou míru. Fotografie kostela sv. Bartoloměje na straně 257 pochází z roku 1968. Stavbě tohoto kostela musela (podle Vladimíra Groše) na náměstí ve městě uvolnit místo dvojice měšťanských domů (s. 258). Farář sídlil vždy na Předměstí, a to i když byl farním kostelem sv. Bartoloměj ve městě (s. 278). Pekařem byl Antonín Scheffel (s. 291), Halačovi se nezabývali kovářským řemeslem (s. 291), pekařství se v roce 1911 věnoval Filip Repík (s. 326), vodní elektrárna se nachází na Zámecké ulici (s. 334). K vybudování speciálního odlehčovacího kanálu mezi Uherským Ostrohem a Strážnicí došlo až v letech 1921–1930 (s. 336), jak je správně uvedeno již na straně 11.

Určitá tvrzení je třeba upřesnit: např. Hattěcký mlýn leží na Veličce, které se dříve říkalo Svodnice (s. 256) – vodní tok označovaný dnes jako Svodnice s ní není totožný (viz s. 13); Václav Uhlíř a Josef Homola byli starostové Sokola, nikoliv politické obce (s. 331);

Předměstí není od Zarazic odděleno řekou Moravou (s. 336); u zmínky o černožluté růžici na straně 339 bych dodal, že se jednalo o povinný rakousko-uherský symbol.

O tom, která se dějiny 20. století promítly do života obce, pojednal Marek Junek. Přímé citace pramenů bych psal (tak jako tomu bylo až dosud) kurzívou. Podle Bohumila Němečka, bývalého ruského legionáře, byla místní jednotka Československé obce legionářské založena už v roce 1920 (s. 362). Ve Veselí fungovala Restaurace a kavárna u Tlachů (s. 371), obuv firmy Reichsfeld se prodávala pod značkou Standard (s. 372). Fotografie na straně 373 zachycuje hromadné předvádění plemenných býků v rámci aukčního trhu. Dobytčí tarmaky se odehrávaly vždy před panským dvorem (nikoliv v jeho areálu). Soupis spolků včetně nejdůležitějších dat a osobností bych zařadil do příloh.

Nejvíce výhrad mám k podkapitole *Za války...* Dostí nedůvěryhodně působí údaj o tom, že po obsazení města se v německém tisku objevily lživé informace o bojích mezi Čechy a Němci, z nichž mnozí měli padnout. Členem odbojové organizace Obrany národa ve Veselí byl mj. také velitel legionářské skupiny – MUDr. Josef Hlobil (s. 377 a 384). Při zmínce o domácím a zahraničním odboji postrádám odkaz na podrobnou studii Lubora Nedbala v knize *Veselsko* (1999).

Podle deníkových záznamů Františka Hynšta měly být všechny veselské mosty přes řeku Moravu vyhozeny Němci do vzduchu dokonce již v pátek 13. dubna 1945 (s. 387). Podle Bohumila Němečka zemřelo při osvobození Veselí 68 Němců a 6 Veselanů (s. 387). Bedřich Chorinský opustil zámek ve Veselí pouze s několika osobními věcmi (s. 387). Všechny sbírky a umělecké předměty zůstaly na zámku, kde byly po jeho opuštění většinou rozkradeny místními občany.

Textu by opět neuškodila některá upřesnění, jako např. že sokolové vybudovali ve Veselí koupaliště na Struze za zámkem (s. 366), že bratři Emil a Adolf Reichsfeldovi pocházeli z Hrubé Vrbky (s. 372) nebo že německé jednotky ustoupily z Veselí směrem k Milokošti a Uherskému Ostrohu (s. 387). Členové vý-

tvareňého kroužku Lidové školy umění ve Veselí založili „Skupinu pěti“ (s. 434).

Závažných gramatických chyb není v textu posuzované publikace mnoho, spíše se jedná o překlepy. Snadnější vyhledávání osob a lokalit by usnadnil rejstřík jmenný a místní. Vydáním zdrojem informací byla autorům (zvláště pro období novověku až do roku 1945) publikace o historii města Veselí sepsaná Rudolfem Hurtem a Bohumilem Němečkem (1973), která obsahuje mnohé (dosud platné) faktografické podrobnosti.

I přes všechny uvedené připomínky hodnotím celkově knihu jako zdařilé dílo. Soudím, že se autorům podařilo vyváženě zakomponovat regionální dějiny města a potažmo panství do obecných dějin s využitím nejnovější literatury. Kapitoly jsou psány čtenářsky přitažlivým stylem, který umocňuje i bohatý obrazový doprovod.

David Válek

- 1 Kapitoly týkající se zejména novodobých dějin jsem konzultoval s panem Vladimírem Grošem a Jaromírem Hynštem, kteří mne upozornili na některé nedostatky. Chtěl bych jim proto srdečně poděkovat.

DĚJINY UMĚNÍ

JAN JIŘÍ HEINSCH – KŘEST KNÍŽETE BUNGŮ SV. FRANTIŠKEM XAVERSKÝM. POKUS O IDENTIFIKACI SKUPINY EVROPSKY ODĚNÝCH MUŽŮ A INTERPRETACI SCÉNY

Jana Macháčková, Kněžpole

V roce 1645 do Uherského Hradiště slavnostně vstoupil jezuitský řád. V letech 1654 až 1662 probíhala výstavba budovy jejich koleje a roku 1670 se započalo se stavbou kostela. Celému interiéru chrámu dominuje obraz od předního českého barokního malíře druhé poloviny 17. a počátku 18. století Jana Jiřího Heinsche – Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverským nad hlavním oltářem.

Vznik díla

Interiéru bývalého jezuitského chrámu sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti (1670–1685) dominuje obraz od předního českého barokního malíře druhé poloviny 17. a počátku 18. století Jana Jiřího Heinsche – *Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverským* (obr. 1) o rozměrech 640 x 420 cm,¹ jenž řád nad hlavní oltář umístil díky hraběnce Kateřině Magnisové, která chrám darovala 350 zlatých na jeho zaplacení.²

J. P. Cerroni zaznamenal, že obraz řád pořídil pro hlavní oltář v roce 1689 již hotový a že v dílně pražského malíře vznikl již roku 1674.³ Dle jeho názoru měl malbu takto datovat nápis na křtitelnici, avšak celkové restaurování díla v letech 2001–2002 existenci tohoto ani jiného nápisu nepotvrdilo.⁴ Otázkou datování se zabýval i J. Neumann, jenž také kladl na základě podrobné analýzy obrazu jeho vznik do stejného roku,⁵ a proto ho najdeme uveden i ve starší literatuře. Na počátku sedmdesátých let však byla stavba kostela v úplných počátcích a jezuité přistupovali k vybavení interiéru většinou až po dokončení stavitelských prací nebo jejich části, ale i formálně a kompozičně se jedná o práci pokročilejší, proto ji radíme až k Heinschovým dílům z devadesátých let. Charakterizuje je narativní, pečlivé provedení detailů, uhlazenější, hladší, klasičtější malba, dále sílí vliv benátské malby 16. století, a to především ve výpravnějším a monumentálnějším pojetí figur i architektur. Malíř se vyjadřuje také kontrastnějším použitím světla a jednotnějším prostorem.⁶

Pochybnosti o datu vzniku obrazu lze vyvrátit zápisem v jezuitské kronice z roku 1690: „*Imago insuper S. Francisci Xaveri nostri regem Burgi baptizantis, 350 Rh. opus*

Obr. 1. Jan Jiří Heinsch, Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverským, 1689. Olej na plátně. Farní kostel sv. Františka Xaverského. Foto restaurátorky R. Hamsikové, D. Hamsikové.

*Pragae anno priore, pencillo celebris Pictoris Johannis Heinsch effigiata et curata pro ara maior oculis populi hoc anno proposita est.*⁶⁹ Z něj vyplývá, že olejomalba vznikla v roce 1689 a v kostele byla zavěšena následujícího léta. Její definitivní umístění spadá do roku 1697, kdy byl dokončen hlavní oltář a malba zasazena do prostého hrubého rámu, jenž později, ve třetí čtvrtině 18. století, nahradil rám rokokový.⁸ Během těchto úprav došlo ke změně formátu díla a mohlo dojít i ke ztrátě autorovy signatury.

Problematika datování ovlivnila i název Heinschova díla. Jaromír Neumann v knize *Malířství XVII. století* uvádí obraz pod názvem *Křest indického prince sv. Františkem Xaverským*, jak učinil pravděpodobně na základě Cerroniho zápisu. Pozdější literatura uvádí dílo jako *Křest orientálního panovníka sv. Františkem Xaverským*, ale jezuitská kronika námět zaznamenala jako křest krále Bungů. Slovo „král“ však neodpovídá funkci vládce této provincie nacházející se v Japonsku. Provincii vládl tzv. daimjó, feudální pán. Nejednalo se o krále vládnoucího celé zemi, nýbrž spíše o „knížete“, a proto se jako vhodnější jeví název *Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverským*.

František Xaverský a misie v Japonsku

Zobrazená scéna souvisí především s působením sv. Františka (1506–1552) v Japonsku, kam doplul v roce 1549. Zůstal zde dva a půl roku s nadějí, že se mu podaří navštívit císaře a obrátit na víru celou zemi. Tento sen se mu ale nesplnil. Jezuitský misionář přišel do oblasti plné buddhistických sekt, i když původně se v zemi praktikovalo šintoistické náboženství. Japonci však přijali i mnoho vlivů z Číny, a tak zde zakořenil i buddhismus.⁹

Misii si přál zaštitit významnou osobností, neboť moc v zemi měli především feudální páni vládnoucí jednotlivým provinciím. Z toho důvodu odjel sv. František v roce 1551 do provincie Bungo, kde vládl rod Ótomo. Po smrti Ótomo Jošiakiho stanul v čele rodu jeho syn, který se stal v roce 1562 buddhistickým mnichem a přijal jméno „Sanbisai Sórin“, přesto je ale znám především jako Ótomo Sórin.¹⁰ Pozval sv. Františka do svého hlavního města Funaje, jak popisuje v Xaveriově životopise velmi podrobně Tursellino¹¹ i kniha *Putování* od slavného romanopisce Fernama Mendeze Pinta.¹²

Daimjó přijal světce velmi srdečně, a dokonce mu se zájmem naslouchal, i když patřil k sektě zenového buddhismu. Povolil sice založit ve své provincii jezuitskou misii, ale sv. František zde zůstal jen necelý rok, neboť v Bungo se ocitl v jakési izolaci, a proto bylo velmi obtížné udržovat kontakt s ostatními členy misie i generálem řádu. Jelikož mu od nich dlouhou dobu nepřišla žádná zpráva, rozhodl se odplout zpět do Indie.¹³

Pod ochranou daimjóa však založili jezuité v roce 1551 útulek pro děti ve Funaji a roku 1557 dokonce i špitál. Počínaje rokem 1556 se pak město stalo hlavním střediskem křesťanské misie v Japonsku.¹⁴ Zaštitil také první oficiální delegaci z Japonska do Evropy, kterou inicioval Alessandro Valignano, v té době nadřízený japonské misie. I když se Sórin v osmdesátých letech 16. století nacházel již za zenitem své někdejší slávy, přál si jako dobrý křesťan vzdát hold Svatému otci a dokonce Filipovi II. Španělskému.¹⁵

Delegace měla několik cílů. Především se snažila dokázat králi Španělska a Portugalska, papeži a dalším křesťanským vládcům, že misie v Japonsku má smysl, že je nesmírně důležitá a plodná, a proto potřebuje veškerou jejich podporu. Cesta několika mladých Japonců se proto započala dne 20. února 1582. Na den sv. Vavřince 1584 dorazili do Lisabonu, hlavního města portugalského království, kde je uvítal portugalský místokrál. Pak se odebrali ke španělskému králi Filipovi II. do Madridu, dne 1. března 1585 dorazili do Livorna a 22. března do Říma. Papež Řehoř XIII. jim udělil slavnostní audienci, při které mu odevzdali dopisy a dary od japonských vládců. 10. dubna papež zemřel, a tak se stali svědky nástupu Sixta V. na papežský stolec. Na zpáteční cestu se vydali třetího června roku 1585, ale teprve roku 1590 dorazili ke břehům rodného Japonska.¹⁶

Během své cesty psali deník, jenž se stal základem knihy sepsané jezuitou Duarte de Sande – *De Missione Legatorum Iaponensium ad Romanam Curiam*.¹⁷ Průběh cesty popsal i Guido Gualtieri ve svém díle z roku 1586 *Viaggio delli signori ambasciatori giaponesi*. Událost se stala celkově nesmírně frekventovaným literárním námětem. Popisuje ji 78 knih, traktátů i pamfletů vydávaných v různých jazycích v letech 1585–1593. Jediný česky psaný dochovaný dokument popisující průběh delegace se dochoval ve Vědecké knihovně města Olomouce. Nese název *Zpráva toho, všeho, co se jest dalo v Římě (...)*¹⁸ a vydán byl tiskem roku 1585 v Olomouci na náklady olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského. Známý jsou ještě dva totožné tisky, oba uložené v Národní knihovně v Praze. Jednalo se o nesmírně důležitou událost z dějin řádu, proto Jan Jiří Heinsch mohl najít předlohu pro své dílo v některém z těchto spisů.

Daimjó misionáře podporoval, avšak křest přijal až v roce 1578, po sedmadvaceti dlouhých letech koketování s misionáři. V den křtu si vybral jméno František, ale výběr tohoto jména neovlivnil sv. František, což sám uvedl. Za důležitou osobu, která ho přiměla ke konvertování, označil portugalského obchodníka Dioga de Vaz.¹⁹ Jde o nesmírně důležitý fakt, neboť z něj jednoznačně vyplývá, že se nenechal přímo pokřtít sv. Františkem, jak vidíme na obraze.

Kompozice a ikonografie obrazu

Charakterem své malby Jan Jiří Heinsch plně vyhovoval především církevním rádkům. Jezuité si ho velmi cenili především pro jeho mimořádné výpravné schopnosti, které se projevují v člověku velmi dobře srozumitelných kompozicích. Kompozice tvořily na počátku malířské dráhy umělce spíše slabou stránku, ale zdá se, že dřívější obtíže překonal v devadesátých letech, respektive již v roce 1689 v zakázce pro hradištské jezuitu.

Jádro kompozice tvoří světec, křtěný panovník a skupina šlechticů se služebnictvem. Tomuto slavnostnímu aktu přihlíží početný figurální doprovod. Scéna se odehrává v exteriéru za plného denního světla na schodech paláce. Palác, jenž tvoří zlatem zdobené kompozitní sloupy i kanelované pilíře s jónskou volutou, ubíhá z pravého dolního rohu obrazu do pozadí vlevo a působí poněkud kulisovitým dojmem. V třetím plánu obrazu se tyčí benátská věž a za ní se nachází alej vysokých stromů.

Sv. František Xaverský, misionář a spoluzakladatel Tovaryšstva Ježíšova, stojí v pravé části obrazu na horním stupni schodiště, hlavu, nad níž jemně září paprskovitý nimbus, mírně sklání k vládci a polévá ho křestní vodou z mořské mušle, jíž drží ve své pravici. Oděv sv. Františka tvoří bílá bohatě řasená rocheta s ozdobným krajkovým lemem, kterou přidržuje levou rukou, aby mu nepřekážela při křtu. Pod ni oblékl černou kleriku a kolem krku přehodil zlatem zdobenou štólu. Zpodobnění světce odpovídá tradičnímu ikonografickému zobrazení. Navíc věcná a střízlivá malba prezentující výjev ze života světce všedním způsobem, jakoby se stala v té době, plně odpovídá požadavkům jezuitů.

Kníže klečí před světcem na kolenou, ruce překřížené přes prsa. Naši pozornost na první pohled upoutá bílý, zlatem protkávaný plášť, přehozený přes ramena knížete, jenž kolem dokola zdobí drahými kameny vykládaný lem. Daimjóova tvář, zobrazená z profilu, je snědá, rty plné a v pravém uchu se třpytí perlová náušnice. Sklání se nad zlatý tác v rukou malého chlapce, na který stéká křestní voda.

Klečící chlapec se k vládci natahuje a s tváří pozvednutou úžasem pozoruje jeho znovuzrození. Jeho oděv se skládá ze žltobíle pruhované košile s šedomodrým kabátcem, šedomodrých, bohatě zřasených kalhot sahajících nad kolena a sytě žlutých punčoch s podvazkem. Tento stejnkroj oblékli také další dva chlapci stojící na pravé straně vedle světce. První, stojící bezprostředně vedle něj, drží v rukou zlatou schránku, pravděpodobně s olejem na pomazání. Druhý drží v pravici zlatou nádobu se svícenou vodou a přes

ruku si přehodil pruh bílé látky. Nesleduje scénu jako ostatní, ale dívá se přes své pravé rameno dozadu.

U daimjóových nohou klečí patrně sluha, jenž drží zlatem protkávaný plášť a svá záda, jejichž křivku zdůrazňuje sytě červená drapérie, pokorně ohýbá. Svým ostrým profilem pozorně sleduje křest. Na hlavě vidíme perlovou čelenku s několika ptačími pery a na pravé paži perlový náramek. Před knížetem stojí bosý, zády k nám otočený černošský chlapec, jenž drží na růžovém polštáři odznaky panovnické moci, které vládce odložil, neboť před Boha musí předstoupit jako poslední z posledních. Přes bedra má upevněnu jakousi sukni z různobarevných ptačích per, kolem jeho krku visí bílé perly a hlavu zdobí úzká zlatá čelenka.

Napravo od něj stojí na schodišti orientální šlechtic černé pleti s dvěma zlatými náušnicemi v levém uchu a čelenkou z ptačích per a drahokamů na hlavě. Levou ruku v bok, pravou se opírá o hůl. Oděn je v šedomodrý, po kolena sahající oděv se zlatými pruhy, přepásaný v pase, přes ramena přehodil zlatý plášť s rumělkovou podšívkou a podél jeho levého boku visí meč. Na nohy navlékl červenohnědé punčochy a obul střevíce stejné barvy. Za zmínku stojí Heinschovo obdobné zobrazení orientálců, a to jednak na obrazech s tématem křtu sv. Františkem Xaverským, jednak na kresbách, které zachycují výjevy z Orientu, anebo jsou spojeny s misijní činností jezuitů.

Křtu přihlíží pětice evropsky oděných mužů stojících za zády sv. Františka, kterým bude věnována pozornost níže. V levém dolním rohu obrazu dále vidíme dvě postavy pohlcené stínem a otočené zády k nám. Postarší muž může představovat jednoho z bonzů, se kterým sv. František před daimjóem disputoval. U jeho nohou sedí pes, jenž nesleduje scénu, ale dívá se směrem ven, přímo na nás. V pozadí levé části se tlačí vojáci se zbraněmi a dav zvědavců. Tuto partii uzavírají dva velbloudi s chocholkami z modrých a žlutých per, jež nás uvádí do prostředí Orientu, i když jejich zobrazení v japonské provincii neodpovídá historické skutečnosti.

Celou scénu z modrého nebe pozorují tři andělé v rozevlátých drapériích, v jejichž utváření cítíme poučení italskou malbou. Anděl snášející se nejnižše nese v rozpažených pažích růžové květy. Druhý, letící nad ním, drží v levé ruce lilii a v pravé kříž, tradiční ikonografické symboly sv. Františka. Kříž, symbolizující nově přinášenou víru, světec obvykle ve scénách křtu svírá v ruce nebo visí volně v prostoru. Toto Heinschovo zobrazení můžeme považovat za jakousi ikonografickou zvláštnost či inovaci. Scénu uzavírá poslední andělek s červeným pruhem látky kolem beder.

Heinschova inspirace námětem *Disputace*

Z historických událostí popsaných výše jasně vyplývá, že sv. František daimjó provincie Bungo nekřtil. Toto zjištění pak dává celému obrazu nový význam a naznačuje složitou ikonografickou interpretaci díla, již bude věnována pozornost v závěru příspěvku. Spletitost celého problému demonstruje i univerzitní teze z roku 1675 s námětem *Disputace před králem Bungů* (obr. 2) a nástěnná malba stejného námětu v tzv. Křížovnické chodbě Klementina (obr. 3).

Autorem návrhu univerzitní teze doprovázející obhajobu olomouckých studentů L. K. Gellera a A. F. Mattiášovského je Antonín Martin Lublinský (1636–1690), moravský malíř, ideový tvůrce řady uměleckých děl a augustinián kanovník u Všech svatých v Olomouci. Rytina popisovaná v příspěvku Petry Zelenkové *Dvě univerzitní teze podle Antonína Martina Lublinského*²⁰ se vztahuje i k malbám s výjevy ze života sv. Františka Xaverského vytvořených v klementinské jezuitské koleji laickým bratrem Hermannem Schmidtem v roce 1665, či v letech 1674–1675.²¹

Univerzitní teze spolu s klementinským cyklem se staly východiskem i pro malbu J. J. Heinsche, neboť v těchto dílech nacházíme řadu kompozičních shod s obrazem pro

uherskohradištské jezuity. K námětu disputace nenacházíme mnoho informací v ikonografických příručkách ani v jiných pramenech, ale Heinsch měl přístup do areálu Klementina, proto jednoznačně musel znát zde zobrazenou scénu i univerzitní tezi vytvořenou podle Lublinského návrhu.

Výjev *Disputace*, u obou příkladů, se odehrává před architektonickou kulisou, je to scéna mnohofigurová s pážaty a skupinou přihlížejících. Tyto prvky se shodují se *Křtem knížete Bungů*, ale rozvržení se liší. Dle Tursellinova popisu na Františkově straně stojí Portugalci jako jeho příznivci a za Ficarondronem, světcovým oponentem, se nachází zástup bonzů, údajně jich mělo být až tři tisíce. Podoba knížete Bungů na tezi, či klementinském cyklu neodpovídá Heinschovu zobrazení, proto inspirace není doslovná. Spíše si „vypůjčil“ typy asistenčních postav. Po daimjóově levici stojí skupina poddaných. Jeden z nich má velmi nápadný klobouk zdobený ptačími pery. Stejný najdeme na hlavě muže s kopím na pravém rameni stojícím za skupinou pážat na oltář-

Obr. 2. Johann Georg Waldreich podle Antonína Martina Lublinského, Sv. František Xavérský disputující před králem Bunga. Univerzitní teze studenta olomoucké univerzity L. K. Gellera, 1675, mědiryt. Stuttgart, Staatsgalerie. Reprofoto: Tognier M., Antoním Martin Lublinský 1636–1690.

Obr. 3. Hermann Schmidt, Disputace před králem Bungů, 1665–1675. Tempera. Xaveriánský cyklus v tzv. Křížovnické chodbě Klementina. Fotografie byla pořízena se souhlasem Národní knihovny ČR v prostorách Klementina v Praze. Foto J. Macháčkova.

ním obraze v Uherském Hradišti. Heinsche tato figura inspirovala ještě jednou, a to v osobě muže s ostrým profilem opírajícím se o hůl. Postava i její póza odpovídá daimjóovu služebníku či šlechtici opírajícímu se o luk s šípem v ruce. Jeho klobouk však umístil na hlavu ozbrojence, a navíc mu chybí i zbraň. Za ním vystupuje z pozadí skupina umně uspořádaných tyčových zbraní, i tu najdeme na tezi.

Dvě pážata se velmi podobají chlapcům na rytině a klementinské malbě, a to jednak typem tváře, jednak svým oděvem. Za nimi na tezi stojí muž s okružím kolem krku a pokrývkou hlavy. Jeho obličej má obdobné portrétní rysy jako muž stojící ve stínu za šlechticem s medailonem na obraze *Křtu*. Navíc zaujímá velmi zvláštní postoj. Hlavu naklání

k pravému rameni, pohled jeho očí i gesto pravé ruky nás vede do centra dění, k disputaci. Nakonec pak Xaveriův oponent Ficarondrono, postarší muž v dlouhé tunice. Charakter této postavy může odpovídat muži stojícímu v levém dolním rohu uherskohradištského obrazu, jehož oděv odpovídá jednomu z bonzů v pozadí teze, u sochy pohanského bůžka. Muž pohlacený stínem se psem u nohou na malbě představuje pohana či pohany obecně, jež zatvrzele odmítají přijmout pravou víru, proto pohled zvířete směrem ven z obrazu vyzývá člověka k věrnosti katolické církvi.

Jakým způsobem jsou nástěnné malby Klementina, jezuitská teze podle A. M. Lublinského a oltářní obraz od Jana Jiřího Heinsche spojeny, nelze v současné době jednoznačně určit. Heinschova inspirace není doslovná a navíc není ani jasně, zda se inspiroval tezí, anebo cyklem nástěnných maleb v Klementinu. Domnívám se však, že závažnější zdroj inspirace pro něj představovala teze Lublinského, neboť její umělecká kvalita se dá s klementinským výjevem *Disputace* jen těžko srovnávat. Pro vývoj dalšího badání bude nezbytné objevit a kriticky zhodnotit ikonografický zdroj námětu, ze kterého jednotliví autoři čerpali. Nalezení předlohy je klíčové i pro interpretaci komplikované kompozice uherskohradištského obrazu.

Identifikace postav a interpretace vyobrazené scény

Pomineme-li nyní ústřední dvojici postav, sv. Františka a japonského panovníka, zaujme nás jistě skupina evropsky oděných mužů kolem nich (obr. 4). Vzhledem k tomu, že v jejich tvářích vidíme velmi nápadné portrétní rysy, nabízí se možnost osoby identifikovat, i když podobné tendence nebyly v Heinschově tvorbě dosud zaznamenány.

V období baroka malíři na svých dílech zobrazovali postavy, které přímo souvisely se znázorněným příběhem nebo ho napomáhaly identifikovat, či v něm odhalit skrytý význam. V některých případech se zde mohly objevit i portréty samotných umělců, objednavatelů, sponzorů nebo iniciátorů děl a jejich příbuzných. V tomto případě se jednalo o kryptoportréty, jež katolická církev sice tolerovala, ale oficiálně zakazovala, a na které často upozorňoval pohled postav z obrazu přímo na diváka.

Nabízí se tedy možnost hledat identitu skupiny mužů kolem světce mezi konkrétními podporovateli českých a moravských jezuitů. Takové podporovatele zastupují v Uherském Hradišti především Václav Kulíšek z Moravičan a jeho zeť Jan Český. Sbírký Slovákého muzea v Uherském Hradišti obsahují jejich portréty, avšak zde žádné shodné portrétní

Obr. 4. Jan Jiří Heinsch, Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverií, 1689. Olej na plátně, detail. Farní kostel v Uherském Hradišti. Foto restaurátorky R. Hamsíkové, D. Hamsíková.

rysy nenajdeme. Osoby to byly důležité spíše lokálně, i když významně přispěly k založení uherskohradištské koleje. Jelikož částku na zaplacení obrazu věnovala hraběnka Kateřina Magnisová, je nutné zmínit, že by se v postavách mužů mohli skrývat její děd Jaroslav Bořita z Martinic, otec Florián Jetřich ze Žďaru, či další její příbuzní, neboť patřili k předním katolickým rodinám té doby. Srovnáme-li podobiznu Jaroslava Bořity z Martinic s tvářemi na obraze, zjistíme, že se zde

žádné shodné portrétní rysy nenachází, a proto zde patrně nebudou zobrazeni ani další příbuzní hraběnký. Naše pozornost se tak musí ubírat jiným směrem.

Šlechtic s medailonem na hrudi

Z celé skupiny pěti osob kolem ústřední dvojice nejvíce vyčnívá postava muže s okružím a medailonem na hrudi stojící po světcově pravici (obr. 4). Silně vyztužené okružím kolem krku, kabátec a přes něj přehozený plášť tzv. bohémio odpovídá stylu španělské módy 16. století a majestátní, strnulý postoj odkazuje na tradici španělského reprezentativního portrétu. Tato charakteristika nám dovoluje předpokládat, že se jedná o muže vyššího společenského postavení, snad dokonce z okruhu královské rodiny. Identifikaci by jistě mohlo usnadnit určení motivu na medailonu šlechtice. Na jeho detailu rozpoznáme profil muže, pravděpodobně panovníka, ale bližší určení není možné.

Podrobné studium fyziognomie portrétovaného odkazuje na příslušníka rodu Habsburků. S přihlédnutím ke všem historickým událostem se jeví jako nejpravděpodobnější souvislost zobrazené události s poselstvím, které Ótomo Sórin vyslal do Říma k papeži, a proto se naše pozornost obrací k osobě arcivévody Albrechta VII. (1559–1621), pátého syna Maxmiliána II. a infantky Marie Španělské, vychovaného na španělském dvoře u jeho strýce Filipa II. (1527–1598). Z počátku rozvíjel jen svou církevní kariéru, avšak po dynastickém spojení Španělska a Portugalska se jeho pozice změnila.

Španělský král se stal v 16. století králem Portugalska, kde v důsledku komplikované politické situace pobýval. Poté, co se atmosféra v zemi uklidnila, svěřil ji do rukou svého synovce a pozdějšího zetě Albrechta, kterého v roce 1583 ustanovil prvním portugalským místokrálem. Byl to tedy právě on, kdo roku 1584 přivítal poselstvo v Lisabonu. Zemi spravoval

Obr. 5. Anton Wierx, Albrecht, arcivévoda rakouský, 1552, mědiryt, 81x55 mm, Praha, Národní galerie (inv. č. R838). Foto © 2011 Národní galerie v Praze.

Obr. 6. Severoněmecký (?), Podobizna arcivévody Albrechta VII. Rakouského, poč. 17. století. Olej, dřevo. Královská kanonie premonstrátů v Praze na Strahově. Foto Strahovská obrazárna, publikováno se souhlasem Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

pouze do roku 1593, neboť ho Filip II. povolal zpět do Madridu, a v roce 1595 ho ustanovil místodržitelem v Nizozemí, kde působil jako horlivý obránce katolické víry.²²

Ztotožnění zobrazeného s Albrechtem VII. se jeví jako nejpravděpodobnější, jednak vzhledem k historickým událostem popsáným výše, jednak vzhledem k významným rekatolizačním aktivitám arcivévody. J. J. Heinsch se stýkal s elitami řádu, proto tato fakta jistě znal a navíc pro něj v řadě případů oni sami připravovali koncepty výtvarných děl, a tak do díla mohli začlenit i připomínku japonské delegace, jež představovala jeden z vrcholů jejich misijní činnosti. Zároveň se jedná o námět korespondující se zájmy řádu a rekatolizace.

Rozhodující pro toto tvrzení jsou však shodné portrétní rysy šlechtice se soudobou grafikou, nacházející se v Národní galerii v Praze, jež zachycuje arcivévodu Albrechta (obr. 5).²³ Jeho portrét od neznámého malíře najdeme i ve Strahovské obrazárně (obr. 6). Heinsch ho jistě mohl znát a zanést tak do obrazu přesné portrétní rysy arcivévody. Jelikož je na obraze zachycena osoba nevztahující se k osobě sv. Františka, nýbrž k japonské delegaci, bude význam scény jistě daleko komplexnější.

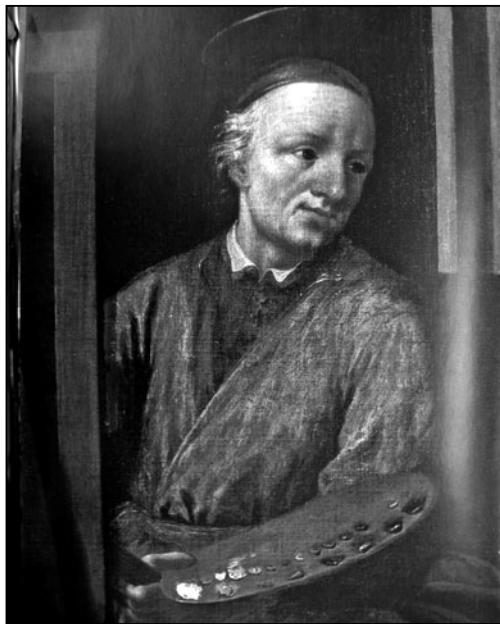
Identifikace dalších osob

Ze skupiny zbylých čtyř mužů nás jistě zaujme nejprve postava stojící za mužem u sloupu, za levým ramenem sv. Františka (obr. 7). Pozornost si zaslouží pohled očí, jakoby se dívaly do zrcadla, proto by se mohlo jednat o kryptoportrét samotného J. J. Heinsche. Heinsch svou podobiznu vnesl pravděpodobně do díla z devadesátých let 17. století – *Sv. Lukáš maluje Madonu* (obr. 8).²⁴ Naznačuje to způsob signování *J. G. Heinsch pingit*, tj. J. J. Heinsch maluje. Srovnáním obou podobizen dojdeme k závěru, že by se mohlo jednat o jednu a tutéž osobu, i když s patřným věkovým rozdílem.

Obrazem sv. Lukáše se podrobně zabýval J. Neumann, jenž ocenil především jeho realistické ztvárnění.²⁵

Obr. 7. Jan Jiří Heinsch, Křest knížete Bungalů sv. Františkem Xaverským, 1689. Olej na plátně, detail. Farní kostel v Uherském Hradišti. Foto restaurátorky R. Hamsíkové, D. Hamsíková.

Obr. 8. Jan Jiří Heinsch, *Sv. Lukáš maluje Madonu*, devadesátá léta 17. století. Olej na plátně, detail. Reprofoto: Šroněk M., Jan Jiří Heinsch – Malíř barokní zbožnosti.

Datovat dílo lze jen s obtížemi, neboť patří spolu s obrazy *Sv. Jana Evangelisty*,²⁶ *Sv. Augustina*²⁷ i *sv. Řehoře*²⁸ do jednoho souboru. Kromě sv. Lukáše však díla signovaná nejsou. Přesto se u zbylých děl, na základě shodného malířského stylu, o Heinschově autorství nikdy nepochybovalo. Souvislost obrazů *Sv. Jana* a *Sv. Řehoře* rozpoznal J. Neumann a datoval je na přelom osmdesátých a devadesátých let 17. století. Sv. Lukáše považoval za samostatnou práci z doby kolem roku 1705, avšak P. Preiss přiřadil toto dílo k celému souboru a datoval ho před rok 1690.²⁹ V knize *J. J. Heinsch, malíř barokní zbožnosti* ale M. Šroněk soubor datuje spíše do druhé poloviny devadesátých let. Časovému zařazení dle něj odpovídá „světelné pojetí využívající ostrých kontrastů mezi tmavými a světlými plochami, dále klasicizující pojetí obličejových typů, zejména u P. Marie, pojetí rouch i věk evangelisty Lukáše, v jehož tváři zachytil Heinsch snad svou podobu.“³⁰ Na časnější datování ukazovaly realistické detaily, které ale mohou korespondovat s malířovým tvůrčím záměrem. Dle mého názoru lze klást vznik díla na konec devadesátých let 17. století, či počátek 18. století, neboť pravděpodobný kryptoportrét na uhersko-hradištském obraze zachycuje Heinsche, vzhledem k životopisným údajům, ve věku 42 let. Podobizna sv. Lukáše zachycuje muže staršího, již kolem šedesátého roku života. Datování neodporuje ani malířské pojetí zbylých, výše zmíněných děl ze souboru.

Podobným pohledem na nás shlíží muž za levým ramenem Albrechta VII. (obr. 9), jehož identifikaci značně komplikuje zastínění tváře, přesto se velmi podobá muži stojícímu ve skupině přihlížejících za sv. Františkem na tezi Antonína Martina Lublinského – *Disputace před králem Bungů*. Stejnou osobu najdeme i na malbě totožného námětu v Křížovnické chodbě Klementina. Podoba jistě není náhodná, avšak otázkou zůstává, koho zde malíř zpodobil.

Autor maleb v Křížovnické chodbě Klementina i Lublinský pravděpodobně vycházel z dnes neznámého spisu týkajícího se života sv. Františka Xaverského. Teze měla jistě svého ideového tvůrce, kterým byl patrně učitel obou disputantů a děkan filozofické fakulty jezuitské univerzity v Olomouci Ferdinand Koblitz (1636–1707).³¹ Lublinský řešil stránku výtvarnou, proto zde pro úplnost uvedme, že Heinsch mohl na obraze zachytit jeho podobu jako spolutvůrce. Odpovídal by tomu pohled muže směřující k nám i umístění v pozadí kompozice. Lublinský svou podobiznu zachytil pouze v letmé kresbě (obr. 10), což nám bohužel znemožňuje podrobnější zkoumání charakteristických obličejových rysů. Ztotožnění

Obr. 9. Jan Jiří Heinsch, Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverským, 1689. Olej na plátně, detail. Farní kostel v Uherském Hradišti. Foto restaurátorky R. Hamsíkové, D. Hamsíková.

Obr. 10. Antonín Martin Lublinský, Vlastní podobizna. Kresba. Olomouc, Státní okresní archiv. Reprofoto: Togner M., Antonín Martin Lublinský 1636–1690.

Lublinského s mužem na obraze se ale nejeví jako pravděpodobné. Může se jednat i o autora konceptu obrazu, jehož totožnost neznáme.

Identifikace zbylých dvou postav není vzhledem k absenci klíčových literárních pramenů jednoduchá. Muž s knírem stojící přímo za zády Albrechta VII. by s ním mohl být nějakým způsobem spojen. Může se jednat o osobu vyskytující se v Portugalsku v době, kdy zde působil jako místodržitel, a přítomnou i příjezdu Japonců. Jeho typicky španělský oděv ale nepoukazuje tolik na šlechtice, jako spíše na mořeplavce či muže s vojenskými zkušenostmi.

Na základě této úvahy se naše pozornost musí soustředit na osobu španělského vojáka Bernarda de Vargase Machucu (1550–1620) (obr. 11), který působil ve službách Filipa II. Španělského. Jeho vojenská kariéra se započala v Itálii, ale zasáhl i do bojů ve Flandrech. Stal se členem neblaze proslulé Krvavé rady a aktivně se tak podílel na prosazování zájmů katolické církve. Dobová literatura ho popisuje jako muže násilného, hrabivého s neskonalou touhou po krvi. Napjatá politická situace v Nizozemí nakonec vyústila v jeho rozdělení na dvě části, avšak do těchto událostí již Vargas Machuca nezasáhl,³² neboť ho osud roku 1578 dovedl až ke břehům Ameriky. V Nové Granadě, španělské kolonii existující dnes na území Ekvádoru, Kolumbie, Panamy, Venezuely, části Peru, Guyany a severní části Brazílie, bojoval proti posledním svobodným indiánům. Veškeré zážitky ze svých cest pak popsal ve své knize *MILICIA Y DESCRIPCION DE LAS INDIAS – Španělští vojáci u Indiánů*.³³

Osoba Albrechta VII. mu jistě nebyla neznámá, přesto prozatím nelze mezi těmito osobami najít jednoznačnou spojitost. Oba muže spojuje především osoba krále Filipa II. a jejich rekatolizační aktivity. Bernardo Vargas podstatnou část svého života prožil v Nové Granadě, a tak je spojen převážně s misijnářským působením Tovaryšstva, avšak k Japonsku se nijak neváže. V této situaci tedy není možné osobu na Heinschově obraze jednoznačně s Bernardem de Vargas Machucou ztotožnit. I když bude nutné tezi podložit hlubším studiem historických událostí a srovnáním s větším množstvím jeho podobizen, považuji za nutné zmínit rysy lze prozatím studovat na emblematické podobizně uvedené v jeho knize, která však také prozrazuje řadu shodných rysů s mužem na uherskohradištském obraze.

Poslední ze skupiny pěti mužů stojí po levici sv. Františka u mohutného sloupu, jenž ho z části zakrývá, jeho pohled směřuje dolů na scénu křtu, proto lze jen obtížně studovat jeho portrétní rysy. Snad se také jedná o člena španělské aristokracie a jelikož Albrecht VII. i Bernardo de Vargas Machuca představují osoby úzce spojené s králem Filipem II. a misii, pak se jeví jako velmi pravděpodobné, že i tento muž bude pocházet ze stejných společenských kruhů.

Obr. 11. Jan Jiří Heinsch, Křest knížete Bungů sv. Františkem Xaverským, 1689. Olej na plátně detail. Farní kostel v Uherském Hradišti. Foto restaurátorky R. Hamsíková, D. Hamsíková.

Celkový pohled na význam scény

Jezuitský chrám v Uherském Hradišti byl překvapivě prvním kostelem zasvěceným tomuto světcovi v české provincii.³⁴ Oltářní obraz tedy oslavuje Xaveria jako druhého zakladatele řádu a velkého misionáře, avšak především se jedná o oslavu celého řádu zachycením těch nejvýznamnějších okamžiků z jeho misionářského působení.

V první řadě se jedná o křest Ótomo Sórina a úspěch japonské misie korunovaný delegací v Římě. Sv. František Xaverský sice nekřtil daimjóa provincie Bungo, avšak jako první misionář se do této nebezpečné a neznámé země vydal. Zobrazení sv. Františka při křtu daimjóa však může představovat i Heinschův pochopitelný omyl, protože jezuité podávali o své misijní činnosti pravidelné zprávy prezentované veřejnosti v cenzurované podobě. Je proto možné, že zprávy prostě jen opomenuly fakt, že se Sórin světcem pokřtít nenechal. Tím se ale význam scény nijak podstatně nemění. Ať již Heinsch o tomto historickém faktu věděl či ne, význam Xaveriova působení v daimjóově životě to nijak nezmenšuje.

Světec pro něj znamenal mnoho, což dokládá také slavnostní audience u knížete roku 1551. Zasel do něj semínka pravé víry, jež hluboko a úspěšně zakořenila. Scéna proto odkazuje i na tuto událost, kterou popsal slavný portugalský mořeplavec Pinto i jezuitští kronikáři. Ótomo Sórin se díky nesmírné vytrvalosti misionářů stal nejhorlivějším japonským vládcem, jenž podporoval zájmy jezuitského řádu. Vše se však podařilo jen díky neskutečně tvrdému obětavému životu sv. Františka, proto i díky němu a jeho příkladu Sórin nakonec přijal křest a převzal záštitu nad první oficiální delegací vyslanou z Japonska do Říma ke Svatému otci. V této události jezuité spatřovali svůj největší úspěch.

Osoba Albrechta VII., jednoznačně identifikovaná prostřednictvím soudobé portrétní grafiky, odkazuje na další historické události spojené s osudem řádu. Souvisí jednak s japonskou delegací, kterou v Lisabonu přivítal, jednak je výrazem vděku Španělsku i Portugalsku, bez jejichž podpory a námořních objevů by nemohli jezuité svou misijní činnost vykonávat. Muži doprovázející Albrechta VII., mezi nimi pravděpodobně i Bernardo Vargas Machuca, poukazují na další dobové události. Jedná se především o velmi aktuální boj s reformním hnutím, které zasáhlo celou Evropu. Katolická církev proti těmto snahám velmi vytrvale bojovala nejen v Nizozemí, ale i v českých zemích. I z toho důvodu k nám přišlo Tovaryšstvo Ježíšovo, jehož úkolem bylo bojovat na poli duchovním ve prospěch pravé katolické víry stejně, jako bojoval Filip II., Albrecht VII. i Bernardo Vargas Machuca.

Uherskohradištská kompozice představuje po obsahové stránce jistě Heinschovo nejlepší dílo, jehož koncept jistě konzultoval s některým členem jezuitského řádu a snad k celkové koncepci přispěl i A. M. Lublinský. Do majestátní kompozice zapojil zásadní okamžiky z historie řádu a zároveň do něj začlenil i svůj kryptoportrét prozrazující jeho osobní zaujetí tématem.

Poznámky:

- 1 T s c h i s c h k a, F.: *Kunst und Althertum in dem Österreichischen Kaiserstaate*. Wien 1836, s. 260; R y b i č k a, A.: *Pomůcky k bibliografickému slovníku českých malířů*. Památky archeologické 13, 1886, s. 226; P r o k o p, A.: *Die Markgrafschaft Mähren IV*. Wien 1904, s. 1034; F i š e r, B.: *Uherské Hradiště I, Topografie*. Uherské Hradiště 1921, s. 132–134; T h i e m e - B e c k e r: *Künstlexikon XVI*. Leipzig 1923, s. 309; T o m a n, P.: *Nový slovník československých výtvarných umělců I*. Praha 1947, s. 315; N e u m a n n, J.: *Malířství 17. století v Čechách*. Praha 1951, s. 98; J ů z a, V., J ů z o v á, A.: *Uherské Hradiště*. Gottwaldov 1958, s. 37–38; *Dějiny českého výtvarného umění II*, 1–2, Praha 1989, s. 341; Z e m e k, M., K o l á č e k, J.: *Knihy o Redutě*. Uherské Hradiště 2001, s. 52.
- 2 J ů z a, V., J ů z o v á, A.: *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*.

- Uherské Hradiště 2003, s. 36. Srovnej Z e m e k, M.: *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti. K 300letému výročí založení koleje*. Olomouc 1946, s. 23.
- 3 J ů z a, V., J ů z o v á, A.: c. d., s. 36–37.
 - 4 H a m s í k o v á, R., H a m s í k o v á, D.: *Restaurátorská zpráva - J. J. Heinsch, sv. František Xaverský*, r. č. 195887. Praha 2002.
 - 5 N e u m a n n, J.: *Malířství XVII. století v Čechách, barokní realismus*. Praha 1951, s. 98.
 - 6 Š r o n ě k, M.: *Jan Jiří Heinsch – malíř barokní zbožnosti*. Praha 2006, s. 145.
 - 7 J ů z a, V., J ů z o v á, A.: c. d., s. 37. *Historia Collegii, 1., c., s. 199. Překlad latinského nápisu zní: „Obraz našeho sv. Frant. Xaverského, křtícího burského krále, namalovaný předešlého roku štětcem slavného malíře Jana Heinsche, pořízený v Praze za 350 rýnských zlatých, byl zavěšen“.*
 - 8 J ů z a, V., J ů z o v á, A.: c. d., s. 38–39. Srovnej H u d e c, P.: *Kostel sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti ve světle nových objevů*. Diplomová práce, Katedra církevních dějin a křesťanského umění, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2006, s. 38.
 - 9 H a l l, J. W.: *The Cambridge History of Modern Japan, Volume 4, Early Modern Japan*. Cambridge 1997, s. 301–424.
 - 10 H a l l, J. W.: c. d., s. 310–316.
 - 11 T o r s e l l i n o, O.: *The Admirable Life of S. Francis Xavier, 1632, English recusant literature 1558–1640, selected and Edited by D. M. Rogers, Volume 299, The Scholar Press 1976*.
 - 12 Fernão Mendes Pinto (1509–1583), slavný portugalský cestovatel a spisovatel. Zázitky ze svých cest zaznamenal v knize *Peregrinação (Putování)*, která poprvé vyšla v roce 1614.
 - 13 B r o d r i c k, J.: *Saint Francis Xavier (1506–1552)*. London 1952, s. 446–452.
 - 14 H a l l, J. W.: c. d., s. 317–318.
 - 15 M o r a n, J. F.: *The Japanese and the Jesuits, Alessandro Valignano in sixteenth century in Japan*. Routledge 1993, s. 1–25.
 - 16 M o r a n, J. F.: c. d., s. 12–25.
 - 17 C o o p e r, M.: *Spiritual Saga: The Japanese Mission to Europe, 1582–1590*. [online]. Sophia University Private Home Page Service, ©2002–2011. Poslední změna August 26, 2006 [cit. 27. 7. 2011]. Dostupné z <http://pweb.cc.sophia.ac.jp/britto/xavier/cooper/cooper02.pdf>
 - 18 <http://db.knihopis.org/l.dll?cll~17761>, [citováno ze dne 22. 11. 2011].
 - 19 H a l l, J. W.: c. d., s. 316–318.
 - 20 Z e l e n k o v á, P.: Dvě univerzitní teze podle Antonína Martina Lublinského. *Miscellanea 15*, 1998 [vydáno 2000], s. 269–293.
 - 21 O u l í k o v á, P.: *Klementinum – Průvodce*, Praha 2006, s. 21 – 28. Srovnej N e v í m o v á, P.: *Cyklus nástěnných maleb na chodbách pražského Klementina*. In: Pazderová A.: *Pocta Josefu Kollmannovi: sborník k životnímu jubileu*. Praha 2002, s. 214–228.
 - 22 K l í m a, J.: *Dějiny Portugalska*. Praha 2007, s. 122–190.
 - 23 Albrecht, arcivévoda rakouský, Wierx Ant., mědiryt, papír, R 838, NG Praha.
 - 24 *Sv. Lukáš maluje madonu*, devadesátá léta 17. století, olej na plátně, 150x173; signováno: J. G. Heinsch pingit, Národní galerie v Praze, inv. č. O 1262, provenience: v majetku faráře Vondrušky u kostela sv. Havla v Praze na Starém Městě, 1920 ve sbírce p. Ryšavého.
 - 25 Š r o n ě k, M.: c. d., s. 124.
 - 26 *Sv. Jan Evangelista*, devadesátá léta 17. století, olej na plátně, 150,5x173; nesignováno, Národní galerie v Praze, inv. č. DO 1180, provenience: v roce 1942 získáno z kláštera benediktinů v Praze – Emauzích.
 - 27 *Sv. Augustin*, devadesátá léta 17. století, olej na plátně, 151x173,5; nesignováno, Národní galerie v Praze, inv. č. O 5793.
 - 28 Š r o n ě k, M.: c. d., s. 124–126.
 - 29 Tamtéž, s. 124–126.
 - 30 Tamtéž, s. 124.
 - 31 Z e l e n k o v á, P.: *Barokní grafika 17. století v zemích Koruny české*. Praha 2009, s. 56.
 - 32 S c h i l l e r, F.: *The Revolt of The Netherlands*. Rev. A. J. W. Morrison, M. A., New York 1847, s. 273–274.
 - 33 H e r n á n d e z, B. F.: Bernardo de Vargas Machuca y el Caribe. *Revista Mexicana del Caribe* [online]. 2002, vol. VII, č. 14, s. 81–103 [cit. 13. 6. 2011]. ISSN 1405-2962. Dostupné z: <http://redalyc.uaemex.mx/pdf/128/12871402.pdf>
 - 34 Z e m e k, M.: c. d., s. 22.

Jan Jiří Heinsch – Baptism of the duke of Bungo by Francis Xavier

A b s t r a c t

Jan Jiří Heinsch is an artist whose work has not been thoroughly examined yet even though a number of art historians paid attention to that. Baptism of the duke of Bungo by Francis Xavier was, because of the reasons unknown to me, neglected for a long time and that is why I chose it as a topic of my bachelor thesis. Paradoxically only Jan Neumann paid greatest attention to thee painting. Other art historians following up Neumann rather neglected the painting. The evidence for that lies in the fact that the painting of such quality did not appear as a reproduction in the monograph Jan Jiří Heinsch – the Painter of Baroque Piousness by Michal Šroněk.

In the first part I am going to mention only a few basic information concerning Jesuits in Uherské Hradiště and their order. The core of the thesis consists of a large chapter recapitulating the fate of the painting from Uherské Hradiště. First of all I find it necessary to make a short comment on the missionary work of Francis Xavier in Japan and other stories of the Japanese mission. It is the information of fundamental character without which it is not possible to put the Heinsch's work through thorough critical analysis. A description of the scene depicted in the painting follows. Next part of my thesis deals with a amazingly interesting composition. I am going to focus on the connection of the topic with the theme of dispute which we can find in university proposition by A.M. Lublinsky and also in Xaverian circle which is to be found on the first floor of the Knight's Hall in Klementinum.

Later on I am going to focus my attention on the group of people surrounding st. Francis, I will try to identify them and present an overall look at the meaning of the scene depicted. The absence of the key literary and archive sources enables but a hypothetical identification of some of the persons. Yet my contribution brings a new unconventional look upon the work of Jan Jiří Heinsch.

Jan Jiří Heinsch – Taufe des Fürsten von Bungo durch Franziscus Xaverius

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Künstlerwerk von Jan Jiří Heinsch wurde bislang nicht ausreichend erforscht, obwohl es schon früher Aufmerksamkeit bei Kunsthistorikern erweckte. Das Bild „Taufe des Fürsten von Bungo durch Franziscus Xaverius“ wurde aus mir unbekanntem Gründen seit langem außer Acht gelassen und auch daher habe ich es zum Thema meiner Bachelorarbeit gewählt. Paradoxerweise hat nur Jaromír Neumann dem Bild Aufmerksamkeit gewidmet, die an ihn anknüpfenden Kunsthistoriker haben es eher ignoriert. Dies belegt auch die Tatsache, dass in der Monographie Jan Jiří Heinsch – malíř barokní zbožnosti (Jan Jiří Heinsch –Maler der Barockfrömmigkeit) von Michal Šroněk keine Reproduktion dieses so hochwertigen Gemäldes erschienen ist.

Der erste Teil dieser Arbeit liefert einige grundlegende Informationen über die Jesuiten in Uherské Hradiště und die vom Jesuitenorden gemachte Bestellung des genannten Bildes. Als Kernpunkt der Arbeit ist ein umfangreiches Kapitel über das Schicksal des Bildes von Uherské Hradiště anzusehen. An erster Stelle ist meines Erachtens die Datierung des Bildes zu beurteilen, denn diese Frage betrifft auch die Benennung des Bildes. Im Zusammenhang mit der Analyse des Ölgemäldes möchte ich die Missionstätigkeit von Franziscus Xaverius in Japan sowie weitere Geschichte der Mission beschreiben. Es handelt sich um wesentliche Informationen, ohne die das Bild von Heinsch keiner kritischen Analyse unterzogen werden kann. Der darauf folgende Text bringt eine ausführliche Beschreibung der abgebildeten Szene. Der weitere Teil meiner Arbeit ist einer äußerst interessanten Komposition gewidmet. Ich konzentriere mich auf den Zusammenhang des Sujets mit dem Thema der Disputation in einer Universitätsthese von A. M. Lublinský. und auch im Xaverius-Zyklus, der sich im Kreuzrittergang des Prager Klementinums befindet.

Ferner wende ich Aufmerksamkeit auf Personen, die den Heiligen Franziskus umringen, versuche sie zu identifizieren und die Gesamtbedeutung der abgebildeten Szene zu erklären. Weil grundlegende Literatur- und Archivquellen fehlen, ist nur eine hypothetische Bewertung möglich. Trotzdem wirft der Beitrag einen neuen, untraditionellen Blick auf das Werk von Jan Jiří Heinsch.

JOŽA UPRKA A SLOVÁCKO. K 150. VÝROČÍ UMĚLCOVA NAROZENÍ

Jaroslav Pelikán, Uherské Hradiště

Na podzim roku 2011 připravila Národní galerie v Praze ve spolupráci s Nadací Moravské Slovácko ve Veselí nad Moravou k 150. výročí narození Joži Uprky umělcovu reprezentativní soubornou výstavu ve Valdštejnské jízdárně v Praze. Kurátorka výstavy PhDr. Helena Musilová v době příprav této pozoruhodné přehlídky Uprkova díla uvedla: „Chceme Jožu Uprku ukázat jako evropského malíře, který dosáhl řady úspěchů, a to i přesto, že se vědomě rozhodl trvat na vlastní tematice, se kterou se nakonec i prosadil. Chceme jej představit jako významného moderního malíře, který dokázal povýšit regionální téma na něco, co je srovnatelné s evropskou malbou.“

Umělcův život a dílo

Joža Uprka se narodil 26. října 1861 v Kněždubu u Strážnice. Malířské nadání zdědil po svém otci Janu Uprkovi, rolníku, který maloval ze záliby nejruznější figurální výjevy v lidovém duchu na skle a na stěnách domu. Mladý Joža studoval nejprve na gymnáziu (Strážnice, Olomouc) a od roku 1881 na Akademii výtvarných umění v Praze. Nespokojen se zdejší konzervativní výukou však odešel do Německa na mnichovskou akademii. V liberálním prostředí této školy měl daleko větší možnost malovat podle svých představ. O prázdninách putoval po Slovácku i po přilehlé části západního Slovenska a v přímém kontaktu s tímto prostředím pořizoval náčrty a studie lidových typů a krojů. Po ukončení studií v Mnichově si chtěl doplnit vzdělání znovu na pražské akademii, kde se ve výuce objevily nové, pokrokové tendence. Odtud však po roce odešel, aby se natrvalo usadil v rodném kraji. Zpočátku neměl pevný ateliér, a tak přechodně pobýval na různých místech Slovácka, kde našel mnoho přátel, obdivovatelů svého díla a také několik prvních mecenášů. Jeho práce se stále častěji objevovaly na výstavách jak v Praze, tak v dalších místech českých zemí. Přes nepřítelství konzervativní kritiky Uprka vstupoval do kulturního povědomí národa jako osobnost, kterou nebylo možné v kontextu tehdejšího českého malířství přehlédnout. V roce 1893 vykonal mladý umělec studijní cestu do Paříže, kde se podle svého osobního doznání mnohému naučil. Poznal díla francouzských realistů a jeho pozornosti neušly ani obrazy impresionistů. Z Paříže odjel ještě do Londýna a při zpáteční cestě se zastavil v Nizozemsku, Belgii a Mnichově. I v pozdějších letech mu pravidelné návštěvy Vídně a Mnichova umožňovaly orientaci po evropském uměleckém dění. Znamé jsou rovněž jeho cesty na Balkán, do Itálie, Egypta a Ruska.

Velký význam pro vývoj Uprkovy umělecké osobnosti měly jeho kontakty s mnoha známými představiteli národní kulturní reprezentace, výtvarnými umělci, spisovateli, hudebními skladateli, sběrateli, národopisci a publicisty. S nimi se pravidelně stýkal a spolupracoval na poli povznesení kulturního a uměleckého života Moravy (bratři Mrštíkové, Hanuš Schwaiger, Zdenka Braunerová a mnoho dalších). Když se v roce 1897 Uprka usadil natrvalo v Hroznové Lhotě, kde budoval svůj dům a ateliér, byl již jednoznačně pokládán za vůdčí osobnost výtvarného života Moravy. Stal se aktivním členem brněnského Klubu přátel umění (založen v roce 1890), který sdružoval řadu vynikajících moravských umělců (Leoš Janáček, Dušan Jurkovič, Jan Štursa, Max Švabinský, Stanislav Lolek, Adolf Kašpar, Alois Kalvoda a další). Uprka kolem sebe seskupil také družinu několika moravských a sloven-

ských výtvarníků, kteří uskutečnili v roce 1902 první společnou výstavu v Hodoníně. Spolu s ním vystavovali umělcův bratr sochař Franta Úprka, malíři Antoř Frolka, Cyril Mandel, Ludvík Ehrenhaft, Jan Hudeček a František Pečínka. Slovenskou stranu reprezentovali malíři Tomáš Andráškovič, Josef Hanula, Milan Mitrovský, Jaroslav Augusta a Karol Lehotský. Při svém zájezdu na Moravu zhlédl jejich díla také geniální francouzský sochař Auguste Rodin, který v té době vystavoval v Praze. Svou návštěvou poctil i Uprkovo sídlo v Hroznové Lhotě.

Z iniciativy Joži Uprky bylo v roce 1907 založeno Sdružení výtvarných umělců moravských, spolek, který ve svých řadách soustředil mnoho osobností výtvarné Moravy (z nich mnozí působili předtím v brněnském Klubu). Umělec měl také hlavní podíl na vybudování výstavního a organizačního střediska tohoto spolku, Domu umělců v Hodoníně, který byl otevřen v roce 1913. Sdružení rozví-

jelo bohatou výstavní činností doma i v zahraničí, usilovalo o zachování a rozvoj bohatých tradic lidové kultury na Moravě a propagovalo myšlenku spolupráce výtvarných umělců slovenských národů. Z Hroznové Lhoty se přestěhoval Joža Uprka v roce 1922 na Slovensko do Klobošic u Ilavy, kde se po léta věnoval námětům zdejšího lidového prostředí. Byl dokonce zvolen čestným členem Spolku slovenských výtvarných umělců a později jeho předsedou. Do Hroznové Lhoty se vrátil v roce 1937. Jeho zdravotní stav se zhoršoval a umělec podlehl vážné chorobě 12. ledna 1940. Pohřben byl v rodném Kněždubě.

Joža Uprka (1861–1940). Fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti.

Uprkova malířská tvorba

Malířské dílo Joži Uprky se rozvíjelo v několika časových úsecích, které se od sebe sice liší, ale nepostrádají vnitřní vývojovou souvislost. Ve svých nejranějších akvarelech, kvaších a ojedinělých olejích inklinuje mladý umělec ještě k lidopisnému žánru. Používá tradiční způsob malby ovlivněné mnichovským školením a zdůrazňuje dějovou složku obrazů. Hledá však nové možnosti malířské orientace. Dějový podtext ustupuje a Uprka těží především z bezprostředního smyslového prožitku důvěrně známé reality slováckého venkova. Zvyšuje zájem o světelné hodnoty malby, postupně zjasňuje paletu a uvolňuje malířský přednes. Za vrcholné období umělcovy tvorby jsou považována léta 1893–1903. Uprka obohacuje svou malbu aktuálními podněty z pobytu v Paříži. Zaujaly ho práce francouzských realistů zaměřené na sociální skutečnost venkovského člověka a zejména pak malba impresionistů řešící vztah barvy a světla. Obohacen novými poznatky maluje Uprka v následujícím období celou řadu vývojově závažných obrazů. V nich naplno rozvíjí světelné hodnoty malby, rozehrává bohatou symfonii barev a uplatňuje temperamentní, impresivně dělený rukopis. Jsou to rozměrné kompozice zachycující barevně hýřivou atmosféru lidových slavností a poutí i obrazy motivované každodenním životem prostého lidu. Jeho obraz *Jízda králů* z roku 1897 je považován za jedno z vrcholných děl českého figurálního malířství ovlivněného impresio-

nismem. Připomeňme slova známého českého historika umění V. V. Štecha: „*Je pravda, Uprkův názor je optický, krátkodobě smyslový, ale představme si, kde bylo v roce 1897 naše umění po stránce čistého malířství a hned oceníme toto veliké přírodní nadání, z největších, jaká se u nás vyskytla.*“

Kolem roku 1900 je Uprkova tvorba poznamenána secesí, výtvarným proudem, který kulminoval v evropském umění na přelomu 19. a 20. století. Projevilo se to ve zdůrazněné dekorativnosti a plošnosti malby i v barevné skladbě

obrazů. Pozdní tvůrčí období, které nastupuje brzy po přelomu století, je spojeno s proměnou Uprkova malířského přístupu. Umělec zvyšuje dekorativní účín své malby. Barva je nanášena temperamentními tahy štětce ve větších pastosních skvrnách, kompozice je aranžovanější, barevná nadsázka se stupňuje. Přes určité projevy tvůrčí stagnace si řada obrazů tohoto období stále udržuje výrazovou sílu. Svérázný, městskou civilizací nedotčený svět Slovácka však postupně mizí. Proto v této době zesilují i malířovy národopisné snahy o zachování a oživení obrazu lidového kroje a folklorních tradic. Uprka hledá východisko z nepříznivé tvůrčí situace přesídlením na Slovensko, kde je lidový svéráz a přírodní rytmus života v té době ještě živý. Za tohoto pobytu vytvořil nespočet studijních kreseb a mnoho závažných obrazů. Prostší a nenápadnější prostředí slovenského venkova se odrazilo v jejich strážlivějším koloritu. Vedle slovenských motivů však Uprka zpracovával i dřívější studie z moravské oblasti. Když se vrátil do rodného kraje, přes všechnu slabost stáří a nepevně zdraví namaloval ještě několik obrazů v akvarelové technice, kterou mistrně ovládal a kterou kdysi začínal.

Joža Uprka po sobě zanechal mimořádně rozsáhlé dílo, které vedle malby zahrnuje kresbu i grafiku. Grafické činnosti se věnoval od roku 1898 pod vedením známého českého grafika Viktora Strettiho. V souladu s dobovými zvyklostmi pracoval hlavně technikou čárového leptu, kterou někdy doplňoval suchou jehlou nebo akvatintou, vyzkoušel také měkký kryt a pokusil se o čtyřbarevný dřevoryt, který nedokončil. Známé jsou také jeho litografie, které uplatňoval zejména v plakátové tvorbě a v publikacích vydaných k propagaci lidového kroje (Šátky a šatky – 1918, Vázání šátků – 1920, Kožuchy mužské – 1920, Kožuchy ženské – 1927).

Joža Uprka a Slovácko – pevné pouto

Na Slovácku, nedaleko starobylého města Strážnice, leží obec Kněždub, Uprkovo rodiště i místo umělceva posledního odpočinku. Odtud je jen kousek do Hroznové Lhoty, kde se natrvalo usadil a dle návrhu architekta Dušana Jurkoviče nechal přebudovat původní malý domek na nové sídlo s ateliérem.

V bezprostředním kontaktu s tímto krajem prožil Joža Uprka podstatnou část svého života. Období neplodnějšího uměleckého rozletu a obrozeneckého zaujetí, kdy české země

Joža Uprka s rodinou, synové Jan a Josef, manželka Anežka, rozená Králíková, snímek z let 1902–1903. Fotoarchiv Slovákckého muzea v Uherském Hradišti.

setrvaly v područí rakousko-uherské monarchie, i léta československé státnosti po roce 1918. Zemřel v pohnutém čase počátku druhé světové války, v době okupace českých zemí. Joža Uprka pocházel z rodiny prostého rolníka, znal důvěrně každodenní život venkovských lidí, jejich práci, tradice, zvyky a slavnosti. K tomu patřily lidové písně, lidová muzika, tance a samozřejmě také pracovní i sváteční kroje, které považoval za důležitou součást národního kulturního dědictví. Rozsahem znalostí o krojích se Uprka vyrovnal řadě renomovaných národopisců své doby. Rozčarován neúprosným faktem „mizejícího světa“ lidové kultury usiloval po celý život o zachování původních folklorních tradic ustupujících moderní civilizaci. Folklor však nebyl Uprkovi nikdy pouhým popisovaným jevem. Prosákl všechny složky jeho díla, stal se jeho neodmyslitelnou součástí, stal se mu výrazem. Proto dokázal umělec navázat nejtěsnější kontakt právě s prostředím, které ho cele přijalo a které v něm spatřovalo svého přírozeného uměleckého reprezentanta.

Uprka byl hrdý na svůj selský původ, rozhodně se však nestylizoval do role malujícího sedláka. Užíval moderní výtvarné civilizace, rád cestoval a poznával jiné země, ale malířská turistika za motivy mu byla, až na malé výjimky, cizí (lidové typy a kroje z Dubrovníka v roce 1928). Kromě studijních cest po západní Evropě navštívil několikrát Balkán, pak také Itálii, Egypt, Rusko a řadu dalších míst. Nedokázal však trvale žít a tvořit jinde než u přímého zdroje svých celoživotních inspirací.

Vedle intenzivní umělecké činnosti si vydržoval hospodářství s polnostmi. Oblíbenými modely mu byli venkované při polní práci a s láskou hospodáře maloval své vlastní koně. Tento způsob života neopustil ani v době, kdy byl uznávaným umělcem a patřil k známým osobnostem národní kulturní reprezentace. Když navštívil v roce 1902 jeho sídlo a atelier v Hroznové Lhotě velký francouzský sochař Auguste Rodin, byl okouzlen atmosférou slováckého venkova a pochopil Uprkovu hlubokou lidskou i uměleckou sounáležitost s tímto inspirativním prostředím, které nazval novou Helladou.

Slovácko se umělci stalo na celý život nejen nevyčerpatelnou studnicí tvůrčích podnětů, ale i základnou jeho kulturně-společenské aktivity, spojené zejména s idejemi sjednocení výtvarné Moravy, zachováním a oživením tradic lidového umění. Od mládí mu bylo velmi blízké rovněž prostředí sousedního Slovenska, kam se dokonce v době rozčarování z nových poměrů, nesplněných tužeb a dostavující se tvůrčí krize na řadu let uchýlil, aby

ozdravil tvorbu čistými prameny zdejšího lidového života a lidové kultury. V letech 1922–1937 pobýval ve vlastním zámečku s ateliérem v obci Klobušice u Ilavy. Nové lidopisné náměty nacházel v Pováží, v okolí Čičman a ve Zliechove.

Uprka a Uherské Hradiště

Již od dob studií měl Joža Uprka velmi úzký vztah k městu Uherskému Hradišti, které patřilo tradičně k známým kulturním a společenským centrům Slovácka. V době počátků, kdy postrádal pevný atelier, zde často pobýval a tvořil. Velkou morální i materiální podporu našel u osobností, které od druhé poloviny osmdesátých let podstatně ovlivňovaly rozvíjející se kulturní život ve městě. Byli to zejména známý národopisec Josef Kl-

V žudře v Hroznové Lhotě, zleva Anežka Uprková, syn Josef, neznámý muž (snad Vilém Mrštík), Zdenka Braunerová, Joža Uprka, snímek z roku 1902. Fotoarchiv Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

vaňa, národopisec, sběratel a redaktor František Kretz a další mecenáši umění a aktivní kulturní činitelé (magistr Viktor Nečas, lékárník Josef Stancl anebo advokát a poslanec dr. Josef Fanderlík). Když se stavěla na náměstí budova nové radnice (1891–1893), byl Joža Uprka díky příznivým kontaktům pověřen výzdobou zasedací síně. Vytvořil nástěnné malby s výjevy založení královského města Uherského Hradiště Přemyslem Otakarem II. a potvrzení městských privilegií Jiřím z Poděbrad. Honorář za provedené dílo byl výrazným finančním příspěvkem na studijní cestu mladého umělce do Paříže v roce 1893. Když se na Slovácku konaly přípravy k obeslání Národopisné výstavy československé v Praze (1895), figurovalo jméno Joži Uprky mezi členy Ústředního národopisného slováckého výboru se sídlem v Uherském Hradišti. Uprka nezanevřel na město ani v pozdějších letech, kdy mu bylo vyčítáno, že se zasadil o výstavbu Domu umělců v poněmčeném Hodoníně a nedal přednost českému Uherskému Hradišti. V roce 1914 spolupracoval při zakládání Slováckého muzea a na první výstavě nově založené instituce se v prostorách bývalé jezuitské koleje vedle muzejních exponátů objevila téměř stovka výtvarných děl našich umělců z přelomu 19. a 20. století. Vystaveny byly práce Julia Mařáka, Antonína Slavička, Hanuše Schwaigera, Cyrila Mandela, Aloise Kalvody, Antoše Frolky a dalších. Jako uznávaná vůdčí osobnost výtvarné Moravy byl nejpočetnější kolekcí obrazů zastoupen právě Joža Uprka.

V roce 1933 se Uprka ujímá ještě opravy nástropních maleb ve františkánském klášteře, které byly poškozeny velkým požárem v dubnu roku 1894. Město vzdává umělci hold u příležitosti Výstavy Slovácka 1937, jejíž součástí byl rozsáhlý reprezentativní soubor jeho prací, a loučí se s ním posmrtnou výstavou v roce 1940 nazvanou Památky ze života J. Uprky.

Uherské Hradiště bylo rovněž místem setkávání Joži Uprky s některými osobnostmi našeho výtvarného umění. Přivítal zde Mikoláše Alše a o Vánocích roku 1893 Alfonse Muchu, přítele z dob studií na mnichovské akademii. V srpnu roku 1903 se zde setkal s malířem Antonínem Slavičkem, kterého doprovázeli Adolf Kašpar a Hanuš Schwaiger, s nímž pojilo Uprku trvalé přátelství od jejich společných setkávání ve Strážnici v roce 1890.

Místa Uprkových inspirací

Umělec obracel již od počátku pozornost ke všem regionům a tradičním místům Slováků, aby výtvarně zachytil mnohotvárnou podobu projevů lidové kultury včetně krojů, zvyků i atmosféry známých lidových slavností. Jednotlivé lokality se navzájem často odlišovaly jak typem kroje, tak nářečím, zvykoslovím, hudebním projevem či podobou lidové architektury.

Mimořádně inspirativním tvůrčím prostředím bylo Uprkovi Hornácko s centrem ve Velké nad Veličkou. V minulosti patřilo k častým cílům výtvarných umělců i hudebních skladatelů, jakými byli Leoš Janáček či Vítězslav Novák. Kontakt s Hornáckem dal vzniknout mnoha obrazům, které dnes patří k reprezentativním ukázkám Uprkovy malířské tvorby.

Nepřeberné množství tvůrčích podnětů nacházel malíř po celý život rovněž na Dolňácku, nejrozsáhlejší části Slováků, dělené podle městských center na Dolňácko uherskohradištské, strážnické, kyjovské a oblast Uherskobrodská. Ke každému z těchto míst měl Uprka zcela osobitý vztah. O umělcově sounáležitosti s Uherským Hradištěm pojednává předcházející kapitola tohoto příspěvku.

Strážnice poskytovala Uprkovi nejen bohaté náměty ve zdejších projevech lidové kultury, ale vepsala se mu do paměti navázáním přátelských i tvůrčích vztahů s Hanušem Schwaigerem, a konec konců k strážnickému Dolňácku náležel Uprkův rodný Kněždub i dům s ateliérem v nedaleké Hroznové Lhotě. Součástí Dolňácka je i ostrožský region s obcí Blatnice pod Svatým Antonínkem. Kopcovitý výběžek Bílých Karpat – Blatnická hora s poutní kaplí sv. Antonína Paduánského (lidově zvaný Antonínek) se řadí k významným poutním místům na Moravě. Pravidelně konané červnové poutě byly Uprkovi snad nejčastějším zdrojem ma-

lířských inspirací. Přicházeli sem poutníci ze širokého okolí a květnatá louka pod Svatým Antonínkem hýřila barvami a nabízela umělci stovky „modelů“ oděných do různorodých svátečních krojů Slovácka. Obrazy s tematikou poutí Uprku v době jeho vrcholného tvůrčího rozletu nejvíce proslavily (v roce 1894 oceněn zvláštní cenou na Salonu v Paříži malý obraz Poutí u Sv. Antonínka, v roce 1895 udělila Česká akademie Jožovi Uprkovi druhou zlatou výroční medaili za větší verzi stejnojmenného díla).

Na Uherskobrodsku v obci Vlčnov zaujala Uprku tradiční jízda králů. Často sem zajížděl již v době pobytů v Uherském Hradišti a na obě verze svého stěžejního díla (Jízda králů ve Vlčnově – 1897) se připravoval celé čtyři roky (1893–1897). Pro navázání co nejtěsnějšího kontaktu s vlčnovským prostředím se u svých přátel v obci vždy načas ubytoval a pilně tvořil. O trvalé náklonnosti Uprky k Vlčnovu svědčí nespočet děl z vrcholného i pozdního období tvorby.

Ke kyjovskému Dolňácku poutal Uprku jak tvůrčí umělecký zájem, tak osobní rodinné vztahy (jeho žena pocházela ze Svatobořic). V Kyjově si pořídil dokonce přechodný ateliér, aby měl k malebným a folklorně překypujícím místům Kyjovska co nejbliže.

Zájem o zachycení atmosféry tradiční lidové slavnosti s bohatstvím zdejších krojů zavedl Uprku také na Podluží, do její jižnější oblasti Slovácka. Zaujaly ho zejména hody pořádané v Lanžhotě a Lanštorfu (dnešní Ladná). Obě místa dala vzniknout známým rozměrným reprezentativním plátnům, jejichž přípravě věnoval malíř mnoho času a úsilí v nepřeborném množství svěžích skic a studií.

Pár slovy vyznání, zapsaných Uprkou před závěrem života do deníčku, je stručně a jadrně vyjádřen umělcův hluboký vztah ke Slovácku, svéráznému koutu moravské země, kterému odevzdal svůj jedinečný malířský talent a nezdolnou tvůrčí energii:

„Pracoval jsem celý život ne pro slávu a uznání – ne pro peníze a jiné výhody – ne abych ponížil druhé – nýbrž pro věc samu, abych jako příslušník vědomý tohoto kmene, zachytil co možná nejvíce z jeho života.“

Joža Uprka při malování plakátu k výstavě a otevření Slováckého muzea v roce 1914. Fotoarchiv Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Expozice děl Joži Uprky a dalších výtvarných umělců Slovácka v Uherském Hradišti

Ve spolupráci města Uherské Hradiště s Nadací Moravské Slovácko ve Veselí nad Moravou bude značná část rozsáhlého sbírkového fondu Nadace výstavně prezentována v rekonstruovaných interiérech bývalé jezuitské koleje v Uherském Hradišti. Pozoruhodnou sbírku vybudoval známý uherskohradištský podnikatel a sběratel Zdeněk Zemek v úzké spolupráci s Petrem Vašátem, podnikatelem, sběratelem a zakladatelem Galerie Joži Uprky, která vznikla již v roce 1995 v Praze a měla velký podíl na propagaci Uprkova díla jak u nás, tak v zahraničí. Uskutečnění tohoto záměru přispěje velkou měrou nejen k vybudování nové, specificky orientované expozice výtvarného umění, ale i k reprezentativnímu

využití části interiérů historicky významné barokní budovy, která ponese přiléhavé označení Slováké centrum kultury a tradic.

PhDr. Jaroslav P e l i k á n (n. 1937), ve svém odborném zájmu se věnuje českému výtvarnému umění 19. a 20. století se zaměřením na umění Moravy, specificky na historii Sdružení výtvarných umělců moravských a jeho významné osobnosti. Soustavnou pozornost věnuje výtvarným umělcům působícím v regionu jihovýchodní Moravy od roku 1945 až do současnosti.

Joža Uprka and Moravian Slovakia. On The 150th Anniversary of the Artist's Birth

A b s t r a c t

In the autumn of 2011 the National Gallery in cooperation with the Moravian Slovakia Foundation in Veselí nad Moravou prepared a representative exhibition of Uprka's collected works in Valdštejn riding hall in Prague on the occasion of the 150th anniversary of artist's birth.

Joža Uprka was born on 26th of October 1861 in Kněždub in Moravian Slovakia. First he studied at the Academy of Arts in Prague and then he left to the Academy in Munich. After his studies he came back home. He often stayed in Uherské Hradiště where he found a number of supporters as well as sponsors. After the initial searching he quickly matured as an artist. In 1893 he took a study trip to Paris which had a big influence upon his work. The most important period of his artistic work followed. His works attracted attention at local exhibitions as well as at the exhibitions abroad. The artist settles in Hroznová Lhota permanently. He gathers Moravian and Slovak artists around him. Their joint exhibition in 1902 was even visited by a brilliant French sculptor Auguste Rodin who also visited Uprka's birthplace in Hroznová Lhota. In 1907 Uprka founded the Association of Moravian Artists which has built a representative House of Artists in Hodonín in 1913. In the years 1922–1937 the artist lived in Slovakia. He died in Hroznová Lhota on 12th of January 1940. His numerous paintings, drawings and graphics were dedicated solely to folklore motifs of the respective areas of Moravian Slovakia and neighbouring Slovakia.

A substantial part of the collection will be exhibited in newly reconstructed interiors of the former Jesuite college in Uherské Hradiště in collaboration with the town of Uherské Hradiště and the Moravian Slovak Foundation in Veselí nad Moravou represented by well known businessmen and collectors Zdeněk Zemek and Petr Vašát.

Joža Uprka und die Mährische Slowakei. Zum 150. Jahrestag der Geburt des Künstlers

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Herbst 2011 veranstaltete die Nationalgalerie in Prag in Zusammenarbeit mit der Stiftung der Mährischen Slowakei in Veselí nad Moravou eine repräsentative Gesamtausstellung zum 150. Jahrestag der Geburt des Künstlers Joža Uprka. Die Ausstellung fand in der Waldstein-Reitschule in Prag statt.

Joža Uprka wurde am 26. Oktober 1861 in Kněždub in der Mährischen Slowakei geboren. Er studierte zuerst an der Akademie der bildenden Künste in Prag, anschließend an der Akademie in München. Nach dem Studium kehrte er in seine Heimat zurück. Er hielt sich häufig in Uherské Hradiště auf, wo er eine Reihe von Anhängern und Mäzenen fand. Nach anfänglichem Abtasten hat er bald eine künstlerische Reife erlangt. Im Jahre 1893 unternahm er eine Studienreise nach Paris, die von großer Bedeutung für die weitere Entwicklung seines Schaffens war. In den nächsten Jahren erreichte er den Höhepunkt seiner künstlerischen Laufbahn. Seine Bilder erweckten Aufmerksamkeit auf vielen Ausstellungen im In- und Ausland. Der Künstler siedelte sich auf Dauer in Hroznová Lhota an. Um ihn sammelten sich mährische und slowakische bildende Künstler, deren gemeinsame Ausstellung auch der geniale französische Bildhauer August Rodin besichtigte, als er Joža Uprka in Hroznová Lhota besuchte. 1907 gründete Uprka die Vereinigung mährischer bildender Künstler, die 1913 ein repräsentatives Künstlerhaus in Hodonín errichten ließ. In den Jahren 1922–1937

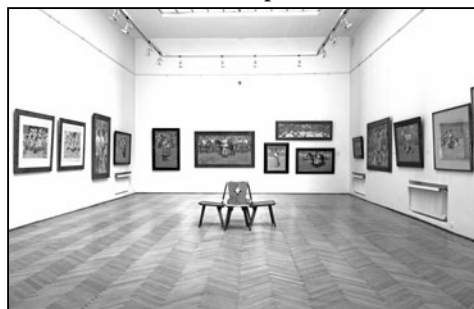
hielt sich der Künstler in der Slowakei auf. Er starb am 12. Januar 1940 in Hroznová Lhota. Für sein umfangreiches malerisches, zeichnerisches und graphisches Werk wählte er ausschließlich Motive aus dem Volksmilieu in einzelnen Regionen der Mährischen Slowakei und der benachbarten Slowakei.

In Zusammenarbeit der Stadt Uherské Hradiště mit der Stiftung der Mährischen Slowakei in Veselí nad Moravou, deren Vertreter bekannte Unternehmer und Sammler Zdeněk Zemek und Petr Vašát sind, wird ein bedeutender Teil der Stiftung-Sammlungen auf einer Ausstellung in rekonstruierten Innenräumen des ehemaligen Jesuitenkollegs in Uherské Hradiště präsentiert.

Ohlédnutí za výstavou Joži Uprky v Hodoníně

V roce 2011 jsme si připomněli 150. výročí narození významného moravského malíře Joži Uprky (1861–1940). Při této příležitosti se uskutečnila řada akcí připomínajících život a dílo toho umělce. Vzpomínkový večer se konal v jeho rodné obci Kněždub. Hroznová Lhota, obec kde žil, odhalila jeho bustu i naučnou stezku, v Praze ve Valdštejnské jízdárně byla zahájena autorem velká výstava.

Rovněž Galerie výtvarného umění v Hodoníně uspořádala od května do srpna 2011 velkou retrospektivní výstavu tohoto autora, neboť zpracování a prezentaci jeho díla se dlouhá léta věnuje. Vzpomeňme jen velkou výstavu k autorovu 100. výročí narození, připravenou tehdejším ředitelem hodonínské galerie dr. Josefem Malivou v roce 1961 a reprízovanou téhož roku v Domě umění v Brně. Pro Ústav lidového umění ve Strážnici byla v roce 1966 připravena hodonínskou galerií tematická výstava Lidové slavnosti v díle Joži Uprky. Při příležitosti 120. výročí narození byla připravena opět hodonínskou galerií, tentokrát pod vedením PhDr. Jaroslava Pelikána, výstava, představující Uprkovo grafické dílo. K výstavě byl vydán katalog se soupisem Uprkových grafik sestaveným Františkem Šantavým, jenž se opíral o materiály shromážděné Uprkovou dcerou paní Boženou Novákovou-Uprkovou. Tento se-

Výstava J. Uprky, Hodonín 2011. Foto z archivu GVV v Hodoníně, J. Fantura, D. Vašina.

znam je dodnes nepostradatelným odborným příspěvkem pro poznání Uprkova grafického díla. Tvorbu bratří Uprků představila v roce 1980 Oblastní galerie v Gottwaldově (dnes Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně). V roce 1983 v cyklu Pohledy do sbírek prezentovala dílo Joži Uprky Moravská galerie v Brně. V roce 1990 uspořádala pod názvem Joža Uprka 1861–1940, výběr z díla výstavu jeho prací Galerie Slováckého muzea v Uherském Hradišti. PhDr. Vilém Jůza připravil v roce 1996 rozsáhlou retrospektivu Uprkova díla pro Ústav lidové kultury ve Strážnici. Komorní výstavu Uprkova díla ze svých sbírek pak připravila opět hodonínská galerie ve svých prostorách na přelomu roku 2001/2002. Nemluvě o nesčetných souborných přehlídkách umění přelomu století, pořádaných českými i moravskými galeriemi, na kterých bylo Uprkovo dílo vždy zastoupeno. Tento faktografický výčet uvádím jako oponenturu k tvrzením, která se objevila v některých mediích, např. i v recenzi Uprkovy pražské výstavy z pera Marcely Chmelařové na serveru Aktuálně.cz, která píše, že Uprka: „*stojí dlouhá léta na okraji zájmu veřejnosti i odborníků.*“¹ Obdobně čteme v úvodním textu prof. Milana Knížáka v publikaci vydané k pražské výstavě, že Uprka byl zapomenut.² Tento výrok by bylo třeba doplnit, že byl zapomenut Prahou, potažmo Národní galerií, v jejíž stálé expozici ještě donedávna tento autor zastoupen nebyl.

Jestliže s předchozím výrokem Marce-

Pohled na instalaci dokumentů o životě a díle J. Uprky, Hodonín 2011. Foto z archivu GVV v Hodoníně, J. Fantura, D. Vašina.

ly Chmelařové můžeme polemizovat, nelze než souhlasit s její poznámkou z téhož článku, týkající se opomíjení aktivit odehrávajících se v regionech.³ Z výše uvedeného výčtu vyplývá, že Uprkou se zabývali zejména autoři a instituce, s výjimkou Moravské galerie v Brně, regionální. Z pohledu pražského tedy nikoliv relevantní?

I v době vyspělých komunikací – internetu, e-mailu, telefonů a rozvětvené dopravní infrastruktury je vnímán stále poměrně velký rozdíl mezi centrem a regionem. Jak teprve musel být propastný tento rozdíl v době Uprkově! Chci tím zdůraznit, jak fatální bylo Uprkovo rozhodnutí usadit se na venkově ve svém rodném kraji. Na to pozitivní, co z tohoto rozhodnutí vyplynulo, upozornil již v roce 1928 historik umění V. V. Štech: „Až se bude hodnotiti historicky místo, které má Joža Uprka ve vývoji českého umění, bude nutno zdůraznit celou váhu jeho rozhodnutí usaditi se na vesnici. Když se odhodlal žíti mezi lidem svého kraje, byl to čin bohatý důsledky, netoliko pro vznik a rozvoj moravského regionálního umění, ale především pro celek, a umělce samého. Neboť tím změnil se v podstatě malířův poměr k námětu. Od této chvíle rostla jinak jeho osobnost, než jak se vyvíjeli ti, kdož zůstali v městě. [...] Tvůrčí čin Uprkův je právě v tom, že se se svými náměty šzil, že neviděl v moravských Slovácích výjimečné modely a že, když se mezi nimi usadil, dovedl venkov malovati i venkovsky i malířsky.“⁴

Myslím, že poslední věta je velmi významná jak pro pochopení Uprkova díla, tak pro jeho prezentaci. Spojení tzv. vysokého umění s tím lidovým bylo jedním z programových bodů nejen Uprkových, ale také okruhu autorů, které spojovalo členství v prvním českém výtvarném spolku na Moravě, kterým byl spolek Sdružení výtvarných umělců moravských (1907–

1959). Tento spolek známější v obecném povědomí pod zkratkou SVUM, jehož byl Joža Uprka prvním předsedou, si vybudoval svůj spolkový dům také jako jistou symbiózu soudobých představ a ideálů „chrámu múz“ a zároveň jej architekt Antonín Blažek citlivě zasadil do kontextu místa využitím prvků typické lidové architektury. Budova tak splňuje nároky na kvalitní výstavní prostory díky velkým sálům s horním osvětlením a zároveň je architektura „polidštěna“ zdobností dřevěných prvků a ornamentální výzdobou navrženou Jano Köhlerem.

Instalace Uprkových obrazů v těchto krásných prostorách proto působila zcela přirozeně a autenticky. Rozptýlené denní světlo, sluneční jas a jeho střídání v průběhu dne rozehrávalo na obrazech tu potřebnou míru autorem zamýšleného vizuálního dojmu a vytvářelo vhodnou atmosféru pro vnímání souzvuku barev tak charakteristických pro autorovo dílo.

Výstava byla instalována v obou patrech galerie a čítala včetně autorových plakátů vystavených mimo katalog symbolických 150 exponátů. Obměněna byla i stálá expozice galerie, které obvykle dominuje Uprkovo rozměrné plátno *Jízda králů*, které patří k autorovým vrcholným figurálním kompozicím. Toto dílo je však majetkem Moravské galerie v Brně, která je v době konání Uprkovy výstavy potřebovala pro vlastní výstavní projekt, proto bylo alternováno stej-

Osobní věci J. Uprky, Hodonín 2011. Foto z archivu GUV v Hodoníně, J. Fantura, D. Vašina.

ně kvalitním obrazem jakým je bezpochyby druhá varianta *Poutě u sv. Antonínka* z roku 1895, rovněž z majetku Moravské galerie v Brně. Návštěvníci jej měli možnost srovnat i s první variantou tohoto obrazu z roku 1893 z majetku Muzea umění v Olomouci, za který Uprka získal na pařížském Salonu v roce 1894 čestné uznání. Obraz *Jízda králů* byl připomenut menší a méně známou, ale stejně kvalitní studií ze soukromého majetku. Nesporným přínosem pro seznámení se s procesem autorovy tvorby pak byly vystavené drobné akvarelové studie k *Jízdě králů* – *Studie mostku a járků*, *Studie stromu*, *Studie chalupy*, *Studie chalup z Vlčnova* z majetku Moravské galerie v Brně.

Přestože na výstavě chyběla díla z majetku Národní galerie v Praze, která své obrazy na výstavu nezapůjčila, podařilo se shromáždit ucelenou kolekci kvalitních děl zejména ze sbírek moravských muzeí a galerií. České galerie s výjimkou již jmenované Národní galerie větší kolekce Uprkových kvalitních prací nevládní, naopak se můžeme setkat v jejich sbírkách i s falzifikáty. Ostatně falz Uprkových obrazů se na uměleckém trhu vyskytuje tolik, že se nelze divit, že se mohou objevit i ve veřejných sbírkách. Napomohl tomu nepochybně i sám autor, když se často vracel ke stejným motivům a vytvářel téměř shodné varianty. Množství nejrůznějších obrázků z poutí a jejich publikování tiskem přispívalo nejen k jejich oblíbě, ale skýtalo možnost k jejich více či méně kvalitnímu napodobování.

Zajímavostí, na kterou se narazilo při restaurování obrazu *Mariánská píseň* (*Slovácká madona*) z majetku hodonínské galerie restaurátorem ak. mal. Josefem Čobanem, bylo zjištění, že některé postavy v levé části tohoto triptychu jsou malovány jinou rukou. Můžeme se tak dohadovat, zda tím, kdo se na vzniku obrazu podílel, byl Antoš Frolka, Uprkův žák. Nebo snad jde o dílo mnohem pozdější a na jeho vzniku se podílel Uprkův syn Jan, rovněž absolvent pražské akademie? Obraz není datován a opět existuje několik variant, minimálně dvě jsou známé, jedna již zmíněná v majetku hodonínské galerie a druhá v majetku NG v Praze. Dochována

je i fotografie obrazu z roku 1902 v bohatém secesním rámu, který však není součástí ani pražské ani hodonínské varianty. Byl dodatečně vyměněn, nebo jde o další variantu obrazu?

Dlouho na veřejnosti nebyly prezentovány a zůstávaly tak trochu „utajeny“ dva obrazy ze sbírek Pražského hradu. Z nichž zejména obraz *Sekáči* (*Na lúčkách*) z roku 1901 svou podmanivou atmosférou mlžného oparu vojišických lúč budil na výstavě zaslouženou pozornost. Stejně tak se setkaly s příznivým ohlasem návštěvníků, zejména těch, kteří jsou s Uprkovým dílem více obeznámeni, i méně známé obrazy ze soukromého majetku. Absence obrazů z Národní galerie nás tak donutila hledat náhradu a přispěla tak paradoxně k větší atraktivnosti celé výstavy, díky právě prezentaci méně známých obrazů. Velký dík v té souvislosti patří doc. PhDr. Josefu Malivovi za pomoc při jejich vyhledávání.⁵

Vedle obrazů představila výstava v Hodoníně i Uprkovu grafickou tvorbu námětově úzce napojenou na jeho malířské dílo.

Z vernisáže výstavy J. Uprky, Hodonín 2011. Foto z archivu GUV v Hodoníně, J. Fantura, D. Vašina.

Muzejní noc, Hodonín 2011. Foto z archivu GUV v Hodoníně, J. Fantura, D. Vašina.

Početná kolekce raných akvarelů a kreseb pak potvrdila autorovy malířské a kreslířské schopnosti.

Uprkovo dílo se dostalo do širokého povědomí také zejména vydávanými publikacemi národopisného charakteru – *Vázání šátků, Šatky a šátky, Mužské kožuchy, Ženské kožuchy*, na nichž spolupracoval se svým přítelem Františkem Kretzem. I tyto publikace výstava připomněla, stejně tak jako část akvarelů a pastelů z cyklu *Mužské kožuchy*, které byly předlohou pro tištěnou publikaci a které byly nedávno objeveny při rekonstrukci zámku v Holešově.

Pro návštěvníky je vždy velmi atraktivní nahlédnout i do soukromí vystavovaného autora, proto galerie připravila informační panely s dobovými fotografiemi a připomínkou důležitých událostí v životě Joži Uprky a jeho rodiny. To vše pak doplňovaly jeho osobní předměty laskavě zapůjčené rodinou autora.

V době konání výstavy byla uspořádána také Muzejní noc, jejíž náplň byla tematicky věnována právě probíhající výstavě. Vedle přednášky o životě a díle Joži Uprky byla pro návštěvníky připravena ukázka přípravy s ochutnávkou pravé arabské kávy, kterou Joža Uprka vždy hostil své návštěvy ve svém ateliéru. Účastníci Muzejní noci měli také možnost nejen si prohlédnout, ale také zkusit pod vedením mistrů svého oboru řadu tradičních lidových řemesel (košíkářství, drátenictví, kovářství, hrnčířství, tkaní a předení, vyšívání atd.), tedy odvětví, se kterými se mohli setkat na Uprkových obrazech.

Výstava měla mimořádnou návštěvnost a o zájmu publika o dílo Joži Uprky svědčí i to, že ještě před koncem jejího trvání byla zcela rozebrána publikace PhDr. Jaroslava Kačera vydaná k této výstavě.

Poznámky:

- 1 C h m e l a ř o v á M.: Ani skvělá výstava z Uprky neudělá venkovského Evropana. In: *Aktuálně.cz* [online]. 2.10.2011 [cit. 27.11.2011]. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/kultura/umeni/clanek.phtml?id=715828>.
- 2 K n í ž á k, M.: Svět je v nás, stačí ho jen objevit. In: *Joža Uprka 1861–1940, Evropan slováckého venkova*. Praha 2011, s. 9.
- 3 „Uprkova první velká souborná výstava

připomínající výročí narození proběhla v létě v Galerii výtvarného umění v Hodoníně. Ale jak tomu bývá s regionálními, byť sebezajímavějšími projekty, většinou projdou víceméně bez povšimnutí.“ <http://aktualne.centrum.cz/kultura/umeni/clanek.phtml?id=715828>.

- 4 Š t e c h, V. V.: Úloha Joži Uprky. *Umění V*, 1928, s. 276–282.
- 5 Na výzvu galerie v regionálním médiu bohužel reagoval jen jeden sběratel, přestože se dá předpokládat, že díky dlouholeté činnosti spolku SVUM v Hodoníně, budou v regionu jistě v soukromí další Uprkova díla.

Iлона Tunklová

Antonín Sládek – filmové plakáty, obrazy, kresby, grafika

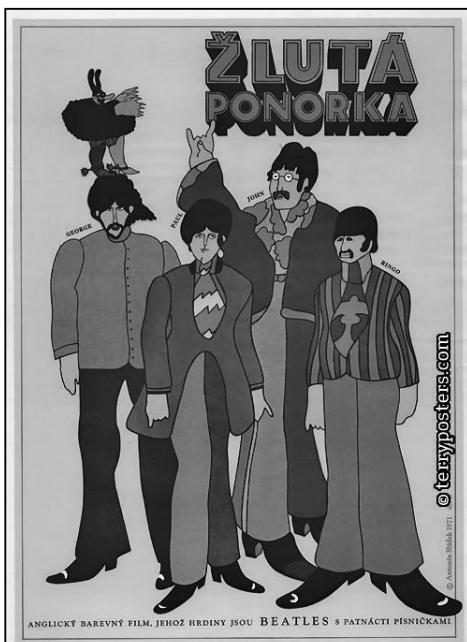
Galerie Slováckého muzea v Uherském Hradišti (25. 7.–16. 10. 2011)

Konec července je v Uherském Hradišti několik desetiletí spojován s Letní filmovou školou, která je od počátku vnímána jako netradiční typ festivalu. Filmová témata jsou doplňována přednáškami, besedami i panelovými diskusemi, které pomáhají dotvářet kontext a specifickou atmosféru celého projektu. Bohatý doprovodný program vždy nabízí řadu koncertů, divadelních představení, performancí a výstav, které nejen tematicky doplňují filmové sekce, ale rovněž představují konkrétní osobnosti současné výtvarné scény, často spojující svůj profesní život i s filmem. V Galerii Slováckého muzea se například v letošním roce účastníkům „filmovky“ i našim stálým návštěvníkům poprvé prezentoval výběr z autorské tvorby Antonína Sládka (1942–2009), malíře – bohéma, který studentská léta prožil i v našem městě a po celý život se sem pravidelně vracel. Výstava představila jednak Sládkovu práci pro film – filmové plakáty, návrhy pro Olmerův film *Antonyho šance*, kresby filmových osobností, a rovněž nabídla i malý pohled do autorské volné tvorby. Výstavu by nebylo možné připravit bez spolupráce s rodinou, která zapůjčila většinu vystavených obrazů a kreseb, a rovněž by se neobešla bez zá-

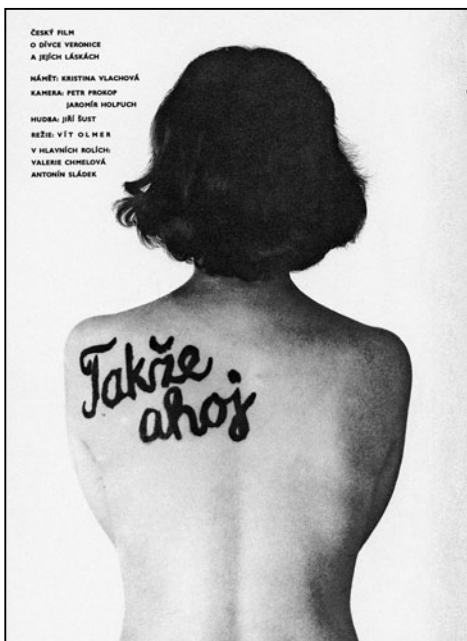
půjčky plakátů z Filmové galanterie Terryho ponožky.¹

Studentská léta

Antonín Sládek pocházel z nedalekých Huštěnovic, kde se narodil během válečných dnů na podzim roku 1942 v obyčejné venkovské rodině, a vyrůstal zde společně se dvěma sestrami. Nejstarší Zdeňka při vzpomínání na bratra prozradila, že nikdy v rodině žádného malíře ani sochaře neměli, ale že rodiče měli úhledný rukopis. Maminka Anežka krásně vyšivala a řadu vzorů si předkreslovala. Tatínek Josef byl tesař, stejně jako jeho otec, bratr i děd, vynikající řemeslník. Antonín mu často při práci pomáhal, protože práci se dřevem měl také rád. A možná, kdyby si jeho talentu na „měšťance“ nepovšiml učitel Václav Kalbáč, byl by v rodinné tradici rovněž pokračoval. Ale naštěstí na doporučení pana učitele tatínek souhlasil, aby se přihlásil k talentovým zkouškám na uměleckoprůmyslovou školu do Uherského Hradiště, která měla vynikající pověst a zvuk. Všechno dobře dopadlo. Byl přijat a mohl dále rozvíjet svůj talent. Škola byla na svou dobu velmi dobře vybavená, a to nejen po stránce technické (tiskařské stroje) a materiální, ale i vzdělávací (knihovna) a pedagogické. Uherskohradištská Střední uměleckoprůmyslová škola byla přímou pokračovatelkou Školy umění ve Zlíně, mnoho osvědčených učebních zavedených praktik zůstalo, také někteří pedagogové a žáci „baťovské éry“ sem přešli i po jejím přestěhování ze Zlína. Čas malin nezralých, nové poznatky (objevoval impresionismus, expresionismus, moderní umění), uzavíraná přátelství (Svatopluk Slovenčík, Karel Machálek, Ivan Theimer ad.) přetrvávají po celý život, atmosféra školy, to vše se mladému adeptovi umění vrylo do paměti a zanechalo nerasmazatelné stopy. Naučil se zvládat všechny grafické techniky, pracovat s písmem a obrazem, aniž tušil, že se mu to v budoucnu bude tak dobře hodit (při realizaci plakátů). Bylo jen logické, že se rozhodl pokračovat v uměleckých studiích dále na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze v malířském ateliéru Aloise Fišárka. Začíná-

Plakát k filmu *Žlutá ponorka*, 1971, sbírka FG Terryho ponožky.

Plakát k filmu *Víta Olmera Takže ahoj*, 1971, sbírka FG Terryho ponožky.

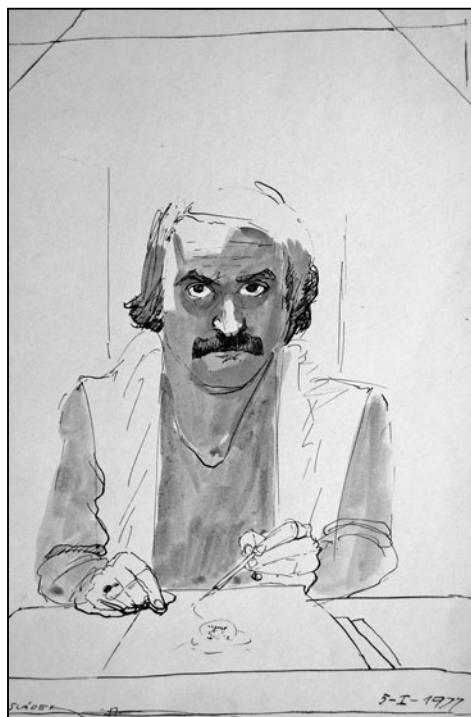
la šedesátá léta, pro Antonína nejkrásnější životní období. Na tuto dobu vždy velmi rád vzpomínal, a to nejen protože ještě stále sly-

šel znít svůj „stříbrný vítr“, šedesátá léta znamenala pro celou společnost určité uvolnění, které obzvlášť v uměleckých kruzích bylo velmi zřetelné: v hudbě, výtvarném umění, literatuře (čtvrtční novinky), filmu... Mladý umělec vstřebával všechny podněty, které mu život přinášel. Také Fišárkův malířský ateliér poskytoval dostatek tolerance a svobody k tvůrčímu rozletu. Zatímco se Sládkovi vrstevníci zajímali o podněty, které do socialistického Československa prosakovaly ze západu a odrážely se v bezpředmětné malbě, informelu, Antonín si vybral jinou možnost. Objevil pro sebe malíře Giorgia de Chirico (tzv. metafyzickou malbu, která se nostalgicky obrací k antice, užívá snů a podvědomých podnětů, pythagorejské úcty k magické moci čísel a geometrických obrazů; za každou prostou věcí odhaluje kus tajemna; na plátnech většinou nenajdeme lidské postavy, bývají nahrazeny sochami, torzy, figurínami) a Giorgia Morandi (zátiší). Sládek nepodlehł módnosti, šel svou cestou a zcela se soustředil na figurální malbu, portrét, autoportrét a zátiší. Smysl pro vyjádření poetiky všednosti prokázal již v sérii *Metafyzických zátiší* (1964) a zvláště pak v rozměrném anekdoticky pojatém obraze *Dětství Morseovo* (1967), diplomové práci, kterou završil studia. Monumentální obraz patřil k nejvýraznějším exponátům na Výstavě mladých v pražské Galerii ŮLUV (v roce 1969). Vzbudil pozornost i odborné veřejnosti, a proto byl zakoupen do sbírkového fondu Národní galerie v Praze. Zdálo se, že o mladém umělci brzy ještě uslyšíme.

Těžké začátky

Po absolvování Vysoké školy umělecko-průmyslové zůstal Antonín Sládek v Praze, i když do Huštěnovic se podle možností stále vracel. Poměrně dlouhá životní etapa je spojena s nuselským suterénním ateliérem v Jaromírově ulici, kde vznikla řada ilustrací a filmových plakátů. Odtud také vyrážel do ulic, hospod, barů, kaváren za inspirací a tady i bydlel. Slibně nastartovanou kariéru přerušil rok 1968. Období normalizace se totiž nevyhnulo ani výtvarnému umění.

Uměleckou scénu ovládli režimu poplatní umělci tvořící v duchu socialistického realismu. Východiska z nelehké situace se hledala různě, v emigraci, v přátelských komunitách, v alkoholu, sexu..., někteří umělci přestali načas tvořit. Že v životě sehrává velkou roli náhoda, se přesvědčil i Antonín Sládek. Vlastní plakát k výstavě, na kterém byl zpodobněn on sám, ho přivedl před filmovou kameru. Asistentku režie Víta Olmera podoba muže na plakátu totiž zaujala natolik, že ho pozvala ke kamerovému zkouškám. Stal se hercem jedné role, hlavním představitelem filmu *Takže ahoj*. A protože byl výtvarník, navrhl i pro samotný film plakát. *Takže ahoj* byl první filmový plakát, který vytvořil. Na svou dobu byl velmi odvážný, stála na něm nahá dívka, na jejíchž zádech byl vepsán titul filmu. Herectví Antonína nijak zvlášť nenadchlo, zřejmě komediantskými ambicemi příliš neoplýval. Párkrát se ještě mihnul v několika Olmerových filmech, ale tím byla jeho herecká kariéra uzavřena. Díky této zkušenosti a tomuto prvnímu filmovému plakátu se dostal k nové práci, a tak postupně

Autoportrét, 1977, kresba tuží, akvarel.

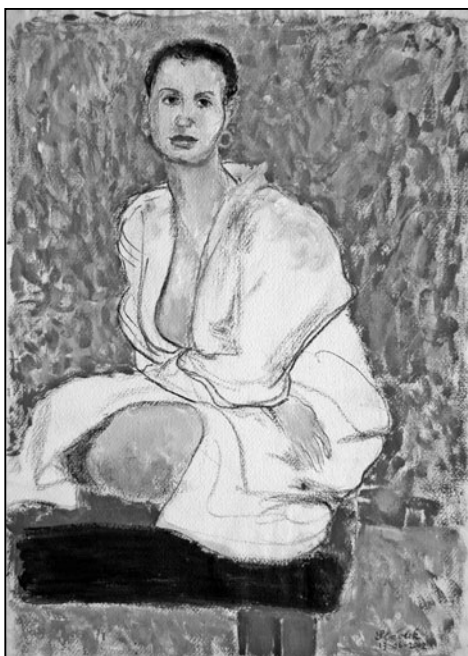
vznikaly další návrhy plakátů k filmům různé provenience.² Určitě nejznámějším se stal plakát propagující Žlutou ponorku s kreslenými postavkami legendárních Beatles, ikonou šedesátých let. „Plakáty, které Antonín Sládek vytvořil na počátku 70. let, patří už do zlatého fondu tzv. české školy filmového plakátu. Protože tehdy neexistovaly ještě počítače a grafické programy, bylo třeba každý plakát vymyslet, nakreslit do detailu, namalovat a doplnit textem. Individuální práce, rukopis umělce, poznamenaly plakát a učinily z něj pouliční obraz ovlivněný dobou, módou, tehdejšími názory a mýty. Navíc plakát sděloval i cosi, co nebylo možné vyjádřit přímo, ale jen náznakem.“ (Josef Kroutvor) V té době Sládek vůbec nemaloval, nechtěl předkládat svou práci žádné komisi posuzující „ideologickou nezávadnost“ tvorby pro vystavení na veřejnosti. Věnoval se především propagační grafice, tvorbě filmových plakátů, v nichž s vrozeným smyslem pro humor a nadsázku uplatňoval vedle fotografické montáže sugestivnost volné kresby, mnohdy inspirovanou lidovou tvořivostí, originální písmo (*Žlutá ponorka*, 1971, *Rodinný život*, 1972, *Kdyby*, 1973, *Sbohem pane profesore*, 1974, *Dostihová horečka*, 1977 atd.) a další zkušenosti nabyté v Uherském Hradišti. Ve stejné době navrhoval pro nakladatelství Merkur knižní přebaly, graficky zpracovával divadelní programy, ilustroval povídky v nedělní příloze *Mladé fronty*. K samotné malbě se vrátil až počátkem osmdesátých let po odjezdu do Paříže.

Malířem v Paříži a v Praze

V roce 1968 po obsazení Československa „spřátelenými vojsky“ Varšavské smlouvy uvažoval o emigraci. Dokonce v roce 1971 odjel a zůstal na čas ve Francii, v zemi, kterou miloval a která ho vždy inspirovala. Ale emigrovat (jako jeho přítel bývalí „umprumáci“ Ivan Theimer,³ Karel Machálek⁴) nemohl. Byl příliš vázán na svou rodinu, na rodný kraj. Nikdy se nepovažoval a nebyl disidentem, jenom těžce nesl kontrasty uvnitř a vně železné opony. Přítel, spisovatel Jiří Mucha,⁵ syn slavného malíře Alfonse Muchy, mu radil, aby se ve Francii oženil

Snídaně v trávě, 2003, olej, plátno, 60x80 cm.

Alexandra, 2002, kombinovaná technika, 58x42 cm.

a mohl tak do Francie jezdit a žít relativně svobodně. V roce 1979 se Antonín formálně oženil, „a to ho svým způsobem zachránilo“, vzpomíná sestra Zdeňka Čihalová. Francouzská manželka Daniela mu vytvořila podmínky k malování a přiměla ho k práci. V ulici Saint Jacques měl k dispozici mansardu s výhledem na pařížské střechy a poblíž náměstí Bastily získal v prvním patře rozlehlou místnost, kde si udělal ateliér. Malovat po tak dlouhé přestávce však byl velký

problém. Situaci i trendy znal velmi dobře, ale začít s instalacemi či s konceptem bylo pro něj stejně těžké jako malovat v duchu socialistického realismu v Československu. Zpočátku tápal a hledal si svou cestu. A pak to přišlo. Začal kreslit (kreslíř byl brilantní) přímo v barech, bistrech, po hospodách, na ulici a podařilo se mu na papíře zachytit kouzlo zvláštního okamžiku, vystihnout atmosféru, charaktery lidí. Některé kresby se dočkaly dalšího rozpracování v pastel, akvarelu nebo na plátně, jiné definitivní se staly záznamem události i každodenní všednosti. Bez skicáku nevycházel, a když se stalo, že ho zapomněl, posloužila mu k záznamu účtenka nebo jakýkoliv papír. Skicáky jsou důležitou součástí celé Sládkovy tvorby, nelze je oddělit ani pominout. Vyprávějí příběh o člověku: „*Neodmyslitelné skicáky, které Tonda nosil stále po kapsách, jsou jedinečnými doklady o životě v pražských a pařížských barech, kavárnách a obyčejných lidových hospodách. Plně vtipných glos, svěžísho humoru, sžíravé ironie, laskavého porozumění pro lidské slabosti, pro přátele. Expresivní, rozsváté, ale stručně jdoucí k podstatě věci. Jeho kresby nejsou karikatury, ale momentky, které se však na rozdíl od fotografie snaží pronik-*

Autoportrét (Hnědý klobouk I.), 1998, olej, plátno, 71x55,5 cm.

nout pod povrch situace a stavu věcí. Mnohdy pohotově lavírované, podle okolností, kávou, červeným vínem. Mnohé se staly povídkou, ve které je příběh s otevřeným koncem zpracován výtvarně, beze slov. Místo nich hovoří výrazy tváří, důraz na některé detaily interiéru, případně zvýraznění předmětů a věcí zdánlivě bezvýznamných, které se však stávají důležitými pro příběh a posunují ho dál do oblasti, kde dobrý příběh končí a další si každý podle svého domyslí. Nápadné a pro citlivého a noblesního Tonda příznačné: bez módní krutosti, frustrace a zloby na život, ne vždy lichotivé, ale plně pochopení a soucitu, proto na rozdíl od mnoha výplodů současného umění stále živé a především lidské. Tonda nezachycuje, co nám uniká, ale bezprostřední skutečnost, to, co nás obklopuje a trápí, zdánlivou banalitu všedního dne, která však v sobě nese i minulost a zároveň budoucnost, pokud život na zemi neskončí.“ (Jan Placák, Babylon, 2010)

V osmdesátých letech Sládek již maloval naplno v Paříži (odlišné prostředí mu poskytlo jistotu životní a tvůrčí svobody) a později i ve svých pražských ateliérech. Vystřídal jich celou řadu, např. v Oldřichově ulici, na Baště sv. Jiří, v Trojické ulici a nako-

Malíř a múza, 2003, olej, kvaš, uhel, plátno, 60x47,5 cm.

nec na Bělehradské třídě v Praze. V černém širáku vyrážel do pařížských a pražských kaváren, hospůdek, restaurací, barů, automatů, bister..., kde čerpal témata pro své kresby a obrazy. Častým námětem jeho kreseb a obrazů se staly ženy – ideální společnice rozhořčených, náhodných setkání i důvěrných schůzek. Výrazem a poetikou připomíná jeho malba rehabilitující žánr situačních obrazů – francouzskou modernu. Danou tematiku zpracovává rovněž v grafice (v monotypech, dřevorezech a leptech). Jeho figurální náměty byly od osmdesátých let často inspirované pařížským, případně pražským prostředím – kavárnami, bistry, hospodami, životem v ulicích. Někdy na nich nalezneme nádechy grotesknosti, postavy vidíme lehce deformované, což jim dodává osobitý výraz. Právě mimika postav společně s jemnou nostalgií a poetickou atmosférou je na Sládkových obrazech jedinečná.

Neméně důležitou součástí tvorby je portrét, autoportrét. Sládek maloval nejen anonymní návštěvníky, ale také svoje přátele, např. historika umění Josefa Kroutvora (autora textu k hradištské výstavě), básníka Ivana Wernische, sochaře Jana Hendrycha, grafika Jiřího Šalamouna, herce Petra Nárožného, galeristu Jana Placáka, spisovatelku Martu Kadlčíkovou a další a další významné osobnosti ze světa umění a filmu, k nimž měl vředy blízkou. Z řady autoportrétů, kreseb i maleb olejem připomeňme alespoň *Autoportrét*, na němž pracoval a proměňoval jej po mnoho let vždy, když přijel domů do Huštěnovic, a například *Hnědý klobouk II* z roku 2006, který ho připomíná – malíře s fajfkou, často s kloboukem na hlavě a s šálou kolem krku (při hledání svých modelů), který si na umělce nemusí hrát. On jím byl.

Sládkovým inspiračním zdrojem vedle existenciálních námětů, portrétů, erotických témat byla také krajina (bretaňský ostrov Belle-Ile, na němž pobýval Claude Monet a maloval krásné křídové útesy, městská krajina – pohledy z pařížského ateliéru, náměstí, místa, která navštívil)... „důležitou a méně známou oblastí tvorby, které se věnoval po celý svůj život, jsou zátiší a krajiny. Smutné zimní krajiny z rodných Huštěnovic u Uher-

ského Hradiště s již šedivou sněhovou pokrývkou a pokřivenými stromy, které s větvemi dohola obnaženými, jako by prosily o smilování, o trochu tepla, o paprsek laskavého slunce. Na jiné krajině z téhož místa v zahradě mezi stromy zpola zavátá stará popelnice, jediná připomínka civilizace, každý týden plná smetí a mnohdy zbytečných odpadů, dokonalá melancholie, ovšem s ironickým podtextem. Zátiší s knihami nečitelných hřbetů, s výjimkou jediného s nápisem *Morandi*, s rozevřeným katalogem *Balthusovým*, *poctami oblíbeným mistrům*.“ (Jan Placák)

Návrat do Uherského Hradiště

Zatím poslední návrat Antonína Sládka do Uherského Hradiště se uskutečnil bohužel už pozdě, dva roky po jeho definitivním odchodu, „pouze“ prostřednictvím díla, které vytvořil. Galerie Slováckého muzea touto první samostatnou výstavou splatila aspoň trochu svůj dluh vůči autorovi. I když zmíněná výstava byla pouhým výběrem z rozmanité Sládkovy tvorby, představila jednak jeho práci pro film – filmové plakáty, výtvarné návrhy pro Olmerův film *Antonyho šance*, kresby filmových osobností (herců i režisérů, českých i zahraničních pro časopis *Xantypa*), a rovněž nabídla i malý pohled do volné tvorby. Z volné tvorby jsme sáhli do nejtypičtějších témat a námětů, kterými jsou portréty vznikající v kavárnách, hospodách a bistrech, autoportréty a žena jako věčná inspirace. Ať už však Sládkovy obrazy pojednávají jakékoliv téma, uchovávají si ve své upřímnosti jakousi vnitřní čistotu. Daří se jim pozastavovat čas a zdá se, že je vlastně svým způsobem relativizují. Oživují zájem o žánry už skoro zapomenuté, jakými jsou zátiší, prchavé pouliční výjevy, pohledy z okna ateliéru, krajiny rodící se přímo v krajině, v pleněru..., ale to je jiná kapitola Sládkovy práce, kterou předčasně a nečekaně ukončila zákeřná nemoc a kterou bychom chtěli představit v budoucnu. Antonín Sládek svým charakterem vytvořil dílo zachycující každodenní realitu s nezaměnitelným rukopisem, vyvíjejícím se mimo kontext dobových trendů. Vyznával tradiční malbu a znázorňoval lidi, které viděl kolem sebe, dovedl zachytit

okamžik, kterého si už málokdo povšimne. Zastavil čas, ponořil se do něj a přenesl ho do svého skicáře, který nosil stále u sebe. Sládek dokázal proměnit všední realitu na umělecký zážitek viděný na plátně.

Poznámky:

- 1 Filmová galanterie Terryho ponožky funguje v kině Světozor v Praze od roku 2005, kdy ji v listopadu slavnostně otevřel režisér Terry Gilliam. Během několika let se stala největším prodejcem filmových plakátů s databází více než 6000 autorských výtvarných plakátů. V loňském roce Slovácké muzeum ve spolupráci s FG Terryho ponožky (s Pavlem Rajčanem) připravila výstavu čs. filmových plakátů v hlavní budově ve Smetanových sádkách.
- 2 Sládek vytvořil 23 filmových plakátů. Na výstavě v Galerii SM byly zastoupeny tyto plakáty ze sbírky FG Terryho ponožky: 1. Žlutá ponorka, 1971, film Velká Británie, režie: Georg Dunning, 2. Takže ahoj, 1971, film Československo, režie: Vít Olmer, 3. Kdyby..., 1971, film Velká Británie, režie: Lindsay Anderson, 4. Slaměný klobouk, 1971, film Československo, režie: Oldřich Lipský, 5. Bullitův případ, 1971, film USA, režie: Peter Yates, 6. Rodinný život, 1972, film Polsko, režie: Krzysztof Zanussi, 7. Úsek častých nehod, 1973, film Polsko, režie: Jan Lomnicki, 8. Fantomas se zlobí, 1974, film Francie, režie: André Hunebelle, 9. Sen králů, 1974, film USA, režie: Daniel Mann, 10. Sbohem, pane profesore!, 1974, film Velká Británie, režie: Herbert Ross, 11. Draví ptáci, 1976, film USA, režie: William A. Graham, 12. Dostihová horečka, 1977, film Itálie, režie: Steno.
- 3 Ivan Theimer * 18. 9. 1944 Olomouc.
- 4 Karel Machálek * 23. 7. 1937 Zlín.
- 5 Jiří Mucha (12. 3. 1915–5. 4. 1991), prozaik, reportér, překladatel. A. Sládek pro něj ilustroval legendární biografické vzpomínky na začátek 2. světové války, život skupiny českých emigrantů v Paříži, přátelství s Bohuslavem Martinů a první krátké manželství s hudební skladatelkou Vítězslavou Kaprálovou Podivná láska (vyšlo v roce 1988).

Autobiografické údaje:

Antonín Sládek, akademický malíř

*29. 10. 1942, Huštěnovice †31. 10. 2009, Praha

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola Uherské Hradiště (1957–1961, obor: propagační grafika a výtvarnictví, J. Kořínek, R. Kubíček), Vysoká škola uměleckoprůmyslová Praha (1961–1967, ateliér užité a monumentální malby, A. Fišárek).

Výstavy samostatné: 1992 Praha, kavárna UPM, 1993 Paris (F), Galerie Pont Neuf Les Cafés Pragois á Paris, 1995 Praha, Galerie Nový svět, 1997 Plzeň, Galerie Maecenas; Plzeň, Stop; Praha, Galerie Lazarská, 1999 Praha, Galerie Nový svět, 2001 Praha, Galerie La Femme, 2002 Praha, Galerie Nový Svět, 2004 Ostrava, Galerie Sokolská 26; Paris (F), České centrum, 2005 Písek, Prácheňské muzeum, 2007 Boskovice, 2008 Praha, Kino Světozor, Plakáty, 2009 Praha, Galerie La Femme (s Janem Hendrychem), 2010 Praha, Galerie Ztichlá klika, 2011 Uherské Hradiště, Galerie Slováckého muzea; Praha, Clam-Gallasův palác.

Výstavy kolektivní (výběr): 1994 Praha, Galerie Ztichlá klika, 1995 Praha, Galerie Nový svět, 1997 Praha, IPB, Výtvarníci časopisu Grant, 1999 Praha, Obecní dům, Cesta na jih; Praha, Galerie Bayer&Bayer, Moře; Praha, Galerie Nový svět, Il Tramonto; Praha, City Center, Lidé 20. století očima umělců, 2001 Znojmo, Jihomoravské muzeum, Dům umění, Žrouti, jedlíci, labužníci, 2002 Brno, Moravská galerie, Uměleckoprůmyslové muzeum, Svět hvězd a iluzí, 2003 Praha, Galerie La Femme; New York (USA), České centrum, Svět iluzí a hvězd.

Zastoupení ve veřejných sbírkách: Národní galerie Praha, Uměleckoprůmyslové muzeum Praha, Museum of Modern Art New York (USA), soukromé sbírky ve Francii, Itálii, Nizozemsku, USA, Kanadě, Švédsku, ČR.

Milada Frolcová

Tomáš Měšťánek a jeho „Apokalypsa všedního dne“

Letošní rok byl pro uherskohradištského malíře Tomáše Měšťánka pracovně velmi náročný. Během několika měsíců pět autor-
ských výstav, pokaždé na jiné téma, svědčí o úžasném nasazení, neutuchající invenci a nevyčerpatelné energii tohoto pozoruhodného umělce. Apokalypsa všedního dne je název výstavy, kterou v květnu roku 2011 připravilo Muzeum Kroměřížska a která velmi výstižně charakterizuje jeho současnou tvorbu. „*Nové obrazy a kresby jsou významy zdánlivě kapesních katastrof, měřeno rozsahem zkázy třeba newyorských dvojčat, ale svou každodenní houževnatou přítomností nejsou o to méně hroživé. Charónem převážené klubko těl do podsvětí souzní s davem vlečeným metrem či osazenstvem nádražní čekárny. Jako v dřívějších kresbách a malbách, Tomáš Měšťánek rozpoutává nelítostnou bitvu v kulisách městské krajiny a nebere si servítky optimismu za každou cenu. Jsou malíři, kteří posílí naději, Měšťánek ukazuje, co naději uhlodává. A to nelze zametat pod koberec...*“ (z úvodního slova J. Stránského).

Tomáše Měšťánka, jeho život a tvorbu, určily a ovlivnily některé životní okamžiky a situace. Už samotný původ, pochází z Březolup z intelektuální rodiny (otec – profesor dějepisu, matka – učitelka), usnadňoval budoucímu umělci základní orientaci ve směru dalšího vzdělávání se a studia. Dalším důležitým momentem bylo náhodné setkání s tehdy nejvýraznější výtvarnou osobností regionu Vladislavem Vaculkou, který usměrňoval jeho kreslířské úsilí a korigoval první malířské pokusy ještě při studiích na Střední uměleckoprůmyslové škole v Uherském Hradišti. Studentská léta (uherskohradištská a později i pražská), uzavíraná přátelství (některá trvají dosud), životní filozofie vycházející z latinského rčení *carpe diem* s doplňkem *et noctem* a další okolnosti, které nastíníme později, určovaly životní běh budoucího umělce. Už při studiu na hradištské „umprumce“ Měšťánek inklinoval k výrazovému pojetí malby, založeném na smyslovém přístupu k tématu, tvarové

Tomáš Měšťánek. Foto J. Karásek.

modifikaci a uvolněném malířském způsobu práce. Bylo proto přirozené, že svůj talent rozvíjel dál na Akademii výtvarného umění v Praze v ateliéru Karla Součka. V té době na škole působily silné osobnosti (K. Souček, J. Smetana, A. Paderlík, F. Jiroudek ad.), které měly co předávat, a také nová nastupující generace umělců, k níž Měšťánek patří, dala jasně najevo, že se ve společensky neutěšené situaci sedmdesátých let nedá vměstnat do oficiální představy o umění a jeho úloze ve společnosti. Pro nového adepta malby, obeznámeného s vlnou nové figurace a rovněž s impulzy pronikajícími do Čech ze zahraničí (Alechinský, Bacon, Dubuffet), se každodennost lidského údělu stala inspirací, důvodem díla. Studia ukončil studijním pobytem v Itálii,¹ který byl inspirativní pro další tvorbu a diplomovou práci na téma *Mládí, stáří, smrt*, 1976, v níž se promítá život anonymního člověka, jeho osud, kterým je limitován každý lidský život. Ke konci sedmdesátých let vznikly první obrazy se sociální tematikou (kde ústřední postavou jsou prostitutky, pasáci, tuláci apod.), poznamenané akademickým školením a kázní, s barevností tlumenější (převládají šedé a tmavé tóny), které ovšem předznamenaly další směřování. Zkušenosti z italského pobytu a zdejší periferijní život (často lidé žijící na okraji společnosti – prostitutky, opilci, bezdomovci) jsou inspirativní zdroje, které lze v první etapě jeho tvorby považovat za určující a klíčové, ke kterým se vrací i v pozdější tvorbě (např. cyklus *Itálie – kvaše Nádraží I a II, Vzpomínka na Neapol, Italský tulák, Neapolské dámy, Neapolský pasák*, vše v roce 1979). Zostřený pohled na nejjádnější projev

lidského společenství považovaný za odpad do jejich soukromí však nebyl zlehčující ani ironizující. Způsob, jakým zpodobnil tento svět, je založen na obsahu, na skutečném prožitku a disponuje vzácnou schopností sociálního vcítění. Výsledkem tohoto tvůrčího zápolení byla řada obrazů, které zaujaly veřejnost při své premiéře na olomoucké výstavě v roce 1978.

Konec studií neznamenal pro Měšťánka přetržení kontaktů s Prahou, oficiálním českým uměleckým centrem. Dokladem je jeho participace na kolektivních výstavách (např. Špálova galerie). Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let má však na mladého malíře rozhodující vliv olomoucké umělecké prostředí (okruh Jiřího Stejskala) a s ním spojený bohémský život. V té době méně maloval, ale o to více kreslil. Vznikla početná série kreseb, které mají charakter bezprostředních prožitků a ironických glos, jimiž komentoval prožité. Na druhé straně však získal množství zkušeností, které zúročil později v celé řadě obrazů z osmdesátých let. Ve stejné době vznikla řada portrétů, mezi nimi se najdou i dětské. Návrat do Uherského Hradiště na počátku této dekády pro Měšťánka znamenal především návrat k malbě. Určitá stabilizace osobních poměrů a jistota citového zázemí (na začátku osmdesátých let se podruhé oženil) rozšířila Měšťánkův tematický rejstřík o lyrictější náměty (zátiší, interiérové studie – *Interiéry I-III*, 1982), těžící z nálad pohody a uvolnění. Ovšem objevují se i starší témata, se syrovějším výrazem (*Večírek*, 1984, *Incident*,

Van Gogh, 2011, kombinovaná technika, 100x70 cm.
Foto M. Frolcová.

1984, *Štampast*, 1983). Z tohoto vnitřního paradoxu, chaosu a subjektivního glosování světa a jeho jevů se zdá, že nechce aspirovat na poznání světa v jeho úplnosti. Přitom nás učí vidět svět vždy jinými a jinými očima, a tím nám pomáhá orientovat se v divadle života a světa. Určitou bilancí prací osmdesátých let se stala výstava v hodonínské Galerii výtvarného umění v roce 1990, která představila malíře v širokém spektru námětů jeho expresivního výtvarného projevu. Už zde bylo zřejmé, že se Měšťánek nespokojuje

Z cyklu *Architekti*, 2011, olej na plátně, 100x120 cm.
Foto M. Frolcová.

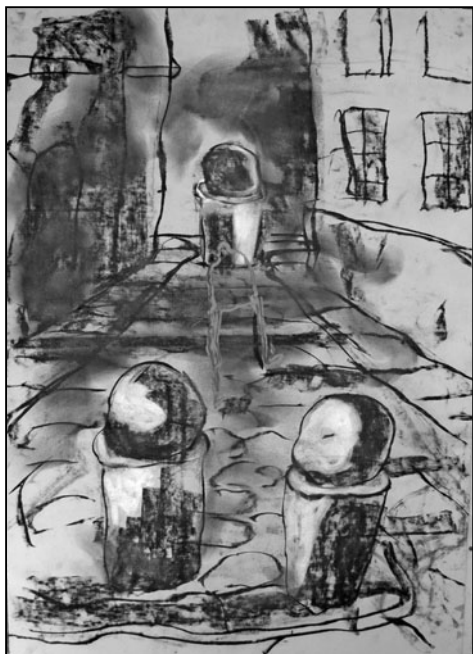

Z cyklu *Velikáni*, 2011, olej na plátně, 100x130 cm.
Foto M. Frolcová.

s pouhou nadsázkou a stylizací viděné skutečnosti, ale že důležitou složkou se stává celkové psychologické vyznění. Na jedné straně se pod nezvyklým zorným úhlem promítá na plátno zvláštní výsek reality a na druhé nabývá na významu prostorová skladba obrazu, která vnáší napětí mezi figurální a předmětné prvky.

Proměny a vyhraněnost Měšťánkova výtvarného projevu byly vždy ovlivňovány jednak racionální úvahou a kontinuálním vnitřním vývojem, a také emocionálními motivacemi. Obecnost poselství svých sdělení vidí nadále v tom, v čem reálně žije. Zvolí si například banální situaci (návštěvu u zubaře – *Návštěva*, 1995), každodenní rituály (jídlo – *Velký jedlík*, 1992), smutnou nevyhnutelnost (*Hrob*, 1992, *Vzpomínka*, 1994, *Soudce a obhájce*, 1996), obsesi mnohých (*Alkoholik*, 1994) a rozvede ji do aspektů, které nám i při zautomatizovaném pohledu na svět unikají. To vyvolává dvojí šok. První, když přistoupíme na umělcův nezvyklý pohled, a podruhé, když nám dojde, že to, co je tak kuriózní, je vlastně pouhá realita viděná z nekonvenčního úhlu. Nejde o satiru ani

o absurditu, je to život. Měšťánkova zvláštní analýza nás zavádí až na okraj skrytých propastí. Řada námětů z první poloviny devadesátých let je bezprostředním odrazem na krátký, ale inspirativní pobyt v Holandsku (*Narkoman*, 1994, *Vincenc van Gogh*, 1995). Rovněž autoportrét, portrét (cyklus vlastních *Autoportrétů*, 1995, později k nim přibudou portréty významných osobností Ida Vaculková, 1998, Franz Kafka, Vladimír Franz, 2000–2001, Václav Havel, 2001, Stella Zázvorková, 2001), v němž téměř paradoxně je fotografie iluze a Měšťánkova dimenze realitou, metaforou pro nenucenost, bezprostřednost, ale i afektovanost a megalomanií („intelektuál, který zklamal“), a také zátiší tvoří nedílnou součást trvalého Měšťánkova zájmu. K tomu přistupuje každodenní divadlo pouličních scén v hrozivé kombinaci banálních a halucinačních prvků (*V Metru*, 1995, *Metro*, 2001), stres. Bouřlivé rozměry lidské duše bez varování neustále vybuchují a promítají se na plátně. Měšťánek ztvárňuje svět lidí způsobem, z něhož si nevybírám jen to, co je dobré, ale staví pravdu takovou, jaká je. Odráží zde bolest nevyhnutelnosti,

Z cyklu *Pražská ulice*, 2011, kresba, uhl, pastel, běloba, papír, 100x70 cm. Foto M. Frolcová.

Nový image, 2011, olej na plátně, 120x90 cm. Foto M. Frolcová.

odvahu ke střetnutí s ní, k jejímu osvojení, úzkost, křeč... Rozbívá ustrnulé souvislosti a vyhledává šokující. V Měšťánkově uměleckém labyrintu se tak zabydlují prapodivné existence, neskutečné přeludy, banální monstra. Divoká jedovatost koloritu, nadsazená perspektivní zkratka a sarkastický syžet se stávají jasnou signaturou rozeznatelnou už z dálky.

Ke konci devadesátých let nastává v umělcově tvorbě nová, ale krátká etapa, kterou můžeme stručně charakterizovat jako cyklický projev. Řada obrazů (triptych *Útěk*, 1997, *Chodec*, 1998, *Z cyklu Přeludy*, 1998) vytváří specifický celek, v němž často jednotlivé dílo není vysvětlitelné bez vztahu k druhému. Jsou přetržitým vyprávěním, které se odvíjí od určitého počátku ke konci. Lze si je představit i jako uzavřené téma. Rovněž určitým primitivizujícím barbarstvím výběru námětu (*Hradištské drbny*, 1998) a jeho následnou interpretací volí osobitou cestu k analýze reality lidského světa, reality lidské nelidskosti. Přitom v užití barev je daleko střízlivější než dříve a fyzická objemovost přítomné figury je spíše tušená v užitě krajně zjednodušené zkratce. Malířské pojetí se vyznačuje určitým balancováním na hranici mezi realitou a abstrakcí. Místo dříve užívaných různobarevných, místy plasticky vystupujících skvrn nastupuje vyjadřování v barevných plochách – figura se vymaňuje ze své tělesnosti a člověk se dostává do konfrontace sám se sebou, ocitá se jakoby pod rentgenem sám se svou ubohostí. Je zřejmé, že i s minimálními prostředky, za nimiž lze cítit krajní napětí tvůrčího ducha, dosahuje ve svých obrazech maximální emocionalitu (*Z cyklu Přeludy*, 1998, *Horečka*, 1998, *Tváře*, 1998).

Po tomto krátkém období, které se prezentovalo na výstavách (1998–1999) v německém Mayenu nebo ve Zlíně, je Měšťánek donucen okolnostmi (spojenými s vážnými zdravotními problémy) opět přehodnocovat a naprosto změnit svůj dosavadní životní styl. Ani v této nelehké situaci nepřestává tvořit. Přímo v deprimujícím nemocničním prostředí vznikla celá řada kreseb, skic (později na ně navázaly pastely), které rozpracovává i v následující době. Cílem nastávajícího

Pouliční hudebník, 2011, uhel, běloba, pastel, papír, 70x100 cm. Foto M. Frolcová.

Nájemníci, 2011, olej na plátně, 80x130 cm. Foto M. Frolcová.

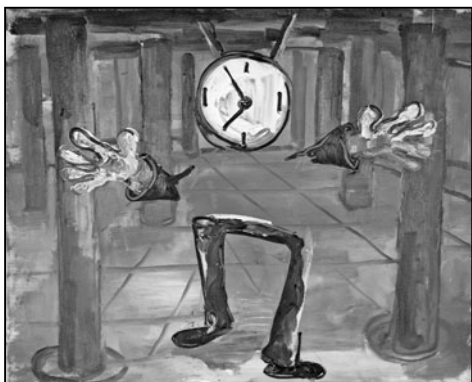

Násoska (Pijan), 2011, tempera na plátně, 65x50 cm. Foto M. Frolcová.

obrazového dění je analýza síly drásavé úzkosti manipulující člověkem v nelehkých chvílích bytí. Výsledkem je často zlověstně deformovaná figura, expresivní stavba a bizarní alegorizace reálné scény – tedy zesilující prvky drastického naturalismu. Jakoby se zde před námi otevíraly palčivé otázky smyslu lidské existence, život ve stínu smrti, propast nicoty, pomíjivost... Měšťánek s cynismem sobě vlastním a zřejmě i s prožitkem určité agresivní vzpoury proti diktátu nitra ztvárňuje prožitě složitě situace. Obsahy obrazů a kreseb jsou vysvěčeny ze své tajemnosti a připoutány k reálným dějům, skutečným okamžikům života. Subjektivita se stává věcí veřejnou, autor se s námi nemilosrdně dělí o přízraky svých denních a nočních mür (*Diagnoza, Rozsudek, Ortel* a kresby z cyklu *Cikáni, Drbný*, vše z roku 1999).

Do nového tisíciletí vstoupil řadou obrazů, v nichž se promítají veškeré emoce, iluze, deziluze, zklamání osobní v lidech. Část prezentoval na výstavě v roce 2000 v Mostě (vystaveno 130 obrazů a kreseb!), další v roce 2001 v Olomouci nebo v Praze v Nové síni, v Uherském Brodě, v Uherském Hradišti... Překvapivě se zde začínají objevovat nové tematické cykly: *Televizní divák, Věšáci, Diktátor, Informátoři*, Obzvláště titul výstavy *Televizní divák* zněl trochu nezvykle, ovšem název výstavy byl ve skutečnosti nepodstatný. Můžeme v něm hledat i jiné významy, další symboliku. Pod konkrétním pojmenováním se skrývá obecný problém. Hovoří o manipulaci, moci, nad-

vládě nad člověkem. Nezáleží na tom, kdo je tím diktátorem, který nás ovládá. Je to věc, televize, člověk, iluze, víra, strach nebo úzkost? Pod idylickou slupkou názvu se kupí nahromaděné problémy, psychóza a hysterie dnešní doby. S nekonformitou, naturalismem ohledavače mrtvol a s výmluvností barokního jezuita Měšťánek vykresluje své znechucení. Je to vystřízlivění nebo univerzální pesimismus, v němž lidské snažení je v podstatě nesmyslné a život ve své podstatě fraškou. Za stávající situace opět přehodnocuje nejen svou práci, ale i vztah k některým lidem. S tímto vyrovnáním souvisí i další posuny v tvorbě, která je neobyčejně bohatá a mnohovrstevná. Proměny už byly částečně naznačeny na výstavě v Mostě, ale v plném rozměru propukly po letním pobytu v Kutné Hoře (*Katedrála I a II*, 2001). Námětově, výrazově nové obrazy odráží pocity a úvahy umělce oscilujícího k existenciální filozofii. Zatímco ještě v Mostě „*Měšťánkův prostor figury pevně objímá, ba dokonce svírá, jako potápěčský neoprén a postavy na jeho obrazech úporně bojují o každý nádech...*“² nyní plní hned několik funkcí. Východiskem je jednak existenciální pojetí, v němž prostor představují interiéry (*Interiér*, 2001, *Katovna*, 2001, *Ateliér*, 2001, *Gilotina*, 2002), které se mohou stát portrétem určitého člověka (mění se v peklo, nemocniční pokoj, celu smrti, oázu klidu), nebo všeobecně portrétem člověka, s nímž je svázán. Z dalšího zorného úhlu je prostor neurčitý, neohraničený (*Fotograf*, 2001, *Návštěvník*, 2001) a důraz je kladen

Z cyklu *Zastavený čas II*, 2011, olej na plátně, 85x105 cm. Foto M. Frolcová.

Šelmy, 2011, olej na plátně, 100x130 cm. Foto M. Frolcová.

na plastičnost a objemovost figury nebo jen některé její části, nebo vytváří neskutečný prostor, který neexistuje, s iluzivním společenstvím (např. inspirovaný stejnojmennou hudbou, divadlem). Zdůraznění plasticity a objemovosti dosahuje nejen zvýrazněním struktury (vrstvou barvy), ale i v kresbě malbou. Nachází stále nové inspirace (ruce, katedrály, hudba, sochy Velikonočních ostrovů), objevuje nové i ve starších motivech. Občas využívá kreseb, které vytrhá, vlepuje a přemalovává k novým kompozicím, metodou téměř filmových stříhů tak mění stavbu celého obrazu v pestrý kaleidoskop různých záběrů, který vnáší řád do útržků reality. Je to panorama událostí, život, a to je neustálá změna. Použijeme-li současnou terminologii, pak je Měšťánkova kresba skutečně rozsáhlým sociologickým průzkumem společnosti pomocí obrazu. K dosavadním, často sociálním námětům – života na periferii, či občas zdánlivě banálním situacím – jakým je návštěva u holiče, sledování televize, návštěva divadla – možná trochu pod vlivem současných pobytů v pražském ateliéru, přibývá další téma ulice. Ulice velkých měst podobající se dravé řece. Cítíme tu stopy hluku, šumu, kouře. Lidské hemžení se slévá dohromady, ulicí se valí dav, nekonečný zástup, nový živel, stohlavový dav bezjmených statistů. V Měšťánkově pojetí je ulice víc než cestou, je to otevřená společenská scéna, na které se odehrává věčné theatrum mundi. Předvádí chudobu, bohatství, slávu, manipulaci, moc a bídu, podněcuje vášně. Má svou mnohotvárnou podobu, výraz, topografii, typologii, své chodce, zevlouny, bezdomovce, zajímavé figurky a další postavy. Vydává stále nová zajímavá svědectví. Tomáše přitahuje mnohotvárnost lidského života, a tak s ním můžeme navštívit bufety, hospodu v Resslovce, nádraží, umývárny. Všimá si projevů života, které některým zůstane navždy skryt – života bezdomovců a žebráků na nárožích, zachycuje atmosféru nasáklou vnitřním napětím, drogami, lhostejností, okenou, společnost živenou iluzí, že věci znamenají všechno.

Deset let sice není žádná dlouhá doba, ale přesto za tuto poměrně krátkou dobu

prošla jeho tvorba i jeho život dalšími změnami. Návštěva jeho ateliéru je vždycky zážitkem. Je to gejzír barev, nápadů, vzpoura proti nicotě, kaleidoskop příběhů a situací a hlavně aréna, kde se odehrávají stále nové a nové zápasy. Ve vzduchu se kromě zvláštní směsice vůní barev, terpentýnu, kouře z cigaret nese napětí. Napětí zápasu, který se tu znova a znova odehrává. Na zemi leží desítky kreseb, studií, ke kterým se možná někdy vrátí, nebo je úplně zavrhne. Je to nekončící příběh...

Poznámky:

- 1 Hned po skončení školy ještě v roce 1976 byl v Itálii Tomáš Měšťánek na stipendijním pobytu společně s malíři J. Ptáčkem a I. Bukovským.
- 2 Vladimír, F., úvod do katalogu k výstavě, Most, Státní galerie, 2000.

Autobiografické údaje:

Tomáš Měšťánek, akademický malíř

*20. 4. 1951, Březolupy

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti (1965–1970), Grafická speciálka Střední uměleckoprůmyslové školy v Uherském Hradišti (1970–1971), Akademie výtvarných umění v Praze (1971–1976, ateliér Karla Součka) • bravurní kreslíř a malíř perfektně ovládá médium obrazu, tradiční malby s přívlaskem expresivní; pro jeho práce je typický důraz na intenzivní barevnost diktovanou výhradně subjektivně, na sumární linie a kontury abstrahující zjednodušování a deformace.

Výstavy samostatné: 1977 Praha, Klub Futurum; Přerov, Galerie Dílo, 1978 Olomouc, Vlastivědný ústav, 1979 Brno, MKS S. K. Neumanna (Radnická 4), Galerie mladých, 1980 Šumperk, Galerie Dílo, 1981 Uh. Hradiště, Galerie Dílo, 1983 Gottwaldov (Zlín), Galerie Dílo, 1984 Gottwaldov (Zlín), Divadlo pracujících, 1990 Hodonín, GVU, 1995 Olomouc-Sv. Kopeček, Galerie Jana, 1996 Uh. Hradiště, GSM, 1999 Zlín, KGVU, foyer Městského divadla; Uh. Hradiště, Galerie U Sovy, 2000 Most, SGVU, 2001 Olomouc, Galerie G, Televizní divák; Olo-

mouc-Sv. Kopeček, Galerie Jana; Praha, Divadlo U Hasičů, 2002 Uh. Brod, Galerie Panský dům, Obrazy a kresby; Uh. Hradiště, Dům knihy Portal, Obrazy a kresby, 2003 Praha, Nová síň, Obrazy, 2004 Uh. Hradiště, GSM; Brno, Galerie Foyer, Divadlo Husa na provázku; Prostějov, Galerie B, 2005 Šumperk, Galerie J. Jílka, Práce na papíře; 2006 Uh. Brod, Galerie Panský dům, Pastely, 2007 Kroměříž, MK; Olomouc, Galerie Primavesi, Dr. Jackyll. Mr. Hyde, 2008 Praha, Nová síň, 2009 Hranice, Městské muzeum a galerie, Výstavní síň Synagoga – „Obrazy“, 2010 Prácheň, Galerie Aviatik (s K. Fuksou), 2011 Uh. Brod, Panský dům, Pozvání; Olomouc, Galerie Primavesi; Kroměříž, Muzeum Kroměřížska, Apokalypsa všedního dne; Kolín, Městské divadlo, Brno, Galerie Inspiro (s E. Fuksovou).

Výstavy kolektivní (výběr): 1974 Kladno, Výstava AVU, 1976 Praha, Výstava k Mezinárodnímu dni studentstva (udělena cena), 1977 Praha, GVŠ, Výstava mladých; Valašské Meziříčí, Výstava mladých, 1979 Uh. Hradiště, GSM, Mladí výtvarníci Slovácka, 1981 Uh. Hradiště, GSM, Moje rodná země; Hodonín, GVU, Mladé setkání 81', 1982 Praha, Galerie V. Kramáře, Výstava stipendistů, 1983 Český Krumlov, Proemium, 1984 Praha, Staroměstská radnice, Náš současník; Uh. Hradiště, GSM, 70. výročí SM, 1985 Uh. Hradiště, GSM, Mladá tvorba z oblasti Uherskohradištska; 1987 Brno, DU, IV. biennale tvorby mladých, 1988 Uh. Hradiště, GSM, Mladá tvorba z oblasti Uherskohradištska, 1992 Uh. Hradiště, GSM, Výtvarní umělci Uherskohradištska; Hodonín, GVU, 1. výstava SVUM (host), 1999 Uh. Hradiště, GSM, Návraty II, 2002 Vsetín, OVM, Zámecká galerie, Z ateliérů zlínského kraje, Malba, kresba, grafika v současnosti, 2004 Praha, Velvyslanectví Rumunska, Mezinárodní výstava rumunských, francouzských a českých umělců, 2008 Praha, Galerie La fabrika.

Realizace v architektuře: 1978 Slušovice, Smuteční síň MNV, triptych Mládí, stáří, smrt, 1984 Praha, Čs. rozhlas, 1985 Kunovice Let, figurální kompozice a zátiší, 1987 Holubice, Motorest Rohlenka, cyklus sedmi

figurálních kompozic, 1988 Brno, Hotel Voroněž, figurální triptych, 1988 Hluk, Mateřská škola, smalt na plechu, 1989 Kroměříž, Hotel Oskol, figurální triptych, 1989 Hluk, Smuteční síň, Život, 1994 Brno, Banka Haná, cyklus obrazů.

Zastoupení ve veřejných sbírkách: Moravská galerie Brno, Galerie Slováckého muzea Uherské Hradiště, Galerie výtvarného umění v Hodoníně, soukromé sbírky v České republice, Japonsku, Kanadě, Německu, Rakousku, Nizozemsku, Švýcarsku a USA.

Literatura (výběr): Čubrda, Z.: Malíř Tomáš Měšťánek. Výtvarná kultura 3/87. Sobek, A.: Obrazy a kresby, katalog k výstavě z roku 1978. Fantura, J.: Tomáš Měšťánek, malba – kresba, katalog k výstavě roku 1990. Hastík J.: Tomáš Měšťánek. Obrazy a kresby, katalog k výstavě v Galerii SM v Uherském Hradišti, 1996. Frolcová, M.: Obrazy a kresby Tomáše Měšťánka. Zvuk, 1996, jaro, s. 71–72, Frolcová M.: Tomáš Měšťánek. Katalog k výstavě v Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Milada Frolcová

O obrazech Tomáše Měšťánka, ne však odborně, nýbrž laicky – a co jsem z nich vyčetl (Z úvodního slova Arnošta Goldflama v Nové síni v Praze, 2008, Box, semaforey)

Když jsem přišel do galerie s tím, že se podívám na obrazy, které budou vystaveny, vykládal právě Tomáš Měšťánek panu Hokynkovi a pak vlastně i mně, že když je jeho žena moc dlouho mezi jeho obrazy, začíná být neklidná. A pan Hokynek řekl, že když auto s obrazy přijelo do Prahy a Měšťánek z něho před Novou síní vylezl, byl taky takříkajíc nervózní, poněvadž měl celou dobu obrazy za zády. Ony tam, podle mého, čekaly na vhodnou chvíli, jak svému tvůrci skočit na záda, jak ho trochu zmáčkнуть, přitlačit, přidusit. Ono totiž v těch obrazech moc klidu není. Člověk je pozoruje – a co vidí? Lidi, kteří se někam ženou a štvou a běží bez dechu, možná něco hledají nebo se plahočí jen tak, odnikud nikam. Lidi, co bojují o svůj život, o záchranu, o vítězství,

co se rvou o život nebo už to vzdali, prohráli, už nemůžou. Padli na kolbišti, s rozbitou hlavou, vyraženými zubama a vytrštěnými očima. A s vytrštěnými očima vyskakují a radují se z výhry, aby vzápětí padli až na dno. A tam sedí, možná že v hospodě, snad nějaké „čtverce“, dokuřují posledního vajgla a drží zoufaleckou hlavu v dlaních. Co bude dál? To nikdo neví... Kdybych se měl pokusit vyzkoumat, co je to za lidi, řekl bych asi, že to jsou proklatci, ztracenci, ztroskotanci. Nakonec i ten boxer, co jásá, dopadne zítra kdovíjak.

Ale někdy se objeví závan něčeho, co přichází neočekávaně a jakoby zázrakem. Jákob stojí na žebříku, který vede do nebe. Žebřík je možná vratký a krkavci se slétají, ale on se zatím drží a stoupá vzhůru. Návštěva odešla, ale zůstalo po ní znamení, záchvěv, plamen, podivné světlo ještě nebo už září a oslepuje.

Ke každému z Měšťánkových obrazů si lze přimyslet děj, každý může mít předchůdce i pokračování, konce lze se jenom dohadovat. Umění nemá jenom těšit, má také rvát a zneklidňovat, ptát se a ne dávat odpovědi. To musí každý sám.

Měšťánkovy obrazy se můžou někomu nelíbit, můžou i někoho zlobit, naštvat, dočknout se jako někdo, kdo opakuje něco nelichotivého, ale pravdivého pořádku, dokola. A to je možná i tento případ, ale já myslím, že nemůže nikdo popřít, že ty obrazy jsou vášnivé. Jejich barvy jsou výkřiky a světlo na nich je nemilosrdné a nikdo mu neunikne. Najde si, co potřebuje a kde je mu libo. Na scéně, v aréně, na ulici nebo v tmavém koutě hospody. Vyhmátne své postavy, své aktéry,

Z cyklu Box, 2008, olej, plátno.

jak se řítí do záhuby, do propasti, do zkázy. Anebo hledají svého Boha, někoho nebo něco, co by jejich život zázrakem osvětilo a dalo mu smysl, aspoň nějaký. Možná, že hledají marně a nenajdou nic a nikoho. Aspoň ale hledají a doufají a v tom případě – snad – nejsou bez naděje. Přejme to jim a nakonec i sobě.

K obrazům Tomáše Měšťánka

Znám Tomáše Měšťánka řadu let, i když se nevidáme zase až tak často. Ale v určitých odstupech sleduju jeho dílo, snad bych mohl i říct jeho výpověď o tom, jak se dívá na svůj i náš svět, co vidí, jak to všechno na něho působí a taky, jak se to proměňuje s časem. Dříve jsem si myslel, že je tam málo nadhledu, málo humoru. Dnes vidím, že jsem se mýlil. To, co například známe z kreseb Georga Grosze, z ironických fejetonů nebo tetralogie Karla Poláčka, ale také z Camusova nebo Kafkova nahlížení světa, to vše dnes čtu i v Měšťánkových obrazech. TM pracuje na svých věcech s posedlostí, jako by věděl, že je může udělat jenom on sám, se zaujetím, vášní, spárem. Zaznamenává tu nějaký náhodný okamžik, tu zase celou atmosféru okolo, stav věcí a světa, ve kterém žijeme své tragikomické životy. Maluje to všechno s nadsázkou, ale také s empatií a soucitem, aniž přestává vypovídat pravdu, na kterou ovšem nahlíží svou vlastní optikou. Pro mě, jako divadelníka, je TM takovým reflektorem, který umístěn na věži, bloudí po krajině i po lidech, tu zdálky a tu zase úplně na dosah. A ten jeho vnitřní reflektor vykrojí dle potřeby třeba člověka, jeho situaci, roz-

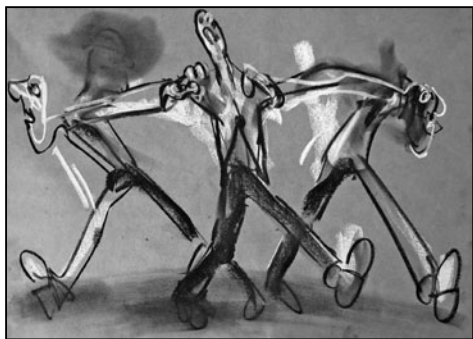
Z cyklu Box, 2008, olej, plátno.

položení, jeho stav-údiv, strach, zoufalství, osamění, lhostejnost i rezignaci.

Prostorem se tu pachtí často podivní proklatci, osamělci tam vyjí do prázdné a hluché, často městské scenérie, kde pod zmíněným Měšťánkovým reflektorem bývá člověk mnohdy sám, široko daleko. Někdy sice ne tak docela, bývají tam i jiní, jemu podobní, někteří ovšem – jak vidno – nejeví mnoho zájmu, účasti, ale ani soucitu.

Postavy, lidé, ve výrazných konturách, expresivně namalované, skoro vymodelované Měšťánkovou rukou, v krajině, která často plane, nevím, jestli východem nebo západem slunce nebo vzdáleným, ale už už se blízcím požárem. Je to snad předzvěst apokalypsy, kdoví. Kolem dokola zdivočelí psi nebo i šelmy s vyceněnými zuby, ve výši akrobati, ke kterým zvedají hlavu diváci, neplatíci a anonymní, na neutěšené ulici, v zákoutí podivného města, kterým tu a tam projede nějaká, snad umrlčí, proklatá tramvaj, zakletá navždy drncet sem a tam, bez konce. Možná do ní občas nastoupí nějaký ten zběsilec, který v supermarketu urval svůj košík a svoje zboží. Divné panoptikum. Chtělo by se říct: KONEC SRANDY.

Ale přece jen to není jen tak. Ty figury na Měšťánkových obrazech jsou mnohdy i směšné, komické a dokonce až dojemné! Jejich pachtění vzbuzuje účast a TM, mně se to aspoň tak jeví, nevymývá z toho všeho ani sebe. S nadsázkou, ironií i sebeironií to všechno, sebe tedy nevymývá, tím svým reflektorem zkoumá, s manickou posedlostí namalovat celý ten náš podivný svět, zachytit, byť v tom svém svérázném zrcadle, jeho

Z cyklu Převýchova, 2011, kresba, pastel, uhel, papír.

obraz. Já myslím, že se mu to daří, že to jsou dobré, pravdivé, smutné i veselé obrazy, prostě takové, jaký doopravdy je i ten náš svět a – jak jinak – i my sami.

Arnošt Goldflam

Zpráva o III. sympoziu Trojkolky

Motto: Není důležitý cíl, ale cesta k němu.

Místo: ateliér Jiřího Vlacha ve Starém Městě.

Čas: 21.–26. 7. 2011.

Způsob: intenzivní přátelská spolupráce.

Co říci úvodem? Jiří Vlach (JV), políben Múzou, se rozhodl vyzkoušet současnou nosnost vzájemných vztahů ve skupině a zároveň i trpělivost své rodiny. Navrhl tedy uspořádat po delší době sympozium Trojkolky. Milada Othová (MO) a Michal Vitanovský (MV) přijali. Je už v tradici družnosti skupiny, že si zve hosty. Tentokrát byli dva, Jacek Dworski (PL) a Mirek Kovářík (RA). Byla v tom i trocha vypočítavosti? Vždyť oba jsou známí litci a jejich účast nesporně posílila technologickou úroveň přítomných. Na druhou stranu, jeli by jmenovaní do improvizovaných podmínek, kdyby zároveň nestáli o to zažít opět osobní kouzlo Trojkolky? O mocné přitažlivosti naší skupiny přece svědčí také množství lidí tvořící kruh příbuzných, sympatizantů a zájemců všeho druhu. Budu si dlouho pamatovat skupinku paparazzi natlačenou do jednoho rohu Vlachovic zahrady... Proč si to bez falešné skromnosti nepřiznat. Prostě za ten zájem stojíme.

Konstatuji, že Jiří Vlach na svém nápadu pracoval pilně a v dostatečném předstihu. Pro pražskou sekci (dále jen sekce) to mělo podobu postupně upřesňovaných písemných a telefonických instrukcí + nabídky zaslání vosku, kterou využil MV. Oba hosté a pan domácí dodali svá díla zaformovaná, sekce přivezla vosky. Takto rozdané karty odpovídaly programu sympozia, totiž první lití pro více pokročilé v sobotu, druhé pro ty dva pomalejší v neděli. Jejich pomalost, daná nejspíše nešikovností a nedostatkem zahradních a mobilních sléváren v Praze, byla však té míry, že Jiří a Mirek museli při formování přiložit ruku k dílu, aby harmonogram klapnul. Tím pádem sekce stíhala.

Během tohoto důležitého úvodního finišu byla Trojkolka v jednu chvíli ponechána sama na dobu dostatečně dlouhou, aby mohla být vyhlášena XVII. řádná schůze skupiny. Snad mohu hned na začátku konstatovat, že schůze byla úspěšná ideově i společensky. Mandátová komise uznala schůzi za usnášení schopnou. Pořízení zápisu nebylo shledáno jako nezbytné. Jednání bylo tajné, a to z důvodu minimalizace možnosti úniku informací do médií.

Schůze skupiny byla samozřejmě nejdůležitějším bodem programu sympozia, a tak o tom ostatním už jen telegraficky. Jak už bylo řečeno, lilo se dvakrát, v sobotu JV + hosté, v neděli MV a MO. Lití bylo úspěšné na 100 %, přesně podle hesla: „Co jsi vymodeloval, to se odlilo“. Ano, dá se uvažovat, proč temní bohové určující výsledky umění ohně dopustili takovou úspěšnost. Můj výklad zní, že tímto uznali symposium za správný podnik.

Co říci subjektivně závěrem? Když si připomenu výše uvedené motto, pak pro kvalitu sympozia nebylo rozhodujících těch 100 % úspěšnosti. Kdyby se odlila polovina a přitom by proběhlo setkání přátel, pořád by to bylo úspěšné symposium. Jsem rád, že se ten riskantní podnik Jirkovi povedl. Děkuji všem třem členům skupiny za jejich osobní vklad do úspěchu III. sympozia. Trojkolka žije.

Michal Vitanovský

Galerie UH2 (a další aktivity Ústavu vizuální tvorby)

Šestým rokem obohacuje Ústav vizuální tvorby pomyslnou mapu vzdělávacích institucí v Uherském Hradišti. Je jedním z šesti ústavů Fakulty multimediálních komunikací Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Ústav vizuální tvorby sídlí v prostorech bývalých kasáren, které prodělaly příkladnou konverzi v moderní vzdělávací komplex. Myšlenka zřídit dislokované pracoviště zlínské fakulty v Uherském Hradišti, které by doplnilo nabídku studijních oborů zaměřených především na design a audiovizuální umění, přišla

ve velmi vhodnou chvíli. Vedení města Uherského Hradiště poskytlo fakultě za velmi výhodných podmínek nadstandardní zázemí pro ateliérovou výuku. Tehdejší děkan Jaroslav Světlík zase získal finanční prostředky z rozvojového programu, které řediteli ústavu Vladimíru Kovaříkovi umožnily vybavit pracoviště současnými technologiemi. Studenti ateliéru 3D design a ateliéru vizuální komunikace tak měli přístup k 3D tiskárně, laserové řezačce, pětiosé frézce, velkoformátovému řezacímu plotru, velkoformátovému inkoustovému plotru, profesionálně vybavenému fotoateliéru a v neposlední řadě k výkonným stolním počítačům – podle zásady každý student má k dispozici vlastní pracovní stůl, počítač a dostupné periferie.

Již během prvních měsíců výuky v Uherském Hradišti se pedagogové ústavu shodli, že je nezbytné zřídit a provozovat vlastní výstavní prostor, jakkoliv skromný, na jehož provozu by se podíleli především sami studenti. Důvodů bylo hned několik. Studenti, na jejichž diplomu bude vysázen název studijního programu Výtvarná umění, mají

Galerie UH2, Zdeněk Tománek, Kresby. Uherské Hradiště 2008. Foto R. Vodička.

Galerie UH2, Vyroستly nám hračky. Uherské Hradiště 2009. Foto R. Vodička.

mít kromě znalostí dějin kultury povědomí o dění na domácí i zahraniční výtvarné scéně i schopnost veřejně prezentovat vlastní výtvarné práce, díla svých kolegů z jiných škol i zavedených umělců se všemi náležitostmi, které k výstavnímu provozu patří. Dalším motivem k provozování galerie byla potřeba komunikovat s místní odbornou i laickou veřejností, stejně tak i s místní samosprávou. Především vernisáže výstav se staly místem neformálního setkávání a prostorem k diskusi se zástupci vedení fakulty, s kolegy působícími ve Zlíně, s kolegy ze Střední uměleckoprůmyslové školy v Uherském Hradišti, se zástupci a studenty českých a slovenských výtvarných vysokých škol, s představiteli města a s kolegy z jiných kulturních institucí.

Za chod galerie zodpovídají vždy studenti 2. ročníku bakalářského programu. Každý z nich je spoluodpovědný za dvě výstavy ročně v rámci svého realizačního týmu, který je zpravidla čtyřčlenný. Dohled nad organizací výstav měl v prvních dvou letech Jiří Svoboda, od září 2009 studenty koordinuje ředitel ústavu Vladimír Kovařík. Kurátorským dohledem byl od začátku fungování galerie pověřen Richard Vodička, který na ústavu přednáší dějiny vizuální kultury. Výstavní program připravuje s ročním předstihem, impulzy přicházejí jak ze strany studentů, tak i od kolegů. Své místo zde nalézají tradiční výtvarné projevy, jako jsou malba, kresba či fotografie. Vzhledem k zaměření školy na užité umění dostávají prostor i typografie, grafický design, návrhy

Galerie UH2, Design na kolesech. Uherské Hradiště 2009. Foto R. Vodička.

z oblasti elektronického publikování či produktový design.

Při zpětném pohledu do archivu výstav lze vysledovat čtyři tematické okruhy: výstavy prezentující práce studentů Ústavu vizuální tvorby či Fakulty multimediálních komunikací, výstavy představující studentské práce jiných výtvarných vysokých škol, autorské výstavy mladých nebo začínajících umělců a výstavy již zavedených výtvarných umělců.

První výstava s názvem *MONO* byla zahájena 9. října 2007 a odvázným autorem, který nově vzniklé galerii ve školní budově UH2 (odtud název galerie) zapůjčil své redukované abstraktní kompozice, byl malíř a designér Josef Sládek. Za zmínku rovněž stojí výstava digitálních tisků *Girls Go Digital* (únor – březen 2008) Heleny Lukášové. Tato brněnská autorka představila soubor humanoidů – příslušnic ženského pohlaví, které jsou nikoliv kresleny, ale modelovány a následně renderovány v prostředí softwaru 3ds Max. Zasloužený zájem mladého publika vzbudil kolekci imaginativních kreseb sochař Zdeněk Tománek. Jan Pospíšil se v galerii představil výběrem expresivních maleb inspirovaných absurdními výjevy z každodenního života (březen – duben 2008). Výstava černobílých portrétů pořizovaných středoformátovými a velkoformátovými fotografickými přístroji brněnského autora Jiřího Viška (říjen – listopad 2009) poukázala na obrazovou kvalitu a magii snímků vznikajících fotochemickou cestou.

Vladimír Kovařík, 168, (2010), v pozadí Vladimír Kovařík, Kyvadla (2011). Výstava symposia pantarhei, foyer kina Hvězda, Uherské Hradiště 2011. Foto R. Vodička.

Slovenský projekt *Design na kolešách* (březen – duben 2009) formou putovní výstavy zviditelnil absenci kultivované vizuální kultury na Slovensku. Mladí grafičtí designéři se rozhodli dát své služby (tvorba vizuálního stylu, návrh orientačních systémů, informačních tabulí) k dispozici institucím, které si je z vlastních rozpočtů nemohli dovolit nebo si ani neuvědomovali jejich význam a prospěch. Studenti ateliéru grafic-

Zdeněk Šmíd, Hlava, 2011. Výstava sympozia panta rhei, foyer kina Hvězda, Uherské Hradiště 2011. Foto R. Vodička.

kého designu Ostravské univerzity výstavou *Bod G* (prosinec 2009 – únor 2010) znovu poodhalili skutečnost, že zřetelná hranice mezi volným a užitým výtvarným uměním

Ivana Sláviková, Koníci, 2011. Výstava sympozia panta rhei, foyer kina Hvězda, Uherské Hradiště 2011. Foto R. Vodička.

neexistuje. Dochází pouze ke vzájemné obousměrné inspiraci, ovlivňování, výpůjčkám a citacím.

Během června 2011 bylo u příležitosti pětiletého výročí založení Ústavu vizuální tvorby uskutečněno pět výstav na pěti různých

místech v Uherském Hradišti. Galerie UH2 představila dokumentační výstavu s názvem *5x365*, která nabídla studentský úhel pohledu na odborné workshopy, ústavem pořádanou konferenci *Design na hranici* (3 ročníky), zahraniční exkurze, plenéry a teambuildingové pobyty. Další reprezentativní výběr studentských prací byl k vidění v Redutě – výstava produktového a obalového designu nazvaná *XYZ*, v kavárně Jiné café – výstava návrhů webů pojmenovaná *RGB*, v kavárně knihkupeckví Portal – výstava kreseb *B&W* a v Knihovně Bedřicha Beneše Buchlovana – výstava plakátů *CMYK*. 1. června v rámci slavnostního večera fasáda vstupní části budovy školy na Studentském náměstí posloužila jako projekční plocha pro videomapping, o jehož náplň a technické zabezpečení se postarali studenti Ústavu vizuální tvorby pod vedením Václava Ondrouška (sestrhíh videomappingu na <http://vimeo.com/25238043>).

Na jaře 2011 se Vladimír Kovařík a Richard Vodička dohodli s ředitelem kina Hvězda Josefem Korvasem na postupném přesunutí výstav pořádaných Galerií UH2 do prostoru foyeru kina po dokončení generální rekonstrukce celé budovy. 14. října 2011 byla zahájena výstava objektů vytvořených v rámci 3. ročníku výtvarného sympozia *panta rhei* (Jan Ambrůz, Ivana Sláviková, Zdeněk Šmíd, Vladimír Kovařík) v příprůsobených prostorech kina. Navzdory pozitivním ohlasům veřejnosti na výstavu se však nejedná o slibný začátek dlouhodobé spolupráce mezi kulturní a vzdělávací institucí, neboť Univerzita Tomáše Bati v srpnu 2011 získala od Vysoké školy uměleckoprůmyslové ve Zlíně budovu, v níž plánuje zřídit pod jednou střechou zázemí pro ateliérovou výuku sedmi specializací. Dva hradištské ateliéry se tedy během léta 2012 přesunou i se studenty a všemi aktivitami do Zlína, a tím se ukončí i činnost Galerie UH2.

Richard Vodička

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 2011

VÝROČNÍ ZPRÁVA

Ivo Frolec, Blanka Rašticová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

1. ÚVOD

Podobně jako v minulosti i letos přinášíme základní informace o činnosti Slováckého muzea v Uherském Hradišti za uplynulý rok. Jednalo se o období, v němž instituce i přes všeobecné ekonomické potíže dosáhla v celostátním měřítku velmi dobrých výsledků. Zvláště cenným počinem bylo získání Ceny Gloria musaealis za projekt Muzeum lidových pálenic, které bylo uděleno ministrem kultury ČR, a 1. ceny České národopisné společnosti za tentýž projekt. Po několikaleté přípravě rovněž došlo ke slavnostnímu otevření zázemí Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s výstavními a prezentačními prostory, expozicí nejlepších lidových tvůrců a výběrovou prodejnou předmětů lidové ručně dělné výroby Slovácká jizba.

1.1. Charakteristika organizace

Slovácké muzeum patří mezi nejvýraznější regionální muzea v České republice. Instituce byla založena v roce 1914. Jejím hlavním posláním je činnost sbírkotvorná a péče o sbírky, činnost vědecko-výzkumná, metodická a činnost kulturně výchovná. Působnost této organizace není omezena na Zlínský kraj, ale zasahuje celou národopisnou oblast Slovácko (tedy i část Jihomoravského kraje). Muzeum je zařazeno do řady národních a mezinárodních programů, v jejichž rámci plní např. funkci Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje a Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Základní údaje:

a) *právní forma: příspěvková organizace*

b) *zřizovatel: Zlínský kraj*

c) *objekty ve správě muzea:*

- Slovácké muzeum – hlavní budova, Uherské Hradiště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Galerie Slováckého muzea, Uherské Hradiště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Památník Velké Moravy, Staré Město (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 90 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 93 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Konzervační pracoviště, Uherské Hradiště (majetek Zlínského kraje);
- Národní kulturní památka Uherské Hradiště-Sady (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Národní kulturní památka Staré Město-Špitálky (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Národní kulturní památka Modrá u Velehradu (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Archeologické pracoviště s přednáškovým centrem, fotoateliérem, depozitáři, Uherské Hradiště (majetek Zlínského kraje);
- Letecké muzeum Kunovice (majetek města Kunovice a Slováckého aeroklubu Kunovice).

- d) *Objekty ve správě jiných subjektů, využívané Slováckým muzeem k expozičním účelům:*
- Archeoskanzen Modrá (majetek obce Modrá);
 - Muzeum lidových pálenic Vlčnov (majetek obce Vlčnov, expozice majetek Zlínského kraje).

1.2. Základní poslání organizace

Kulturní bohatství Zlínského kraje spočívá v jedinečném historickém dědictví živé i hmotné kultury pocházejícím z několika výrazných etnografických základů souvisejících s rozmanitostí přírodního prostředí. V teritoriálním rozsahu své působnosti, tedy národopisné oblasti Slovácko, Slovácké muzeum toto specifické kulturní prostředí odborně uchovává, moderně zužitkovává, otevírá novým pozitivním vlivům a na vzájemném průsečíku těchto snah vytváří nové kulturní hodnoty evropského formátu. K dosažení tohoto cíle používá instituce prostředky zejména ve smyslu zákona č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy, a s jejich podporou získává, shromažďuje, trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává sbírky muzejní povahy, umožňuje jejich veřejné užívání, zkoumá prostředí, z něhož jsou předměty získávány, a poskytuje služby výchovné a vzdělávací pro studijní i vědecké účely.

Základní cíle instituce

- a) Odborné uchovávání kulturního dědictví na území národopisné oblasti Slovácko (např. sbírkotvorná činnost a péče o sbírky, budování knihovny se specializovaným knihovním fondem, provádění vědeckého výzkumu v oborech své působnosti /etnografie, archeologie, historie, dějiny umění/, metodická činnost, správa vybraných památkově chráněných objektů apod.).
- b) Citlivé využívání kulturních statků a hodnot k plnohodnotnému životu občanů kraje a k rozvoji cestovního ruchu na území kraje (např. prezentace sbírkových předmětů prostřednictvím stálých expozic a výstav, vlastní publikační a přednášková činnost a další kulturně výchovné aktivity určené pro nejširší veřejnost se zvláštním zřetelem na děti, mládež, seniory a občany se zdravotním postižením, vydávání a veřejné šíření periodických a neperiodických publikací a propagačních materiálů, pořádání odborných konferencí, symposií a seminářů, kulturních a vzdělávacích programů pro odbornou i laickou veřejnost apod.).

Strategické směry instituce

- a) **Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy**
 - vybavení centrálního depozitáře muzea v bývalém kasárenském objektu moderní regálovou technikou a měřením klimatických podmínek – *splněno*;
 - přístavba depozitáře v areálu památek lidového stavitelství Topolná pro rozměrné zemědělské nářadí;
 - navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů;
 - zrestaurování starých tisků a rukopisů – *v plnění*.
- b) **Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům**
 - vybudování stálé expozice „Lidových pálenic na moravsko-slovenském pomezí“ v areálu památek lidového stavitelství Vlčnov – *splněno*;
 - vybudování a zprovoznění pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s prodejnou předmětů lidové rukodělné výroby typu Krásná jízba v hlavní budově muzea (v návaznosti na vládní „Koncepti účinnější péče o tradiční lidovou kulturu) – *splněno*;
 - obnova stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea a její vybavení multimediální technikou – *v plnění*;

- rekonstrukce stávajícího objektu Památníku Velké Moravy ve Starém Městě včetně nové stálé multimediální expozice – *splněno*;
- přístavba objektu Památníku Velké Moravy ve Starém Městě a zřízení „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ – *v přípravě*;
- vybudování stálé vstupní expozice v Leteckém muzeu Kunovice;
- úprava archeologických lokalit – národních kulturních památek ve správě instituce včetně přípravy výstavby „Muzea Velké Moravy“ v Uherském Hradišti (Sadská výšina) – *v plnění*;
- intenzivní činnost a naplňování cílů „Dětského centra Slováckého muzea“.

c) Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

- aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu;
- aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu jihovýchodní Moravy;
- vytvoření mezinárodní turistické stezky „Od Velké Moravy k počátkům české státnosti“;
- zvyšování kvality interní koncepce propagace instituce a její naplňování v praxi.

d) Provázání činnosti instituce se školstvím

- vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“;
- úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru.

e) Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce

- intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče a tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně poskytování metodické podpory odborné i laické veřejnosti.

f) Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

- aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce;
- získání podpory zřizovatele (zejména metodické prostřednictvím příslušných odborů) při zajišťování vícezdrojového financování.

g) Členství a zastoupení v profesních či zájmových sdruženích a orgánech (asociace, společnosti, státní správa apod.)

- International Council of Museums (ICOM);
- Národní rada pro tradiční lidovou kulturu České republiky – poradní orgán ministra kultury;
- Asociace muzeí a galerií České republiky;
- Rada galerií České republiky;
- Ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán;
- Výtvarná rada Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm – poradní orgán;
- Historická společnost Starý Velehrad;
- Muzejní spolek v Uherském Hradišti;
- Společnost přátel slivovice České republiky;
- Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici;
- Česká národopisná společnost;
- Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech;
- Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky.

2. ČINNOST SBÍRKOTVORNÁ A PÉČE O SBÍRKOVÉ FONDY

2.1. Akvizice

- **Evidence I. stupně nově získaných předmětů – celkem 2 112 ks**, z toho etnografie 453 ks, archeologie 997 ks a historie 662 ks. Z toho darem bylo získáno 453 ks předmětů od 17 dárců. Odborná knihovna zapsala celkem 424 nových přírůstků.
- **Sbirkové předměty – celkový počet činí 358 957 ks**, z toho archeologie 291 253 ks, etnografie 37 623 ks, historie 22 702 ks a umění 7 379 ks.

2.2. Evidence

- **Evidence II. stupně – celkem 2 939 ks sbirkových předmětů**, z toho etnografie 461 ks, archeologie 1 816 ks, historie 662 ks; reevidence 432 karet umělecké sbírky. Přepis starých karet do PC celkem 2 155 karet, z toho archeologie 674, etnografie 1 049, umění 432. Odborná knihovna zaevidovala výběrem z odborných časopisů 797 nových článků, v rámci reevidence bylo 1 882 záznamů převidováno (doplněna detailnější klíčová slova) a 64 duplicitních záznamů zrušeno.

2.3. Inventarizace

- **Inventarizace sbírek – celkem 13 445 ks sbirkových předmětů**, z toho etnografie 3 837 ks, archeologie 5 968 ks, historie 258 ks, umění 3 382 ks. O inventarizaci byly vyhotoveny protokoly včetně všech náležitostí.

2.4. Depozitáře

- Všechny **depozitáře** jsou zajištěny EZS a EPS, odpovědní pracovníci pravidelně provádějí kontrolu všech depozitářů a expozic, o kontrolách byly pořizovány zápisy, vedeny knihy návštěv ve všech depozitářích. Veškerá evidence byla v závěru roku předložena ke kontrole řediteli. Stav klimatických podmínek v centrálním depozitáři je sledován pomocí elektronického systému sledování a vyhodnocování klimatických podmínek s dálkovým přístupem na PC v příslušných odborných odděleních, v ostatních depozitářích prováděna kontrola a písemné záznamy odpovědnými pracovníky.

2.5. Pohyb sbírek – zápůjčky a výpůjčky

- **Pohyb sbírek** – v průběhu roku bylo zapůjčeno pro výstavní účely jiným subjektům celkem 696 ks sbirkových předmětů na základě 22 řádně uzavřených smluv. Ke stejnému účelu bylo vypůjčeno od jiných subjektů 868 ks sbirkových předmětů na základě 54 smluv.

2.6. Konzervace, restaurování, další činnosti

- **Konzervováno celkem 1 124 ks předmětů**, z toho etnografie 585 ks, archeologie 112 ks, historie 193 ks a umění 10 ks; pro jiné subjekty bylo na zakázku na základě řádně uzavřených smluv zkonzerováno 224 ks předmětů. Konzervátoři se dále podíleli na přípravě výstav a akcí pro veřejnost výrobou kopií sbirkových předmětů, kostýmů a dekorací v počtu 45 ks. Restaurován byl 1 sbirkový předmět – Bible česká, Nový zákon, zvaná Štyrsova, z roku 1525 dodavatelsky jiným subjektem.

3. VĚDECKO-VÝZKUMNÁ A ODBORNÁ ČINNOST

3.1. Vlastní odborné aktivity

- Odborná oddělení řešila celkem **18 výzkumných úkolů**, z toho etnografie 8 (Identifikace a dokumentace lidového stavitelství Kroměřížsko – 2. část, Stavebně historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji – Uherskohradištsko – 1. část, Tradiční lidový oděv: lidová tvůrce, Textilní fond ve sbír-

kách SM, Lidové muziky, Hudební nástroje ve sbírkách SM, Tradiční rukodělná výroba, Muž a žena v lidové tradici), archeologie 5 (záchranné archeologické výzkumy), historie 3 (Urbanistický vývoj Uherského Hradiště v 19.–21. století, Totalitní režimy – 50. léta – 3. část a Uměleckohistorické památky města Hluku), umění 2 (Litá medaile, plaketa a drobná plastika, Žáci a absolventi Školy umění ve Zlíně a SUPŠ ve Zlíně a Uherském Hradišti).

3.2. Spolupráce s externími badateli a jinými subjekty

- Jednotlivá odborná oddělení spolupracovala při řešení výzkumných a odborných úkolů s celkem **69 externími badateli a institucemi**, z toho etnografie 58 (stavitelství – s 8 odborníky; oděv – s 10 odborníky; zvykosloví – 1 odborník; určování výtvarných děl – 1 odborník, obyčejová tradice – 25 odborníků, NAKI – mezinárodní spolupráce na řešení úkolu: Tradiční lidový oděv na Moravě: identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950 – 13 odborníků), archeologie 1 (neolitické osídlení Dolnomoravského úvalu), historie 5 (uměleckohistorické památky Hluku, lichtenštejnské državy na Uherskohradištsku, liturgie, spolupráce při přípravě výstav s MM Hodonín a GVU Hodonín), umění 5 (spolupráce při přípravě výstav s MZM Brno, GVU Hodonín, NG Praha, Muzeem Miejským ve Vratislavi, Galerií Orlovna).

3.3. Vědecké konference, semináře, symposia – vlastní

- Byly **uspořádány 2 odborné akce** – seminář na téma Muzea – sbírky – expozice (ve spolupráci s AMG) a mezinárodní konferenci MKKK na téma Svět mužů a žen. Muž a žena ve svědectvích lidových tradic.

3.4. Vědecké konference, semináře, symposia – účast na akcích pořádaných jinými subjekty

- Odborní pracovníci se zúčastnili celkem **26 vědeckých konferencí a seminářů**, z toho etnografie 10, archeologie 4, historie 2, umění 3, programový pracovník 1, konzervace 6.

4. METODICKÁ A EDUKAČNÍ ČINNOST

4.1. Spolupráce se školami

4.1.1. Speciální programy pro školy, spolupráce se školami

- Odborná oddělení uspořádala celkem **59 speciálních programů** pro 3 891 osob, z toho 3 731 dětí a 160 dospělých (Galerie SM 17 programů – 4 k výstavě Zima s J. Ladou, 1 Kytíčkový den, 4 pro rodiny s dětmi, 2 ke Dnům otevřených dveří památek, 6 k výstavě betlémů Kouzlo vánočního příběhu pro celkem 878 osob, z toho 797 dětí a 81 dospělých; programová pracovnice uspořádala celkem 30 programů – k výstavě Egypt a Nubie byly připraveny tři druhy programů: Jak slunce vyšlo nad Egyptem, Osudové příběhy starého Egypta, Příběh papyru vepsaného do Nilu, k výstavě betlémů v hlavní budově program Poezie vánočního času pro celkem 580 dětí a 45 dospělých; etnografie – 12 programů – předvádění výroby zvykoslovných předmětů před Velikonocemi a Vánocemi a tvořivé dílničky ve stejném období pro 2 354 žáků a 34 dospělých).

4.1.2. Pravidelné programy pro školy

- Odborná oddělení uspořádala celkem **13 pravidelných programů** pro 285 osob, z toho 272 dětí a 13 dospělých. A) V Dětském centru GSM 3 programy pro 47 osob, z toho 44 dětí a 3 dospělí (Umění jihovýchodní Moravy a Kouzelné barvičky). B) V Dětském centru SM se uskutečnilo 10 programů: pro žáky 6. tříd k výuce dějepisu byl

připraven nový pravidelný program Zašlá sláva Egypta – realizován 4x pro 87 osob, z toho 83 dětí a 4 dospělí; 6 programů Rok v muzeu (Velikonoce a Vánoce) pro 151 osob, z toho 145 dětí a 6 dospělých.

4.1.3. Pomoc odborných pracovníků studentům SŠ a VŠ

- Odborní pracovníci poskytli opakovaně **konzultace 38 studentům při zpracování středoškolských, bakalářských, magisterských a doktorských prací**: etnografie 1 VŠ; archeologie 4 VŠ; historie 15 VŠ (z toho 2 doktorandské práce – jedna zahraniční), 5 SŠ; umění 10 VŠ (z toho 3 doktorandské práce), 2 SŠ; konzervace 1 VŠ. V průběhu roku byla poskytnuta odborná praxe a stáž 17 studentům středních a vysokých škol: etnografie 1 VŠ, historie 13 (4 VŠ a doktorandi, 8 SŠ hotelové školy – ve spolupráci s knihovnou a dokumentací, zahraniční SŠ 1), konzervace 3 studenti vyššího odborného studia. Celkem pomoc 55 studentům.

4.2. METODIKA VŮČI JINÝM SUBJEKTŮM

4.2.1. Metodika a spolupráce se subjekty s obdobnou náplní činnosti v regionu

- Odborní pracovníci se zúčastnili celkem **4 jednání poradního sboru pro sbírkotvornou činnost** Masarykova muzea v Hodoníně a programové rady Galerie Orlovna Kroměříž.

4.2.2. Metodika a spolupráce s ostatními kulturními subjekty

- Spolupráce probíhala s celou řadou subjektů (International Council of Museums, Česká národní sekce CIOFF, Národní rada pro tradiční lidovou kulturu České republiky – poradní orgán ministra kultury, Asociace muzeí a galerií České republiky, Rada galerií České republiky, Ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán, Historická společnost Starý Velehrad, Sdružení historiků ČR, Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, Česká národopisná společnost, Mezinárodní komise pro studium lidové kultury Karpatech, Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky, Programová rada MFF Kunovské léto, Programová rada Horňáckých slavností, Programová rada Vlčnovské jízdy králů, Programová rada MFF Strakonice, Programová rada Slováckých slavností vína a otevřených památek, Region Slovácko, Městské informační centrum Uherské Hradiště, Správní rada o. p. s. Park Rochus, Muzejní spolek v Uherském Hradišti, Muzejní spolek Strážnice, Spolek přátel města Mayen Uherské Hradiště, Umělecká a programová rada Galerie Orlovna Kroměříž, Umělecká rada SUPŠ UH, Jury Celostátní soutěže Grafika roku apod.
- V rámci plnění vládního usnesení „Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“ provádí každoročně Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a jeho Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pro Ministerstvo kultury ČR terénní výzkumy v úzké spolupráci s těmito obdobně zaměřenými krajskými institucemi:
 - kraj Jihočeský – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích;
 - kraj Jihomoravský – Masarykovo muzeum v Hodoníně;
 - kraj Karlovarský – Krajské muzeum Cheb;
 - kraj Královéhradecký – Muzeum východních Čech v Hradci Králové;
 - kraj Liberecký – Muzeum Českého ráje v Turnově;
 - kraj Moravskoslezský – Muzeum Těšínska;
 - kraj Moravskoslezský – Muzeum Novojičínska;
 - kraj Olomoucký – Vlastivědné muzeum v Olomouci;
 - kraj Pardubický – Soubor lidových staveb Vysočina v Hlinsku;
 - kraj Plzeňský – Vlastivědné muzeum dr. Hostaše v Klatovech;

- kraj Středočeský – Regionální muzeum v Kolíně;
- kraj Ústecký – Regionální muzeum v Teplicích;
- kraj Vysočina – Muzeum Vysočiny Třebíč;
- kraj Praha – Muzeum hlavního města Prahy.

4.2.3. Pomoc odborných pracovníků jiným subjektům

- Jednotlivá odborná oddělení spolupracovala či poskytovala **metodickou pomoc celkem 330 badatelům, institucím, obcím, skupinám, souborům**. Odborná knihovna poskytla **metodickou pomoc celkem 141 badateli, z toho knihovnu navštívilo 120 badatelů, kteří uskutečnili 693 návštěv, počet výpůjček 2 884** (z toho 1 389 absenčních a 1 433 prezenčních a 62 meziknihovní výpůjční služba) – viz bod 2.1.2. Dlouhodobější metodická a odborná pomoc byla poskytnuta obci Ostrožská Lhota formou spolupráce při budování expozice místního muzea a nově jmenované ředitelce Městského muzea a galerie v Břeclavi.

4.2.4. Spolupráce s AMG ČR a RG ČR

- Odborní pracovníci pracovali v Senátu, 2 kolegiích a 4 komisích Asociace muzeí a galerií ČR (z toho 1 předsedkyně komise, 2 členky výborů komisí) a v Senátu Rady galerií a komoře edukativních pracovníků RG.

4.3. ŠKOLENÍ A KURZY

4.3.1. Školení a kurzy vlastní

- Slovácké muzeum uspořádalo seminář muzejních knihovníků Jihomoravského a Zlínského kraje v Uherském Hradišti (30. 6. 2011).
- Pracovníci se účastnili povinných školení BOZP, PO apod.

4.3.2. Školení, semináře a kurzy pořádané jinými subjekty

- Pracovníci muzea se zúčastnili celkem **14 školení, seminářů a kurzů** pořádaných jinými subjekty (pasivní 11: kurz restaurování papíru v Litomyšli, knihovnický inovační kurz v Moravské zemské knihovně, kurz Word pro začátečníky (eGON) ve Zlíně, doplňkový výukový program v Muzeu moderního umění Olomouc, angličtina, BOZP, ekonomická školení; aktivní 3: seminář knihovníků AMG v Českém Těšíně, seminář paměťových institucí ZK ve Vsetíně a seminář Komise regionálních dějin Moravy a Slezska AMG). Ředitel a ekonomka se účastnili pravidelného dlouhodobého školení managementu pořádaného KÚ ZK.

5. KULTURNĚ VZDĚLÁVACÍ ČINNOST

5.1. Expozice

- Organizace spravovala celkem **12 expozic** přístupných veřejnosti: Slovácko (hlavní budova), Umění jihovýchodní Moravy (Galerie SM), Letecké muzeum Kunovice, Lidové bydlení (Topolná čp. 90), Lidové bydlení (Topolná čp. 93), Vesnické kovářství (Topolná čp. 90), Památník Velké Moravy ve Starém Městě, Velká Morava (Uherské Hradiště-Sady), Velká Morava (Staré Město-Špitálky), Velká Morava (Modrá u Velehradu), Muzeum lidových pálenic ve Vlčnově. V roce 2011 byla otevřena nová stálá expozice Nositelé Ceny Vladimíra Boučka v hlavní budově muzea (31. 3. 2011) v rámci nově vybudovaného Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje.

5.2. Výstavy

- Slovácké muzeum uspořádalo v roce 2011 celkem **35 výstav, z toho 32 vlastních a 3 převzaté**.

A/ Výstavy vlastní:

Slovácké muzeum:

- 1) František Horenský – Obrázky ze Slovácka (29. 9.–6. 11. 2011);
- 2) Vánoce v muzeu aneb půjdeme spolu do Betléma (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 3) Od člověka k Bohu... (8. 12. 2011–22. 1. 2012).

Galerie Slováckého muzea:

- 4) Zima s Josefem Ladou (4. 11. 2010–16. 1. 2011);
- 5) Cena Vladimíra Boudníka (1995–2010);
- 6) Autorské knihy (1997–2009), (27. 1.–27. 3. 2011);
- 7) Karel Souček a jeho žáci (10. 2.–7. 3. 2011);
- 8) Zdeněk Šmíd /sochy, (14. 4.–3. 7. 2011);
- 9) Vivat Musica (14. 4.–5. 6. 2011);
- 10) Z jednoho hnízda – Božena Augustínová-Rochovanská, Andrej a Martin Augustínovi, (23. 6.–14. 8. 2011);
- 11) Výstava k LFŠ: Antonín Sládek/ filmové plakáty, obrazy, kresby, grafika (22. 7.–16. 10. 2011);
- 12) Umění a přitažlivost II/společná výstava českých a polských výtvarných pedagogů SUPŠ Uh. Hradiště a ZSP Bydgoszcz (8. 9.–16. 10. 2011);
- 13) Vánoce v galerii aneb půjdeme spolu do Betléma (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 14) Příběh o narození Ježíše Krista, obrazy, grafika (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 15) Papírové vystřihávané betlémy ze sbírky V. Schildera (18. 11. 2011–22. 1. 2012);
- 16) Dětská betlemářská tvorba z Moravy a Polska GSM (18. 11. 2011–22. 1. 2012).

Památník Velké Moravy:

- 17) Vampyrismus (4. 3.–30. 10. 2011).

Letecké muzeum Kunovice:

- 18) Vladimír Janík, Život s letadly (7. 4.–31. 10. 2011).

B/ Výstavy převzaté:

- 19) Etiopie objektivem etnografa (9. 12. 2010–3. 4. 2011);
- 20) Mistrovská díla tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje. Výstava k otevření Centra péče o tradiční lidovou kulturu (31. 3.–25. 4. 2011);
- 21) Egypt a Nubie. Poklady starověkých civilizací (12. 5.–11. 9. 2011).

C/ Výstavy vlastní mimo objekty SM:

- 22) Miroslav Malina Art&books Gallery Zlín (17. 3.–2. 4. 2011);
- 23) Jiří Vlach, komorní plastika a kresba, Expozice času ve Šternberku (4. 3.–1. 4. 2011);
- 24) Tomáš Měšťánek, obrazy, kresby, Galerie KK Panský dům Uherský Brod (15. 4.–8. 5. 2011);
- 25) Tomáš Měšťánek, kombinovaná technika na papíře, foyer divadla Kolín, (16. 9.–31. 10. 2011);
- 26) Znad Dunaju Weltawy i Wisly, Muzeum Miejskie Wroclaw – česká část výstavy (7. 10.–20. 11. 2011);

- 27) T. Měšťánek v galerii Inspiro v Brně (7.–24. 11. 2011);
- 28) Znad Dunaju Weltawy i Wisly, Andrassyho palác Budapešť – česká část výstavy, (9. 12. 2011–16. 1. 2012);
- 29) František Horenský – Obrazky ze Slovácka, Galerie Slezská Ostrava (27. 1.–6. 3. 2011);
- 30) Lidový oděv na Hroznolhotsku, Obecní úřad Hroznová Lhota (10. 4.–15. 5. 2011);
- 31) Lidová malířská díla rodu Hánů, Kaple sv. Josefa, Kyjov (9. 8.–28. 8. 2011);
- 32) František Horenský – Obrazky ze Slovácka, Kulturní dům Kroměříž (12. 8.–6. 9. 2011);
- 33) Velehrad v dějinách, Dům sv. Cyrila a Metoděje, Velehrad (13. 6.–6. 11. 2011);
- 34) 100 let archeologie na Modré, Archeoskanzen Modrá (24. 6.–31. 12. 2011);
- 35) Znak města odedávna užíváný – výstava k 530. výročí polepšení znaku městu Uh. Hradišti, SOkA Uh. Hradiště (9. 6.–30. 6. 2011).

5.3. Přednášky pro veřejnost

- Organizace uspořádala celkem **84 odborných přednášek pro 3 846 osob**, z toho 604 mládež. Z toho odborní pracovníci uskutečnili celkem 75 odborných přednášek pro 3 356 osob, z toho 571 dětí a mládeže.
- A) Přednášek v objektech vlastní instituce bylo realizováno 25 pro 968 osob, z toho 33 mládež, z toho odborní pracovníci uskutečnili 16 přednášek pro 478 osob, z toho 33 mládeže. Ve spolupráci s Muzejním spolkem a Historickou společností Starý Velehrad bylo uspořádáno celkem 9 přednášek externistů pro 490 dospělých.
- B) Přednášek mimo objekty vlastní instituce bylo realizováno celkem 59 pro 2 878 osob, z toho 538 dětí a mládeže.

5.4. Odborné výklady ve výstavách a expozicích

- Ve výstavách a expozicích uskutečnili pracovníci celkem **118 odborných výkladů** pro 2 869 posluchačů, z toho 878 dětí a mládeže, 10 handicapovaných a 85 zahraničních návštěvníků.

5.5. Doplnkové kulturní akce a programy

- Muzeum uspořádalo vlastních **22 kulturních akcí a programů**, z toho Muzejní noc (v hlavní budově program Tajuplná noční prohlídka výstavy Egypt a Nubie, v galerii program Galerie plná tónů pro 1 032 návštěvníků), vyhlášení výsledků literární a výtvarné soutěže Na velkomoravském Veligradu (55 osob), 7 interaktivních programů Tvoříme v muzeu (136 osob), předvádění výroby zvykoslovných předmětů – jarní a zimní cyklus – 6 rukodělných dnů, během nichž se prezentovalo 30 výrobců (2 829 osob, z toho 2 740 dětí), Otevřené dveře fotoarchivu a knihovny (27 návštěvníků, z toho 15 dětí), program u příležitosti návštěvy zahraniční delegace z Norska, během něhož se prezentovali 2 výrobci (107 osob, z toho 86 dětí), Rockové koledování u stromečku (320 osob), Hudební kouzlo adventního a vánočního času (195 osob), loutkové představení Štědrý večer (40 osob), cyklovýlet Se Slováckým muzeem za poznáním památek regionu (42 osob). Akcí se zúčastnilo 4 783 osob. Ve spolupráci s partnerskými institucemi bylo připraveno 5 pořadů, z toho 3 v rámci Slováckých slavností vína (26 300 účastníků slavností) a 2 v rámci II. ročníku Slovácko v tradici (700 osob).

5.6. Zájmové aktivity (kluby, spolky)

- Organizace spolupracovala s **Muzejním spolkem v Uherském Hradišti, Společností přátel slivovice ČR a Historickou společností Starý Velehrad**. Ve spolupráci s Muzejním spolkem se uskutečnilo celkem 7 akcí pro veřejnost (6 přednášek a besed:

Zážitky z cest, JUDr. A. Pražák, Starověká Nubie, výsledky výzkumu v Súdánu, Joža Uprka, život a dílo, Slovník nářečí regionu Dolní Poolšaví, Uherské Hradiště, genius loci a chybějící střed a jeden cykloturistický výlet Se Slováckým muzeem za poznáním památek regionu), zúčastnilo se jich celkem 342 dospělých. Ve spolupráci s Historickou společností Starý Velehrad se uskutečnily 4 přednášky (Počátky křesťanství na Moravě, Jak pohřbívali Slované, Archeologické výzkumy na Hradištsku, Výzkum langobardského pohřebiště v Kyjově), jichž se zúčastnilo celkem 270 dospělých. Ve spolupráci se Společností přátel slivovice ČR se uskutečnil 1. slovácký košť slivovice 2011 za účasti cca 150 osob. Celkem 12 akcí pro 762 osob.

5.7. Spolupráce se zahraničím

- Slovácké muzeum spolupracovalo celkem s **25 zahraničními partnery** ze Slovenska, Maďarska, Polska, Chorvatska a Norska, z toho 11 institucemi (Univerzita Konstantina Filozofa v Nitre, Múzeum mesta Bratislavy, FF Univerzity Komenského v Bratislavě, Múzeum ukrajinské kultury ve Svidníku, Hrvatska akademie znanosti a umjetnosti Záhřeb, katedra Etnologie a kulturní antropologie FF Záhřeb, Kysucké muzeum v Čadci na přípravě žádosti do fondu Mikroprojektů, Oáza kultury i Sztuki a Muzeem Miejske ve Vratislavi – příprava jubilejní výstavy za českou stranu včetně podkladů pro katalog Znad Dunaju, Weltawy i Wisly, Andrassyho palác Budapešť; Galerie Miejska BWA Bydgoszcz – na výstavě Umění a přitažlivost II, kraj Hedmark Norsko) a 14 vědeckými pracovníky ze Slovenska, Chorvatska, Polska.

5.8. Spolupráce s jinými kraji

- Slovácké muzeum spolupracovalo s **38 institucemi v celkem 11 krajích** (Zlínský kraj: NPÚ Kroměříž, Muzeum J. A. Komenského Uh. Brod, Muzeum Podhradí Buchlovice, SOKA Vsetín, město UH, SOKA Uherské Hradiště, Gymnázium UH, Region Slovácko; Jihomoravský kraj: Moravská galerie Brno, Městské muzeum ve Veselí nad Moravou, MZM Brno, Technické muzeum Brno, FF MU Brno, Přírodovědecká fakulta Brno, NÚLK Strážnice, Masarykovo muzeum Hodonín, Vlastivědné muzeum Kyjov, GVV Hodonín; Moravskoslezský kraj: Slezské zemské muzeum Opava, Muzeum v Bruntálu, Ostravskoslezská galerie Slezská Ostrava, GVU Ostrava; Olomoucký kraj: Vlastivědné muzeum Olomouc, Muzeum Komenského v Přerově, Muzeum umění Olomouc, Městské kulturní středisko, Expozice času, Šternberk; Středočeský kraj: Středočeské muzeum v Rostokách u Prahy; hlavní město Praha: Národní galerie, Filmová galanterie Terryho ponožky Praha, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, NM Praha, AV ČR Praha; Královéhradecký kraj: GVV Náchod, Třebechovické muzeum v Třebechovicích; Plzeňský kraj: Západočeské muzeum v Plzni; Jihočeský kraj: Muzeum Jindřichohradecka Jindřichův Hradec; kraj Vysočina: Muzeum Vysočiny Třebíč; Pardubický kraj: Městské muzeum Ústí nad Orlicí).
- V rámci plnění vládního usnesení „Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“ provádí každoročně Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a jeho Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pro Ministerstvo kultury ČR terénní výzkumy v úzké spolupráci se všemi 14 pověřenými pracovišti (viz s. 382–383).

5.9. Spolupráce kulturních PO Zlínského kraje

- Průběžná konzultační činnost a spolupráce se všemi krajskými kulturními organizacemi probíhala jednak v rámci pověřeného pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje, jednak při pořádání výstav (s Muzeem Kroměřížska v Kroměříži) a rovněž v pracovní sekci Centra pro digitalizaci ZK.

5.10. Návštěvnost muzea

A) Celková návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea podle objektů – 110 447 osob.

Z toho:

- návštěvnost objektů Slováckého muzea (expozice, výstavy, kulturní akce) – 71 543 osob;
- návštěvnost výstav Slováckého muzea v jiných objektech – 35 684 osob;
- návštěvnost kulturních akcí Slováckého muzea v jiných objektech – 3 220 osob;
- z toho: – přednášky – 2 878 osob;
– cyklovýlet – 42 osob;
– 6 přednášek ve spolupráci s Muzejním spolkem – 300 osob.

B) Celková návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea podle jednotlivých výstav, resp. návštěvnických okruhů – 124 105 osob.

Z toho:

- návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea – 85 201 osob;
- návštěvnost výstav Slováckého muzea v jiných objektech – 35 684 osob;
- návštěvnost kulturních akcí Slováckého muzea v jiných objektech – 3 220 osob;
- Z toho: – přednášky – 2 878 osob;
– cyklovýlet – 42 osob;
– 6 přednášek ve spolupráci s Muzejním spolkem – 300 osob.

C) Návštěvnost jiných kulturních akcí s programovým podílem Slováckého muzea – 27 000 osob*.

Z toho:

- 3 pořady v rámci Slováckých slavností vína – 26 300 osob;
- 2 pořady v rámci II. ročníku Slovácko v tradici – 700 osob.

* nezapočítává se do statistiky návštěvnosti organizace

6. EDIČNÍ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST

6.1. Vlastní ediční činnost

- **Vydáno celkem 8 publikací:** společenskovědní sborník Slovácko 2010 (zařazen do recenzovaných neimpaktovaných periodik ČR), redakčně byl připraven sborník Slovácko 2011; Studie Slováckého muzea 16: Svět mužů a žen. Muž a žena ve svědectvích lidových tradic; Lidové stavby známé neznámé IV. Kroměřížsko; Betlémy. Vánoce v galerii – Vánoce v muzeu aneb půjdeme spolu do Betléma; Karel Souček a jeho žáci; Antonín Sládek, filmové plakáty, obrazy, grafika; Egypt a Nubie. Poklady starověkých civilizací; Výrobní a technologické aspekty středověkých a raně novověkých komorových kachlů (SM jako spoluvydavatel s FF MU Brno).

6.2. Odborné texty do publikací a periodik vydaných jinými subjekty

- Odborná oddělení publikovala výsledky svých výzkumů celkem v **79 příspěvcích**, z toho 56 příspěvků do publikací a periodik vydaných jinými subjekty (etnografie celkem 31, z toho 18 vydaných jinými subjekty, archeologie celkem 9, z toho 6 vydaných jinými subjekty, historie celkem 32, z toho 30 vydaných jinými subjekty, umění celkem 7, z toho 2 vydané jinými subjekty).

6.3. Medializace instituce – propagace výstav a doplňkových akcí

- Odborná oddělení propagovala výstavy a doplňkové akce v celkem **384 příspěvcích**, z toho 274 novinových a internetových článků, 53 rozhlasových relací, 57 televizních vysílání, z toho 24 v rámci pravidelného seriálu TV Slovácko o Slováckém muzeu.

(Etnografie: 13 tisk a internet, 17 rozhlas, 13 TV; archeologie: 28 tisk a internet, 6 rozhlas, 7 TV; historie: 17 tisk a internet, 9 rozhlas, 11 TV; umění: 66 tisk a internet, 19 rozhlas, 24 TV; tiskový mluvčí: 73 článků a tiskových zpráv; programový pracovník: 66 článků a tiskových zpráv). Do sdělovacích prostředků bylo zasláno celkem 1 223 informací o akcích Slováckého muzea, z toho 450 do rádií, 270 do TV a 503 do tisku.

6.4. Spolupráce s odbornými a jinými periodiky (redakční rady)

- Členstvím a účastí na redakčních radách spolupracovala odborná oddělení se 3 periodiky (Časopis Národopisné společnosti, Zpravodaj města UH, Malovaný kraj), celkem 17 jednání redakčních rad.

7. ROZVOJOVÉ AKTIVITY

7.1. Zapojení do evropských (nejen strukturálních) fondů

- Žádné.

7.2. Dotace jiných subjektů (např. ministerstva)

- MK ČR – „Stavebně historický výzkum vybraných subjektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji“ – 200 000,- Kč;
 - MK ČR – Isprofin – restaurování Bible české – 40 000,- Kč;
 - MK ČR – Isprofin – nákup obrazů Hána – 9 000,- Kč.
- CELKEM 249 000,- Kč.**

7.3. Přijaté dary - nefinanční

- Darem získalo muzeum 453 ks předmětů od 17 dárců;
- Historická společnost Starý Velehrad – kniha Klášter františkánů... (180ks), 3 600,- Kč.

7.4. Finanční pomoc sponzorů

- NDKS – velikonoční programy 20 000,- Kč;
- NDKS – dětské programy v galerii a hlavní budově 40 000,- Kč;
- NDKS – výstavy Egypt, Betlémy 394 600,- Kč;
- Restaurování Bible české – různí sponzoři 20 000,- Kč;
- Výstava Sládek 10 000,- Kč;
- Slavnostní otevření CPTLK ZK 5 000,- Kč;
- Cena Gloria Musealis 70 000,- Kč;
- Cena ČNS 1 000,- Kč.

DARY A SPONZORSKÉ PŘÍSPĚVKY CELKEM 560 600,- KČ.

SLOVÁCKÉ MUZEUM ZÍSKALO V ROCE 2011 FORMOU DOTACÍ A SPONZORSKÝCH DARŮ CELKEM 813 200,- KČ.

7.5. Příprava projektů a koncepcí

- Příprava kulturních akcí k 1 150. výročí příchodu Cyrila a Metoděje (libreta, rozpočty apod.);
- Přístavba Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví (III. etapa rekonstrukce a dostavby Památníku Velké Moravy ve Starém Městě – příprava investičního záměru a studie);
- Výstavba Muzea vinařství v přírodě Rochus (další stupně projektové přípravy);
- Vybudování mezinárodní turistické stezky „Od Velké Moravy k počátkům české státnosti“ včetně jejího pilotního pracoviště (informačního centra) a obnovy jednotlivých archeologických lokalit (přípraven projektový rámec a základní studie);
- Příprava studie nové multimediální expozice Slovácko.

7.6. Plán rozvoje (investiční akce, neinvestiční akce)

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti má zpracován dokument – Koncepte činnosti a rozvoje organizace, který je každoročně aktualizován. Z tohoto materiálu vyjímáme nejdůležitější rozvojové akce:

7.6.1. Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy.

Preventivní ochrana sbírkových předmětů před nepříznivými vlivy – vybavení nových i stávajících depozitářů monitorovací technikou a zařízením pro úpravu klimatických podmínek (zejména vzdušné vlhkosti).

Náklady: 1,2 mil. Kč;

Finanční zajištění: vlastní zdroje, ZK;

Partneři: -;

Termín: 2008–2009;

Stav: splněno.

7.6.2. Záchrana – restaurování starých tisků a rukopisů

Náklady: 4,7 mil. Kč;

Finanční zajištění: ZK, EU;

Partneři: -;

Termín: 2010–2020;

Stav: probíhá.

7.6.3. Navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů

Náklady: 0,8 mil. Kč/ročně;

Finanční zajištění: ZK;

Partneři: -;

Termín: každoročně;

Stav: nesplněno, kritický stav, zatím částečně řešeno sponzorskými příspěvky.

7.6.4. Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům

- **Vybudování Muzea lidových pálenic na moravsko-slovenském pomezí ve Vlčnově.**

Náklady: 1,8 mil. Kč;

Finanční zajištění: ZK, EU;

Partneři: obec Vlčnov, Trenčianské múzeum, Centrum tradičnej kultúry Myjava;

Termín: 2008–2010;

Stav: splněno.

- **Vybudování a zprovoznění Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s předváděcím centrem, expozicí a výběrovou prodejnou předmětů lidové ručodělné výroby a řemesel.**

Náklady: 3,6 mil. Kč;

Finanční zajištění: ZK, EU;

Partneři: -;

Termín: 2009–2011;

Stav: splněno.

- **Vybudování nové moderní stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea včetně jejího vybavení multimediální technikou (slavnostní otevření k 100. výročí založení muzea)**

Náklady: 20 mil Kč;

Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2010–2014;
Stav: v plnění.

- **Vytvoření lektorského oddělení s náplní vzdělávacích a tvořivých programů pro děti i dospělé pověřeného propagačním stykem s veřejnými sdělovacími prostředky, školstvím a širokou veřejností. Cílem je zpracovávání, nabízení a realizace programů pro nejrůznější věkové kategorie a skupiny (např. rodinného typu) s nezbytnou dokumentací, prezentací, propagací a vyhodnocováním.**

Náklady: mzda pro dva pracovníky VŠ a SŠ pedagogického směru;

Finanční zajištění: ZK;

Partneři: -;

Termín: od 2009;

Stav: plnění částečné (1 pracovník VŠ) z důvodu nedostatku mzdových prostředků.

- **Rekonstrukce Památníku Velké Moravy (I. etapa), výstavba nové multimediální expozice (II. etapa) a přístavba Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví (III. etapa)**

Náklady: 87 mil. Kč;

Finanční zajištění: ZK, EU, Norské fondy;

Partneři: Moravské zemské muzeum v Brně;

Termín: 2008–2014;

Stav: I. a II. etapa dokončena, III. etapa v přípravě.

- **Vybudování stálé vstupní expozice v Leteckém muzeu Kunovice**

Náklady: zatím nevyčísleny – investorem bude Město Kunovice;

Finanční zajištění: město Kunovice, EU;

Partneři: Slovácký aeroklub;

Termín: 2010–2012;

Stav: zpracována úvodní studie.

- **Příprava a realizace výstavby „Muzea Velké Moravy“ v Uherském Hradišti-Sadech**

Náklady: 200 mil. Kč;

Finanční zajištění: město Uherské Hradiště, EU;

Partneři: -;

Termín: 2010–2015;

Stav: v přípravě, zpracována základní studie.

- **Příprava a realizace výstavby Muzea v přírodě Rochus**

Náklady: 150 mil. Kč;

Finanční zajištění: město Uherské Hradiště, EU;

Partneři: soukromé společnosti;

Termín: 2007–2020;

Stav: zhotoven ideový záměr, studie a studie proveditelnosti, probíhá intenzivní projektová příprava.

- **Vybudování požárního únikového východu z výstavních sálů hlavní budovy**

Náklady: 1,5 mil. Kč;

Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2007;
Stav: splněno.

- **Vytvoření koncepce prezentace a propagace Slováckého muzea a její aplikace v praxi.**

Náklady: 120 tis. Kč / první rok;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: od 2008;
Stav: splněno, každoročně aktualizováno.

7.6.5. Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

- **Vybudování mezinárodní turistické stezky „Od Velké Moravy k počátkům české státnosti“ včetně jejího pilotního pracoviště (informačního centra) a obnovy jednotlivých archeologických lokalit**

Náklady: 14 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: Moravské zemské muzeum v Brně, Jihomoravský kraj, Moravskoslezský kraj, Olomoucký kraj, Trenčínský samosprávný kraj (Slovensko), správci jednotlivých archeologických lokalit;
Termín: 2010–2014;
Stav: v přípravě, zhotovena studie.

- **Aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: KÚ ZK, subjekty cestovního ruchu;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

- **Aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu jihovýchodní Moravy**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

- **Zvyšování kvality koncepce prezentace a propagace instituce a její naplňování v praxi**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

- **Vytvoření nové interaktivní webové prezentace Slováckého muzea**

Náklady: 0,1 mil. Kč;

Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2007;
Stav: splněno v roce 2007, v roce 2009 došlo k další modernizaci prezentace, tato spuštěna v únoru 2010.

7.6.6. Provázání činnosti instituce se školstvím

- **Vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“**

Náklady: 0,2 mil. Kč/ročně;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: školská zařízení;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně v rámci omezených finančních prostředků.

- **Úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: školská zařízení;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.7. Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce

- **Intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně metodické podpory odborné i laické veřejnosti**

Náklady: 0,5 mil Kč/ročně;
Finanční zajištění: ZK, MK ČR;
Partneři: Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, Moravské zemské muzeum v Brně, Asociace umělců medailérů Praha, Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.8. Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

- **Aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce**

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.7. Plán rozvoje organizace (kulturně-výchovné činnosti)

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti má zpracovány dokumenty – Koncepce činnosti a rozvoje organizace a Koncepce prezentace a propagace, které jsou každoročně aktualizovány. Tyto materiály obsahují rovněž dlouhodobější i roční plány kulturně-výchovné činnosti, která

je následně implementována do elektronického plánu a kontroly činnosti jednotlivých úseků organizace.

8. OSTATNÍ ČINNOSTI

8.1. Řídící a kontrolní činnost

- řídicí a kontrolní činnost prováděna prostřednictvím operativních a periodických porad vedení (ředitel, vedoucí oddělení a samostatní pracovníci). Velmi účinným nástrojem řízení a kontroly je elektronický síťový podrobný plán činnosti instituce s přesným zadáním úkolu, termínu splnění a odpovědnosti, který je průběžně kontrolován po celý rok.

8.2. Provoz a údržba (včetně stavební)

V roce 2011 plnil provozní úsek úkoly stanovené plánem činnosti následujícím způsobem (uvádíme pouze nejdůležitější položku):

- dokončena rekonstrukce části objektu Slovákého muzea pro potřeby Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje včetně jejího slavnostního otevření.

Rovněž byly průběžně prováděny pravidelné kontroly lokalit a objektů muzea včetně odstraňování zjištěných nedostatků. Dále byla bezproblémově zabezpečována běžná provozně-kontrolní činnost (autoprovaz, všestranná údržba, MTZ, nákupy ostatních pracovníků, kontrola správnosti fakturace, nákupy cenin a PHM včetně evidence, sledování spotřeby energie, paliv, telefonních hovorů atd.).

8.3. Zabezpečovací systémy (EZS, EPS a PTV)

Referent elektronických požárních systémů, elektronických zabezpečovacích systémů a průmyslových televizí vedl ve sledovaném období veškerou agendu, sledoval termíny povinných revizí a kontroloval jejich řádné provedení, jednal se servisní firmou Security UH, s.r.o., a policií, proškoloval pracovníky pověřené manipulací se systémy v jednotlivých objektech, průběžně objednával a kontroloval odstranění vzniklých závad na systémech, vedl knihu poplachů, kontrol napadených prostor, účastnil se výjezdů policie při vyhlášení poplachu apod.

8.4. Bezpečnost a ochrana zdraví při práci, požární a civilní ochrana, ochrana životního prostředí

Všechny povinnosti organizace v oblasti BOZP, PO, CO a ekologie zajišťoval ve sledovaném období pracovník muzea – referent BOZP, PO, CO se smluvní účastí firmy Jordán – požární ochrana, s.r.o. Pracovník sledoval termíny a správnost plnění potřebných prací a prováděl základní kontrolní činnost (lékárničky, vybavenost hasicími přístroji, inventury a ochrana CO materiálu, vybavení ochrannými prostředky jednotlivce apod.). Další specializované úkoly (školení, revize, směrnice apod.) smluvně zajišťovala rovněž firma Jordán – požární ochrana, s.r.o. Všechny úkoly uvedené v plánu činnosti úseku na rok 2011 byly splněny.

8.5. Výpočetní technika – počítačové sítě (instalace, údržba, rozvoj), internet, webové stránky, využívání e-mailu

Technik PC splnil v roce 2011 následující úkoly:

- pravidelně aktualizoval antivirový program na všech PC v instituci;
- zajistil odstranění veškerých vzniklých závad na PC, serveru a v síti;
- podle aktuální potřeby posiloval hardware zařízení;

- prováděl periodickou kontrolu legálnosti instalovaného softwaru (licenční doklady na jednotlivé produkty archivovány na oddělení dokumentace SM);
- všem pracovníkům poskytoval školicí a poradenskou činnost;
- aktualizoval harmonogram postupné obměny a vybavování instituce výpočetní technikou i softwarem;
- prováděl aktualizaci a rozšiřování stávajících webových stránek Slováckého muzea, podílel se na přípravě stránek nových;
- prováděl zálohování důležitých dat SM UH;
- prováděl kontrolu integrity databází programů BACH.

Současný stav vybavení Slováckého muzea výpočetní technikou je následující:

Slovácké muzeum	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	14	4	2	10	5	2

Galerie Slováckého muzea	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	5	1	1	3	2	1

Konzervační oddělení	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	2	1	0	2	0	0

Archeologické oddělení, přednáškové centrum	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	5	2	0	3	1	0

Památník Velké Moravy	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	5	0	0	1	0	0
Letecké muzeum	PC	Notebook	Server	Tisk	Skener	Kopírka
CELKEM	1	0	0	1	0	0

CELKEM	32	8	3	20	8	3
--------	----	---	---	----	---	---

Počítačová síť je vybudována v hlavní budově, v galerii, na detašovaném pracovišti Hradební a v objektu přednáškového centra s archeologickým oddělením. Internetové připojení hlavní budovy, galerie, pracoviště Hradební a přednáškového centra s archeologickým oddělením je zajištěno mikrovlnnou technologií. Instituce provozuje webové stránky s doménou www.slovackemuzeum.cz, elektronickou odbornou knihovnu s adresou <http://knihovna.slovackemuzeum.cz> a speciální oborové stránky www.medaile-uh.blog.cz a www.veligrad.eu. Má rovněž zastoupení na Facebook. Každý z pracovníků muzea má

vlastní e-mailovou schránku. Ve všech pokladnách instituce je zavedena technologie PC pro prodej a tisk vstupenek a ostatního zboží.

9. Personální obsazení Slovákého muzea v Uherském Hradišti k 31. 12. 2011

	Příjmení a jméno	pracovní pozice
1	Berková Kateřina, Bc.	konzervátor (mateřská dovolená)
2	Bitnerová Petra, MgA.	konzervátor (zástup za mateřskou dovolenou)
3	Čevelová Květoslava	uklízečka
4	Číhal Petr, Mgr.	etnograf
5	Dudová Magda	pokladní (Slovácké muzeum)
6	Floriánová Olga, Mgr.	etnograf
7	Frolcová Milada, PhDr.	historik umění
8	Frolec Ivo, PhDr.	ředitel
9	Habartová Romana, PhDr.	etnograf, vedoucí oddělení
10	Hodonská Marie	uklízečka
11	Chvalkovský Ladislav	fotograf
12	Chvalkovský Ladislav	technik EZS, EPS, PTV
13	Chrástek Tomáš, Bc.	archeolog
14	Jilík Jiří, PaedDr.	pokladní (Památník Velké Moravy)
15	Jordán Michal	terénní technik archeologického výzkumu
16	Jordán Michal	správce počítačové sítě, technik
17	Kamrlová Kateřina, Mgr.	programový a kulturně-výchovný pracovník, pracovník vztahů k veřejnosti
18	Kedroň Bohumil	pokladní (Letecké muzeum)
19	Knot Augustin	průvodce, ostraha (Muzeum v přírodě Topolná)
20	Kolečkářová Radka	dokumentátor archeologického oddělení
21	Kondrová Marta, Mgr.	etnograf
22	Kostečková Renáta	uklízečka
23	Marholtová Jolana	účetní
24	Martykánová Marie, Mgr.	historik umění
25	Mátlová Iveta, Mgr.	knihovnice
26	Menoušková Dana, Mgr.	archeolog

27	Mour Ondřej, DiS.	konzervátor
28	Musilová Jana	pokladní (Galerie Slovákého muzea)
29	Olšák Ladislav	údržbář, výstavář
30	Peková Mária	pokladní (Slovácké muzeum)
31	Pelikánová Emilie	výtvarník
32	Pohlová Irena	pokladní (Památník Velké Moravy)
33	Portl Pavel, Mgr.	historik
34	Raštica Bernard	údržbář, výstavář
35	Rašticová Blanka, PhDr.	historik, vedoucí oddělení, zástupce ředitele
36	Severin Jiří, Mgr.	projektový manažer
37	Směřička Ludvík, Ing.	pokladní (Letecké muzeum)
38	Sovišová Dagmar	účetní
39	Strachotová Eva	uklízečka
40	Stýskal Zdeněk	údržbář, výstavář
41	Stýskal Zdeněk	referent BOZP, PO, CO
42	Šebková Veronika	pokladní (Galerie Slovákého muzea)
43	Šlemendová Jana	uklízečka
44	Štefánková Ludmila	konzervátor, vedoucí oddělení
45	Taláková Zdeňka	provozní, asistentka ředitele
46	Vaškových Miroslav, Mgr., Ph.D.	archeolog, vedoucí oddělení
47	Zemánková Helena	dokumentátor
48	Zpěváková Jitka	ekonom, vedoucí oddělení

CENTRUM PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU ZLÍNSKÉHO KRAJE – PREZENTACE VÝSTAV A EXPOZIC

Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Kdo v posledních březnových dnech roku 2011 zavítal do Slováckého muzea v Uherském Hradišti, do jeho hlavní budovy ve Smetanových sadech, mohl být mile překvapen. Tato budova se v posledním půlroce podrobila zásadním přestavbám a modernizaci. Čtvrtek 31. březen 2011 se stal pro muzejníky, ale také pro všechny přítomné hosty, přátele a věrné návštěvníky dnem vsutku svátečním.

Ředitel Slováckého muzea PhDr. Ivo Frolec, statutární náměstek hejtmana Zlínského kraje Libor Lukáš a Ing. Jindřich Ondruš, náměstek hejtmana Zlínského kraje, seznámili početné publikum s náročnými stavebními pracemi, které vybudování reprezentativních prostor předcházely, přiblížili zvědavým posluchačům smysl a poslání nově vzniklého Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje, které bylo v muzeu zřízeno a takto pojmenováno už v roce 2004. Jeho zřízení vychází z vládního usnesení č. 571 z června 2003, které se týká **Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu**. Jedním z jeho hlavních úkolů je právě identifikace a dokumentace projevů tradiční lidové kultury. Tento projekt garantuje Národní ústav lidové kultury ve Strážnici a pro plnění usnesení byla v jednotlivých krajích pověřena vybraná regionální odborná pracoviště.

Ve Zlínském kraji se tímto pracovištěm a garantem úkolů stalo Slovácké muzeum, kde v této souvislosti bylo už tehdy zřízeno **Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje**. Centrum tak zahrnuje náplň činnosti stávajícího etnografického oddělení, ale specifickým způsobem začalo konkrétně naplňovat uvedené vládní usnesení na území Zlínského kraje a celé České republiky. Díky formulovaným a vypisovaným výběrovým dotačním řízením Ministerstva kultury na podporu tradiční lidové kultury tak centrum získává na přihlášené a úspěšné projekty podporu, díky níž mohou být výstupy konkrétních témat představovány např. formou vypracovaných databází tradičních řemeslníků, bohatou fotodokumentací, výstavami a především důslednou publikační činností široké veřejnosti.

Pokud bychom měli velmi stručně a konkrétně zformulovat náplň Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje, pak je nutno zmínit: pověření funkcí informačního, školicího a metodického pracoviště pro území kraje, provádění dokumentace tradiční lidové kultury a koordinaci jejího provádění na území celého kraje, spolupráci při identifikaci a zpracování záznamů o jevech tradiční lidové kultury, komunikaci s dobrovolnými dokumentátory (zpracovávají) a vytváření jejich sítě.

Slavnostní otevření Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje, zleva Jindřich Ondruš, Ivo Frolec a Libor Lukáš. Foto L. Chvalkovský.

Centrum pořádá specializovaná školení pro dobrovolné dokumentátory (zpravodaje), profesionální pracovníky dokumentace, sbírek, konzervačních a restaurátorských pracovišť atd., vytváří specializované databáze, poskytuje metodickou pomoc státní správě, samosprávě a ostatním odborným institucím v rámci kraje v otázkách péče o tradiční lidovou kulturu, shromažďuje doklady o mimořádně hodnotných jedinečných projevech tradiční lidové kultury v kraji.

Sbírá a soustřeďuje informace o nejúspěšnějších postupech v oblasti uchovávání, prezentace a předávání projevů tradiční lidové kultury a navrhuje je svému kraji a Národnímu ústavu lidové kultury k popularizaci, nebo je ve vlastní působnosti uveřejňuje.

Centrum péče také předkládá vlastní návrhy do Seznamu dědictví tradiční lidové kultury prostřednictvím krajského úřadu nebo Národního ústavu lidové kultury, soustavně poskytuje informace veřejnosti, popularizuje a prezentuje shromážděné doklady o projevech tradiční lidové kultury formou výstav a publikací, popř. iniciuje tuto prezentaci u dalších institucí v kraji.

Významná je spolupráce s Národním ústavem lidové kultury v záležitostech péče o tradiční lidovou kulturu.

A jak již bylo zmíněno výše, v rámci kraje koordinuje (doporučuje nebo vybírá) předkládání projektů a požadavků, které jsou zaměřeny na péči o tradiční lidovou kulturu na území kraje, do grantových programů MK nebo jiných ústředních orgánů, popř. do grantových programů vyhlášených krajem.

Centrum tak při své činnosti úzce spolupracuje s dalšími odbornými institucemi na území Zlínského kraje – především s Valašským muzeem v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzeem regionu Valašsko ve Vsetíně a Muzeem Kroměřížska v Kroměříži.

Slavnostní otevření Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje v březnu 2011 představuje již vlastní „třešinku na dortu“. Pestrá a bohatá činnost centra dostala nový kabát, reprezentativní prostory, do nichž mají bezproblémový přístup také handicapovaní návštěvníci, kteří se celkem komfortně dostanou novým výtahem do stále expozice, výstavních sálů i oddělení dokumentace v prvním poschodí muzea.

Interiér výstavy Mistrovská díla tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje. Foto L. Chvalkovský.

Odborní pracovníci Slováckého muzea ve spolupráci s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici pro tento akt a oficiální otevření centra připravili několik výstav s názvem *Mistrovská díla tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje*.

Jedna z výstav vychází z původní expozice Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici „Homo Faber“ a její uherskohradištská mutace je zaměřena jen na vyznamenané tvůrce, kteří žijí a tvoří na území Zlínského kraje. Návštěvníci se mohou seznámit s osobnostmi, oceněnými v letech 2001 až 2010 ministerským titulem „Nositel tradice lidových řemesel“, kterým byli na území Zlínského kraje oceněni: Antonín Moštěk (*1941) z Vlčnova, oceněný v roce 2001 za tradiční majoliku, v témž roce byl oceněn také Stanislav Štěpánek (*1930) z Morkovic za práci s přírodninami, pletení z proutí. V roce 2002 titul získala Jana Juřicová (*1953) z Vigantic za bílou výšivku, v roce 2003 Josef Kopčan (*1950) z Valašské Bystřice za tesařské a sekernické zpracování dřeva a také Petr Stoklasa (*1962) z Velkých Karlovic za výrobu štípaných holubiček. V roce 2005 byl oceněn Jiří Ondřej (*1959) ze Zubří za výrobu březových metel, v roce 2006 Josef Hruška (*1941) z Valašského Meziříčí za tradiční kovářství. Stejný rok přinesl ocenění Daně Ptáčkové (*1950) z Morkovic za pletení z proutí a pedigu a Jaroslavu Sucháčkovi, st. (*1936) ze Lhoty u Vsetína za ruční výrobu kamenných brousků, v roce 2007 Rozálii Blažkové (*1941) z Osvětiman v oboru pletení z kukuřičného šustí a Blance Mikolajkové (*1960) z Rožnova pod Radhoštěm za pletení na rámu (krosien-ce). Výstava představuje též tvorbu Pavla Čípa (*1944) ze Zubří, oceněného v roce 2008 za výrobu hudebních nástrojů, a Marie Skrežinové (*1944) ze Zlechova za hotovení textilních květin, vonic a věnců. Rok 2009 byl úspěšný pro Boženu Habartovou (*1964) z Uherského Hradiště-Sadů, která se věnuje těžké krojové krejčovině, a také pro Víta Kašpaříka (*1970) z Velkých Karlovic, jenž obdržel ocenění za výrobu hudebních nástrojů. Rok 2010 ve výstavě reprezentoval Augustin Krystyník (*1952) z Nového Hrozenkova, oceněný v oboru kolářství.

Medailony a tvorbu šestnácti tvůrců, „Nositelů tradice lidových řemesel“, doprovázelo promítání DVD dokumentů se záznamem pracovních postupů jednotlivých řemeslníků.

Druhý výstavní sál vítá návštěvníky novou recepcí s výběrovou prodejnou tradičních rukodělných výrobků, nazvanou **Slovácká jizba**, která nabízí pestrý sortiment vycházející

Pohled do stálé expozice nositelů Ceny Vladimíra Boučka. Foto M. Kondrová.

z tradiční lidové a umělecké výroby, užitkové i dekorační předměty z keramiky – tupeskou majoliku, kameninu, drátované výrobky, výrobky z přírodních pletiv – proutí, kukuřičného šustí, orobince, slámy, výrobky z kovu a ze dřeva – hračky, dřevořezbu, textilie – tkané prostírky, ubrusy, modrotisk, ale i drobné zvykoslovné předměty – kraslice, vizovické pečivo apod. Nechybí ani národopisná a jiná odborná literatura, specializované časopisy či pohlednice.

Druhá část tohoto sálu je věnovaná samostatné drobné expozici, která veřejnosti představuje **nositele Ceny Vladimíra Boučka**. Od roku 2005 ji každoročně uděluje město Uherské Hradiště, a to za *zachování a rozvoj lidové umělecké výroby jako formu veřejného uznání mistrů lidové umělecké výroby v regionu*.

O udělení této ceny rozhoduje Zastupitelstvo města Uherské Hradiště na základě doporučení poradní odborné komise, která je složená z představitelů města, odborných pracovníků, etnografů, zástupců odboru kultury a cestovního ruchu, zástupců odboru architektury, plánování a rozvoje. Při posuzování návrhů na udělení ceny komise hodnotí každého kandidáta podle předepsaných kritérií. Návrh na ocenění lidových tvůrců Uherskohradištska svým zadáním respektuje z vládního usnesení „Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice“ i dokument UNESCO „Doporučení k ochraně tradiční a lidové kultury“ o identifikaci a dokumentaci tradiční lidové kultury a její prezentaci odborné i laické veřejnosti. Upozorňuje tak na nenápadné a skromné osobnosti našeho města a okresu, kteří svou tradiční rukodělnou činnost představují široké veřejnosti.

Expozice představuje tvůrce krátkými medailony s fotografiemi mistrů a výběr z jejich tvorby. V roce 2005 byl oceněn **František Mikulec** (1930–2009) z Uherského Hradiště v oboru těžká krojová krejčovina, v roce 2006 **Františka Snopková** (*1948) z Uherského Hradiště za miniatury z kukuřičného šustí, v roce 2007 **Hana Špalková** (*1962) z Huštěnovic za práci s pletivy – košíkářství. Rok 2008 byl úspěšný pro **Antonína Hájka** (*1938) z Uherského Hradiště-Mařatic, který přesvědčil odbornou komisi pracemi ze dřeva, soustružení dřeva a jeho zdobení kovem. V roce 2009 ocenění převzal z rukou starosty města Uherské Hradiště **Igor Chrástek** (*1969) ze Zlechova za práce s hlinou, černou hrnčinu. V roce 2009 cenu převzala **Anna Pohunková** (*1930) z Uherského Hradiště-Mařatic za práci s textilem.

Prodejna tradičních rukodělných výrobků Slovácká jizba. Foto P. Číhal.

mi, lehkou krojovou krejčovinu. V roce 2010 získal tento titul keramik **Emil Kobza** (*1950) z Velehradu, který byl oceněn za práce s hlínou, kameninou. Spolu s ním si toto vyznamenání v tomto roce odnesla **Marie Vlčková** (*1948) z Uherského Hradiště-Mařatic za drobné zvykoslovné předměty, kraslice batikované a zelové. Město Uherské Hradiště v rámci tohoto významného počínu uděluje také ocenění za celoživotní přínos v oboru. V roce 2009 jej získala keramička **Marie Sobková** (*1949) z Uherského Hradiště, která byla vyznamenána za přínos a popularizaci tradiční lidové kultury a jejího výtvarného projevu v oblasti práce s hlínou, a v roce 2010 **Arnoštka Eberhardová** (*1925) z Uherského Hradiště, oceněná za přínos a popularizaci tradiční lidové kultury a jejího výtvarného projevu v oblasti odívání, stolování, dekoračních tkanin, módních doplňků a hračkářské tvorby. V roce 2011 byla cena udělena **Zuzaně Hartlové** z Tupes za tradiční majoliku a výtvarníkovi **Jaroslavu Procházkovi** z Uherského Hradiště-Jarošova za tvůrčí přínos a popularizaci tradiční lidové výroby v oblasti návrhářství nábytku, bytových doplňků a drobných dekorativních předmětů.

Novými programy jsou měsíční tzv. **Portréty tvůrců s prodejní výstavou jejich sortimentu**. Byla již představena keramička **Zuzana Hartlová** a keramici a dráteníci, manželé **Renata a Jaroslav Crlovi** z Buchlovic, kováři **Jakub Uhlíř** a **Václav Hubáček** ze Suché Lozi a **Ivan Šulák** z Velké Lhoty, věnující se zakuřované keramice.

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje připravilo mimo jiné pro celý rok řadu tvořivých interaktivních programů pro děti i širokou veřejnost, nazvaných **Tvoříme v muzeu**, z nichž jako první se uskutečnil velikonoční program „*Jak sa průtek ohýbá*“ zaměřený na práci s proutím a pedigem, který vedli Hana a Andrea Špalkovy a Rostislav Stloukal. Programy probíhají vždy první sobotu v měsíci, v květnu to byla práce s hlínou zaměřená na točení na kruhu, uchycení hrnků a modelování v programu „*Hrnčíři, to sú páni*“ s keramičkami Renatou Crlovou a Evou Vichovou, v červnu program „*Dráteničku, dratatý*“ zaměřený na drátování a výrobu odrátovaných šperků s lektory manžely Crlovými a Janou Kocábovou, v září se návštěvníci mohli seznámit se základy paličkové krajky pod vedením Petry Kučerové-Brandysové v programu „*Nic lapené do nitě jako ptáček do sítě*“, 1. října v rámci Dne Zlínského kraje proběhl program „*Vosk, barva, provázek – a je z toho obrázek*“ zaměřený na techniku batikování pod vedením Petry Bitnerové a Pauliny Gieciové, listopadový program „*Na skle malované*“, který vedla Jana Kocábová, byl věnován technice malby na sklo a v prosincovém pod názvem „*Přáníčko od srdce potěší nejvíce*“ lektorka Iveta Langová pomáhala návštěvníkům zhotovovat papírová přání. Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje bude na základě přání návštěvníků pokračovat v těchto interaktivních programech i v letech příštích.

VÝSTAVA BETLÉMŮ VE SLOVÁCKÉM MUZEU V UHERSKÉM HRADIŠTI

Kamil Andres, Petra Jahnová, Třebechovice pod Orebem

Koncem listopadu 2011 jsme navštívili Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, kde měl kolega Kamil Andres přednášku „Kouzlo mechanických betlémů a jejich restaurování“. Ještě před konáním přednášky nás PhDr. Romana Habartová ze Slováckého muzea provedla vánoční výstavou věnovanou betlémům, která probíhala v hlavní budově muzea a v galerii.

Ve výstavních prostorách muzea jsme měli možnost si prohlédnout historické betlémy z muzejních sbírek českých a moravských muzeí. Ještě před vstupem do expozice byla vystavena mechanická ukázka života na vesnici ze sbírek Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici vytvořena Milanem Kořistkou a mechanický betlém téhož autora ze sbírek Slezského zemského muzea v Opavě. Třetím vystaveným exponátem byla pro nás již známá mechanická ukázka řemesel Kamila Andrese z Třebechovic pod Orebem. Oba autoři se zaměřili na stará řemesla, která byla typická pro běžný venkovský život na přelomu 19. a 20. století. Právě mechanické betlémy velice dobře dokumentují pracovní postupy těchto někdy již zapomenutých řemesel.

O mechanických betlémech byla i přednáška Kamila Andrese, na které posluchače obeznámil s historií, tvorbou a péčí o mechanické betlémy. Tvůrci mechanických betlémů navazovali na tradiční stavbu statických betlémů, které se dříve hojně stavěly téměř v každé domácnosti. Někomu stačila jen svatá Rodina, jiní se rádi pochlubili rozsáhlým souborem tvořeným po několik generací. Bohaté kulisy, krásná krajina a množství figurek od nejrůznějších autorů jsou dokladem upřímné a trpělivé práce všech betlemářů. Pro radost z tvorby, ale i třeba pro potěšení dětí začali tvůrci betlémy oživovat mechanickým pohybem. Nejvíce betlémů vznikalo v druhé polovině 19. a první polovině 20. století. Tvůrci mechanických

Interiér výstavy betlémů dětských tvůrců. Foto K. Andres.

Interiér výstavy současné české, slovenské a polské betlemářské tvorby. Foto K. Andres.

Interiér výstavy historických betlémů z muzejních sbírek. Foto L. Chvalkovský.

betlémů se do stavby pouštěli s velkým nadšením. Některé betlémy hned na první pohled upoutají velikostí, dokonalostí pohybu, výtvarným zpracováním a důmyslnou mechanikou. Takové dílo je dokladem toho, že autor vše řádně předem promyslel, připravil si materiál a případně spolupracoval s odborníky. Příkladem takového spolupráce je Třebechovický Proboštův mechanický betlém.

Stále je mnoho soukromých majitelů i muzeí, kde se mechanické betlémy nacházejí v různém technickém stavu. Mnohdy byl mechanický betlém odložen pro nefunkčnost a upadl v zapomnění. Po letech byl znovu objeven, opraven a vystavován.

Ale vraťme se zpět na samotnou výstavu ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, která nás zaujala svým nápaditým výtvarným řešením a technickým provedením umocňujícím výjimečnost exponátů. Z vystavených předmětů nás zaujaly nejstarší skříňové betlémy z konce 18. století, kdy se tyto bohatě zdobené betlémy stávaly součástí měšťanských a šlechtických domácností. Protože v Třebechovickém muzeu betlémů vytváříme databázi dokumentující všechny mechanické betlémy, naši pozornost dále upoutaly dva mechanické skříňové betlémy ze sbírek Západočeského muzea v Plzni. Nepřehlédnutelné byly papírové ručně malované orlickoústecké betlémy historických i současných autorů, ve kterých se nachází stovky malovaných papírových figur lidí a zvířat. Betlémy jsou osazeny bohatou městskou a vesnickou architekturou. Naše muzeum zapůjčilo na tuto výstavu mimo jiné betlém od Josefa Vondry a bylo pro nás příjemným zjištěním, že i Slovácké muzeum má ve svém sbírkovém fondu od stejného autora betlém, který byl také vystaven. Během prohlídky jsme zjistili, že sbírkový fond betlémů Slováckého muzea je opravdu bohatý. Velice se nám líbil nápad připravit pro malé návštěvníky útulný dětský koutek, kde si mohou děti odpočinout na pohodlných polštářích nebo se chopit pastelek a vybarvit si obrázek s motivem betlému.

Výstava, která pokračovala v galerii, byla věnována současné české, slovenské a polské betlemářské tvorbě. Bylo zde vystaveno 110 betlémů od téměř 80 autorů. Výstava byla monumentální svojí rozlohou a různorodostí tvorby a použitého materiálu. Dokumentuje sou-

Restaurátor mechanických betlémů Kamil Andres během přednášky Kouzlo mechanických betlémů a jejich restaurování. Foto P. Jahnová.

časnou betlemářskou tvorbu. Autoři zhotovují své betlémy z rozmanitých materiálů. Stále je nejpoužívanějším materiálem dřevo, od klasické lípy až po dřeva exotická, s různou povrchovou úpravou. Řezbářská tvorba je zastoupena od lidového až po profesionální zpracování. Uvedme alespoň několik řezbářů: Zdeněk Farský, František Gajda, Miroslav Valenta, Roman Galek, Jarmila Haldová, Anton Kadura, Jiří Kostiha, Josef Zelinka a další.

Dalším velice oblíbeným materiálem je keramika. V betlemářské tvorbě se objevují i další přírodní materiály jako např. kukuřičné šustí, sláma, textil, ovčí rouno, sklo a další. Se všemi těmito druhy materiálů a různorodostí jejich zpracování jsme se na výstavě setkali. Nesmíme zapomenout na papírové betlémy, kterým byla také věnována samostatná část výstavy. Vystříhané papírové betlémy pocházely ze soukromé sbírky Vratislava Schildera a dokumentují starší i současnou tvorbu známých i méně známých výtvarníků.

V útulných podkrovních prostorách galerie se nacházely betlémy vytvořené dětmi z Moravy a Polska. Tato nápaditost a roztomilost dětských prací potěší každého návštěvníka a dává naději v pokračovatele této tradice stavění a tvoření betlémů.

Prohlédnout si výstavu betlémů v Uherském Hradišti bylo pohlazením na duši a chtěli bychom ocenit profesionální přípravu a množství vystavovaných exponátů od autorů, sběratelů a muzeí z celé České republiky i Slovenska a Polska.

DROBNÉ ZVYKOSLOVNÉ PŘEDMĚTY Z TĚSTA NA VIZOVICKU

Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Pečivo a jeho význam

Pečivo odedávna provází naše bytí. Dnes se však málokdo hlouběji zamýšlí nad tím, jakou roli pečivo v životě člověka plnilo a jaký význam mu byl během staletí přikládán. Pečivo známe především jako pokrm, ale stejně tak představovalo nedílnou součást událostí v životě každého jedince na cestě od kolébky k hrobu, kde sehrávalo roli prostředku proti nemocem a vlivu škodlivých sil nebo funkci plodnosti. S tím souviselo rovněž tvarosloví pečiva i plody použité na pečivu, které nereprezentovaly původně zdobnost, ale hluboký symbolický význam.

Pečivo bylo vázáno na dny všední a sváteční, na určité události a svátky rodinného cyklu jako je narození, svatba, úmrtí. Typické a konkrétní pečivo patřilo k výročním svátkům, k masopustu, Velikonocím, letnicím, hodům, konkrétní podobu mělo o Dušičkách, v adventu, na svátek sv. Martina, k mikulášské obchůzce, o Vánocích, na Štědrý den, na svatého Štěpána či na Nový rok. Vždy plnilo mj. již zmíněný plodnostní a ochranný význam. Pečivem se odměňovala práce. Peklo se v každé domácnosti pro potřeby rodiny, pro čeleď, najaté dělníky, nádeníky, pro koledníky, ale bylo hotoveno rovněž řemeslníky ve městech i obcích, kterým se podle druhu pečiva říkalo pekaři, pecnáři, caletníci, koláčníci, kobližníci, oplatečníci, cukráři apod.

Za nejstarší pečivo je považován chléb, při jeho pečení se obvykle dělalo drobné pečivo ze zbytků těsta nebo z výškrabků. K nejstarším rovněž patří tzv. přesné pečivo z nekynutého těsta, kdy je mouka zadělávána vodou nebo mlékem. Pečivo z kynutého těsta pomocí kvasnic bylo hotoveno do bochánků, někdy bylo splétáno. Mohli bychom se zabývat i technologickými postupy, díky nimž tradiční pečivo vznikalo. Těsto nekynuté, jinak nazývané přesné, lité, patří k původním a nejjednodušším na přípravu, kdy se pouze smíchaly přísady, voda s moukou. Později bylo těsto vylepšováno, voda byla nahrazena mlékem, přidalo se vejce, později cukr. Tak vznikaly různé druhy těsta a pečiva, řada z nich se dělá dodnes (těsto lité pečené, lité smažené, těsto nekynuté tuhé, pečené či těsto kynuté – kypřené kváskem – chlebové, kypřené droždím – pečené, smažené, těsto kynuté i nekynuté, tvarované z volné ruky).

Stanislava Žabková z Vizovic – předvádění hotovení vizovického pečiva, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 2008. Foto R. Habartová.

chlebové, kypřené droždím – pečené, smažené, těsto kynuté i nekynuté, tvarované z volné ruky).

První zmínky o konkrétní práci s těstem, vizovickém figurálním pečivu a jeho modelování z volné ruky, jsou doloženy v polovině 19. století. V knize *Dějiny a paměti města Vizovic* se uvádí, že již v roce 1850 se zde běžně vyrábě-

ly figurky z nekynutého těsta. Autorství vizovického pečiva je připisováno manželům Janu a Josefě (rozené Doubovské) Lutonským, kteří se v druhé polovině 19. století zabývali pečením chleba a preclíků, rohlíků, pletýnek, věnečků a figurek z kynutého těsta pro místní obyvatele. O pečivo byl velký zájem, neboť provázelo křtiny, svatby, prodávalo se na poutích, jarmarcích a velké uplatnění mělo také před velikonočními a vánočními svátky, kdy sloužilo k obdarování dětí. Velké figurky (nejčastěji panenky, panáčky, různá zvířátka) z kynutého těsta, určené k následné konzumaci, začaly být nahrazovány drobným pečivem, které už nebylo vyráběno z kynutého těsta, ale pouze z mouky a vody. Tak výrobci docílili toho, že se jim podařilo vyrobit mnohem více figurek, které si při pečení zachovávaly svůj tvar. Pečivo však již nebylo jedlé a začalo sloužit hlavně jako hračka či ozdoba na vánoční stromeček prodávaná na poutích a jarmarcích. Vizovické pečivo bylo však také součástí mikulášské nadílky a určité figurky vkládali i kmotři do peřinky novorozencům pro budoucí štěstí.

Největší rozšíření tohoto pečiva sahá na přelom 19. a 20. století, kdy rodina tamních pekařů Lutonských začala vedle perníků ve větší míře vyrábět také miniatury z nekynutého těsta. Kritickým obdobím souvisejícím s nedostatkem mouky byla pro rodinu Lutonských první světová válka, kdy pekli jen z přineseného materiálu, nějaký čas bylo pečení miniatur zakázáno. V meziválečném období s novou konjunkturou tohoto sortimentu museli Lutonští zapojit do výroby a prodeje rodinu, příbuzenstvo i další pomocníky, kteří zajížděli prodávat nekynuté pečivo daleko za hranice kraje, do Prahy, Bratislavy, Vídně, ale prostřednictvím podomních obchodníků a překupníků se dostávalo jejich zboží až do Budapešti, Debrecína, Štýrského Hradce a Lvova.

Pečivo Lutonských se na Vizovicku rozšířilo natolik, že začalo být označováno jako vizovické pečivo. K jeho dobrému jménu přispívali spolupracovníci Lutonských, kteří se v období velkého zájmu o zboží osamostatnili a zajížděli do kraje prodávat vlastní výrobky, které pekli po vzoru receptur a tvarosloví Lutonských. Výrobou vizovického pečiva si časem začaly přivydělávat i nejhudší rodiny, v nichž jeden člen domácnosti zpracovával těsto, ostatní tvarovali malé figurky, které pak nabízeli po domech.

V důsledku industrializace a nových zdrojů přivýdělku byla postupně výroba vizovického tvarovaného pečiva z volné ruky upozaděna a částečně utlumena a zapomenuta. S vlnou nového zájmu o lidovou výrobu začaly vznikat družstevní podniky, např. Slovácké lidové umění moravské (SLUM v roce 1937), Javořina ve Veselí nad Moravou, Slovácká tvorba v Hodoníně, které sehrávaly významnou roli v rozvoji lidové umělecké práce. Lidoví výrobci, kteří se sdružovali v těchto podnicích, hledali pomoc jak při prodeji svých výrobků, tak odbornou radu, která přispívala k profesionalizaci jejich práce. Zásadní úlohu v obnově a rozvoji lidové umělecké výroby v naší zemi sehrálo nově zřízené Ústředí lidové umělecké výroby v roce 1945. Stalo se centrálním článkem dosavadních lidových družstev, jež působilo nejen na ně, ale i na jednotlivce, kteří se zabývali hotovením tradičních lidových artefaktů, a hledalo nové mistry a lidové tvůrce pro jednotlivé obory tradiční rukodělné výroby. Mimo zorný úhel nestála ani práce manželů Lutonských a jejich vizovické pečivo. Se zájmem odborných kruhů se znovu projevil zájem i u těch, kdo uměli vizovické pečivo vyrábět a díky pozornosti veřejnosti začalo být znovu vyráběno a expedováno prostřednictvím ŮLUV, Zádruhy, České jizby do světa. K pokračovatelům Lutonských dnes řadíme také Stanislavu Žabkovou z Vizovic.

Pokračovatelka Lutonských – Stanislava Žabková

Stanislava Žabková se narodila 19. prosince 1932 v Praze. Její otec byl zaměstnancem Dopravního podniku hlavního města Prahy, matka pracovala v družstvu Drutěva a v módním salonu Podolská. Zde pramenil vztah Stanislavy k rukodělným činnostem a k umění obecně. Matkou byla vedena k ručním pracím, od dětství se věnovala pletení, háčkování,

vyšívání, šití. S rodiči navštěvovala od útlého věku divadelní představení, koncerty, později operu a činohru, nejčastěji v Národním divadle, v Smetanově síni a Rudolfinu. Navštěvovala lekce baletu, gymnastiky a krasobruslení, od školních let zpívala a recitovala při nejrůznějších společenských příležitostech. Po vstupu do manželského svazku se odstěhovala do Vizovic, kde se jim narodily dvě děti.

Stanislava Žabková je absolventkou Sociálně právní školy v Praze a Knihovnické školy v Brně. Dvacet pět let pracovala jako vedoucí Městské knihovny ve Vizovicích. Z její činnosti vyplývala řada osvětově zaměřených aktivit, po celý svůj život se podílela na pořádání a organizování většiny kulturních akcí města Vizovice, městského kulturního střediska, Kruhu přátel hudby a dodnes je aktivní v Klubu důchodců ve městě.

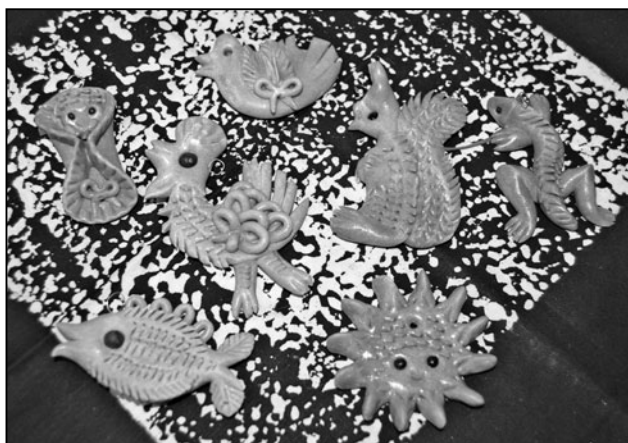
Vždy ji zajímala tvořivá rukodělná činnost místních obyvatel, se kterými se každodenně stýkala a od nichž se naučila např. zdobení kraslic, pečení a zdobení perníčků, drátování a hotovení vizovického pečiva. Poslední jmenovaný sortiment ji zaujal nejvíce pro svou nejtýpčtější vazbu přímo na město Vizovice, pro svou originalitu, která poukazuje na lokální lidovou tvořivost přímo ve Vizovicích. Proto si vzala za cíl zmapovat dostupné prameny zabývající se touto starou technologií, které postupně doplňovala rozhovory s pamětníky a žijícími tvůrci. Po

Detail – příprava těsta a použití pracovních nástrojů – výroba ptáčka, 2010. Foto R. Habartová.

Detail – příprava těsta a použití pracovních nástrojů – stříhání obvodu kruhu z těsta, 2010. Foto R. Habartová.

Sortiment autorky, 2010. Foto R. Habartová.

odchodu do důchodu v roce 1989 se rozhodla naučit se a zdokonalit svou práci u nejprestižnějších lidových tvůrkyň Vizovicka. Od roku 1990 začala pravidelně pořádat besedy a přednášky spojené s předváděním výroby vizovického pečiva a později i společné či samostatné výstavy. Udržování tradice vizovického pečiva a jeho rozvíjení včetně čistoty tvarosloví, jeho propagaci v regionu, ale i mimo něj, považuje Stanislava Žabková za nejdůležitější úkol.

Tvarosloví vizovického pečiva

Pro vizovické pečivo je typické tvarování vycházející z volné ruky. Těsto se dělalo z nejméně kvalitní mouky, která v domácnosti zbyla a která obsahovala nejvíce lepku. Po smísení s vodou se muselo těsto dobře propracovat a nechat v chladu uležet, aby bylo tvárné. Výroba není náročná, jako materiál sloužila hladká mouka, voda a vejce na potření vytvarovaného těsta, jako pomůcky sloužily válečí deska, váleček na těsto, nožík, nůžky, štěteček, houbička s miskou, peroutka, různá semínka, např. kokuolu, řepky olejně, pepř, pinzeta, na pokrytí před oschnutím těsta mikrotenový sáček. Těsto se připravuje jednoduše, 50 dkg hladké mouky je zpracováno se 2 dcl vody. Aby bylo dobře vypracované a dobře se dalo tvarovat, musí se hníst asi půl hodiny.

Z takto připraveného těsta se dobře tvarovaly figurky, zvířátka i další tvary. Základní tvar pro veškerý sortiment tvořil malý váleček, který představuje tělní osu či páteř figurky. K ní se podle hotoveného druhu přidávají další části – mašličky, křídélka, růžičky, lístky, nožky a další drobnosti. Při napojování drobných částí bylo obvyklé místo spoje zahladit navlhčeným prstem. Výrobce pak dotváří pomocí nožíku a nůžek detaily figurek, např. prsty, pérka, křídélka, zobáčky, hřebínky atd. Poté se figurky uloží na suchý plech a nechají se asi dvě hodiny uležet, aby si uchovaly při pečení svůj tvar. Pak jsou figurky potírány rozšlehaným vajíčkem, aby se leskly, a plech poté vkládán do chladnouce trouby, kde se pečivo suší asi dvě hodiny při 50 °C. Správnou barvou hotového vizovického pečiva představovala barva zralé pšenice. V minulosti se pečivo peklo buď doma v troubě po uvaření oběda, nebo se

Postup hotovení sluníčka – otvor pro zavěšení, 2010.
Foto R. Habartová.

Sortiment autorky – ptáčky a slunce před usušením v troubě, 2010.
Foto R. Habartová.

nosilo do pekárny, když chladla pec po pečení chleba.

Ani Stanislava Žabková nepoužívá žádné pomůcky: válečky, vykrajovátko ani formičky. Jediné pomůcky představují nožik a nůžky. Původní vizovické pečivo zahrnovalo na třicet základních tvarů, představujících symboliku vlastností významných, důležitých a ceněných v lidovém prostředí na Valašsku.

Hlavními motivy byly zoomorfní figurky. Okruh druhů zvířátek vybírali lidé ze svých zkušeností z přírody. Většinu námětů znali z lesa, luk, rybníků, polí a dvorů kolem hospodářství. Pomocí volného pečení se nejvíce vyskytovaly symboly zvěrokruhu, druhy živočichů vodního prostředí – ryby, raci, mloci, ještěrky, ptáci – holubičky, křepelky, tetřevi a další zvířectvo – husy, kačeny, kočka s myší, beránek a ovečky, koza, kůň, ježci, kohouti, slepičky a kuřátka či veverky, zajíc, liška, ježek, jelen, kozoroh. Mezi oblíbené patřily motivy lidských miniatur, např.: pán na koni, dragoun, voják, komíník, sedlák, panenka, miminko v peřince, ale také andělé, čerti, mikuláši, tři králové, postava Adama a Evy nebo mořské panny a hvězdice. Hojně rozšířené byly naivně pojaté symboly vesmírných těles (různé podoby sluncí a měsíců), biblické motivy (např. strom poznání), různé symboly věnců, košíčků.

Traduje se i význam některých symbolů. Např. ryba představuje mlčenlivost, sluníčko – dárce života, kohout – mužnost a plodivou sílu, veverka – dobrou hospodyně, zajíc – mládí a divokost, ježek měl pro změnu vypíchávat nemoci, žába čistit vodu, symbol ještěrky měl přinášet bohatství, holubička lásku. Všechny výrobky sloužily dříve jako prostředek k obdarování s magickým významem plodnosti, úspěšnosti a zdraví. Míminko dávala kmotra svému kmotřenci do peřinky, veverku často dostala nevěsta, aby byla dobrou hospodyně. Dnes patří k oblíbeným různé kompozice, které Stanislava Žabková vytváří ze zvířátek, postavíček, lístečků, drobných kytiček, mašliček; k žádaným patří menší i větší kompozice betlémů. Vizovické pečivo není jedlé, jeho funkce je výhradně dekorativní.

Stanislava Žabková zhotovuje vizovické pečivo z těsta vyrobeného z hladké mouky a vody v poměru 1 kg mouky a 0,4l vody. Kvalitní vypracování těsta trvá přibližně tři hodiny, převalování cca 15 minut. Figurky tvoří z volné ruky, bez pomoci tvořítka, zdobení vytváří pomocí malých nůžek nebo nožiku. Ze zmíněného množství těsta zhotovuje kolem 60 ks figurek. Po zaschnutí až okorání figurky zvolna suší v troubě při teplotě 50 °C přibližně dvě hodiny. Podstatné je, aby těsto získalo barvu zralé pšenice, ze které základní výrobní materiál vzešel. Jako zvýraznění očí na figurkách používá autorka koukol nebo viku, nové koření, ale i celý menší pepř. V současnosti natírá výrobkyně své zboží před sušením vajíčkem, což se v minulosti neuplatňovalo. Nátěr zajistí pečivu lepší soudržnost, větší trvanlivost a mírný lesk.

Stanislava Žabková se nevěnuje jarmarečnímu stánkovému prodeji v regionu ani jinde v republice. Její rukodělná tvorba není zdrojem obživy, ale vnímá ji jako příležitostnou prá-

Stanislava Žabková z Vizovic – portrét, 2010.

Foto R. Habartová.

ci, která jí přináší potěšení především v čase výročního zvykosloví (Vánoce, Velikonoce), kdy je schopná pokrývat objednávky známých a příbuzných, ale také pro síť drobných obchůdků s rukodělnými tradičními výrobky. Výrobky Stanislavy Žabkové je možné zakoupit si v prodejnách s drobným tradičním zbožím (Plzeň, Kutná Hora, Semily, Praha, Hradec Králové, Vizovice, Galerie Mariette, Štěpský dvůr, Purkersdorf, Fürth, Valašské Klobouky, Mariánské Lázně). Stanislava Žabková často poskytuje drobné zboží jako upomínkové dárky a propagační zboží reprezentující naši tradiční rukodělnou výrobu (Kruh přátel hudby – umělcům po koncertech, dárky pro krajany do USA a Kanady, hudebníkům do Japonska, kolekci vizovického pečiva zhotovovala autorka také jako dárek při příležitosti návštěvy Livie Klausové ve Vizovicích).

Péče o uchování tradic výroby v tomto specifickém oboru je ze strany paní Žabkové pestrá. Celoročně se zabývá aktivitami v podobě výukové tvorby. Vede vyučovací hodiny a výukové kurzy v Domě dětí a mládeže ve Vizovicích, ve Slavičíně, v Integrované střední škole Vizovice, v Domě kultury Sazovice, v ZŠ Otrokovice či v Dubnici nad Váhom, ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Od roku 1990 se soustavně věnuje předvádění tradiční rukodělné výroby, kde nejenom podává odborný výklad, ale vytváří rovněž interaktivní programy, v nichž si každý z účastníků může výrobu vizovického pečiva sám vyzkoušet. Tyto programy jsou oblíbené mezi školami, např. ZŠ Protivín, Dům kultury Protivín, Učitelská základna Vizovice (13x), SOU Vizovice, Klub maminek Kašava, ZŠ Vizovice, ZŠ Mysločovice, ZŠ Újezd u Valašských Klobouk, Galerie Mariette Vizovice, Učitelská základna Horní Bříza, v lázeňském a rekreačním prostředí (Luhačovice – zotavovna Fontána, Hofmanův dům Soláň), v muzeích (Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzeum Hodonínska – Hodonín, Kyjov, Veselí nad Moravou, Slováké muzeum v Uherském Hradišti), na tradičních jarmarcích (MFF Strážnice, Barborský jarmark Fryšták, Kateřinský trh Hovězí, Jarmark Valašské Klobouky), v kulturních institucích i na veletrzích (Veletrh GO Brno), natáčela s médii ČR Brno, TV Prima – Receptář.

S přihlédnutím k výše uvedeným faktům a k soustavnému uchování tradičních rukodělných hodnot v oboru drobné zvykoslovné předměty – práce z těsta – vizovické pečivo navrholo Slováké muzeum Stanislavu Žabkovou jako kandidátku na udělení významného ministerského ocenění *Nositel tradice lidových řemesel*.

CENTRUM PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU ZLÍNSKÉHO KRAJE A GRANTOVÉ PROJEKTY MINISTERSTVA KULTURY ČR V ROCE 2011

Olga Floriánová, Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti realizovalo v roce 2011 projekt nazvaný *Stavebně historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji I. – Uherskohradištsko – 1. část*. Řešení tohoto projektu navazuje na předcházející čtyřletý grantový úkol – *Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji I. Uherskohradištsko, II. Zlínsko, III. Vsetínsko, IV. Kroměřížsko*.

Současný výstup představuje jeho druhou realizační fázi. V první etapě bylo hlavním úkolem provést postupně celoplošně terénní výzkum tradičního lidového stavitelství ve všech okresech a lokalitách Zlínského kraje.

Zkoumání bylo založeno na osobním, fyzickém průzkumu řešitelů ve zlínských obcích a na vyhledávání, identifikaci všech typů dochovaných objektů místního lidového stavitelství, jejich fotografické dokumentaci a základním popisu. Z výběru takto získaného materiálu byla postupně vydávána ediční řada publikací *Lidové stavby známé neznámé*, dokumentující jednotlivé okresy:

Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Uherskohradištsko

Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Zlínsko

Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Vsetínsko.

V roce 2011 byla tato série završena publikací *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Kroměřížsko*. Publikace prezentuje po jednotlivých lokalitách, jichž je v okrese Kroměříž 123, představuje materiál a zjištění z terénního výzkumu, charakterizuje jednotlivá sídla, jejich zasazení do krajiny, urbanismus i tradiční architekturu, uvádí typy zachovaných památek původního lidového stavitelství, vyjmenovává a ve vybraných případech popisuje konkrétní zajímavé stavby. Texty doplňují vybrané fotografie různých typů dochovaných staveb (hlavně usedlosti, ale i objektů hospodářských, sakrálních či celkové záběry na zástavbu sídla či okolní sídelní krajiny apod.) pořízené při výzkumu.

Autory publikace jsou členové řešitelského týmu odborníků ze Slováckého muzea a dalších institucí zabývajících se problematikou lidového stavitelství: Národní památkový ústav, územně odborné pracoviště v Kroměříži, Zlínský kraj, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

Autorský tým tvořili: Mgr. Olga Floriánová, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti; Mgr. Petr Hlavačka, etnograf a historik, Přerov; Ing. arch. Jaroslav Novosad, Národní památkový ústav, Kroměříž; PhDr. Alena Prudká, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně; PhDr. Jana Spathová, vedoucí oddělení památkové péče Zlínského kraje; PhDr. Věra Kovářů, významná osobnost v oboru památkové péče a etnografie, Brno. Rozsah publikace činí 248 stran.

Druhá fáze výzkumu tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji byla zaměřena na excerpce pramenů, literatury a dalších zdrojů informací k jednotlivým vybraným objektům zdokumentovaným v předešlé fázi plošného terénního výzkumu. V roce 2011 byly takto zpracovány vybrané usedlosti z okresu Uherské Hradiště. Každý z řešitelů monitoroval a zhodnotil dosavadní získaný materiál, z kterého vyexpedoval nejhodnotnější a nejzajímavější doklady tradičního lidového stavitelství k dalšímu bádání. Informace byly získávány studiem archivních pramenů v SOkA Uherské Hradiště, MZA v Brně, v muzejních archivech (sčítací operáty, kroniky, matriky, stavební plány, fotoarchivy atd.), studiem odborné litera-

tury, rozhovory s pamětníky a majiteli objektů, studiem historických map, územních plánů, byl prováděn doplňující terénní výzkum, fotodokumentace apod. Shromážděné materiály byly zpracovány do historicko-etnografických pasportů. Tímto způsobem bylo zpracováno devatenáct objektů z šestnácti obcí. Výběr představuje tyto konkrétní objekty: Hradčovice čp. 56, Kněžpole čp. 15 a čp. 24, v Komni usedlost čp. 6, ze Strání čp. 216 a čp. 327, z Kuno- vic čp. 748, z Nivnice čp. 449, z Pašovic čp. 34, z Polešovic čp. 202, ze Starých Hutí čp. 34, z Šumic čp. 7, z Kostelan nad Moravou čp. 161, z Nedakonic čp. 76, z Tučap čp. 5, z Vlčnova čp. 65 a čp. 131, ze Zlámance čp. 37 a z Žitkové čp. 79. Současně bylo provedeno stavebně technické zaměření usedlosti čp. 7, kterou tvoří obytné stavení, chlévy, krmníky pro vepře a roubená stodola z obce Žitková. Zaměření a vyhotovení projektové dokumentace provedla Ing. arch. Edita Vlčková, která se ve své profesi specializuje na lidové stavitelství.

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti jako regionální pracoviště pověřené naplňováním vládního usnesení Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu ve Zlínském kraji dlouhodobě přistupuje k realizaci projektů zaměřených na identifikaci a dokumentaci jevů tradiční lidové kultury ve Zlínském kraji, vyhlášených a preferovaných Ministerstvem kultury ČR.

Jedním ze stěžejních významných projektů poslední doby je také naplnění úkolu v oblasti tradičního lidového stavitelství a architektury, jenž pověřené pracoviště koncepčně dlouhodobě řeší.

Řešená projektová zadání na sebe logicky navazují a postupně rozvíjejí předchozí grantové úkoly zaměřené na plošný terénní výzkum tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji s vydáním edice *Lidové stavby známé neznámé* s 318 lokalitami.

Současná fáze projektu dosavadní plošný identifikační výzkum prohlubuje a doplňuje o podrobný etnograficko-historický výzkum vybraných jednotlivých hodnotných objektů s cílem vzniku uceleného souboru dostupných informací k daným objektům. Za velmi důležitou součást tohoto kompletně shromážděného materiálu považujeme stavební projektové zaměření objektů, vznik jedinečného materiálu všech v současnosti dostupných informací a stavebních plánů k hodnotným tradičním objektům.

Rokem 2011 bylo zahájeno zpracovávání vybraných objektů z okresu Uherské Hradiště – 1. část. V roce 2012 bude následovat podrobné zpracovávání dalších vybraných hodnotných staveb z Uherskohradištska – 2. část.

Slovácké muzeum své výstupy vnímá jako metodologický vzorový materiál, sloužící pro obdobné výstupy v síti krajských pověřených pracovišť na území celé ČR, které mohou přispět k řešení podobné problematiky s naplněním úkolu v oblasti stavitelství v rámci České republiky.

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 2011

HLAVNÍ BUDOVA:

Velký sál:

Etiopie objektivem etnografa	do 3. 4.
Egypt a Núbie. Poklady starověkých civilizací	12. 5.–11. 9.
Vánoce v muzeu aneb půjdem spolu do Betléma – Historické betlémy z muzejních sbírek	18. 11.–22. 1. 2012

Malý sál:

Mistrovská díla tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje.	31. 3.–25. 4.
Výstava k otevření Centra péče o tradiční lidovou kulturu	
Nositelé ceny Vladimíra Boučka v Uherském Hradišti	31. 3.
Stálá expozice	
Egypt a Núbie. Poklady starověkých civilizací	12. 5.–11. 9.
František Horenský: Obrázky ze Slovácka	29. 9.–6. 11.
Od člověka k Bohu...	8. 12.–4. 3. 2012
Liturgické předměty ze sbírek Slováckého muzea	

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA:

Prizemní sál:

Laureáti Ceny Vladimíra Boudníka (1995–2010)	27. 1.–27. 3.
Autorské knihy (1997–2009)	27. 1.–27. 3.
Zdeněk Šmíd, sochy	14. 4.–3. 7.
Antonín Sládek (1942–2009), Filmové plakáty, malba, grafika, ilustrace	24. 7.–16. 10.
Vánoce v galerii aneb půjdem spolu do Betléma – Příběh o narození Ježíše Krista, obrazy, grafika 16.–19. století	18. 11.–22. 1. 2012

Velký sál:

Zima s Josefem Ladou	do 16. 1.
Karel Souček a jeho žáci	10. 2.–27. 3.
Vivat Musica – společný výtvarný projekt se ZUŠ UH	14. 4.–5. 6.
Z jednoho hnízda – Božena Augustínová-Rochovanská, Andrej a Martin Augustínovi	23. 6.–14. 8.
Umění a přitažlivost II., Tvorba českých a polských výtvarných pedagogů ze SUPŠ Uherské Hradiště a ZSP Bydgoszcz	8. 9. –16. 10.
Vánoce v galerii aneb půjdem spolu do Betléma – Současná česká, slovenská a polská betlemářská tvorba	18. 11.–22. 1. 2012

Malý sál:

Karel Souček a jeho žáci	10. 2.–27. 3.
Vivat Musica – společný výtvarný projekt se ZUŠ UH	14. 4.–5. 6.
Z jednoho hnízda –	23. 6.–14. 8.
Božena Augustínová-Rochovanská, Andrej a Martin Augustínovi	
Bydgoszcz – Uherské Hradiště, tvorba pedagogů výtvarných škol	8. 9.–16. 10.
Vánoce v galerii aneb půjdeme spolu do Betléma –	18. 11.–22. 1. 2012
Papírové vystřihávané betlémy ze sbírky Vratislava Schildera	

Ondřejský sál:

Vánoce v galerii aneb půjdeme spolu do Betléma –	18. 11.–22. 1. 2012
Dětská betlemářská tvorba z Moravy a Polska	

PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY:

Na velkomoravském Veligradě	do 31. 1.
Vampyrismus	4. 3.–30. 10.

LETECKÉ MUZEUM KUNOVIC:

Vladimír Janík, Život s letadly	7. 4.–31. 10.
---------------------------------	---------------

VÝSTAVY MIMO PROSTORY MUZEA:

Miroslav Malina Art&books Gallery Zlín	17. 3.–2. 4.
Jiří Vlach, komorní plastika a kresba,	4. 3.–1. 4.
Expozice času ve Šternberku	
Tomáš Měšťánek, obrazy, kresby,	15. 4.–8. 5.
Galerie KK Panský dům Uherský Brod	
Tomáš Měšťánek, kombinovaná technika na papíře,	16. 9.–31. 10.
foyer divadla Kolín	
Znad Dunaju Weltawy i Wisly,	7. 10.–20. 11.
Muzeum Miejskie Vratislav – česká část výstavy	
T. Měšťánek v galerii Inspiro v Brně	7.–24. 11.
Znad Dunaju Weltawy i Wisly, Budapešť	9. 12.–16. 1. 2012
Andrassiho palác – česká část výstavy	
František Horenský: Obrázky ze Slovácka, Galerie Slezská Ostrava	27. 1.–6. 3.
Lidový oděv na Hroznolhotsku, Obecní úřad Hroznová Lhota	10. 4.–15. 5.
Lidová malířna rodu Hánů, Kaple sv. Josefa, Kyjov	9. 8.–28. 8.
František Horenský: Obrázky ze Slovácka, Kulturní dům Kroměříž	12. 8.–6. 9.
Velehrad v dějinách, Dům sv. Cyrila a Metoděje, Velehrad	13. 6.–6. 11.
100 let archeologie na Modré, Archeoskanzen Modrá	24. 6.–31. 12.
Znak města odedávna užívaný	9. 6.–30. 6.
výstava k 530. výročí polepšení znaku městu Uh. Hradišti, SOKA Uh. Hradiště	

NABÍDKOVÝ LIST PUBLIKACÍ A CD SLOVÁCKÉHO MUZEA V UHERSKÉM HRADIŠTI

MONOGRAFIE

VLASTIVĚDA UHERSKOHRADIŠŤSKO

Vydal: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci se Slováckým muzeem v roce 1992, jako druhé upravené vydání 63. svazku v souboru Vlastivědy moravské.

Rozsah: 855 stran

ISBN 80-85048-39-6

C e n a: 60,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie; FROLCOVÁ, Milada: GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Vydal: Slovácké muzeum v roce 1999

Rozsah: 107 stran

ISBN 80-86185-05-2

C e n a: 40,- Kč

SLOVÁCKÉ MUZEUM

Sestavil a redakčně upravil: Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 152 stran

ISBN 80-86185-09-5

C e n a: 140,- Kč

GALUŠKA, Luděk; VAŠKOVÝCH, Miroslav: PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2002

Rozsah: 143 stran

ISBN 80-86185-14-1

C e n a: 140,- Kč

ŠTAJNOCHR, Vítězslav: PANNA MARIA DIVOTVŮRKYNĚ

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 326 stran, 298 obr.

ISBN 80-86185-10-9

C e n a: 350,- Kč

ČOUPKOVÁ, Magdalena: NEJSTARŠÍ UHERSKOHRADIŠŤSKÁ MĚSTSKÁ KNIHA

Vydal: Státní okresní archiv a Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 159 stran

ISBN 80-86185-16-8

C e n a: 50,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila: HODY S PRÁVEM NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 224 stran, barevné a černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-69-9

C e n a: 260,- Kč

Kolektiv autorů: **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ. ZLÍNSKÝ KRAJ – ZLÍNSKO**
Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2009 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 67-14844/2007-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.

Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Jan Kácer, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.

Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Rozsah: 183 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-86185-83-5

C e n a: 0,- Kč

Kolektiv autorů: **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ. ZLÍNSKÝ KRAJ – VSETÍNSKO**
Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2010 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.

Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.

Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Rozsah: 199 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-86185-92-7

C e n a: 0,- Kč

Kolektiv autorů: **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ. ZLÍNSKÝ KRAJ – KROMĚŘÍŽSKO**
Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2011 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.

Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.

Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Rozsah: 247 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-86185-96-5

C e n a: 0,- Kč

SEVERIN, Jiří: **VŠEHO DO KVASU: PŘÍBĚHY V HOSPODÁCH, PÁLENICÍCH A VINNÝCH SKLEPECH SESBÍRANÉ**

Vydal: Ottobře 12 (Uherské Hradiště)

Rozsah: 159 stran, barevné a černobílé obr.

ISBN 80-86185-87-3

C e n a: 270,- Kč

MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk a kol.: **VÝROBNÍ A TECHNOLOGICKÉ ASPEKTY STŘEDOVĚKÝCH A RANĚ NOVOVĚKÝCH KOMOROVÝCH KACHLŮ.**

Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana III/2011

Vydala: Masarykova univerzita v Brně v roce 2011

Rozsah: 85 stran, barevné a černobílé obrázky

ISBN 978-80-210-5540-7

C e n a: 130,- Kč

KATALOGY K VÝSTAVÁM

ŠTAJNOCHR, Vítězslav: **SVATÁ TROJICE**

Katalog ze sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2005

Rozsah: 99 stran

ISBN 80-86185-44-3

C e n a: 220,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila: **MAPA KROJŮ NA SLOVÁCKU**

Kresby: Petra Kalábová

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: 1 mapa

ISBN 80-86185-53-2

C e n a: 40,- Kč

FLORIÁNOVÁ, Olga; HABARTOVÁ, Romana; KONDOVÁ, Marta: **KERAMICKÁ VÝROBA VE ZLÍNSKÉM KRAJI**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: brožura (46 stran, barev. il.) + 1 mapa

ISBN 80-86185-53-2

C e n a: 80,- Kč

MENOŠKOVÁ, Dana; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ses.): **KRÁSA, KTERÁ HŘEJE**

Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 184 stran

ISBN 978-80-86185-70-5

C e n a: 340,- Kč

HABARTOVÁ, Romana: **LIDOVÍ MALÍŘI RODU HÁNŮ Z BLATNICE POD SVATÝM ANTONÍNEM. AJ, TO SÚ MALÉŘI OD BOHA SAMÉHO**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2007

Rozsah: 245 stran

ISBN 978-80-86185-59-0

C e n a: 300,- Kč

FROLCOVÁ, Milada; PELIKÁN, Jaroslav: **MEZINÁRODNÍ SYMPOZIUM LITÉ MEDAILE, PLAKETY A DROBNÉ PLASTIKY. UHERSKÉ HRADIŠTĚ 1988–2009**

Katalog je obrazovým ohlédnutím za deseti ročníky sympozia lité medaile.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 112 stran, barevné a černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-84-2

C e n a: 0,- Kč

Kolektiv autorů: **OPUS VELEHRADENSIS – ZNAMENÍ NADĚJE**

Katalog k výstavě plastik akademického sochaře Otmara Olivy a fotografií MUDr. Jiřího Rohela.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 127 stran, barevné a černobílé foto

ISBN 978-80-86185-80-4

C e n a: 190,- Kč

HABARTOVÁ, Romana a kol.: **FRANTIŠEK KRETZ (1859–1929) – SBĚRATEL, NÁRODOPISEC, NOVINÁŘ**

Katalog navazuje na výpravnou výstavu Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovácké muzeum.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 204 stran, 253 barev. obr.

ISBN 978-80-86185-82-8

C e n a: 135,- Kč

PRŮVODCE

VAŠKOVÝCH, Miroslav: **PRŮVODCE PO VÝZNAMNÝCH ARCHEOLOGICKÝCH LOKALITÁCH OBDOBÍ VELKÉ MORAVY**

Vydal: Slovácké muzeum a Zlínský kraj v roce 2002

Rozsah: 14 stran

C e n a: 15,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila: **PRŮVODCE ZEMĚDĚLSKÝMI USEDLOSTMI Č.P. 90 A 93**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

ISBN 80-86185-22-2

Rozsah: 10 stran

C e n a: 15,- Kč

FROLEC, Ivo: **PRŮVODCE STÁLOU EXPOZICÍ VESNICKÉHO KOVÁŘSTVÍ**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

ISBN 80-86185-23-0

Rozsah: 21 stran

C e n a: 15,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila: **PRŮVODCE EXPOZICÍ SLOVÁCKO**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

ISBN 80-86185-26-5

Rozsah: 17 stran

C e n a: 15,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie: **PRŮVODCE GALERIÍ SLOVÁCKÉHO MUZEA**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

ISBN 80-86185-45-1

Rozsah: 13 stran

C e n a: 15,- Kč

PORTL, Pavel: **PRŮVODCE LETECKÝM MUZEEM KUNOVICE**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006, dotisk 2010

ISBN 80-86185-56-7

Rozsah: 33 stran

C e n a: 15,- Kč

GALUŠKA, Luděk; FROLEC, Ivo; VAŠKOVÝCH, Miroslav: **PRŮVODCE EXPOZICÍ
VELKÁ MORAVA**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

ISBN 978-80-86185-85-9

Rozsah: 28 stran

C e n a: 15,- Kč

CD

VAŠKOVÝCH, Miroslav; ČÍHAL, Robert: **VELKÁ MORAVA – CD**

Multimediální dvojazyčné

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

C e n a: 220,- Kč (1 licence)

1 000,- Kč (multilicence pro školy)

STUDIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

ZVYKY A OBYČEJE SOCIOPROFESNÍCH SKUPIN

Studie Slováckého muzea č. 10/2005

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: 251 stran

ISBN 80-86185-48-6

C e n a: 70,- Kč

DARY A OBDAROVÁNÍ

Studie Slováckého muzea č. 12/2007

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2007

Rozsah: 246 stran

ISBN 978-80-86185-60-6

C e n a: 100,- Kč

**AGRÁRNÍ STRANY VE VLÁDNÍCH A SAMOSPRÁVNÝCH STRUKTURÁCH MEZI
SVĚTOVÝMI VÁLKAMI**

Studie Slováckého muzea č. 13/2008

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 224 stran

ISBN 978-80-86185-72-9

C e n a: 0,- Kč

TĚLO JAKO KULTURNÍ FENOMÉN: JÁ NEJSEM DŘEVO, JSEM DUCH A TĚLO

Studie Slováckého muzea č. 14/2010

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 196 stran

ISBN 978-80-86185-89-7

C e n a: 150,- Kč

AGRÁRNÍ STRANA A JEJÍ ZÁJMOVÉ, DRUŽSTEVNÍ A PENĚŽNÍ ORGANIZACE

Studie Slováckého muzea č. 15/2010

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 226 stran

ISBN 978-80-86185-90-3

C e n a: 0,- Kč

SVĚT MUŽŮ A ŽEN. MUŽ A ŽENA VE SVĚDECTVÍCH LIDOVÝCH TRADIC

Studie Slováckého muzea č. 16/2011

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2011

Rozsah: 283 stran

ISBN 978-80-86185-97-2

C e n a: 150,- Kč

SLOVÁCKO – SPOLEČENSKOVĚDNÍ SBORNÍK PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO 2000, ročník XLII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 332 stran

ISBN 80-86185-13-3

C e n a: 40,- Kč

SLOVÁCKO 2001, ročník XLIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2002

Rozsah: 292 stran

ISBN 80-86185-17-6

C e n a: 50,- Kč

SLOVÁCKO 2002, ročník XLIV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

Rozsah: 392 stran

ISBN 80-86185-20-6

C e n a: 70,- Kč

SLOVÁCKO 2003, ročník XLV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2004

Rozsah: 331 stran

ISBN 80-86185-28-1

C e n a: 70,- Kč

SLOVÁCKO 2004, ročník XLVI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

Rozsah: 364 stran, barev. obr.

ISBN 80-86185-41-9

C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2005, ročník XLVII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: 380 stran, černobílé obr.

ISBN 80-86185-50-8

C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2006, ročník XLVIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2007

Rozsah: 360 stran, černobílé obr.

ISBN 80-86185-37-0

C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2007, ročník XLIX

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 404 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-62-0

C e n a: 100,- Kč

SLOVÁCKO 2008, ročník L

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 432 stran, černobílé a barevné obr.

ISBN 978-80-86185-75-0

C e n a: 140,- Kč

SLOVÁCKO 2009, ročník LI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 377 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-86-6

C e n a: 140,- Kč

SLOVÁCKO 2010, ročník LII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2011

Rozsah: 356 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-91-0

C e n a: 140,- Kč

TECHNICKÉ POKYNY REDAKCE PRO PUBLIKOVÁNÍ VE SBORNÍKU SLOVÁCKO

- příspěvky je možné odevzdat v elektronické podobě (na CD nebo e-mailem)
- fotografickou přílohou originál fotografie nebo na CD
- písmo: TIMES NEW ROMAN
- název příspěvku: velikost 12 tučně
- jméno, příjmení a instituce: velikost 12 kurzíva
- anotace příspěvku: česky několika větami před článkem
- text: velikost 12
- odstavce: zarovnání vlevo, řádkování 1,5
- poznámky, seznam literatury a prameny: za článkem
- české resumé
- bibliografické údaje citujte: H a b a r t o v á, R.: *Oděv na Uherskohradištsku*. Kunovice 2001. Případně H a b a r t o v á, R. 2001: *Oděv na Uherskohradištsku*. Kunovice.
- autobiografický údaj za článkem: jméno a příjmení, rok narození, pracoviště a odborný zájem
- popis foto: popiska, místo, datace, autor foto či kresby – Hodový průvod, Staré Město 1999. Foto L. Tarcalová.

PF 2012

Slovácké muzeum
v Uherském Hradišti

